به عون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE3978

هر دو جلد

طب اکبر فارسی

بمقام کانپور

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور بطبع رنگین مطبوع جهان گردید

اطلاع - اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپ کر جاتی ہے جسکو ملاحظہ کر شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہیں قیمت بھی ارزان ہے اس کتاب کے ٹائٹل پیج کے تین صفحہ جو سادہ ہیں انمیں بعض کتب طب فارسی و اردو وغیرہ کی درج کرتے ہیں تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی درسی کتب جو اس کارخانہ سے قدردانوں کو آگاہی ذریعہ ہو

کتب طب فارسی

الاکسیر اعظم - چار جلد میں جامع کلیات و معالجات طبیہ مولفہ حکیم محمد اعظم خان المخاطب بہ حکیم ناظم جہان

ملخص فصول بقراطی - مشہور کتاب بقراط کی جسکی تلخیص مولوی غلام حسین نے فرمائی -

خلاصۃ التجارب مجربات طبیہ حکیم علوی خان و حکیم عبد الرزاق الگیا - مطبوعہ جدید -

مجربات اکبری محشی تصنیف حکیم محمد اکبر خان معروف بہ حکیم ارزانی

تکشیف الحکمت - مصنفہ حکیم سلیم الدین خان

کفایہ منصوری - مع رسالہ چوب چینی مشہور کتاب معالجہ و تشریح میں مصنفہ حکیم منصور بن حکیم محمد

ضیاء الابصار - مصنفہ حکیم محمود خان

مجربات رضائی - معالجہ امراض ضعف باہ و مثانہ میں مولفہ حکیم سید رضا حسین -

دستور العلاج - مصنفہ حکیم سلطان علی خراسانی

میزان الطب - محشی مشہور کتاب طب کی ہے مع رسالہ ذیل

۱- میزان الطب محشی مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی - ۲- رسالہ ... ۳- رسالہ دلائل البول - ۴- رسالہ بحران مع جدول ایام بحران

انیس الاطبا - مصنفہ مولوی محمد صادق علی یہ کتاب علم طب کے مشتاقوں کی بڑی بکار آمد اور نفع بخش ہے

مطب جلوی خان - نسخہ نادر و مستحسن کا مجموعہ حکیم علوی خان

مفرح القلوب - مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی

علاج نافع - مصنفہ حکیم محمد شریف خان -

امر العلاج - غریب رسالہ ہے حاوی تراکیب علاجات طبیہ تصنیف حکیم امان اللہ فیروز جنگ بہ عہد نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی

طب یوسفی - مع مجموعہ چند رسائل ذیل - ۱- رسالہ ... ۲- رسالہ قارورہ ۳- رسالہ تشخیص ... ۴- رسالہ ... ۵- رسالہ ماکول و مشروب ۶- قصیدہ در حفظ صحت ۷- رسالہ ...

زاد غریب - غربا اور مسافرین کے لیے نادر نسخے تدابیر معالجہ ہر موسم کی رعایت سے کوڑی کی دوا لاکھوں کا فائدہ

تحفہ حکیم صادق علیخان خلف حکیم شریف خان

قرابادین قادری - تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی

علاج الابدان رسالہ غریب المفاد ... جسمیں علاج امراض انسانی کا خود انسان میں موجود ہے یعنی ... طبیہ ثابت کیا ہے مولفہ حکیم مولوی عبد الحق صاحب

کنز الاسرار - معالجات اسرار طب کا مبدا ... تصنیف حکیم ہادی حسن مراد آبادی -

منہج الحذاقت - تصنیف حکیم قدرت احمد

رسالہ جنۃ الواقیہ لسہام الامراض الوبائیہ خاص امراض وبائی کا علاج اور اسکے اسباب و علامات کا بیان تصنیف حکیم سید فضل علی المخاطب شفاء الدولہ

رموز الحکمت - مصنفہ مولوی رجب علی مدرس اول فارسی

علاج الامراض مولفہ حکیم محمد شریف خان مع ... وغیرہ

رسالہ ارارۃ الطریق لطالب مناہج التحقیق - تحقیقات طب کی بطور مباحثہ ڈاکٹری و یونانی حکمت

رسالہ دافع المضیہ و نافع البریہ - فی احکام التغذیہ الصحیحہ والتحفہ ... تحقیقات تحریر ہیضہ کا بیان اور اسکا علاج

طب اردو بہ علاج انسان

تشریح الاسباب معروف مظہر العلوم مع نقشہ ہر دو جلد حکیم ... الٰہی بخش

رسالہ زبدۃ المفردات ... حکیم سید ... حسین

زبدۃ الحکمت - فصول اربعہ ... ہر دو جلد بیان

اسہال کا بیان ہے مولفہ حکیم سید قمر علی ...

مفید الاجسام مع فوائد عجیبہ ہر قسم امراض کے تشخیص مولفہ سید فضل علی ہیڈ ڈاکٹر

علاج الغربا اسکی کوڑیوں کی دوا ... کام کرتی ہے ...

قانون عشرت - عموما ہر قسم تپ کا علاج ... وتپ مزمن کا - مصنفہ حکیم عشرت حسین -

تحفۃ الاطبا - اسم بامسمی ہے مولفہ حکیم سید ... حسین خیر آبادی -

قرابادین شفائی - اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی

قرابادین کبیر - فارسی مصنفہ حکیم ... اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی

انیس الاطبا اردو - تالیف حکیم مولوی محمد صادق علی ... حکیم

فهرست ابواب و فصول طب اکبر هر دو جلد کامل

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۳	**باب در امراض سر**
۴	فصل در صداع
〃	قسم اول در صداع سازج
۶	قسم دوم در صداع مادی
۸	قسم سوم در صداع شرکی
۱۰	قسم چهارم در صداع ضعف دماغی
〃	قسم پنجم در صداع قوت حس دماغی
۱۱	قسم ششم در صداع یبسی
〃	قسم هفتم در صداع عرضی
〃	قسم هشتم در صداع وری
〃	قسم نهم در صداع جماعی
〃	قسم دهم در صداع شرابی
۱۲	قسم یازدهم در صداع ضربی و سقطی
〃	قسم دوازدهم در صداع بیضه
۱۳	قسم سیزدهم در صداع بحرانی
〃	قسم چهاردهم در صداع حمی
۱۴	قسم پانزدهم در صداع سده
〃	قسم شانزدهم در صداع دودی
〃	قسم هفدهم در صداع زغرے
۱۵	قسم هیجدهم در صداع که پس از خواب پیدا آید
〃	قسم نوزدهم در صداع که آنرا شقیقه گویند
〃	فصل در سرسام
۱۶	قسم اول در قرانیطس
۱۷	قسم دوم در قرانیطس خالص
〃	قسم سوم در سرسام سوداوی
〃	قسم چهارم در سرسام بلغمی

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۱۹	فصل در ماشرا
〃	فصل در سدر و دوار
۱۹	قسم اول در سدر
۲۰	قسم دوم در دوار
۲۲	ترکیب ماء الجبن
۲۴	فصل در سبات و آن خواب ثقیل
۲۵	فصل در سهر و آن بیداری و بیخوابی است
۲۶	فصل در سبات سهر و سهر سباتی
〃	بیان علامات ردیه
۲۷	فصل در جمود ای در باطل شدن حس و حرکت
〃	فصل در نسیان
۲۸	قسم اول در فساد ذکر
〃	قسم دوم در فساد فکر
۲۹	قسم سوم در فساد تخیل
۳۰	فصل در مالیخولیا یعنی اختلال ظن و فکر
〃	قسم اول در مره سودا یا سوداء طبعی
۳۲	قسم دوم مره سوداء در سر متمکن باشد
۳۳	قسم سوم در مالیخولیای مراقی
۳۴	فصل در انواع دیوانگیها
〃	قسم اول در قطرب
۳۵	قسم دوم در مانیا ای جنون سبعی
〃	قسم سوم در داء الکلب
〃	قسم چهارم در صبار اسے جنون مفرط
۳۶	اختلاط العقل والهذیان
〃	فصل در رعونت و حمق
〃	فصل در عشق
۳۷	فصل در کابوس

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
〃	قسم اول آنکه سببش تصاعد بخارات بود
〃	قسم دوم آنکه سبب کابوس نارسیدن نسیم باشد
۳۷	فصل در صرع
۴۳	فصل در سکته
۴۴	قسم اول در سکته امتلائی
۴۵	قسم دوم در سکته انقباضی
〃	فصل در استرخاء و فالج
۴۹	فصل در تشنج
〃	قسم اول در ریحی
〃	قسم دوم در امتلا
۵۰	قسم سوم در تشنج یابس
۵۲	فصل در تمدد و کزاز
۵۳	فصل در رعشه
〃	نوع اول آنکه از ضعف قوت محرکه افتد
۵۴	نوع دوم آنکه از ضعف آله حرکت افتد
〃	نوع سوم آنکه از ضعف قوت و از ضعف آلت افتد
۵۵	فصل در خدر
۵۶	قسم اول در لقوه تشنجی
۵۷	قسم دوم در لقوه استرخائی
۶۰	فصل در زکام و نزله
۶۲	نوع اول در صفراوی
〃	نوع دوم در دموی
〃	نوع سوم در بلغمی
〃	نوع چهارم در سوداوی
۶۳	فصل در عطسه و آن جنبشی است در دماغ و عارض شود
〃	فصل در مرض دماغی
〃	**باب در امراض چشم**

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
٦٥	فصل در امراض طبقہ
〃	قسم اول در ورم طبقۂ صلبیہ
٦٦	قسم دوم در سیوست
〃	قسم سوم در ملتوی شدن طبقۂ صلبیہ بالتوا
〃	قسم چہارم در استرخا کہ بصلبیہ عارض شود
〃	فصل در اعلال طبقۂ مشیمیہ
〃	فصل در اعلال طبقۂ شبکیہ
٦٨	فصل در اعلال رطوبت زجاجیہ
٦٩	فصل در اعلال رطوبت جلیدیہ
〃	قسم اول بیماریہا نکہ در جلیدیہ افتد
٧٠	قسم دوم در مرضی کہ بجلیدیہ است
〃	فصل در اعلال طبقۂ عنکبوتیہ
〃	قسم اول در بیان مرضی کہ عارض شود درین طبقہ
〃	قسم دوم در بیماری کہ مخصوص درہمین طبقہ افتد
٧١	فصل در اعلال رطوبت بیضیہ
〃	قسم اول در ازدیاد و تجسم
〃	قسم سوم در کدورت و غلظت
٧٢	فصل در اعلال طبقۂ عنبیہ
〃	قسم اول در قرحہ
〃	قسم دوم در امتلاء عنبیہ
٧٣	قسم چہارم و پنجم کہ آن اتساع و ضیق ست
〃	فصل در اعلال طبقہ
〃	قسم اول در خشونت و درشتی
〃	قسم دوم در نقو… القرنیہ
٧٣	قسم سوم در شقاق کہ در قرنیہ افتد
〃	قسم چہارم در شقاق کہ در قرنیہ افتد
〃	قسم پنجم و ششم کہ آن دو نوع قرحہ و بیاض است
〃	قسم ہفتم در سرطان قرنیہ
〃	قسم ہشتم در ثبور قرنیہ
〃	قسم نہم آنکہ ریم در زیر قرنیہ حاصل شود

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
٧٤	فصل در اعلال طبقۂ ملتحمہ
٧٥	قسم اول در رمد
٧٦	قسم دوم در طرفہ
٧٧	قسم سوم در ظفرہ
٧٨	قسم چہارم در سبل
٧٩	قسم پنجم در انتفاخ ملتحمہ
٨٠	قسم ششم از امراض ملتحمہ
〃	قسم نہم در توتہ کہ بر ملتحمہ پدید آید
〃	فصل در دمعہ
٨١	فصل در ربو التین
〃	فصل در کمنہ
٨٢	فصل در قذے
〃	قسم اول در آفد ے
〃	قسم دوم در افتادن جانور در چشم
〃	فصل در ضربہ کہ بر چشم افتد
٨٣	قسم اول در قرحۂ قرنیہ
〃	قسم دوم در قرحہ کہ بباطن قرنیہ افتد
٨٤	فصل در بیاض
٨٥	فصل در حول
٨٦	نوع اول در آنچہ حول بکودکان افتد
〃	نوع دوم در حول کہ ببزرگان افتد
〃	فصل در غشاوہ
٨٧	فصل در جہر
〃	فصل در اتساع و انتشار
٨٨	قسم اول در اتساع عصبہ
〃	قسم دوم در اتساع ثقبہ
〃	قسم سوم در انتشار
〃	فصل در ضیق
٨٩	فصل در تخیلات
٩٠	فصل در نزول الماء
٩٥	فصل در زرقہ
〃	فصل در ضعف بصر

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
٩٧	فصل در ذہاب بصر
٩٨	فصل در خفش
〃	فصل در جہور
〃	فصل در سل العین
〃	قسم اول در سل العین
٩٩	قسم دوم سل العین
〃	فصل در جحوظ
〃	فصل در بعض العین عن الشعاع
〃	فصل در کمنہ
١٠٠	فصل در استرخا
〃	فصل در التصاق الجفنین
〃	فصل در شترہ
١٠١	فصل در شرناق
١٠٣	فصل در انتشار الاہداب
١٠٤	فصل در جرب الاجفان
١٠٥	فصل در برد
〃	فصل در صلابت الاجفان و غلظہا
١٠٦	فصل در سلاق
〃	فصل در قمل الاجفان
〃	فصل در شعیرہ
١٠٧	فصل در توتۃ الاجفان
〃	فصل در تحجر
〃	فصل در قروح الجفن
〃	فصل در تہیج و انتفاخ
〃	فصل در کمنہ کمنہ
〃	فصل در ثؤلول
〃	فصل در شرے
〃	فصل در نملہ
١٠٨	فصل در سعفۂ ملیکہ
〃	فصل در سلعہ
〃	فصل در کمنہ کمنہ
〃	فصل در غرب

صفحه	مضمون یعنی نام امرض
۱۰۹	فصل در حکهٔ اماق و اجفان
〃	فصل در غده
〃	**باب در امراض گوش**
〃	فصل اول در وجع الاذن
۱۱۳	فصل در طرش
۱۱۴	فصل در طنین و دوی
۱۱۵	در انفجار و برآمدن خون از گوش
〃	فصل در انکسار الاذن
۱۱۶	فصل در انقلاع
〃	فصل در اورام
〃	فصل در جراحت و شقاق بیخ گوش
〃	فصل در حکة الاذن
〃	فصل در رنجیدن و متضرر شدن گوش از آواز های قوی
〃	فصل اول در خشم
۱۱۸	فصل در فساد شم
〃	قسم اول آنکه حاسه شم روائح به نیک را ئحه بو کند
۱۱۹	قسم دوم آنکه از یک چیز بوها مختلفه شنیده شود
〃	قسم سوم بعضی بو بیدار شامه حس کند
〃	فصل در بثور بینی
〃	فصل در قروح بینی
〃	فصل در رعاف
۲۰	فصل در بخر الانف
〃	فصل در رض الانف
۱۲۱	فصل در عطاس
〃	فصل در جفاف الانف
〃	فصل در حکة الانف
〃	فصل در تدبیر آوردن چیزی که به بینی اندر ماند
۱۲۲	**باب در امراض زبان**
〃	فصل در ورم لسان و اماس
〃	فصل در بطلان ذوق و فساد آن

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
〃	فصل در ثقل اللسان
〃	فصل در عظم اللسان
〃	فصل در استرخاء اللسان
۱۲۳	فصل در ضفدع
۲۴	فصل در شقاق اللسان
〃	فصل در جفاف اللسان
〃	فصل در حرقة اللسان
〃	فصل در حکة اللسان
〃	فصل در تقشر
۱۲۵	فصل در قلاع
〃	فصل در اکلة الفم
〃	فصل در کثرت اللعاب و سیلان آن از دهن
〃	فصل در بخر الفم
۱۲۶	فصل در ورم الحنک
〃	**باب در امراض لب**
〃	فصل در بیاض الشفة
۱۲۷	فصل در تشقق و تقشر و جفاف لب
〃	فصل در اختلاج الشفة
〃	فصل در تقلص شفتین
〃	فصل در بواسیر لب
۱۲۸	فصل در آماس لب
〃	فصل در بثور لب
〃	فصل در قروح لب
〃	فصل اندر سوء مزاج سافج
〃	فصل در اکله
〃	**باب در اسنان و لثه**
〃	فصل در وجع الاسنان
۱۳۰	فصل در ضرس دندان
〃	فصل در ذهاب ماء الاسنان
۱۳۱	فصل در تاکل و تفتت دندان
〃	فصل در حفر

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
〃	فصل در تغیر رنگ دندان
۱۳۲	فصل در تحرک و جنبیدن و افتادن دندان
〃	فصل در تدبیر دندان کودکان
۱۳۳	قسم اول آنکه حجم درو زیاده شود
〃	قسم دوم آنکه از دیاد در طول دندان پیدا آید
〃	فصل حکة الاسنان
۱۳۳	فصل در صریر الاسنان فی النوم
〃	فصل در ورم لثه
۱۳۴	فصل در لثه دامیه
〃	فصل در قرحهٔ ناصور که لثه افتد
〃	فصل در نقصان و استرخا
〃	**باب در امراض حلق و مری و قصبهٔ ریه**
〃	فصل در ورم لهات
۱۳۶	فصل در خناق
〃	قسم اول در لوزتین و عضلهای خارجی حلق که تحصیل بیان آن از آن
۱۳۸	قسم دوم آنکه مسمی است بخناق
۱۳۹	قسم سوم آنکه مسمی است بذبحه
۱۴۰	قسم چهارم آنکه سببش ورم اعضای مذکور نباشد
〃	فصل در بثور حارهٔ محرقه
۱۴۱	فصل در تعلق العلق
〃	فصل در بلع الابرة
۱۴۲	فصل در تشبث خار و ماندن طعام
〃	فصل در انطباق المری
〃	فصل در استرخا
〃	فصل در حکاک المری
〃	فصل در اختلاج و ارتعاش قصبهٔ ریه
۱۴۳	فصل در تدبیر کسی که در آب غرق شود
〃	فصل در تدبیر مخنوق بوهق
〃	فصل در عسر البلع
〃	فصل در ورم المری
۱۴۴	فصل در قروح المری
〃	فصل در تفرق اتصال المری

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۶۵	فصل در امراض طبقه
〃	قسم اول در ورم طبقهٔ صلبیه
۶۶	قسم دوم در یبوست
〃	قسم سوم در ملتوی شدن طبقهٔ صلبیه یا التوا
〃	قسم چهارم در استرخا که بصلبیه عارض شود
〃	فصل در اعلال طبقهٔ مشیمیه
〃	فصل در اعلال طبقهٔ شبکیه
۶۸	فصل در اعلال رطوبت زجاجیه
۶۹	فصل در اعلال رطوبت جلیدیه
〃	قسم اول بیماریهائیکه در جلیدیه افتد
۷۰	قسم دوم در مرضی که بجلیدیه است
〃	فصل در اعلال طبقهٔ عنکبوتیه
〃	قسم اول در بیان مرضی که عارض شود درین طبقه
〃	قسم دوم در بیماری که مخصوص درهمین طبقه افتد
۷۱	فصل در اعلال رطوبت بیضیه
〃	قسم اول در ازدیاد حجم
〃	قسم سوم در کدورت و غلظت
۷۲	فصل در اعلال طبقهٔ عنبیه
〃	قسم اول در قرحه
〃	قسم دوم در امتلا عنبیه
۷۳	قسم چهارم و پنجم که آن اتساع و ضیق است
〃	فصل در اعلال طبقه
〃	قسم اول در خشونت و درشتی
〃	قسم دوم در نتو القرنیه
۷۴	قسم سوم در شقاق که در قرنیه افتد
〃	قسم چهارم در شقاق که در قرنیه افتد
〃	قسم پنجم و ششم که آن قروح و جرب و بیاض است
〃	قسم هفتم در سرطان قرنیه
〃	قسم هشتم در بثور قرنیه
〃	قسم نهم آنکه ریم در زیر قرنیه حاصل شود
۷۴	فصل در اعلال طبقهٔ ملتحمه
۷۵	قسم اول در رمد
۷۶	قسم دوم در طرفه
۷۷	قسم سوم در ظفره
۷۸	قسم چهارم در سبل
۷۹	قسم پنجم در انتفاخ ملتحمه
۸۰	قسم ششم از امراض ملتحمه
〃	قسم نهم در توته که بر ملتحمه پدید آید
〃	فصل در دمعه
۸۱	فصل در بواسیر
〃	فصل در کمنه
۸۲	فصل در قذی
〃	قسم اول در آقذی
〃	قسم دوم در افتادن جانور در چشم
〃	فصل در ضربه که بر چشم افتد
۸۳	قسم اول در قرحهٔ قرنیه
〃	قسم دوم در قرحه که بباطن قرنیه افتد
۸۴	فصل در بیاض
۸۵	فصل در حول
۸۶	نوع اول در آنچه حول بکودکان افتد
〃	نوع دوم در حول که به بزرگان افتد
〃	فصل در غشاء
۸۷	فصل در جهر
〃	فصل در اتساع و انتشار
۸۸	قسم اول در اتساع عصبه
〃	قسم دوم در اتساع ثقبه
〃	قسم سوم در انتشار
〃	فصل در ضیق
۸۹	فصل در تخیلات
۹۱	فصل در نزول الماء
۹۵	فصل در زرقه
〃	فصل در ضعف بصر
۹۷	فصل در ذهاب بصر
۹۸	فصل در خفش
〃	فصل در تمور
〃	فصل در سیل العین
〃	قسم اول در سیل العین
۹۹	قسم دوم سیل العین
〃	فصل در جحوظ
〃	فصل در بعض العین عن الشعاع
〃	فصل در کمنه
۱۰۰	فصل در استرخا
〃	فصل در التصاق الجفنین
〃	فصل در شتره
۱۰۱	فصل در شرناق
۱۰۳	فصل در انتشار الاهداب
۱۰۴	فصل در جرب الاجفان
۱۰۵	فصل در برد
〃	فصل در صلابت الاجفان و غلظها
۱۰۶	فصل در سلاق
〃	فصل در قمل الاجفان
〃	فصل در شعیره
۱۰۷	فصل در توتة الاجفان
〃	فصل در تحجر
〃	فصل در قروح الجفن
〃	فصل در تهبج و انتفاخ
〃	فصل در کمدکد
〃	فصل در ثولول
〃	فصل در شرے
〃	فصل در نمله
۱۰۸	فصل در سعفهٔ ملکاب
〃	فصل در سلعه
〃	فصل در کمبودے
〃	فصل در عزوبه

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
۱۰۹	فصل در حکۂ آماق و اجفان
〃	فصل در غدہ
〃	**باب در امراض گوش**
〃	فصل اول در وجع الاذن
۱۱۲	فصل در طرش
۱۱۴	فصل در طنین و دوی
۱۱۵	در انفجار و برآمدن خون از گوش
〃	فصل در انسداد الاذن
۱۱۶	فصل در انقلاع
〃	فصل در اورام
〃	فصل در جراحت و شقاق بیخ گوش
〃	فصل در حکۃ الاذن
〃	فصل در رنجیدن و متنفر شدن گوش از آوازہا و قوت
〃	فصل اول در شم
۱۱۸	فصل در فساد شم
〃	قسم اول آنکہ حاسۂ شم روائح بد بیک رائحہ بو کند
۱۱۹	قسم دوم آنکہ از یک چیز بوہای مختلف شنیدہ شود
〃	قسم سوم بعضی بو بسیار اشامہ حس کند
〃	فصل در بثور بینی
〃	فصل در قروح بینی
〃	فصل در رعاف
۱۲۰	فصل در بخر الانف
〃	فصل در رض الانف
۱۲۱	فصل در عطاس
〃	فصل در جفاف الانف
〃	فصل در حکۃ الانف
〃	فصل در تدبیر آوردن چیزی کہ در بینی اندر ماند
۱۲۲	**باب در امراض زبان**
〃	فصل در ورم لسان و اماس
〃	فصل در بطلان ذوق و فساد آن

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
〃	فصل در ثقل اللسان
〃	فصل در عظم اللسان
〃	فصل در استرخاء اللسان
۱۲۴	فصل در ضفدع
۲۴	فصل در شقاق اللسان
〃	فصل در جفاف اللسان
〃	فصل در حرقۃ اللسان
〃	فصل در حکۃ اللسان
〃	فصل در تقشر
۱۲۵	فصل در قلاع
〃	فصل در آکلۃ الفم
〃	فصل در کثرت اللعاب و سیلان آن از دہن
〃	فصل در بخر الفم
۱۲۶	فصل در ورم الحنک
〃	**باب در امراض لب**
〃	فصل در بیاض الشفۃ
۱۲۷	فصل در تشقق و تقشر و جشاب لب
〃	فصل در اختلاج الشفۃ
〃	فصل در تقلص شفتین
〃	فصل در بواسیر لب
۱۲۸	فصل در آماس لب
〃	فصل در بثور لب
〃	فصل در قروح لب
〃	فصل اندر سوء مزاج سادج
〃	فصل در آکلہ
〃	**باب در اسنان و لثہ**
〃	فصل در وجع الاسنان
۱۳۰	فصل در ضرس دندان
〃	فصل در [illegible] الاسنان
۱۳۱	فصل در تآکل و تفتت دندان
〃	فصل در حفر

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
〃	فصل در تغیر رنگ دندان
۱۳۲	فصل در تحرک و جنبیدن و افتادن دندان
〃	فصل در تدبیر دندان کودکان
۱۳۳	قسم اول آنکہ حجم دندان زیادہ شود
〃	قسم دوم آنکہ ازدیاد در طول دندان پدید آید
〃	فصل حکۃ الاسنان
۱۳۳	فصل در صریر الاسنان فی النوم
〃	فصل در ورم لثہ
۱۳۴	فصل در لثہ دامیہ
〃	فصل در قرحۂ ناصور کہ در لثہ افتد
〃	فصل در نقصان و استرخا
〃	**باب در امراض حلق و مری و قصبۂ ریہ**
〃	فصل در ورم لہات
۱۳۶	فصل در خناق
〃	قسم اول در ورم لوزتین و عضلہای خارجی حلق کہ تعلق بہ [illegible]
۱۳۸	قسم دوم آنکہ مسمی است بخناق
۱۳۹	قسم سوم آنکہ مسمی است بذبحہ
۱۴۰	قسم چہارم آنکہ سببش ورم اعضای [illegible] نباشد
〃	فصل در بثور حارۂ محرقہ
۱۴۱	فصل در تعلق زلوچہ
〃	فصل در ابتلاع الابرہ
۱۴۲	فصل در تشبث خار در دہان [illegible]
〃	فصل در انطباق المری
〃	فصل در استرخا
〃	فصل در حکاک المری
〃	فصل در اختلاج و ارتعاش قصبۂ ریہ
۱۴۳	فصل در تدبیر کسی کہ در آب غرق شود
〃	فصل در تدبیر مخنوق [illegible]
〃	فصل در عسر البلع
〃	فصل در ورم المری
۱۴۴	فصل در قروح المری
〃	فصل در تفرق اتصال المری

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
〃	فصل در فساد الصوت
〃	قسم اول در تغیر و بطلان آواز
〃	قسم دوم در تنگی آواز
۱۴۵	قسم سوم اندر آواز لرزان
〃	قسم چہارم آواز تیرہ و تاریک
〃	قسم پنجم اندر آواز باریک
۱۴۶	فصل اندر شناختن احوال نفس بر وجہ کلی
〃	فصل اندر آنکہ نفس ناطبیعی چند گونہ است
۱۴۸	فصل اندر ربو
۱۵۱	فصل در انتصاب النفس
〃	فصل در سعال
〃	قسم اول آنکہ سوء مزاج گرم ساذج
۱۵۲	قسم دوم آنکہ خون صفراوی اندریہ حاصل شود
〃	قسم سوم آنکہ چیز رقیق گرم پیوستہ فرود آید
〃	قسم چہارم آنکہ سوء مزاج بارد ساذج
۱۵۳	قسم پنجم آنکہ مادہ از سر فرود آید
〃	قسم ششم آنکہ رطوبت شش و سینہ باعث سعال بود
〃	قسم ہفتم آنکہ یبوست و حرارت شش موجب سعال شود
〃	قسم ہشتم آنکہ عارض شود خشونت در شش بسبب غبار و دخان
〃	قسم نہم آنکہ جراحت قصبہ یا قرحہ شش و سینہ است
〃	قسم دہم آنکہ اندر شش بثرات پدید آید
۱۵۴	قسم یازدہم آنکہ بمشارکت معدہ افتد
〃	فصل در نفث الدم
〃	قسم اول آنکہ از اجزای دہن چون لثہ و دندان خون برآید
〃	قسم دوم آنکہ از نوز و حلق آویزد
〃	قسم سوم آنکہ از لہات و کام برآید
〃	قسم چہارم آنکہ برآید خون از حنجرہ و قصبہ
〃	قسم پنجم آنکہ خون از شش برآید
۱۵۵	قسم ششم آنکہ خون از سینہ آید
〃	قسم ہفتم آنکہ بیرون آید خون از مری معدہ
۱۵۶	فصل در نفث المدہ
〃	فصل در آماس شش
〃	قسم اول در ذات الریہ
۱۵۸	قسم دوم آنکہ مادہ بلغم سادہ یعنی بی عفونت بود
〃	قسم سوم آنکہ آماس صلب باشد
〃	فصل در سل
۱۶۱	فصل در اختناق و بند شدن مدہ و ریم در سینہ
〃	فصل در آماس سینہ
۱۶۲	مقالۂ اول در ذات الجنب خالص
۱۶۴	مقالۂ دوم در ذات الجنب غیر خالص
〃	مقالۂ سوم در خانقہ
〃	مقالۂ چہارم در شوصہ
۱۶۶	مقالۂ پنجم در ذات الصدر و ذات العرض
〃	مقالۂ ششم در برسام
۱۶۷	فصل در جمود الصدر
〃	**باب اندر امراض قلب یعنی دل**
۱۶۸	فصل اندر سوء مزاج قلب
〃	قسم اول گرم باشد
〃	قسم دوم آنکہ سوء مزاج دل سرد باشد
〃	قسم سوم آنکہ سوء مزاج دل یابس باشد
۱۶۹	قسم چہارم آنکہ سوء مزاج دل تر باشد
〃	فصل در خفقان
〃	قسم اول اندر سوء مزاج ساذج
〃	قسم دوم خون در بدن افزاید
〃	قسم سوم آنکہ صفرا موجب خفقان باشد
۱۷۰	قسم چہارم آنکہ مادہ بلغم باعث خفقان گردد
〃	قسم پنجم آنکہ سودا در رگہای دل حاصل شود
〃	قسم ششم آنکہ خون کثیر یا منی بسیار از بدن برآید
〃	قسم ہفتم آنکہ حس دل زکی و قوی شود
۱۷۱	قسم ہشتم اندر خفقان
〃	فصل اندر غشی
〃	قسم اول اندر غشی امتلائی
〃	قسم دوم اندر غشی استفراغی
〃	قسم سوم اندر غشی
۱۷۲	قسم چہارم آنکہ غشی از سوء مزاج ساذج کہ در دل افتد
〃	قسم پنجم اندر غشی کہ سببش آماس دل بود
〃	قسم ششم اندر غشی مشارکی
۱۷۵	فصل در علت دخانیہ
〃	فصل در ورم ازلی القلب
〃	فصل در ضغطۃ القلب
۱۷۵	فصل در تفتش القلب
۱۷۶	فصل در قذف القلب
〃	فصل در احتوای الرطوبات
〃	فصل در جذب القلب
〃	**باب در امراض ثدی یعنی پستان**
〃	فصل اول اندر قلت اللبن
〃	قسم اول کمی شیر کہ از کمی خون باشد
〃	قسم دوم کمی شیر کہ از بسیاری خون باشد
۱۷۷	قسم سوم کمی شیر کہ از فساد خون باشد
〃	فصل در کثرت اللبن
۱۷۸	فصل در اورام و تعقد
〃	فصل اندر سخت شدن پستان
〃	فصل اندر شدن کوفتہ شدن پستان
〃	فصل اندر دبیلہ کہ بر پستان پدید آید
۱۷۹	فصل اندر تدبیر کہ پستان بزرگ نشود
〃	**باب در امراض معدہ**
〃	فصل اندر سوء مزاج معدہ
〃	قسم اول اندر ساذج
〃	قسم دوم اندر سوء مزاج حار صفراوی
۱۸۰	قسم اول اندر سوء مزاج حار رطب
۱۸۱	قسم چہارم اندر سوء مزاج حار یابس
〃	قسم پنجم اندر حار رطب
〃	قسم ششم اندر سوء مزاج بارد ساذج
	قسم ہفتم اندر سوء مزاج بارد یابس ساذج

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۱۸۴	قسم هشتم اندر بارد یابس
〃	قسم نهم اندر بارد و رطب ساذج
〃	قسم دهم اندر بارد و رطب با مادهٔ بلغمی لزج باشد
〃	قسم یازدهم اندر سوء مزاج یابس ساذج
〃	فصل در وجع المعده
〃	قسم اول آنکه سوء مزاج در معده افتد
〃	قسم دوم آنکه آماس و قروح در معده
〃	قسم سوم آنکه [illegible] متولد شود
〃	فصل در ضعف الهضم و سوء الهضم و تخمه
۱۸۵	قسم اول آنکه سوء مزاج ساذج سبب آن باشد
〃	قسم دوم از اخلاط فاسده در معده
〃	قسم سوم آنکه جرم معده ضعیف شود
〃	فصل در نقصان و بطلان شهوت طعام
〃	قسم اول اندر ضعف شهوت
۱۹۰	قسم دوم آنکه سوء مزاج سرد ساده مفرط البرودة عارض شود
〃	قسم سوم آنکه خلط مراری یا مالح در معده حایل آید
〃	قسم چهارم آنکه بلغم لزج کثیر المقدار در معده حایل
〃	قسم پنجم آنکه خلط عفن در معده گرد آید
〃	قسم ششم آنکه بدن ممتلی شود
〃	قسم هفتم آنکه پوست بدن درشت شود
〃	قسم هشتم آنکه جگر ضعیف شود
۱۹۰	قسم نهم آنکه منفذ که مابین سپرز و فم معده است سده شود
〃	قسم دهم آنکه حس فم معده باطل شود
〃	قسم یازدهم در ذکر اسباب متفرقه
۱۹۲	فصل اندر فساد شهوت
〃	فصل اندر شهوت کلبی
۱۹۳	قسم اول آنکه سوء مزاج بارد [illegible] در معده [illegible]
۱۹۴	قسم دوم آنکه سودا بر فم معده [illegible] ریزد
〃	قسم سوم آنکه سوء مزاج گرم در معده و جمیع [illegible]
۱۹۵	قسم چهارم آنکه [illegible] دماغ بلغم [illegible] معده ریزد
〃	فصل اندر جوع البقر
〃	قسم اول آنکه سوء مزاج [illegible] در جمیع اعضای [illegible] شود

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۱۹۵	قسم دوم آنکه بلغم غلیظ لزج بر فم معده طاری شود
〃	قسم سوم آنکه خلط رقیق بلغمی یا صفراوی [illegible]
۱۹۶	فصل اندر جوع الغشی
〃	فصل اندر عطش
〃	قسم اول آنکه خلط مالح غلیظ شود
〃	قسم دوم آنکه حرارت در معده افتد
〃	قسم سوم آنکه عارض شود حرارت در معده [illegible]
〃	قسم چهارم آنکه حادث شود ورم در جگر
〃	قسم پنجم آنکه سوء مزاج گرم یابس اندر جگر افتد
〃	قسم ششم آنکه واقع شود سده در جگر
〃	قسم هفتم آنکه سوء مزاج گرم در گرده افتد
۱۹۷	قسم هشتم آنکه عارض شود تشنگی
〃	قسم نهم آنکه اسهال مفرط از ادویهٔ مسهله اتفاق افتد
〃	قسم دهم آنکه گوشت افعی [illegible] خورده شود
〃	قسم یازدهم آنکه فرفیون خورده شود
〃	قسم دوازدهم آنکه چیزی غلیظ لزج خورده شود
〃	قسم سیزدهم آنکه خوردن برف [illegible] شود
〃	فصل اندر [illegible]
〃	قسم اول و دوم آنکه از خون بود
۱۹۸	قسم سوم از بلغم باشد
〃	قسم چهارم آنکه از سودا بود
〃	فصل در بلیة المعده
۱۹۹	فصل اندر قروح و بثور
〃	فصل اندر [illegible]
۲۰۰	فصل اندر جشا
〃	فصل اندر تثاوب
〃	فصل اندر تمطی
〃	فصل اندر قی و غثیان و تقلب النفس
۲۰۱	قسم اول آنکه صفرا اندر معده متولد شود
〃	قسم دوم آنکه بلغم در معده تولد کند
〃	قسم سوم آنکه سودا در معده تولد کند
〃	قسم چهارم آنکه اخلاط مذکوره در معده متولد نشود

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۰۲	قسم پنجم آنکه ماده از تمام بدن متغیر شده بر معده ریزد
〃	قسم ششم آنکه غذا باعث قی و غثیان گردد
〃	قسم هفتم آنکه سوء مزاج ضعف معده افتد
〃	قسم هشتم آنکه [illegible] بحران افتد
〃	قسم نهم آنکه [illegible] معده باعث این حالات شود
〃	فصل اندر قی الدم
〃	قسم اول [illegible]
〃	قسم دوم [illegible]
۲۰۳	فصل اندر [illegible]
۲۰۴	فصل اندر فواق
〃	قسم اول [illegible] فواق آرد
〃	قسم دوم [illegible]
〃	قسم سوم آنکه رطوبت [illegible] شود
〃	قسم چهارم آنکه [illegible] خورده شود
〃	قسم پنجم آنکه سوء مزاج سرد اندر معده افتد
〃	قسم ششم اندر فواق که از ورم جگر افتد
۲۰۵	قسم هفتم [illegible] شود
〃	قسم هشتم [illegible] شود
〃	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر [illegible]
〃	قسم اول [illegible]
۲۰۶	قسم دوم [illegible] باشد
〃	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر [illegible]
۲۰۷	قسم اول [illegible]
〃	قسم دوم [illegible]
〃	[illegible]
〃	فصل اندر [illegible]
〃	قسم [illegible]
۲۰۸	قسم دوم [illegible]

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۰۸	فصل اندر ذرب و خلفه
〃	قسم اول آنکه سوء مزاج بارد طبیعی سائج در معده عارض شود
〃	قسم دوم آنکه بلغم بسیار در معده گرد آید
〃	قسم سوم آنکه رطوبات لزجه بر سطح معده ملتزق گردد
۲۰۹	قسم چهارم آنکه مره صفرا بمعده ریزد
〃	قسم پنجم آنکه سودا بسیار از سپرز بر فم معده ریزد
〃	قسم ششم آنکه در طبقه داخلیه معده و امعا بثور یا قروح پیدا آید
〃	قسم هفتم آنکه نوازل فرو آید
۲۱۰	قسم هشتم آنکه اندر ادارت تدبیر غذا سبب علت بود
۲۱۱	قسم نهم آنکه امتلاء بدن که عروق قلت تحلیل سبب مرض باشد
〃	قسم دهم آنکه جگر ضعیف شود
〃	قسم یازدهم اندر اسهال معدی
〃	قسم دوازدهم اندر ذرب
۲۱۲	قسم سیزدهم در ذرب
〃	قسم چهاردهم آنکه تشریح و دیگر مسهله بار رساند
۲۱۳	**جلد دوم طب اکبر فارسی**
۲۱۴	**باب اندر امراض جگر**
۲۱۵	فصل اندر سوء مزاج جگر
〃	قسم اول گرم بود
〃	قسم دوم آنکه سوء مزاج سرد بود
〃	قسم سوم آنکه سوء مزاج خشک بود
۲۱۶	قسم چهارم آنکه سوء مزاج رطب بود
〃	فصل در ضعف الکبد
۲۱۷	فصل در سده کبد
۲۱۸	فصل در سده ماساریقا
〃	فصل در نفخة الکبد
〃	فصل اندر وجع الکبد
〃	فصل در شرقه
۲۱۹	فصل در ورم الکبد
〃	قسم اول در ورم دموی
〃	قسم دوم در صفراوی
〃	قسم سوم در بلغمی

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۲۰	قسم چهارم در ورم جگر سوداوی
۲۲۱	قسم پنجم در ورم جگر
〃	فصل در ورم عضلات
〃	فصل در دبیله کبد
۲۲۲	فصل در تقشر سطح کبد
〃	فصل در خفقة الکبد
〃	فصل در حصاة الکبد
۲۲۳	فصل در تصغیر الکبد
〃	فصل در قیام الکبد
۲۲۵	فصل در سوء القنیه
۲۲۶	فصل در استسقا
〃	قسم اول در لحمی
۲۲۷	قسم دوم در زقی
۲۲۹	قسم سوم در طبلی
〃	قسم چهارم در استسقای طبلی
۲۳۰	قسم پنجم در ضبط استسقا
〃	**باب در بیماری یرقان و امراض طحال**
〃	فصل در یرقان
〃	قسم اول در یرقان اصفر
۲۳۳	قسم دوم در یرقان اسود
〃	فصل در امراض مختصه طحال
۲۳۵	قسم اول اندر ورم الطحال
〃	قسم دوم اندر تحجر الطحال
۲۳۶	قسم سوم اندر ضعف الطحال
۲۳۷	قسم چهارم اندر نفخة الطحال
〃	قسم پنجم اندر حرارة الطحال
۲۳۸	**باب در امراض امعا**
۲۳۹	فصل اندر زلق الامعا
۲۴۰	فصل اندر اسهال خون
〃	قسم اول اندر اسهال دموی معوی
۲۴۱	قسم دوم اندر سحج
۲۴۲	فصل اندر برآمدن مقعده و رحم از نفس امعا

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۴۳	فصل اندر زحیر
〃	قسم اول آنکه رطوبت شور لذاع بامعای مستقیم آید
〃	قسم دوم آنکه مادهٔ صفراوی نیز زحیر آرد
۲۴۴	قسم سوم اندر زحیر
〃	قسم چهارم زبل خشک در امعا و دقاق بند شود
〃	قسم پنجم آنکه سردی مفرط بمقعده رسد
۲۴۵	قسم ششم متاذی شور مقعد و امعا عارض گردد
〃	قسم هفتم آنکه در خلو معده و امعا ترشی خورده شود
〃	فصل اندر مغص
〃	قسم اول آنکه باد غلیظ در امعا محتقن شود
〃	قسم دوم آنکه صفرا بامعا آید
〃	قسم سوم آنکه سوء مزاج گرم ساده در امعا افتد
〃	قسم چهارم آنکه بلغم لزج شور بامعا آید
〃	قسم پنجم آنکه خلط خام غلیظ بلغمی در امعا چسپید
〃	قسم ششم آنکه زبل خشک در روده بند شود
〃	قسم هفتم آنکه ورم در امعا عارض شود
〃	قسم هشتم آنکه حیات و حب القرع باعث مغص شود
۲۴۶	قسم نهم اندر مغص
〃	فصل اندر نفخ و قراقر امعا
〃	فصل اندر قولنج
〃	قسم اول آنکه بلغم غلیظ زجاجی مختلط شود
۲۴۷	قسم دوم آنکه باد غلیظ در طبقات روده وابسته شود
۲۴۸	قسم سوم در قولنج ورمی
〃	قسم چهارم در قولنج التوائی و ثقلی
۲۴۹	قسم پنجم اندر قولنج ثفلی
۲۵۱	قسم ششم اندر قولنج صفراوی
〃	قسم هفتم آنکه بمشارکت عضوی پدید آید
〃	فصل اندر دیدان
〃	قسم اول آنکه مسمی است بحیات
۲۵۲	قسم دوم آنکه عریض باشند
〃	قسم سوم آنکه مستدیر السیت باشند
۲۵۳	**باب اندر امراض مقعد**

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۵۳	فصل اندر بواسیر
〃	قسم اول آنکه بر سر رگهای مقعد ثؤلولی پدید آید از خون غلیظ سوداوی
۲۵۵	قسم دوم آنکه مسمی است به ریح البواسیر
〃	فصل اندر اورام مقعد
〃	قسم اول اندر ورم گرم
۲۵۶	قسم دوم در ورم سرد مقعد
〃	فصل اندر شقاق مقعد
〃	فصل اندر استرخای شرج
۲۵۷	فصل اندر خروج المقعد
〃	فصل اندر قروح المقعد
۲۵۸	**باب در امراض کلیه**
〃	فصل اندر سوء مزاج کلیه
〃	قسم اول در سوء مزاج حار ساذج
〃	قسم دوم در سوء مزاج حار مادی
〃	قسم سوم در سوء مزاج حار صفراوی
〃	فصل اندر هزال الکلیه
۲۵۹	فصل اندر ضعف الکلیه
〃	فصل اندر ریح الکلیه
〃	فصل اندر وجع الکلیه
۲۶۰	فصل اندر ورم الکلیه
〃	نوع اول آنکه گرم بود
〃	نوع دوم آنکه ورم بارد بلغمی بود
۲۶۱	نوع سوم آنکه ورم گرده صلب سوداوی باشد
〃	فصل اندر قروح کلیه
۲۶۲	فصل اندر جرب الکلیه
〃	فصل اندر ذیابیطس
〃	قسم اول آنکه سوء مزاج گرم مفرط در گرده افتد
۲۶۳	قسم دوم آنکه سوء مزاج بر تمام بدن یا بر گرده [illegible] مستولی شده
〃	فصل اندر حصاة و رمل
۲۶۵	فصل اندر اورام مثانه
〃	قسم اول آنکه حار بود
۲۶۶	قسم دوم آنکه از زیاده بلغم رطب عارض شود

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۶۶	قسم آنکه ورم صلب در مثانه ظاهر شود
〃	فصل اندر قروح مثانه
〃	فصل اندر جرب مثانه
〃	فصل اندر جمود و بستن خون در مثانه
۲۶۷	فصل اندر وجع مثانه
〃	نوع اول آنکه گرم باشد
〃	نوع دوم آنکه سوء مزاج سرد باشد
〃	فصل اندر ضعف المثانه
۲۶۸	فصل اندر حصاة المثانه
۲۶۸	فصل اندر انتفاخ و ریح مثانه
〃	فصل اندر حرقت و سوزش البول
〃	فصل اندر احتباس البول
۲۷۱	فصل اندر تقطیر البول
〃	قسم اول بول حدت پذیرد
〃	قسم دوم آنکه قوت ماسکه ضعیف شود
۲۷۲	قسم سوم آنکه ورم یا حصاة بارد و لزجه افتد
〃	فصل اندر سلسل البول
〃	فصل اندر بول کردن در فراموشی
〃	فصل اندر بول الدم
۲۷۳	**باب اندر امراض که بمردان مخصوص است**
〃	فصل اول در نقصان باه
۲۷۴	فصل [illegible] قضیب بیان [illegible] کیفیت [illegible]
〃	جماع و بیان تدارک مضرت که از کثرت جماع حاصل شود
〃	قسم اول در بزرگ کردن قضیب
〃	قسم دوم در تدبیر و کیفیت جماع
۲۷۷	قسم سوم در تدارک مضرت که از جماع پدید آید
〃	فصل اندر سرعت انزال
۲۷۸	فصل در کثرت شهوت جماع
۲۷۹	فصل در کثرت ورود منی و مذی و ودی
۲۸۰	فصل اندر منی الدم
〃	فصل اندر کثرت احتلام
۱۸۱	فصل اندر فریافسموس

صفحه	مضمون یعنی نام امراض
۲۸۱	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر ادره
۲۸۲	فصل اندر اورام انثیین
〃	فصل در تعظیم الانثیین
۲۸۳	فصل اندر [illegible]
〃	فصل اندر وجع
〃	فصل اندر ارتفاع که انثیین و قضیب افتد
〃	فصل اندر دوالی صفن و صلابت او
〃	فصل اندر استرخاء الصفن
〃	فصل اندر قروح قضیب و حوالی آن
۲۸۴	فصل اندر حکه و خارشش
〃	فصل در اورام قضیب
〃	فصل در شقاق قضیب
〃	فصل در ثآلیل و بثور صلب
۲۸۵	فصل در اعوجاج قضیب
〃	**باب در امراض [illegible]**
〃	فصل در [illegible]
۲۸۶	فصل اندر [illegible]
۲۸۸	**باب اندر بیماریها که بزنان مخصوص است و در حمل افتد**
〃	فصل اندر عقر
۲۹۱	فصل اندر علامات حمل
۲۹۵	فصل اندر رجا
۲۹۶	فصل اندر کثرت [illegible]
۲۹۸	فصل اندر قروح و جراحت
۲۹۹	فصل اندر شقاق رحم
〃	فصل اندر حکه و خارشش
〃	فصل اندر بواسیر رحم
〃	فصل اندر [illegible] رحم
۳۰۰	فصل اندر ثآلیل رحم
〃	فصل اندر [illegible] رحم
〃	فصل اندر سیلان رحم
〃	فصل اندر سیلان منی از رحم

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
[illegible]	فصل اندر اختباس عرق [illegible]
[illegible]	فصل اندر عرق [illegible]
//	فصل اندر نتن جسم
٣٠٢	فصل اندر سیلان الدم جسم
//	فصل اندر اورام جسم
٣٠٣	فصل اندر سیلان جسم
٣٠٤	فصل اندر دبیلہ جسم
//	فصل اندر اختلاف جسم
٣٠٥	فصل اندر [illegible] آب در جسم
//	فصل اندر تقیح جسم
٣٠٨	**باب اندر امراض کہ از پشت اطراف پیدا آید**
//	فصل اندر [illegible]
//	فصل اندر وجع ظہر
٣٠٧	فصل اندر وجع خاصرہ
//	فصل اندر وجع المفاصل
٣١٣	فصل اندر داء الفیل
٣١٤	فصل اندر وجع العقب
//	**باب اندر حمیات**
٣١٥	فصل اندر حمی
٣٢٠	فصل اندر حمیات خاطیہ
٣٢٣	فصل اندر حمی دق
٣٢٤	فصل اندر بحرانات بحران
٣٢٩	فصل در اورام و [illegible] رواکلہ
[illegible]	فصل اندر امراض کہ بیرون جلد پیدا [illegible]
[illegible]	فصل اندر تشقق اطراف و دوچہ [illegible]
[illegible]	فصل اندر داء الثعلب
[illegible]	فصل در آفات [illegible] شعر

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
٣٣٥	فصل اندر تشقق
//	فصل اندر تشیب
٣٣٦	فصل اندر محافظت شعر
//	فصل اندر تطویل شعر
//	فصل اندر انبات شعر
//	فصل اندر حلق شعر
٣٣٧	فصل در منع انبات موی
//	فصل اندر تجعید شعر
//	فصل در ترقیق شعر
//	فصل در تسبیط شعر
//	فصل اندر تسوید شعر
//	فصل در تشقیر و تحمیر و تبییض شعر
//	**باب اندر امراض اظافیہ**
//	فصل در برص الاظفار
//	فصل در صفرۃ الاظفار
//	فصل اندر وجع الاظفار
//	فصل اندر بیاض و تقصف الاظفار
٣٤٠	فصل در تقلع الاظفار
//	فصل اندر انشقاق و خارش الاظفار
//	فصل در برص الاظفار
//	فصل در ظلاغیہ
//	**باب اندر امراض متفرقہ**
//	فصل در [illegible] و صیبان
٣٤٥	فصل در [illegible] عرق
٣٤٠	فصل در [illegible]
//	فصل اندر [illegible]

صفحہ	مضمون یعنی نام امراض
٣٨١	فصل اندر تشنج جلد سر
//	فصل در تشنج جلد جبہہ
//	فصل در تقلیم الراس
٣٨٢	فصل در انفتاح رنگ اصابع
//	فصل در تفرق القطاط و جرتعا
//	فصل در ضماغ
٣٨٣	فصل در سوختن از آتش و آب گرم و روغن گرم
٣٨٤	فصل فی الجراحات
٣٨٤	فصل فی الجراحات
٣٨٥	فصل اندر جراحت مرکب
٣٨٦	فصل اندر جراحت اعصاب جراحت اعضلہ
٣٨٧	فصل شدالوسط
٣٨٨	فصل فی نشوب المفصل الشوک وغیرہا
//	فصل فی القروح
٣٩١	فصل اندر سقطہ و ضربہ
//	فصل در تدبیر کسی کہ از چوب وغیرہ زدہ باشند
//	فصل فی الکسر والخلع الوثی والوہن والوہی
٣٩٨	فصل اندر بیان ادویہ سمیہ و سموم مع علامات و معالجات
٤٠٣	فصل در معالجہ گزیدن مار و جانوران گزیدہ دار
٤٠٤	فصل اندر معالجہ گزیدن حیوانات
٤٠٨	فصل در طرد الہوام
//	فصل آخر در ضبط منافع
٤٠٩	خاتمہ کتاب
//	باب اول در ادویہ مرکبہ
٤١١	باب دوم در لغات مصطلحہ
٤١٢	قطعہ تاریخ طبع
٤١٣	خاتمہ الطبع خوشنما طب اکبر جلد اول و دوم

به عون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

جلد اول

طب اکبر فارسی

بمقام کانپور

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور بطبع مزین و مطبوع جهان گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

صحیح ترین کلامیکه مشام ناطقهٔ دانش آئین را که آئینهٔ ادراک محسوسات و معقولاتست از شمیم گذارش آن تقدیم نام دستهٔ [illegible]
که مرکز دائرهٔ بدیهیات و نظریاتست از نسیم ادای آن فرحت دوام حاصل آید سپاس بی‌قیاس حکیم علی الاطلاق است که حرکت سریعهٔ بعض افلاک از حرارت تگاپوی
شوق ربوبیت اوست و هر بالوهیت استحقاق که از اجزای اجسام علوی و اجسام سفلی معجون انسانی از اختیارات بدیعت ادویات حکمیه و علت کلمه
عالی ترین جواهر اصلوات صحت آیات و الاترین لآلی تحیات مسرت سمات نثار جناب فردوس انتساب [illegible] سیدی که
شفای علیلان صورت و معنی را صحیح و داروی جانست و جودیکه استعانت نام نامی و اسم سامی وی در ظاهر و باطن باعث امن و امان [illegible]
افضلها و من التحیات اکملها عافیت در ترکیب کلمهٔ طیبه که معجون حیاتست خاصیتی نهاده که اگر بیماری مرض ضلالت [illegible] ارادت یکبار بر
زبان [illegible] مواد فاسدهٔ شرک خفی و اخلاط ردیهٔ کفر جلی یکقلم بیرون جهد ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء بارگاه رسالتش من ازل الازل الی
ابد الاباد مورد [illegible] رحمت بیکران و مطرح انوار بدور برکت بی پایان باد من الله [illegible] و علی آله و اصحابه کذالک و بعد ادای رسم عبودیت
یگانه [illegible] جل جلاله و پس از ابراز مراتب فدویت سید عالم [illegible] طراز ندهٔ این مقاصد و رقم نگارندهٔ این مطالب [illegible] ذرهٔ احقر
محمد اکبر عرف محمد ارزانی ابن میر حاجی محمد مقیم چنین مستعد می نماید که این منزوی زاویهٔ خمول بعد از تصحیح عقاید دینیه و اکتساب علوم متداوله
یقینیه چون از علم ابدان نیز بهره یافت و بر علو شان این فن عالی که تعلیمیست بس شریف و فنیست بس لطیف که کدام شرافت به ازین باشد
که موضوعش بدن انسانست که مصداق [illegible] ولقد کرمنا بنی آدم اوست آگاهی حاصل نموده شد نیز طبیعت در مساحت این [illegible] جولان
نموده خواست که درین [illegible] نسخهٔ جامع الفواید ترتیب دهد بعد ملاحظهٔ کتب طبیه و صحف حکمیه بظهور آمد که هر چند در رسائل معتبرهٔ
هذا الفن اسباب و علامات امراض مع الکلیات مذکور هست لیکن چنانچه در کتاب فیض انتساب شرح اسباب و علامات مع معالجات مستوفی
[illegible] گردیده در غیر آن نیست بنا علیه خاطر فقیر ریخت که آن مجموعهٔ کثیر النفع که در کمال متانت و اعتبار است جهت عموم افاده و استفاده

بلسان فارسی از زبان عربی مترجم ساخته میشود و ترک بعضی دلائل زوائد اولی و انسب ست و فوائد دیگر که ایراد آنها را در بعضی مواضع از قبیل از دیاد

باشد از قانون و حاوی و اقسرائی و سدیدی و موجز و ذخیره و کفایه مجاهدیه و غیر آن مندرج نموده آید احسن و الیق ست بتوفیق ایزد مطلق همچنان

از کتم عدم بمنصهٔ ظهور جلوه گر شده و بی علت از آنست که اگر از اعداد حروف شرح اسباب علامات اعداد حروف علت که واو و الف و یا ست جدا

سازند تاریخ ختم این نسخه میشود و انجام این مختصر صحت فرجام در هنگامیکه پادشاه دین بعد از فتح بهجت آباد دکن یعنی قلمرو دکن علاج خون آلود بود

عالیه نود را که مجون کش مغز سر خلاف گزینان بی دین و بی دینان کفر آئین توان گفت و تیغ حمیده نصرت آمود اعیار حشمت قاهرهٔ خویش که برای

مرگ کفر مجرد جام حیات آشام اجل توان خواند در آب دریای کشته فروشسته دست داده بوالراجی الی شفاعة النبی الحجازی ابوالمظفر محی الدین

محمد عالمگیر بهادر پادشاه غازی و این بسبب مناسبت نام احقر به **طب اکبر** موسوم گشت و مرجو از مطالعه نمایان و مامول از ملاحظه فرمایان

آنکه اگر در نظم معنی یا بر چهرهٔ الفاظ سقمی از سهو ایشان ظاهر شود تا صحیح نمایند بقلم عفو و صحت رد الطاف نمایند و از آنکه معرفت مرض هر عضو موقوف بمعرفت

تشریح آن عضو ست در بحث هر عضو تشریح آن عضو بطریق اختصار علی سبیل الاختصار در بعضی از کتب ملخصاً ثبت نموده میشود و الاظهار لا آن

باب اول در امراض سر

تشریح فی بیان العلل من الراس المختصین فی اسمائها و صیانتها عن الخطاء

از پوست و گوشت و غشا و جوهر دماغ و شبکه که محیط جوهر دماغ است و شرائین و اعصاب اما قوی از اجزای ذاتیه نیست و قحف آنکه

عظیم سر جمله هفت قطعه است چهار مانند دیوار قائم ست از هر چهار سو ... اما پنجم ست که آنرا قاعدهٔ دماغ گویند و دو بتابه

که آنرا قحف خوانند و دماغ بکسر ال مغز سر ست و آن جوهر نرم ... تشریح نفسانی ست و از اعضای رئیسه و مرکب ست

از مخ و آورده و شرائین و اغشیه اما اعصاب که از وی رسته است مانند شاخها ... و از اجزای خاصه ... دماغ نیست و شکل آن

مشابه مخروطی ست که قاعدهٔ او مقدم سر ست و راس وی در موخر سر و مقدم دماغ ... اعصاب حس ست و موخر دماغ

سخت ست بنسبت بمقدم زیراکه اعصاب حرکت ست و دماغ از طرف پیشانی تا پس سر از جهت العرض سه قسم میشود و هر واحد را

بطن دماغ گویند و او سع بطون بطن مقدم ست و زیر بطون اوسط ... ست ... دماغ آنجا ... میشود

فرو می آید و مجموع دماغ من حیث الطول از اول ابتدا تا آخر دو بخش ست و غشا ... مرا د از بطون ست ...

همین سه بطون ست چنانچه در سکته گفته آید و نخاع جسمیست مشابه جوهر دماغ و خلیفهٔ اوست و دنباله مانند در فقرات ... رسته ... اعصاب

انتهای آن نشستگاه است فرود آمده است و او نیز همچون بطون دماغ دو بخش ست لکن جدائی این بخشها از یکدیگر محسوس نیست برگ

انتهائی ندارد و از غایت تماس و نخاع را سه غشا ست باید دانست که آفریدگار تعالی از نخاع مقابل هر اندامی از میان هر دو مهرهٔ دو عصب

رویانیده است یکی از راست و یکی از چپ اما از مهرهٔ فرودترین عصب ... مانند بیخ بر آمده است و بهرهٔ این اعصاب باندامها پیوسته

چنانچه گفته آید عصب دو نوع ست نوعی از دماغ رسته است و آن هفت زوج ست که حواس ظاهر و باطن و حرکت همه اعضای عالی که

گردنست از وی حاصل میشود دیگر ... از نخاع رسته است و آن سی و یک زوج ست

فرو وحس و حرکت اعضا که ما تحت عنق ... ست ... حس ... چنانکه ...

و نفع وی حفظ شکل اعضا ست و ... و اشتراک آن با یکدیگر ... اعضای ... حس ... اما غشا

سر ست بیخ ست یکی خارج قحف و دوم باطن وی و این غشا نسبت بغشا ... که ما تحت این غشا است و حادث و مماس

جوهر دماغ ست سخت و صلب غشای سومی مذکوره مانند ترائب و غضون بر هم افتاده است و در غشاء دیگر تحت دماغ مفروش ست [illegible]

قلب آورده و در باسلیق و روح نفسانی در حیات مذکور ست **فائده** اعضا عبارت ست از اجسام غلیظه معدوده که حاصل میشود از امتزاج

اخلاط و آن مفرد ست و مرکب مفرد و بسیط را گویند یعنی متشابه الاجزا و آن آنست که هر جزو وی در اسم و حد کل خود را شریک باشد و عضو مفرد

ده قسم ست عظم و غضروف و عصب و وتر و عضله و رباط و شریان و ورید و غشا و این نه قسم ست از منی متکون شود و قسم دهم لحم ست اما لحم و سمین قسمی از

لحم ست و این هر سه از خون متکون گردد اما شعر و ظفر از فضلات ست کما صرح به المحققون و جلد مرکب ست نه مفرد و اگرچه عضله نیز مؤلف از لیفات عصب

و وتر و شظایای رباط ست و تخلل آن از گوشت پر ست لیکن عادت اطبا چنین جاری یافته که از اعضا مفرده می شمرند و مرکب نه مفرد نیست

و اعضاء مرکبه را آلیه نیز گویند و هر یک از مفرد و مرکب بحسب [illegible] خود یافت و در خاتمه [illegible] و ترکیبی متعارف [illegible]

جسد [illegible] مانند آن [illegible] واقع ست اشاره داده [illegible] الاحتیاج [illegible] یافته گردد **فصل صداع** در درد سر را گویند که متعارف و

مشهور ست و سبب صداع یا سوء مزاج مختلف یا تفرق اتصال ست در اعضاء حساسه سر و اعضاء سر همه ذی حس ست مگر جوهر دماغ

[illegible] این مرض بحسب اختلاف سبب و خصوصیت علاج منقسم میشود به ساذج و مادی و [illegible] دماغی و [illegible] و ماغی [illegible]

[illegible]

و مادی داخل ست زیرا که ماده [illegible] اطلاق می کنند [illegible] سوء مزاج [illegible] مستوی در [illegible] و اگرچه ورم

نوعی از سوء مزاج مادی ست اما از آنکه [illegible] فرق ست میان هر دو آن آنست که ماده آماس در تخلل اجزاء عضو پراگنده نباشد یا باشد

و اجزاء عضو در هم کشیده [illegible] **قسم اول** در صداع ساذج یعنی آنکه از مجرد تغیر مزاج عارض شود بی توسط ماده و این بر دو

نوع ست یکی آنکه حار بود و موجبش یا اسباب خارجیه ست یا داخلیه اما آنچه اسباب خارجیه بود چون ملاقات حرارت آفتاب و آتش

علامت وی تقدم سبب و حرارت ملمس سر و اعتدال بول و [illegible] خشکی [illegible] و عطش [illegible] و عدم ثقل و [illegible] از چیزهای سرد

منتفع شدن **علاج** آنست که تبدیل و تبرید [illegible] کنند و در مساکن بارد و رطب سکونت ورزند و [illegible] بارده چون صندل و بنفشه

و گلاب و کافور [illegible] و بنفشه و کافور و سیب [illegible] و اگر [illegible] بچیزیکه بالفعل و بالقوه سرد باشد چون روغن گل

[illegible] سرد آمیخته و روغن بنفشه و نیلوفر و کدو در [illegible] سرد ساخته بر سر ریزند و هر چه از اشیا مائعه بر ظاهر عضو ریزند با درار آن را

نطول گویند و این ریختن [illegible] و اگر ریختن با درار نباشد بلکه اندک اندک ریزند آن را اسکوب گویند و آنجا که سبب قوی بود سرکه و

گلاب در روغن گل بر یافوخ یعنی تارک سر استعمال کنند بطریقیکه گفته شود و در عمل آوردن ادویه موضعیه شدید البرد آنگاه رخصت ست

که بخارات کمتر باشند زیرا که اگر بخارات بسیار باشند لازم ست که در نطول روغن بابونه مقدار ثلث بیفزایند تا از مضرت حبس اشیا

بارده که باعث احتقان ابخره و عدم تحلیل ست ایمن باشند و کذلک در [illegible] و [illegible] که شدید تبرید ممتنع ست همین رعایت مرعی

دارند تا حاجت قوی نیفتد سرکه را بکار نفرمایند خاصته بر موخر سر که اجتناب آن از استعمال مبردات خصوصاً از سرکه من الواجبات ست

قال جالینوس لا ینبغی ان یبرد موخر الراس فانه یضر بمنشاء العصب و طریق استعمال سرکه و غیره بر یافوخ آنست که

موی آنجا را ستره دار [illegible] یعنی [illegible] پس [illegible] احاطه کنند از خمیر یا مانند آن و ادویه را در احاطه

بریزند و زمانی شایسته بدارند و تفریق [illegible] ست و تقدیر ترکیبش بحسب احتیاج ست مثلا اگر تبرید با اعتدال

مطلوب باشد سرکه چهار دام حصه روغن گیرند الا موافق مائیت مساوی روغن باز یاد بران بکار برند و این صفتها موقوف
برای طبیب حاذق ست و باید که سرکه بسیار کهنه نبود و روغن گل در آفتاب مهیا کرده باشند نه بر آتش و یکسال بروی نگذشته
باشد و گلاب که خوشبوترین اقسام بود و مقدارش آن بنسبت که بر مقدار سرکه و روغن غالب باشد و تخصیص وضع دوا بر تارک از آن
که استخوان این محل نرم ست و رقیق والیفا درین موضع درز اکلیل ست باین دو سبب اثر دوا بسرعت نافذ میشود صنعت
روغن گل سرخ برگ گل در شیشه کنند و در آفتاب آویزند که روز روز دیگر روغن کنجد بران اندازند و تا که بوی گل در روغن اثر کند در آفتاب
آویخته دارند و از یاسمین نرگس و سداب بابونه و جز آن همین سازند و باشد که بجوشند **بیان** اغذیه مناسبه این مرض هر چه بارد در
طب و نافع ست چون مزوره که ترتیب داده باشند از شعیر و ماش و کدو و اسفاناخ و کشنیز تر و شیره مغز بادام و مزوره که ساخته باشند
از عدس مقشر و سرکه و شکر و شیره بادام و مزوره عبارتست از شوربا جات بی گوشت و آنچه از اسباب خارجیه بود چون تناول اشیاء
حار و مانند حلبه و تحمل صداع و دماغ مثل خمر و تمر و سیر و پیاز عمل متش تقدم سبب و تغیر حواس سوء فکر و کمی خواب و قلق و دبیس خفیف
یعنی اقصی اصل بینی و قلق عبارتست از انتقال علیل از شکلی بشکلی ساعة بعد ساعة **علاج** نیلوفر و صندل و حضض و ماميثا و
قدری کافور در آب خیار و کدو و کاهو و کشنیز تر و گلاب و روغن گل آمیخته بر سر طلا کنند و قرص از زردرست طلا کردن در
تبرید دماغ اثری تمام دارد و شراب نیلوفر و بنفشه و عناب و تمر هندی و قرص که از مغز تخم خیارین و مغز کدو و کشنیز
و کشنیز خشک و طباشیر و تخم کاهو و تخم خرفه و ترنجبین ساخته باشند بنوشند و عصارات بارد چون شیره کاهو و خرفه و بید بر سر ریزند
و روغنهای سرد که قابض نباشد چالند و روغن را دهن گویند و روغن مالیدن را تدهین و استعمال مخدرات چون بیروج و
بیخ تفاح و افیون و احتراز ورزند مگر عند الضرورت زیرا که اشیاء محذره به سر بکار بستن مورث ظلمت بصر و دیگر آفات است و
باشد که هلاک سازد کما قال الطبری انی رایت طبیبا برد هذا الصداع بالخل و الافیون و الکافور و کان بامراة حاملة فاسقطت الجنین
و اسکتت و هلکت بعد اثنین و سبعین **صنعت قرص از زردرست** از زردرست و اقاقیا و حضض و ورد و نیلوفر و ماميثا
تخم کاهو بلعاب اسبغول اقراص سازند و بآب کشنیز طلا نمایند **بیان** اغذیه موافقه این علت ماء الشعیر و مزوره که ساخته باشند
از ماش و کدو و خیار و اسفاناخ و کشنیز تر و اگر مانعی نباشد مزوره را از تمر هندی یا انار ترش یا لیموی ترش کنند که بغایت مفید است
و باید دانست که در امراض حاره ماء الشعیر موافقتی تمام دارد بهر آنکه سرد است و منضج اخلاط و مستفرغ اخلاط محترقه و منقی معده و
سهل النفوذ در بدن و لذیذ و معتدل الغذا و مسکن عطش و با وجود این همه خصائل مهیج اخلاط فاسده نیست و در معده زیاده
و نفخ نمی آرد خاصة اگر شعیر جید بود و علامت جیدی وی آنست که هنگام پختن منتفخ شود و متعفن نگردد و آب آن سرخ
رنگ بر آید و فربهی شعیر نیز از نشان جودت ست و اکثر طریق پختن آنست که شعیر جید مقشر در آب شیرین و صافی
با تش ملائم بپزند و کف برگیرند تا که پخته شود پس آب آن صاف ساخته بکار برند و در مواز نه آب حکما را اختلافست بعضی گفته اند
ده چند شعیر باید و بعضی بیست و چهار چند ست قال الشیخ اجود ماء الشعیر ان یکون الماء قدر عشرین سکرجه و
الشعیر سکرجه واحده و اما اتفاق جمهور بر چهارده چند ست دوم آنکه بارد بود و سببش نیز خارجی ست یا داخلی اما آنچه
خارجی ست ملاقات هوای سرد ست و مصادفت برف و در آب سرد غوطه خوردن و باشد که نزول در میاه

۵

… قوله سکرجه بالفتح …

حمایت موجب این صداع گردد و حمایت جمع حمة است وحمة بالفتح والتشدید چون حاره را گویند چون چشمهٔ کبریتی و نطرونی و
بورقی و ملحی و مانند آن اما وجه حدوث صداع بارد از اغتسال در آبهای مذکوره آنست که میاه مذکوره بواسطهٔ حرارت ذاتی متخلخل
میکنند مسام بدن او از جهت مناسبت جذب مینمایند حرارت باطن او بسبب تخلخل و انجذاب بالضرور تحلیل می پزیرد و حرارت بدن سرد میشود
پس دماغ که مزاج سرد دارد و مقابل عضو مشارکة الاعضاء یعنی معده است متاذی میگردد و با ینذائی که مسمی است بصداع و علامت این
صداع وجود ما تقدم سبب ست و میل وجع آن پس سر استلذاذ بهوای حار و دیدن آفتاب و نار و خبطه که حالتیست مانند حیرت و هیمان
و تبلد حواس نیز از نشان این مرض هست و لذا که این صداع خبط گویند **علاج** بهر تسخین سر تکمید و انکباب و استحمام بکار برند و روغنهای
گرم چون روغن سوسن یا یاسمین و مرزنجوش نیم گرم بمالند و اگر اسفنج یا صوف بروغنهای مذکوره ترکرده بر تارک گذارند بهتر باشد
و بطبیخ بنفشه و سپستان و تخم خطمی و تخم کتان و انجیر و ترنجبین آمیخته طبع را ملائم کنند و تقلیل غذا نمایند و نخود آب یا کباب
تیهو و زیره و دارچینی تناول فرمایند و تکمید رسانیدن گرمی ست بر عضو بطریقی که معروف ست و آن رطب ست و یابس تکمید رطب
آنست که مثانهٔ حیوانی با آب گرم یا بطبیخ پر کنند پس آن مثانه را بر عضو معلول نهند تا که گرم باشد یا خرقه یا اسفنج در آب یا در طبیخ تر کرده
بر عضو گذارند و این عمل اول اقویست و تکمید یابس آنست که خرقهٔ کثیر المقدار یا چیزی دیگر چون ننگ و مانند آن درست گیرند
و بر آتش گرم همی کنند و بر عضو همی نهند یا ادویه خشک گرم کرده در خرقه گرم گرفته عضو را گرم نمایند و آنچه بر تکمید بکار
می برند درین مرض و در علتی بارد نمک ست و نخاله یعنی سبوس و گاورس و ریگ و انکباب آنست که بر بخار آب مانند آن یعنی آب یا
با دیگر ادویه مسخنه جوش داده باشد سرنگون دارند و آنچه داخلیست نوشیدن آب شدید البرد ست و مانند آن هرچه برودت
قوی داشته باشد بالفعل و القوة **علامت** این مقارنت سبب است و برد لمس و از رسیدن گرمی و پوشیدن سر نفع
یافتن **علاج** طبیخ بابونه و اکلیل و نمام و مرزنجوش و صعتر و فوتنج و شیح ارمنی بر سر ریزند گرما گرم بحسب ذات الطبیعت و ایضا برین
طبیخ انکباب کنند و نسرین و سوسن و مشک و عنبر و عود و نرگس و یاسمین و زهر نارنگ و ریحان و مانند آن از طیوبات حاره بویند
و جند بیدستر و حب الغار و قسط و کبابه در آب سداب و گلاب آمیخته ضماد نمایند و از مندیل کثیف سر پیچیده دارند هنگام انکباب
اما سوء المزاج رطب ساذج و یابس ساذج باعث الم نمی تواند شد بالذات علی المذهب الاصح **قسم دوم** در صداع مادی
یعنی خلطی و ریحی و خلط جسمی ست رطب سیال که حاصل میشود از اول استحالهٔ غذا و غذا آنست که جزو بدن تواند شد
اکنون آنکه غذائی که وارد بدن میشود تا آنوقت که جزو تمام اعضا گردد و او را اعتبار استحالات لاحقه میشود هر استحاله را هضم گویند
و در هر یک خلاصه و فضله از یکدیگر متمیز شود و خلاصه جهت تغذیه محفوظ ماند و فضله بطریق اسهال یا ادرار و بول یا
عرق یا دفع تخ و حرکی مندفع شود و هضم اول نزد جمهور از آن زمان که در مضغ می آید که در معده قرار گیرد و مشابه کشک ثخین
شود و این را کیلوس گویند و درین استحاله از صورت نوعیه نمی برآید زیرا که طعم غذا باقی میباشد و بعرفه الحق و هضم دوم
در کبد ست و آن عبارت است از استحاله و اخلاط و هضم سوم در عروق ست و آن کنایه است از استحالهٔ اخلاط
باعضا بحسب مزاج و هضم چهارم در اعضا است و آن مرادست از استحالهٔ رطوبت و ماده که مشابه اعضا شود
باعتبار هیأت و صورت و این هر سه هضم را کیموس گویند و درین مختصر همین قدر پسند افتاد و خلط چهار ست

دم و صفرا و بلغم و سودا دم یعنی خون گرم و تر ست و صفرا یعنی تلخه گرم و خشک ست و بلغم سرد و تر ست و سودا گرم و خشک ست و از
از خشکی صفرا و سودا خشکی بالقوه است نه بالفعل علامت صداع دموی سرخی چشم و روی ست و تهبج و جه و داجان و
ثقل و نبض و غلظ بول و حدوث ثقل عظیم و ضربان در سر و کثرت نعاس تیکی علاج رگ قیفال زنند و بر ساق حجامت
مع الشرط کنند و شرط پاکی زدن را گو بید و مطبوخ عناب و آلو و میشوق و سپستان و تمر هندی و بنفشه و شاهتره که
ترنجبین در آن آمیخته باشد طبع را ملائم سازند و شربتهای مطلقه چون چون شراب عناب و نیلوفر و آلو بنوشند و پس از تنقیه
آرد جو و طحلب و عصارهٔ بید و اند کی سرکه آمیخته طلا کنند و عصارهٔ کاهو و خرفه و کدو یا روغن گل و شیر زنان یا بنوده و
کشند استنشاق همین ست و اگر این را تسعیط کنند یعنی در بینی چکانند اقوی باشد و آب خیار و کاهو و کشنیز تر در روغن گل اند
سرکه در شیشه تنگ کشاده بریزند و بجنبانند و هر ساعت ببویند بخلخه آمیست بیان اغذیه مزورات حامضه که از آلو و زرد آلو
سازند یا از تمر هندی و اند کی شکر یا عدس مقشر و آب انار ترش یا آب غوره یا از ماش مقشر و اسفاناخ و کدو و آب نارنج
هم مفیدست اما آنجا که سعال بود بر بار الشعیر اقتصار در زند و گرد ترشی نگردد علامت صداع صفراوی شدت حرارت
ملمس و خشکی آن خیاشیم یعنی منخرین و تلخی دهان و بیخوابی و تشنگی و سرعت نبض و صفرت و صفائی بول و صفرت روی بود علاج
بهر تنقیه صفرا هلیله زرد و کابلی و آلو و زبیب و عناب و اصل السوس و تمر هندی و بنفشه و سپستان بجوشانند و ترنجبین و
فلوس خیار شنبر در آن حل کرده بپالایند و بنوشند و اگر بجای ترنجبین شیرخشت کنند بهتر باشد و پس از تنقیه بهر تبدیل
مزاج اطلیه و سعوط و لخلخه و جز آن از تدابیر مبرده که در دموی ذکر یافته بکار برند و سبوس گندم و خطمی و بنفشه آب جوشانیده
و پاشویه کنند و هر چه در دموی گفته شد از اغذیه تناول کنند و باید دانست که در صفراوی در تبرید بیشتر کوشند و در دموی
در تحلیل علامت صداع بلغمی گرانی سرست و کدورت حواس و بسیاری خواب و برودت ملمس و رطوبت منخرین و دهن
و دیر ماندن مرض و بطوء نبض و بیاض و غلظ بول اما غلظ بول را دو سبب ست یکی آنکه ماده کثرت پذیرد و خود بخود مندفع
گردد دوم آنکه از دفع طبیعت باشد آنچه از کثرت بود نشان وی آنست که بول مشابه منی بود و برنگ صاص باشد آنچه
از دفع طبیعت بود نشان وی آنست که در روزهای بحران افتد و پس از آن خفت و راحت روی دهد علاج بهر نضج ماده
ماء الاصول و منضجات بلغم چون بادیان و اصل السوس و گلقند و مانند آن بنوشند و پس از ظهور نضج ایارج یا سفوف
مسهل سقمونیا و شحم حنظل تقویت دهند تا بدن پاک شود و بعد ه ایارجات و شبیارات که مخصوص در تنقیه سراند
بکار برند صنعت حبی که در تنقیه سر مخصوص ست شد با صبر و ان مصطگی سقمونیا نمک هندی از هر یک بحسب احتیاج
بگیرند و کوفته بیخته با عسل آمیخته بمقدار حبها سازند و موافق در کار برند صفت حب شبیار صبر مصطگی تربد غاریقون
ملح هندی انیسون با عسل یا آب برگ اترج یا آب فقط حب سازند و وقت خسپیدن بخورند و لهذا الشبیار مسمی ست و ایضا
برای تنقیه سر از ایارج و سکنجبین یا از خردل و عاقر قرحا و مرزنجوش و صعتر که در عسل و مرے آمیخته باشند غرغره
کنند و پس از تنقیه سر تبدیل مزاج نمایند با ضمده و نطولات و شمومات و کمادات که در بارد ساذج ذکر یافته
و بابونه و شبت و اکلیل الملک بجوشانند و سر بشویند و طبیخ سداب و بابونه و مرزنجوش و پودینه در دهنهاے گرم در بینی

و گوش چکانند و این را تقطیر گویند و ادویه تقطیر را قطور و تدبیر عطسه آوردن کنند و ادویه عطسه آورنده را عطوس گویند و این دو طریق ست یکی آنکه جند بیدستر و فرفیون در آب جقند یا آب مرزنجوش حل ساخته در بینی چکانند دوم آنکه کندش و تربد و جند بیدستر بار یک سائیده در خریطه کنند و هرگاه عطسه آوردن خواهند ببویند و غذا همان که در باره سانج گفته شد و نخود آب و شیره قرطم کرباری خشکه انه گویند اولی تر **علامت** صداع سوداوی ثقل سرست و خشکی آن و کدورت و تیرگی رنگ و بیخوابی و وقت و بطوء نبض و بیاض و رقت بول و این تا آنگاه است که ماده خام باشد زیرا که بعد از نضج تام بول سیاه و غلیظ القوام میبود و جفاف تمام بدن نیز از علامت این قسم ست اگر سودا در بدن منتشر باشد باید دانست که ثقل سر در صداع سوداوی بنسبت بلغمی کمتر پیدا شود
علاج بهر نضج ماده طبیخ اسطوخودوس و زبیب و گاوزبان و بادرنجبویه و آلو و افتیمون و ترنجبین آمیخته بنوشند و لا یخفی علیک ان السوداء بطی النضج و بعضی نضج صفرا در سه روز و نضج بلغم در ده روز و نضج سودا در پانزده روز مقرر کرده اند لیکن در جمیع حال راست نمی آید کما هو ظاهر بر تقدیر هرگاه ماده پخته شود و ظهور آن از سیاهی و غلیظی بول پدید آید تنقیه کنند یا ایارج و مطبوخ افتیمون و یا این حب بخورند افتیمون بسفایج و غاریقون و اسطوخودوس ایارج و تربد در آب بادیان حب سازند و بقدر احتیاج بدهند پس از تنقیه تام بهر تبدیل مزاج و اکلیل الملک مرزنجوش بار دهن گل یا یاسمین آمیخته ضماد کنند و طبیخ بابونه و اکلیل الملک و صعتر و شبت و گاوزبان و برگ چقند و تخاله بر سر ریزند و نرگس عنبر و مشک و مانند آن ببویند و روغنهای گرم و تر چون روغن بابونه و نرگس مرزنجوش بار و غنهای سرد چون روغن بنفشه و نیلوفر مرکب ساخته بمالند و اگر سودا طبیعی باشد بهر تبدیل مرضه قلیل اهرات و میل برودت داشته باشد بکار برند و اگر سودا احتراقی بود دست از تسخین کوتاه دارند و بیار در رطوبت تبدیل کوشند
بیان اغذیه بیض نیمبرشت و ماکیان و تیهو و دراج که همراه نخود پخته باشند موافق باشد و پس از اکل غذا چون یکساعت بگذرد جوارشات معتدل مفرح خورند بهر تجوید هضم و بعد از خوردن طعام اضطجاع بر پهلوی چپ لازم دارند زیرا که این عمل بواسطه اشتمال جگر بر معده معاون هضم ست و ترک رضات واجب شمارند اگر سودا احتراقی باشد غذا تر نیز بحسب آن باید
علامت صداع ریحی آنست که درد منتقل بود و در تمدد محسوس شود بی ثقل و در گوش دوی عارض گردد **علاج** بهر تحلیل ریاح غلیظه که در سر محتقن ست طبیخ شبت و برنجاسف و صعتر و مرزنجوش و رازیانه بر سر ریزند گرم و سداب تره و مرزنجوش درازیانه ببویند و به فلفل و جند بیدستر عطسه آرند قال بقراط العطاس یشفی الصداع الکائن من ریح غلیظة و صبر و کندش و زعفران و فلفل ابیض و مشک با آب مرزنجوش حل کرده در بینی چکانند و بسهلات بلغم طبیخ را املا هم سازند تا ماده که مولد ریح باشد مستفرغ شود و گوشت ماکیان همراه نخود و کمون و دارچینی و آب مغز قرطم پخته تناول کنند و از چیزهای باد انگیز پرهیزند **قسم سوم** در صداع شرکی و آن مشتمل ست بدانچه از معده بود یا از رحم یا از کلیه یا از ساق یا از قدم و یا از عضد یا از ساعد و یا از عقب و کتف و یا ساعد و کف یا از کبد یا از طحال یا از حجاب عاضریا از مراق یا از صلب **نوع اول** در صداع که بسبب معده عارض شود باید دانست که هرگاه سوء مزاج ساذج در معده لاحق شود یا مجتمع گردد اخلاط در وی باشد که صداع حادث شود و بسبب مشارکت که فیما بین معده و سرست اما آنچه از سوء مزاج ساذج بود علامتش غلبه صداع ست در شکم سیری و خفت آن در شکم تهی لیکن

در سوء مزاج ساذج حار گاه باشد که در حالت گرسنگی شکم تهی هم بیشتر شود بواسطهٔ استیلای حرارت و دیگر علامات سوء مزاج حار

در امراض معده مفصل ذکر یافته اند مطالعه نمایند **علاج** اصلاح حال و تبدیل مزاج معده کنند بحسب حرارت و برودت

بچیزهائی که در باب معده مضبوط است و آنچه از اجتماع ماده بود علامتش نیز از نشان آن ماده که ... پوشیده نیست

مثلاً اگر صفرا در معده گرد آید علامتش غثیان ست و زردی چشم و تلخی دهن و بیچش معده و تشنگی و پس از قی صفراوی تسکین

یافتن **علاج** قی کنند به سکنجبین و آب گرم نوشند و پس ازان در تلطیف و به تسکین حرارت سر و معده کوشند و ایضاً هر عضو را

بمقویات قوت دهند مقویات سر در صداع صفراوی بالا مذکور شد و مقویات معده ربوب قابضه است چون رب به و غوره

و انار و غیره و اگر تبرید و قبض بیشتر مطلوب باشد طباشیر و گل سرخ و گل ارمنی باریک ساخته در ربوب آمیزند و رب آنست که

از چیزی مائیه کشند فقط و بجوشانند بی امتزاج چیزی دیگر تا آنکه آید و گاه باشد که چون بنصف آید یا بربع همچندان قند

آمیزند و باز جوش دهند تا غلیظ شود و اگر بلغم در معده مجتمع گردد علامتش نفخ معده است و تقدم تخمه و کثرت لعاب و تهوع

و پس از قی بلغمی راحت یافتن و آروغ ترش آمدن و آروغ را تازی جشا گویند **علاج** قی کنند بطبیخ

شبت و فجل و اصل السوس و سکنجبین عسلی و بهر اسهال حب ایارج تناول نمایند و پس از تنقیه قوت دهند معده را

به تلطیف تدبیر و خوردن جوارشات گرم و اگر سودا در معده جمع آید علامتش حرقت معده است و کثرت اشتها و به قی

سوداوی خفت یافتن **علاج** نضج ماده کنند افتیمون و مانند آن پس از نضج تنقیه ماده نمایند بمنقیات سودا

صفت حبی که در اخراج سودا مخصوص ست و کثیر النفع هلیلهٔ سیاه بسفایج اسطوخودوس افتیمون غاریقون حجر

لاجورد مغسول سقمونیا از هر یک مقدار مناسب بگیرند و بآب بادرنجبویه حبها سازند و بحسب حال بدهند و سقمونیا که بیارسی محمودة

گویند بی اصلاح بکار نبرند اصلا و اصلاحش آنست که بگیرند سیب یا بهی و اندرون آن کاواک کنند و سقمونیا را در لته کتان

بسته درو نهی گذارند و باقی کاواک از اجزاء مستخرجه پر سازند پس آنرا در خمیر گیرند و در تنور نهند تا که خمیر سرخ شود

بعده برآورده بکار برند و این سیب و این به نیز مسهلی ست قوی و بآب بهی صلایه کردن و با ایارج فیقرا یار

کردن نیز از اصلاح ست و اگر محموده را با بنفشه صلایه کنند کار مسهلی کند و از دیگر اصلاح مستغنی سازد و طرق

اصلاحش بسیار ست درین مختصر همین قدر کفایت رفت و اگر ریاح در معده متولد شود علامتش تقدم وجع معده

و سکون صداع بسکون وجع معده و با طعمه نفاخ ضرر یافتن و در تنقل بودن و از تارک سر ابتدا نمودن و این

علامت اخیره در سائر اقسام صداع که بشرکت معده باشد یافته میشود لمحاذات الیافوخ بالمعدة **علاج** تحلیل نفخ کنند

و مادهٔ آنرا که بلغم ست مستفرغ سازند و معده را تقویت دهند بهر استفراغ آنچه در بلغم گفته شد استعمال فرمایند و بهر تحلیل

و تقویت کمونی و قوتنجی و مانند آن تناول نمایند و بسیار باشد که تحلیل و تقویت از استفراغ بی نیاز سازد و اگر ضعف

فم معده سبب صداع شود علامتش آنست که در شکم تهی و پس از بیدار شدن از خواب شب صداع ازدیاد پذیرد **علاج**

هر صباح نان در آب غوره یا ریباس یا سماق یا انار دانه تر کنند و لقمه چند بخورند و لا یخفی ان القوابضات المذکورة

تقوی المعدة و تسکن الابخرة و تقمع الصفراء و هرگاه مزاج معده با وجود ضعف سرد باشد نان اسپل تر کردن خصوصاً بانیسون یا کردن

و با نخود و زعفران و عود و قرفه بیالایند و تناول کنند حتی تحصیل القبض مع التسخین و آنجا که در استعمال موضعات مانعی باشد چون
سعال و جز آن لقمه را در جلاب که از قند و آب شیرین گلاب ساخته باشند تر کرده خورند **نوع دوم** در صداع که بمشارکت رحم و کلیتین و ساقین و
قدمین و یدین و کبد و طحال و حجاب حاجز و مراق و صلب حادث شود و سبب این وقوع آفتی است در عضوی ازین اعضا و بسبب
مشارکت یا بواسطه ارتفاع بخارات صداع لاحق گشتن و هر یک را علامات است مثلاً آنچه از رحم بود علامتش لزوم وجع است
در مقدم سر یا که در وسط یافوخ و آنچه از کلیتین بود علامتش لزوم وجع است در موخر سر و آنچه از طحال بود علامتش وجود وجع است در یسار
سر و آنچه از کبد بود علامتش ظهور وجع است در یمین سر و آنچه از حجاب حاجز بود علامتش آنست که وجع در وسط سر بود مائل بمقدم او و بیان
حجاب حاجز در امراض سینه خواهد آمد و آنچه از مراق بود بیاید وجع در قدام نزدیک بناصیه و مراق در امراض صفاق گفته شود
و آنچه از صلب بود بیاید وجع در موخرترین اجزاء سر و بهمین فرق می کنند در صلبی و در کلیی و آنچه از ساقین و قدمین و یدین بود
علامتش آنست که محسوس شود دبیبی و تحلیل چیزی سوزنیه مانند ازین مواضع متحرک میشود و بجانب بالا متصاعد میگردد و علامات که در جمیع
اقسام شرکی مذکوره عام باشد آنست که نخستین ظاهر شود آفت در عضوی ازین اعضا و بعد آن لاحق شود صداع **علاج** آنچه که از قدمین
و ساقین بود فصد صافن کنند و بر ساق محاجم نهند و بحسب التحقیق بدن را پاک نمایند و هنگام صداع پاها را از بن ران تا کف پا
بر بندند و کف پا را بروغن خیری بمالند و پاشویه که در صداع صفراوی مذکور یافته استعمال نمایند و آنچه از یدین بود بعد تنقیه بدن حسب
التحقیق یدین ببندند و بهر تنقیه نفس عضو بر جای که مبدا از حرکت بخار باشد حجامت نمایند و هنگام هیجان صداع بازو بر بندند و آنچه از دیگر اعضا بود
علاج هر یک بتقویت و تنقیه آن عضو است چنانچه در جایگاه خویش ضبط یافته و این مبحث در صرع شرکی نیز ذکر یافته است مع فوائد زائد
قسم چهارم در صداع ضعف دماغی علامتش کدورت حواس است و ظهور آفت در افعال دماغیه و حرکات ارادیه
و درین قسم ادنی سبب چون تصاعد ابخره هضم غذا و استماع اصوات و شنیدن روایحات غیر قویه موجب صداع
می گردد و افعال دماغیه منکسر است و تخیل فاسد **علاج** بهر تقویت دماغ ماکیان و تیهو با نخود پخته و بزعفران و گلاب
و دارچینی خوشبو ساخته تناول کنند و قرنفل و گلاب صندل بسازند و روغن گل بمالند سیب و عنبر ببویند و اگر سوء مزاج ساذج
نیز یار بود تبدیل مزاج کنند بدانچه بالا مفصل گفته اند و اگر سوء مزاج مادی مع الضعف مرکب باشد تنقیه را بر تقویت مقدم
دارند **قسم پنجم** در صداع قوت حس دماغی علامتش سرعت انفعال است از ادنی سبب محسوس با وجود ذکاء حس و سلامت
افعال دماغیه و درین قسم بجهت پاک بودن از فضول رمص و وسخ و مخاط و مانند آن هیچ نمیباشد **علاج** در کند ساختن حس کوشند چنانچه
باشد که اکارع و رؤس با شعیر پخته تناول کنند و هریسه خصوصاً از گوشت گاو بغایت مفید است اما اگر با ضعف معده باشد پس خوردن بقول
بارده چون برگ کاهو و خرفه و کشنیز تر قناعت ورزند و گاه باشد که ازین تدابیر مقصود حاصل نشود و باستعمال مخدرات حاجت آید برای
کم کردن حس و برین کار نوشیدن شربت خشخاش و مانند آن هر چه مخدر بود و مالوف طبع باشد نافع است و باشد که بفلونیا احتیاج افتد و طلا
ساختن کاهو و قشر خشخاش و افیون و بنفشه بیخ و برگ قنب در آب تفاح سودمند است اما ادویه مخدره طلا کردن گاه باشد که [illegible]
[illegible] چنانچه بالا در حکایت طبری ذکر یافت بهر تقدیر اگر ضرورت [illegible] قوت افتد قدری ازین استعمال نمایند و افراط
نکنند و آنجا که پس از استعمال مخدرات احوال متغیر شود و حواس نقصان پذیرد تدبیرش آنست که [illegible] آب انگور هم

۱۰

کثیر المقدار برسر ریزند و دست از استعمال مخدرات باز دارند **قسم ششم** در صداع یبسی یعنی خوائی و این را صداع خفه گویند بتسمیة
باسم عرضه علامتش آنست که پس از استفراغ کثیر یا پس از بیداری مفرط یا پس از غم عارض شود و استفراغ خواه از سر باشد فقط
چون نزله و رعاف و تحلیب رطوبات بغرغره و مانند آن و خواه از سائر بدن باشد چون قی و جماع و اسهال و فصد و ادرار و
کذالک برآمدن خون حیض محل و باشد که جوع مفرط و انقطاع مادهٔ غذا بواسطه تحلیل رطوبات بدن موجب این صداع گردد
الی آنکه استفراغی کرده شود و رازی گفته که این صداع بزنان بیشتر عارض گردد و گفته اند که وجهش کثرت اخراج خون نفاس
و حیض است **علاج** اغذیهٔ مرطبه جید الکیموس چون کشک شعیر و ماکیان فربه و حریره که ساخته باشند از نشاسته و روغن بادام و
ماء اللحم که ترتیب داده باشند از گوشت بزغاله شیرخواره تناول کنند و روغنهای رطب مثل روغن بادام و کنجد بر سر و بدن مالند و
روغن بنفشه و کدو و نیلوفر در بینی چکانند و مغز ساق گاو و بیه ماکیان و تیهو استعمال نمایند **قسم هفتم** در صداع عرضی که تابع حمیات است
و علامتش آنست که چون تب آید صداع عارض شود و چون تب زایل گردد آن نیز زوال پذیرد **علاج** این علاج تب است
و عند الشدة بحسبت در تسکین کوشند بدانچه ذکر یافته **قسم هشتم** در صداع ورمی بدانکه آنچه از متورم شدن دماغ و
اغشیهٔ داخلی عارض شود آن را سرسام گویند و سرسام به تفصیل علیحده گفته خواهد شد انشاء الله تعالی و آنچه از ورم
غشاء محلل مخفف و پوست سر واقع شود علاجش زوال سبب است چنانچه بارها ذکر یافته و خواهد یافت **قسم نهم** در صداع جماعی
یعنی صداعی که عقب جماع عارض شود و این بر سه نوع است یکی آنکه از کثرت استفراغ لاحق گردد و استفراغ منی بدترین
استفراغ است و قوی تر است از استفراغ دیگر رطوبات و این نوع صنفی است از یبسی که مسمی است بخفه و علامتش تقدم
افراط جماع است خاصة اگر بدن لاغر و ضعیف بود زیرا که مضرت جماع در تن آسوده کمتر پدید می آید **علاج** این نوع همان است
که در یبسی گفته شد و ایضا آب شیرین اندک گرم غسل کردن و روغن بنفشه در بینی کشیدن و شیر گاو نوشیدن مفید است
دوم آنکه از ارتفاع بخارات عارض شود زیرا که حرکات جماع مهیج بخارات است و علامتش امتلاء بدن است و سائر علامات غلبهٔ
اخلاط **علاج** تنقیهٔ بدن کنند بحسب خلط و پس از تنقیه تقویت دهند سر را تا قبول نکند بخارات را سوم آنکه اعصاب
متاذی گردند از حرکات جماع و بدان سبب دماغ متالم شود و در سر پدید آید و پیش ضعف اعصاب است و این بیماران
قوی الاعصاب عارض نمی گردد و علامتش آنست که بعد از جماع بدن بلرزد و ظاهر شود ضعف در حرکات و در پایه
که دماغ وی منقبض می گردد و کشیده میشود اما اگر ضعف در مقدم دماغ بود کشیده میگردد دماغ بخلف و اگر ضعف
بخلف باشد کشیده شود بقدام و باشد اذیت دماغ از انقباض وی سبکتر و موت انجامد **علاج** بهر تقویت سر که
مبداء اعصاب است جند بیدستر در روغن قسط آمیخته بمالند و گوشت بره بمصالحه خوشبو ساخته و مانند آن اغذیهٔ مطیبه
تناول کنند و روائح طیبه ببویند **قسم دهم** در صداع شرابی بدانکه شراب صرف بسیار نوشیدن خاصة اگر کهنه و غلیظ
و کدر بود بواسطهٔ خمار موجب درد سر میگردد **فائده** فضلهٔ شراب مشروب که منهضم نشود و در معده بماند و بخار وی
مرتقی شود بسوی دماغ و صداع آورد خمار این باشد و علامتش آنست که بعد از نوشیدن شراب پدید آید پس
اگر در طوبت با فضله خمار بود عارض میگردد در سر گرانی عظیم خاصة آنجا که مزاج سر بارد و رطب بود و اگر ضعف ابر

با وی ممتزج باشد لاحق میگردد قی و تهوع و روشنی مخمور دفع علیه التهوع ثم قذف خلطا دبال مثله ثم تبثر لسانه و قمه و مات
و آخر ما زال تهوع حتی بیع لسانه و تورم ثم رعشه مات علاج تا که بقایای شراب از معده دور شود سکنجبین و طبیخ شبت بنوشند و قی
کنند مرة بعد مرة و بهر اسهال چیزی که جامع بود در استفراغ بلغم و صفرا تناول نمایند مثلاً محرور ی مزاج آب نارین قدری سقمونیا
یار کرده بکار برند و سرد مزاج ایارج فیقرا سقمونیا تقویت داده استعمال نمایند و آنجا که از قی و اسهال نفعی مترتب نشود و بوا فوران
فضله و تا بر آمدن آن بتمامه تهوع و غثیان مشتد گردد قدری طعام ملائم بخورند پس از ساعتی قی کنند تا ماده ردیه با طعام
مختلط گشته بیرون آید و تقویت دهند معده را با شربه که مطفیه حرارت و مقویه معده و مقطعه بخارات باشند چون
شراب انار و سیب و بهی و غوره با آب سرد ممزوج ساخته و بهر این کار غذائی که از کشک شعیر و قدری سنبل الطیب سازند
بهترین چیزها ست خاصة اگر اندکی آب غوره یا لیمو و قدری نمک درین فقاعی آمیزند و بهر تقویت سر در ابتدا سرکه و
روغن گل و گلاب طلا نمایند و در انتها روغن بابونه و سوسن نیمگرم نمایند و بواسطه جذب بخارات از سر در همه حال بابونه و
و قدری نمک بجوشانند و پاشویه سازند و بهرد و قدم را بمالند قال الرازی کان رجل به صداع فدلکت جلاه یوما و لیلة و انما قبره
قسم یازدهم در صداع ضربی و سقطی و موجب الم از ضربه و سقطه یا مجرد اذیت و نکابت ست که لاحق شود بجائی که
به تحف موضوع سکت یا ورم که عارض گردد در جوهر دماغ یا در اغشیه یا انشقاق که حادث شود در دماغ یا در حجب داخلی
یا در غشائی که مجلل ست از خارج یا کسر که عارض گردد در عظم سر و بدان سبب اغشیه ممدد گردند یا ترعزع که لاحق شود دماغ
و سقطه و ضربه که موجب ترعزع دماغ گردد مهلک ست فی الاکثر **علاج** هرگاه ضربه یا سقطه به سر رسد و بکسر و
انشقاق نه انجامیده باشد و بترسند که از شدت وجع ورم حادث خواهد شد بزودی رگ قیفال یا اکحل کشایند اگر مانعی
نبود و بهر تسکین وجع و تبرید و تقویت سر اطراف آس و آرد جو و گل ارمنی و مامیثا و ارد عدس و حضض و اقاقیا و صندل
در آب لسان الحمل و روغن گل آمیخته ضماد نمایند و روغن گل درین حالت بغایت مفید ست مالیدن و در ضماد
آمیختن زیرا که مسکن وجع ست و مقوی سر و اگر قدری سرکه با روغن گل آمیزند بهتر باشد زیرا که لطیف ست تا داخل قحف
سرایت می نماید اما در استعمال سرکه آنگاه رخصت ست که وجع شدید نبود و ایضا طبیخ عناب و خیار شنبر طبیخ ملائم کنند تا ماده
از دماغ باز دارد و حقنه لینه درین باب بغایت مفید ست و هرگاه تب ظاهر شود و اختلاط عقل پدید آید نشان تفرق ورم
دماغ باشد درین حالت لازم ست که اشیاء شدید القبض ضماد نمایند چون طرفه پوست انار و جوز السرو و قاقیا و کندر و گل سرخ
تا مانع از دیاد ورم گردد و بعلاج سرسام توجه نمایند و هرگاه ضربه یا سقطه بانشقاق انجامد اگر شقاق دران غشا بود که
مجلل قحف ست علاج جراحت بمراهم کنند پس از تبدیل سوء مزاج و اگر شقاق در اغشیه داخلی بود علاجش
متعسر ست خاصة اگر در حجابی باشد که ام الدماغ نام دارد و اگر شقاق در جوهر دماغ افتد علاج اعسر ست و علت
اصعب و خطر عظیم و بالجمله طریق علاج همان ست که ذکر یافته و علاج کسر عظم در آخر کتاب یاد کرده شود
قسم دوازدهم در صداع بیضی و این صداعیست عسر الانقلاع شدید الصعوبت که مانند بیضه یعنی خود سلاح
بر تمام اجزاء سر محیط باشد و لهذا بعضی و خود به گویند و در ماهیت و حد این صداع حکما را اختلاف ست و آنچه

۱۴

شیخ بوعلی سینا مقرر کرده انیست و هو صداع مشتمل لابث ثابت مزمن یهیج صوبه کل ساعة لادنی شی حتی ان صاحبه یبغض
الصوت والضوء والمنازلة مع الناس ویحب الوحدة والظلمة والراحة والاستقرار ویحس کل ساعة کان راسه یطرق بمطرقة او یجذب
جذباً والمشیق شفاؤه واین صداع را شش سبب یکی بخارات غلیظه که از اخلاط جدا شده بر دماغ برایند و زیر غشاء که مجلل قحف ست یا زیر
آن دو غشاء که داخل قحف اند ومحیط جوهر دماغ محتبس شوند واخلاط که بخارات از وی جدا شود یا در دو سر باشند فقط یا در دیگر اعضا
دوم اخلاط ردیه که محتبس شوند در امکنهٔ مذکوره سوم فلغمونی که در نفس دماغ عارض گردد چهارم حمرهٔ دماغ پنجم ورم بارد که در اجزاء
اندرونی سر پدید آید ششم ریح غلیظه که در اغشیهٔ مذکوره بند گردد واین صداع را عموماً وخصوصاً پنج علامت ست یکی آنکه بادنی
سبب چون از حرکت خفیف وشرب خمر وتناول منجرات وملاقات مسخنان واستماع اصوات اشتداد پذیرد صداع دوم آنکه بیمار
از روشنائی متنفر باشد وتاریکی وتنهائی وراحت وسکون دوست دارد وهنگام شدت وجع چشم نتواند کشود سوم آنکه در اصول
چشم وجع وتمدد محسوس شود واین وقتی است که سبب در حجاب داخلی بود چهارم آنکه وجه متمدد بود ورنگ روی متغیر
وچون دست بر سر نهند متاذی شود واین آنگاه است که ماده در حجاب مجلل قحف باشد واز تغیر رنگ روی استدلال
توان کرد بر نوعیت خلط پنجم آنکه ضربان نباشد در سر واین بر تقدیری ست که سبب صداع احتقان الابخرة تحت الغشاء بود فقط
علاج بعد تعقل سبب ومعرفت غلبه مستفرغ سازند خلط غالب را ولیس از تنقیه بتقویت دهند سر را بحسب واجب
تقاضای غلبه هر خلط که مکرر ذکر یافته واین صداع مقدمهٔ نزول الماء است قسم سیزدهم در صداع بحرانی یعنی
صداعی که در روز بحران واقع شود واین در امراض حارهٔ عفنه بیشتر باشد وعلامتش وقوع آنست در ایام باحوره
وباشد که بول سفید ورقیق بود علاج یاری دهند طبیعت را بر دفع ماده بحسب میل ماده وقوت طبیعت مثلاً اگر
صداع مع الغثیان وتقلب النفس ودوار بود قی کنند بسکنجبین وآب گرم یا بطبیخ اصل السوس و
اصل الخیار وچقندر واگر در شکم قراقر ونفخ بود وپوست شکم سوزان ومضطرب باشد طبع را ملائم نمایند بنقوع
آلو وعناب وسپستان وزبیب دانه بیرون کرده وتمرهندی وشیرخشت یا شراب آلو یا تمرهندی یا شراب
ورد مکرر بآب سرد یار کرده واگر بهر تلیین عناب وسپستان وآلو وبرگ چقندر وکشک شعیر ونیلوفر وبنفشه ونشوق
بجوشانند وترنجبین وروغن کنجد مرکب ساخته حقنه کنند بهتر باشد واگر علیل پیش چشم شعاع وسرخی وخیالات
سرخ یا زردی بیند برعاف آوردن کوشند وتدبیرش آنست که باطن بینی را بچیزی درشت بخراشند وسرکه بر سنگ
گرم یا خشت گرم بریزند وبخار که از و متصاعد شود در بینی کشند واشیاء سرخ پیوسته در نظر دارند اگر مقصود حاصل
شود فبها والا فوتنج بری ونقاح اذخر وکندش باریک بسایند ودر مرارهٔ ثور یعنی زهرهٔ گاو نر بسرشند وفتیله در آن
آلوده در بینی دارند واگر علیل در کلیه وزیر اضلاع پشت ثقل محسوس کنند تدبیر ادرار بول کنند وآن انیست که شیره تخم
خربزه وخیار با سکنجبین یا با شراب بنفشه ممزوج ساخته بنوشند قسم چهاردهم در صداع شمی یعنی آنچه از روایح فراجل و
مستقذرات واز بوئیدن اشیاء گرم عارض شود خواه آن چیز خوشبو بود چون مشک ومانند آن خواه بدبو باشد چون
مر وحلتیت ومانند آن علاج آنچه از طیوبات حاره عارض شود اگر موجب ضرر حرارت مجرد بود فقط کافور وطیوبات

سرد چون بنفشه و نیلوفر بویند و اگر حرارت مع الیبوسة باشد روغن بنفشه و نیلوفر و مانند آن استنشاق نمایند و آنچه
از منتنات حاره حادث گردد طیوبات که مضاد مزاج آن منتن باشد استعمال نمایند مثلا اگر شیء منتن یعنی بدبو یابس بود نیلوفر
و بنفشه بویند و اگر رطب باشد کافور و صندل و کذلک در استنشاق ادهان هرچه مضاد سبب بود و در تنطیل آنچه صلاحیت
داشته باشد بکار برند و تقویت دهند سر را بچیزهای موافقه که بارها ذکر یافته و آنچه از روائح مزابل و مستنقعات حادث
گردد علاجش آنست که استحمام نمایند و آب نیمگرم بسیار بر سر ریزند و سرکه ببویند و فتیله بسرکه تر کرده در بینی در آرند و
روائح طیبه حاره و بارده بوئیدن چنانچه مناسب ست خصوصا اگر بیمار پیر بود بوئیدن اشیاء گرم نفع یابد و جوان بر
عکس آن **فائده** ضرر بوئیدن ادویه حاره طیبه بود یا منتن بمجرد کیفیت ست و ضرر آنچه مزابل و مستنقعات و حیوانات
متعفنه بعفونت و غلظت و ثقل مزاحمة زیرا که آنچه که ازین اشیاء منفصل میگردند در غایت غلظت و ثقل میباشند و چون در
دماغ حاصل میشوند به ثقل خویش ثقل میسازند دماغ را و گاه باشد که از شدت مزاحمت موذی گردند بتشنج دماغ و تقلص حجابی که
موضوع ست بر دماغ و مستنقعات عبارت ست از جلود رطبه منتنه دباغان **قسم پانزدهم** در صداع سددی باید دانست
گاه باشد که در آورده جوهر دماغ یا در شرائین آن یا در آورده حجب که داخل بطون اند یا در شرائین آن اخلاط غلیظه
محتبس شود و باعث صداع گردد و علامتش امتلاء و ثقل و تمدد وجع و سست و تقدم راحت و سکون و کثرت اکل و ترک ریاضت یا
و استحمام شاید بودن **علاج** طبیخ زوفا و حاشا و بسفائج و افتیمون و جلنجبین آمیخته بنوشند تا که اخلاط غلیظ لطیف شود
و تقطیع پذیرد بعده ایارجات و شبیارات خورند تا اخلاط مذکور مستفرغ گردد **قسم شانزدهم** در صداع دودی و تولد
دود در دماغ نادر الوقوع ست و محل تولدش مقدم دماغ ست و بعضی اطباء هند می گویند که در نواحی سر قریب بحجب
دماغ بیشتر متولد میشوند و شیخ الرئیس این قول را جائز داشته و سبب تولد کرمان درین محل کثرت اجتماع مواد غلیظه
متعفنه ست درین جایگاه علامتش آنست که در دماغ خارش شدید پدید آید و از بینی بوی بد آید و چون مریض متحرک
شود یا سر را فقط حرکت دهد صداع زیاده شود زیرا که حرکت بحرکت می آرد کرمان را و حرکت کرمان موجب اشتداد وجع میگردد
علاج حبوب منقیه دماغ تناول کنند تا ماده متعفنه که مبدء تولید آن ست مستفرغ شود پس از آن ایارج فیقرا دهند و دیگر ادویه
که در قتل دیدان مخصوص اند چون عصاره برگ شفتالو و عصاره بیخ توت و طبیخ افسنتین و شیح ارمنی در بینی چکانند
و بعده منقیات دماغ استعمال نمایند و بعد از آن اگر بوی بینی باقی باشد در اصلاح کوشند بدانچه در نتن الانف گفته آید
قسم هفدهم در صداع تزعزعی یعنی آنچه از تزعزع دماغ حادث شود و تزعزع بالزاء المعجمتین جنبش را گویند
و تزعزع را دو سبب است یکی حر لذت عظیم که از ملاعبة حاصل شود زیرا که هرگاه شدید دماغ را بحرکت می آرد دوم آنکه چیزی
بر سر رسد که دماغ متحرک سازد چون ضربه و سقطه و صدمه و تزعزع دماغ آنست که در اتصال اجزایش تفرق
افتد و وضع بعض اجزا متغیر شود و از جائی متمدد دماغ و از جانب دیگر مسترخی و گاه باشد که بسبب شدت
تزعزع اغشیه گسسته شوند و بعض اجزاء دماغ متصدع گردند و درین صورت لا یرجی ان یعیش العلیل
علامت تزعزع دماغ تقدم سبب ست چون ملاعبه و تقطر و در اعصاب عروق که در دماغ متصل اند تمدد

پدید آمدن وحالتی مانند سدر لاحق شدن و باشد که سکتة افتد و گاه باشد که همه بویها بیک رائحه مشموم گردند علاج همراه اگر مادّه
رگ باسلیق یا اکحل زنند و طبع را ملائم کنند عند الحمّی بخیار شنبر و شیرهٔ کاسنی و بحقنهٔ لینه و عند عدم الحمّی بحقنه حادّه و حب قوقایا
و پس ازان بهر تعدیل و تقویت اگر تپ و ورم باشد صندل و فوفل و گل ارمنی زراوند و طلب و آرد جو و آرد باقلی ضماد کنند
و اگر تپ نبود و در سر ورم نباشد گلنار و عدس و پوست انار و گل سرخ و آس و قصب الذریره و شب یمانی ضماد سازند و بویانیدن
و خوشبو بوئیدن و روغن گل و بنفشه با شیر زنان آمیخته و قدرے حضض دران حل کرده و بینی و گوش چکانیدن
مفید ست و کثیر النفع **قسم هجدهم** در صداع که پس از خواب پدید آید و علاجش تنقیهٔ خلط غالب ست و خاکستر پسر که تر کرده
بر پیشانی و هر دو صدغ نهادن سودمند و خاکستر چوب انجیر باسرکه و بی سرکه طلا کردن مفید **قسم نوزدهم** در صداع
که آنرا شقیقه گویند تسمیه له باسم محله و این وجعی ست که بیک شق نیز عارض میشود در طول این را دو سبب ست یکی آنکه
بخارات از جمیع بدن یا از عضوی مرتفع شوند و در شق سر بسبب ضعف آن شق جمع شوند دوم آنکه اخلاط یا ریح حاصل شود
دران شق و اخلاط عام ست حاره بوند یا بارده و مادهٔ این مرض اکثر در شرائین بود و علامتش ظاهر ست لزوم وی در یک
شق و ضربان شرائین از خواص علامات اوست و آنکه اگر شرائین را از دست منضغط سازند نوعی که از جهیدن باز ایستد
وجع ساکن شود علاجش هرچه در صداع مطلق گفته شد از تنقیه و تعدیل بحسب خلط استعمال نمایند و آنجا که ماده حار بود نیلوفر
و بنفشه و برگ خطمی و کاهو و گل سرخ بجوشانند و بر شق علیل ریزند و تخم کاهو و بیخ و پوست بیخ تفاح و افیون و مانند آن
طلا کنند و آنجا که ماده بارد باشد طبیخ بابونه و شیح و صعتر و شبت بر سر ریزند و حنا با آب شمک آمیخته و ثافسیا یعنی صمغ سداب
بری و پوست بیخ کبر و عنصل و فرفیون بشراب ریحانی یار کرده طلا سازند و عند شدة الحاجة بر شرائین جهنده
لازق افیون بچسپانند تا آنرا از ضربان که موجب وجع ست باز دارد **صفت آن** دم الاخوین زعفران
صمغ عربی افیون در سفیده بیضه سرشته و بر کاغذ نهاده بر شرائین جهنده صدغین بچسپانند **نوع دیگر** تخم
کاهو و تخم بنج و مرداسنگ و افیون و کتیرا با سرکه آمیخته بطریق مذکور بچسپانند و نسخهٔ دیگر در شقیقهٔ عین گفته خواهد شد
و در استعمال مخدرات مهما امکن دلیری نشاید کرد چنانچه بالا گفته شده است و هرگاه در تسکین وجع هیچ تدبیر سود نداد
نگرند آن دو رگ را که بر صدغین و خلف اذنین واقع اند هر کدام ازینها که سخت جهنده بود و منتفخ باشد آنرا قطع
نمایند که مسلک بخار همان ست و پس از قطع داغ دهند تا خون باز ایستد زیرا که جراحت شرائین متعسر الالتیام ست و باید دانست
که قطع رگهای پس گوش منع تناسل میکند چنانچه در بابه در کیفیت تولید منی گفته آید **فصل** در سرسام و آن
عبارت ست از تورم نفس دماغ یا آن دو حجاب که داخل قحف اند مسمّی بصلبه و لینه خواه ورم در یک غشا بود
یا در هر دو و خواه در بعض هر واحد باشد یا در بعض هر دو لیکن در اکثر حجب مذکور از انجام متورم گردند که بمقدم
دماغ متصل هستند یا از انجا که میل بتوسط دارد و این عام ست که ورم گرم بود یا سرد اما بعضی سرسام را بورم گرم حجب
مخصوص ساخته اند و قومی بر آنند که جرم دماغ قبول ورم نمیکند و حجت این قوم مع جوابی که شیخ در روانیسا
گفته در مطولات مذکور ست و سرسام اسمی است مرکب از لفظ فارسی که سر ست و از کلمهٔ یونانی که سام ست بمعنی

۱۵

ورم اکنون بدانکه سرسام و موی را علی الاطلاق قرانیطس گویند اگرچه در لغت یونان بجز سرسام نیز اطلاق میکنند و صفراوی را
قرانیطس خالص و بلغمی را لیثرغس و سوداوی نامی جداگانه دو اما ورم نفس دماغ را اگر سببش خون صرف بود فلغمونی گویند و این بیشتر از خون
متعفن عارض شود و اگر سببش خون صفراوی محض باشد حمره نامند و ورمی که خاص بتجویف شرائین دماغ افتد از خون غلیظ تا نفوذ یا
و شقاقلوس خوانند دلپوشید و نیست تا ماده لطیف نبود در اغشیه نافذ نمی گردد زیرا که ماده غلیظ در جرم صلب سرایت نمی کند پس معلوم شد
که اغشیه دماغ متورم نمی شود مگر از صفرا یا از خون صفراوی بخلاف جوهر دماغ که متورم می گردد از هر ماده اگر مخالف
مزاج وے باشد فی الفور و اگر مشاکل مزاج وے بود چون بلغم بتدریج زیرا که ماده نرم غلیظ و جسم نرم و لزج فی الفور
گذر نتواند کرد و اما علامات ورم نفس دماغ عظم و موجیت نبض ست و قوت حرارت اگر ماده حار بود و در قعر چشم ثقل و وجع
محسوس شدن و گاه باشد که آماس اندر همه اجزاء دماغ افتد درین حالت جمیع افعال وی باطل میگردند و نجات کمتر
متوقع ست اگرچه ورم بعض آن نیز خالی از رداءت نیست در چهار روز بقتل میرسانند و اگر چهارم روز بخیر گذشت امید نجات بیشتر
ست و علامات ورم غشاء صلب که مماس باطن قحف ست آنست که نبض صلب منشاری بود و وجع در نفس جمجمه محسوس شود و علامت
ورم غشاء لین که مماس جوهر دماغ ست آنست که نبض صلب موجی بود و در سائر اورام اغشیه بغایت صعب باشد خصوصا در
ورم غشاء لین و هرگاه ورم مشتمل شود در اغشیه و دماغ لا یعیش العلیل و علامت آماس مقدم دماغ آنست که بیمار چشم گشاده
دارد و دست پیش چشم همی جنباند گویا مگس میپراند یا میگیرد و جامه و دیوار از دست بمالد و علامت آماس میانه دماغ آنست که
بیمار سخن بیهوده بسیار گوید و گاه باشد که بی مراد اندک اندک بول جدا شود و تمیز باطل گردد و علامت آماس مؤخر دماغ آنست که هرچه بگویند فراموش
کند چنانچه گاه باشد که مبوله طلب کند تا بول کند چون پیش آرند فراموش کرده باشد و هرگاه آماس اندر همه اجزاء دماغ باشد آنچه
نشانها یکجا ظاهر شود و از انکه سرسام بحسب ماده و خصوصیت موضع باسمی مخصوص ست هر یک بقسمی علیحده بیان کرده شود

قسم اول در قرانیطس وهو بالقاف و معناش در لغت یونان هذیان ست و چونکه هذیان از لوازم این قسم ست تسمیه
باسم العرض مسمی گشت و علامت سرسام دموی تپ دائمی ست و گرانی سر و دوران و شدت سرخی چشم و روی و هذیان
مع الضحک و خشونت زبان و عظم نبض و سیلان اشک و از روشنائی متنفر بودن و از بینی خون برآمدن و سیلان دمع
علامت روی ست خصوصا اگر از یک چشم برآید **علاج** در ابتدا یعنی در سه روز از شروع فصد قیفال و دیگر رگها کنند
بحسب تقاضا و حاجت و خون موافق قوت علیل بگیرند و بر ساق حجامت کنند مع الشرط و بطبیخ فواکه و شراب آلو و تمر هندی
طبع بکشایند و اگر درین طبیخ یا شربت ترنجبین آمیزند بهتر باشد و بهرامیکار حقنه لینه که فلوس خیار شنبر در وی حل کرده باشد
مفید ست و بهر تبرید دماغ سرکه و روغن گل و گلاب بر سر گذارند کما و صندل و بنفشه و نیلوفر ببویند و آب کدو و خیار
و کشنیز تر و سرکه و روغن گل لخلخه سازند و یا نطول استعمال نمایند و آنجا که بیخوابی باشد قدری شراب خشخاش توان داد
و میانهای روز شربتی از نبات و گلاب عرق بید مناسب بود و در فصد و تلیین اهمال جائز ندارند و در خون برآوردن
افراط کنند خاصه اگر بیمار چیزے از غذا نتواند خورد تا طبیعت بسبب قوت خون با وجود عدم اغذا بر دفع مرض
قادر باشد **بیان اغذیه** بر ماء الشعیر اکتفا کنند بشرطیکه قوت قوی بود و منتهی مرض نزدیک باشد

وانجا اگر قوت ضعیف بود منتهی بعید باشد مزوره از شعیر و ماش مقشر و کدو و اسفاناخ تناول فرمایند با غیره بادام یا کدو
قسم دوم در قرانیطس خالص و این آنست که سببش صفرای خالص بود و علامتش شدت حرارت تپ ست و تشنگی سهر و بیداری
و خشکی منخرین و چشم و صفرت وجه و زبان و سرعت نبض و کثرت هذیان و غضب و بدخلقی و فساد عقل و اضطراب علاج بمقوع
تمر هندی و عناب آلو و نیشوق و سپستان و ترنجبین و شیر خشت طبع را ملایم کنند و حقنه لینه مفید ست و بهر تبرید و ترطیب آب انار
شیرین یا آب انار میخوش و گلاب آب کدو و آب تربز بنوشند و سرکه و روغن گل و پوست کدو و خیار و عنب الثعلب بید بر سر نهند
و اگر بیداری مفرط بود تخم کاهو و پوست خشخاش و اندک بابونه در ادویه نطول بیفزایند و بشراب خشخاش میل نمایند و گلی
در تبرید و ترطیب کوشند بدانچه بار با ذکر یافته و خواهد یافت و عند السعال و عدم آن و عند شدت العطش مراعات مرسی
دارند شربا و اکلا و درین قسم از افراط تبرید و ترطیب نترسند بخلاف ومدی که در آن چندان دلیری نشاید فائده
بابونه در نطول برای مقاومت خشخاش ست نه بهر نفع دیگر از آنست که قلیل المقدار می اندازند تا مضرت نکند و مصلح
خشخاش باشد طریقه گرفتن آب میوه یا دانه های انار بمالند و آب بستانند و خیار را بکوبند و بفشرند و تربز را نیز ببرند
بیک کارد و یا مانند آن اندرونش هم زنند و آبی که حاصل شود بستانند و کیفیت برآوردن آب کدو که ماء القرع گویند آنست که
کدو نرم و شیرین را در خمیر آرد جو بگیرند و در تنور نهند تا که پخته شود پس برآرند و صاف کرده آب وی بستانند و بعضی بالای
خمیر که بهر پیچی یک انگشت ضماد کرده باشند گل نیز ضماد می سازند و آرد جو بهتر ست و اگر پیچ آب مناسب بکار توان بست و
نقوع آنست که ادویه را در آب تر کنند و آب بنوشند بی آنکه جوش دهند قسم سوم در سرسام سوداوی و علامتش هذیان ست
و فزع و خوف و گریستن و بیدار بودن و دماغ و زبان و لهات خشک شدن و زوال عقل و کثرت تنفس بنوعی که گویا گلوی
وی خفه میکند و ایضا چشمها کشاده باشند و بلکه بهم زنند و بر دو مربع تغیر شدید پدید آید و صداع خفیف و تپ هم لازم
بود و نبض صغیر و صلب و مختلف باشد علاج گاوزبان و بسفایج و برگ بادرنجبویه و سپستان بجوشانند و ترنجبین آمیخته بدهند
تا که ماده پخته شود و بعد از تمام نضج مجبوب و حقنه منقیه سودا بدن را پاک نمایند و بهر ترطیب سر شیر و جهت تقطیع و
تلطیف سکنجبین که بسیار ترش نبود بکار برند بشرطی که سرفه نباشد و بعد از تنقیه تمام مغز تخم کدو و تخم بطیخ و نیلوفر و بنفشه با شیر
دختران آمیخته بر سر ضماد سازند و طبیخ بابونه و تمام گل سرخ و اکلیل الملک و برگ خشخاش و برگ چقندر بر سر ریزند و روغن بنفشه
و کدو و نیلوفر و بابونه بر سر بمالند و شیر دختران بر سر دوشند صفت حب منقی سودا افتیمون بسفایج غاریقون
شحم حنظل سقمونیا حجر لاجورد مغسول حب بلسان از هر یک بحسب اقتضا بگیرند و بآب کاسنی حب کنند و حب دیگر
در صداع شرکی ذکر یافته و طریق شستن حجر لاجورد آنست که بآب صلایه کنند تا که باریک شود پس رها کنند تا فرو نشیند
بعده آب از وی دور کنند و بکار برند و باشد که ده بار یا سه بار بشویند بآب جدید و سایر ادویه حجریه و اقلیمیا و خبث الحدید را
همین سان مغسول نمایند صفت حقنه افتیمون هلیله سیاه و هلیله کابلی و سنا و شاهتره و بادرنجبویه و گاوزبان و
زبیب دانه بیرون کرده و بسفایج و شعیر مقشر جمله را بجوشانند و بپالایند و شکر سرخ و آب خیار شنبر و روغن
بادام شیرین آمیخته حقنه کنند قسم چهارم در سرسام بلغمی که لیثرغس گویند تسمیه که باسم لازمه زیرا که

ترجمه بیشتر حس نسیان ست و نسیان لازم ست درین سرسام و ماده این علت اکثر گذرگاه دماغ باشد وگاه باشد که بر سبیل
تشرب دماغ سرایت [illegible] اما در اغشیه هرگز نرود چنانچه بالا مذکور شد و علاماتش ترم دائمی ست و ثقل حواس و بیاض زبان و
کثرت نشادب و اختلاط عقل و عسر حرکت خصوصاً حرکت اجفان و زبان و کسلمند شدن به سخن گفتن و به تکلف جواب دادن و
سبات و گرفتی مبتلا بودن و این حالت مابین خواب و بیداری که جهت خواب غالب باشد **علاج** جهت نضج بیخ رازیانه و تخم
کرفس و انیسون و زبیب و بیخ اذخر اسطوخودوس بجوشانند و جلنجبین عسلی و سکنجبین عنصلی در وی آمیخته بدهند پس از نضج
تنقیه بدن کنند بحبوب و حقنهٔ موافقه و شیافات و در ابتدا مرض یعنی قبل از آنکه دو روز بگذرد سرکه و گلاب و دهن گل بر
سر طلا سازند و پس از دو روز اندکی جندبیدستر در طلاء مذکور بیفزایند و چون مرض بانتها رسد محللات صرف ضماد نمایند
بی امتزاج روادع مثل جندبیدستر و غار و فرفجاو فوتنج و حاشا و نطرون با آب شام یا آب مرزنجوش یار نموده و قدری سرکه عنصل
زیت افزوده و هرگاه مرض بانحطاط افتد بهر تحریک و تسکین دماغ و تحلیل مادهٔ مابقی عطسه آرند بکندش و جندبیدستر
صفت حب منقی بلغم صبر تربد شحم حنظل سقمونیا غاریقون مصطکی بآب رازیانه حب سازند **صفت** حقنهٔ مخرج بلغم بیخ
کرفس بیخ کبر بیخ رازیانه فوتنج قنطوریون بیخ اذخر جمله بجوشانند و بپالایند و شیرهٔ مغز قرطم و مری و شکر سرخ و شحم حنظل و
سقمونیا و ملح هندی و بورهٔ ارمنی افزوده حقنه کنند **نوعیست** از سرسام که آنرا اسقاقلوس گویند بالسین المهملة والقافین
و این در اینجا عبارتست از ورم گرم که مادهاش خون غلیظ باشد و در تجویف شرائین دماغ حادث گردد خاصه و این صعبترین اقسام
سرسام است و در سه روز کار باتمام میرساند اگر بحسب تقدیر قدیر از سه روز تجاوز نماید امید هست که بصحت گراید و معنی سقاقلوس فی الحقیقة در لغت
یونان موت عضو و بطلان حس عضو ست چنانچه در آخر کتاب خواهد آمد لیکن در اینجا بر سبیل مجاز اطلاق کنند و مقدمهٔ سقاقلوس
را غانغرایا گویند یعنی در ابتدا غانغرایا گویند و پس از آنکه عوارض مشتد شوند و حس بالکل باطل شود سقاقلوس خوانند
و جالینوس میگوید که این هر دو لفظ مترادف اند و علامت و علاج این ورم که درین محل واقع شود چون علامت و علاج
سرسام دموی ست مگر آنکه عوارض سقاقلوس بغایت شدید می باشد و گفته اند که تا سه روز نگذرد دست بعلاج نکنند و
علامت و علاج سقاقلوس که در اعضاء دیگر افتد در فصل اورام گفته شود **نوعیست** از سرسام که آنرا شحره گویند و علامتش
آنست که بیمار چنان پندارد که در سر وی آتش افروخته است و بیقرار بود و ملمس وجه سرد باشد و رنگ زرد شود و وجه سردی
آنست که طبیعت بر آمقاومت موذی بباطن رجوع می کند و تبع وی خون نیز از ظاهر بباطن میگراید حرارت پوشیده میشود
پس ملمس سردی نماید و باشد که تو باد در دماغ پیدا آید و علامتش قریب بحمره است و وجود حکه و خارش در دماغ **علاج**
رگ قیفال و رگ پیشانی و رگ ارنبه یعنی سر بینی و رگ زبان که دو بالای زبان واقع اند و دو زیر زبان بگشایند
بحسب قوت و حاجت یک یا دو یا یکی بعد دیگری بی توقف یا مع توقف و پس از فصد طبع را ملائم کنند
بدانچه در سرسام دموی و صفراوی گفته شد و اطلیه و نطولات و شمومات و همه آنچه در سرسام صفراوی ست استعمال
نمایند و از اغذیه بماء الشعیر اقتصار فرمایند **فائده** کودکان را این علت بسیار افتد و علامتش آن باشد که تارک سر جای
مغز ست فرو نشیند و چشمها فرو روند و کوچک تر گردند و بشرهٔ او خشک نماید و درین حالت علاج وے آن ست

که سپیده بیضهٔ مرغ بار وغن گل بهم برزنند وسرد کرده بر تارک سر گذارند وهر ساعت که گرم شود بردارند ودیگر نهند وآب برگ خرفه وکشنیز تر وآب کدو فشارده وآب کاهو با روغن گل همچنین برنهند **نوعیست** از سرسام که آنرا فلغمونی گویند واین آماس بیشتر از خون سیاه واقع شود وبسیار باشد که از صعوبت آماس درزهای سر از هم باز شود وشبکهٔ دماغ اندرکشیده گردد وعلامتش آنست که چشم وروی بغایت سرخ بود ودرد صعب باشد بنهجی که گویا می شگافند وباشد که گاه از تولد کند یا غشیان پدید آید **علاج** این همان ست که در حمره گفته شد وهر یک از فلغمونی وحمره واسقاقاوس در باب اورام بمقالهٔ مستقله گفته آید سرسام حقیقی همان ست که درو ورم در دماغ یا در اغشیه عارض شود وغیر حقیقی آنست که درو ورم نباشد در دماغ لیکن اعراض همچون اعراض ورم پدید آید چنانچه در برسام وحمیات وجز آن میشود لهذا برسام را در امراض جنب ضبط نمودیم **فصل** در ماشرا لفظ سریانی ست وفی الحقیقة قسمی ست از فلغمونی که هرگاه در اجزاء خارجیهٔ سر وو در جبههٔ الف وحوالی عیون ورم حادث گردد بدین نام خوانند وباشد که ورم بزرگ شود ودر اعضاء داخلیهٔ سر چون دماغ وحجب داخلیه تحقق متعدی گردد وباشد که فرو آید ورم تا سینه وباز مشتمل شود وبحسب عموم ورم در اعضاء داخلیه سر اعراض نیز اشتدادی پذیرد واز غایت تمدد کار بدانجا میرسد که سر بشگافد وعلاجش چون علاج سرسام دموی ست وبهر جذب خون از باطن بسوی ظاهر نگریستن بر اشیاء سرخ سفید وباقی علامات وعلاج مع فوائد دیگر در باب اورام گفته شود وماده ماشرا خون حاد ست که با صفرا مختلط باشد لهذا گفته اند که قریب ست بحمرهٔ غیر خالص **فصل** در سدر ودوار سدر بفتح سین وسکون دال مهمله ظلمت وتاریکی که عارض شود بعبارت راسنگام برخاستن وباشد که مهیا شود علیل بر سقوط ونادر باشد که ساقط شود واحساس ثقل عظیم در سر وحدوث طنین در هر دو گوش نیز از نشان انیست وگاه باشد که بزوال عقل انجامد ومعنی سدر تحیر ست لهذا باسم لازم مسمی گشته لان التحیر لازم فیه وهو مقدمة الدوار ودوار آنست که آدمی خود را ودماغ خود را وجملهٔ اشیاء را تخیل کند که در دور وگشت ست پس نتواند ثابت ماند استاده یا نشسته بلکه ساقط شود وبحسب قلت وکثرت ولزوم وسرعت ومفارقت این حالت بحسب کمی وبیشی سبب ست از آن ست که عند ضعف ماده دوار نیز خفیف میباشد وتا حرکت قوی نیفتد عارض نمی گردد کما هو ظاهر من احوالهم اکنون بدانکه جالینوس در دوار وسدر فرق نمی کند ورازی میگوید که چون دوار شدید شود بنوعی که بسقوط انجامد سدر گویند وباید دانست که سدر ودوار چون مزمن شود خاصة در سر خوف ست که صرع یا سکته آرد وگاه باشد که چون صداع زائل شود دوار افتد وبالعکس از آنکه سدر علی الاصح مقدمهٔ دوار ست ذکر وی قبل از دوار این فقیر الیق نمود واین فصل را بدو قسم نهاد **قسم اول** در سدر وسبب کلی سدر آنست که روح نفسانی در اوعیهٔ دماغ ورگهای وی بر مجری طبعی نافذ نتواند شد پس بالضرور دماغ سرد شود ومخدر گردد وسبب امتناع نفوذ روح در دماغ از مسلک طبعی آن بنهجی که سدر آرد دو واست یکی آنکه خلط بارد غلیظ محتبس شود در بعض منافذ روح پس هرگاه از اسباب مسخنه چون ملاقات آفتاب آتش وپوشیدن سر بجامه های پنبه دار وو مانند آن سر گرم شود خلط مذکور نیز سخونت می گیرد وبعضی اجزاء مستعده وی مستحیل میشود به بخار وباعث این مرض میگردد وهذا النوع مسمی ست بسدر حدری لما یتبعه من الحذر وعلامات اجتماع خلط بارد در دماغ در مبحث صداع وغیر آن مفصل مذکور ست وهیچ فرق نیست

فائده بدانکه ... جز آن سرسام ... از دماغ ... ورم در دماغ ... اشتمال ... در دماغ ... سرسام ... این حالت ... اعراض ... دماغ ... آن ودعلاج این سرسام

19

که عارض ... ودفع مرض ... تدبیر مرض اوست ... وتقویت دماغ ... میزان طب ۱۲

۵۲ قوله لان التحیر ... آخر ... لازم مرض ست ... مقدمهٔ دوار ست ۱۲

۵۳ قوله لما یتبعه الی آخر ... از ... آید ۱۲

در اخلاط غلیظه و رقیقه من حیث العلامات آنکه کثرت ثقل از لوازم خلط غلیظه است علاج نخستین تنقیه تمام بدن کنند علی
سبیل التدریج بحقنهای قویه و مطبوخهای منقیه بلغم و حکم بتدریج بهر آنست که تا غشی نیفتد و قوت نرود و پس از تنقیه عام
بهر تنقیه عضو خاص که دماغ است ایارجات و حبوب و غراغر و عطوسات و شمومات و سعوطات و نطولات که در ایشیر غش مذکورست
استعمال نمایند دوم آنکه ضربه یا سقطه بسر رسد و حدوث سدر از ضربه و سقطه که باعث امتناع نفوذ روح تواند شد نیز
بر دو وجه است یکی آنکه حجابهای دماغ متالم شوند و بدان سبب قوتهای دماغیه منقبض گردند و از تصرف باز مانند پس آدمی
مبهوت شود و تا بقای آن کیفیت حس و حرکت از وی معدوم گردد دوم آنکه در آن جایگاه سده افتد و وقوع سده از سقطه و
ضربه بنهجی که سدر آرد نیز بر دو قسم است یکی آنکه دماغ از خوف ایذا و الم فرار جوید و در ذات خود منقبض شود دوم آنکه طبیعت بهر دفع
الم متوجه آنجانب شود و اخلاط نیز بتبع وی بدان صوب میل کند خواه بورم انجامد یا نه و بهر چونکه باشد بواسطه انسداد بعض مسالک
روح نفسانی سدر می افتد و هذا النوع مسمی است بسدر مولم و علامت بهر سبب بارها ذکر یافته و در دوار نیز بتفصیل گفته شود
علاج منجذب سازند ماده را از دماغ بجانب مخالف بفصد و حجامت و اسهال بحسب احتیاج و بهر تقویت عضو و دفع وجع
و تحلیل ماده روغن گل گرم کنند و بسر نهند بنوعی که در صداع گفته شد و اگر شمع را در روغن گل بگدازند و بر سر نهند روا باشد
و باید که سر را از آفتاب و غبار و مانند آن محفوظ دارند تا عطسه نیفتد زیرا که عطسه دماغ را بحرکت می آرد و حرکت دماغ با این کیفیت
درین حالت موجب غشی است از شدت الم فائده سدر که از صداع بارد یا حار افتد سببش نیز ابتلای حجب دماغ است و این
سدر نمی افتد مگر ضعیف الدماغ را علاجش همان است که بنوع صداع مناسب بود و باید دانست که سدر از جهت سقوط و از جهت
سکون افعال رادیه دماغیه مشابه میشود بصرع اما فرق آنست که در سدر تشنج نمیباشد و ایضاً از حرکات مضطربه چنانچه در صرع میباشد
معرا می بود قسم دوم در دوار و سبب کلی دوار آنست که روح اندر تجاویف و گذرهای رگهای و شریانهای دماغ بسببی
از اسباب بجنبید و بگردد و موج کند و هرگاه روح باصره اندر معدن خود بگردد چنان نماید که عالم گرد او میگردد اما اسباب حرکت
بسیار است یکی آنکه از اخلاط رقیقه بارده یا حاره در بطون دماغ یا در رگهای وی حاصل شود علی سبیل الاستقرار پس گاه
بسببی خلط مذکور متحرک شود بحرکت غیر طبیعیه روح نفسانی نیز در مقابل وی بهر مقاومت متحرک میگردد و بحرکت طبیعیه که مضاد
حرکت خلطیه است پس بواسطه وقوع مدافعت فیما بین الحرکتین المتمانعتین لاحق میشود حرکت دوریه در روح فقط لان
الروح للطافته یرتفع مستدیراً کانه یلتوی علی نفسه و باشد که اگرچه خلط بر جای خود متمکن بود اما بموجبی بخار از وی جدا شود
و بنهجی که در ریح گفته آید دوار آرد دوم آنکه ریاح غلیظه یا کثیره علی سبیل الرسوخ در بطون یا عروق دماغ گرد آید و هنگام
حرکتش چنانچه گفته شد بالا در روح تکرار افتد پس هر دو متحرک شوند بحرکت دوریه لان الریح الغلیظ للطافتها
ترتفع ملتویا علی نفسها مثل الروح بخلاف الخلط سوم آنکه اخلاط غلیظه علی سبیل الاستقرار حاصل شود در عروق مستدیره
که گرداگرد دماغ است و بدان سبب روح بمسالک طبیعی نافذ نشود و بدانجا رسیده باز گردد و دور زند و مثال این آنست که
باد را که دیوار یا جای دیگر پیش آید در وی حرکت دوریه افتد و باشد که باعث بخار ازین اخلاط منبعث شود و دوار
آرد و ظاهر است که هرگاه چیزی در دماغ دور کند روح فقط بود یا مع الریح بسبب روح نسبتی که فیما بین باصره و

مرئیات ست متغیر میگردد پس همه چیز گردنده مینماید و چشم تاریک میشود چهارم آنکه اخلاط و ریاح در دماغ راسخ نباشد بلکه
ایشان عضوی دیگر باشد چون معده و رحم و کلیه جز آن پس بسببی از اسباب بخارات ازین اخلاط یا ریاح منفصل و متصاعد
شود بسوی دماغ و دوار آرد و دوار آنکه ماده دوار یا در نفس دماغ راسخ میباشد یا در عضوی دیگر و این دوار بدو نوع بیان کنیم
نوع اول آنکه ماده در نفس دماغ باشد و این نوع بحسب سبب بر شش وجه است یکی آنکه آن ماده بلغم باشد و علامتش آنست که چون
سر اگر می رسد دوار ساکن شود و باقی علامات از صداع بلغمی جویند دوم آنکه سودا باشد و علامتش کثرت فکر ست و خاموشی مفرط و ضعف
نبض و دیگر علامات از صداع سوداوی توان یافت باید دانست که کثرت فکر و طول خاموشی آنگاه ست که سوداوی صفراوی نبود و ضعف نبض را
دو سبب میباشد یا ضعف قوت یا فرط صلابت شرائین اما درین مرض فرط صلابت سبب ست سوم آنکه خون بود و علامتش آنست که بفصد
دوار بکشاید بنسبت بدوار بلغمی و سوداوی و دیگر علامات صداع دموی پیدا باشد چهارم آنکه صفرا باشد و علامتش بمبردات
نفع یافتن ست و دوار بسرعت کشادن و آنچه در صداع صفراوی گفته شده ظاهر بودن پنجم آنکه ریاح بارده باشد و پوشیده
نیست که از اخلاط بارده ریاح بارده خیزد و از اخلاط ریاح حاره منبعث گردد و علامت ریح از هر خلطی که باشد همان ست که در ان
خلط بیان یافته سوای ثقل که در ریحی نمی باشد ششم آنکه ریح حار بود و علامتش همان ست که در اخلاط ذکر یافته و ایضا عطش
بسیار و خشکی بینی و هنگام دوار عرق خفیف بر سر آمدن و مانند مصروعیان بر زمین افتادن از نشان نیست درین نوع دوار اگرچه بوا
لطافت سبب زیر نمی ماند و از همه اقسام زودتر می کشاید لیکن بشدت تمام میشود و کدام شدت زیاده برین خواهد بود که بسقوط انجامد
علاج در بلغمی و سوداوی و ریحی بار نخستین در نضج و تنقیح ماده کوشند بحسب سبب پس بهر تنقیه بدن و دماغ حقنه و حبوب
و غراغر منقیه که در صداع بلغمی و سوداوی مذکور ست استعمال نمایند و ایضا بواسطه تحلیل ریاح مشک و غالیه و
شمام و یاسمین ببویند و بکندش و جند بید ستر عطسه آورند و فلفل ابیض و صبر و زعفران و جند بید ستر در آب مرزنجوش
و روغن بنفشه آمیخته در بینی چکانند و عاقرقرحا و خردل و قرنفل بآب شمام و سرکه عنصل یا کرده طلا کنند و بر بخار
طبیخ بابونه و برنجاسف و ورق غار و اکلیل و شبت سر نگون دارند و در دموی رگ قیفال و بر ساق حجامت کنند
و بهر تلطیف لعاب اسپغول و شراب عناب و آش جو و طفیل و مزورات ترش و هرچه مانند آن در صداع ذکر یافته
تناول نمایند و در صفراوی بطبیخ هلیله و شاهتره که فلوس خیار شنبر و ترنجبین یا شیرخشت آمیخته باشند طبع ملائم کنند
و هرچه در صداع صفراوی گفته شد استعمال نمایند و در ریحی حار بحسب ماده آن ریح در تنقیه کوشند مثلا اگر آثار خون
ظاهر شود رگ قیفال زنند پس به تطفیه و تلیین متوجه شوند و اگر نشان صفرا پیدا باشد بمطبوخ مذکور طبع بکشایند و
کذلک از شمومات و نطولات و اطلیه و غیر ذلک هرچه در صداع حار مذکور ست استعمال نمایند **نوع دوم** در دوار
که ماده وی در معده و یا رحم یا مثانه یا کلیتین یا رجلین یا ساقین یا فخذین یا مراق یا شرائین یا وداجین باشد و بخاری
از دل یا از جگر یا از سپرز خیزد و مسلک وی رگها و شریانها باشد که پس گوش و گردن ست و این نوع دوم مشتمل ست
بر چهار صنف **صنف اول** در آنکه مستقر ماده معده باشد و این صنف بحسب اختلاف مواد بر چهار وجه است
یکی آنکه اخلاط بارده جمع شوند در معده و علامتش آنست که ابتدا کند صداع هنگام دوار از مقدم سر تا

یا فوق رسد و باشد که اگر ماده کثیر بود تا موخر سر متجاوز گردد و باقی علامات نوعاً نوعاً از انچه در سوء مزاج معده ذکر خواهد یافت
و بالا نیز ذکر یافته پوشیده نیست علاج هلیله کابلی و انیسون و بیخ بادیان و بیخ کرفس و تربد و قنطوریون دقیق و سنا و حشیش
غافث هر هشت دو دانگ گیرند و هرچه کوفتنی ست بکوبند و جمله را بجوشانند و صاف نمایند و مغز حب قرطم و شکم سرخ و روغن بید انجیر
و صبر سقوطری درین طبیخ بیفزایند و حقنه کنند و کذالک بحسب احتیاج در قی و شرب مطبوخات مسهله بکوشند و پس از
تنقیه تقویت دهند معده را با یارجات و بهر تجوید هضم بکار برند اطریفلات و جوارشات حار دوم آنکه ریاح بارده متولد شوند
در معده از اخلاط بارده و علامتش علامات آن اخلاط ست و باشد که تهوع آید ولیکن از فضول هیچ بر نمی آید زیراکه مواد سبب
مقصر بودن در معده مستحیل نمی شود بالقذف و باشد که وجع تمددی عارض شود اما این انگاه ست که مقدار ریح نسبت از فضای
جوف معده افزون بود علاج این علاج اخلاط بارده ست لیکن ازانکه اخلاط ریحی ست در منقیات و مقویات واجب ست که چیزهای
بادشکن یار کنند و نافع ترین اشیا درکسر ریح شراب ست که در وی کمون و صعتر جوشیده باشند سوم آنکه اخلاط حاره در ته
جمع آیند در معده و علامتش هیجان دوار ست در شکم تهی و سکون آن در سیری و سائر علامات صفراوی که در معده گفته شود پیدا
بودن علاج سکنجبین و آب گرم بنوشند و قی کنند بطبیخ هلیله یا ماء الجبن یا نقیع آلو و آب نارین که با شحم وی باشند طبیخ را ملائم نمایند
صفت طبیخ هلیله هلیله زرد آلو نیلوفر سپستان تمر هندی تخم کاسنی هر شش دارو بپزند و صاف نمایند و ترنجبین آمیخته
بدهند و اگر سقمونیا بهر تقویت مطبوخ سردار و سازند بهتر عمل کند و سردار د آنست که چیزی بالای مطبوخ یا نقوع
یا جلاب بیامیزند و بنوشند و صفت ماء الجبن بر قول رازی آنست که شیر بز سرخ جوان صحیح که چهل روز از زائیدن
گذشته باشد و بعید العهد از ولادت نیز نباشد و او را روزی چند خیار و کشنیز تر و برگ کاهو و برگ اسبغول بچرانند و وقت
شام شیر او بدوشند و در دیگ سنگین یا گلین سبک بجوشند پس از آتش فرو گیرند و بهر سه و دو رطل شیر ثلث رطل سکنجبین صادق
الحموضت یا آب غوره انگور ریزند و بچوب تر درخت انجیر که پوستش کنده باشند و سرش کوفته بجنبانند تا که ببندد
و در کرباس سفت اندازند و بیاویزند و تا آب صاف ازان چکد پس انگاه این آب را بجوشند تا کف آرد و کف
برگیرند پس چون کف منقطع شود صاف سازند و با سکنجبین یا بی سکنجبین بیاشامند و بر قول امین الدوله ابن التلمیذ
صفتش آنست که هر روز پنج رطل شیر بز موصوف بگیرند تازه پس گرم کنند و یک درم پنیر مایه دران حل نمایند و بگذارند
تا که بسته شود پس از کارد خطوط کنند طولاً و عرضاً و دو درم نمک اندرانی باریک ساخته بران پاشند چون
بگذارد در کرباس آویزند تا آب ازان روان شود پس کتان باز نبیل برگ خرما صاف سازند و یک رطل و نیم
ازان بستانند و یک اوقیه سکنجبین دران اندازند و بآتش نرم بپزند و کف میگیرند تا که آب فقط بی جبنیه بماند پس
صاف ساخته بنوشند و طریق نوشیدن آنست که سه کرت بنوشند و در هر یک مرتبه یک ساعت فاصله دهند و بعد
هر خوردن صد قدم بگردند و بعضی گویند که در یک و نیم ساعت سه کرت کرده بنوشند و بعضی تحریک بچوب انجیر لازم
دانند و باید دانست که اگر بز بهم نرسد گاو بدل آن باشد از شیر گاو ماء الجبن توان ساخت و از دیگر شیرها نیز لیکن بهتر
شیر بز ست لان لبن الماعز اکثر مائیة و اقل رطوبة و دهنیة و هو المقصود و التحریک بخشب التین یعین فی التسلیین

چهارم آنکه میل اخلاط حاره مستولی شوند در معده و علامتش علامات اخلاط حاره است و ظهور خلش در معده و وجع در نافت
بحر و حیح خواه با روغ بود خواه با نقلاب راحت یافتن **علاج** تنقیه معده کنند با مطبوخ هلیله مذکوره بی آنکه سقمونیا در وی
آمیزند **صنف دوم** در آنکه فضله در شرائین که بر صدغین اند یا در شرائین که پس گوش اند یا در آن دو شریان که مسمی بسباتیه اند جمع شوند
و از انجا صعود نماید و دوار آرد و علامتش تمدد و امتلا و انتفاخ و ضربان عروق مذکوره است و چون عروق مذکوره از دست منضغط
سازند یا دوا های قابض بر آنها طلا نمایند دوار ساکن شود پس اگر منبع آن فضله دل یا جگر یا سپرز بود و با وجود بذه العلامات
آفت عضوی ازین اعضا شاهد حال وی است و هر یک در جایگاه خود مذکور است بدان رجوع نمایند **علاج** نخست بدانند که
ماده بخار کدام خلط است پس باستفراغ آن خلط مشغول شوند و آنجا که ماده در جگر بود نقصان افعال وی و الم و آفت
موالی وی آنچه در باب وی گفته شود گواهی دهد اگر ماده بجانب مقعر بود باستفراغ کوشند اگر ماده بطرف محدب شد با درار توجه
نمایند و علامت میل ماده بجای ازین دو جانب در باب جگر به تفصیل مذکور است و آنجا که ماده در دل بود پس از استفراغ شراب سیب
مفرحات دهنده و آنجا که ماده در سپرز بود در رگ اسیلم زنند از دست چپ و ضمده محلله بر سپرز نهند و بمعالجه هر عضو ماوف متوجه گردند و
پس از تنقیه خواه ماده درین اعضا بوده باشد خواه در عروق فقط اگر دوار زائل شد فهو المقصود و اگر باقی باشد تفحص کنند تا مسلک
فضله کدام رگ است و آن از انتفاخ و شدت ضربان وی توان دانست پس اگر مسلکیت در عروق صدغین یا عروق خلف
اذنین متحقق شود قطع کنند این رگها را هر کدام که منتفخ شود و بعد از قطع داغ دهند چنانچه در صداع مکرر ذکر یافته مع علت داغ
بیان قطع عروق خلف اذنین که مودی میشود بقطع تناسل و اگر مسلکیت در عروق سباتیه تحقیق یابد بدست از قطع و داغ کوتاه دارند
و عروق سباتیه آن دو شریان غائر اند که مانند و داجین یکی از یمین حلق و دیگری از یسارش صاعد شده است سباتیه ازان
گویند که هرگاه رطوبت غرویه بتوسط رگهای مذکوره متصاعد میشود سوی دماغ سبات یعنی خواب می آید **صنف سوم** در آنکه حاصل
شود فضله در دو و داجین و موجب دوار شود و علامتش آنست که نخستین و داجین منتفخ شوند و ممتد گردند پس از حادث دوار در حسین
آن دو رگ و رید به اند که هر دو طرف حلق اند متصل بگردن **علاج** رگهاے مذکوره را فصد کنند و پس ازان
اگر دوار زائل نشود و ماده وی در جگر باشد به تنقیه جگر کوشند به نهجی که بالا ذکر یافته **صنف چهارم** از آنکه مستقر
ماده رحم یا مثانه یا کلیتین یا رجلین یا ساقین یا فخذین یا مراق باشد علامتش آنست که نخستین در عضوی از اعضاء مذکوره
آفت پدید آید و پس ازان دوار عارض گردد و ایضا در یابد بیمار که از موضعی ازین مواضع چیزی متحرک شده صاعد
میگردد پس دوار افتد و علامات آفات هر عضو در جایگاه خویش مذکور است و آنکتباس طمث و اختناق رحم باعث بیشتر میشود
بر دوار و باید دانست که ماده رحم و مثانه و کلیتین و مراق گرم میباشد در اکثر امر و ماده رجلین سرد لبعدها عن ینبوع الحرارة
علاج بمعالجه عضو ماوف توجه کنند و از عضو مذکور جذب مواد نمایند بطرف مخالف بفصد و اسهال
و حقنه و ذلک و غیره آن برحسب واجب و تقویت دهند سر و دماغ را تا قبول نکند فضله را و گاه باشد
که ضربه و سقطه بر سر و بدان سبب روح نفسانی متحرک شود و دوار افتد و حرکت روح نفسانی از وقوع سقطه یا
ضربه بحرکت آب میماند که هرگاه چیزی گران در آب می افتد یا چیزی بسختی در آب زنند آن آب متحرک می شود و

گردمی آید و متموج میگردد و کذلک روح مذکور متموج می گردد و بحرکت دوری وعلامتش ظاهرست علاج بمعالجه ضربه و سقطه
توجه نمایند و هرگاه بعد زوال الم دوار باقی باشد توان دانست که سوء مزاج در دماغ لاحق گشته پس بحسب آن سوء مزاج که آثار و
ظاهر باشند معالجه کنند وگاه باشد که سوء مزاج مختلف ساذج عارض شود در دماغ بیکبارگی بدان سبب مؤذی ناطبعی خالف شود و
مضطرب گردد روح و متحرک شود بحرکت دوریه بی توسط محرک جسمانی که بخار یا ریح باشد و معنی سوء مزاج مختلف عنقریب می آید علامتش
سبکی دماغ ست و حدوث دوار بغتةً بعد ملاقات برودت یا حرارت و عام ست که حرارت و برودت خارجی باشد یا داخلی چنانچه در صداع ساذج گفته شد
علاج بعد تحقیق سبب معالجه کنند بدانچه ضد سبب باشد و آن تفصیل در صداع ساذج مذکور ست وگاه باشد که چون آدمی سر بگرداند یا رقص کنند
روح وی متحرک شود و این بدان میماند که چنانچه پر آب را حرکت دهند و اگرچه چنان ساکن شود اما آبی که در وی ست تا دیر متحرک باشد که چون
آدمی در چیزیکه سریع الدور باشد بسیار بنگرد و نیز روح باصره از نظاره آن هیئات گردانی پذیرد و هیئات دوار مدتی بماند و هرچند محسوس قوی
تر و قوت بدنی ضعیف تر اثر محسوس اندر آلت حس قوی تر باشد و بیشتر علاج اگر دوار باقی ماند بازاله سوء المزاج متوجه گردند کما ذکرناه وگاه باشد
که ضعف قلب محدث سدر و دوار گردد کما ذکر فی الناقهین علاج بهر تقویت دل شراب حماض لیمو و صندل و سیب و مفرحات مناسبه مزاج و
اغذیه لطیفه موافقه تناول کنند **فائده** در اسباب دوار سوء مزاج مختلف ذکر یافته ست عنقریب پس بیان آن لازم آمد باید دانست که اطباء
مزاج را منقسم ساخته اند به مختلف و مستوی و در تفسیر آن اختلاف ست جالینوس میگوید که مستوی آنست که در جمیع بدن عام باشد و مختلف آنست
که بعضوی مخصوص بود و شیخ گفته است که مزاجی که در جوهر عضو مستقر شود و در حکم مزاج اصلی گردد مستوی باشد و المختلف مالایکون
کذلک انست که مستوی مولم نمیباشد لانه لایطلب المقاومة بینه و بین الطبیعة بخلاف مختلف که مولم و موجع ست بوجود المقاومة و تحقیق این
کلام آنست که مزاج عرضی که عارض شود در عضو و آن عضو را استعداد رجوع بسوء مزاج طبیعی بسهولت بیشتر نباشد وی را مستوی و متفق گویند و
مثال آن برص ست و مزاج عرضی که بادی در اعضا استعداد رجوع بمزاج اصلی بسهولت باقی باشد آنرا مختلف خوانند و مثال وی حمی عفنیه ست
فصل در سبات و آن خوابی ست طویل ناطبیعی غرق مفرط که بدشواری بیدار شود و صاحبش گاه مرض اراده سبب یکی آنکه سوء مزاج بارد مفرط ساذج
عارض شود در دماغ و علامتش آنست که نبض صلب و متفاوت بود و رنگ روی بسبزی گراید و تقدم ملاقات سردی بسر یا تقدم تناول یا استعمال ادویه مخدره
شاهد باشد و در جنبش بدیر بیاید علاج به تبدیل مزاج طبع ریاحین حاره و شراب بسر ریزند و روغن بان و قسط و جند بیدستر یار کرده بمالند و جند بیدستر و
عنصل و فرنج و عاقرقرحا با سرکه ممزوج ساخته ضماد کنند و دواء المسک و مثرودیطوس بلع نمایند و بچه مرغ که بآب نخود و روغن جوز و خردل
پخته باشند تناول فرمایند و آنجا که ادویه مخدره موجب بود تدارک وی کوشند بفادزهر مناسبه هر یک که در آخر کتاب خواهد آمد دوم آنکه جمع شود
رطوبت خام در مقدم دماغ و علامتش آنست که بیمار در مقدم سر در حرکت اجفان و عیون گرانی محسوس کند و آب غلیظ در اکثر اوقات از منخرین
سائل شود و زبان برطوبت لزجه آلوده بود علاج نخستین تنقیه دماغ کنند بحبوب و حقنه که در لیثرغس ذکر یافته و پس از تنقیه
تبدیل مزاج نمایند بدانچه در قسم اول که بارد ساذج ست گفته شد سوم آنکه بخارات رطبه ردیه مرتفع شوند جانب دماغ و این
قسم نمیشود مگر در حمیات خاصه در حمی بلغمیه علامتش آنست تقدم وجود حمی ست علاج در معالجه تپ کوشند و برای تقویت دماغ روغن
گل سرخ و گلاب و سرکه بر تارک سر گذارند و برای جذب مواد پاشویه بکار دارند و کف پایها را بمالند از چیزی درشت و اطراف
یعنی دست و پا ببندند و تحریک عطاس نیز مفید ست چهارم آنکه واقع شود ضربه بر صدغین و بدان سبب عصب حس کوفته شود

پنجم آنکه قحف شکسته شود و بعضی پاره‌ها از عظام بجانب دماغ منضغط و فشارده گردد و علامت هر واحد تقدم سبب و علاجش علاج ضربه و کسر
چنانچه در صداع سقطی و ضربی گفته شد و در آخر کتاب گفته خواهد شد ششم آنکه متصاعد شوند بخارات از معده بجانب دماغ و سبات آرند مثالش خواب
مستی و خواب تخمه و علامتش تقدم سبب مذکور و دوار و دوی و تخیلات پیش چشم است و در حالت خلو معده از سبات خفت یافتن هفتم آنکه مرتفع
شوند ابخره از رحم یا صدر و علامتش وجود علامات ذات الجنب و ذات الصدر است چون ضیق النفس و حمی و سعال و مشارکت نبض هشتم آنکه ممتلی شوند عروق ان
اعضا بجنس دمی یا خون حیض یا نفاس از رحم پس از اعضا یا رحم متصاعد گردند ابخره و سبات آرند و علامتش وجود سبب و آفت آن عضو شاهد بود
و گاه گاه باشد که حادث گردد سبات بجهت اذیت که لاحق شود بدماغ از مشارکت معده و غیر آن از اعضا ماوف نهم آنکه متصاعد شوند بخارات از
اعضا علاج در اصلاح عضو معلول کوشند چنانچه هر یکی در محل خود مذکور است تا زوال سبب و تنقیه دهند سر را بدانچه بار باذکر یافته دهم آنکه خون بدن بسیار
شود و بسبات انجامد و علامات امتلاء خون بار باذکر یافته علاج رگ اکحل و قیفال بزنند و بعد از فصد بر ساق حجامت کنند تا دماغ فرود آید
و فصد صافن نیز سودمند است و تدبیر که در سرسام دموی مذکور است همه درینجا بکار آید لیکن بر طبیب واجب است تا بحسب مشابهت در زیادت و نقصان تصرف
کند یازدهم آنکه بسبب رنجی و ریاضتی و حرکتی عنیف یا بسبب استفراغی مفرط گوهر روح تحلیل پذیرد و بواسطه بسیاری تحلیل از منبسط شدن در
تن عاجز آید پس لا بد طبیعت آسایش جوید و روح نفسانی از کار فرمودن آلتهای حس و حرکت باز ایستد چندانکه روح حیوانی مدد یابد
و آنچه از وی تحلیل رفته باشد باز آید و علامتش تقدم اسباب محلله است و بتدریج در سبات افتادن علاج محروری مزاج را ماء اللحم دیگ آب
در آب سیب آمیخته بدهند و مثرودیطوس یا هیچ طباشیر یار کرده شراب سیب یا انار ممزوج ساخته مفید است و بوئیدن صندل گلاب سوده
و بالجمله بعلاج غشی رجوع نمایند و مبرودی و مرطوبی مزاج را مثرودیطوس بعدد ماء العسل اندر ربیه یا اندر شراب انگوری دهند ماء اللحم در شراب
توان داد فائده در سبات و غشی فرق آنست که نبض خداوند سبات قوی باشد در اکثر و نبض تندرستان ماند و نبض صاحب غشی ضعیف باشد
و بقیاس با نبض مسبوت صلب بود و در غشی رنگ بصفرت میگراید و رنگ مسبوت بحال باشد و گاه باشد که بسبزی گراید چنانچه در قسم اول گفته شد
و فرق در سبات و سکته آنست که خداوند سبات را بجهد بیدار توان کرد و حرکت او چون حرکت خفتگان باشد و حواس او اگرچه کند باشد
لیکن جنبش بر جای بود بخلاف مسکوت که حس و حرکت وی بکلی رفته باشد فائده جلیله هرگاه که اندر دماغ آفتی باشد آب سرد خوردن بدن
مضرت کردن زیان دارد فصل در سهر و آن بیداری و بیخوابی مفرط را گویند و این مرض با سهر لازم مسمی است و اسباب وی بسیار
است یکی سوء مزاج یابس ساذج که عارض شود در دماغ و خشک سازد آنرا و علامتش آنست که سر و حواس سبک شود و چشم و زبان و بینی خشک
گردد و لمس گرم نماید و شدت و طول سهر بحسب تمکن خشکی دماغ است علاج همگی در ترطیب دماغ کوشند مثلا طبیخ بنفشه و نیلوفر و برگ
کاهو و کشنیز تر و بیخ و پوست خشخاش و شعیر بر سر ریزند و طبیخ کله و پایچه و امعا بره همین عمل دارد و در بیله بطول بیشتر
از یک شبر فصل باید نهاد و بنفشه و نیلوفر بویند و از آب برگ کاهو و کشنیز تر و شیره خشخاش و روغن نیلوفر لخلخه سازند و روغن
تخم کدو و شیر دختران بر سر دوشند و در بینی و گوش چکانند و گوشت بچه مرغ یا بچه کبوتر یا بزغاله که هر واحد باکدو و اسفاناخ و برگ
کاهو و شیره تخم خشخاش پخته باشند تناول کنند و بعد هضم غذا غسل بآب شیرین نیمگرم و دعت و سکون در موضع رطب نشست
ماندن لازم شمارند و از چیزهای خشکی افزا احتراز ورزیدن واجب انگارند دوم سوء مزاج حار یابس ساذج که عارض
شود در دماغ و این نوع بغایت شدید باشد و علامتش سبکی و خشکی دماغ است و سوزش و حرقت و شدت تشنگی

علاج تمامی مرطبه که در یابس سابق ذکر یافته با مبردات امتزاج نموده استعمال نمایند سوم سوء مزاج یابس سوداوی که عارض شود دماغ
دماغ چهارم سوء مزاج حار یابس صفراوی که لاحق گردد بدماغ و علامت و علاج هر واحد بارها ذکر یافته پس از تنقیه سودا یا صفرا در تدبیر ترطیب کوشند
پنجم اگر گذشت پنجم برطوبت بورقیه که حاصل شود در دماغ و این رطوبتی ست که حرارت دران اثر کرده باشد اثری ناطبیعی به سبیل نضج
پس پیدا شدن دران رطوبت نوعی از احتراق و رمادیت و عفونت علاماتش آنست که در منخرین و در عینین رطوبت تری و رعش و حرکت
ظاهر باشد و در سر نوعی از ثقل محسوس شود و علیل از خواب بسرعت بیدار گردد و جهنده برخیزد علاج هر صباح در طبیخ بیخ بادیان و بیخ همک و گاوزبان
و گلقند یار کرده بنوشند تا که نضج پدید آید و پس از ظهور نضج تمام مستفرغ سازند خلط را با ایارج و حب شبیار و بعد از تنقیه روغن بابونه
و اقحوان بر سر مالند و سمک رضراضی و ماکیان فربه و گوشت بزغاله که شوربا طریق پخته باشند اسفاناخ و کدو آمیخته تناول کنند و از چیزهای تند
و تلخ و شور اجتناب واجب شمارند ششم حمیات امتلای تن از اخلاط با سوء هضم یا غمها و المها و فکرهای مشوشه که بسهر انجامد و علامت هر یک خود ثابت و علاجش
ازاله سبب و تدارک مابقی ست بمبدلات مناسبه هفتم آماس سوداوی چون سرطان و مانند آن که اندر حوالی دماغ پدید آید هشتم طعامهای
بادانگیز که بخار بر سر برد و بدان سبب خیالهای شوریده بیند و اندر خواب ترسد لیس بیدار شود و از انکه در نوم خوف لاحق گشته باشد میل بخواب
نیست و علاج هر یک بحسب سبب مثلا در انچه سببش اطعمه نفاخه بود تبدیل غذا کنند و ایارج و فیقرا و حب شبیار بکار برند و در انچه سببش
سرطان بود که از مشکلات ست تدبیر سرطان و سائر اورام ذکر یافته است از انجا جویند و گاه باشد که پیری سبب سهر بود و این از دو وجه است یکی شوریدن
رطوبت پیران دوم آنکه گوهر دماغ پیران بقیاس گوهر دماغ جوانان خشک باشد و علاماتش انتفاء علامات دیگر اقسام و علاجش متعسر است
فی الجمله پیشانیها را بطبیخ بابونه و کشک جو بر سر ریزند و روغن بابونه و روغن اقحوان در بینی کشند و اندر طعامهای وی قدری کاهو
یا تخم او داخل کنند فائده در بیان حیلها که بهر سهر زدگان را مفید است وقت شب اطراف بیمار بر بندند و بر تکیه بنشانند و چراغ مقابل
وی دارند و جماعه بسیار حاضر آیند و حکایتها و افسانها در میان آرند و علیل را … دن نه دهند تا که عاجز آید پس یکبارگی چراغ سرد
کنند و مردم کناره گیرند و کف دست و پای وی را بروغن مناسبه بمالند و هر چه مانع خواب باشد چون آواز و حرکت دور دارند و اگر در
مکان آب جاری باشد و آواز آب بگوش او رسانند مفید آید درین هنگام هم فصل در سبات سهری و سهر سباتی و این مرضی ست باسم دو ضد لازم زیرا که معنی سبات خواب
است و معنی سهر بیداری … بیداری را ارق نیز گویند و مرض مذکور از ترکیب صفرا و بلغم حادث میگردد و آنجا که بلغم غالب باشد سبات گویند و آنجا که صفرا
غالب بود سهر سباتی خوانند قال الشیخ القرشی هو الورم دماغی من بلغم و صفرا بهر تقدیر علامت سبات سهری آنست که گاهی … باشد و
گاهی بیداری طویل با زمان … بود و بزبان بیداری جو … ثقل کسل و سائر اعراض … نشان نیست و علامت سهر سباتی
آنست که گاهی بیداری مفرط باشد و گاهی خواب طویل با زمان بیداری … و دیر زمان خواب بود و هذیان … اعراض …
از نشان نیست و بدانکه بعضی مردم باشند که در تن ایشان خلطی بد باشد لیکن تا بیدار و نشسته مانند آن خلط آرمیده بود و هر گاه بخسپند و قصد
خواب کنند حرارت غریزی از اندرون تن بهضم و پزانیدن اخلاط متوجه شود لیکن قوت حرارت بدان کار وفا نماید جز آنکه خلط را بجنباند و بخار
برانگیزد و بخارات مذکوره بدماغ بر آیند و آدمی زود بیدار شود و هر چند قصد خواب کند در خواب نشود و از غنودن راحت نیابد و این هم نوعیست از
سهر … و کیفیت مذکوره خشکی مزاج … انتهی بیان علامات ردیه این دو مرض بر پشت افتاده ماندن و خوردن آب و طعام فراموش کردن
هنگام شرب آب … که قدری آب در قصبه … آید … و باقی که در فضای حلق مانده یا … این علامت …

۳۶

باشد و باید دانست گاه باشد که بول و براز گرفته شود و نفس تنگی کند و احوال او باحوال اختناق رحم ماند و میان هر دو فرق آنست که درین بیمار
تکلیف بسخن گفتن و جواب دادن توان کرد و در حال اختناق رحم این تکلیف نتوان کرد و ایضا چهرهٔ بیمار بر حال خود میباشد بخلاف آن مرض که رنگ چهره متغیر میشود
بحسب اخلاط و مرض مذکور بوجود علامات صفراوی مفارق ست لیکن غش را و بوجود علامات بلغم قرانیطس را فائده گاه باشد که بطریق تدرج مقدار بلغم
صفرا مساوی باشند و دفعةً زمان غلبهٔ طبعی مساوی میشوند زمان ببلیدی تا جی کند لکن دیگر اعراض علاج تدبیر مشترک آنست که اگر ممکن باشد
نخست فصد کنند و بساق حجامت نمایند تا ماده از دماغ فرود آید زیراکه اخراج خون استفراغ کلی ست پس ببینند که اگر بلغم غالب باشد استفراغ بایارج
و غاریقون و تربد و مانند آن کنند و اگر صفرا غالب بود بمطبوخ هلیله و معجون خیار شنبر و سقمونیا مستفرغ سازند بالجمله معالجه غش و قرانیطس بحسب
مسهلات و قلت و کثرت خلط کاهیده و افزوده بکار باید بست و بعد از آن تنقیه تبدیل مزاج نمایند باطلیه و شمومات و نطولات و غیره و ذلک بحسب و
تقاضا مشاهده صائب و آنجا که علت بسبب امتلاء طعام باشد و معلوم شود که طعامهای غلیظ بسیار خورده است اول قی کنند معده را پاک سازند و
غذا باز گیرند و آنجا که سبب حدوث امتلاء شراب و مستی متواتر باشد هیچ علاج نباید کرد تا مستی زائل شود پس بعلاج کار مشغول شوند و این مقدمه در سبات نیز
بخاطر باید داشت **فصل** در جمود که شخوص هم گویند و آن اخذه و مدرکه و قاطوخس هم میگویند لکنون بدانکه جمود آنست که حس و حرکت آدمی یکبارگی فرو گرفته شود
چنانکه اگر استاده باشد یا نشسته یا خفته یا اندر صنعتی و این مرض واقع شود آدمی بر همان حالت بماند چشمها باز کرده اگر مفتوح باشد و چشمها فراز کرده
اگر پوشیده باشد و شخوص جمود معنی که درین چشمها گشاده باشد و معنی شخوص همین ست و از آنکه جمود دفعةً می افتد اخذه و مدرکه نامند و جمود را
یونانیان قاطوخس خوانند و معنی قاطوخس امساک ست و ماده این مرض خلط سوداویست که در بطن موخر دماغ مسدد شوند در جوهر دماغ لیکن بسبب شرکت
آفت بهمه اجزای دماغ میرسد تا آنجا که حس و حرکات جمله باطل میشود و علامات این علت آنست که بغتةً واقع شود و علیل از عدم تنفس و عدم حرکات بمرده
ماند و فرق در جمود و سبات آنست که سبات هرگز بدان حد نرسد که منع تنفس کند و ایضا مستور مغموض العین میباشد بخلاف جمود در اکثر مفتوح العین میشود و ایضا
تقدم نوم ثقیل که بتدریج باستغراق انجامد از نشان سبات ست بخلاف جمود که فجاءةً می افتد و ایضا در سبات نفس لین میباشد و در جمود بطی و صلب ستبرا
تکلیف بسخن کردن و جواب دادن توان کرد مگر بندرت چنانچه در سکته اشعار خواهیم کرد بخلاف جمود که هرگز این تکلیفات نتوان کرد و فرق در جمود و سکته آنست که
در حلق مجمود هیچ چیز داخل نتوان کرد بخلاف مسکوت و ایضا مسکوت بر پشت افتاده میباشد بخلاف مجمود که مخصوص بوضعی نیست چنانچه بالا ضبط
یافته بهمه و المجمود استغراق شبیها بالسکته و فرق در جمود و سرسام بارد آنست که در جمود تپ نمیباشد بخلاف سرسام که در وی تپ لازم ست و فرق صحیح
بمیان دیگر آنکه سرسام در هیچ حال بدان حد نرسد که بموت ماند و حرکات باطل سازد **علاج** تنقیه دماغ حقنه کنند باد ویه مخرج سوداء و در حقنه رعایت مزاج
بیمار بر نگی دارند مثلا اگر قوی مزاج بوده باشد حقنه از افتیمون و بسفایج و هلیله کابلی و غاریقون و مانند آن سازند و الا از سبوس گندم
بگه حقنه آب چقندر طبیخ او بید و نمانیش عن کنجد و قدری بوره و شحم حنظل بار کرده استعمال نمایند و پس از افاقت اگر قوت مساعدت کند مستفرغ سازند
بادویه چنان یا رحبا و مطبوخهای مخرج سوداء اگر علیل ضعیف باشد بعد از افاقت بحقنه لینه اقتصار ورزند و درین مرض بابونه
و زوفا خشک و اکلیل و شبت باسر که عنصل بار کرده بر موخر سر ضماد کردن مفید ست قبل از افاقت و بعد از آن و کذلک دهنهای گرم چون
روغن خیری و سداب و مرزنجوش و قدری جند بیدستر آمیخته بمالیدن سود مند و چون علت اندر انحطاط افتد کلنگبین عسلی بدهند و بجای آب به
ماء العسل اقتصار و رزند و آنچه درین لائق باشد و اگر بسبب استفراغ یا بسبب تپ ی حقنه بجولی بدید آید پس از افاقت روغن بنفشه نیم گرم بر
سر نهند و از بابونه و شبت و اکلیل الملک و گل سرخ و تخم کاهو و پوست خشخاش نطول سازند **فصل** در نسیان آن عبارتست از ذو ع

فساد در ذکر یا فکر یا تخیل و آن بر چند قسم است **قسم اول** در فساد ذکر و آن چنین باشد که همه چیزها بسلامت باشند هر چه ببیند و بشنود و هر چه
درست شنود لیکن هر چه دید و شنیده زود تر فراموش کند و این بر دو وجه است یکی آنکه حفظ باطل شود و معدوم گردد دوم آنکه حفظ نقصان پذیرد
و فساد ذکر را دو سبب است یکی برد و رطوبت مستولی شده بر موخر دماغ که محل حفظ است پس هر چه در وی منطبع شود محفوظ نگردد زیرا که حفظ را تمساک
و یبوست معتدل است و آن از استیلای رطوبت بر حال نماند و نشان نقصان حفظ بحسب قوت و ضعف سبب و علامتش بسیاری خواب و گرانی سر و خشونت
در موخر و امتلاء و سیلان رطوبت دائما **علاج** از بهر تنقیه دماغ استعمال کنند حقنه حاده که در وی قنطوریون دقیق و مقل و شحم حنظل و جاوشیر و بوره
باشد و اگر حقنه کفایت نکند ایارج فیقرا و مطبوخات منقیه دماغ و هندو مطبوخ خردل شونیز و عاقرقرحا به عسل آمیخته غرغره کردن و تربد و حب ابیض
باریک سلخه و بهی و سیدن بآن که حطه آرد بغایت مفید در تنقیه دماغ لیکن بعد از حقنه و مشروبات مسهله بکار باید بست پس از تنقیه تام به استعمال مزاج
بوره و خردل و حب بیتر و سداب می باید خوردن و سرکه عنصل و روغن سوسن یا کرده بر موخر سر طلا کنند و روغن سوسن و قسط و حند بیدستر سائیده مالند
و معاجین حاره که در آن بلادر و وج باشد تناول نمایند و این معجون در این مرض بنهایت مفید است **صفت آن** بلادر دانگ و قیه صبر شش مثقال
غاریقون بیست و چهار مثقال سلیخه و وج و زراوند مدحرج و زعفران و دارچینی و مصطکی از هر یک شش مثقال افتیمون یک اوقیه عسل بقدر احتیاج
معجون سازند غایت نفع آن بیست **فائده** سرکه عنصل و سکنجبین که از سرکه عنصل و عسل ساخته باشند درین علت خیلی سودمند است دوم آنکه برد و یبس مفرط
مستولی بود بر موخر دماغ چنانچه که از شدت صلابت شمع مانند گردانند پس هیچ چیز منطبع نشود در وی و این نوع نسبت بنوع اول قلیل الوقوع است
و علامتش بیخوابی دوام است و احتباس و خشکی در موخر دماغ و آنکه مریض بصعوبت سخن گوید و آنهم سریع و پی در پی و باشد که حالتی عارض شود
که گوئیا گلوی وی خفه میکنند یا سروی بطرف عقب فراهم کشند **علاج** برای ترطیب و تسخین اسفیدباج که از گوشت ماکیان و چوزه های طیور و بره
ساخته باشند تناول کنند و مغز ساق ماده گاو و روغن بادام شیرین و روغن بابونه بر موخر سر مالند و مطبوخ رؤس و طبیخ بابونه و تخم کتان و
بنفشه نطول سازند و باشد که برد و یبس معا باعث شود بر فساد ذکر و علامتش میان هر دو نوع مذکوره باشد و کذا علاجش **قسم دوم** در فساد فکر
و آن آنست که هر چه بفکر آید فاسد باشد یا بر تفکر اشیاء قدرت نبود یعنی هر چه از مقدمات جزئیه که از معلومات در ذکر حاصل میشود و کلیه که در عقل
فعال مستحصل میگردد از آن معلومات جزئیه قوت مفکره این مقدمات را ترتیب تواند داد و فساد فکر را چهار سبب است یکی آنکه برد و رطوبت
مستولی شود بر اوسط دماغ که محل فکر است پس سرد شود و کثیف و غلیظ گردد و روحی که در آن است و فکر فاسد شود زیرا که روح که از اوسط دماغ
به موخر حرکت میکند و باز از موخر با وسط راجع می شود همین حرکت بفکر مسمی است و ظاهر است که حرکت طبیعی بحرارت طبیعی ممکن باشد
از آن است که مزاج این بطن نسبت ببطن مقدم و موخر مائل بحرارت است پس گاه حرارت غریبی حرارت فاسد گردد از این بطن بالضرور در فکر آفت می افتد
و بطلان و نقصان فکر تحقیق است و خفت است سبب دوم آنکه برد مع یبس مستولی میگردد بر بطن اوسط سوم آنکه برد مفرط ساذج غالب آید بر بطن
مذکور چهارم استیلای حرارت مفرطه بر دماغ که منجر شود بفساد فکر زیرا که حرکت روح نفسانی در هیچ صورت مشوش میگردد و علامت و علاج
هر یک سبب چه در فساد ذکر و چه در دیگر امراض دماغیه بتصریح ذکر یافته است موافق آن بکار برند و پوشیده نیست که درین قسم وضع اطلیه و نطولات
و ضماد بر موضع علامه که وسط دماغ است باید نمود و احساس بعضی آثار از این وضع توان فرمود مثلا اگر سبب علت برد و رطوبت باشد ثقل در وسط سر
محسوس شود و کذا کیفیت حرارت حال که از سببا و مزاج و سواد مزاج در رطوبت و سواد جهت بار با ذکر یافته بحسب آثار آن هر واحد که بود بکار برند
فائده فساد فکر اگر چه فی نفسه شیار ... آنرا فراموشی گویند در چه و خلی ندارد و لیکن از اینکه استنباط

۲۸

تا هیچ از مقدمات خامسه واختیار مسائل اندوهی بفکر فاسد نتوان نمود بطریق مجاز در اقسام نسیان شمرده شد وجمهور فساد فکر را در قسم
منزل اهل اخلاق ودانیا سیما باشد حمق گویند وانچه در علوم ومسائل دقیقه بود بلادت نامند **قسم سوم** در فساد تخیل وآن بر دو وجه است یکی آنکه
حادث شود نقصان وضعف در امور متخیله دوم آنکه باطل شود خیال بالکل در امور متخیله یعنی فعل خیال آنست که ضبط ونگاه دارد صورتها
محسوسه که حس مشترک درک کرده باشد وآن صورت در حس مذکور مجتمع گشته باشد وایضا چون محسوسات از حواس غایب شوند
استحضار صورتها بهمان کیفیت تواند نمود اما علامت نقصان فعل خیال آنست که آدمی خواب که بتازی رؤیا گویند کمتر بیند واگر
بیند چون بیدار شود کمتر یاد ماند وکذلک در ضبط صور محسوسات قاصر باشد وعلامت بطلان آنست که خواب هرگز دیده نشود واحیانا
اگر دیده شود هرگز یاد نماند وصور محسوسات را بمجرد غیبت فراموش کند مثلا سخن میکند وهمین که از ذهن برآید فراموش میکند که چه گفته
وکذلک چیزهای می بیند وهمین که از نظر غایب شد فراموش میکند که چه دیدم **فائده** در ابتداء نظر فرق در حافظه وخیال کمتر مشهود
میگردد بنابر علیه تصریح می نماید که کار حافظه آنست که حفظ کند معنی جزئیه محسوسات را که متادی شده است بسوی وی از وهم یا از متخیله
بخلاف صور آن محسوسات ومعانی کلیه آن زیرا که خزینه معانی کلیه عقل فعال است ونفس ناطقه مدرک آن معانی است وکار خیال ضبط صور
محسوسات است کما مضی اسباب علامات وعلاج این قسم همان است که در نقصان ذکر گفته شد مگر آنکه فساد تخیل اکثر از یبوست واقع میشود
وفساد ذکر اکثر از رطوبت می افتد در وضع اطلیه واستعمال مرطبات ونطولات وغیر آن بر موضع حاجت باید کرد که مقدم سر است ونوعیست از
فساد تخیل که خیال کند انسان چیزی را که موجود نباشد یا بیند چیزی را که وجود ندارد در خارج مثلا تصور کند صورتی که نصفش انسان است
ونیمه باقی فرس یا اثبات کند آدمی را که دو سر است یا دو سر دارد وقس علی هذا واین فساد از بطلان ونقصان نیست بلکه از قبیل تشویش است
وسببش آنست که سوء مزاج حار ساذج یا صفراوی مستولی شود بر مقدم دماغ از آنست که مقدم سر گرم میماند ومنخرین خشک میشوند
والوان ونیران متخیل میگردند وفرق در ساذج ومادی بارها ذکر یافته **علاج** در ساذج هر صباح برای تبدیل مزاج شربت بنفشه
ونیلوفر در گلاب وعرق بید وآب سرد یار کرده بنوشند واطلیه وادهان ونطولات که در سرسام صفراوی گفته شد بکار برند بر مقدم
ودر مادی نخستین تنقیه بحقنه لینه ومطبوخ هلیله ومانند آن وپس از تنقیه بتعدیل کوشند **فائده** قوت نفسانی از دماغ منبعث
میشود وبواسطه اعصاب در جمیع بدن منتشر می گردد وافاضت حس وحرکت می کند باذن الله تعالی واین قوت بر دو قسم است مدرکه ومحرکه
قسم اول که مدرکه است نیز بر دو قسم است یکی آنکه مدرک امور ظاهر باشد وآنرا حواس ظاهره گویند ووی پنج است باصره شامه ذائقه
سامعه لامسه دوم مدرک امور باطنی است وآنرا حواس باطنه گویند ووی هم پنج است ودرینجا مقصود بیان همین پنج حواس است امّا
وتفصیل حواس ظاهری که چندان اخفا هم ندارد نپرداخت بدانکه قوت اول از حواس باطنه حس مشترک است وآن قوتی است که هر چه
در حواس خمس ظاهره مدرک میشود در وی منطبع می گردد وازین جهتش مشترک گویند ومحل وی مقدم بطن اول دماغ است قوت
دوم خیال واو خزانه حس مشترک است زیرا که هرچه در یابد بدو سپارد ومحل او موخر بطن اول حاصل آنکه هر دو قوت در بطن مقدم
وفعل خیال در امور تخیلیه ضبط یافت وقوت سوم متخیله است واورا متصرفه گویند باعتبار آنکه تصرف میکند در صور محسوسه که در خیال
موجود است واین تصرف یا ترکیب بود همچون تصور انسانی بدو سر یا تفصیل جدا کردن باشد چون تصور انسانی بی سر
چنانچه در نوعی از فساد تخیل گفته شد واین تصرفات باعتبار استخدام وهم است مر وی را در صور معانی جزئیه متخیله زیرا که اگر تصرف

۲۹

این قوت باطاعت عقل باشد باستخدام نفس ناطقه مراین قوت را آنرا مفکره گویند و استخدام نفس ناطقه قوت مذکوره را تصور نمیشود مگر در انسان
پس متفکره نباشد مگر در انسان و معنی فکر در فصل دگفته شد و موضع این قوت مابین موضع وهم و خیال ست قوت چهارم وهم ست و آن قوتی ست که
ادراک معانی جزئیه کند که به محسوسات متعلق ست مثل صداقت صدیق و عداوت عدو و آن آنست که بمجرد دیدن گرگ میگریزد و حیوانات می‌آیند
و محل او آخر بطن اوسط ست قوت پنجم حافظه است و آن قوتیست که معانی که متوهمه یا متفکره آنرا ادراک کرده باشد نگهدارد و آنرا متذکره نیز گویند
باعتبار آنکه چیزهای فراموش شده یاد آرد و او خزانه متخیله و متوهمه است و محل او بطن موخر دماغ ست و مذکور بطون دماغ در ابتدا باب تشریح
گفته شد و قسم دوم محرکه و آن نیز بر دو قسم ست باعثه و فاعله باعثه شهوانیست و غضبی شهوانی آنست که باعث شود بتحریک جهت نافعی
و غضبی آنست که باعث شود بر تحریک جهت دفع مضرتی و این منفعت و مضرت اعم ست که فی الواقع بود یا بحسب ظن باشد اما فاعله
قوتیست که در عصب نفوذ کند تا بواسطه او عضل منتشج مسترخی شود به قبض و بسط و آن اعضا متحرک گردد و فاعله مطیع و تابع باعثه است

فصل در مالیخولیا و آن آنست که ظنون و افکار بر مجری طبیعی نماند و این علت نمی‌شود مگر در سوداوی مزاج و باید دانست که
بعضی طبیبان نام این مرض مالنخولیا می‌گویند باثبات نون بعد لام اول اما اشهر بیا ست و یونانیان خداوند این علت را مالیخولیا میگویند
و بدانکه سبب کلی این مرض آنست که آفت در دماغ لاحق میشود و بدان سبب افعال قوتهای دماغی باطل شود یا ناقص گردد یا مضطرب
بحسب ضعف و قوت سبب و اسباب جزئیه سودا است یا مره سودا و آن سودا ناطبیعی ست که از احتراق هر خلط پیدا شود اکنون بدانکه مالیخولیا
بحسب محل سبب منقسم میشود به قسمت کلی به سه قسم قسم اول آنکه از مره سودا یا سودا طبیعی تمام بدن ممتلی باشد مگر سر پس بخارات مظلمه
از بدن بسوی دماغ متصاعد شوند و باعث مرض گردند و مراد از طبیعی آنست که محترق نباشد و الا باعتبار آنکه زائد بر آنست که میباید قوام
ناطبیعی گفت و ظاهر آنست که تا زائد بر مقدار طبیعی نباشد خلطی که بود موجب مرض نگردد و علامت این قسم کلیه گرانی نحافت بدن
و تقدم ادمان اغذیه مولد سودا چون نمک شور و سمک مالح و بادنجان و مانند آن و ایضا صلابت و اختلاف نبض و تقدم کدورت اسباب از
نشان نیست و باشد که لون بدن نیز مائل بسیاهی کند و قاروره صاف برآید و صفائی قاروره قبل از نضج ست اما پس نضج لا یخلو عن السواد
و این قسم اسلم ترین اقسام ست لعدم خصوصیة المادة بعضو و احدا ما علامات جزئیه بحسب سببیت مثلا اختلاط ذهن و خنده و فرح و سرخی
چشمها و امتلاء رگها و عظم و سرعت نبض و بودن رنگ بدن که مائل بحمرت از نشان سودا دموی ست و با وجود این اگر علیل جوان
باشد و در استفراغات خون عادت انقطاع افتد و تقدم تدابیر مسخنه مرطبه گواهی دهد تاکید می‌کند باحتراق خون و هم فکر و ترش و فزع
و گریه و تخیلات ردیه و حب حدت از نشان سودا است که از احتراق سودا طبیعی حاصل شود و قید احتراق بسودا طبیعی از آن نمود که احتراق
سودا ناطبیعی بجنون می‌انجامد و حدت شدید و سوء خلق و هذیان و نعره‌ها و اضطراب و بیداری و قلت سکون و کثرت غضب و حرارت
ملمس بدن و صفرت لون نگریستن مانند درندگان و وقوع جنون از نشان سوداست که از احتراق صفرا حاصل شود و تقدم تدابیر حاره
یا تسبیه نیز از شواهد نیست **فائده** جنون که درین محل واقع ست عبارتست از اختلاط رویه مع التوثب و توثب برجستن از پهلو به پهلو گشتن را
گویند و کسل و سکون و قلت حرارت ملمس نشان سوداست که از احتراق بلغم حاصل شود و مراد از احتراق اخلاط آنست که در ذات آن خلط سوختن
افتد پس آنچه لطیف ست به تحلیل رود و آنچه کثیف ست باقی ماند و سودا غیر طبیعی هست اگرچه خلط محترق سودا باشد کما قالوا کل خلط یحترق
یصیر سودا غیر طبیعی **علاج** در دموی فصد اکحل و باسلیق کنند و اگر احتباس طمث سبب مالیخولیا دموی باشد رگ صافن نیز زنند

۱۵۱

و هر روز جلابی از بنفشه و نیلوفر و گاو زبان هر یک ده درم عناب هفت دانه سپستان بیست دانه نبات ده درم تناول کنند و پس از نضج و
تلطیف خلط مستفرغ سازند ماده را بطبیخ افتیمون و پس از تنقیهٔ تام توسع نمایند در اغذیه و اشربه و فواکه مرطبه لعاب هر جا هر طبشیر سرد و نشیدن
و بطبیخ بنفشه و نیلوفر و برگ کاهو و شعیر نیم کوفته و پوست خشخاش و درو د بابونه آبزن ساختن و روغن بنفشه و نیلوفر و کدو و مانند آن در بینی
کشیدن و بر بدن مالیدن سود مند است **اغذیه** مانند از اغذیه گوشت فراریج و ماکیان فربه و بزغاله و اسفناج و روغن بادام و مغز دوغ و مانند آن همه مفید
بحسب احتیاج بکار برند و بالجمله در تناول طعامهای چرب و شیرین و لطیف و لذیذ الطعم باشند و نان سپیده که تازه و خمیر نیکو باشد مفید است و از اشربه
فالوده جات تنقیه با روغن بادام و شکر آمیخته موافق است و کذلک دوغ گاو و از فواکهات بطیخ هندی و خیار زرد و انگور شیرین و سیب شیرین و خربزه
مناسب است و نیکوترین تدابیر ترک ریاضات است و دعت و سکون در زیدن **صفت** مطبوخ افتیمون هلیله کابلی اسطوخودوس منقی یعنی از
دانه پاک کرده از هر یک ده درم شاهتره بسفایج سنا از هر یک پنج درم آنچه کوفتنی است بکوبند پس در سه رطل آب بجوشانند چون نیم رطل
آید فرو آرند و بعد از ساعت که فرو دآرند ده درم افتیمون بیندازند و بگذارند تا سرد شود پس بپالایند و یک درم غاریقون دو درم
باریک ساخته بر روی آمیزند و بشکر شیرین ساخته بنوشند و در صفراوی تخستین بهتر طبیب ابتدا واشربه مرطبه دهند و پس از حصول ترطیب
مستفرغ سازند ماده موجبه را بماء الجبن و با این مطبوخ که ذکر کرده شد و سایر تدابیر مرطبه که بارها ذکر یافته از اغذیه و تطول و استحمام و تمریخ
بکار برند و بعد از تنقیهٔ تام تبدیل مزاج نمایند بچیزهای سرد و مرطب و ترک ریاضت گیرند و راحت و سکون و استماع غنا لازم دارند
صفت مطبوخ مذکور هلیله زرد و تمر هندی شاهتره از هر یک ده درم آلو بست عدد سپستان پنجاه عدد گل سرخ تخم کاسنی از هر یک پنج درم
آنچه کوفتنی است بکوبند و در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند پس فرود آرند و فی الفور ده درم افتیمون در وی آمیزند و بگذارند تا سرد شود
پس بپالایند و بیک دانگ سقمونیا و یک درم غاریقون مغسول و یک درم هزبد بتقویت داده و هشت درم ترنجبین یا شیرخشت یا نبات شیرین ساخته
بنوشند **طریق** شستن صبر بگیرند صبر سقوطری یک رطل و بکوبند و از غربال بیبیزند پس افسنتین رومی سنبل الطیب قصب الذریره دار چینی
سلیخه و عود بلسان و حب بلسان و اذخر و اسارون و مصطگی از هر یک سه درم بپاشند و در دو رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید پس بپالایند
و صبر را در هاون سنگین با طبیخ مذکور صلایه کنند تا باریک شود و در ظرفی نهند که آب صاف شود و اجزاء درشت جدا سازند و بار دیگر بطبیخ مذکور
صلایه کنند و هر چند صلایه بیشتر کنند بهتر باشد زیرا که قوت طبیخ خوب ترکیب خواهد کرد پس باز در ظرف نهند که راسب شود و صبر یعنی ته نشین
گردد و آب وی آهسته آهسته بیرون اندازند تا صبر بماند پس صبر را خشک سازند سه درم زعفران سائیده با وی آمیزند و نگهدارند
و عند الحاجة بقدر احتیاج دراد و یه آمیزند و مغسول النسبت بغیر مغسول انفع است و الا اگر غیر مغسول بکار برند اسهال بیشتر کند و در سوداوی
هر روز ماء الاصول دهند یا جلابی که از گاو زبان و نیلوفر و بنفشه هر یک سه درم بالنگو ده درم گلقند ده مثقال ساخته باشند بنوشند تا که نضج
پدید آید و اگر خون زیادتی باشد فصد را مقدم دارند و پس از ظهور نضج مستفرغ سازند ماده را به مطبوخ افتیمون و
ایارجات و بآن حب که در استفراغ سودا مخصوص است و در صداع شرکی ضبط یافته اما درین مرض با جزاء حب مذکور ایارج فیقرا
و اسطوخودوس نیز آمیزند و باید که استفراغ بدفعات و برفق کنند تا هم ماده مستاصل شود و هم قوت ضعیف نگردد زیرا که ماده ۱۹۰
بسهولت مندفع نمیگردد کما هو ظاهر من ارضیتها و در استعمال ایارجات ابتدا به ضعف العمل کنند مثلاً نخستین
ایارج فیقرا بکار برند و پس از آن بحسب احتیاج ایارج جالینوس و ایارج روفس و ایارج لوغاذیا **صفت** ماء الاصول که در بینجا

بکار آید تخم رازیانج کاسنی بیخ مهک بسفایج گاوزبان یا در تخویه بابلیله کابلی از هر یک بقدر احتیاج بگیرند و بجوشانند چنانچه گفته شد پس فرو
آرند و بطریق مذکور افتیمون آمیزند و به ترنجبین شیرین ساخته بنوشند و بعد از تنقیه و ترکیب کوشند با غذیه مرطبه باستحمام و تمریخ و تطلیل اشربه نقفه
و ماء الجبن بغایت مفید ست و باید که پس از تنقیه تقویت دهند دل و دماغ را بمفرحات موافقه و تقویت دماغ بهر آنست که قبول نکند بخارات مظلمه اگر
بخارات از ماده مابقی متصاعد شوند و تقویت دل بهر آنست که مالیخولیا بی شرکت قلب نمیشود قال الشیخ لا عجب ان یکون مبدأ المالیخولیا من القلب
و ان کان استحکامه فی الدماغ فانه یمکن ان یفسد مزاج القلب او لا فیتبعه الدماغ او یفسد مزاج الدماغ او لا فیتبعه القلب فیفسد مزاج روحه فیفسد
ما یفیده منه الی الدماغ و یعین علی فساده لان الروح الدماغی متصل بالروح القلبی و من جوهره پس لازم ست که در سائر اصناف خصوصاً درین در تقویت
قلب و دماغ کوشند تا خوف و فزع و غم زائل شود پس اگر مزاج گرم بود بهر تقویت هرچه در خفقان گرم گفته شود بکار برند و اگر مزاج سرد باشد
انوش دارو و دواء المسک دهند **صفت** انوش دارو که رازی وضع کرده بمفرح مسمی ست گل سرخ شش درم سعد پنج درم قرنفل
مصطگی سنبل الطیب اسارون از هر یک سه درم قرفه زرنب عفران از هر یک دو درم قاقله بسباسه زرنباد از هر یک یک درم آمله یک رطل آمله را در هفت رطل آب جوشانند
تا بسه رطل آید پس پالایند و نصف رطل عسل در وی آمیزند و باز بجوشانند تا غلیظ شود پس فرود آرند و ادویه باریک ساخته در آن ریزند و بچوب بید بخوبی بهم
زنند تا مختلط شود و بعد از دو ماه استعمال نمایند و هذا دواء یفرح و یحسن اللون و یجود الهضم و یبطی بالشیب باید دانست که عسل درین ترکیب همین نیم رطل
ست و بسیار ما بعضی اطبا قند و عسل بالمناصفه یا قند صرف یا عسل صرف بحسب تقاضا دو رطل می آمیزند بهر ازدیاد لذت لکن محمد قاسم
در قرابادین خود همین نصف رطل فرموده است **صفت** دواء المسک زرنباد درونج عقربی مروارید ناسفته کهربا از هر یک ده درم
ابریشم خام بهمنین سنبل ساذج قاقله از هر یک پنج درم اشنه دارفلفل زنجبیل از هر یک چهار درم مشک دو درم کوفته بیخته در شهد معجون کنند
صفت ماء الجبن شیر بز رطلی بجوشانند و در حالت جوشانیدن فرو گیرند و یک وقیه سکنجبین ساده یا افتیمونی بزوری بریزند و بهم زنند
پس صافی کنند و بنوشند و در دوار مفصل مذکور شده طریقه ماء الجبن و در بلغمی پس از شربت منضجات و ظهور نضج مستفرغ سازند ماده را بآن
مطبوخ هلیله کابلی شاهتره از هر یک ده درم سنا هفت درم بسفایج و بالنگو از هر یک سه درم جمله را بجوشانند و بطریق معهود ده درم
افتیمون در وی آمیزند و پس از سرد شدن بپالایند و یک درم تربد و یک درم غاریقون باریک ساخته در وی آمیزند و بشکر شیرین سازند
و بقدر احتیاج و بحسب مشاهده حب اسطوخودوس بلع کنند و بالای وی مطبوخ مذکور بنوشند و بر استحمام مداومت نمایند و روغن ناردین و روغن
زنبق بر بدن بمالند و گوشت چوزه مرغ و تیهو و بچه میش یکساله و نخود آب با شیره لب لبو قرطم تناول فرمایند و پس از تنقیه تام این مفرح نافع
مفرح نافع للمالیخولیا البلغمی صفت آن بالنگو پوست ترنج قرنفل مصطگی قرفه دارچینی جوز بوا
قاقله دارمشک بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد درونج زعفران تخم بادروج فرنجمشک از هر یک دو درم مشک خالص اثکی مجموع
سحق کنند و هلیله کابلی چهل عدد و آمله سی عدد و نیم کوفته در سه رطل آب بجوشانند تا بر طلی آید پس صافی کنند و بیک رطل عسل بقوام
آرند و از آتش فرود آرند و ادویه مسحوقه آمیزند و گاه گاه موازنه یک مثقال تناول نمایند و بعضی پوست هلیله پنجاه درم و آمله مقشر نقرا
و پنج درم گفته اند و بجای عسل ترنجبین **قسم دوم** فرد سوداء در سر متمکن باشد فقط بدون آنکه در تمام بدن منتشر بود
لیکن می تواند که با وجود متمکن بودن در دماغ چیزی ازان در بعض بدن نیز تعلق گیرد و این قسم مالیخولیا بدترین اصناف ست
و در اکثر مردم دقیق الفکر که میل و نهار در حل مسائل مغلقه معروف میباشند عارض میشود و لهذا قال روفس قد عرض هذا المرض لکثیر

من الفلاسفة كالافلاطون ونظرائه وقال الطبري قد رايت جماعة الافاضل تفردوا بانفسهم وتركوا الاشتغال بغير العلوم ولزموا مجاهدة النفس

فاحترقت اخلاطهم وحدث بهم الماليخوليا منهم الفارابي وغيره كثير من الناس علامت این قسم آنست که آدمی مفرط الفکر دائم الوسواس لجوج و خیره نظر بطرف

زمین بر شئ واحدی نگریسته باشد و سر و روی لاغر بود و باقی جسد معتدل اللحم باشد و چشمها فرو اندر شده باشد و نبض بطی صغیر صلب و مختلف

بود و قاروره رقیق و صاف و قبل از حدوث مرض بیداری و افراط فکر و در آفتاب گشتن خصوصا سر برهنه و اغذیه حاره ضاره دماغ چون سیر

پیاز و گندنا بسیار خوردن اتفاق باشد علاج اگر در خون آن امتلا بیابند نخستین رگ قیفال زنند پس بنگرند که خون سیاه صرف است یا

مائل بسرخی یا سرخ صرف آنجا که سیاه باشد بند نکنند تا که رنگ خون متغیر نگردد و یا بترسند که ضعف خواهد افتاد و خون مذکور دلالت میکند بر آنکه

ماده محترقه با وجود متمکن بودن در دماغ منبسط شده است در بدن هم و آنجا که سیاه مائل بسرخی بود بقدر اعتدال بیرون آرند و افراط نکنند

و آنجا که خون سرخ و صاف برآید توان دانست که ماده در همه دماغ محصور است چیزی از آن در بدن منبسط نگشته پس عوض قیفال رگ پیشانی زنند تا

ماده از نفس عضو بطریق اسهل مندفع گردد و فصد صافن اولی از فصد قیفال است در آنجا که استفراغ مع الاماله مطلوب بود خاصة در نسا اگر احتباس طمث سبب

باشد یا یکبار بعد از فصد استفراغ کنند خلط غالب را بمطبوخ افتیمون و حبها که ذکر آن غلط بود در قسم اول مفصل ذکر یافته لیکن تا ترطیب دماغ و خلط نکرده باشند

مسهل ندهند زیرا که ماده بسبب یبوست نخواهد برآمد اما تدبیر ترطیب آنست که اسفیدباجات که از گوشت ماکیان فربه و بزغاله و بره و سمک رضراضی

ساخته باشند و فالوده جات که از نشاسته و شکر و خشخاش و روغن بادام ترتیب داده باشند تناول کنند و لتغریق سر نمایند بروغنها مرطب

نگهیم و طرق در صداع گفته شد بغایت اثر ترطیب آنست که در سوراخ بینی تری ظاهر شود و ایضا طبیخ شعیر مقشر و بنفشه و نیلوفر و برگ کاهو و بزرقطونا

و مغز تخم کدو و شعیر و تخم بطیخ هندی و زهر نیلوفر و بنفشه با شیر دختران یار کرده بر سر ضماد کنند و اشربه مرطبه که بار بار ذکر یافته بنوشند و بآب شیرین

در حمام معتدل غسل کنند و در هوای سرد و تر بنشینند و ریاحین بار در طبع گلاب بسیار ببویند و خواب بیشتر نمایند و بهر حیله نیک که میسر آید

و هر چه مضر باشد چون ریاضت و فکر و جماع و ماننده آن ترک فرمایند و پس از تنقیه باز در ترطیب کوشند تا زائل شود از دماغ یبوست که از

استفراغ لاحق گشته باشد قسم سوم در مالیخولیا مراقی و آن آنست که خلط حاد سوداوی جمع شود در معده یا در ماساریقا یا در مراق

یا در طحال پس متصاعد شوند بخارات مظلمه از هر عضوی که محل ماده باشد و بدماغ رسند و محدث این مرض گردند و از آنکه ماده مذکور در یک

عضوی از اعضاء مذکور که تمکن میگیرد نفخ در مراق واجب میکند بلفظ مراق منسوب ساختند و بجهة لزوم نفخ مالیخولیا ریاحیه و نفخیه مراقیه نیز گویند

مراق بتشدید القاف غشاء مستبطن را گویند که از خارج بروی احشا کشیده شده است و گاهی لفظ مراق بر پوست شکم اطلاق کنند چنانچه

در امراض صفاق گفته آید و اختیار اعضاء اندرون شکم را گویند چون معده و کبد و ماساریقا و طحال و امعاء و این قسم بحسب تعلق ماده

با عضاء متنوع میشود بچهار نوع یکی آنکه ماده در معده باشد و ماده مذکور در اکثر پیدا میکند ورم در قعر معده خصوصا ورم بارد و اختلافی که در

اجتماع این ماده واقع است ما بین الاطبا از خوف اطناب بیان نکرده دوم آنکه ماده در ماساریقا حاصل شود و سبب ورم گردد سوم آنکه در طحال حاصل

شود و پیدا کند در طحال ورم یابسه چهارم آنکه در مراق جمع شود و بواسطه حرارت باطن متراکم گردد و بسوزد خواه متورم سازد مراق را یا نه پس تصاعد

شوند از وی بخارات سیاه و بدماغ رسیده تاریک سازند روح نفسانی را و بدین سبب فزع و غم بیفزاید و بالا گفته شد که ماده در هر عضوی که تمکن یابد

بخارات مظلمه از آنجا بسوی دماغ مرتفع میگردند و محدث مرض میشوند اکنون بدانکه علامت این قسم آنست که آروغ ترش و سوخته بسیار آید

باشد که بسبب غلیان باد آروغ نیاید و با وجود کثرت اکل بدن لاغر گشته رسد و در معده و مراق وجع و حرقت و تمدد ظاهر شود و سینه تنگی کند

[illegible]

۳۳

خالی از پیچ و تشنگی ست از بیوست [illegible] گرم بودی پس خالی از پیچ و تشنگی نبودی و بعضی حکما گفته اند که مالیخولیا اندر ماساریقا باشد [illegible] سوداوی غلیظ گرد در مراق و یا در معده است و از آن بخارات سوداوی صعود کرده بر دماغ رسد و این را مالیخولیای مراقی گویند منتخب الطب

و از دهن لعاب بسیار بر آید و تخم تنفخ نماید و غالباً ورم شود و ما این برودت ماده در کند و گرسنگی کاذب شهوت کاذب مفرط بود و تقاعد بخارات احساس
کند بجاره ایضاً در هنگام احساس تقاعد انجره دریابد که حکت لمات عند ملاقات بخارات سوخته میشود پس انچه مبدا او طحال بود با وجود
علامتهای مذکوره گواهی میدهد عظم طحال بر سببیت وی و انچه از ورم معده باشد بحسب تنفخ ورم و دلائل حرارت و برودت التهمی و عطش و قی آرد
یا استفراغ آنها شاهد حال و نیست و کذلک سلکه ماساریقا از انچه در ذرب گفته شود پوشیده نماند و لبودن علامات مشترک دلیل اشتراک ست و خصوصیة
علامات کلیه مذکوره و نابودن علامات سببیت عضو دیگر گواه صادق ست بر آنکه ماده در نفس مراق ست خاصة اگر ورم فاحش شود و افعال معده
سالم بود **علاج** در جمله سر چهل وز یا کم و بیش بحسب تقاضای مزاج رگ باسلیق زنند بشرطی که خون غالب باشد و مانعی قوی نبود و بقدر رجا و قوت
بر آرند و باید که بیشتر فراخ زنند تا خون غلیظ مستخرج شود و این قاعده در سایر امراض سوداوی که واجب الفصد بود یاد دارند و اگر با این قسم حرارتی باشد
جلاب زنیلوفر و تخم کاسنی و عنب الثعلب و ترنجبین و نبات بنوشند و شراب بنفشه و شراب خشخاش مفید ست و غذا ماء الشعیر با ماش مقشر یا مغز بادام و اگر حرارت
نباشد بهر تقویت احشا سکنجبین فقط خورند و اگر در جلاب بالنگو و گاوزبان و رازیانه یار کرده دهند بهتر باشد و چوزهٔ مرغ و زردهٔ بیضهٔ مرغ و
مانند آن که سریع الهضم و قلیل الفضول و جید الکیموس بود غذا سازند بشرطی که در عضوی ورم نباشد و باید دانست که در انجا که ماده در معده یا در
ماساریقا یا در مراق بود عند الاحتیاج مسهل سازند ماده را بچیزهای ملایم که باحشا نافع بود چون فلوس خیار شنبر در طبیخ یا در نخبوبه گاوزبان و فتیمون
افسنتین یار کرده و گفته اند که افسنتین بغایت مفید ست در مالیخولیا مراقی و کذلک شراب وی در انجا که ماده در طحال بود فقط بهر استعمال ادویه قویه
دهند زیرا که از مسهل ضعیف ماده طحال منتقل شده در معده یا دیگر اعضای آویزد و مستخرج نگردد پس واجب ست که تنقیهٔ طحال باد ویه قویه کنند تا ماده
را ماندن تدبیر در عضو دیگر که موجب آفت دیگر ست اما بدانکه ماده در معده و مراق و ماساریقا باشد بفصد مستخرج باید کرد و مسهل نباید پرداخت
مگر عند الاحتیاج و آن آنست که مشاهده واجب کند که ماده متعفن خواهد شد یا در تمام بدن منتشر خواهد گشت پس رعایت تنقیه باستعمال
ادویه جبگرد دائماً در سایر اصناف ممتنع ست و ضررش از نفعش بیشتر کما هو الا یخفی مگر کسی که قی بآسانی شود و ماده در فضای معده باشد **فائده**
اگر ماده بلا ورم در مراق بود به روغن گل و سنبل و مصطکی نیمگرم بر جایگاه معده خصوصاً بر فم معده بالیدن و بنخالهٔ گرم تکمید و دن طبیخ بابونه
اکلیل الملک و برگ اترج نطول ساختن در تحلیل ریاح سودمند ست و تکمید رطب بنسبت به تکمید یابس مفید تر ست لحصول الترطیب و التحلیل و کذلک در عضوی
که ماده باشد در تنقیه و تقویت آن عضو به نهجی که در جایگاه خویش ضبط یافته است توجه نمایند و باید دانست که اختلاف احوال مالیخولیا یا بحسب محال
ماده بود یا بحسب امتزاج خلط دیگر با خلط سودا مثلاً اگر ماده در اجزاء میانه دماغ باشد که محل تمیز و تفکر ست خرد و تمیز باطل شود و قول و
فعل و در همه اوقات با آفت باشد و اگر ماده در اجزاء پیشین دماغ بود که محل خیال ست خیالهای باطل نماید و اگر ماده وی در همه اجزای دماغ
باشد خیال و اندیشه و قول و فعل همه تباه باشد اما اختلاف بحسب امتزاج خلط دیگر چنان باشد که اگر صفرا با سودا مرکب شود خداوند علت خشمناک
و تند گشته و اگر بلغم بیامیزد با سودا خداوندش کسلان و آرمیده باشد و بارها گفته شد که سودا از احتراق هر خلطی که حاصل شود کیفیت
آن خلط متکیف می باشد و آثار و علامات آن بدان شاهد ست **فصل** در انواع دیوانگیها و این همه از قبیل مالیخولیا ست و این فصل بحسب اقسام
دیوانگی که چهار ست بچهار قسم بیان نمائیم **قسم اول** در قطرب علامتش آنست که بیمار بغایت ترش روی باشد و در یکجا بیش از
یک ساعت قرار نگیرد و دائم متردد و بیهوده گردان باشد و از مردم گمان برد که در قصد کشتن من اند و بدان سبب
روز انه در مقابر و مواضع ویران پوشیده ماند و شبانگاه بیرون آید و بعضی خداوندان قطرب بانگی ترسند لیکن بغایت

ترش رود و متأسف و زرد رنگ و زبان خشک و مفرط الحرارة میباشد و باشد که بر مردم حمله کنند و در صحرا مانند چهار پایان بهر چهار دست و پا بگردند و گاهی بهر دو ساق ایشان بعضی بسبب بی‌تمشی قرحه پیدا میشود که اندمال نگیرد و پایها بواسطه شب گردی تمام خراشیده میشوند از ملاقات خار و سنگ اکنون بدانکه در وجه تسمیه این مرض اعتبار اختلاف ست شیخ میفرماید که قطرب جانوریست خرد همچون پشه که بر سر آب میرود و حرکتها زود می کند راستا و چپا و پس و پیش بی ترتیب بی معنی و هر ساعت غوطه میزند پس ظاهر میشود و چونکه مبتلا باین علت بهمین سان حرکات متحرک میباشد مرض مذکور بقطرب مسمی شده و گفته اند قطرب ذئب معط را گویند یعنی گرگ ریزنده موی را دانه آنکه صاحب این علت بر مردم حمله میکنند و بصفت چهار پایان میگردد و چون گرگان آواز میدهد بدین نام مسمی گشت از انست که ذئبیه علة الذئب نیز ش گویند و در وجه تسمیه چیزی دیگر هم گفته اند و در یجا بهمین قدر بسند افتاد علاج خون بر آرند اگر واجب باشد بعد از تمام نضج مستفرغ سازند ماده را بمطبوخ افتیمون و مانند آن و پس از تنقیه بتعدیل مزاج نمایند منطولات و ادهان سرد و مرطب دیگر تدابیر سرد و در طوبت افزا ذکر یافته و باید که در ترطیب مبالغه کنند و از اغذیه هرچه لطیف و مناسب باشد تناول نمایند و بهر انقطاع فکر بتدبیر کلفه خوابیدن و حیلها دافع الفکر بکار بستن واجب ست و شیخ رحمه الله میگوید هرگاه هیچ علاج سود ندهد باید که بر سر دو روی وی زنند و در تارک سر داغ دهند که این عمل منتبه میسازد قوت نفسانی و بهوش می آرد علیل را قسم دوم در مانیا و مانیا در لغت یونانیان جنون سبعی را گویند و از آن که میگوید بعضی متاخرین ترجمه مانیا بکبوتن مارج کرده اند و علامتش آنست که مانند درندگان باشد هرچه پیش آید بدرد و همیشه قصد آن کند که اندر مردم افتد نظر او بنظر آدمیان نماند بلکه مشابه بنظر درندگان باشد قسم سوم در داء الکلب این نوعیست از مانیا که چون خداوند مانیا گاهی بدخوئی کند و گاهی مهربانی نماید و چاپلوسی کند مانند سگان بدین نام خوانند و وجه تسمیه بداء الکلب هم آنست که چون مریض مذکور کسی را بگزد بقتل میرساند مانند سگ دیوانه و باید دانست که ماده علت مانیا بخار صفرا سوخته باشد که اندر دماغ گرد آید یا بخار سودا سوخته آنچه از احتراق سودا بود نشان وی آنست که صاحبش متفکر و خاموش باشد و احیانا اگر به سخن آید چندان بگوید که سامع را از وی خلاصی ممکن نبود و چون به غضب آید دیر فرو نشیند و بدن لاغر شود و رنگ آن بسیاهی گراید و آنچه از احتراق صفرا بود نشان وی آنست که مفرط الاضطراب باشد و بسرعت بشرارت آید و همچنان باز بسرعت شرارت زائل میگردد و غم و تهم و ضجر از نشان آنیست و ضجر قلق را گویند که از غم واقع می شود فرق درین مرض و در ورم دماغ آنست که در ورم دماغ لزوم حمی شرط ست بخلاف اینکه بی تپ میباشد علاج بعد از نضج و ترطیب تنقیه بدن کنند بحسب سبب بعد از تنقیه نیز دست از مرطبات باز ندارند و اگر وجع اثر و پس از تنقیه لازم ست که تقویت دهند دل را بمفرحات مناسبه اغذیه موافقه قسم چهارم در صبار و این لفظ سریانی ست بمعنی جنون مفرط و بدان میماند که گویا مانیا با قرانیطس مرکب ست و علامتش آنست که ابتدا آن به بیداری مفرط و علیل مضطرب الحال و سراسیمه باشد و از خوف ترسیده بیدار شود و نفس متواتر بود و جواب مطابق سوال نگوید و فراموشکار باشد و در چشم سرخی و گرانی محسوس شود و چنان نماید که گویا چیزی در چشم افتاده است و اشک بی اراده بیرون آید و قاروره سپید و رقیق باشد و گاه باشد که بول باز گرفته شود و دست اندر نهار زند و بالجمله ان بیعقلی نتوان گفت که چه میباشد و گاه باشد که بر اندامها لرزه افتد علاج بهر جذب ماده از سر و بواسطه منع تصاعد ابخره هرچه در سرسام صفراوی مذکور ست بکار برند لکن در ترطیب بیشتر کوشند و بستن اطراف واجب دانند و نفع بستن اطراف بسیار ست یکی آنکه از اضطراب که باعث ازدیاد سبب محفوظ ماند دوم آنکه ماده از دماغ منجذب شود سوم آنکه خود را

یا دیگری را هلاک نسازد قال الطبری رایت رجلین فی بجالغسهما ورجالا ونساء ابیطرستان واللّٰه لم یعلقون انفسهم من الاشجار **فصل** اختلاط العقل

والهذیان قسمی از مالیخولیاست و آن آفتی ست که حادث شود در افعال مگر بحسب تغیر و تشویش نه بر سبیل البطلان والنقصان فی هذا لا یکون الا من الحرارة

واین فصل بموافق مبدء علت منقسم میشود به قسم اول آنکه مبدء علت دماغ باشد واین هم شش نوع ست یکی آنکه اجزاء دماغ خاصة البطن الاوسط

که محل فکرست ممتلی شود از مره سودا و علامتش آنست که علیل مغموم بود و فاسد الظن چنانچه در مالیخولیا ذکر یافته دوم آنکه ممتلی شود از مره صفراء

و علامتش سبعیت ست که اقدام بتهور را گویند یعنی شجاعت مفرط سوم آنکه ممتلی شود دماغ از سودا از دموی و علامتش طرب و ضحک ست و انتفاخ

رگها چهارم آنکه ممتلی شود دماغ از مره صفرا و علامتش التهاب و اضطراب و درد سر و حمره و حرارت ظاهر شدن و رنگ بدن زرد بودن

پنجم آنکه ممتلی شود از بلغم عفن حاد و علامتش اختلاط مع الرزانة آنست و آنکه علیل هر لحظه ابروی خود را از دست بالا کند و سر گران باشد

ششم آنکه حرارت دیست سافج در دماغ افتد و محدث اختلاط و هذیان شود و علامتش خشکی و سبکی دماغ ست و لزوم بیداری و علامات

مواد نابودن قسم دوم آنکه مبدء علت دماغ نبود بلکه معده یا فراق یا رحم یا ادعیه منی یا غیر آن باشد علی سبیل الخصوصیة پس متادی شود ضرر

از عضو از این اعضا بسوی دماغ و موجب اختلاط گردد و باعث مضرت یا مجرد الاتصال کیفیه ردیه است از عضو با او فی دماغ یا القاعده ابخره

حاره و علامت این قسم تقدم آفتی ست در عضو پس اختلاط عارض گشتن و علاجش آن عضو ست سوم آنکه بخارات حاده از تمام بدن منبعث

شوند و در دماغ حادث گشته اختلاط آرند چنانچه در حمیات لازمه پدید می آید و علامتش تقدم حمی و علاجش علاج حمی **فصل** در رعونت و حمق

که نوعی از مالیخولیاست و آن آنست که افعال فکریه در اشیاء عملیه چون تدبیر منزل و اختلاط مردم و مانند آن باطل شود یا ناقص

از آنست که خداوند این علت کارها میکند بی اصل مانند کودکان و تخیلش در اشیاء متعارف و آسان سلیم میباشد و در غایات بیهوده و این مرض را

دو سبب یکی آنکه برودت تنها یا مع الیبس عارض شود در بطن اوسط دماغ که محل فکرست دوم آنکه ماده بلغم حاصل شود در تجاویف ادعیه بطن مذکور و آنچه از برد

یا برد مع الیبس باشد علامتش خشکی بینی ست و بیخوابی و باستحمام و بریختن آب گرم بر سر نفع یافتن و تقدم اسباب و در بلغم شاهد بودن **علاج**

بهر تسخین و ترطیب گوشت ماکیان فربه و اسفیدباجات بدارصینی و خولنجان خوشبو ساخته تناول کنند و حلویات معتدله و فالوده با روغن

بادام آمیخته بغایت مفید و روغن خیری و بابونه بر وسط سر مالیدن و طبخ خشخاش رطب بر آن ریختن سود مند و آنچه از بلغم بود علامات و

علاجش چون علامت و علاج نسیان ست که سببش فساد فکر باشد و موجب نسیان ذکر برد و بلغم بود **فصل** در عشق و آن مشتق ست که از عشقه که

نوعیست از لبلاب شبیه از نشان و ویست که چون بر درخت پیچد آنرا خشک گرداند و از آنکه این مرض نیز خداوند خود را خشک میکند باین نام میخوانند و

این صفتیست که مردم آنرا بر خویشتن میکشند و پس از استحکام مشابه میشود به مالیخولیا از لزوم غم و حب خلوت و سکوت و قلت مباشرت اعمال و معنی

بر خویشتن کشیدن آنست که آدمی بر استحسان بعض صور فکر بسیار کند و خود را بر دیدن وی مائل سازد خواه معشوق در نفس الامر زیبا بود

یا نه وگاه باشد که از زیاد شهوت باعث کثرت فکر جماع و دیدن صاحب جمال شود و هر چونکه باشد هر گاه که دائم الفکر ماند خون می سوزد

و سودا میگردد و سبب استحکام می گیرد و علامت عشق آنست که آدمی خاموش و سرنگون ماند و هر چه بشنود یا ببیند فراموش کند و

چشمها غائر بود و حرکت بسیار کنند و خشک باشند مگر هنگام گریستن و چنان نماید که گویا پیوسته بجانب چیزی لذیذی نگرد

از غایت حب و از صحبت مردم متنفر بود و تنهائی دوست دارد و اختلاف نبض و تنفس صعدا نیز از نشان است خاصة اگر محبوب

ببیند معلوم کرده شود و گاهی آثار بحسب قوت و ضعف سبب تنفس منقطع النفس صعدا را گویند **علاج** در ترطیب مزاج و بدن کوشند

۳۶

تبدید بیرها که در یادش بیاید نکو رست و دوا و غذا و روحگی دران توجه کنند که آن اندیشه زائل شود و آنچنان باشد که با تماع و امیر و اغانی یا حادثه

و اشعار و حکایات رنگا رنگ و مانند آن هرچه مناسب طبع و موجب اشتغال وی دانند مشغول دارند و به اعمال که هیچ خصوصیت بود گمارند و از معشوق

سخنها که نفرت او بقبل کنند بنحوی که غرض ضمنی ندانند و اگر مجرد بود متقید باهل سازند که جماع درین الا عشق خاصه اگر با محبوب دارد تمام دارد اما لکن کن مع ما

بر سبیل شرعی میسر آید عنایت و کوشش دران دریغ ندارند که بازین علاجی نیست و جمله عشاق را بیکار نباید داشت که بیکاری فکر می افزاید و آن با

قوت کفایت کند اگر خلط سوخته را بچیزی موافق مستفرغ نمایند صواب باشد لاکن انکه این مرض هرچند از عوارض نفسانی ست لیکن بدن نیز از دی

منفعل می شود واجب که با معالجه نفسانی ترطیب بدن و دماغ نیز بار باشد **فائده** هرچه گفته شد در باره عشق باطل ست که از معاد باز میدارد

والا عشق حقیقی که دافع الامراض ست و اصل بمراد کیست که بخواهد اللهم ارزقنا چنانچه مولوی روم علیه الرحمه میفرماید ع شاد باش ای

عشق خوش سودای ما ✽ ای طبیب جمله علتهای ما ✽ ای دوای نخوت و ناموس ما ✽ ای تو افلاطون و جالینوس ما ✽ عاشق صنع خدا

با فر بود ✽ عاشق مصنوع او کافر بود ✽ **فصل** در کابوس بهندی آن را نیدلان و جاثوم نیز گویند و آن آنست که آدمی در خواب خیال کند که چیزی گران

بر سینه او افتاده و هوای فشار دلیس نفس تنگی کند و طاقت جنبش نماند و آواز نتوان داد و دیگر باشد آنکه گلوی دی را خفه کرده باشد و هم باشد که خفقه

باشد و هرگاه این خیال از وی بگذرد و در حال بیدار شود و سبب اکثر این علت آنست که بخارات اخلاط رد یه غلیظه که در حالت بیداری بتحلیل

میرفتند در حالت نوم بواسطه فقدان اسباب محلله یکبارگی متصاعد شوند و در مقدم دماغ گرد آیند و جرم دماغ را بفشارند از آنست که کابوس غوطه و

خانق می نامند و گاه باشد که دفعه سردی شدید بر سر رسد هنگام خواب بدان سبب دماغ منقبض شود و مسالک روح مسدود گردند و بالضرور

اخلاط محصور شوند و روح کثیف گردد و بس این خیال که موجب کابوس ست متخیل شود اکنون بدانکه این فصل بحسب سبب منقسم میشود بدو قسم **قسم اول** آنکه سبش

فضلها بخارات بود و این قسم بحسب ماده بر چهار نوع ست یکی آنکه ماده بخار خون باشد و علامتش سرخی بدن و چشم ست و غلبه خواب غیر مغرق و دران حالت سرخی

تخیل نمودن **علاج** فصد کنند و بساق حجامت نهند و تقلیل غذا نمایند و هرچه خون را رقیق کند بکار دارند دوم آنکه ماده بخار بلغم بود و علامتش بلادت

و کندی حواس ست و کثرت آب دهن و بینی و کسل و بستر خار بدن و دران حالت سپیده و سبز تخیل نمودن **علاج** نخستین قی کنند و مسهل بلغم خورند پس هر

تعدیل نفس بخطوسات و معطسات و غرغره اطلیه بکار برند و مالیدن پای در جمیع اقسام مادی مفید **صفت** منقی بلغم شبت و تخم ترب بجوشانند و عسل

آمیخته بنوشند و مدد کنند تا قی شود اما مسهل بلغم بار ها ذکر یافته و ایارج فیقرا و حب قوقایا و تنقیه سر و بدن بغایت نیک ست سوم آنکه ماده بخار سودا

باشد و علامتش کثرت فکر ست و ناتوانی و در چشمها و رنگ و دران حالت تاریکی و سیاهی متخیل شود و پوشیده نیست که لون بخار بحسب ماده خود میباشد

از دین ست که دران وقت هر خلطی که غالب بود در خیال هم لون همان خلط می آید **علاج** پس از تنقیه مستفرغ سازند ماده را بطبیخ افتیمون و ماء الجبن با

دانست که بخارات صفرا از جهت قلت و رقت و لطافت سبب کابوس نمیتوانند شد **قسم دوم** آنکه سبب کابوس رسیدن سردی باشد بر سر و این قسم

نمی شود مگر ضعیف الدماغ را و کذا لک قسم اول نیز بی ضعف دماغ نمیتواند شد و علامت این قسم از رسیدن سردی بر سر زند و یک ندم و تا بودن

اعراض قسم اول ظاهر ست **علاج** روغن سداب و روغن مصطکی و روغن اذخر بر سر بمالند و نگرم و چیزها که عضو را سرخ کند چون خردل و

جند بیدستر و نطرون با سرکه عنصل آمیخته ضماد کنند **فائده** بعضی بر آنند که کابوس فی ذاته مرض نیست لیکن از انکه منذر بسکته یا صرع

ما نیاست این را نیز در امراض شمرده اند **فصل** در صرع و آن علتی ست که افعال التهای حس و حرکت بی نظام و نا تمام شود و اندران

حالت هیئت طبعی متغیر میگردد و آدمی بیفتد و لهذا بصرع مسمی ست زیرا که صرع در لغت سقوط را گویند و سبب کلی وی سده غیر تامه باشد

گردد بطون دماغ و مجاری اعصاب حادث گردد دیس روح نفسانی بر مجری طبیعی نافذ نشود و بر اعضا و اعصاب تشنج گردد و پوشیده نیست که اگر سده نبودی در افعال آن اعضا جس حرکت آفت نیامدی و تشنج نکردی و اگر سده تام بودی حس و حرکت کلی باطل شدی که اینها همی آنکه دو بقیه

تشنج نیفتادی اکنون بدانکه اگرچه آفت صرع مخصوص بمقدم دماغ ست لیکن بسبب مجاورت اجزاء دیگر نیز سالم نمی ماند و ظاهر ست که اگر با اجزا

دیگر آفت متجاوز نمی شد افعال قوت تمیز و حفظ و غیر ذلک باطل نمیگشت و شدت و خفت صرع بحسب سبب است لهذا صاحب نوبت خیره میشود کسی را

باشد که شخصی را صرع افتد و از آن بیرون آید و تشنجی محسوس نباشد برای قلت و عدم رداءت قوت سبب باید دانست که اسباب تشنج مطلقا سه است

یکی امتلاء دوم خشکی سوم انقباض اما تشنج صرع از خشکی نیست زیرا که تشنج خشک دفعةً نمی افتد بلکه بتدریج واقع میشود و آنجا که خشکی بدان حد

رسد که دماغ را تشنج سازد مرگ زود آید چنین باشد پس متحقق شد که سبب تشنج صرعی یا امتلاء ست یا انقباض دماغ بسبب قوت حس یا

گریختن از بخاری یا کیفیتی ردیه ناپسندیده و از آنکه گاه باشد که ماده در نفس دماغ متمکن باشد و همچنین از اسباب بعض آن متحرک و منبسط شود

یا بخارات از وی منبعث گردند و موجب امتلاء مجاری شوند پس بواسطه حدوث سده غیر تامه صرع پدید آید و گاه باشد که تمکن ماده در عضوی

دیگر باشد پس بخارات متصاعد شوند بسوی دماغ و بواسطه کیفیت ردیه خویش باعث سده گردند علی سبیل الانقباض یا بواسطه کثرت کمیت خود

محدث سده شوند علی سبیل الامتلاء و گاه باشد که ماده هیچ نبود لیکن بواسطه آنکه حیوانی زهرناک چون کژدم و زنبور و مانند آن زخمی زند

عضو یا نیشی که زهر او اندر عصب آن عضو اثر کند و تاثیر زهر بمشارکت عصب بدماغ رسد و دماغ متنفر شود و خویشتن را فراهم آرد تا اثر سم

کمتر رسد بالضرور بسبب انقباض دماغ تشنج و صرع پدید آید یا آنکه ماده ضعیف بود اما حس دماغ قوی باشد از کیفیات ردیه زود منفعل شود و

منقبض گردد الا آدم که این فصل را به قسم بیان کنم **قسم اول** در آنکه سبب او علت دماغ باشد فقد و این بر چهار نوع ست یکی آنکه خلط

فاعل بلغم بود و علامتش کدورت و کندی حواس است و ثقل راس و هنگام صرع کف در دهن بسیار آمدن و کثرت بزاق و مخاط و ترهل بدن

و بیاض لون و برودت مزاج و عسر حرکت نیز از موید اوست و وجود بلغم ست **علاج** بعد از نضج تنقیه بدن کنند بمسهلات قویه که در اخراج

بلغم مخصوص اند چون حب ایارج و غاریقون و اسطوخودوس و صبر و معجون سیسالیوس و این حب در تنقیه دماغ بغایت مفید ست صبر و تربد و غاریقون

و حب النیل و شحم حنظل و سقمونیا بقدر حاجت بگیرند و در عسل حب سازند و بدهند و پس از استعمال مسهلات و حقنیات فلفل و جند بیدستر بارها

سائیده در بینی دمند تا ماده باقی مستاصل شود و هر صباح ریاضت معتدل فرمایند و بدن را بمالند بنهجی که در مالیدن دست از

اعلی باسفل آرند و ابتدا از اطراف کنند پس سر را نیز همچنین بمالند و از امتلاء و تخمه و لبنیات و حبوبات و منجرات و فواکهات طبی الانحدار

چون سیب و هرچه بطوء الانحدار بود چون شلغم و ترب و مانند آن احتراز ورزند و سرما و گرما و جماع بسیار و نظر در آب روان و نشستن در

ماهتاب و در جای بلند بودن و مکث در حمام و مشی و سواری خصوصاً اسپ دوانیدن و در چیزهای براق و در دولاب نگریستن ساکن

مصروعان را مضر ست و نیکوترین غذا در بلغمی نخود آب ست که با گوشت دراج و تیهو و ماکیان و آهو بچه پخته باشند و در وقت صرع

حلتیت و ماء العسل جوشانیده در حلق ریختن سود مند ست **صفت** معجون سیسالیوس عاقرقرحا اسطوخودوس سیسالیوس از هر یک ده درم

غاریقون پنج درم قرنفل تا حلتیت زراوند مدحرج عود بلسان و حب بلسان از هر یک دو و نیم درم جمله را بکوبند و به سکنجبین عنصلی شربت یک مثقال

و باید که قرنفل تازه و تر باشد و حلتیت طیب بود و در صرع بلغمی معجون ایارج هرمس و بلادری صغیر کثیر النفع ست دوم آنکه سودا بود

و علامتش خفقان و اختلاج قلب ست و ترشی طعم کف دهن که آن را زبد گویند و باشد که اگر کف بر زمین افتد از غایت حدت و ترشی آن

۳۸

ز یون کوشند چنانچه از حرکت متحیر شد و تقدم ظنون کاذبه و تخیلات و افکار فاسده و کثرت وسواس نیز از نشان هیست و کذلک تخیل اعراض بدنی
بسیار نیستها اگر ماده منتشر شود در بدن با وجود تمکنش در دماغ و این نوع بنسبت بلغمی بهتر ست زیراکه بالطبع مناسب مزاج دماغ ست و هرچه مناسب
بود قابل المعرفة باشد **علاج** پس از نضج مستفرغ سازند ماده را بطبیخ افتیمون و حبهای مخرج سودا و پس از تنقیه بهر تقویت سر عنبر و گلاب
بویند و بهر تجوید غذا اسفید باجات و سمه از گوشت فراریج و ماکیان فربه و گوشت بره ساخته باشند تناول کنند و اسفید باج شوربا ست که
گوشت و پیاز اصل وی ست و صفت آن بر و خود است **سوم** آنکه خون بود اما باید دانست که خون ساده نادر باشد که بصرع انجامد مانند صفرا اما خون
سوداوی و بلغمی مانند سودا و بلغم اکثر ست که محدث صرع شود و علامت غلبه خون در سر باب ها ذکر یافته شد مثلا رگهای چشم ممتلی شوند و رگهای سر منتفخ
شود و ممتلی گردد خاصه هنگام شروع صرع و گاه باشد که بعد از ان رفت خون از بینی بر آید اما تقدم او جاع مختلفه در سر و دوام ثقل در سر لزوم
سدر و دوار اگرچه معده خالی و سبک شود و طبع بر عادت اجابت کند از علامات صرع دماغی ست و کذلک از نشان این قسم ست که اگرچه صرع
بگشاید اما اگر در سر آفت لازم بود و عقل ناقص شود و اعراض بحسب ماده پیدا باشد **علاج** فصد قیفال کنند و بر ساق حجامت نهند و تقلیل غذا نمایند
اما اگر ماده در تمام بدن با وجود تمکنش در دماغ توان دانست از اعراض امتلاء بدن پس درین هنگام اگر مشاهده واجب بخشش از دو
دست قیفال بکشایند یکبار یا از یک دست بحسب تقاضا از حال بیمار و باندازه قوت خون بر آرند و اگر فصد مصروع در فصل بهار اتفاق افتد نیکو باشد و آنجا که دماغ
ضعیف نباشد و ایمن باشد از وقوع سردی در دماغ میتوان اگر عند الاحتیاج پس از چند روز رگ زیر زبان زنند و یا بر قفا حجامت کنند و آنجا نه فصد
واجب بود و کرده باشد یک هفته آسایش دهند پس اسهال کنند و بعد از ان اگر حاجت آید رگ صافن زنند یا بر دو ساق حجامت نهند پس نگاه کنند
اگر هنوز اندر تن علامتهای امتلاء خون یا بند از پس بهر استفراغ یک هفته آسایش دهند و قوت دل و دماغ را مراعات کنند باز باستفراغ مشغول
شوند تا که ماده که مشکول بهار ست مستاصل شود **چهارم** آنکه صفراوی بود و صرع دماغی از صفرا نادر افتد و علامتش آنست که اختلاط عقل و کثرت
و تغیر از پی التهاب آن وقت بشدت باشد و قی آید و روی و چشم زرد شود و صرع بزودی گشاید و تشنج کمتر بود و باشد که تشنج هم نکند واز غایت لطافت ماده چنانچه بالا
گفته شد **علاج** بهر استفراغ صفرا شربت آلو و تمر هندی با آب سرد آمیخته بنوشند و بهر تبدیل مزاج ستوتات و سعوطات و اطلیه سبز و غیره
استعمال نمایند و شیر دختران بر سر و بشند و آنجا که در اعضا تشنج پدید آید روغن و آب نیم گرم بر بدن بمالند هم وقت نوبت و هم بعد آن و این عمل
بهر ازاله تشنج در سائر اصناف صرع بکار برند **فائده** روفس میگوید هرگاه در صرع دماغی بر سر و پیشانی برص پدید آید نشان تحلیل ماده صرع باشد
قسم دوم در آنکه ماده در عضوی دیگر بود چون معده و طحال و مراق و جگر و رحم و امعا و خلین و یدین و مانند آن که در صداع شرکی ضبط یافته
است پس بخارات یا ریح از ماده مذکور مرتفع شود و بدماغ بر آید و صرع آرد و این قسم مشتمل ست بر چند نوع **نوع اول** در صرع معدی یعنی آنچه
مبدا او علت معده باشد و باید دانست که هرگاه معده از اخلاط فاسده سوداویه یا بلغمیه یا صفراویه ممتلی باشد بخارات از آن اخلاط متصاعد شوند
سوی دماغ پس گاه باشد که دماغ بمجرد کیفیت ردیه ابخره متاذی و متشنج شود و بدان مجاری روح بند گردد و پوشیده نماند که تا رد آن قسم نباشد
تشنج دماغ ممکن نباید مگر آنجا که حس دماغ قوی تر بود که ادنی رداءت کفایت میکند فالاخفی که رداءت بخار بحسب قلت ماده او گاه باشد که بکثرت کمیت
ابخره غلیظه که سده واجب میکند متاذی و متشنج گردد دماغ و هر چونکه باشد صرع می افتد و باید دانست که تنها ابخره غلیظه آن ست که بخارات
لطیفه موجب سده نمی تواند شد خصوصا در مبداء حرکات ارادیه که تا سبب قوی نبود بهر گونه مانع نفوذ روح از سلوک طبیعی نمیتواند شد و
مادام ست که ابخره مرتفعه فی حد ذاته غلیظ بود و یا باشد یا پس از انصعاد از برودت مفرطه دماغ غلظت کسب کند و آنجا که بخارات صفرا سده آرد

۳۹

بکیفیت ادویه قبیل خوانده باید زیرا که در وی خلط فاسد داخل نباشد دکما هو ظاهر من لطافته او تغذیها از آن است که صرع صفراوی نادر افتد اکنون ثابت آنکه علامات
اندر همه انواع صرع لازم باشد نه است یکی آنکه زبان مصروع زرد بود دو رگهای زیر زبان سبز دوم آنکه هر وقت که دل تنگ شود داند که خشمی پدید آید سر گران
گردد سوم آنکه هنگام قرب نوبت زبان گران تر شود چهارم آنکه خوابهای شوریده بسیار نماید پنجم آنکه فراموشی و بد دلی لازم حیز رسیدن عارض گردد
ششم آنکه کف در دهن آید هفتم اندیشه‌های فاسد همچون خیالات مالیخولیا هشتم تنگی دل بی‌سبب نهم ابکار اعراض خفیف دهم صعب گفتن و بلاحق خشم آمدن پس آنچه
مخصوص بصرع دماغیست گفته شد و آنچه بحسب تعلق ماده در عضو دیگر مخصوص گفته میشود اما علامات که بصرع مادی مخصوص است شش است یکی اختلاج
و خفقان معده دوم لذع و رعشه در معده خاصه هنگام گرسنگی سوم هنگام نوبت دواعی متعدد گردند و منخرین منتفخ شوند و چنان نماید
که گویا گلوی وی خفه میشود و باشد که نعره زند و باشد که براز یا بول یا منی بیرون آید چهارم آنکه پس از قی صرع سبک شود پنجم آنکه امتلا و تخمه باعث
از دیاد صرع شود مثلا اشتداد آرد یا پیش از نوبت آرد و تا دیر دارد اما این علامات وقتی متحقق میشود که خلطی که در معده است محدث صرع بود آن
نبود بلکه بکثرت و کمیت باشد زیرا که در اینجا که خلط ردی محدث صرع بذات بود اکثر است که در خواه گرسنگی صرع می افزاید و ظاهر است که در حالت معده
تهی کیفیت ردیه بطریق اسهل بدماغ میرسد بواسطه فقدان مانعی از آن است که اگر بر امتلا ارکل هم اتفاق افتد کمتر مضرت کند ششم آنکه بسیار باشد
که بمجرد استعمال اغذیه موافقه مناسبه استعمال صرع مستعفیه سازد از دیگر دواعی و این خواص علامات آن است که خلط فاعل محدث صرع بذات و بسبب
کمیت و دیگر علامات که بر نوعیت خلط فاعل مشاهده بود بار ها ذکر یافته **علاج** اگر مشاهده واجب کند نخستین فصد اکحل و باسلیق زنند
و فصد استفراغ کلی ست و بحسب نوع ماده در تنقیه وی کوشند بقی و اسهال اما قی در صرع معدی بغایت موثر ست اکنون بدانکه حبها و مطبوخهای مسهله
عبارات مذکور شده و بحسب آن هر چه مناسب نوع خلط بود بکار برند اما تدبیر قی اگر خلط بلغمی بود آب شبت و سکنجبین عسلی آمیخته بنوشند و قی کنند
و اگر سوداوی بود ترب را بشگافته خربق سیاه در وی پر کنند پس آن ترب مخشو الخربق را در سکنجبین ترنمایند بعده آن ترب بخورند و سکنجبین عسلی
بآب بسیار کرده عقب وی بنوشند و مدد کنند که قی شود و اگر صفراوی بود آب تخم شبت و آب خرپزه و تخم خبازی بستانی و اندکی نمک در وی میزنند و با سکنجبین
آمیخته بنوشند و قی کنند و اگر آب گرم نیز داخل نمایند بهتر باشد و بعد از حصول تنقیه تقویت دهند معده را تا بار دیگر قبول نکند ماده را و تقویت بحسب خلط
مثلا در بلغمی گل سرخ و مصطکی و قرنفل و زرنباد یعنی اجزاء صغار کنند و عود هندی و سنبل الطیب هر پنج را در آب گلاب پخته بر معده ضماد کنند
و تریاق اربعه و جوارشهای گرم و گلقند بخورند و مطجنات و گوشت طیور مناسبه با دارچینی خوشبو ساخته تناول نمایند و در سوداوی مثل گلاب ضماد کنند و آنچه
برای بلغمی گفته شد نیز مفید است و گوشت بره و شیر خوار و چوزه‌ی مرغ با ماش و مغز بادام و اسفاناخ پخته تناول کنند و در صفراوی برگ کاهو و
خرفه و اطراف بید در کشنیز پخته ضماد نمایند و رب سیب و طباشیر و کشنیز خشک بریان کرده بنوشند و نان در آب انار ترکرده و گوشت بزغاله به تمر هندی ترش ساخته
و بکشنیز خشک خوشبو کرده تناول کنند و صرع معده که بسبب رداءت کیفیت اخلاط بود گفته شد که در شکم تهی اشتداد میکند علاجش همان است که در صرع صداعی
خوانی یعنی سببی ذکر یافته **نوع دوم** در صرع طحالی و علامتش نفخ و صلابت و وجع طحال است **نوع سوم** در صرع مراقی و علامتش آروغ ترش
و نفخ شکم و وقوع سوزش و اضطراب مراق و بر آمدن طعام غیر منهضم در قی **نوع چهارم** در صرعی که ماده‌اش در اوعیه منی یا رحم بود و سببش احتباس
طمث و احتباس منی ست زیرا که هرگاه فضول طمثیه یا منویه در رحم یا در اوعیه منی جمع شود بکیفیت ردیه مستحیل گردد و بخارات از وی متصاعد شوند سوی دماغ و
صرع می آرند و علامتش احتباس حیض ست و مدتی بجماع و استفراغ اتفاق نیفتادن و اندر زهار و پیچیدنهای ران درد اندر گرده و پشت و جع و ثقل
احساس نمودن و صرع رحمی زنان حامله را بسیار افتد پس از وضع حمل بکشاید **علاج** هر چه در فصل مرض طحال و در مالیخولیای مراقی و در اختناق الرحم

و احتباس طمث مذکورست علاج این هر سه نوع بحسب سبب همچنان ست موافق آن در تنقیه و تقویت عضو ماؤف مذکور شد والحاد هجاء
سی بود و علاجش جماع هر بود با زن نجیم و صرع کبدی و علامتش از احوال جگر طلب کنند پس اگر آثار حرارت جگر محسوس شود علاجش آنست که بتسکین حرارت
دکنا رسد و دهن دو شما هرچه در باب ردی مضبوط ست استعمال نمایند و کذلک اگر اعراض بلغم پیدا بود و سردی جگر ظاهر شود مسهلها الاصل
باید کشود و هر تبدیل هرچه در محل خود گفته شود استعمال باید نمود نوع ششم صرع سعالی باید دانست که گاه باشد که در روده کرمها متولد گردد و بخار
رودیه خصوصا از ان جایگاه به دماغ برآید و صرع برآرد و علامت و علاجش همانست که در فصل دیدان آید نوع هفتم صرع اطرافی یعنی آنکه ماده وی در پای
یا دست باشد پس بخار ردی از انجا بسوی دماغ متصاعد گردد و صرع آرد با حداث انقباض و تشنج در دماغ و سبب تولد ریح درین عضو آنست که ماده
در بعضی رگهای این عضو بچسپد پس روح حیوانی در ان جایگاه ماند و متعفن شود و بسبب نافذ ناشدن روح از ماده مذکوره در خون که در ان جایگاه است ریح
متولد شود و باشد که بر دو زمان سردی ماده بدان حد رسد که بالفعل برد شدید باشد ایدان پس ردی آن ماده تجاوز کند از عضو ماؤف و بتوسط اعصاب به دماغ
رسد رطوبت اکر لطیف دماغ ست غلیظ سازد و بدان سبب مجاری روح نفسانی ضیق افتد و صرع واقع شود و میتواند که موجب فقط شود و یا ده
شد بلا سبب و تنفر از کیفیت سمیت ماده منقبض و منعصر شود دماغ و بدان سبب مجاری روح سده افتد و صرع حادث گردد پس آن وی در صرع بماند تا کار از
حرارت وجودی طبیعت به برودت و غلظت از رطوبت زائل شود و اثر کیفیت ردیه منتفی گردد و باید دانست که اطالت و سبکی زمان صرع بسبب شدت
و کثرت ماده و قوت سبب گاه باشد که در اندک مدت صرع افتد و بیش از نیم ساعت البتة فرصت از ان حالت نباشد همچنانکه یکشبانه روز طول کشد
صرعی کوبدین افراط باشد نجات از وی محال ست و عاقبت ماده و ضعف سبب باشد که ماهها در صحت باشد و علامت صرع اطرافی آنست که
خداوند علت را خبر باشد که چیزی چون باد سرد از ان موضع حرکت کرده بجانب دماغ برمی آید آهسته آهسته عضو بعد عضو و هنگام نوبت چشمها کشاده باشد و تیز
نماید و رنگ رخ سیاه شود و انگشتان دست و پا منقلب گردد و در رگها عصبها تمدد پیدا آید و انگشتها نزدیک به نوبت خارد و خمیازه بسیار آید و بول زرد زود

برآید قال جالینوس ان صبیا اصابه هذه العلة من وجع ساقه فاخبرانه یحس بشیء شبه سهام بارده یتصاعد الی دماغه وایضا قال رایت من المصروعین من یحس بارتفاع
شیء بارد من ابهام رجله و حکی روفس ان رجلا کانت به هذه العلة من شظیه فکان یقول کان بیدی مدفون فی الثلج بالجمله و درین هم بسیار
مشاهده افتاد علاج هنگام نوبت بالای از موضع بعصابه بربندند بهیچی مستحکم تاریح و کیفیت ردیه از ممر تصعد شدن نیابد چون بپستن عضو ماؤف تعرض
و بعد ازاله برو فعلی گرمی رساند عضو ماؤف را بآتش یا ادویه که بالقوه مسخن باشند چون عاقرقرحا و شیطرج و کفیت و فربیون و روغن بلسان
ضماد کنند بران جایگاه و گرم کرده ضماد کنند بهتر باشد زیرا که اثر حرارت فعلی قوی تر است از انکه تسخین بالقوه کند و ایضا باید که در آب گرم روغن
بابونه آمیخته آن عضو را در وی غرق دارند و آب را از سرد شدن نگهدارند با آنکه آتش در زیر وی دارند یا تجدید آب گرم کنند هرگاه به سرد شود
اما در وقت غیر نوبت تدبیر آنست که تنقیه بلغم کنند به غرغرات و بخور تسخین و تقویت دماغ سکنجبین عنصلی و شراب اسطوخودوس بنوشند و سداب
مشک و عنبر ببویند و روغن فرفیون و مانند آن بمالند بعده پس از تنقیه بدن و تقویت دماغ بتسخین عضو مذکور خردل و جند بیدستر و فلفل با عسل
کرده طلا کنند و چون بخیر و سداب بشوید پس اگر مقصود حاصل شود فهو المراد و گرنه داغ دهند بران عضو با اصل بلادر و خرسع
علام و شیر یخیر و کیکنج ضماد کنند تا که قرحه افتد و داغ یا قرحه را شدن نه دهند مدتی تا ماده فاسد علی سبیل الترشیح از نفس عضو مستقر
می شده باشد و ایضا قبل از آنکه داغ یا وضع ادویه مقرحه کرده باشند بر عضو مستقر الماده حجامت کردن مع الشرط بود یا بلا شرط
نفع تمام دارد و خصوصا هنگام نوبت و تدبیر آنکه قرحه یا داغ مندمل نشود آنست که قطعه سرب بر وی بسته دارند و حیله ای دیگر نیز بسیار

۴۱

[illegible]

و مرضی که ماده وی عضو دیگر باشد چون شدمین و صلب باشد آن علاجش از آنکه گفته شد پوشیده نیست **قسم سوم** در صرع که سببش لسع عقرب
و زنبور بود یا قوت حس مانع باشد و این قسم بر دو نوع ست **نوع اول** در صرع لسعی و علامتش حدوث صرع ست عقب نوع لسع **علاج**
هرچه در دفع مضرت حیوانات لاسعه گفته شود بکار برند و ایضاً اگر ده درم تخم بادیان و ده درم گلقند بکوبند و صافی نمایند و یک مثقال تریاق
اربعه در وی حل کرده بدهند سود دهد **صفت** تریاق اربعه جنطیانا رومی حب الغار مر مکی زراوند طویل هر چهار مساوی بستانند و کوفته بعسل
بسرشند **نوع دوم** در صرع قوت حس دماغی باید دانست بسیار باشد که شخصی را حس دماغی قوی و تیز باشد و بدان سبب کیفیتهای بد زود دریابد و سخت متأذی
شود و از شنیدن آواز منقبض سازد پس تشنج و صرع پدید آید و علامتش از صداع قوت حس دماغی توان یافت **علاج** شراب خشخاش و طعامهای لزج
کنند چون کله پاچه و گوشت گوساله و ماهی تازه تناول کنند و اندر طعامهای او تخم خشخاش و تخم کاهو در افکنند اکنون بدانکه نوعیست از صرع
که آنرا یونانیان ابلیمسیا گویند و ترجمه وی تشنج مانع حس و حرکت ست و این بدترین و قاتل ترین اصناف ست و علامتش آنست که حادث
از تشنج جمیع اعضا بدان بخلاف باقی اقسام که آنجا تشنج تابع صرع ست **علاج** خلط فاعل این مرض یا بلغم بود یا سودا و بسبب وی در ازاله آن
کوشند و هر از التشنج منوعی که در باب وی می آید توجه نمایند و نوعیست از صرع که آنرا صبیانی و ام الصبیان و ریح الصبیان و ام الشیاطین و فزع
الصبیان گویند و بدانکه اطبا را در تحقیق لفظ و تعریف ام الصبیان اختلافست رازی میگوید صرع ست که با تب محرقه یا بسبب تشنج عارض شود و
درد لول پیدا باشد و بعضی برآنند که نوعیست از صرع که چون بکودکان لاحق شود بدین اسامی خوانند و حکیم ابو الفتح در مفتاح مینویسد که ام الصبیان
مطلق صرع را گویند و از آنکه وقوع وی در صبیان بیشتر ست بدین نام مسمی گشته و سبب کثرت وقوع صرع بصبیان نابالغ آنست که در دماغ
ایشان رطوبات بسیار باشد در اصل خلقت پس گاه باشد که هم اندر رحم پاک شود و گاه باشد که از آن ولادت بقروح راس و اورام پاک گردد پس اگر تنقیه آن
رطوبات فضلیه خلقیه در رحم اتفاق افتد و نه بعد از ولادت بخروج اورام و قروح در سر ضرور ست که صرع واقع شود و چنین صرع بسیار باشد که بی علاج
برسیدن وقت بلوغ خود بخود زائل شود بشرطیکه سوء تدبیر نرفته باشد از آنست که بعضی گفته اند که صرع شیرخوار را علاج نکنند اما اگر حاذقی
در تنقیه آن رطوبت جهد کند می شاید بچیزی که درخور وی بود و ظاهر ست که با انتظار هنگام بلوغ کودک را در مرض داشتن خلاف درایت ست
لیکن چندین توقف ضرور نیست زیرا که بسیار باشد که آن رطوبت واجب التنقیه در رحم یا بعد از ولادت بسبب قروح و اورام قلت پذیرفته باشد
و اندکی از آنکه باقی مانده باشد صرع آرد و در اندک مدت به تدبیر رطوبت مابقی خود بخود منقضی شود و باید دانست که صاحب اسباب و علامات نوشته
ست که ام الصبیان کودکان را عارض نمیشود مگر با تپی و حرارت مزاج و زائل میشود باستعمال مبردات و لهذا آنرا در صرع صفراوی شمرده و
علاج واحد بیان کرده اکنون بدانکه هر صرعی که بکودکان افتد بدین نام خوانند و لازم نیست که کودکان را جز صرع صفراوی دیگر نیفتد زیرا که بعضی
جهال همین ظن که صرع کودک خرد بنام ام الصبیان مسمی ست و علاج این مسمی ست بعلاج صفراوی اکتفا می کنند و دیگر استعمال نمیکنند و هلاک
میسازند و این معنی خطاء محض ست بلکه باید که استدلال با عراض کنند و بحسب سبب در معالجه وی کوشند مثلا اگر آثار صفرا پیدا بود آنچه
در قسم اول در صرع صفراوی مذکور ست بکار برند و ایضاً چیزهای سرد و تر در بینی چکانند و شیر تر دوشند و شیر مادر بغایت نیک ست و در جایگاه
شهد پرانند و اگر علامات بلغم ظاهر شود و این بسیار افتد آنچه در صرع بلغمی ست استعمال نمایند و هرچه نیک باشد دایه نیز در معالجه شریک سازند و
از مباشرت با شوهر باز دارند و هرچه مضر بود و چون آواز رعد و تفنگ و مانند آن کودک را از استماع آن محفوظ دارند و کنند که چیزهای دیگر که موجب
غلیان صرع بوده باشد **فائده** قیا دایرافلسا مرضی کاهی نیز از اسماء صرع ست و صرع صبیانی را قاذون نیز گویند یعنی قسیا بطلان

۴۲

حس و حرکت ست و ماپرا فلسا مشتق ست از اسم پرقلس و مناش ام الصبیان ست و در وجه تسمیهٔ صرع بکاهنی اطبا را اختلاف ست قال الطبری

والبو الفرج لان بمس المصر وعین من یتکس و یخبر بالکائنات کالکاهن و قال الفاضل العلامة انما سمی بهان الکهنة کانوا یعالجونه بالکیمیا نادر الذکر من عود الصلیب و معنی قاذوان مسلی و سبب **بیان** تدبیر جامع النفع که در سائر اصناف بکار برند هنگام نوبت باید دانست که صرع زبان می خاید پس باید که رو بهه دو خته باشند از کرباس نرم و پنبه اندران نهاده هر گاه صرع پدید آید آن گرد بهه را اندر دهان او نهند تا زبان او خائیده نشود و دهانش گشاده ماند و ایضاً انگوزه و جند بیدستر نرم بسایند و به سکنجبین عسلی بسرشند و در حلق او چکانند و ایضاً کندش و فربیون سپیده و شحم حنظل و عصارهٔ قثاء الحمار و فلفل و شونیز و زنجبیل و مرزنجوش و فربیون و جند بیدستر هر چه ازین ادویه بهم رسد بیامیزند و بسایند و در بینی مانند و عود فاوانیا در بینی دود کنند و اگر بسایند و در بینی دمند روا باشد و این همه بهر آنست که زود به افاقت آید و عود فاوانیا که عود الصلیب گویند بر بازو بستن مفید ست سائر صرع و عیان را خاصه اگر تر بهم رسد و بوئیدن سداب اندر حالت صرع و بیرون آن مفید ست و کذلک بچیزهای مسخن که در صداع بارد ذکر یافته است تکمید سر کردن موجب افاقت ست **فائده** بعضی طبیبان گفته اند که اگر عاقرقرحا بکوبند و در بینی مصروع دمند اگر عطسه کند امید به شدن توان داشت و بعضی گفته اند که صرعی که پس از رسیدن آدمی به بست و پنج سال پدید آید دشخوار زائل شود خاصه اگر مزاج دماغ بد باشد بالجمله صرع مرضی ست مزمن و سبحانه جمیع مسلمانان را در حفظ خود دارد و از جمیع آفات **بیان** چیزها که در همه انواع صرع مضر ست اندر چیزهای سریع الحرکة دیدن و گردان نگریستن و بجای بلند بر آمدن و اندر گرمابه و مهب باد مقام کردن و سر تا سر دو گرمای گرم و جماع بسیار و خواندن بسیار و دویدن و اسپ تاختن و شیر و میوهای سخت شیرین و طعامهای نفخ چرب و شراب کهن و بوی مستی و آواز برق و رعد و طعامهای غلیظ و گوشت جانوران بزرگ و شلغم و کرنب و گندنا و ترب و سیر و پیاز و باقلی و عدس و جمله تره ها زیان دارد و جزلو و دنبه اما کرفس را خاصیتی ست که صرع را بجنباند و غسل کردن باب گرم دماغ را سست کند و ماده را بجنباند آب سرد اخلاط بیفشارد و همه میوهای تر و شیر همه جانوران و هر چه از شیر سازند موافق ست و هرچه بخار انگیزد چون فلفل و خردل این کار ست و اخلاط بد بدماغ بر آرد اما دارچینی و انیسون دکر دیا مفید ست اخلاط را از دماغ فرود آرد و از رگها باد را بیرون آرد و بوی گوگرد و قیر و قطران و بوی سوخته نامناسب ست خفتن بر روی سخت بد باشد خاصه اگر بسیار خسپد و بر استلقا خسپیدن و بیخوابی مفرط نیز مضر ست و اگر مار زدن پیش مصروع دود کنند صرع بجنباند و اگر گوشت بز بسیار خورند بیم آن باشد که صرع تولد کند و اگر پوست بز بخود پوشیدن اندر کشد و در آب شود صرع بجنباند و چیزهای خشم آور و غم آور خصوصاً اگر بسیار باشند نیز ضرر دارد و بعضی اطبا در کاهو و کشنیز رخصت داده اند اما شیخ میگوید و انا لا احمدها **فصل** در سکته و آن علتی ست که ناگاه فتد و بیکبار ربا تو حس و حرکت که از دماغ باندامها آید بسته شود و سائر بدن بیکار شود و حاسهای کلی باطل گردد و از حرکات جز حرکت دم زدن دیگر نماند و بیمار پشت باز افتاده بوده باشد که حرکت دم زدن نیز محسوس نشود و مسکوت مشابه شود بمرده و فرق در مسکوت و موتی تا آخر این فصل بتفصیل گفته آید و آنکه سکوت لازم این مرض ست لسکته مسمی گشته و باید دانست که سبب کلی این علت آنست که بیکبارگی در همگی بطون شریفهٔ دماغ سده افتد تام و کامل و مراد از بطون شریفه فضائی ست که داخل مخ ست و پوشیده نماند فضائیکه داخل تجویف ست و فضائیکه داخل ام جافیست هر دو را حد این فضا را لفظ البطون اطلاق میکنند اما فضا رو داخل مخی که با این اقسام ثلثه دماغ ست مخصوص ست بطون لیعد و موجبات سده دو ست یکی آنکه دماغ و تجاویف و منافذ وی ممتلی شود از ماده بلغم یا خون یا سودا اما صفرا بدون تقدم ورم سبب امتلا دماغ نمیشود که سکته آرد هرگز نمیتوان اندیشید دوم آنکه دماغ منقبض گردد از رسیدن سرمای شدید بسر یا از الم وجع سقطه و ضربه غیر متورم یا از بخار فاسد یا از کیفیت ردیهٔ جنبا بچه در که مکر یا

اما انقباض دماغ که مودی بسکته شود انقباض کامل است که از شدت فراهم شدن دماغ مجاری روح تمام بسته شود و کذلک امتلا زیرا که اگر سده

ناقص بودی سکته نیفتادی و سهولت و صعوبت علت بحسب ضعف و قوت سبب بقراط میگوید السکتة اذا کانت قویة لم تبرأ و اذا کانت ضعیفة لم یسهل برؤها

نشان صعبی و سهولت آن دشواری و آسانی دم زدن است اما پدید آمدن کف در دهن علامت عاجزی قوت باشد و آنرا که علت صعب تر بود نه کف آرند

نه خرخر کنند و دم زنند و شریانی که بحلق او رسد نزد از بینی بیرون شود نزد و هلاک گردد و جالینوس گفته نه هر که بیفتد و حس و حرکت او باطل شود اندر سکته باشد

بلکه ممکن است که اندر سبات بود و فرق در سکته و سبات در سبات و سکته وجود در جود در لوط است و ایضا تقدم آثار سکته که دوار و طنین و خیرات است

شاید حال و سست و سیر کرد در تمام بدن اختلاج افتد پس در سکته زند و هلاک شود اکنون سکته را بحسب سبب جنسیه که دو است بدو قسم بیان کنم امتلائی

و انقباضی **قسم اول** در سکته امتلائی و این بر سه نوع است نوع اول آنکه آماس دماغ بسکته بنجامد بارد بود یا حار و علامت و علاج این از فصل

سرسام باید جست و باید دانست که در سکته ورمی ناگاه نمی افتد نخستین اعراض سرسام ظاهر می آیند بعده سکته می افتد مثلا قرانیطس و لیثرغس

شود و سکته و باشد که بسبب ورم سقطه یا ضربه باشد و با لجمله سقطه و ورمی بی تپ نمی باشد و تقدم سرسام یا سقطه و ضربه موید شاهد حال است نوع دوم

آنکه ماده بسیار غلیظ اندر تجویفها و منفذهای دماغ افتد و اگرچه آماس نکند اما راه فرو آمدن قوت حس و حرکت ببندد و این از بلغم اکثر است از سوداء

نوع سوم آنکه خون در بدن غالب باشد در رگها و شریانها و همه تن پر شوند و تجاویف و شرایین دماغ ممتلی گردد بنهجی که راه بر آمدن قوت روح حیوانی

از دل بسوی دماغ و راه فرو آمدن قوت روح نفسانی از دماغ بسیار اندامها بسته شود و حرکت شریانها فرو ایستد و دم زدن باطل گردد و همه اندام سرد

شود و سکته افتد و بعضی این را اختناق قلبی گویند تنها که اگرچه علامات و علاج بحسب سبب رها ذکر یافته اما در اینجا نیز گفته می آید مثلا اگر ماده بلغمی

علامتش ترهل بدن است و بیاض لون و کثرت بزاق اما بودن غطیط یعنی خرخر نشان صعبی مرض است و علاج این بر دو وجه است یکی آنکه در انوقت کند

دوم آنکه بعد از افاقت بکار برند اما آنچه در انوقت کنند آنست که نخستین ماده را ببشیافات و حقنه منجذب سازند پس دماغ گرمی رسانند که

باشد که قبل از حقنه بشیافات لطیف حاجت تسخین مطلوب شود و تدبیر تسخین دماغ آنست که مشک و سداب تر قرنفل بو بینند و کندش و فلفل و جندبیدستر

باریک سائیده در بینی دمند و نطول مناسبه استعمال نمایند و تکمید بسه یا رطب بکار برند و اگر موی سر بستر ند و جندبیدستر و خردل هر دو بسایند و با سرکه گرم کرده

طلا کنند دماغ را گرم کند و نیکوترین تدابیر آنست که قطعه نمد گرم کرده بر سر نهند یا خشت گرم کرده بر سر نهند یا کلاه نمد بپوشانند و تخته آهن خوب گرم کرده

بالای کلاه گذارند و در تسخین ماهر بیشتر کوشش کنند و عطسه و مقیئات قی استعمال نمایند یعنی پر مرغ بروغن چرب کنند و در ایارج فیقرا آلوده بحلق اندر کنند

تا قی آید اگرچه قی نیاید نیز خالی از نفع نخواهد بود و تا که روغن سوسن بیسر آید پر مرغ بروغن دیگر چرب نه کنند که بغایت مفید و قی در سکته بلغمی سود مند

اشیاست خاصة اگر در فم معده امتلا بود و روغنهای حاره چون روغن سداب سوسن مانند آن که با موم مرکب ساخته باشند گرم گرم بر مهرهای گردن

و مهره های پشت بمالند و تریاق کبیر و مثرودیطوس در حلق ریزند با ماء العسل ممزوج ساخته بهر حیله که توانند و اگر تریاق و مثرودیطوس

حاضر نباشد در طبیخ رازیانه و انیسون و کمون سکنجبین حل کنند و در حلق ریزند صفت حقنه حاشا و شبت و برنجاسف و قنطوریون و سداب

بابونه بید انجیر نیم کوفته و تخم کرفس جمله را بجوشانند و صافی نمایند پس شکر سرخ و مری و روغن زیت بیامیزند مقل و تربد و لوبیه ارمنی و

شحم حنظل و سقمونیا سردار و بنوده حقنه کنند اما تدبیر پس از افاقت آنست که تا روز چهارم یا هفتم یا چهاردهم نگذرد بحسب ضعف و قوت ماده

هرگز و تنقیه توجه نکنند لیکن بهر تنفیج هر روز جلابی از انیسون و رازیانه و گاوزبان هر یک سه درم و گلنگبین ده درم توان داد و غذا نخود آب یا کبک

یا تیهو باید ساخت زیره و دار چینی مانند آن یا ذکر ده محمد زکریا میگوید حاجت داند سکته و فالج و لقوه سخت سود مند یافتم با مداد و

شبانگاه مقدار یک باقلی اندر شراب حل کرده بدهند و آنچه بدان تنقیه ماده کنند پس از گذشتن روز چهارم یا پنجم یا چهاردهم اما حجامت و حجامت لازم باشد و آنکه مکرر ذکر یافته و باید که در هفته یاد و بار تنقیه ماده نمایند موافق قوت و مزاج علیل پس از آن قوت ثابت و چهار روز همین تدبیر باید نمود و بعد

هر بامداد روغن بید انجیر یا یارالاصول بدهند و بعلاج فالج رجوع نمایند و پوشیده نیست که در اغلب امر سکته اگر بگشاید بالقوة فالج منتقل میگردد و گویند که بسیار باشد که ماده فالج بسکته انجامد و هر گاه بسبب تباهی خون از فصد بسیار حاجت آید و فصد راحت یابند چه بسیار باشد که اگر در فصد تاخیری رود فالج یا سکته پدید آید لهذا گفته اند که اگر

با سکته بلغمی نشان غلبه خون نیز ظاهر باشد فصد را مقدم باید داشت بر همه تدابیر و اگر ماده خون بود که در بدن غالب آمده باشد چنانکه گفته شد علاج آنست که رنگ روی سرخ مائل بکمودت بود مشابه با آنکه گلوی کسی را خفه کرده باشند و در پیشانی عرق آید و دو اجین و رگها ممتلی نمایند و نفس بغیر خره باشد و باید دانست که سکته دموی چون

بفالج منتقل میگردد لانه تخلیص المسکوت منها باخراج الدم **علاج** اگر نجات متوقع باشد در حال از هر دو دست رگ قیفال زنند و خون بسیار بگیرند اگر مشاهده واجب کنند رگهای گردن که آنرا دواجین گویند نیز بگشایند پس بساق حجامت کنند یا کف پا زده و پس از فصد و حجامت بستن و مالیدن اطراف

صواب باشد و سکنجبین و آب گرم غرغره کردن سود دهد و حقنه معتدل استعمال نمودن مفید بعد از ین تدابیر بهر تقویت سر روغن گل بابونه و سرکه بر سر نهند پس اگر باز حقنه معتدله استعمال نمایند تا ماده باقی مستفرغ شود بهتر باشد و چون سکته بگشاید در تلطیف تدبیر کوشند و بر جلاب و کشکاب اقتصار

دارند و بتدریج بگوشت تیهو و دراج و مرغ متوجه گردانند طبیعت را و اگر ماده سودا بود علامت و علاج آن از باب صرع دمن دریافتنا بجویند و کذا یک

نشان ترکیب هر خلط از نشان هر واحد ظاهر ست و کذا علاجه **قسم دوم** در سکته انقباضی و علامت و علاج آن بحسب سببیت و در اول این فصل

تعداد اسباب نموده شد و در فصل کابوس بیان اسباب مودی به تعدد بانقباض دماغ بتفصیل ذکر یافته **فائده** از انکه گاه باشد که مسکوت شبیه

میشود بمرده جالینوس میگوید که صاحب سکته را تا هفتاد و دو ساعت دفن نشاید کرد اکنون بیان سکته بطالاتی که فارق باشد در موت و حیات مسکوت

کالموتی و آن اقسام ست یکی آنکه پنبه نرم نزده که در نهایت ملائمت باشد چیز باریک از پیلهٔ پرهای کبوتر هر چه باشد پیش بینی او بیارند و مقابل سوراخ

بینی گذارند اگر متحرک شود پس باید علامت حیات باشد زیرا که تنفس مسکوت دلالت میکند اما این عمل بنهجی باید کرد که شائبه حرکت هوا از تنفس مردم

دیگر از باد نباشد دوم آنکه ظرفی که بغایت رقیق الجرم باشد آب اندازند پس آن ظرف را بر سینه نهند و بتعمق نظر بنگرند اگر نفس باقی ست در

آب حرکت محسوس خواهد شد سوم آنکه بر خصیتین و ما بین جالبت احلیل و زیر زبان و اندرون دهن مائل بجانب خلف شریانی واقع ست که تا اثنا

حیات متحرک ست پس بنباض ماسح انگشت بر بن شرائین نهند و تفحص کنند که متحرک ست یا نه چهارم آنکه اگر حدقه روشن و بر دق نماید دلیل زندگی

باشد پنجم آنکه در جایگاه روشن چشم وی کشاده نظر کنند که اگر در سیاهی چشم صورت ناظر منعکس شود زنده است و کذا اگر در جایگاه تاریک چراغ

روشن کنند و مقابل چشم برند اگر عکس آن در چشم ظاهر شود زنده است اما هر گاه که حسد تعفن پذیرد محتاج باستدلال نیست لانه قد مات **فصل** در استرخا

و فالج استرخا آنست که عضلها و وترها سست شوند و عضوی که حرکت آن بدان عضلها باشد بیکار گردد یعنی حرکت و حس آن عضو برود و حس او نیز

زائل شود و بطلان یا نقصان حرکت و حس بحسب قلت و کثرت سبب و ممکن ست که حس بر جای باشد و حرکت باطل گردد هر آنکه آفت

اندر آله حرکت افتاده باشد نه اندر آله حس بدانکه گاه باشد که سبب در شعبه از شعبهای عصب افتد که بآن شعبه تعلق داشته باشد مسترخی گردد

و باقی اندام بسلامت باشد مثلا حنجره یا مری یا زبان یا مثانه یا معا مستقیم یا انگشتی از انگشتها یا جزوی از اجزای اعضا مسترخی شود و حال

آنکه باقی بدن صحیح و سالم بود و گاه باشد که بسبب اعصاب نخاعی و دماغی یک شق بدن باشد و در ین حال نیم بدن از سر تا پا مسترخی میگردد و این نوع استرخا را

اکثر متاخرین ثقات فالج گویند و فالج لفظ تازی ست زیرا که فلج تنصیف را گویند کما یقال فلجت الشی ای قسمته بنصفین و گاه باشد

۴۵

[illegible]

که بسبب اعصاب نخاعی یک شق باشد درین حالت نیمهٔ بدن در طول مسترخی میگردد اما اعضای سر بسلامت میباشد و باشد که پوست رو بحدر شود
از بهر آنکه عصب حس روی از نخاع رسته هست و از مهرهٔ گردن بیرون آمده کما قال صاحب الذخیرة و نزدیک بعض فالج آنست که استرخای در نصف
بدن افتد طولاً مع سلامتی اعضاء رو جه کما ذکر و آنرا که در نیمهٔ سر نیز شریک باشد فالج مع لقوه می نامند و خلع می خوانند کما قال صاحب الکامل و
گاه باشد که بسبب اعصاب نخاعی هر دو شق باشد و درین صورت تمام بدن مفلوج میشود بجز اعضاء سر و این نوع استرخا را یونانیان البولیقیا گویند
درین استرخا ایضا می تواند که پوست روی حس شود کما ذکرنا آنفا و پوشیده نیست که هرگاه استرخا عام باشد سبب منابت همه اعصاب دماغی و همه منابت
اعصاب نخاعی باشد سکته بود و ایضا باید دانست که قدما در فالج و استرخا هیچ فرق نکرده اند و علی سبیل الترادف استعمال نموده اند و سبب کلی
اندرین علت دو ست یکی آنکه قوت روح حساسه محرکه اندر اعصاب و عضلات که آله وی ست گذر نیابد بسبب سده که در وی افتاده باشد یا بسبب قطع
عصب دوم آنکه اگرچه سده مانع النفوذ نباشد یا مطلق سده نبوده باشد و قوتهای مذکوره گذر همیکنند لیکن بعضی اعضا از اثر آن قوتها منفعل نگردند
بسبب وقوع فساد در مزاج آن اعضا و موجب فساد مزاج یا گرمی ست یا سردی یا تری یا خشکی لیکن کمتر باشد که حرارت حس و حرکت باز دارد و کذلک
یبوست چنانچه حال مدقوق گواهی میدهد که با وجود استیلای حرارت و یبوست بر اعضا حس و حرکت بر جا می باشد یا رب افراط حرارت و یبوست بجهت
باشد که مانع حس و حرکت تواند شد اما سردی ضد مزاج روح ست گوهر روح را زود کثیف کند استرخا که سبب سردی و تری بود بیشتر از یک عضو تجاوز کند و
علاج وی آسان باشد بضماد و روغنهای گرم زائل شود و تری آن اعصاب را آغشته کند و لیفها و عصبها را بر هم نشاند و گوهر روح را غلیظ و تیره سازد و قوتها را از
فرود آمدن بعصبها و عضلها باز دارد و مزاج را مستعد قبول سردی کند که ضد مزاج روح ست پس معلوم شد که سبب استرخا که اندر یک شق بدن یا اندر بیشتر
اندامها افتد سده است یا گسستن و بریده شدن عصب و اسباب سده علی العموم هفت ست یکی آنکه عضوی را به بندند چنانچه مجاری عصب که راه فرود آمدن قوت حساسه
و محرکه است بسته شود و آن عضو بدان سبب بی حس و حرکت گردد و این سده عارضی ست چون بند بگشایند زائل شود دوم آنکه رطوبتی غلیظ لزج اندر عصبها
افتد پس منفذ و قوتها بسته شود و باید دانست که غلیظ قوام این رطوبت بدان درجه نمیباشد که در جرم عصب نافذ نتواند شد زیرا که اگر چنین بودی استرخا نیفتادی
چنانچه در فصل تشنج بتفصیل گفته آید لیکن میتواند که آنجا ماده مختلف القوام بود و هم استرخا پدید آید در بعض و هم تشنج در بعض دیگر بهر آنکه هرچه رقیق بود در جرم عصب
نافذ شود و هرچه غلیظ است در طول بجا ماند در عرض نفوذ نماید و هذا هو التشنج سوم آنکه اندر نخاع یا اندر اعضاء دیگر آماس حار یا بارد پدید آید پس ماده آماس
بسبب انضغاط منفذ قوتها بگیرد چهارم آنکه بر اصل عصبی سقطه یا ضربه برسد و بدان سبب عصب فشار شود و منفذ قوتها بسته گردد پنجم آنکه مهره از مهرهای گردن
یا از مهرهای پشت از جای بلغزد و بدان سبب منفذ قوتها بسته شود لیکن باید دانست که اگر مهرها براستا یا چپا میل کند سبب انسداد منفذ انضغاط عصب است
زیرا که منفذ عصب بر پهلوی مهرها ست و چون مهره بدان جانب مائل شود عصب که از نخاع رسته هست فشار ده میگردد و بالضرور منفذ بسته میشود
و اگر مهره ها به پیش یا پس میل کند سبب انسداد منفذ درین صورت تمدد اعصاب ست نه انضغاط آن ششم آنکه عصب منقبض شود و از برکثیف یا از فرط
غلظت جوهر عصب هفتم آنکه عضوی از بندگاه منخلع شود بسبب خارجی یا داخلی چون رطوبت لزجه که تر کند رباطها را که هر دو طرف عضو مفصل نزدی فرو ربط
و بالضرور مفصل جدا شود و هرچون که باشد بسبب انضغاط عصب مسلک روح بسته شود و علامتها باید دانست که از اقسام استرخا انچه از گسستن عصب افتد پوشیده
تر میباشد خاصة اگر عصب اندرون تر بود و نشان فسخ عصب آنست که متصل وقوع سقطه یا ضربه یکبارگی عضوی سست شود اما انچه پس از وقوع سقطه
یا ضربه حادث شود بعد مرور زمان طویل نشان تورم عصب ست و ایضا هیچ دوا منتفع نا شدن از علامتها فسخ ست و لا علاج له و استرخا در حمی از تمدد اعصاب ظهور
وجع و لازم تب نشان دانست پس اگر ورم گرم بود وجع بیشتر بیاید و تب گرم و تر و اگر ورم سرد بود وجع کمتر و تب نرم تر و کذلک اگر آماس صلب بود بحس و لمس توان دانست

۴۶

و مثل آن زبان در وی بوده باشد و اگر ورم نرم بود نشانی تب و وجع ظاهر ولیست و عذر بسیار بسیار باشد و در هنگام حرکت زیاده میشود و در استرخا که سببش ورم گرم بود
علاج پذیر نیست و علامت استرخا سقطی و ضربی و زوال فقرات و خلع و قطع عصبی وجود سبب است و ایضا خروج زائد در حفره مفصل احساس کردن نشان
انخلاع مفصل است و تقعقع ظهر و رقبه و خروج صدر اگر زوال بسوی داخل بود و تحدب ظهر و رقبه اگر زوال بسوی خارج بود از نشان زوال فقرات است و
علامت غلیظی عصب و غلبه خشکی که با استرخا انجامد آنست که حرکت انبساط و انقباض هر دو بدشواری تواند کرد و علامت آنکه سببش کشف شدن عصب باشد
بواسطه رسیدن سردی تقدم سبب و علامت آنکه سببش سوء مزاج سرد ساذج یا تر ساذج باشد آنست که علت بتدریج افتد و حس لمس و راحت یافتن از دلوها
که عصب را گرم کند بران گواهی دهد و کذلک آنچه که از ترکیب وجع سبب افتد احوال وی پوشیده نیست مثلا نوشیدن آب شدید البرد و سیر کردن در برف و ایستادن
در آب از نشان سوء مزاج بارد رطب ساذج است جالینوس میگوید که مردی تنها ماهی میگرفت پس آن مواضع که بر مثانه هست سرد شد و اعصاب
مثانه مسترخی گشت و بول بر او بی اراده بیرون می آید و علامت استرخا رطوبی که سببش بلغم بود آنست که حرکت و حس هر دو باطل شود و یکبار افتد
بی وقوع سقطه و ضربه و قطع و قارورة سپید مائل بکدورت و غلیظ القوام بود و استرخا رطوبی بیشتر افتد و بفالج میگراید یعنی با استرخا عام کرد و طول کشد
بدن افتد و علامت استرخا دموی آنست که رگها ممتلی باشد و نبض و رنگ چشم و روی بران گواهی دهد و استرخا که از پس قولنج وجع شکم و اختناق الرحم
افتد علامتش وقوع استرخاست عقب این امراض و این را استرخا بحرانی گویند و علت قولنج بسیار باشد که مودی شود باسترخا و تخلع منکبین در کتفین کما قال
صاحب الکامل قد رأیت قوما کان بهم قولنج شدید الالم فتخلع منهم المنکبان ومنهم من تخلع منکباه و رکاه ومنهم من تعطل حرکة کتفه و ولس میگوید که در زمان
من مردم بسیار را علت قولنج افتاد و هر کدام که خلاص یافت اطراف وی مسترخی شده بود و علامت استرخا هر عضو پوشیده نیست و استرخا زبان و حنجره و مری و
مثانه و معاء مستقیم هر یکی جایگاه خود گفته شود اما نشان استرخا مثانه و معاء مستقیم آنست که بول و براز بی اراده بیرون آید و گاه باشد که قوة دافعه باطل شود
و هیچ دفع نتواند کرد و بباید دانست که هر عضو مسترخی برنگ خویش بود و لاغرتر و کوچکتر نبود نشان امیدواری باشد کذا قال الرازی اذا کان العضو
المفلوج شدید الهزال اصفر فلا علاج له و ان کان خصبا علی لون البدن یعالج علاج اگر فالج بلغمی بود در ابتدا هیچ علاج قوی مشغول نباید شد تا بسبب
ضعف و قوت سبب تا روز چهارم یا هفتم یا چهاردهم نگذرد کما قال الساهر لا یسقی المفلوج شیئا من الادویة القویة الی الرابع او السابع او
الرابع عشر لانی رایت سقی الادویة المسهلة فی اول الامر کثیرا ما یزید فیها لکن رخصت است که حقنه نیز اندر ابتدا العمل آرند و لازم نیست که چیزی ماده را
لطیف کنند چون انیسون و تخم شبت و نانخواه و قرطم و تخم کرفس و بیخ رازیانه و بیخ کرفس و بیخ اذخر و بیخ مهک و بیخ کبر در آب بجوشانند و طبیخ وی صاف نموده
و کلنگبین وی حل کنند و هر صباح بنوشند و پس از نضج و تلطیف در روز چهارم یا هفتم یا چهاردهم در شراب ادویه مسهله اقدام نمایند و آنچه بکار آید حب شبیتن
و حب [illegible] و مانند آن و قی کردن نیز مفید است و بعد از تنقیه غذا و اعصاب را بر روغنهای گرم که محلل مقوی اعصاب است چون روغن خروع و ناردین و قسط و شبت و مانند
آن بمالند و گاه گاه جند بیدستر و عاقرقرحا نیز با این روغنها بیامیزند و کذلک پس از تنقیه بهر تبدیل مزاج تریاق کبیر و متروديطوس و کلکلانج و مانند آن دادن صواب
است و اگر تریاق و معاجین دیگر حاضر نباشد سکبینج یا جاوشیر یا سه سه درم اندر ماء العسل حل کنند و مقدار یک باقلی بنوشند و خوردن و طلا کردن انگزه بغایت
مفید است خاصة اگر سردی غالب باشد بامداد و شبانگاه با ماء العسل بدهند که زود نفع کند و بعضی گفته اند که هر روز یک مثقال ایارج فیقرا و نیم مثقال
هلیله گرد لیرشده با عسل و بدهند و آب ندهند تا اندر معده دیر بماند و اثر بیشتر کند و هر شب نیم مثقال [illegible] وقت خواب دهند
و محمد زکریا گفته است که اندر علاج فالج اعتماد بران باید کرد که بهر تنقیه استفراغ کنند بحب شبیتن قوقایا تا ماده کمتر کنند و هر روز جوارش
بلادر دهند با ایارج هرمس تا مزاج بگرداند و روغن قسط بمالند تا اعصاب را گرم کند و این همه که گفته شد وقتی است که فالج با حرارت

حزاج شود زیرا که اگر فصل وسال وعمر وقوت مساعد باشد خاصة آنجا که بیمار حامی البدن واحمر اللون وجوان بود آغاز علاج بفصد کنند بهر آنکه خون کرب
الدم بخلاف دست در حال کمتر شود وسبکی حاصل آید بهتر تقلیل کلی آنجا که ماده بلغم صرف بود و احمر اللون حرارت گرمی در بدن نباشد اما بهر تقلیل رطوبت فصد خواهند کرد مثل اولی
انست که پیش از فصد بیک ساعت یک شربت تریاق یا مثرودیطوس یا تحجر هنیا یا انقردیا اندر شراب کهن یا اندر ماء العسل حل کرده بدهند پس فصد کنند و آنجا
گرمی در مزاج بود فصد کنند یا نکنند لیکن واجب است که نخستین در تسکین حرارت کوشند مثلا سکنجبین بنوشند و زیرباج تناول کنند در روغن گل و در که بجهت پرهیزند و پس
از آنکه حرارت زائل شود بعلاج فالج توجه نمایند کما قال الشیخ اذا اجتمع الفالج والحمی فاخر الفالج داو الحمی بالسکنجبین مع الجلنجبین نعم الدواء فی هذا الوقت قال جالینوس اذا
سالت الرطوبات من الدماغ الی الاعصاب فی الفالج والقوة اعتبارة فی المواضع وقد یحمی مزاج الجانب السلیم فقط وقال الشیخ قد یعرض للشق السلیم ان یکون مشتعلا
کانه فی نار والآخر المفلوج کانه فی ثلج و آنکه یک شق مفلوج سرد بود و شق سلیم گرم باشد دو وجه دارد یکی روح نفسانی بواسطه انسداد یک شق بدن که
مفلوج است آنچه درین شق نافذ میشد نیز بجانب شق سلیم مندفع گردد و بدین سبب شق سلیم گرم شود دوم آنکه باشد که شق مفلوج بسبب وقوع ضعف در
وی نتواند جذب نمودن پس بالضرور بقیه وی نیز بجانب شق سلیم مندفع شود و روح نیز متابعت کند لانه حاملة وحال آنکه بعید نیست که استعمال ادویه
مسخنه که بدان علاج می کنند درین معنی مدد میشود و پوشیده نیست که اثر دوا در جانب صحیح بالضرور بیشتر است **فائده** تا گرسنگی صادق نشود غذا نخورند
تا تشنگی سخت پدید نیاید آب ننوشند و اگر بجای آب ماء العسل قدر مقدار ورزند بهتر باشد و از اغذیه هرچه لطیف و مناسب بود تناول کنند مثلا قدری
نان با ماء العسل یار کرده و آنجا که قوت ضعیف بود گنجشک بریان کرده و تیهو و دراج و تدرو و مرغ بچه و مانند آن توان داد و شراب بغایت مضر است
زیرا که ماده العصبها فرود آرد و نیز در معده وی ترش و سرکه گردد و سرکه بدترین اشیاست اعصاب را و از استبداد امها ممکن در تقلیل غذا کوشند و
باندکی آب گوشت بازیه و دارچینی بسیار زنند و آنجا که حرارت در بدن باشد بهتر از زیرباج هیچ نیست زیرا که هم حرارت را فرو می نشانند و هم بلغم را قطع میکنند **صفت**
زیرباج که درینجا و در آنجا که حرارت بود بکار آید بگیرند پیاز سفید یک عدد دو با زیر مناسبه قدری پس قطع کنند و بکوبند و در روغن بادام شیرین بریان
کنند تا پخته شود پس قدری آب که توان خورد بالای وی آمیزند و جوش دهند بعده اندکی سرکه و شکر و قدری اکامه بیفزایند و قلیلی زیره و کشنیز
خشک خوشبو ساخته تناول کنند و مغز خرگوش بریان کرده خورانند رعشه و فالج را سود دارد و جلغوزه با عسل بخاصیت مفید است **صفت** حبی که در پاک کردن
اعصاب هیچ دارو برابر این نیست بگیرند صبر و شحم حنظل از هر یک ده درم فربیون پنج درم مقل ده درم حب کنند چنانچه رسم است و نخستین مرتبه دوازده
قیراط دهند و یک هفته دیگر بگذارند و هفته دوم سیزده قیراط و باز هفته دیگر مهلت دهند و هفته سوم بست و چهار قیراط دهند و همچنین یک هفته
فرو می گذارند و برین اندازه می افزایند تا به سی و شش قیراط رسد **صفت** حبی که محمد زکریا میگوید منفعت این بزرگ است و زود اثر کند بگیرند
انگوزه و جند بیدستر و شحم حنظل و قنطوریون باریک از هر یک نیم درم مقل چندانکه داروها بدان حب کنند و این جمله یک شربت باشد و از پس
استفراغ محجمه آتش بر سر او عضلها نهادن و اندر گرمابه خشک و ریگ گرم و اندر آب گوگرد و آب دریا نشستن و ریاضت کردن و گرسنه بودن
و صیحه زدن و باواز بلند قرآن خواندن و با ماء کامه خردل غرغره کردن همه مفید است **صفت** حقنه که قبل از استفراغ و بعد آن استعمال توان آورد
بگیرند شبت و مرزنجوش و اکلیل الملک جند بیدستر و حب الغار [illegible] انجیر و بیخ [illegible] قنطوریون باریک جمله را در آب بجوشانند و صاف نمایند
و عسل بکار برند زیت کهنه و شحم حنظل افزوده حقنه کنند و باید دانست که هیچ آب گرم بر عضو مفلوج نشاید ریخت جز آبهای یا آب معدن گوگرد بهر آنکه
آب شیرین چون گرم بود ماده را منتشر کند و عصبها را نرم نماید و بسیار باشد که آب سرد عضو مسترخی را قوی تر کند بهر آنکه ماده رقیق باشد
چون سردی آب بدو رسد فراهم آید و ابن ماسویه گوید بسیار دیدم که مفلوج را اسهال افتاد و فالج زائل شده و اگر استرخا بسبب خون باشد فصد کنند

بود دیگر تدابیر بحسب احتیاج بکار برند نقال شارح الاسباب هذا امور والابحاث اتی وقوع الاسترخاء عن الدم واگر استرخا بسبب قطع عصب باشد لاعلاج او
اگر استرخا بسبب ورم گرم واقع شود فصد کنند اگر مانعی نبود و دراشیه افوفل وصندل و اقاقیا و ماميثا و مانند آن هرچه رادع باشد با عنب الثعلب با برگ خرفه و حنا
و دیگر ادویه چیزی که رادع و محلل هر دو داشته باشد چون آرد جو آب کشنیز تر در روغن گل آمیخته و در انتها تا انحطاط ضمادات محلله چون بابونه و برگ شبت
با روغن آس و شمع مصطکی آمیخته استعمال نمایند و محل استعمال این ضماد موضع ورم است نه عضو مسترخی و اگر ورم سرد سبب استرخا باشد باید که بر عضو متورم حب الغار
و میعه یابسه مر و جند بیدستر و زعفران و جند بیدستر و شب یمانی و روغن قسط کشت در دیگ اخته باشند یا میزند و استعمال نمایند و اگر سبب استرخا سقطه
ضربه بود و تفسخ و قطع عصب انجامیده باشد باید که بهتر تنقیه بدن فصد کنند و مسهل دهند و ادویه محلله و مقویه چون مرجان و شیر و جند بیدستر و فرفیون با شمع
و روغن گل آمیخته هرجا که سقطه یا ضرب رسیده باشد بچسپانند و حکما استعمال ادویه محلله بر آن کرده اند که اطلاع بر ورم حاصل نشود مگر در انتها جالینوس حکایت
میکند که مردی کار مرکبی افتاد و صلب وی بر زمین رسید و سر دو پای وی مسترخی گشت پس اطبا خواستند که دوا بر پای وی نهند و من منع نمودم و بر موضع وقوع
سقطه استعمال دوا فرمودم و ورم ساکن گشت و مرد خلاصی یافت و اگر زوال فقار سبب استرخا شود علاجش رد فقار است و کذلک بعلاج خلع متوجه بودن
آنجا که خلع مفصل با استرخا انجامد و اگر سوء مزاج ساذج باعث این مرض بود علاج تبدیل مزاج عضو است بر وجهی که مناسب آید محمد زکریا میگوید مفلوج را دیدم که سبب
فالج او روزه داشتن و حرارت بسیار بود و او را ... فقرا و اندر رنجی عظیم بد درسید پس نگر با بر بند و تدبیر های رطب بپیش گرفتند شفا یافت و علاج
استرخاء زبان و حنجره و مری و جز آن هر یک در فصل خود گفته شود و علاج استرخاء بحرانی آنست که روغنهای معتدل الحرارة چون روغن نرگس و روغن سوسن و بعد انجیر
بار دیگر بمالند و کذلک چیزی که مقوی عضو و مانع انصباب ماده بود چون بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش بآب کاسنی و مانند آن که قدری تبرید داشته باشد آمیخته
بالیده مفید است و روغن نارجیل خوردن و مالیدن مجرب است **صفت** حب منتن کبیر که فالج و لقوه و نقرس و وجع مفاصل بارد و بلغمی را مفید است ایارج ده درم
شحم حنظل و شیرم و قنطوریون دقیق و ماهی زهره از هر یک پنج درم فرفیون دو درم و نصف جند بیدستر و زنجبیل و حلتیت و سکبینج و جاوشیر و خردل و فلفل از
هر یک یک درم بآب یا بهر چه مناسب دانند حب ها سازند و بقدر احتیاج دهند **صفت** حب منتن صغیر جاردکرد ایام گرما و گرم مزاجان نفع کند شحم حنظل ربع درم کتیرا ثلث درم
سورنجان و لوبیدان ماهی و مرج از هر یک نصف درم و این جمله یک شربت است **صفت** حب شبطرج تربد دو درم صبر سقوطری بیست درم زنجبیل و خردل سفید و
شحم سوسنج و شیطرج از هر یک پنج درم و ازفلفل بماقرحا از هر یک یک درم فانید چهار درم کوفته و بیخته بآب کرنب یا بچیزی دیگر حب سازند شربت سه درم
فصل در تشنج تشنج فسمی است یا سم لازم و آن آنست که در عصب آفتی میرسد و بدان سبب عضلات بسوی مبادی خود متحرک شوند پس عضو بجانبی کشیده گردد
و انبساط او میسر نیاید بخلاف رعشه که سبب قوی بود باشد و آنجا که سبب ضعیف بود باشد عضو بی علاج بهیئت خود راجع میشود بسرعت چنانچه در تثاوب میشود و مگر در
کذلک در صرع و از آنکه گاه باشد که انجرقر یا حیه تشنج آرد و گاه امتلاء عصب از خلط و گاه خالی شدن عصبها و عضلها از رطوبت بسبب غلبه یبوست و گاه
رسیدن رنجی بعصب چاسه با بدماغ پی آنکه امتلا و خشکی را در وی دخلی باشد موجب تشنج باشد لازم آمد که تشنج را بچهار قسم بیان کنم **قسم اول** در رنجی که مسمی
بعقال و علامتش آنست که به یکبارگی دفعة واقع شود باز بسرعت مفارقت کند و تثاوب ازین قبیل است کما قال التثاوب تشنج یحدث فی عضلات
الفک من الخرة ریاحیة سریعة التحلیل **علاج** اگر بسبب غلظ الجزء تشنج بسرعت مفارقت نکند سعی تحلیل بخره ریاحیه و روغنهای محلل نمایند
قسم دوم در امتلا که تشنج رطب نیز گویند و این از بلغم غلیظ بیشتر افتد و طریق حدوثش از بلغم یا سودا چنان است که مواد مذکور در فرج اعصاب در
آیند و عصب را ممتلی و ممتد سازد و در عرض پهن شود بضرورت عصب در طول نقصان گیرد و در عرض بیفزاید و تقاص عبارت از همین و ظاهر است که هرگاه عصب متقلص شود
عضو بجهت حرکت او بدان عصب مربوط است منبسط نمی تواند شد **فائده** ماده بلغمی که در عصب نافذ شود تشنج آورد و استرخا از لوازم وی نیست زیرا که تا ماده

صفت ... (حاشیه) ... مجرب ... بجهت ... روغن ... صفت ... بیدستر ...

۴۹

... ماده ... شود در عصب و سبب انقباض ... عضو باشد ... تشنج ... فائده ...

دویم عصب چون عضلها و عضلها نافذ میشود و عضو مسترخی میشود بخلاف تشنج که در حدوث وی وقوع ماده در خلل عصب کفایت کند لیکن اگر ماده مختلف
القوام بود ممکن است که هم تشنج افتد و هم استرخا اما طریق حدوث تشنج از خون چنان است که عضله یا باشد ماده در میان لیفهای عصب درآید و فرود لیجانی کند و بدان سبب
پهنای عصب زیاده شود و طولش ناقص گردد و میتوان که بطریق ندرت صفرا نیز بهیج خون تشنج امتلائی آرد و تشنجی که از پس تپ گرم پدید آید بواسطه آنکه ماده که از حرارت
تپ گداخته شده باشد به عصبها و عضلها فرود آید نیز از انواع امتلائیست بخلاف آنکه عقب تپ گرم بواسطه افنا و رطوبت اصلی افتد که از انواع تشنج یابس است
علامات آنچه از بلغم افتد نشان وی آنست که یکبارگی عارض شود تشنج و ثقل و کسل خصوصا عند الحرکة و تمدد جلد و عرض نبض و غلظی قاروره و سپیدی رنگ
بدن و ترهل گوشت و نرمی و سردی ملمس و نابودن تشنگی و بسیاری خواب و سستی اعصاب پیدا باشد و ایضا تقدم تدابیر مولد بلغم از شواهد است و آنچه از سودا افتد نشان
که بارها ذکر یافته گواه وی است و آنچه از ورم دموی افتد یا احیانا از ورم صفراوی آثار اورام مذکور از وجود ثقل و وجع و سرخی و ضربان و حمی و صفرت رنگ
و غیر آن مگر آنکه از لوازم جنس ورم پوشیده نیست و آنچه از پس تپ گرم افتد بواسطه سیلان ماده تپ در عصبها نشان وی تقدم تپ گرم است و آثار دیگر اسباب چیزی ظاهر
نبودن و فرق درین و در آنچه از پس تپ بواسطه فنا رطوبت یافته آنست که تشنج خشک بتدریج می افتد خاصه آنچه سببش فنا رطوبت بود و حال لاغر و بحران
گواهی دهد که روز بروز در فزون است علاج در بلغمی نخستین بهر نضج ماده هر صباح ماء الاصول و سکنجبین یا گلنگبین یار کرده و بعد از نضج تنقیه بلغم کنند بایارج فیقرا
و مانند آن که در امراض فالج ذکر یافته اما باید که استفراغ بتدریج و بدفعات کنند یا دویه که سخت قوی نباشد و حکم بتدریج استفراغ در سایر امراض عصبی بر آن
آنست که اعصاب را عروق نیست تا ماده بعنف جذب دوا دفعة بیرون آید بلکه ماده عصب بسبیل ترشح مستفرغ میشود پس واجبست که استفراغ نیز
بتدریج کنند تا هم ماده بسبیل ترشح دفعة بعد دفعة بیرون همی آید و قوت نیز بجای باشد و پس از تنقیه روغنهای گرم چون روغن قسط و سداب یا این بالند
و گاه گاه حقنه بسیار و فرفیون و عاقرقرحا اگر درین روغنها بسایند بهتر عمل کند و غذا بحسب تقاضای وقت بنحوی که بالا ذکر یافته است تناول نمایند و در سودا
نیز بعد از نضج تنقیه کنند و بعد از تنقیه مرخ و منضجات و منقیات سودا بارها ذکر یافته و در آنچه سببش ورم عصب بود آنچه در استرخا و رمی گفته شد در همه
اورام اعصاب گفته آید بکار برند و مراعات بهر خلط در استفراغ و تطلیه مرعی دارند و در آنچه از پس تپ گرم بسببی که گفته شد واقع شود قی و اسهال کفایت کند
و این نوع اسهل تر باشد قسم سوم در تشنج یابس که استفراغی نیز گویند و علامت این قسم لاغری و باریکی عضو متشنج است و اسباب مجففه چون استفراغات عنیفه
و تعب و بیداری و گرسنگی مفرط و تپ حاد محرق نخستین اتفاق افتادن ایضا نشان این قسم است که بتدریج افتد و چون بر عضو متشنج روغن بمالند زود
خشک شود بخلاف امتلائی که دفعة واقع میشود و عضو بسرعت روغن جذب نمیکند و از انکه تا که ماده رطوبت اصلی نیست نشود و دماغ و اعصاب سخت
نگردد تشنج یابس نمی افتد گفته اند که اکثرا الا فی الصبیان فی ابتداء الشان [?] الحمیات الحاده و لطول الزمان علاج در ترطیب بدن کوشند و بیشتر عنایت بسوی عضو ماوف
مصروف دارند و آنچنان باشد که شیر خر و شیر بز تازه با ماء الشعیر و لعاب بهدانه با شراب بنفشه و شراب نیلوفر انداخته و روغن تخم کدو و روغن بادام شیرین یار
کرده بنوشند هرچه از غذا میسر آید و یا بچه بره و بزغاله با اسفاناخ و کدو روغن بادام پخته باشد تناول کنند و [illegible] اعضا و جسد با کاز لعاب گندم و شکر سپید و روغن بادام
ساخته باشند بهتر مفید و در آبزن نشستن و قیروطی مرطب بر بدن خصوصا بر عضو متشنج مالیدن سود دهد و کذلک نطولات و ضمادات اما ادویه که طبیخ وی [illegible]
سازند بنفشه است و برگ کاهو و شبت و برگ خطمی و برگ بید و کدو و نیلوفر و ادویه که از آن ضماد سازند بنفشه خشک است و خطمی و آرد جو با لعاب اسبغول و روغن کدو
یار کرده و صفت شمع قیروطی بگیرند مغز ساق گاو و پیه ماکیان و موم سپید در روغن بنفشه بگدازند پس کتیرا و زعفران حل کرده یا بیامیزند و بمالند اما آنجا که تپ باشد نوشیدن
شیر خوردن یا آنچه نشاید و در استعمال ادویه موضعیه نیز احتیاط بباید بالجمله آنچه در دق گفته آید مناسب این نوع است و ترطیب بهر وجه که میسر آید مطلوبست و
اگر مریض کودک باشد دایه را دهند روغنها و ضمادها بر اندام طفل بکار برند آنچه امتلائی [illegible] قسم چهارم در تشنجی که سببش رسیدن ایذا بود

۵۰

عصب یا بدماغ یکی آنکه امتلا و یبوست و یبس را دردی مدخل باشد و آنچنان باشد که بر جرم عصب از داخل یا خارج المی رسد و بدان سبب عصب حرکت کند
دیگر نزدیک بمبدا خود و متشنج شود در ذات خود برای دفع موذی پس تشنج افتد و عام ست که رسیدن ایذا بر عصب بی واسطه و بی مشارکت عضو دیگر بود چون
رسیدن نیش موذی بر عصب و قطع عصب و لذع خلط و مانند آن و یا بمشارکت عضو دیگر و از تازی تو داغ بود و اینهمه مفصل گفته آید اکنون بدانکه این تقسیم شامل
بر ده نوع یکی آنکه عضل یا عصب بریده شود بنهجی که علاقه باقی باشد زیرا که انقطاع تام موجب استرخا است نه تشنج دوم آنکه خلط حاد لذاع یا اکال در عصب افتد و بسبب
عصب را کشیده بمبدا خود سوم آنکه بر عصب گزند رسد از نیش کژدم و رتیلا و زنبور و مانند آن و از کیفیت سمیه اش بمبدا اعصاب که دماغ ست متضرر
شود و بالضرورت عصب حرکت کند و رجوع بمبدا نماید و تشنج پدید آید چهارم آنکه ادویه سمیه چون افیون و شوکران و مانند آن خوردن اتفاق افتد و حدوث
تشنج از شرب اینها یا بسبب منجمد و کثیف شدن رطوبت ست یا بکیفیت سمیه که متضرر سازد دماغ و اعصاب را قال الشارح و بها ای الافیون و الشوکران
مع انهما یوجبان التشنج باجماد الرطوبة و تکثیفها لها کیفیة سمیة مضادة للبدن و یتاذی منه العصب تاذیا شدیدا فیتقبض فی ذاته و یقصر کو مبداء پنجم آنکه
سردی شدید داخلی یا خارجی بعصب رسد و بدان سبب عصب مجتمع و منقبض شود و تشنج افتد ششم آنکه قی زنجاری اتفاق افتد و بسبب شدت لذع و سمیت
ماده فم معده متاذی شود و منقبض گردد و بر سبیل تشنج پس در عضوی که متصل و مجاور عصب وی ست تشنج پدید آید بسبب مشارکت هفتم آنکه خلط مراری منصب
شود بر فم معده که قوی الحس می بود پس از شدت لذع وی در عضو مشارک تشنج پدید آید بطریقی که در قی خلط زنجاری گفته شد هشتم آنکه علت معده سوداوی
شود و تشنج اعضائی که فیما بین آن اعضا و معده مناسبتی باشد از آنست که در بعضی گاه باشد که عضله ساق و ساعد متشنج شود زیرا که مابین اطراف و معده مناسبت
و مشارکت ست کما صرح بها جالینوس فی اغلوقن و لهذا سردی شوند اطراف بسردی معده و گرم میگردد معده بگرم کردن اطراف نهم آنکه
عارض شود علت در رحم یا مثانه یا اوعیه منی و بسبب مشارکت دماغ متضرر شود و تشنج پدید آید و وجه تضرر دماغ از علت این اعضا بارها ذکر یافته
دهم آنکه کرمهای شکم موجب تشنج شود و وجه حدوثش یا آنست که روده بواسطه لذع و ایذای دیدان منقبض گردد پس عصبی که مشارک وی ست
نیز متشنج شود و در عضوی که آن عصب بدو پیوسته است ضرر پدید آید یا آنکه ابخره متعفنه از دیدان مرتفع شوند بسوی معده و دماغ [illegible]
و بعضی متشنج شوند و خود را در هم کشند علامتها نشان قطع تقدم وقوع وی ست و نشان خلط لذاع و اکال وجود وجع لاذع و حکاک ست
در ان و نشان لسع و شرب افیون و شوکران که بیخ جبلی را گویند و برد شدید و قی زنجاری تقدم سببها و نشان ریختن صفرا بمعده
ظهور صفرا ست در قی و بودن غثیان و حرقت در معده و نشان امراض معده و رحم و اعضای عصبیه وجود آفت ست در ان عضو و نشان دیدان
برآمدن وی از امعا احیانا و دیگر آثار هر یک در محل خود ذکر یافته **علاج** در ازاله و منع سبب موذی کوشند مثلا در آنچه از قطع عصب بود هر چه در
اورام و تفرق اتصال عصب گفته خواهد شد بکار برند و در آنچه از خلط حاد و لذاع بود استفراغ خلط کنند و تبرید عضو با ضمده و نطولات و ادهان و جز
آن و آنچه از لسع و شرب ادویه سمیه بود هر چه در فصل دافع السموم گفته آید بعمل آرند و برخی در فصل صرع نیز گفته شده و در آنچه از برد شدید بود در عضها
و نطولها و ضمادهای گرم بعمل آرند و هر چه بهر دفع ضرر سرما در آخر کتاب گفته آید استعمال نمایند و در آنچه از قی زنجاری و انصباب صفرا بر معده بود نخستین
ماده را پاک کنند اگر باقی باشد بملطفات و مسکنات دهند بعده بهر تقویت فم معده هر چه در باب قی گفته شود بکار برند و قی زنگاری تنها
مهلک ست چه جای آنکه بسوی تشنج و در آنچه علت معده متشنج گراید دران کوشند که غذا از معده بر آید و بسیار باشند که اگر غذا از معده برآید سکون
لذع مفضی شود بزوال تشنج لهذا این نوع را سهل العلاج و سریع البرء گفته اند و کذلک هر عضوی که بسبب مشارکت باعث تشنج بوده باشد تدبیر
آن عضو که بمحل خود مضبوط ست توجه نمایند و بر عضو متشنج روغنهای مناسب بمالند و در آنچه از دیدان بود قتل و اخراج دیدان کفایت کند

فائده در صرع گفته شد که تشنج صرعی یا از امتلا افتد یا از انقباض یا یبوست را در وی مدخلی نیست لیکن باید دانست که در تشنج صرعی ماده در نفس عصب
نیست تا عصب را عرض یبس افتد بدان سبب تشنج افتد زیرا اگر چنین بودی تشنج زودی نمیکشود بلکه امتلا یا انقباض دماغ که منبت اعصاب است موجب تشنج میگردد و تشنجی که
ترس عظیم یا غم عظیم واقع شود و جهش آنست که عند خوف و غم روح بباطن راجع میشود و بتبعیت وی عضلها منقلص میگردد و تشنج پدید می آید و این تشنج کمتر اتفاق
می افتد **فصل** در تمدد و کزاز باید دانست که تمدد عبارتست از تشنج شدن عصب از هر دو جانب از آنست که عضو ممتد در است میماند و بجانبی نمیگردد و گویا
تمدد مرکبست از دو تشنج کما قال ابقراط التمدد مرکب من التشنج الخلفی والقدامی ولهذا تمدد از تشنج بسیط بدترست زیرا که طبیعت احتمال منیمه تعب نتواند
کرد و بروز چهارم بحران میشود و تا شدن بحران خطر عظیم دارد کما قال ابقراط من اصابه تمدد فانه یهلک فی اربعة ایام فان جاوزها برا و باید دانست که تمدد باین
حیثیت که منع میکند انقباض را چنانچه تشنج منع میکند انبساط را ضد تشنج است و باین جهت که چنانچه تشنج از امتلا و استفراغ واذیت می افتد این نیز واقع میشود
بجمله اسباب مشارکست اگرچه من حیث البعض لا اسباب نیز مباینت دارد اما اسباب تمدد و کزاز بسیارست یکی آنکه رطوبت بارده در میان لیفهای عصب
در آید و منجمد شود و بدان سبب عضو منقبض و منعطف نتواند شد و حال آنکه در طول نقصانی راه نیافته باشد و انجماد رطوبت در لیف عصب عامست که بسبب
باشد یا بمعاونت سبب سرد داخلی یا خارجی و داخلی چون شرب افیون و آب شدید البرد و مانند آن و خارجی چون ملاقات برف و هوای سرد و آب سرد و دیگر
محذرات و گاه باشد که رطوبت اندر میان لیفهای عصب و عضله گذر یابد چنانکه هم بر شکل لیفها بدراز بگذرد و اندر پهنا جای کمتر گیرد و هیچ ماده استرخا
پس بدان سبب اندر درازی عضله نقصانی پدید نیاید اما فرق درین تمدد و استرخا آنست که ماده استرخا تر و رقیق باشد و عصب را آغشته کند و هیچگاه
از وقت بیرون نمی آید و ماده تمدد و لیس از آن نفوذ شدن در میان لیفها بسببی لازم است که صلابت و فشردگی پذیرد و بسبب صلبی و فشردگی حرکتهای عضو باطل
گیرد و گاه باشد که ماده سخت نفوذ نکند بعضله جای نگرفته باشد لیکن نزدیک عضله رسیده باشد که همانجا بیفشرد و صلب شود و حرکت انقباض را باطل کند
دوم آنکه ماده در اصل و مبدا عصب افتد پس عصب آن ماده را از خلف خود بجانب خلاف مبدا که انتشار طول است دفع کند و بدان سبب همان جا بماند و نتواند
منقبض گشت سوم آنکه بسبب نخی والمی رسد و بدان سبب عصب تقعر اعنی موضع الالم در طول فرار کند بر سبیل تقلص و هم باز آمدن و این نوع عارض نمیشود
مگر از قی مفرط یا از گزیدن حیوانات زیان کار یا از زخمی که بر عصب رسد اما در قی هر آنکه هرگاه ماده لذاع بحرکت قی بسوی معده ریزد و فم معده از وی
متاذی شود و عصب که مشارک ویست بجانب مخالف گریزاند و کذلک هر شیئی که باعث الالام عصب گردد و عصب از آن موضع بجانب دیگر فرار میکند چهارم آنکه یبوست و خشکی
غالب کند پس رطوبتهای اصلی که اندر میان لیفهای اعصاب و عضلات است بتحلیل خرج شود و بالضرور پهنای عصب و عضله فراهم آید و در طول بیفزاید و بدان سبب راه
فرود آمدن قوت محرکه بسته شود و فرق در تشنج یابس و تمدد یابس آنست که اندر تشنج یابس درازی و پهنای عضله هر دو کمتر باشد و اندر تمدد یابس پهنا کمتر شود نه درازی
از آنست که تشنج خشک خطرناکتر از تمدد خشک است و بدانکه از انواع تمدد بعضی باشد که بسبب خلط غلیظ و ماده وی قوی باشد و آن بحسب و بعضی از اسباب خفیفه
افتد مثلا بسیار باشد که شخصی چیزی گران بردارد و یا بر زمین سخت خسپد بدان سبب عضلات وی کشیده گردد یا کفته شود و یکبار یا بیشتر بران شکل بماند و هر چه ازین قسم است
افتد از جمله تمدد بشمر ند لیکن سهل باشد پنجم آنکه باد غلیظ ممد و موجب این مرض گردد والتمدد الریحی یکون صعبا عسر العلاج بخلاف التشنج الریحی ششم
آنکه عضوی بسوزد یا مجروح شود و بدان سبب عضله از خوف ایذا که عند الانبساط و الانقباض لاحق میشود نتواند متحرک گشت و هم بران شکل بماند **فائده**
اندر بیشتر حالها تمدد و کزاز و تشنج از درد خالی نباشد و سبب درد درین آنست که ماده اندر میان لیفها افتد و حرکت انقباض آن را بیفشارد و بدان
سبب درد تولد کند و بدانکه لفظ کزاز گاهی اطلاق می کنند بر هر تشنجی که ابتدا کند از عضلات ترقوه یعنی چنبر گردن پس ممتد سازد آنرا
طولا بقدام یا بخلف یا هر دو جهت و گاهی اطلاق میکنند بر هر تمددی در هر عضوی که باشد و برین تقدیر کزاز مترادف تمدد است

وگاهی اطلاق میکنند بر سر تمددی که بسبب انجماد رطوبات در عصب بود بر این تقدیر تمدد بتمام تشنج امتلائی و علامتهای تمدد و کزاز بحسب سبب آن بود یا یبوست یا ورم یا اذی تمام در تشنج مذکورست مع علاج مگر آنکه در علاج این مرض نسبت بعلاج تشنج مبادرت کنند کما قال الشیخ اولی بان یبادر الی علاجه من التشنج لان الکزاز موذ خانق قاتل اما این دقیقی ست که سبب قوی باشد اکنون بیان می کنم علامات متقدمه که مخصوص بتمدد و آن بسیارست یکی آنکه عضلهای قفا و پشت همه سخت شوند دوم آنکه اختلاج در همه اندام پدید آید و زبان گرانی کند سوم آنکه آب دهان و شربت بدشواری فرو برده شود و اندر همه تن خارش پدید آید هرچند بخارند از خاریدن لذت نیابد و آنچه مقدمه کزاز باشد امتلائی است پس از وقوع عارض شود و نسبت کزاز چشم خداوند کزاز بردی خدا و ندخناق ماند روی سرخ و چشمها برخاسته باشد که چشمها زود زود بر هم زند و آنچه دقیقی ست که کزاز القدام بود باشد که رنگ روی سیاه یا سبز نماید و این آنگاه است که امتلاء دماغ و عروق سرد تر اکثر مواد فیها بدان حد رسد که منافس را بند کند زیرا که درین صورت بواسطه انسداد حرارت غریزی در ترویح مستولی میشود سردی بر رطوبات و عارض میشود تکاثف و انقباض در جلد پس اگر اجزا منشفه که موجب بیاض و حمرت تمامه بتحلیل مستخرج شود عارض میشود کمودت و سواد در لون و اگر اکثر مستخرج شود و بعضی باقی باشد لاحق میگردد خضرت وگاه باشد که تمدد در عضلهای زرد افتد و بیان خفقان نماید وگاه باشد که تمدد در عضلهای مثانه افتد و بول محتبس شود وگاه باشد که عضلهای مثانه بر وجهی متمدد گردند که قوت ماسکه باطل شود و بول را نتوان داشت وگاه باشد که عضلهای مثانه چنان کشیده شود که بعضی رگها بگسلد یا سر رگی گشاده گردد و بول خون شود وگاه باشد که معاء مستقیم و عضله مقعد بر شکلی کشیده شود که ثفل باز نتوان داشت وگاه باشد که بعضی را بسبب دی و فسردگی قولنج افتد و درین مرض اندر بیشتر حالها بول همچون آب گندگی باشد وگاه باشد که عضلهای عضلها بیمار یا کشیده یا پیچیده شود چنانکه از جامه خواب بیرون افتد و بالا گفته شد که علامتهای تمدد امتلائی بعینه همچون علامتهای تشنج امتلائی و دوربیا افتد هیچ انواع کزاز از بیخوابی و در خاصه از بودن در میان و کثرت خالی نباشد و سائر اعراض که گفته شد ظهور هر واحد از آن بحسب قوت تمددست کمالا یخفی تنبیه از آنکه تمدد در اکثر امر از سردی و فسردگی افتد ضماد یا روغنها که اندرین نوع بکار دارند باید که میل بهرمی و گرمی داشته باشد اگر عرق کند تنشف کنند و بر بدن وی سرد شدن ندهند و باقی تدابیر از باب تشنج بجویند که مستوفی ذکر یافته **فصل** در رعشه آن در لغت رعده و اهتزاز ست یعنی لرزه و علت مذکوره مسمی ست باسم لازم و واقع نمیشود مگر در اعضای مرکبه که آلت حرکت ست و رعشه در دست بیشتر افتد یا در سر و در دیگر اعضا که کمتر افتد و وجه کثرت وقوع رعشه در یدین در مطولات مذکورست و فرق در رعشه و اختلاج آنست که حرکت در اختلاج ظاهر میشود در هر حالت یعنی خواه عضو ساکن بود و خواه متحرک بخلاف رعشه که در حالت سکون ظاهر نمیشود و مراد از سکون ساکن بودن عضوست بر مستقر نه سکون یعنی اعتماد که در رعشه نیز می افتد اکنون بدانکه سبب کلی از برای رعشه سه نوع ست یکی ضعیفی قوت محرکه دوم ضعیفی آلت حرکت سوم ضعیفی هر دو یکی ازین علت را بحسب سبب سه نوع بیان کنم نوع اول آنکه از ضعف قوت محرکه افتد و این بر دو گونه است یکی آنکه بیماران را از پس بیماریها افتد و کسانی که جماع بسیار کنند خاصه بر امتلاء معده دوم آنکه از اعراض افتد چون از هیبت بادشاه و از ترس عظیم که از جایگاه بلند فرو نگریستن یا بر سر دیوار ی رفتن یا من و وهما افتد و از شادی عظیم و خشم و صعب و خجالت و فزع واقع شود و این همه بسبب عاجزی یا تشویش قوت محرکه رعشه می آرند اما باید دانست که ضعف قوت ست و خجالت و غضب و فرح مشوش نظام حرکات قوت حیوانیه و ظاهرست که قوت نفسانیه تابع قوت حیوانیه است لیکن غضب آن زمان موجب تشویش حرکت قوت میتواند شد که با فزع مختلط باشد و الا غضب تنها رعشه نمی آرد زیرا که ضعف را در غضب دخلی نیست بلکه مشعر بقوت قلب ست از آنست که در غضبی که با فزع مرکب نباشد رنگ روی سرخ میباشد و در آنچه با فزع مرکب ست ذرد میباشد فاما غضب و فرح گاه باشد که بی ترکیب شدن با عارضی دیگر رعشه آرد و این وقتی ست که اضطراب قوی در روح افتد و بدان سبب حرکات وی مختلف شود پس نظام حرکات قوت مشوش گردد وگاه باشد که غضب و فرح و ظفر اگرچه بمراد بود در روح اضطرابی نیفتد و یا عارضی دیگر مرکب نشود

امّا رعشه آرد و این آنگاه است که زیر پوست رطوبت فضلیه بود زیرا که هرگاه از حرارت غضب و فرح آن رطوبت بگدازد و از آن جایگاه بیرون آید و عضلها را بجنباند
رعشه پدید آید و رعشه که بعضی جوانان را در هنگام قریب جماع افتد از این قبیل است علاج آنچه از پس بیماریها افتد پس زائل شود بسبب تقویت دل و دماغ مشغول شوند و آنچه از
پس جماع افتد تدبیرش ترک جماع است خاصة پر امتلا پس از آن بر تقویت هرچه در باب قوت باه تدارک ضعف گفته شود بکار برند و آنچه از اعراض نفسانیه افتد
تدبیرش آنست که بهرچه تسکین از آن حاصل آید مشغول گردند بدلجوئی و امیدواری و تحقیر و مانند آن بهرچه شایسته آن سبب باشد و آنچه بهنگام قرب جماع
افتد تدبیرش تقلیه غذا و فرودی است **نوع دوم** آنکه از ضعف آلة حرکت افتد و این بر سه گونه است یکی آنکه سوء مزاج بارد عارض شود بعصب و بدین سبب عصب
از روح متأثر نشود چنانچه باید و مسترخی گردد و عصب با استرخاء غیر تام زیرا که درین صورت قوت محرکه اعضا را جذب میتواند کرد با علی ما به سبب ضعف نگاه داشتن نمیتواند
داشت پس آن عضو بسبب ثقل طبیعی متسفل میگردد و بالضروره در حرکت جاذبه قوت محرکه و در حرکت متسفله عضو واقع میشود حرکت متضاده هم لغشه بخلاف فالج که
استرخاء تام است و قوت محرکه بر جذب اعضا قدرت ندارد و رعشه پدید نمی آید تا که قوت بر جذب اعضا قادر نباشد مع ضعفها عن الامساک و از قبیل
سوء مزاج بارد است رعشه که پیران و مشائخان را افتد و رعشه که از افراط نوشیدن آب بغایت سرد و از نوشیدن در غیر وقت واقع شود و نوشیدن
آب بغیر وقت آنست که در حالت ناشتا یا بر ریاضت یا بعد حمام خاصة اگر تشنگی نباشد اتفاق افتد و رعشه که از بسیاری شرب شراب حادث گردد قال الشیخ
الاسباب والعلامات الاكثار منه بل من جميع الاغذية حارة كانت او باردة يبرد المزاج باطفاء الحرارة الغريزية واجمادها وغمرها كالحطب الكثير على النار القليلة
في ضعف العصب والروح والقوة عن تحريك الاعضاء على المجرى الطبيعي ويحدث الرعشة والاسترخاء وغيرهما من العلل الباردة و در صدر
این امراض از شرب شراب کثیر وجوه دیگر نیز بیان کرده مخوفا عن التطويل ضبط آن نه نمود دوم آنکه از امتلا و ناگواریدن طعام و ریاضت ناکردن اندر عصب سده
افتد غیر تام از اخلاط غلیظه لزجه و بدان سبب قوت محرکه تمامه نافذ نشود قدری که نفوذ کند عضو را ببالا کشد و از آنکه قلیل المقدار باشد نتواند حفظ نمود
بالضروره عضو بثقل طبیعی خود و ثقل خلط غلیظ که در آنجا متمکن است پیوسته مائل بسفل بود و ازین دو حرکت متضاده رعشه پدید آید و علامات سوء مزاج
بارد و سده اعصاب در فالج ذکر یافته است **علاج** آنچه بسبب خلط بود مستفرغ سازند ماده را بتدریج و رفق مثلاً نخستین ماء الاصول دهند بعده حب ایارج
و بعده ایارجات و تدبیر رفق استفراغ در امراض ما سبق بنهج مستقیم گفته شده است بر نقد سیاح احتراز از ادویه قویه و استفراغ قویه ضروری است
لما قالوا يجب الاحتراز في الرعشة عن الادوية والاستفراغ القوي لان كل هذه تحليل القوة ويضعفها ويزيد في الرعشة و این حکم در سائر امراض
عصبیه است چنانکه بالا بار بار ذکر یافته و مالیدن روغن قسط و روغن زنبق و در طبیخ ضباع یعنی کفتاران و ارانب یعنی خرگوشها نشستن و در طبیخ بیاره
است نیز گویند ضماد کردن و بمیاه حمات غسل نمودن و عضو را جنبش کردن و مالیدن همه مفید است فان هذه كلها تجلب الى الموضع دما كثيرا و تسخنه و تعيده
الى الحركة و معنی میاه حمات در صداع سافج گفته شده و آنچه از سوء مزاج بارد بود بر تبدیل مزاج هرچه در مادی است بکار برند مگر تنقیه که این نوع محتاج بآن
نیست لخلوه عن المادة اما آنچه از شراب بود تدبیرش آنست که یکبارگی دست از خوردن باز دارند و روغن گل با موم و یا اندکی سرکه آمیخته بسر نهند
اغذیه هرچه خون را غلیظ کند تناول کنند چون کشک عدس و مانند آن و مغز خرگوش بریان کرده اندرین علت سود دارد سوم آنکه خشکی غلبه کند بر عصب
و بدین سبب در حرکت فرمانبرداری نکند چنانچه باید و علامت این تقدم اسباب مجففه است و لاغری عضو و قحل عضله وی شاید بودن و ایضا از نشان این قسم
است که زردی خشک شود و با وجود آن در ان عضو گرمی نرسد اما توان دانست که تا خشکی بنهایت درجه نشود موجب رعشه نگردد بدلیل ان المدقوق مع غلبة
الجفاف عليه لا يرتعش الا في الانتهاء **علاج** در ترطیب کوشند بدانچه در تشنج یابس گفته است **نوع سوم** آنکه از ضعف قوت و از ضعف آلت افتد و این
چنان باشد که عصب متاذی شود از اسباب خارجیه یا داخلیه خارجیه چون برد شدید و افتادن زخم یا گزیدن حیوان زهردار و کوفتن عضو و اخلیه

٥٤

چون خلطی بغایت سرد یا بغایت گرم و رطوبتی گردد آید و عصب را متاذی سازد و ازین اسباب هم اندر قوة و هم اندر آلت ضعف تولد کند و علامات این وجود داشت

ست و ظهور دراعراض اسباب بود **علاج** لیل زانکه سبب تدارک اثر مابقی وی کنند بچیزهای مناسب مثلا آنچه سببش رسیدن سرما بود در روغن تربت

عاقرقرحا ظلتیت و جند بیدستر یار گرده بر عضو بمالند و آنچه از احتراق و سوختن آمد لعاب اسپغول سپید سپید و در روغنهای سرد بدان جا شند و باقی در فصل

احتراق گفته آید و آنچه از لسع حیوانات آمد تدبیرش در آخر کتاب گفته آید و آنچه از حصول خلط بود از بدن پاک کنند و کذلک سبب هرچه بایست بود

باشد بعمل آرند و بدانکه رعشه که بجانب چپ افتد عسر باشد و کذلک رعشه پیران که از پیری افتد **فائده** آنچه از جهت لرزیدن سر آزموده اند اسپیته گیرد درم

اسطوخودوس با یک درم ایارج فیقرا صب کرده بدهند و اگر دو درم اسطوخودوس تنها اندر ماء العسل بدهند موافق باشد از بجده روز تا یکدرم و با یک نیم درم حب قوقیت

حب قوقایا دادن مفیدست و در آنچه زمن باشد جندبیدستر اندر ماء العسل سود مند ست **فائده** مفرترین آبها در رعشه آب باران ست و از موجبات این مرض بسیار

رگ زدن ست و موجبات دیگر بالا ذکر شد و محمد زکریا گفته که هرگاه خداوند مصروع را سر بلرزیدن آید باید دانست که در دماغ وی آماس ست والله اعلم

فصل در خدر و این لفظ تازی ست یعنی فتور و از آنکه فتور لازم این مرض ست باسم لازم مسمی گشته و جمهور اطبا بتا خرین چنین تعریف کرده اند

علتی ست که حادث میشود در حس لمس پس اگر سبب قوی باشد حس بالکل باطل میشود والا ناقص میگردد بحسب نقصان سبب و در اکثر امر درین علت حرکت عضو مخدر

بر حال طبیعی نمیماند لیکن آنجا که سبب ضعیف بود ممکن باشد حرکت از حال خویش نگردد زیرا که عصبها که آلت حس ست دیگرست و عصبها که از آن حرکت ست دیگر و ایضا

آنجا که سبب قوی بود بسبب انسداد منفذ قوت حس منفذ قوت حرکت نیز مسدود می گردد تا استحکام نگرفته است خدر یا رعشه پیدا شدی پس از استحکام فالج استرخا

میشود و بسیاری از متقدمین خدر را فقط بنقصان حس مخصوص داشته اند و گاه باشد که از خدر رعشه مراد دارند علی سبیل الترادف لهذا قال الشیخ لفظ الخدر یستعمل

الکتب استعمالا مختلفا و ایضا قال الخدر قد یدام فی عضو ولم یزله الا التمریخ وعقبه فالج انتهی و اما احساس حرکت شبیه بحرکت مور چه و مانند آن

خارش سوزن در عضو مخدر میشود مگر در آنجا که سببش سوء مزاج بارد کثیف باشد از عصب بود از خون چنانکه گفته آید در علامات آن اکنون بدانکه سبب کلی خدر آنست

که قوت حساسه از نافذ شدن در اعضا باز ماند بتمامه یا بعضه و اسباب جزئیه وی هشت ست یکی آنکه عصبی منضغط و فشارده شود یا پیچیده گردد چنانکه

کسی بر پا نشسته باشد بزمانی طویل و چون خواهد که برخیزد پای او خفته باشد و آنچه از کسر و خلع ورباط عضو بود ازین قبیل ست **علاج** دراز السبب کرده شود

مثلا در جلوس بر پا هیئت تغیر کنند و عضو را آهستگی مائل ببالا نمایند و در کسر و خلع تدبیر وی بدانچه گفته خواهد شد در باب وی مشغول شوند و

در ربط رباط را بکشایند و آهستگی بمالند دوم آنکه در عصب سده افتد از خلط غلیظ خام بارد یا عصب از فضل رطوبتی مائی متشرب شود و مسترخی گردد و

منطبق شود و درین هر دو صورت قوت حسیه از سلوک طبیعی باز میماند و علامات این همان ست که در فالج بلغمی گفته شد سوم آنکه بسبب خون کثیر المقدار در عضو

ریزد و بدان سبب سده افتد و خدر عارض شود و علامتش آنست که رنگ عضو سرخ مائل بسیاهی بود **علاج** فصد کنند و تقلیل غذا نمایند و آنجا که موجب ازدیاد

خون وضع عضو بود بر هیئتی واحد تا زمان طویل در اکثر حال تغیر هیئت کفایت کند و باید دانست که سده مخدره از سودا کمتر افتد و از صفرا نادر

چهارم آنکه از خارج سرما مفرط بعضوی رسد و مزاج او را تباه کند و جرم وی را غلیظ سازد و بدان سبب روح بکمایتنی نافذ نشود و پوشیده نیست که مزاج

بارد کاثف مجمد داخلی بود یا خارجی جوهر عصب را درشت میکند بجهت آنکه اجتماع اجزایش از آنست که ملمس وی درشت بود و جلد بافته نسبت بجلد بساق

مخدر مخلوق ست و علامت سوء مزاج بارد و تقدم سبب و ظهور غلظ و کثافت و صلابت در عصب بگرمی تنفع شدن و در عضو حرکتی شبیه بدبیب نمل

احساس کردن **علاج** بتلیین و نرمی عصب روغنهای گرم بمالند و آب نیمگرم بریزند و بتبدیل مزاج عصب ضماد و طلاها تسخینه استعمال

کنند و عضو را بمالند بنبجی که سرخ شود پنجم آنکه خشکی غلبه کند و بدان سبب اجزاء عصب مجتمع شود و لیفها بهم بپیوندد زیرا که هرگاه رطوبات

کرا ان میان ایشان مملو و پیچ بسبب خشکی معدوم گردد و بجهت ضرورت خلا ایشان با هم می پیوندد پس بالضرور مسالک مسدود میشوند و مانع نفوذ روح میگردد

علامات و علاج وی چون علامات و علاج تشنج یابس است و بدانکه جالینوس میگوید گاه باشد که طاوند مزاج خشک را روی گرم خورد پس خشکی زیاده شود و

بدان سبب از سر انگشتان او خدری پیدا آید و بر زیر می آید و بتدریج اندامها دیگر متعدی گردد و از این قبیل است خدری که اندر تبهای محرقه و حاده بسبب تحلیل رطوبتهای

اصلی و غلبه خشکی اندر دست و پا پدید آید ششم آنکه زهر سرد چون افیون یا گرم چون بیش خورده شود و بدان سبب خدر را افتد زیرا که مزاج روح از سم متغیر میگردد

و بدان سبب مناسبتی که فیما بین اعضا و روح است مفقود میگردد پس اعضا از اثر وی متاثر نمیگردند و با وجود این زهر سرد از جمله مغلظات روح است لبرد ته هفتم آنکه

زخم حیوانی زهردار بر عصب رسد خواه سرد چون لسع عقرب خواه گرم چون لسع حیه حدوث خدر از وقوع لسع بهمان سبب است که دیدانچه از شرب سم افتد گفته شد

علاج تریاق فاروق دهند که جامع المنفع است در هر سم و در آخر کتاب تدبیر بحسب هر سم مذکور است بدان رجوع نمایند **فائده** سمکی است که از ماهی

رعاده گویند از خواص او آنست که هر که او بدست گیرد حس دست او باطل گردد بلکه میگویند که اگر در دام ماهی گیر افتد دست ماهی گیر خدر شود بدین دام

نگاه نتواند داشت هشتم آنکه قوه حیوانی ضعیف شود و بدان سبب حس اطراف ناقص گردد و این در حال غشی و در حال مرگ اتفاق افتد **فائده** هر گاه بسبب امتلا یا

و ماده اندر دماغ بود حس و حرکت همه تن باطل میشود بهمان روز یا تا هلاک میسازد و باشد که آفت اندر نخاع بود پس نقصان حس و حرکت باندازه سبب همه تن یا اندر یک

نیمه پدید آید و حس اندامهای زیر وی باطل و ایت باشد گاه باشد که سبب اندر یک شاخ بود از عصبی زیر که مهره بیرون آید از مهره های گردن یا از مهره های پشت پس آفت

اندر یک عضو که بدو پیوسته باشد پدید آید و بدانکه خدر بلغمی چون مستحکم شود بفالج می انجامد چنانکه بالا گفته شد و گاه باشد که ذات الجنب و ذات الریه و سرسام سرد بخار

و تبها گرا پدید و بسیاری خدر مقدمه فالج یا مقدمه صرع یا مقدمه سکته یا مقدمه تشنج باشد اللهم احفظنا و سائر المومنین من جمیع آفاتک **فصل** در لقوه و آن علتی

ست که اندر عضلهای روی افتد و چشم و ابرو و پوست پیشانی و لبها کوژ شود و از هیئت طبیعی بگردد پس لبها کما ینبغی با هم نپیوندد و آدمی از مکیدن و دمیدن

عاجز باشد و ایضا اگر بخواهد نفخ کند باد از یک جانب برآید نه مستوی چنانکه نتواند اطفای سراج نمود و پلکها بر چشم نیز علی ما ینبغی منطبق نشود و این همه که گفته شد وقتی

که علت در یک شق وجه بود و این بیشتر افتد اما گاه باشد که علت در هر دو شق وجه بود که جمیع شعبها هر دو جانب را در گیرد درین هنگام هیچ کجی در روی ظاهر نمی شود

ولیکن انطباق اجفان فتور می افتد و دیگر اعراض متقدمه موجود و بیشتر از آن میباشد که در یکی از ابدان حکی الرازی ان جلا احتجم والحال الحجوم فحدث لقوه

لم یتموج منها فمه ولکن عسر علیه اطباق احد عینیه ولم یمکنه اطباق الثانیة قطعا بدانکه لقوه بر دو قسم است تشنجی و استرخائی و این فصل اندر دو قسم بیان کنیم **قسم اول** در لقوه

تشنجی و این بر سه گونه است یکی آنکه عضلها که حرکت این اندامها بدان است از رطوبتی غلیظ یا باد که از دماغ بسوی آنها آید ممتلی گردد پس پهنای وی زیاده شود

و درازی کم و بدین سبب اندامها کشیده میشود و از نهاد خویش بگردد و دوم آنکه عضله گردن بیاماسد و خناق آرد و بدان سبب اوتاد و عضلهای وی کشیده شود و لقوه

پدید آید هر آنکه بعضی اوتاد و عضلهای روی از چنبر گردن رسته باشد و این نوع لقوه اندر لبها پدید آید بسبب آنکه تنها در لب پیدا آید از تشریح معلوم گردد گاه باشد

که آماس عضله گردن بفالج انجامد بسبب فشار دادن منفذ اعصاب که مجری قوه حس و حرکت است و از اینکه آماس عضله گردن گاه بلقوه انجامد و گاه بفالج از اسباب مشترکه

شمرده اند سوم آنکه بیوست و خشکی غلبه کند و بدان سبب رطوبات نیست شوند و دماغ و نخاع و اعصاب بسوزد و بریان گردد و لقوه پدید آید و این نوع اندر آخر بیماریهای گرم

و تبهای محرقه و نزدیک مرگ افتد و باشد که استفراغهای مفرط نیز لقوه تشنجی آرد با حرارت یبوست و افنای رطوبت و علامت لقوه تشنجی آنست که پوست

پیشانی آن شق که علیل باشد صلب و ترنجیده شود و بالا کشیده گردد بنوعی که عضلات تشنج پیشانی آن شق ناپیدا شود و در پوست سر یا در ناحیه

گردن شکنج پدید آید و آب از دهان کمتر برآید و پوشیدن چشم که بجانب شق سلیم است متعذر شود و اندرین نوع صداع بیشتر باشد و با وجود این حا لها

بر حال خویش بماند و در حواس کندی ظاهر نمیشود و آنچه از آماس عضله گردن افتد تقدم آماس آن شاهد حال است **فائده** در تشنج یابس قلت

ربیع و نزاق ظاهر ست اما در امتلا بهر آنکه ماده غلیظ و خام ست هیچ چیز منجذب نمیتواند در بزاق بخلاف ماده استرخا که رقیق ست نزد آب السبهوی بر آید

بزاق علاج آنچه در تشنج یابس یا امتلائی ست تدبیر این نوع لقوه بحسب همچنان ست والیضاد لقوه تشنجی خواه بسبب یبس بود خواه امتلا تکمید بکماد ات

مرخیه چنان خرقه بآب گرم تر کرده و مثانات بر روغنها پر کرده و تدهین بر روغنهای گرم بغایت مفید ست و باقی علاج لقوه تشنجی که سببش امتلا بود دلیلیه بیان

که در لقوه استرخائی آمده شود واذا قیل لا باس ان لم تمیز بینهما فان العلاج مشتبه بینهما آنست که تا چهار روز یا هفت روز نگذرد بیمار را العلاج نکنند لیکن اگر

طبع خشک بود روز دوم بحقنه نرم طبع را روان کشود و اگر با لقوه علامتها که مقدمه سکته بود بهم رسد باید شتافت و بحقنه تیز یا مسهل قوی استفراغ باید کرد

لی تمهل و دین ضابطه گو را استرخا نیز باید داشت و فوائد دیگر که در قسم استرخا گفته آید در لقوه تشنجی و امتلائی نیز ملحوظ دارند و امر توقف علاج با لقوه

تا چهار روز در انجاست که علت ضعیف بود و توقف تا هفت روز در ان موضع که علت قوی باشد و با لقوه ثقل سر و بدن کمتر و حواس بر حال بود لهذا توقف

استفراغ بهر آنکه ماده لقوه در تشنج بود یا استرخائی حد ذاته هایج و سایر ست لهذا دفعة واقع میشود و با وجود آن در هنگام ابتدا بواسطه عدم نضج که غیر مستعد

تاثیر دوا اگر ماده را حرکت دهند میتواند که ماده بر آید و بسوی دل ریزد و نخاع پایان سازد یا بسوی شقی از نخاع ریزد و بفالج انجامد یا بسوی بطون شریفه دماغ توجه کنند

سکته آرد یا متولد لهذا صاحب اسباب و علامات گفته ست اللقوة کثیرا ما ینذر بهذه الامراض ای السکتة والفالج فینبغی ان یبدا بتلطیف الخلط واعداده للاستفراغ

چنانکه گفته آید در انجا که آماس عضله گردن سبب لقوه شود هر چه مناسب حال آماس بود بکار برند **قسم دوم** در لقوه استرخائی و این چنان باشد که عصبها و عضلها یکجانب

بسبب بلغمی رقیق که از دماغ فرود آید تر و غشنده و سست شود و مجاری روح مسدود گردد و بدین سبب حرکات آن اندامها سست شود و اندامها فرو آویخته گردد لکن لقوه

تشنجی بیشتر باشد و استرخائی کمتر و علامات این آنست که گوشه دهان مسترخی و ضعیف الحرکات گردد و پوست جبهه وی و عضلهای آن طرف تر نجیده نباشد بلکه

نرم بود و بلک زیرین چشم آن سمت فرود آمده تر باشد چنانکه پلک بالا بوی نرسد و اشک از ان چشم سایل بود و حواس کند و مکدر باشند خصوصا ذایقه و اگر چه فرق در تشنجی و

استرخائی اظهر من الشمس ست لکن بهر زیادتی تحقیق فرق دیگر نوشته می آید و آن آنست که جالینوس میگوید در زیست که بر میان کام گذرد و جدائی هر چه استخوانهای

رو بدان ست و از اندرون دهان غشا رنگ پوشیده است و این در زبان غشا ببینید بگیرد پیوسته است پس گاه لقوه استرخائی پدید آید در هر شقی که استرخا بود غشا کام همان

طرف مسترخی و آویخته و متغیر اللون و ذی رطوبت نماید و دیگر بسلامت بر حال خویش باشد و طریقه دیدنش آنست که طبیب انگشت بر زبان گذارد و فرو نهد تا

زبان پیچ و ترنشیند پس کام او نظر کند اگر در غشا جائی استرخا و آنچه گفته شد پیدا باشد حکم کند که لقوه استرخائی ست و اگر غشا بحال خویش بود و دیگر اعراض که در تشنجی گفته شد

از ترنجیدگی پوست پیشانی و مثل آن ظاهر باشد حکم نماید که لقوه تشنجی ست والیضا در استرخائی یک طرف حرکت نمیکند و در تشنجی حرکت میکند اگر علیل جهد کند لکن با مایک

و وی بطبیعی نمیتواند شد علاج تا روز چهارم یا هفتم در گذرد و از ادویه بجز ماء الاصول که با سکنجبین بزوری یا عسلی یا سکنجبین آمیخته باشند هیچ ندهند و از اغذیه

هر چه لطیف و معتدل در تری و خشکی بود چون نخود آب و روغن زیت مانند آن اختیار کنند و هر چند که از آب طعام خوردن را باز دارد بهتر باشد والیضا از انچه طبیعت را گرم

چون انگبین و کبوتر بچه و مانند آن دست کشیده دارند خصوصا در تشنجی اما ماء العسل باکی نیست بهم از اول روز میتوان داد از ان حرارتی تیز نمیباشد لیکن

ماء العسل که تا چهار روز میدهند ساده باشد یعنی بادویه حار ممزوج نباید کرد و از غرغره و عطسه آوردن نیز تا انقضای آن ایام و قبل از تنقیه اجتناب

واجب میدانند زیرا که غرغره و عطسه ماده دیگر را بموضع علت کشد و ماده را که آنجا باشد و خام بود دفع نتواند کرد و کذلک همه ادویه از ابتدا تحت زبان گذاشتن

آنکه هر لطیف تر باشد از ماده تحلیل کند و باقی را غلیظ و عسر ساز دلیل اولی تر آنست که صبر کنند تا ماده که بموضع علت میل کرده است تمکن پذیرد و در این اثنا

بجز بدان مشغول نباید بود که ماده مدد نیابد و قوت بر جا ماند و بعد از آن که ایام معهوده در گذرد و ماده نضج یافته باشد بتنقیه بدن استعمال نمایند حبوب و

ایارجات که در فالج ذکر یافته است و این همه تدبیر به رفق کنند چنانچه در ابواب گذشته بکرات ذکر یافته دلیل بدانکه از تنقیه بدن خاطر جمع شود به تنقیه

[illegible] جمله که یاد کرده آمد غرغره و سعوط و تدلیل و کماد و تنطیل را کار فرمایند که بنهایت سودمند است اما [illegible] آنست که سعوط را [illegible]
صفت غرغره مرزنجوش و صعتر و قرنباد و خردل و بیخ کبر و حب الغار [illegible] جمله را کوفته بجوشانند و [illegible] ممزوج ساخته غرغره کنند و
ایارج فیقرا با ماء العسل آمیخته غرغره کردن همین حکم دارد صفت سعوط [illegible] با عصاره اصل السوس تر آمیخته در بینی چکانند زهره گرگی [illegible]
[illegible] با شیر زنان همین حکم دارد [illegible] مرزنجوش [illegible] سکبینج [illegible] سوده باید در هم
روغن زیت آمیخته اندر بینی چکانند [illegible] صفت تنطیل [illegible] قرنباد [illegible] ورق غار [illegible] بابونه و اکلیل الملک
و مرزنجوش [illegible] بجوشانند و استعمال [illegible] نفع دارد [illegible] سکبینج [illegible] این چیزها [illegible]
[illegible] آوردن [illegible] دارد [illegible] صاحب خیره [illegible] ترتیب [illegible] است
که چون چهار روز [illegible] استعمال ایارج فیقرا [illegible] استعمال نمایند [illegible] اندر خانه نشیند که بسیار
روشن نباشد [illegible] فائده اندرین آنست که آئینه چینی سخت روشن [illegible] اندر خانه تاریک [illegible]
[illegible] اندر روی دیده [illegible] باید داشت [illegible] سفید است [illegible]
طبیبان هندوستان آزموده اند و منفعت آن بسیار است آنست که گوشت [illegible] و استخوان جدا کرده [illegible] روغن
زیت آمیخته بر سر [illegible] اندرین باب نفعی دارد [illegible] سرکه [illegible]
[illegible] سرکه [illegible]
ساییده [illegible] طلا کردن [illegible] مرزنجوش [illegible] قیصوم و سداب [illegible] بخار آن دارند [illegible]
تشنج سخت عضلها را لازم [illegible] مشغول باید شد [illegible] قرابادین قدیم [illegible] اندر خانه تاریک [illegible]
روشنائی نبینند [illegible] احتیاط کنند [illegible] غرغره کنند
پس [illegible] هفت روز [illegible] ناشتا اندر بینی [illegible] روغن [illegible] حبة الخضرا [illegible]
بچکانند [illegible] قطره [illegible] آفتاب [illegible] و سر بالای بخار [illegible] دارند [illegible]
اندر سرکه [illegible] عرق [illegible] عرق بسیار [illegible] روغن [illegible]
با روغن حبة الخضرا گرم کرده [illegible] بمالند و یکساعت [illegible] آفتاب گرم کنند [illegible] بخار [illegible] دارند [illegible]
عرق [illegible] روغن بمالند [illegible] یکساعت [illegible] ده بار این عمل کرده شود [illegible] هفت روز [illegible]
و هرچه [illegible] علاج [illegible] طعام [illegible] گرم شود [illegible]
[illegible] آفتاب [illegible] روغن قسط یا روغن سداب یا روغن حبة الخضرا [illegible] جالینوس [illegible]
اگر [illegible] غبار [illegible] روغن طلا کنند [illegible] اندرین باب [illegible] غرغره و سعوط [illegible]
استعمال ادویه سعوط [illegible] روغن بنفشه و شیر تازه و شیر زنان [illegible] گرم کردن مهره گردن [illegible]
[illegible] گردن نهادن [illegible] بیرون آرد [illegible] عسل [illegible] فائده [illegible]
[illegible] غیر مایل [illegible] غیر مایل است

٥٨

شق مائل صحیح اما در استرخائی گاه باشد که جانب مائل صحیح بود و جانب غیر مائل سوء علت و گاه بالعکس بود کذا قال شارح الاسباب ان شاء الله که بدان
معلوم شود که آفت در کدام جانب است یکی آنست که بطلان یا نقصان حس این جانب حادث شود اختلاج در آن شق گواهی دهد دوم آنکه اگر شق علیل را [illegible]
کنند و بشکل طبیعی آرند شق دوم بی تکلف راست شود و شکل و هیئت طبیعی گردد بدانکه لقوه که بجانب چپ افتد عسرتر باشد و نشان پدید آمدن لقوه آنست که
نخست در استخوان روی درد پدید آید و حس پوست روی نقصان گیرد و اختلاج در یک نیمه روی بسیار افتد و قال الرازی فی الحاوی الکبیر ان اللقوة اذا
اشتدت ستة اشهر لا یرجی برءها و باید دانست که گاه باشد که ماده لقوه مختلف القوام بود پس آنچه رقیق است تحلل گردد و آنچه غلیظ است تشنج و درین صورت
یک جانب روی استرخی میگردد و جانب دوم تشنج پس یک شق علامات استرخا پیدا باشد و در شق دیگر نشانهای تشنج **فائده** محمد زکریا میگوید هر که مستعد
لقوه باشد از حجامت اندر علت لقوه افتد و میگوید که دو مرد را دیدم اندر یک روز حجامت کردند و هر دو پیش از حجامت تخم سپید خورده بودند و هر دو را همان روز
لقوه پدید آمد و هم او میگوید که مردی حجامت کرد پس از آن گرسنگی کشید پس ساعت لقوه پدید آمد و دهان و روی او کژ نشد و جز آن نبود که چشم بر هم تمام نتوانست
نهاد و دیگر چشم بر هم نهادن بتحقیق هرگاه آب خوردی از دهان او میریخت و سبب آنکه روی او کژ نشد آن بود که علت اندر هر دو جانب بود و هم او گفته بسیار دیده ام
[illegible] پدید آمد پس سکته در گرفت و دیگر میگوید بسیار باشد که خداوند لقوه اندر چهار روز هلاک شود و اگر از چهار روز بگذرد از خطر سکته بیرون آید و هر لقوه که اندر روزها
زائل نشود دراز کشد و هر چه از شش ماه بگذرد زوال آن عسر باشد **فصل** در اختلاج یعنی پریدن عضو و آن حرکتی است غیر اختیاری که حادث شود در موضعی از بدن
چون قلب و معده و عضلات و کبد و طحال و اعصاب و عروق و رحم و مانند آن هر عضوی که [illegible] و منقبض تواند شد بخلاف رعشه که مانند تشنج واقع نمیشود [illegible]
الیه متحرک نمیشود بارادة و چون [illegible] اختلاجی است که سریع و متواتر باشد لیکن بسرعت ساکن شود لیکن اگر سبب قوی بود میتواند که ساکن شود در تشنج
گردد و اختلاج بی سکون زمانی طویل مکث کند و هر چونکه باشد حرکت عضو مختلج مخصوص بجهتی نیست بهر جهت متحرک میگردد و مائل بفوق بخلاف رعشه که در آن
پیوسته عضو مائل بسفل میباشد [illegible] و سکون داخلی ندارد و ایضا رعشه در حالت تمکن قرار ظاهر نمیشود بخلاف اختلاج که در حرکت و سکون متفق ممکن الوقوع است
و سبب موجب این علت باد غلیظ بخاری است که از استحاله رطوبت غلیظه حاصل شود [illegible] و سبب مانع بودن گوشت که بالای وی باشد خاصه اگر [illegible]
بدن متکثف مستولی بود نتواند بر آید از مسام [illegible] در دفع وی کوشد [illegible] اضطراب بواسطه اضطراب عضو مختلج شود تا که بحرارت حادث
حرکت باد غلیظ لطیف و تحلیل نپذیرد و دلیل بر آنکه از باد است آنست که زود بگذرد و تحلیل پذیرد و دلیل بر آنکه غلیظ است آنست که در امزجه سرد در اوقات و
[illegible] سرد اسباب [illegible] چون آب سرد نوشیدن و در آن غسل کردن بسیار افتد و باید دانست که هر چه بغایت نرم است چون دماغ و هر چه بغایت سخت است
چون استخوان اختلاج در وی نیفتد زیرا که باد اندر اینچنین عضو باز داشته نگردد [illegible] تموج کند و اختلاج آرد و بسیار باشد که اعراض نفسیه چون خشم و شادی و غم
سبب اختلاج شود بسبب آنکه روح متحرک گردد و حرکت روح ماده را تحلیل کند و از تحلیل [illegible] باد متولد شود غلیظ القوام و باد غلیظ بادی باشد که اندر [illegible]
اندامها مانده باشد [illegible] گشته [illegible] که در جای بند مانده [illegible] بدانکه اختلاج دائم [illegible] مقدمه [illegible] باشد و در [illegible] مقدمه سکته یا تمدد یا تشنج
[illegible] مقدمه مالیخولیا و صرع و در زیر پهلو مقدمه آماس حجاب [illegible] باشد و اختلاج لب [illegible] مقدمه قی باشد و در ابتدای لقوه و صرع البته افتد
علاج نخست از هر چه ماده و سبب آن را زیاده کند پرهیز چون آب یخ و طعامهای سرد و بادناک و امتلا و شبانگاه خوردن و شرابها و [illegible]
مانند آن پس آن موضع را بخرقه درشت بمالند یا بنمک گرم تکمید کنند و بعد بروغنهای گرم چون روغن بابونه و غیره و قسط و فربیون تدهین نمایند
[illegible] یعنی ابتدا با ضعف کنند و چون از وی نفع نشود اقوی از آن بکار برند حاصل آنکه تا که مقصود از روغن بابونه بر آید قسط را بکار
نفرمایند و تا که از قسط مطلب حاصل شود به فربیون اقدام ننمایند و باید که هر بامداد گلنگبین عسلی با تخم بادیان بدهند و تلطیف تدبیر کنند

۵۹

بادر اغذیه بچه نخود آب شور یا گنجشک کبوتر بچه یا مانند آن که با صعتر و دارچینی و زیره و کرد یا پخته باشند تناول کنند و آب یا گرم سرد ندو شیاف انداخته تکمید کردن مفید است

و اگر آب دریا نباشد نمک آب بجای او باشد و اگر از این تدابیر زائل نشود مسهلهای سکبر که در باب فالج مذکور است علاج کنند و جمعی از یا گویند آن مرض را بخرقه درشت مالند بسیار

و روغن جوز مالا کنند و اختلاج زائل شود و باید دانست که اگر ضعیف باشد بعلاج دور سکیر د بعد باشد که منفرد او ن استخین بود **فصل** در فیج که بتازی اللوی نیز گویند و این حالتی

باشد که آدمی خود را همی بپیچد و همی بازد و تمطی و دهنا دهن و کسب و رنگ روی و چشم سرخ گردد و سبب آنست که شخصی چند روز شراب و طعام زیاده خورد و ریاضت کمتر کند و بعد از آن بسبب

ممتلی شود و بادها و بخارها اندر رگها و عضلهای جمع آید پس اندر خویشتن اعیا و ماندگی یابد و فیج لفظ تازی است معرب پگیو یعنی بادی گردانیده **علاج** بزودی ماده

خونی و صفراوی را استفراغ سازند و اندر بیشتر حالها مهر دری ضرع با آب سرد آسالش و بدین امتلا اشر یا لود یا غسل بهر آنکه آب سرد اخلاط را از جوشیدن فرو نشاند و

کشنیز خشک کوفته باشکر سفوف کردن همین فعل کند و آنجا که ماده بخارها و بادها بیشتر و غلیظ تر باشد و مزاج سرد بود و فیج پیوسته و با پرورده خوردن است و دارد و بادها را تحلیل

کند و گرفتن رگها سباتی هوجی که سبات و غشی آرد فرطها این مرض است بهر آنکه از این رگها گذر روح است هر گاه آنرا بگیرند روح جمع شود و چون بگشایند روح یکبارگی حمله

آرد و بادها و بخارها که بدماغ نهاده باشد تحلیل کند و طریق گرفتن این رگها عامیان و مزینان میدانند لیکن این عمل خالی از خطر نیست لهذا گفته اند اگر بگیرند دست بهم

رگ و ریشها پداشت و زودتر از انکه مردم طاقت حبس نفس داشته باشد دگذارند و الا خطر رگ باشد **فصل** در زکام و نزله بدانکه عند الجمهور ماده که از بطن مقدم دماغ

بسوی بینی فرود آید مسمی است بزکام و آنچه بسوی حلق آید موسوم است بنزله و بعضی اطبا نزله را مخصوص داشته اند بماده که بسوی صدر و ریه ریزد و بعضی آنرا که بجانب

بینی فرود آید و رقیق بود و منفذ بینی را بگیرد زکام گویند و باقی همه را نزله خوانند و از انکه مدار هر علت و احد است منصب اگرچه مختلف بود هر دو باهم مشترک اند و سبب این علت یا

دماغ و مجاورن بسبب نسبت است با معده زیرا که بخارها که بر زر سبب ضعف معده غذا نیکو نگوارد و بدانسبب رطوبتها که در معده گرد آید پس قوت دافعه معده آنرا دفع کند سمان نهج هر گاه رطوبت

بسیار بجانب دماغ برآید و دماغ هم از اقوانه گوارید قوت دافعه دماغ آنرا تا گوارد دفع کند و اسباب جزئیه این مرض پنج است یکی از خارج حرارتی فرو آئی بدماغ رسد

و رطوبتها که اندروی باشد بگدازد و بجنباند و به بینی و حلق فرو افگند و این چنان باشد که در آفتاب یا در گرمابه نزدیک آتش توقف افتد یا در فصل تابستان

در خانه گرم که هوای بیرونی در وی گذارند شود یا چیزی گرم چون مشک و عنبر سیر و زعفران و مانند آن بویند و روغنهای گرم بر سر مالند تا بدین

اسباب رطوبتها جنبند و به بینی یا حلق فرود آیند و ظاهر است که هر گاه سر گرم شود در رطوبات که در وی است تحلیل یابد و مستفرغ گردد و بجهت ضرورت خلا در بدل آن

فضله دیگر از بدن بسوی وی منجذب شود کما یجذب الدهن الی النار و علامت این قسم تقدم سبب و حدوث سرخی در هر دو چشم و خارش و سوزش در بینی و هر زکامی

که از گرمی باشد چون تب آید افزون تر گردد **علاج** فصد کنند و مسهل دهند اگر بدن ممتلی بوده تا ماده بدن بجانب سر از متصاعد شدن باز ماند و بجهت تسکین

خارش دماغ و بجهت آنکه تحلیل رطوبات جلد را کثیف نکند و مسام را نبندد نسازد و بدانسبب زکام مفید است تمام نمایند بآب نیم گرم و از بهر تسکین حکاک تبرید دماغ

بروغنهای سرد چون روغن بنفشه و نیلوفر و کدو استنشاق فرمایند و آنجا که مرض سر کشد در منع سیلان کوشند به تبخیر کافور و تبخیر نخاله که در سرکه تر کرده باشند

و طریق تبخیر کافور آنست که آبگینه بر آتش نهند و کافور بر آبگینه پاشند و بخار وی در بینی کشند و از انکه کافور مفرط التبرید است تبخیر او رطوبات حار را خشک میکند و

افسرده میسازد و بدانسبب سیلان باز میماند و کذلک نخاله منقوع فی الخل که بر جمره نهند و بخار وی در بینی کشند همین عمل کند **فائده** جلیله که در جمیع

اقسام زکام بیاد باید داشت که اصل اندر علاج زکام گرم بود یا سرد آنست که ماده را بپزند و تحلیل ماده آنست که قوام او اعتدال گیرد یعنی آنچه گرم و

رقیق بود غلیظ تر شود تا بحد اعتدال رسد و آنچه سرد و غلیظ بود رقیق شود تا باعتدال باز آید مثلا در زکام گرم و رقیق آش جو دهند عناب و سپستان و بنفشه

و تخم خشخاش در وی پخته و شراب خشخاش بغایت مفید است و از روغن نخست تا مدت سه روز هیچ شراب ندهند بجز گشکاب که بالا کرده

شد و تا زکام زائل نشود از خوردن گوشت محترز باید بود و بر مزوره که از ماش و اسفاناخ و هریسه که از آب سبوس گندم و آرد باقلی

نشاسته و کتیرا و به روغن بادام و شکر ساخته باشند اقتصار باید نمود و مغز خیار و بادرنگ و مغز بادام در روغن بادام و سکنجبین خصوصاً گر از نزله کاو باشد مناسب
زکام گرم است و اگر ماده سخت بسیار گرم باشد فصد قیفال باید کرد و اگر میان بسیاری و گرمی نبود بعد از سه روز فصد کنند تا ماده نضج یافته باشد در زکام گرم بود
بسر و به پشت باز نخسپند تا ماده به سینه فرو نریزد و صواب آنست که بالین بلند کنند و روی بر بالش نهاده خسپند تا ماده به راه بینی میل کند و به سینه نریزد اگر
اول زکام علامت آن دارد و اگر عطسه آید باز باید داشت چنانچه در فصل وی گفته آید و اگرچه زکام گرم بود سر پوشیده باید داشت و از هوای خنک باد
شمال پرهیز کردن و اگر تشنگی باشد آب سرد کرده به برف و یخ بسیار نشاید خورد و کثرت بلغم و در روز [illegible] نیست که [illegible]
اندر اول زکام مضر است مگر آنجا که ماده رقیق و اندک باشد سود دارد زیرا که آنچه رقیق بود تحلیل پذیرد و باقی غلیظ و عسر گردد و اما اندر آخر زکام [illegible]
زیرا که ماده پخته را از در ترشح نگذارد و دفع کند و آنکه زکام بسیار افتد اندر حالت تندرستی گرمابه و عرق آوردن سودمند است زیرا که [illegible]
سبب زکام مندفع است به عرق خارج شود و بدین سبب [illegible] در حالت تندرستی سبب [illegible] زکام [illegible] بشرط آنکه طعام ناخورده اندر شود [illegible] آید
سر دارند و در حضر [illegible] و نشان کردن مسام را بگشاید و ماده [illegible] و در زکام حار اگر مسهل حاجت آید از [illegible] عناب سپستان [illegible] خیارشنبر [illegible]
شیرخشت جلاب بسازند و بدهند و از آنجا که ماده زکام بحلق فرو ریزد و خواهند که باز دارند غرغره نمایند به آب [illegible] آب انار و اگر چیزی قوی تر حاجت آید تخم
خشخاش پوست بی ده درم آب بپزند و بدان غرغره کنند صفت شراب خشخاش تخم خشخاش نیم من اندر چهار من آب یک شبانروز تر دارند پس نیم کوفته اندران آب [illegible]
تا بنیمه آید بعد بدست بمالند و بپالایند و شکر یک من بپزند و اگر ماده سخت تیز و گرم باشد قدری پوست خشخاش با تخم یار کنند و اگر خشخاش تر بیست آید چند [illegible] بگیرند
با پوست نیکو کوفته کنند و اندر هفت من آب باران تر کنند یک شبانروز پس بپزند تا بنیمه آید [illegible] بمالند و بپالایند و یک من شکر و یک من [illegible] نیز افکنند و بقوام آرند
شربت دو درم با [illegible] یا قوزه گوسپند [illegible] را بپارسی [illegible] گویند دوم آنکه حرارت مزاج دماغ [illegible] آنکه از خارج مدد یابد موجب زکام شود
سرد و سبب یکی آنکه هرگاه دماغ گرم شود رطوبات را بخود کشیدن گیرد [illegible] دوم آنکه هر اندامی که دردی از سوء مزاج پدید آید ضعیف [illegible]
شود و [illegible] و تحلیل [illegible] هرگاه رطوبات فزونی در دماغ گرد آید قوت دافعه بعید [illegible] دفع وی میکوشد [illegible]
جمیع بدن حرارت بود و ابخره متصاعد شود و حرارت مزاج دماغ اعانت کند علامتش همان است که در قسم اول گفته شد و بعلم سرعت تواتر نفس زردی [illegible]
علاج هرچه در اول گفته شد از تنقیه و تبدیل مزاج در اینجا نیز بجا است سوم آنکه از خارج سردی به سر رسد و آنچنان باشد که زمانی طویل در هوای سرد [illegible]
[illegible] بدارد یا از پس ریاضت و گرمابه یا از پس آنکه کاری کرده باشد که وجود گرم شده باشد و مسام گشاده سر برهنه کند یا از گرمابه سر ناپوشیده بهوای [illegible]
[illegible] مسام بسته شود و ظاهر است هرگاه پوست سرد شود و مسام بسته گردد ابخره محتبسه که تحلیل میرفت بواسطه راه نایافتن و تحلیل ناشدن متراکم میگردند و
رطوبات گشته [illegible] یا حلق فرو میریزد چنانچه ابخره که از قرع بسوی انبیق متصاعد شود و رطوبات شده فرو ریزد و ایضاً چون بسبب مزاج بارد دماغ [illegible] ضعیف
میگردد و غذای مقرری خود را نیز [illegible] نمیتواند نمود [illegible] فزونی را دفع میکند علی سبیل الفضلة علامتش تقدم اسباب مذکور است و باید دانست که در زکام [illegible]
اسباب [illegible] بود یا داخلی چشم و روی به رنگ [illegible] باشد [illegible] بیشتر کند و آنچه به بینی یا حلق فرو آید سطبر بود و سفید یا کبود و اگر تب آید از زکام زود رهائی یابد و عدم تغیر رنگ [illegible]
احساس ثقل بسبب سبب کی سادج بود یا مادی کمتر و بیشتر میباشد چنانچه بار بار ذکر یافته علاج تکمید کنند بگاورس گرم و خرقه و بهر تفتیح مسام و تقطیع فضول بحمام در آیند
و چیزی که مسام بگشاید و ماده را بیرون اندر سر را بشویند و بهر قطع سیلان چیزی که دماغ را گرم کند و سده را بگشاید چون لادن و عود و قسط و شونیز در سر کنند
آتش نهند بخار وی به بینی کشند چهارم آنکه برودت مزاج دماغ بذاته سبب این مرض شود لیکن بتوسط اسباب خارجیه و دفع زکام از برد در قسم ثالث گفته شد
علامتش کلال حواس است و ثقل سر و کسل بدن و بچیز گرم نفع یافتن و هرچه مخصوص به برودت است دلالت بر بودن علاج تسخین سر کنند

بادات وعلامات وشمومات مناسبه باقی تدبیر آنست که در قسم ثالث گفته شد باید دانست که در اکثر امور و سبب از اسباب داخلی و خارجی جمع باشد تا زکام و نزله
تولد کند و زکام که از جمع دو سبب تولد شود قویتر باشد و ضماد و نیز زکام مبرود را از غذیه سبوس آب باشد و تخم کتان بریان کرده و کوفته و با انگبین سرشته و قدری فلفل باد
آسیخته چیره گندم و مانند آن بدهند و کبوتر بچه و گنجشک بریان نیز رخصت است پنجم آنکه تمام بدن و سر ممتلی بود و با وجود آن از بدن بخارات متصاعد شود و دماغ و امتلاء دماغ بفزاید
پس زکام و نزله پدید آید و اگر چه در تمیل اقسام اربعه سابق تقریبا یادی نیز ذکر یافته است این قسم را مستقلا باز بیان کردن طالبان را بحفظ می بیفزاید ولیکن تنبیه ضبط اسباب و علامات
و علاج در این پسند مفید باشد و ایضا خالی از بعض فوائد هم نیست چنانچه مشهود میشود و این قسم را بحسب اقسام ماده چهار نوع نهاده شد **نوع اول** در صفراوی و علامتش
آنست که صداع و سوزش سر و چشم و سیلان اشک و تلخی دهان و عطش پیدا شود و رطوبت که از بینی بیرون می آید رقیق و زرد رنگ و سوزان باشد گویا آتش است
که بدماغ بینی را میسوزد **علاج** بهتر استفراغ ماده صفرا است که خیار شنبر و ترنجبین یا ارکده بنوشند و بعد تنقیه خلط انکباب کنند بر طبیخ بابونه و بنفشه و خطمی و برگ کاهو و
پوست خشخاش و آنچه ماده رقیق بود شراب خشخاش منضج پست بسبب تغلیظ آن را از انحدار باز میدارد ولیکن گاه باشد که احتیاج سیلان باقی بود و شراب خشخاش
داده شود و بالنسبت مصفات سده افتد و ضمادها واجب الطبع مختص کنند و مغز تخم در این صورت تنبیه کنند که سده بگشاید و دماغ را قوت دهد و بخارات دفع
دماغ چون آن در دماغ گرمی بسیار نیارد و آن بهیست که شکر طبرزد یا قرص جلبان آن و عنبر بخور کنند و بدا آن ماء الشعیر موافق ترین غذا است و آنچه در قسم اول
گفته شد هم مفید **نوع دوم** در دموی و علامتش سرخی چشم است و ثقل راس که در سر حواس و خواب مستغرق نیاید و در نهات و عمود گوش و در روی و دغدغه و خارش
عارض شده و مره دهن شیرین و مائل به تلخی بودن و آنچه از بینی فرود آید برنگ گل سرخ نمودن **علاج** فصد قیفال کنند و بخیرهای مناسبه طبع انکباب نمایند و ما
الشعیر بنوشند و هرگاه تغلیظ مطلوب شود شراب عناب و شراب خشخاش نوان داد و هرگاه از استعمال مغلظات یا از استعمال آن یبس تکرار ماده و سیلان باز ماند یا وجود
احتیاج سیلان تبخیر کنند با آنچه در صفراوی گفته شد و از آنکه ماده غلیظ است باید که بر طبیخ کیسر سنبل سنید دوش نمود و تبخیر معتبر نمایند و انکباب طبیخ بابونه
و اکلیل و مرزنجوش از جمله منضجات و مفتحات **نوع سوم** در بلغمی این سالم ترین انواع است زیرا که مزاج خلط ملائم مزاج دماغ است بر طبیعی که مناسب مزاج
عضو باشد بود و خطرش کمتر است بهر آنکه دلالت میکند بر ضعف سبب علامتش گرانی سر است و کدورت حواس و رطوبت دهن هر چه فرود آید سفید و آن نیابد و در خواب
و هنگام تناول غذا از بان بگیرد و در این نوع تغیر شدید در کلام طاری نشود زیرا که خیشوم برای تصفیه و تحسین از مخصوص است طبیعی با کلود وسعی گاه در دماغ کاهم غلیظ
لنبج نشود و تکلم بفصاحت متعذر میگردد **علاج** بهتر آن بلین طبع نمایند و اصل السوس و انجیر و خطمی که بجوشانند و ترنجبین آمیخته بنوشند و از غذیه بر حریره که از سبوس
گندم و مغز بادام و عسل ساخته باشند اقتصار کنند و عوض آب جلاب بنوشند ولان المادة تنضیج ویطلی النضج ویرید البلغم و اگر احتیاج به تنضیج شود طبیخ
شبت و بابونه و بصوم و صعتر و اکلیل انکباب کنند و در قسم سابق باز تفصیل آنکه یافته گذشت بکار برند و اگر سده شود باده فرو برند شکر سنج و کافور و سنبل و خردل
سند روس حراق تبخیر کنند خردل تخم اسپند است و حراق تخفیف را از جمله است و عامه میگویند و قال شارح الاسباب الحراق ای حراق الحلق او الصوف
او الثوب الذی یسمی صبغ ارضه و هو الثوب الاحمر الذی یکون بالعراق و خراسان **نوع چهارم** در سوداوی و وقوع کمتر است و اگر حادث شود از
سائر انواع بدتر و علامت وی احساس خشکی است در سر و چشم و ثقل و صداع در سر و در بینی فرط چیزی سوزش یا نقش و هنگام حالت اشتیاقی دود و عفونت
آمدن **علاج** بر طبیخ بنفشه و خطمی و برگ کاهو و برگ کدو انکباب کنند و ایضا طبیخ مذکور بر مقدم سر بریزند و ما الشعیر که در وی خشخاش پخته باشند و حریره که از
نشاسته و شکر و روغن بادام ساخته باشند تناول کنند و اگر سده افتد شکر و سعد و سندروس تبخیر کنند و باقی تدابیر هر چه مناسب حال بود از آنچه بارها مذکور گشته
بعمل آرند **تنبیه** بدانکه ماده زکام و نزله بعضی گرم و رقیق بود و بعضی سرد و غلیظ اما بعض رقیق و تیز و سوزان و تلخ بود و بعضی ترش اما غلیظ بعضی شور بود و بعضی
ناخوش طعم و بعضی بی مزه و باید دانست که در این مرض غفلت و مهلت روا ندارند بهر آنکه اگر زود بسبب نضج نشود زائل نگردد و سبب بیماریهای بسیار گردد چون

امراض گوش و چشم و بینی و خناق و درمعده کلب و در وی تشنج و ذات الجنب و شوصه و اسهال ماخی و قولنج و مانند آن بر که بر اندامی برود آید و آن موضع
علیلی که مخصوص بآن موضع بود و ماده نازل اقتضا کند میتواند بگردد باشد که قوت دافعه دماغ ضعیف بود یا منفذها که مدفع ماده باشد و خلطی غلیظ اندر
آن اندر پس بخارها و رطوبتها که اندر دماغ محصور شود اگر اندر تجویفات و منفذ دماغ بوده باشد و بسیار باشد میتواند که سکته آرد و اگر کمتر باشد تشنج و اگر اندر رگها
دماغ بوده باشد و قلیل المقدار بود صداع و شقیقه آرد و اگر بسیار باشد و محترق گشته مالیخولیا و اگر بجوهر دماغ یا بغشا دماغ اندر باشد سرسام و سبات و مانیا آرد
و اگر اندر رگهای سر دماغ بود سدر و دوار آرد مانند آنکه گفته اند که تا ماده در دماغ بود نزله را بند نکنند و اگر بند شود بگشایند گفته آمد **فصل** در عصابه آن وجعی که در محل ابرو
عارض شود مائل بجفنک جبهه و بغلظم باقی در حامست که برود ابرو واقع گردد و یا در یک ابرو و از آنکه این محل بستن عصابه است درد مذکور را عصابه مشتمل بودن برین موضع
بعضا بیک سان و درین علامت بر دو قسم است یکی آنکه اخلاط بخاریه گرم از بدن متصاعد شوند و بواسطه کثافت جلد انسداد مسام درین جا بگاه محتقن گردند
عقب بیمن باشتمالی شرح عقب غسل کردن بآب و اکثر افتد و علامتش ظهور وجع است درین موضع و آنکه علیل بیک بار نتواند بر داشت و همیشه بر روی افتاده بود و چشم
نتواند گردانید و بیدار که همین زمان بیشانی می طرقد از شدت تمدد و علاج بچیزهای خشک اندرون بینی بخار کنند تا عارض کند و ماده از قرب بینی آید اگر
بیاید رگ قیفال زنند و سرکه و کافور ببویند و ساق پا و کف پا بمالند و از اغذیه مزورات که از سرکه و شکر ساخته باشند بیشتر تناول کنند و کذلک شیر باقی تدابیر
موقوف برای حلیت همچو مناسب بکنند دوم آنکه سوء مزاج گرم ساذج در موضع چشم افتد پس این جایگاه درد پدید آید و آن چنان بود که شخصی در آفتاب گرم بسیار گردد و سر
شنده در هوای گرم سر برهنه کند یا آب بر سر اندازد و بند مسام سر مسدود شود حرارت محتقن بماند چنانچه در باب صداع و زکام نیز ذکر یافته است علامت این قسم عصابه
آنست که وجع بجز در صبح طلوع ظاهر شود و همچنانکه آفتاب گرم شود بیفزاید و چون آفتاب بنشیند آن درد نیز کمی پذیرد تا که شب شود پس تمام شب تخفیف باشد و علاج در تبرید و ترطیب
کوشند کافور و روغن گل حل کرده در بینی چکانند **فصل** در مرض ماشی شیر القیح که همی ست تحقیق آن اینست که آدمی در دماغ خارشی یابد بی صداع و بی الم و چون سر
بخیشا زند یا چیزی گران بر سر وی زنند یا آب گرم ریزند باید وسبب آنست که بخار لطیف رقیق متحلل حریف لذاع قلیل المقدار متصاعد شده سوی دماغ و سبب ضعف
نتواند صداع آورد پس در بطون دماغ گرد آید و لذع کند مانند بخارات جرب که در مسام لذع آرد و باید دانست که همین ابخره چون منعکس شود و از عرق مندفع گردد حکه آرد با جرب
یا اسبابی بحسب قوت و غلظت خویش **علاج** از آنکه ماده این بخار رقیق باشد مگر خلط حاده لذاع حریف پس سزاوار آنست که نخستین بهر تبدیل مزاج اخلاط در تبرید و
ترطیب کوشند مثلاً ماء الجبن و رائب و لعاب اسبغول و لعاب تخم مرو یا شراب خشخاش و شراب بنفشه آمیخته بنوشند و آب تخم کدو مفید است و شیر خر با شکر
آمیخته قرص جو که کاسه و اسفاناخ در روغن بادام باشند همه سود مند و اگر ازین قدر مقصود نه آید بطبیخ هلیله و تمر هندی و آلو و شاهتره و افتیمون یا معجون شاهتره که با شکر شیرین ساخته باشند
طبع را ملائم کنند و هر چه ماده را با درار دفع کند و قوی باشد نتوان داد تا اخلاط با درار دفع گردد و اگر احتیاج بفصد باشد و حال علیل مشابه دطلبیب یقتضی کنند بکنند و پس
از استفراغ بهر تبدیل مزاج باز با طلیه و نطولات و روغنها بسر توجه نمایند **باب** دوم **در امراض چشم** باید دانست که چشم از اعضای شریفه است و سوی اعصاب
آن از آن وار رده متفرق شده اند و آن مرکب است بهفت طبقه و سه رطوبت چنانچه هر واحد بحسب ترتیب بمع التشریح بتفصیل علیحده بیان کرده شد **فائده** در مزاج
خاصه چشم گرم و تر است و آنچه نه چنین بود مزاج خاصه نباشد اما نشان گرمی چشم آنست که سریع الحرکه بود و رگهای وی ظاهر باشد و گرمی بسرخی گراید و بلمس گرم
نماید و نشان سردی همه خلاف این باشد و نشان تری آنست که رمص بسیار کند و اشک بسیار آید و تنگ باشد و نشان خشکی چشم آنست که کوچک باشد و اشک و رمص
کم بود و در فرو رفته باشد و بلمس صلب نماید و باید دانست که گرمی و تری چشم از رنگ کمتر از گرمی و تری دیگر رنگها است گرمی و تری چشم سیاه فزون است و بعد از آن
ازل الماء در چشم سیاه بیشتر افتد و کذلک دیگر علتها که سبب آن بسیاری تری باشد بخلاف چشم شهلا معتدل باشد اکنون بدانکه اگرچه باعتبار اسباب جزئیه سائر اقسام
امراض چشم بعلاجی مخصوص است لیکن باعتبار اصول منحصرست در چهار جنس چنانچه نخستین اجمالاً گفته شود و بعد از آن بیماری هر طبقه و هر رطوبت جدا

فصل دیگر بیان باید دانست که آفت چشم از چهار جنس یکی سوء مزاج ساذج است دوم با ماده و سوم تفرق الاتصال چون جراحتها و ریشها و مانند آن چهارم آفت ترکیب اجزاء چشم اند چون

خلل هیئت و خواص چشم و مانند آن **علاج** نیز بر چهار جنس است یکی تبدیل مزاج ساده دوم تنقیه ماده سوم تدبیر تفرق الاتصال چهارم اصلاح هیئت چشم و زائل کردن آفت

که در ترکیب اجزای چشم افتد اما تبدیل مزاج ساذج بداروها کنند که ضد مزاج غریب و مثلاً اگر گرم بود آب عنب الثعلب آب کاسنی و آب کاهو و گلاب و سپیده تخم مرغ و مانند

آن استعمال نمایند و اگر سرد بود مشک و مامیران و وج و فلفل و مانند آن بکار برند و اگر تر بود علاج وی به توتیا و اقلیمیا و مانند آن کنند و اگر خشک بود تدبیر وی بشیر و مغز بادام

سوده و سپیده تخم مرغ و لعاب اسپغول و مانند آن نمایند و در اغذیه و اشربه نیز بحسب همین رعایت مرعی دارند **فائده** بدانکه استفراغ ماده چشم بر هفت گونه

وجه توان کرد یکی آنکه طعام و شراب کمتر و سبکتر و ستوده‌تر دهند و از اشیاء بدگوار و بخارانگیز پرهیز کنند دوم آنکه اگر تن ممتلی باشد نخست تن را از خلط بد پاک

سوم آنکه دماغ را بادویه منقیه پاک نمایند و حجامت کردن و رگ قیفال و رگهای که اندر سر است گشادن اندرین باب مفید است چهارم آنکه ماده را از راه بینی

فرو کشند بعطسه آوردن تا از چشم باز گردد بهر آنکه نزدیکترین راه آنست و بدانکه اگرچه استعمال عطوسات در تنقیه چشم اثر تمام دارد اما نخست تن را

پاک کنند تا ماده فرا نگیرد و بدین علاج مشغول نباشند که مضر است پنجم آنکه رگ گوشه چشم بگشایند ششم آنکه چیزهای مدمع یعنی اشک آور ماده را از چشم فرو پالایند و در

استعمال مدمعات و نفعش در تنقیه چشم نیز تقدم تنقیه شرط است تا از ضرر ایمن باشند اما آنجا که بدن پاک باشد هیچ ضرر ندارد هفتم آنکه اگر ماده از عضوی بچشم همی آید آن عضو را

از آن ماده پاک کنند و تنها بصر آن عضو مشغول گردند **علاج تفرق الاتصال** بداروها کنند که تری کمتر و خشکی صعب بفزاید و سوزاننده نباشد چون

زعفران و توتیا و اسفیداج و شادنج عدسی و صبر و مانند آن و بهر آنکه هر داروی که مزاج او بمزاج چشم سخت مانند است چشم را زیان دارد هرچند که مخالف

و سفید از این نوع است که یاد کرده آید سود دارد زیرا که مزاج چشم گرم و تر است بدین سبب بیشتر حالها داروی تر گرم چشم را زیان دارد و هر داروی که خشکی ترکی

کند و سوزاننده نباشد چشم را قوت دهد و هر عضوی که قوت یابد ماده بیماری را قبول نکند و بسلامت ماند و این اصلی بزرگ است در اکثر علاجهای چشم بکار باید داشت

تدبیر اصلاح آوردن هیئت چشم و زائل کردن آفت که اندر ترکیب اجزای چشم افتد بعضی دستکاری بود و بعضی استفراغ بود و بعضی بانواع حیلها که هر یک در جایگاه خویش یاد کرده

آید **فائده** قانون علاج چشم آنست که نخستین نظر کنند تا در چشم هیچ آماسی یا صداعی هست یا نه اگر آماس یا صداع باشد نگاه کنند تا ماده وی

کدام است و علامتهای کدام خلط ظاهر است و القصه بنگرند تا ماده اندر تمام بدن است یا در سر است فقط پس اگر اندر همه تن باشد نخست استفراغ عام کنند

بحسب خلط پس باستفراغ خاص که تنقیه دماغ است متوجه شوند بعد از تنقیه عضو خاص که چشم است مشغول شوند و هیچ وجه پیش از استفراغ کلی

دست بچشم نبرند و داروی محلل بر چشم استعمال نکنند آنجا که آماس یا صداع صعب بود یا درد چشم و اگر چنین نکنند هیچ زیادت شود خطاهای بزرگ حاصل

آید و تدبیر بحسب هر باب اگرچه بتفصیل گفته خواهد شد لیکن درینجا نیز اجمالاً گفته می آید مثلاً آنجا که ماده در چشم رطوبتی غلیظ یا ماده بلغمی باشد نخستین تنقیه

عام کنند بمسهلات مناسب پس از آن بحب ایارج و حب صبر و حب قوقایا دماغ را پاک سازند بعده باقی از بالا فرو کشند و چشم را بآب حلبه و شیر تازه بشویند و چون

ببینند که تن پاک شد و ماده تخفیف آغاز نهاد داروی موافق در چشم کنند دیگر ما بکار برند و آنجا که ماده رطوبتی رقیق باخون یا به صفرا آمیخته بود نخست فصد کنند هر رگی

را که مشاهده واجب کند بعد از مسهل صفرا پس از آن ماده را از سر فرو کشند و آنجا که ماده رقیق بود گرمابه و چیزهای محلل سود دارد و آنجا که ماده خونی بود فصد کفایت کند و باشد که چون

غلیظتر بود و دیگر بار چشم از وی ممتلی گردد اگرچه فصد کرده شده باشد پس رگها بهر حال خود باشد و در چنین محل استحمام نمودن و عقب آن طعام لطیف خوردن سود دهد

و ایارج فیقرا و حب قوقایا خوردن سودمند و شیاف احمر لین و ضماد محلل نهادن فرمودن غلیظ را رقیق کند و کسی که بر شرب خمر معتاد بود رغبت باشد بدانکه اگر مقدار

شراب خورند خاصه عقب حمام دماغ را گرم کند و سده‌ها بگشاید و دخان را لطیف کند اما روح را غلیظ سازد و نورانیت وی بظلمانیت مبدل گرداند و

باید دانست گاه باشد که در چشم آماس ظاهر باشد لیکن ماده‌ها پیوسته در چشم همی آید و منفعت علاج ظاهر نشود درین صورت واجب است تفحص کنند تا ماده از سر یا

قحف دماغ می آید از درون قحف پس بحسب آن تدبیر کنند مثلاً آنچه از بیرون قحف آید علامتش سرخی چشم و ورم و گرمی سر و پیشانی و پری رگهای سر **علاج**
رگهای سر بگشایند و شراب این صمغ بر بند و دماغ نهند و اضمده مقویه نیز مفید است و آنچه از درون قحف آید علامتش … و خارش چشم و بینی است و عطسه بسیار آمدن
علاج دماغ را پاک کنند به فصد و اسهال و غرغره تدابیر منقیه دماغ و هرچه در فصل سبل گفته شود در اینجا مفید است **تنبیه جلیله** آنچه در علاج جهات اسباب گفته شود و در …
از طریق صواب بر نیاید نیست سیر آنکه ممکن باشد که ماده سخت غلیظ و عسر باشد و مدتی دراز باید تا آن ماده لطیف شود و تحلیل پذیرد **فائده** اندر تدبیر حفاظت چشم تا در
باشد … گردد و آن آنست که از هرچه مضر بود احتراز کنند و آنچه نافع است استعمال نمایند اما اشیا زیانکار چشم نیست ملاقات گرد و دود و باد و هوای گرم
مفرط و بسیار گریستن و اندر چیزهای روشن درخشان نگریستن و بر پشت باز خفتن و مشی بسیار و طعمه شور و غلیظ و دیرگوار و هرچه بخار آن بسوی دماغ … و تیز بود چون
گندنا و سیر و پیاز و مانند آن و قبض طبیعت و گریه بسیار و گرد زدن و حجامت کردن و بسیار خفتن … و نظر بیک جانب داشتن … بسیار خوردن
و بر امتلا خفتن و شبانگاه طعام خوردن و جماع مفرط کردن و شراب تیره و غلیظ و هرچه فم معده را برنجاند چشم را و تیزی بصر را سخت زیان دارد و …
بادرنج و شبت و … ناموافق است و دیدن نقشهای خرد و خواندن خط باریک نیز مضر است الا گاه گاه که بر سبیل ریاضت باشد مفید است اما آنچه چشم
… آنست که سر را در آب شیرین صاف فرو برند پس چشم در وی بگشایند … آب … زنجوش پرورده اندر کشیدن بصر را تیز کند و چشم را قوت دهد و بر ادمان
و آب … کشیدن سودمند است **فصل** در امراض طبقه صلبیه طبقه مذکور از اطراف غشاء صلب دماغ که بعصبه مجوفه متصل است ناشی شده است و بعضی اطبا
این را از طبقه نمی شمارند و از غشاء می انگارند و بدین تقدیر عدد طبقات شش باشد و انکه طبقه مذکور مورد ورم و یبوست والتوا و استرخاست این فصل را
به پنج قسم بیان کنیم **قسم اول** در ورم طبقه صلبیه عام است که ورم خاص همان طبقه بود یا بمشارکت دیگر طبقات افتد و در جمله علامات ورم این طبقه آنست
که چشم بیرون آمده نماید و الم در عمق چشم محسوس شود پس اگر ماده ورم خون بود تمدد و حکه شاهد وی است و … میشود که در کدام موضع چشم است و اگر ماده ورم
صفرا بود احتراق و لهیب شاهد وی است و اگر ماده بلغم بود ثقل و استرخا … شاهد وی است ماده ورم هر خلطی که باشد تمدد و الم از لوازم طبقه صلبیه است **علاج** در دموی
رگ قیفال زنند و بهترین طبیخ … خفیفه چون بنفشه و نیلوفر و خطمی عناب سپستان شعیر نیم کوفته در دهن کنجد و شکر سرخ یار کرده حقنه کنند و مطبوخ عناب و سپستان
آلو و نیلوفر و خطمی و کشنیز خشک … نوشند بعد از آنکه ماده از ریزش باز ایستد و از فضول پاک شود شیاف ابیض یا طبیخ صافی کشنیز خشک و عنب الثعلب
در چشم چکانند **صفت** شیاف مذکور که در اینجا بکار آید بگیرند نشاسته و صمغ عربی و کتیرا از هر یک … درم اسفیداج شش درم افیون ثلث درم کوفته بیخته با سپیده بیضه
بسرشتند و شیاف سازند **فائده** تا که ماده از ریزش نایستد شیاف مذکور بکار نبرند زیرا که در این هنگام استعمال مغریات موجب … است و در صفراوی … مطبوخ
که در دموی ذکر یافته ملازم کنند پس … شعیر مقشر و حب … شیرین … مقشر و … نیم کوفته و قدری انزروت … گفته آید بجوشانند و آب آن … در چشم
ریزند و طریق … ادویه مذکوره چنان است که در ظرفی خرد ادویه را نهند و آب شیرین … اندازند پس … آن ظرف را در آب کنند و آن ظرف خرد را در دیگ …
میان دیگ … آتش افروزند تا نیک پخته شود و قوت ادویه … منفصل گردد … باید دانست که انزروت … قلیل المقدار باشد زیرا که
بسیاری انزروت گاه باشد که سبب … چشم را … کند و از نافع ترین چیزها در ورم صلبیه صفراوی آنست که … اطراف کاسنی … روغن گل آمیخته بر چشم ضماد کنند
و در بلغمی … مطبوخ … روغن مصطکی و … آب … چکانند و … زعفران باریک ساخته … تا عطسه آید … تدبیر مذکوره …
که رطوبات زائل شوند و دماغ پاک گردد و باید دانست که گاه باشد که ماده علتی که معروف به صداع … است … که مسمی به … جمع آید و بسبب اتصال که
… میان صلبیه … چشم … نشان آن آنست با وجود احساس الم در عمق چشم … آن سرخی در چشم ظاهر نباشد نابودن سرخی سبب آنست که ماده
در چشم نیست و تدبیر این از صداع … باید جست **قسم دوم** در یبوست طبقه صلبیه عارض شود علامتش آنست که ماده در عمق چشم درد محسوس شود چنانکه نماید

اگر چشم بیمار گشتن تنقیه شود علاج بهر ترطیب مزاج بدن و دماغ و چشم از اغذیه و اشربه هر چه مرطب بود اختیار کنند و شیر زن بر سر دوشند و در بینی چکانند و روغن بنفشه در بینی
چکانیدن نهایت مفید است و باید که چشم بسته دارند تا که خشکی زیاده نگردد و بهر آنکه حرکت و ملاقات هوا موجب خشونت و تحلیل است **قسم سوم** در ملتوی شدن طبقهٔ جلیدیه از استوا
و سبب این طبقه را دو سبب است یکی آنکه بواسطهٔ مسامات ملاقات مسام چشم خشک شود و رطوبت احتیاجیه که مابین رطوبت جلیدیه و طبقهٔ شبکیه است بهر ضرورت خلا آنکه میان جلیدیه
و شبکیه و مشیمیه جلیدیه را از آنکه صلبیه [illegible] فضای ندارد تا که بدان جانب راجع شود و ملتوی نگردد بلکه ملاقی استخوان ناچار مائل میگردد به حرکت استوا دوم آنکه چشم را سخت
بسته باشند از شدت سختی بستن بسیار بر طبقات و رطوبات آن [illegible] شوند و بدیگر [illegible] تکیه کنند تا که نوبت صلبیه [illegible] گرفته شود در هم پیچیده و علامات التواء طبقهٔ
مذکور آنست که بیمار بانسان و بر درد چشم خود حالتی شبیه بالتواء حین الی جهة الجوانب مع ذلک در جهتی که مائل شده است چشم از آن جهت الم تمددی حس کند **علاج**
اگر سبب التواء مصادفت مسام بود یا رباط شدید در ترطیب مزاج باید کوشید اکلا و شربا و نطولا و استحماما و تمریخا و طلاء و سعوطا و قطورا **فائده** ترطیب به نوع اول
ظاهر است که برای دفع یبوست که از مسام عارض گشته اما در آنچه رباط شدید سبب بود و امر ترطیب اینست که [illegible] تلیین [illegible] رطوبات بر حالت طبیعی بسهولت
باز آید **قسم چهارم** در [illegible] که صلبیه [illegible] شود بواسطهٔ وقوع رطوبت در وی و عام کو سوء مزاج رطب که درین طبقه واقع گردد ساذج بود یا مادی و علامتش آنست که بیمار
که چشمهای وی بسوی اسفل خواهند بر آید و باشد که بسبب ضعف عروق و [illegible] اعصاب که چشم نظر بر سقف متعسر شود پس اگر سوء مزاج ساذج باشد نابودن الم شاهد است و اگر مادی
الم لازم است و شدت [illegible] الم بحسب [illegible] ماده است **علاج** بعد از تنقیهٔ بدن و دماغ کنند به [illegible] مناسب [illegible] عضو [illegible] موافقه استعمال نمایند
[illegible] و [illegible] در [illegible] تنها یا با زنجبیل مرکب ساخته همی خایند و از اغذیه قلایا و مطنجنات و گوشت طیور فربه مانند آن هر چه نافع بود اختیار
کنند و در مادی خواه سبب استرخا خون [illegible] بلغم [illegible] فصد کنند بعده منضجات و مسهلات بکار برند **فائده** در مادی نفع فصد ظاهر است اما در بلغمی اگر مزاج و قوت و سن و فصل مساعد
بود نیز فصد عظیم النفع است زیرا که خون [illegible] اخلاط بلغم [illegible] بیرون میشود و فصد لهذا فصد را استفراغ کلی گویند و حال آنکه مطلوب تخفیف بدن از آن استفراغ اسباب
[illegible] العلل [illegible] بالفصد فی ابتداء الفالج و امر بتقدیم فصد این چنین امراض بهر آنست که سبب بر آمدن خون رگها وسعت پذیرند و پس از آنکه
تنقیه بدو کنند به سبب وسعت رگها تحریک مواد و استخراج آن باسانی باشد **فصل** در اعلال طبقهٔ مشیمیه بدانکه بافتگی این طبقه از اطراف غشاء
رقیق دماغی و از اورده و شرائین واقع است و مشیمیه از آن گویند که اشتمال وی بر شبکیه چون اشتمال مشیمیه است بر جنین و گفته اند که تسمیه
این جهت تشبیهی ست که با مشیمیه دارد از کثرت عروق و شرائین و چون طبقهٔ مذکور کثیر الاورده است و منفذ غذای دیگر طبقات و رطوبات امراض
دموی درین بیشتر افتد و باشد که دردی فسادی افتد و بدان سبب مزاج جلیدیه فاسد گردد زیرا که شبکیه غذا از مشیمیه اخذ میکند و تصفیه خویش گرفته و باقی را
صافی کرده بزجاجیه میرساند و زجاجیه غذای خود گرفته و باقی را صافی نموده بجلیدیه میرساند پس اگر در مشیمیه فسادی باشد غذا کلا از جا می آید نیز فاسد میباشد
و بسیار باشد که مشیمیه متورم شود و بدان سبب عنبیه مجوفه منضغط گردد و پس بصارت ضعف پدید آید علامات بودن علت درین طبقه آنست که در موخر چشم یعنی در اقطار
وی سرخی پدید آید و در عمق چشم در جایگاه مشیمیه الم محسوس گردد **علاج** فصد کنند و بر مواضع مناسبه حجامت نهند یا که زده بچیزهای ملائم طبع را بکشایند و از برگ لسان الحمل
و برگ اسبغول و برگ عنب الثعلب آب بستانند و با هم کرده نیک بجوشانند پس آن کنند و روی صنفض تلیلی از شیاف ابیض و در چشم چکانند و طلع که آنرا بهار خرما گویند و لعاب
اسبغول اندکی سرکه در روغن گل بسرشند و بر چشم ضماد کنند **فائده** شیاف ابیض از تسکین حدت خون بمثل است لیکن بغایت اندک باید تا که مضرت نیفزاید زیرا که
بسیار وی خون را خام میکند و در مسام می چسپاند از آن است که قبل از تنقیه استعمال وی منهی است چنانچه بالا گفته شد **فصل** در اعلال طبقهٔ شبکیه و طبقهٔ مذکوره
از اطراف عصبهٔ مجوفه ناشی شده و بر زجاجیه جلیدیه تا نصف او را در آنها مشتمل گشته تا آن حد که مابین جلیدیه و عنبیه واقع است و از آنکه اشتمال وی بدین
دو رطوبت مانند احتواء شبکه است بر صید به شبکیه مسمی گشته و گفته اند که شبکیه از آن گویند که کهابلیار از غشاء رقیق درین طبقه نافذ شده و مانند نسج

شبکیه منتفخ گردیده و بعضی اطبا او را از طبقات نمی شمارند زیرا که نزد ایشان طبقه آنست که در شیاء حوارد چیزی را که بران منطبق شده است و شبکیه لیس کذلک پس طبقات
نزد ایشان نیز شش باشند و در امراض چشم علتی صعب تر از اختلال این طبقه نیست هر دو سبب یکی آنکه قوت دوا تا این موضع نرسید متعسر است خواه از داخل استعمال کنند
خواه از خارج دوم آنکه طبقهٔ مذکوره ذکی الحس است و رگها و شریانها بسیار دارد و بدین سبب هوا و برودی بسیار نزدیک و هم در دو عشری می آرد حال آنکه جلیدیه قریب است بدین طبقه مجوف
که مجری روح و نور است سهل واقع شده این عنوان بود که مضرت آفت این طبقه بجلیدیه و عصبهٔ مجوفه متعدی شود امراضی که باین طبقه مخصوص اند پنج است یکی سیلان که در چشم ظاهر
و با سیلان اشک باشند و قید سیلان اشک آنست که بی توانی که بی سیلان اشک بود و بستش بلون طبقهٔ ملتحمه است فقط بخلاف آنکه با سیلان اشک بود که ماده و قیسی در شبکیه باشد
و دوم سیلان آنست که قدری از صفرا طبقهٔ شبکیه میریزد و طبقهٔ مذکوره چونکه ذکی الحس است بغایت متاذی میشود و آن صفرا بسوی جلیدیه میرسد چنانکه بسیار رسد غذا را
و از انجا منتشر میگردد و صفرا بر طبقات دیگر پس همه طبقات را متلون میگرداند و با اشک بیرون می آید علاج فصد قیفال کنند اگر احتیاج باشد پس مطبوخ هلیله طبع را
نرم سازند و بعد از تنقیه شیاف ابیض در شیر دختر حل کرده در چشم چکانند و استعمال آب کاسنی و سپیدهٔ بیضهٔ مرغ و روغن گل بر چشم ضماد کنند و چون حدت و لذع ماده تسکین گیرد
بر تحلیل ما بقی از آنکه بنا بر طبیخ بنفشه و خطمی و بابونه و اکلیل الملک دوم سده که در آورده این طبقه واقع شوند و بدان سبب غذا بجلیدیه نرسد جلیدیه منقطع گردد زیرا که سبب غذا
از شبکیه میرسد از شبکیه بجلیدیه جلیدیه پس هرگاه در شبکیه سده افتد از رطوبات مذکوره غذا منقطع گردد بالضروره و علامت وقوع سده درین طبقه آنست که چشمها فرو اندر رود و خشک
باشد و طبیعت در چشم ظاهر بود و در یافتن بیاری در چشم الی علاج رگ زنند و در جمل الطبیعت و تفتیح سده سکنجبین بزوری دهند و مانند آن بنوشند و هرگاه شدت باشد چشم باصلاح آید برای ازالهٔ
یبوست ما بقی مرطبات در چشم بچکانند و در ترطیب بسیار بسعی کوشند تا که چشم بر حالت اصلی باز آید اما قبل از انفتاح سده ترطیب نفعی ندارد بلکه گاه باشد که سبب زیادتی امتلاء عرق
و تمدد آنها سودی میشود و خطر عظیم و علت سوم شبکیه آنست که دهن رگی از رگهای که متصل شبکیه است باز شود و خون بسیار از ان رگ بر آید در ملتحمه ریزد و عنبیه و قرنیه و اجفان
از ریزش سالم بود و بدان سبب ملتحمه متورم میشود بحدی که سپیدی و سیاهی در پوشد و ظاهر است که اگر ماده در قرنیه و عنبیه هم بودی بیاض حدقه را نپوشیدی گاه باشد که خون
مذکور باجفان نیز در ریزد و گاه باشد که پلکها بر چشم بسبب ریزش خون بسیار باشد پس چشم کشودن متعذر گردد و گاه باشد که ماده هم بر ملتحمه ریزد و هم بر اجفان و ورم هم اندر ملتحمه پدید
آید و هم اندر اجفان از انکه سبب این مرض در شبکیه است در اختلال این طبقه شمرده اند و الا انه باعتبار مضرت بعضی از امراض ملتحمه و بعضی از امراض اجفان تعداد
می کنند لیکن اگر سبب این ورم انفجار عرق رقیق بود که متصل است بملتحمه یا کفن در حد رشته شبکیه هیچ خصوصیتی ندارد و باید دانست که ورم مذکور اگر بکودکان عارض
شود در دفع کوشند و اگر بزرگان را لاحق گردد دفع خواهند این مرض بکودکان بسیار مندفع شود ورم سفیدی چشم نشان بودن ماده است در ملتحمه و انتفاخ اجفان و انقلاب
وی بسوی خارج نشان بودن ماده است در اجفان و انتفاخ اجفان گاهی بدان حد میرسد که پلکها بر هم نتوان زد و چشم نتوان دید و گاه باشد که پلکها اندرون بر قلب
و خون بسیار ازو بر آید و گاه باشد که شور در پلک پدید آید آنجا که ماده گرم بود علاج فصد قیفال کنند اگر لازم بود و عقب سر یا بر دو کتف حجامت نمایند
و بعد اخراج خون اگر مانعی نباشد طبع را بمطبوخ هلیله و تمر هندی و ترنجبین نرم سازند و استفراغ بدفعات باید کرد جهت حفظ قوت و تقلیل
غذا فرمایند بغایت و از اول روز تا روز سوم بلکه چهارم شیر دختران در چشم چکانند و پوست بیرون بیضه عدس مقشر و تخم انار یا پوست انار و برگ کاسنی
یا تخم او تنها مجموع کوفته بروغن گل سرشته بر چشم گذارند و بعد سوم یا چهارم روز شیافی که از ذرور ملکایا ساخته باشند در شیر یا در لعاب اسپغول یا بهدانه
حل ساخته بر چشم پلک نهند و پس از تکمیده ذرور اصفر صغیر و شیاف احمر لین و ذرور نیمایشم بکار برند و چون باختلاط افتد اصفر کبیر استعمال کنند
و آنرا که پلکها پیش شود و چشم کشادن متعذر باشد و این تدابیر سود ندهد و ذرور اغبر لیتحلل آرند و ذرور اقبه بر پلک نهاده باشند یعنی بخته سازند
و آنجا که در آخر علت پلک بر پلک را گرد انند و شیاف آهسته نگارند صفت ذرور ملکایا انزروت بشیر خر پرورده دانسته صمغ عربی نبات
سفید هر چهار برابر کوفته حریر بیخته بکار برند دیگر قوی تر از اول انزروت پرورده ده درم نبات سه درم نشاسته یک درم کف دریا نیم درم و ذرور نیمایشم آنست که ذرور ملکایا

اسفیدج صرف مساوی هم آمیز بند و نوعی ست از دیو بیخ که با درافتد و وی آنست که آدمی در چشم خشکی یابد و ضربان شدید که بی باکی نیست مع ذلک سرخی و آماس هیچ باشد لیکن
پوست سر او چنان نماید که سوخته است **علاج** در ترطیب مزاج بدن و چشم کوشند و آنچه را از دماغ بازدارند علة چهارم که مسمی ست بصداع حاد و شقیقه معین واین
مرضیست که در عمق چشم ضربان شود و وجع مسلّی یا خناغط باشد و ضربان گاه لازم باشد و گاه نه همچو شقیقه سر و این وجع را سه سبب یکی آنکه در رگهای که شبکیه
متصل ست سده افتد پس خون در آنجا بند شود و بخارهای حاد از و جدا شود و طبیعت جهت دفع آن بنجا سوی شقیقه ممدوح از ان شریانها را بحرکت آرد لعنیقه و هذا هو ا
الضربان **علاج** برای تنقیه حب یاره دهند و بر صدغین زلو چسپانند تا خون بمکد دوم آنکه خون گرم شود و بخار گرم از و جدا گردد و ضربان آرد کما ذکرناه **علاج**
جهت تسکین حرارت خون مبردات استعمال کنند و اگر ممکن باشد خون نیز گشند سوم آنکه فضله در شرائین گرد آید پس بندگی از ان فضله باطراف شرائین گراید که شبکیه
و صداع حاد آرد و بعضی گویند هرگاه فضله بشبکیه رسد شقیقه سر و ضربان صدغین هم آرد و ظاهر است که اگر ماده مذکور بسیار باشد شقیقه سر با شقیقه چشم لازم می باشد **فائده**
فضله که در شرائین گرد آید از دو وجه بیرون نیست یکی آنکه فضله غذا اول بود که در شرائین آید دوم آنکه از آورده ماده فضلی بطریق رشحی که میان آورده و شرائین ست در شرائین
علاج آنچه در شقیقه سر گفته شد بعینه علاج اینست یعنی رگ زنند و اگر واجب بود مسهل دهند و تبرید شریان نمایند و طریق تبرید شرائین که از ان تبرید باید کرد در شقیقه
مذکور ست باید که در علاج این مرض اهمال نکنند و در تبرید نیز مبادرت نمایند تا موذی نگردد بآفات عظیم کما قال الشیخ و ربما ادی ذلک الی نزول الماء و الانتشار
فیجب المبادرة فی التبرید و ترک الاهمال فی العلاج **صفت** قطوری که درد را ساکن کند و حرارت دفع نماید و ماده را ردع سازد بگیرند آب عصا الراعی
و شیاف مامیثا و حضض و ماء حی العالم و شیر دختر با هم آمیخته بجوشانند و در روغن گل برود و آمیخته در چشم چکانند و آنجا که ضربان بغایت سخت آرد لزاق الصدغین بر صدغین ضماد
کنند **صفت آن** تخم کاهو و تخم کاسنی از هر یک دو درم و ربک یک درم خشخاش سه درم افیون نیم درم جمله را بسایند و بلعاب اسبغول بسرشند و بر دو خرقه که هر یک بمقدار درم
بود طلا نمایند و بر صدغین چسپانند و بگذارند تا خشک شود تخم آنست که درین طبقه تفرق الاتصال افتد یعنی رگ که در وی مجوف ست در جمیع اجزای چشم منتشر گردد و برطوبات مختلط شود
پس بصارت یکبارگی معدوم گردد و این مرض از انتشار النور فی جمیع اجزاء العین مسند و العلاج له **فصل** در اهلاک رطوبت زجاجیه رطوبت زجاجیه رطوبتی ست صافی غلیظ القوام
سفید رنگ باندک سرخی مائل مانند آبگینه گداخته و لهذا بزجاجیه مسمی ست و این رطوبت بر نصف موخر جلیدیه تا آنجا که اعظم دائره جلیدیه است مشتمل گشته است
تا ابلاغ غذا به جلیدیه بتوسط وی باشد و بیماریهای این رطوبت صعبترین بیماریهای چشم ست از وی علاج بعد بعد وصول شرو دوای داخلی بود یا خارجی و تعذر
اطلاع بر مرض این رطوبت و بدانکه رطوبت مذکور مختص ست بدو مرض یکی آنکه غذا نتواند رسید مر این رطوبت را و اسباب نارسیدن غذا دو سبب یکی آنکه در رگها که
مجاری غذا است سده افتد دوم آنکه در رگهای مذکور خشکی واقع شود بواسطه کثرت استفراغ یا کثرت صوم یا ترک طعام و مانند آن هر چه موجب افنای رطوبت بود
و علامت این مرض آنست که مریض نتواند حدقه گردانیدن و پندارد که در حدقه خار یا سنگریزه افتاده است و بر چشمه آفتاب چشم گشادن نتواند و هر دو چشم در غور روند و تنگ در چشم
نمایند بیگر آنچه از سده بود که در آنجا بود از امتلای عروق گاه باشد که در چشم اشک همی آید بغیر ترطیب گاه باشد که منفجر شود و بهر دو گوش وی چیزی شبیه بهره دوم دهن
لی برو گردد و وجع و انفجار چیزی در گوش و تغیر طعم دهن از خواص عدم غذا است که سببش سده بود بخلاف آنکه سببش یبوست باشد که با جفاف و غور چشم پیدا شود
و از آثار سده هیچ ظاهر نمی باشد **علاج** اگر سبب عدم غذا سده بود بحسب ماده مسدده در اسهال و تفتیح کوشند مثلا آنجا که ماده بارد بود مطبوخ بادیان و بیخ اذخر
افسنتین و تخم کشوث همراه شراب بزوری بار بدهند و آنجا که ماده حار بود مطبوخ تخم کاسنی و بیخ و مهک و عنب الثعلب و مویز منقی و شاهتره همراه سکنجبین بیاده دهند و لو دنا
شد از ماده حار از نوادرات ست باید که بهر حصول ترطیب برگ خبازی و برگ خطمی با سپیدی بیضه و روغن بنفشه بار کرده بر چشم ضماد کنند و شیاف ابیض در
شیر دختر حل نموده در چشم کشند و روغن بنفشه در بینی چکانند و اگر سبب عدم غذا یبوست باشد و خلاء عروق که نهایت ترطیب سود دارند مثلا شیر زنان بر سر دوشند
در اغذیه لطیفه توسع کنند و روغن بنفشه در بینی چکانند و بر سر مالیدن سود مند ست دوم مرضی ست که چشم بغیر ورم بزرگ شود و مریض در حرکت چشم ابطو باشد

و چنان پندارد که چشم مندفع میگردد از داخل بسوی خارج و برآمدن و بزرگ شدن چشم که بدین وجه باشد مسمی است بجحوظ و او دو سبب یکی آنکه رگهائی که مجاری این رطوبت است وسیع و فراخ گردد و بدان سبب غذا بیشتر از مقدار رسد و رطوبت مذکور سیل تر شده از جای خود بالضرور در خارج مندفع میشود و از قبیل جحوظ امتلائی است جحوظی که هنگام اختناق و غضب و صیحه و قی و طلق و جز آن که حصر نفس کند عارض شود و علامت وی برآمدن اشک غلیظ است که اندک لزوجت داشته باشد دوم آنکه طبقاتی که در اطراف این رطوبت است بواسطه کثرت غذا فربه گردند چنانچه در زنان پدید می آید عند احتباس حیض یا که بسبب حمل باشد یا بدون آن و این قسم آخر از اعراض شدید نیست و تعداد این نوع از امراض حاجیه مورد بحث است لانه عام لجمیع طبقات العین **علاج** جهت تنقیه سر فصد و حجامت فرمایند و بمشروبات و حقنجات مسهله طبع را بگشایند و بعد تنقیه عام برای تنقیه خاص چشم چیزی که بکننده و سوزنده ماده چشم و فرو آرنده اشک باشد در چشم کشند چون هلیله و دار فلفل و آب پیاز و آب بادیان و آب کرفس و شیافات سماق و بدانند که تقلیل غذا انفع المعالجات است لقطع مدد الماده و ایضاً جحوظ را در امراض چشم بتفصیل جداگانه فوائد کثیر گفته خواهد شد ان شاء الله تعالی

فصل در اعلال رطوبت جلیدیه و این رطوبت اشرف اجزاء چشم است زیرا که تعلق حقیقی بصارت بدوست و باقی اجزاء همه خادم اویند لهذا در وسط واقع شده تا در پناه باشد و از آنکه او جامد و صافی است چون برف جلیدیه نامند و چون گرد شکل است برد یه خوانند جلیدیه برفی در برد ژاله و باید دانست که مقدم جلیدیه پهن و مؤخر او طویل و دراز تقع لتعرطح قدامش آنکه وقوع اشباح در عصبه مجوفه موقع بزرگ باشد و مرئی خرد را نیز نصیبی از بود و فائده طول مؤخرش آنست که شاخ عصبه مجوفه بهندام اندر گود و لو شیده ماند امراضی که درین رطوبت بمشارکت افتد بسیار است لیکن مخصوص بدان یک مرض است لیس بفصل نیز بدو قسم تحریر نمایم

قسم اول بیماریهائی که در جلیدیه افتد بمشارکت و این بر چهار نوع است **نوع اول** آنکه تغیر در وضع طبعی افتد و وی شش صنف است بحسب میلان رطوبت بجهتی از جهات سته صنف اول آنکه رطوبت بجانب میل کند یعنی در غور رود و سبب او یا نقصان رطوبت جاجیه یا نرسیدن غذا الجلیدیه بود یا بواسطه وقوع سد در شبکیه هر دو از جانب محل خود مذکور شد صنف دوم آنکه رطوبت بقدام مائل شود و بیرون گراید این جحوظ و گردن از ده خارج نیست یا آنکه زجاجیه پیش شود و بیرون میل کند چنانچه در زجاجیه گفته یافت یا آنکه عضلاتی که حافظ علائق اویند مسترخی شوند بالضرور چشم برون نماید و خاصه وی آنست که عظم و بزرگی هیچ ندارد بخلاف جحوظ که از امتلاء افتد که عظم لازم وی است **علاج** جحوظ استرخائی آنچه در استرخاء مطلق است تدارک توان کرد و اصناف اربعه باقیه که اول آن یمنی و ثانی آن یساری ثالث او تفوق و رابع او سفلی بود و طریق است آنچه مائل یمین یا یسار در وی هر چیزی بعرض ترقی پیدا آن که هست آنچه باعلی و اسفل میل کند یعنی رطوبت یک چشم تفوق گراید و از آن ثانی تحت یا یکی بحال خود باشد و دیگر بفوق یا تحت میل کند درین صورت هر چیز را بد چشم بنگرد و آن چیز دو نماید و آن را حول گویند و صاحبش را احول و این جدا بیان خواهد یافت **نوع دوم** واقع بود تغیر در کیفیت این رطوبت این نوع بر سه صنف است یکی آنکه لون رطوبت جلیدیه متغیر شود و بحسب لون اخلاط غالب متلون گردد بسرخی یا زردی یا بسبب حال سیاهی و در مرض سرخی مثل آن بود بسیاری رنگ که رطوبت بدان رنگین گشته دوم آنکه مستولی شود یابسیت برین رطوبت بمشارکت زجاجیه این چیز که کرده شد سوم آنکه حادث شود خشونت در جلیدیه باید دانست که این رطوبت خشن نمیگردد تا که نخستین عصبه مجوفه خشونت نپذیرد زیرا که عصبه مذکور محتوی بر جلیدیه متصله علی النصف منها و سبب خشونت عصبه آنست که خلط النزاع قابض حریف یابس از بطون دماغ بسوی عصبه مترشح شود و بلذع و حرقت نخستین اشک آورد و بعده بواسطه نقصان رطوبت در عصبه خشونت پدید آید و خشونت عصبه بخشونت جلیدیه گراید بدانکه این عصبه در اصل خلقت نرم و صاف مخلوق شده است بهر دو سبب یکی آنکه اشکال و اضواء و الوان لطف منطبع شوند دوم آنکه نور که ازین عصبه بسوی جلیدیه می آید بلا تغیر و تعسر همی برآید متصلا و مستقیماً و علامت خشونت جلیدیه آنست که در بصارت ضعف پدید آید و چون حدقه را نگه دارند مریض حدقه خشونت و درشتی همی یابد بواسطه حک وی به عنکبوتیه و گفته اند گاه باشد که عنکبوتیه متفرق شود و نشگافد بسبب حدت ماده و این را تدارک نتوان کرد **علاج** تنقیه سر کنند بچیزهای متوسط الحرارت چون افتیمون در دو مصطکی و صبر و بهر تعدیل مزاج و ازاله خشونت اغذیه موافقه اختیار کنند و روغن بنفشه و شیر دختر و سپیده بیضه مرغ در بینی ریزند و در قطور روغن گل و ماء در دیده کرده

٦٩

بچشم رسند و منفعت یابد و بسبب متوسط الحرارت هم آن گوییم اند که شدید الحرارت حدت ماده می افزاید و اشیاء بارد اجزاء چشم را منقبض میسازد و روح باصره را کثیف
و غلیظ میکند و اند پس متوسط الحرارت ست درین مرض سود مند بود بالضرور **فائده** وجه ضعف باصره درین مرض آنست که جلیدیه مسطح و مستوی بر صفا مخلوق شده است
تا که اشباح مرئیات بکمالها بتمامی منطبع گردد پس هر گاه این رطوبت از اوصاف مذکوره بگردد و بسبب خشونت بعضی اجزا روی منخفض گردند و بعضی دیگر مرتفع در اشباح
بالضرور آفت می‌افتد و بالضرور ضعیف میشود **نوع سوم** آنکه واقع شود تغیر هیئت و شکل این رطوبت بسبب اعضاء مجاوره مثلاً تختین صفاق عنبیه و طبقات چشم ورم
پدید آید و بسبب ضیق مکان که ورم واجب میکند جلیدیه تمامه یا بعض اجزاء وی بحسب ورم مجاوره منضغط گردد و بعض اجزائش ببعضی منتظم شود بنوعی که بیمار از رین ضغطه
آگاهی یابد از ضغط مرض کور را ضغطه گویند و علامتش آنست که بیمار در جلیدیه وجع شدید مانند ضغط محسوس کنند و نتواند چشم را حرکت داد و چشم پر چرک و پر اشک بود و علاجش چون
علاج ورم چشم است چنانچه در ورم گفته آید انشاء الله تعالی و گاه باشد که جلیدیه متفرق شود بواسطه تفرق الاتصال که در زجاجیه قبلد از ماده حاده که بر روی ریزش کند **نوع چهارم**
آنکه واقع میشود تغیر در کمیت این رطوبت این بر دو وجه است یکی آنکه جلیدیه از مقدار خود بزرگتر شود و سببش مثلا زجاجیه او علامت وی آنست که سایر مرئیات خرد تر از
آنچه هستند بنظر و آید و علامتش آنست که هر گاه جلیدیه بزرگ شود روح باصره متفرق میگردد و اردی پوشیده میشود بواسطه تخلخل اجزای این رطوبت بسبب بالضرور محسوسات خرد بنماید
زیرا که روح بر مجری طبیعی منتشر نمی شود آنرا بند علاجش تقلیل غذا و تنقیه وجود است سبب دوم آنکه جلیدیه خرد گردد از مقدار خود علامتش آنست که مرئیات بزرگتر از مقدار نمایند و سبب آنکه
عند تصغیر این رطوبت روح مجتمع میگردد و بقوت بیرون میشود و بدان سبب هر چیز را بیشتر از مقدار وی می بیند لیکن هر گاه رطوبت مسطور بغایت خرد شود واجب میکند ضعف بصر
قسم دوم در مرضی که مخصوص بجلیدیه نیست و آن آنست که درین رطوبت جفاف و یبوست واقع شود فقط و بواسطه که درین رطوبت واجب میکند اشباح منطبع نمیشود چنانکه باید و
باید دانست که این یبوست بدان درجه نیست که موجب خشونت گردد لهذا از آثار خشونت درین مرض هیچ نمیباشد مگر همین مقدار که در انطباع اشباح اثر قوی افتد و این را
دو سبب است یکی آنکه در همه بدن خشکی واقع شود بواسطه کثرت صوم یا کثرت استفراغ و علاج وی ترطیب مزاج و بدن است بتوسیع اغذیه و استعمال اشربه و مرطبات و حمام
و ترک ریاضت و جماع و هر چه محلل بود دوم آنکه حاصل شود خشکی در چشم فقط بواسطه سفر کردن در گرما و ملاقات غبار و دخانات و علاج وی ترطیب دماغ و
چشم است خاصة مثلا لعبة البان در بینی و چشم بچکانند و بنفشه و نیلوفر ببویند و بر سر و پیشانی روغنهای مرطب بمالند و دیگر تدابیر مرطبه بکار برند **فصل** در اعلال
طبقه عنکبوتیه این طبقه از کنار شبکیه منشا است و شاخهای باریک از طبقه مشیمیه با این طبقه آمیخته است و طبقه مذکور میان رطوبت جلیدیه و بیضیه حاجز است و عنکبوتیه
هم آن گویند که از فرط رقت بنسج عنکبوت میماند و فائده و منفعتش آنکه مانع بصارت نشود زیرا که عنکبوتیه نصف ظاهر جلیدیه را پوشیده است اگر کثیف الجرم میبود
بصارت را منع مینمود و بدانکه بعضی اطبا این طبقه را از جمله شبکیه می شمارند و طبقه علیحده بحساب نمی آرند و شبکیه را نیز درین تقدیر طبقات پنج باشند و بیماریهای این طبقه
هر دو قسم است یکی آنکه بمشارکت دیگر طبقات بود دوم آنکه مخصوص همین طبقه باشد **قسم اول** در بیان مرضی که عارض شود درین طبقه و در سایر طبقات بمشارکت
آن ورم که درین طبقه افتد و دیگر طبقات را نیز متورم سازد و علامت تورم این طبقه غایت رقت بصر است و ضعف آن و نشان آنکه طبقات دیگر در ورم مشارک اند آنست
که بصارت منضغط شود و مریض متأذی باشد و نسبت بیش روی بیشتر ببیند و چنان پندارد که پلکهای چشم با ثقل کشیده میگردد و **علاج** استفراغ ماده کنند
و تحلیل ورم نمایند چنانچه در فصل ورم گفته آید **قسم دوم** در بیماری که مخصوص همین طبقه است بلی مشارکت طبقه دیگر و آن تشنج و تقلص است که درین طبقه
افتد و علامتش آنست که بصارت ضعیف شود و چشم اختلاج کند و در یابد بیمار در چشم که گویا خاری منخلد یا چیزی چشم را میکشد و بصارت در حالت
گرسنگی و تشنگی افتاده در وقت نیمروز نقصان گیرد و عقب خوردن غذا و در مواضع سایه دار و هنگام شب قوت پذیرد و **علاج** اگر تشنج از یبس
بود به ترطیب مزاج شیر دختر و روغن بنفشه و روغن کدو در بینی بچکانند و به میاه مرطبه مرخیه چون آب بنفشه و برگ خطمی و برگ کدو
و برگ کنجد انکباب کنند و سایر تدابیر مرطبه که بار بار مذکور شد بعمل آرند و اگر تشنج از امتلا بود ایارجات خورند و غرغره مجففه استعمال کنند

و پس از تنقیه کحل بدلیه یعنی اسکندرانی در چشم کشند **فصل** در اعلال رطوبت بیضیه این رطوبت مشابه سپیدی بیضه الوان و صفا و قوام آلتهذا به بیضیه مسمی گشته منفعت خلقت

این رطوبت آنست که نگاه دارد رطوبت جلیدیه را و منبتهای قطنیه تدریج واقع شوند بر جلیدیه تا از اذیت و تیز اضوای قویه و هوای گرم محفوظ ماند این رطوبت را سه مرض می افتد یکی زیادتی

حجم دوم نقصان آن سوم کدورت و غلظت وی این هر سه را بر سه قسم بیان کنم **قسم اول** در ازدیاد حجم و مضرت افزونی این قطعه هرست کرا اگر چه زیادتی اندک بود اما بواسطه نقصان

شفافیت که منظم اجزاء او جیست کند در انطباع اشباح بر جلیدیه قصوری می افتد و در آمدن شعاع بر مجری طبیعی فتوری راه می یابد چه جای آنکه ازدیاد حجم بیشتر باشد که درین

صورت ابصار باطل میشود و ظلمت پیدا میگردد و حایل میشود میان اشباح و جلیدیه بمنزله آب ماء مست که مانع ابصار میشود و علامت افزونی این رطوبت آنست

که مریض چون سر بجنباند در پیش روی خود خیال کند که دریا ایستاده است و در حالت پری معده و عقب خواب ضعف در ابصار غالب بود و هنگام گرسنگی و دور

از اثقال و ضعف نباشد و ایضا مبتلا باین مرض چیزهای بعیده را نسبت باشیا قریب خوب تر می بیند و وجهش آنست که روح بسبب کثرت این رطوبت کثیف میگردد و بدین سبب تا که دور تر

حرکت نکند غلظت وی تلطیف و قوام وی اعتدال نمیگیرد و وجهش آنست که بر اشیا قریبه بالاستقصا نمی تواند دید زیرا که در ابصار محسوسات قریبه روح را چندان

حرکت نیست که غلظت وی لطیف گردد **علاج** نخستین تنقیه بدن کنند بمطبوخ سانج و بعد تنقیه سر حب ایارج دهند و انجامه جو شانیده و عسل روی آنجا نفرا نیند

تا غرغره کنید و دیگر غراغر که مناسب حال بود و نیز استعمال نمایند از اغذیه لطیف بود بکار برند **قسم دوم** در نقصان رطوبت بیضیه مضرت نقصانش عند غایت

النقصان بطلان ابصار است و عند نقصان ضعیف توقع ضعف در ابصار **فایده** نوری که از دماغ بسوی چشم می آید درین رطوبت جمع میگردد تا که انطباع اشباح بر جلیدیه

فعل باصره باتمام رسد و هرگاه که درین رطوبت نقصان افتد نوری که بسوی این می آید جمع نمیتواند شد و از ثقبه زود تر میگذرد و منتشر میگردد پس اگر نقصان

بدرجه کمال است بواسطه عدم نفوذ فعل ابصار بالکل باطل میشود و اگر نقصان کمتر است در فعل باصره ضعف می یابد و علامت نقصان این مرض خود بیننده

در پیش چشم خیال کند که گویا چاه و مغاک واقع است و وجهش آنست که هرگاه این رطوبت ناقص واقع میگردد مابین وی و عنکبوتیه فضائی خالی میشود

فضا در ابصار مانند چاه و حفره بنماید و این دلیل مورد بحث است از چند وجه چنانچه در شرح اسباب ذکر یافته است و ایضا شارح اسباب نوشته که حق

آنست که هرگاه بیضیه ناقص میشود عارض میگردد و یا اجتماع از بیش و این از دو حال بیرون نیست یکی آنکه اجتماع در جمیع اجزای رطوبت مذکوره واقع

شود و در صورت ابصار بالکل زایل میگردد و هیچ چیز دیده نمیشود اصلا دوم آنکه اجتماع عام نبود بلکه در بعضی اجزا هدی نند و این نیز بر دو وجه است یکی آنکه در یک موضع دیگر

دوم آنکه در مواضع مختلفه اند پس اگر اجتماع اجزای رطوبت بموضع مخصوص است مریض هر چیز که ببیند قطع تاریکی همی بیند و اگر اجتماع در اجزای رطوبت بمواضع مختلفه باشد

بسبب اختلاف اجتماع در هر چیز که مشاهده میکند این کیفیات عند کدورت این رطوبت نیز عارض میشود چنانچه در نزول الماء گفته آید اما اجتماع اجزای چیزی

دیگر است و شک که در چیزی دیگر اما از آنکه اجتماع اجزا بی تیو منشود که چشم و در خواب معتاد و افت انتادن از لوازم اجتماع اجزای این رطوبت و باین تیز

میتوان کرد بینها اگر چه فرق دیگر هم بسیار **علاج** در خصب و فربهی بدن کوشند و هر چیز که مرطب بود و باعث رطوبت بود بکار برند و آنچنان با شراعات

جنیه تناول کنند و ریاضت و تعب بگذارند و بر حمام مرطب مداومت نمایند و شیر دختران و سپیده بیضه در چشم چکانند و بنفشه و نیلوفر ببویند بهر روغنها

مرطب بوی دارند بالجمله هر چیز که ترطیب دماغ کند بکار برند **قسم سوم** در کدورت و غلظت رطوبت بیضیه مضرتش وقوع آفت است در فعل ابصار پس اگر کدورت

اندک باشد با شیای بعیده هرگز نظر نمی در آید و چیزهای قریبه نیز کماهی بالاستقصا محسوس نمیگردد و اگر کدورت و غلظت بشدت بود از دو وجه بیرون نیست

یکی آنکه کدورت تمام باشد در جمیع اجزای رطوبت و درین حالت ابصار تمامه زایل میشود دوم آنکه کدورت در بعضی اجزای این رطوبت

افتد و این رطوبت بر چهار وجه است یکی آنکه وسط رطوبت که محاذی و مقابل ثقبه عنبیه است مکدر شود زیاده از مقدار ثقبه یا مقدار

ثقبه و درین صورت نیز ابصار بالکل باطل میگردد و بعضی اطبا این را نزول الماء گویند دوم وسط رطوبت که محاذی ثقبه است کمتر از

بعد از قبیه غلیظ گردد چنانچه حوالی ثقبه را گرد و مانند هاله خود باشد و در حالت سوم که سبب الوسط باشد سوم آنکه اجزاء رطوبت که محاذی ثقبه است ملکه شود یعنی که
مستغنی بحالت خود بود و از که در شب معرا باشد و درین صورت اجسام کشیده و غبار گون دیده میشود بلکه علیحده علیحده یکی بعد دیگری محسوس میگردد چهارم آنکه
کدورت در اجزاء رطوبت متفرق بود و درین صورت پیش روی چشم تخییل میکند که پشه و موی و مگس و غیر آن می‌گردد چنانچه در نزول الماء تخییل میگردد و فرق درین
بیضیه و نزول الماء آنست که الوان با مختلف بود و همیشه بیک رنگ در بصارت کدورت می‌افزاید تا آب تمام فرود آید بخلاف کدورت که دائما یک رنگ می‌باشد اگرچه
آن حالت میکند آفت عظیم واجب می‌کند و کدورت همراه آن یک حال ثابت میباشد و این مرض نه مانند است به نزول الماء و فیه بحث و علاج کدورت نمایان است علاج تلطیف و تدبیر کننده
همانچه در مبتدا نزول مفید است درین بکار برند بحسب احتیاج و بیان کدورت این رطوبت در باب ضعف نیز گفته خواهد شد **فصل** در اعلال طبقهٔ عنبیه و این طبقه غلیظ است
و در آنفوذ نور در وسط این طبقه مقابل جلیدیه ثقبه واقع است مانند ثقبه که در انگور پیدا می‌آید چون او را از خوشه جدا کنند و وجه تسمیه وی بعنبیه همین تشبیه است از رنگ
طبیعی آن نزد جالینوس آسمانگون است و نزد ارسطو سیاه و بعضی اطبا این طبقه را از اجزاء مشیمیه می‌شمرند و طبقه جداگانه محسوب نمی‌دارند و شبکیه و عنکبوتیه و ملتحمه را نیز و بدین تقدیر همگی
طبقات سه عدد در شمار می‌آرند و باید دانست که ظاهر عنبیه صلب است بر آنکه مماس قرنیه است از این طرف و باطنش نرم و ملائم و زدو خمل و خشونت واقع است مانند اسفنج و ازین طرف
به بیضیه متصل است منفعت خمل وی است یکی آنکه چون آب نازل شود تا در آن آب باید بشکاری در زیر خمل پنهان کند و خمل آن آب را بدارد و محاذی ثقبه آمدن
نشرشکیه مانع نباشد دوم آنکه فضله که به چشم ریزد در خمل بماند و به ثقبه نتواند رسید سوم آنکه رطوبت بیضیه که مماس این طرف است بسبب خمل بر جای خود متوقف باشد و سائل
نگردد و این طبقه مختص است به پنج مرض یکی قرحه دوم امتلا سوم زوال چهارم اتساع پنجم ضیق و هر یک بقسم علیحده بیان کرده شود **قسم اول** در قرحه که درین طبقه پیدا آید و اصل
علامتش آنست که نخستین در مقابل سیاهی چشم تیره نمایان شود و سرخ رنگ فرق در تیره این و در بثره قرنیه آنست که بثره قرنیه سفید میباشد زیرا که قرنیه در اصل
سپید و بی لون است و تلون بسبب عنبیه است که تحت قرنیه است پس هرگاه در قرنیه بثره افتد بسبب کثافت که بثره واجب میکند در قرنیه رنگ عنبیه پوشیده میگردد و قرنیه
برنگ سفید نمایان میشود و از آنکه چون عنبیه سیاهی چشم در رنگ نشده است بقرحه ملتحمه نیز فارق است و باید دانست بثره که در عنبیه افتد گاه باشد که همچنان تحلیل پذیرد
الی آنکه قرحه شود و گاه باشد که آن بثره بزرگ شود و ممتد گردد و بدان حد رسد که قرنیه را نشکافد و عنبیه بیرون آید بیان قرحه علیحده کرده شود و گاه باشد که آن بثره منفجر گردد
و عنبیه متخرق شود پس بیاض بیضیه سائل شود و سیلان واجب میکند سه علت یکی آنکه نور محدود مجتمع نمیشود و به سبب تفرق منتشر گردد دوم آنکه در روح تفرق می‌افتد سوم آنکه در جلیدیه
خشکی واقع شود چنانچه در نقصان بیضیه گفته شد **قسم دوم** در امتلای عنبیه باید دانست گاه باشد که طبقه مذکوره بسبب امتلاء رطوبت ممتلی شود بحدی که قریب باشد که حدقه
متسع و فراخ گردد و گاه باشد که فراخ شود کما صرح الشیخ و گاه باشد که بسبب امتلاء حجم متورم و فرق درین علت و ورم آنست که درین مرض الم و حمرت نمی‌باشد زیرا که
این امتلا بسبب سمن و فربهی است و بدانکه این مرض غیر نزول الماء است زیرا که فی الحقیقه اتساع نیست کما ذهب الیه الجمهور و بالفرض اگر اتساع مسلم داریم کما جوزه
البعض پس گوئیم که این اتساع در ثقبه است در عصبه نیست و اتساع که به نزول الماء مخصوص است اتساع عصبه مجوفه است چنانچه بیان خواهد یافت و علامت امتلاء
این طبقه آنست که بصر ضعیف شود و یک چشم کلان تر از دیگر نماید و حالتی شبیه بتهیج در چشم یافته شود اما بودن یک چشم زیاده تر از دوم گاه است که امتلاء در یک چشم
بود یا در هر دو باشد اما در یکی بیشتر از دیگری بود **علاج** استفراغ کنند بحسب ایارجات و غراغر و جز آن و از اطعمه غلیظه رطبه چون گوشت گاو و میش فربه مانند آن
پرهیز کنند و بسیار از تنقیه و حصول التقلیل بود امتلا چیزی که رطوبت چشم بکاهد و تحلیل کند در چشم کشند تا ماده باقی از نفس عضو پاک شود و آنچه بدین کار آید آب دیان است
و عسل و حلتیت و فلفل و کبیج و اشق و مانند آن **قسم سوم** در زوال عنبیه و این را دو سبب است یکی آنکه درین طبقه یا در طبقات مجاوره ورم پدید آید
و بدان سبب طبقه مذکور از موضع خود زائل شود و علامتش آنست که چشم گران شود و درد کند و اشک آرد و بواسطه زوال ثقبه از محاذات جلیدیه
هر چیز غیر مستقیم بنظر در آید و به سبب تجویف مقله و عظم مقدار چشم که ورم واجب می‌کند ملک با هم نه پیوندد و الفساد چشم چنان نماید که گویا قرنیه

۴۲

و حصلی یکی آنکه بر حالت خود صاف و شفاف است خدوم که گشته پس اگر زوال بجانب یمین بود ظاهر شود که ورت در تیسار قرنیه و اگر بالعکس بود در یسار باشد

علاج مسهل سودا دهند و اگر واجب بینند فصد کنند و پس از تنقیه بدن برای دفع ماده از نفس عضو چیزی که مرض را نافع باشد و بیان آن چیز با استعلاء این مرض کرده شد

و چشم گشتن از خارج نیز در زوال ... و از اله زوال کوشند تدبیرش آنست که ... اسرب بگیرند مانند خانه چشم از وی خود مانند بسازند و در وسط حقیقت آن خود

سوراخ کنند پس آن خود را در فاده ... سوراخ آن خود ... کشاده ... شود پس آن خود ... بر وسط چشم ... است چشم ... طبیعی ... زوال

زیادتی چشم باصلاح آید و ایضا چشم از دیدن مختلف ... کات که موجب انجذاب ... است محفوظ مانند و حکمت در سوراخ آنست که بسیار از آن سوراخ نگریستن خواهد و این خالی

از تکلف نیست چون مدتی بتکلف نگریستن عادت شود چشم بالضرور ... باصلاح ... شکل طبیعی ... میگراید و سبب ... زوال طبقه ... قرنیه ...

بسبب ... زوال گیرد و نتو القرنیه در ... آینده گفته می آید **قسم چهارم و پنجم** که آن اتساع و ضیق است برای آنکه زوائد فصول مستقله ذکر خواهد یافت ذکر اعلال

فصل در اعلال طبقه قرنیه و این طبقه ایست صلب شفاف مانند شاخ سفید که بغایت باریک و تنک باشد ... قرنیه گویند ... از اطراف صلبیه ناشی شده است و ...

طبقات ... با کمال ... است و ... گشته ... از آنست ... در اجمار ... قرنیه ... شاخ ... رسد ... اجزای چشم

محفوظ مانند و ... که ... قرنیه ... تشبیه ... شاخ ... در این طبقه نیز ... طبقات و اجزای قرنیه ... اجزا

... تمام ... قرنیه ... بالای ... چیزی ... آفات خارجی ... این طبقه ... چون ... نگینه ...

... چراغ ... آفات خارجی ... این طبقه ... علیحده ... شمرند چون ...

... طبقات چشم ... امراض که مختص این طبقه ... خشونت ... شقاق ... قرحه و بیاض و سرطان

... و شقاق نیز ... قسم است ... **قسم اول** خشونت و درشتی که قرنیه عارض شود و این سبب ... خشکی عارض

و ... سبب ... که خلل ... اختلاف ... منخفض شدن اجزای ...

... ظاهر که ... صفا و صقالت در قبول ... خلط تیز ... بسبب ... طبقه ...

... سوم آنکه مزاج این طبقه متغیر شود ... استعمال ادویه حاره ... علامت خشونت این طبقه آنست که هنگام پوشیدن و کشادن چشم ... پلک ...

... درشتی ... اشک ... خشکی و جفاف که سبب ... خشونت ... از ...

... **علاج** از هر سبب باشد ... تبدیل مزاج مرطبات استعمال کنند تا که خشونت زائل شود ... اگر خلط ...

... بنفشه ... آن ... خیار ... حلکرده ... شود و ... الاسرب ... چشم ...

قرنیه خاصیتی عجیب دارد ... بنفشه ... باشد ... الاسرب ... سیاهی ...

... سیاهی ... بنفشه ... چشم ... لعاب ... بنفشه ... چشم

... خون کبوتر ... طریق خون کبوتر ... چشم ...

... بازوی ... خون ... **قسم دوم** در نتو القرنیه ... قرنیه ...

... قرنیه ... طبقه ... طبقه ... علاج

... **علاج** نخستین تنقیه بدن کنند از خلط ... تنقیه ... اصفر ... چشم ...

... **قسم سوم** شقاق ... قرنیه ...

و درین علت مسهل سست طبع صحیح باین فصل علیحده خواهد آمد **قسم چهارم** وشقان که در قرنیه افتد یعنی قشر ظاهری بشگافد پس باقی قشرهای وی بیرون آیند و شبیه بحال خود باشد و علامتش ظاهرست و تدبیرش همان که در نتوء صحیح گفته اند **قسم پنجم و ششم** که آن وقوع قرحه و بیاض ست طبقه یفصل گفته آید **قسم هفتم** ورطان قرنیه یعنی ورم صلب بسبب سودا و صفرای وی درین طبقه افتد و علامتش آنست که وجع بشدت بود و در رگهای چشم تمدد پیدا آید و رنگ ورم مایل بسیاهی و کسرت نماید و خلش شدید که تا صدغین منتهی شود پیدا باشد خاصه هنگام تحریک و بعضی ایضا در سر نجه دارد و از وی طعام نشود و اگرچه این مرض **علاج** پذیر نیست اما تدبیری که مسکن الم و موقف مرض بود دست باید زدن تا آفات عظیم پیدا نشود و تدبیر آنست که فصد کنند و بقدر قوت خون برآرند و طبع را با ماء الجبن سکنجبین ... نقیه نرم دارند و هر گاه اذکار شیر کنند در خلیه نماید شیافات ابیض یا سفیده بیضه آمیخته در چشم ریزند و برگ خطمی و خبازی و عنب الثعلب کوفته با روغن بنفشه ممزوج ساخته ضماد کنند و هرگاه ادویه ... بکار برند کما قال الشارح فی هذا البحث و ایاک و استعمال الادویة الحادة فانها تهیجه الالتصاق **قسم ششم** در نتوء قرنیه بدانکه گاه باشد که در قشر اربعه این طبقه ماده ... گرد آید پس سطح ظاهر قشر بالا برآید و این شود بحسب ... و کمیت ماده و موضع حصول آن مختلف ... رنگ وی لون ... قوام و سایر اعراض مثلا اگر ماده اندک بود و در قشر رابع وجع کمتر باشد و اگر ماده بیشتر و حاد بود وجع بشدت ... و خطر بیشتر ... اختلاف در موضع ... آنکه شبره که در زیر قشر ظاهری ... صافی و سیاه ... بخلاف شبرات که در قشر ثانی و ثالث پدید آید که بواسطه منع ادراک عنبیه ... تحت قشر ثالث ست سفید نماید و آنچه تحت قشر ثانی ست در بیاض سواد متوسط ... و قال صاحب التذکرة الشبرة التی تکون فی القشرة الاولی تکون سوداء بسبب النور الخارج منها والتی فی الثالثة تکون بیضاء لقرب النور الخارج منها والتی فی الثانیة تکون متوسطا التوسط النور عند ... باید دانست شبره که در ظاهر قرنیه بود و محاذی ثقبه نباشد اسلم ست بر آنکه اگر بواسطه کثرت یا حدت ماده منفجر و منخرق بود ... ظاهر قرنیه نسبت ... دیگر وی سخت تر ست قبول خرق نمیکند مگر در مدت بسیار بعد از نفوذ شدن اگر محاذی ثقبه نبوده باشد اثر وی مانع بصارت نشود بخلاف آنکه در قشور دیگر بود که اجزا آنها قبول خرق بیشتر میکنند بواسطه آنکه جرم ... بدان نحو شبره که محاذی ثقبه باشد در هر قشری که بود ردی ست زیرا که چون اندمال پذیرد اثر وی منع ابصار میکند و ایضا شبرات که در غیر قشر ظاهری افتد چون با نخراق انجامد ... کنند ... عنبیه **علاج** تدبیر این مرض از باب ورم و قروح بحسب حال بجویند از تقلیل و جذب ماده باسفل فصد و اسهال و در ابتدای رادعات بکار برند و در انتها شیاف ابیض که در وی کندر باشد در چشم کشند و در انحطاط شیاف احمر لین استعمال کنند **فایده** فرق در نتوء قرنیه و در شبرات وی آنست که نتوء سخت و مستحکم میباشد و در زیر میل فرو نمی نشیند بخلاف شبره که در زیر میل فرو نشیند و از وسعه و ضربان خالی نمی باشد **قسم نهم** آنکه ریم در زیر قرنیه حاصل شود و این را کمون المدة تحت القرنیة گویند و مذکور را سه سبب یکی آنکه درین طبقه قرحه افتد و منفجر شود تا ریم بیرون آید پس آن ریم همان جا بند ماند دوم آنکه رمد شدید واقع شود و فضلات وی تحلیل نا پذیرفته مستحیل گردد بریم و در اینجا بایستد سوم آنکه صداع شدید حادث گردد پس طبیعت فضله بدین جانب فرستد و آن درین جایگاه ساکن شود و ریم گردد و شکل این ریم مشابه شکل ظفره می نماید و حال وی مختلف بعضی چنان باشد که موضع قلیل از قرنیه در گیرد و بعضی چنان باشد که موضع کثیر از قرنیه در گیرد و بعضی باشد که همه سیاهی چشم را مشتمل گردد و تباهی آرد **علاج** هر چه نضج و تحلیل باعتدال کند بکار برند مثلا ذرور اصفر در شیر دختر یا در آب حلبه یا آب تخم کتان مخلوط کرده در چشم کشند و با بابونه اکلیل ... بعد ... آب بگرم تکمید چشم کنند و در نشف و تحلیل ... قلیمیا ... باریک ساخته در چشم پر کنند نظیر ندارد و بدانکه هر گاه ازین تدابیر ریم تحلیل نیابد بدستکاری متوجه گردند و طریقش آنست که قرنیه را از طرف اکلیل ... که پایین کمان مخصوص است بشگافند باید که شق عمیق نکنند تا آسیب ... بدین شق ... آورده ... بیرون آرند و بعد بعلاج قروح چشم رجوع نمایند اما حاجتی قوی نباشد و آن ریم منع ابصار نکند دست از دستکاری کشیده دارند **صفت** ذرور اصفر بگیرند انزروت مربی ده درم صبر ... زعفران ... از هر یک یک درم مرکب ... کوفته ... بیخته ... بغیر آن آنچه گفته شد استعمال کنند **فصل** در اعلال طبقه ملتحمه و این حجابی ست غضروفی صلب کثیف غلیظ الجرم مختلط ... که مقله را متحرک میدارند ... گوشت سفید ... ست از غشاهای عضلیه ... تا قعر ... ست ناشی شده ... بسطحی گسسته

وبها بر در چشم پوشیده مگر در مرتبه اگر دا گهی مستوار شده است و التیام پذیرفته لهذا الحمد گویند **فایده** آنچه از مشابهت این طبقه از غشا عنکبوتی فی الحقیقت گفته شد بر طبق
قول ابقراط است و رازی گفته لهذا چون ورم ملتحمه شدید می باشد تجاوز میکند و گرد اگرد چشم حتی که بر رخساره و پیشانی تا ابرو رسد و حاجبان و روس برانند که از غشا عنکبوت داخل
صحنت ناشی شده است باستدلال آنکه ورم شدید متمادی میگردد و متغیر ذهن و هذا لیس بشی لان الم الغشاء الخارجی ایضا یغیر الذهن و سائر الحواس لمجاورة الدماغ کما اشار الیه الشیخ
الصداع الحادث عن الضربة و بعضی این را نیز از طبقات می شمرد مع شکلیه طبقات نزد ایشان چهار است و بسیار را که درین طبقه افتد چهارده است بعضی محقق و اکثر غیر محقق
درین فصل مذکور گردد آید چون رمد و ظفره و طرفه و سبل و انتفاخ و حشات و حکه و دمعه و قروح و آثار قروح که در جایگاه خویش بفصول علیحده ذکر خواهد یافت و درین مبحث
... حصول مطابقت ... مصنف پسند نیفتاد تا آنکه سردی مقصود فرو گذاشته نیافته **قسم اول** در رمد و آن عبارت است از ورم ملتحمه و رمد حقیقی همین است زیرا که گاه
باشد که لفظ رمد را از روی مجاز اطلاق کنند بر سرخی بلا ورم که عارض شود چشم را بسبب غبار و دخان و گرمی آفتاب و مانند آن و باید دانست که شیخ رحمة الله علیه و تابعین وی مانند
که ورم ملتحمه گرم بود یا سرد آنرا رمد گویند بخلاف قدما که این لفظ را بورم گرم این طبقه مخصوص میداشتند و ورم سرد این طبقه را بلفظ شکه اطلاق میکردند و ایشان
اطبا اما باعتبار اشتهار برمی که چشم را بسبب ... اطلاق رمد ... و این مرض را ... سمی است کما یقال رمد الرجل اذا هاجت عینه و رمد را بسبب آنکه از خون باشد یا از صفرا یا
از بلغم یا از سودا یا از ریح به پنج نوع بیان کنیم **نوع اول** در رمد دموی و علامتش آنست که چشم بغایت متورم و منتفخ و ممتد بود و چرک بسیار آید و گاهی ممتلی
باشد و در صدغین ضربان پدید آید و سائر علامات خون بران گواهی دهد **علاج** نخستین فصد کنند از هر جانبی که رمد بود و اگر فصد مانع بود بر نقره حجامت نمایند ...
اخراج خون بطبیخ هلیله و آلو و شاهتره و تمر هندی طبع را ملائم سازند و بعد از تنقیه شیاف ابیض در سپیده بیضه یا در لعاب ... یا در شیر دختر حل کرده در چشم کشند ...
... استعمال شیاف مذکور و سائر مبردات قبل از تنقیه بدن ... است زیرا که گاه باشد که مؤدی شود از شدت امتداد ... انشقاق
تا کل کما قال صاحب الذخیره طبیبی در رمد قبل از استفراغ ادویه موضعیه استعمال نماید جنایتی عظیم کرده باشد و ... در ابتدای آن ... چشم ... نیز ممنوع
زیرا که ماده را خام میدارد و ... چشم را کثیف میسازند و ... ضرر بسیار دارد و ایضا بعد از تنقیه برای تقویت چشم و دفع مواد صندل و ... اقاقیا و
... ضماد سازند و از اغذیه هر چه شیرین و ترش بود احتیاط نماید چون انار و ابربار ... تمر هندی با شکر آمیخته و مانند آن برای این ... خوردن ...
نباید داد ... ملتحمه عصبانی است و عصب را ... **نوع دوم** در رمد صفراوی علامت وی آنست که ورم و انتفاخ و تمدد و حمرت ... و سیلان اشک
نسبت بدموی کمتر باشد اما وجع والتهاب و خلش بیشتر میبود و باید دانست که اشک در حالت صحت گرم میباشد زیرا که منهضم است و در رمد ... منهضم
علاج رمد صفراوی طبع را بطبیخ هلیله که در رمد دموی ذکر یافت ملائم کنند و عصارات بارده چون شیره کاسنی و ... و برگ عنب الثعلب ... بر چشم ضماد کنند ...
... شیر دختر و سپیده بیضه در چشم چکانند و ... شیاف کافوری و شیاف ... در چشم کشند **فائده** هر مرضی که با درد ... نخستین ... تسکین درد
توجه کنند زیرا که وجع موجب ضعف و قوت عضو با اشتغال طبیعت بجذب ... است و این همه صورتها ازدیاد مرض است ... مداومت کردن بر استعمال مخدرات بهر تسکین
وجع وجه رخصت نیست زیرا که ادمان تخدیر بآفت می انجامد کما قال جالینوس فی حیلة البرء اعرف قوما ... الاطبا ... بالمخدرات ... ابصارهم بعد ما
الی حالة الطبیعیة لکنهم ... الوقت ... ظلمة فی ابصارهم فلما طال ... الزمان ... اصاب بعضهم ... العین **نوع سوم** در رمد
بلغمی علامتش آنست که انتفاخ و ثقل بیشتر میباشد و چرک و اشک بسیار آید و ... خواب بر دو پلک ... سرخی کمتر باشد **علاج** بعد از تنقیه بدن و دماغ
حبوب ... حجامت و ... تحلیل صبر و حضض و ... اقاقیا و زعفران با گلاب آمیخته بر پیشانی و بر پشت پلک ضماد کنند قال جالینوس الصبر نافع من اورام
العین ... بالتحلیل ... نضج و تحلیل لعاب حلبه ... در چشم ریزند و بعد از آن چون روز دوم یا سوم بگذرد ... ابتدای مرض
فرو ... در چشم ... استعمال ذرور برای آنست ... تحلیل است و استعمال محللات خاصه اگر قوی باشد جایز نیست در اوایل ... اگر بعد انتها

و طریق عمل حالت آنست که حلبه طور آب گرم در چشم بریزند و بادو پارچه نرم حلبه آن آب بیرون آید و آب دیگر ریخت چند بار عمل نمایند تا حلبه پاک شود و چشم صاف آید
بعد از آن لعاب بنات بر چشم ریزند **صفت** دوا در این نوع بیست وشیاف ابیض و شیر زنان و شیر دختر که شیر دهنده بز است ترکیب داده در چشم بریزند شدن قرنیه
کند تا آنکه در وقت آن چون خشک شود ریزند و گرد آن باز بریزند بعد از آن باشد شایم ادمه سحق کنند بار بار باشد که بر او آب التصاق جفان شود که چشمک قدری
بریزند همچنین باشد بعضی از روغن چنانچه میکنند که شیر سیاه و اتفاق چشمک میکنند تا آنکه اوضاع ترکیب نمایند هنگام خشک شدن التصاق احیانا جفنها
در پلکها بسته باشد دو پوشیده شد **نوع چهارم** رمد سوداوی و علامات این نوع آنست که اولا پس گویند علامت و آنست که چشم خشک گران کم سرخی باشد و حکه دارد
نباشد و ماده سودایی مخلوط باشد تا آنکه پلک سرخ گردد و باشد که طرف قی باشد و با تحمل بیشتر دیده پدید آید سبب کدورت باصداع باریک باشد اگر غالب باشد سوداوی بود دو ماهش خشک
علاج به ترتیب علاج اخلاط سوداویه به ماء الجبن کنند یا بطبیخ افتیمون اولا تنقیه ... بعد آن شیر دوشیده بطبیخ بنفشه نیلوفر و برگ خطمی که در چشم بریزند مقدم سر بزنند و
به روغن طبیخ آن باید و آب نمام دارند و روغن بنفشه بشیر تازه در بینی کشند و لعاب حلبه و آب آن در چشم چکانند و بابونه بنفشه و تخم کتان با روغن بنفشه نیلوفر
اول در چشم ضماد کنند وشیاف دینار چون تکمیل فرمایند و پیش از ترطیب شیاف استفراغات و محللات لازم دانند که تنقیه قبل از ترطیب موجب
خشکی است ماده را **صفت** شیاف دینار جوان اسفیداج و اقلیمیا هر یک دو درم افیون یک درم کتیرا یک درم و نیم نشاسته یک درم جمله را کوبیده
بشیاف سازند **نوع پنجم** در رمد ریحی و علامتش آنست که چشم ممتد بود و گرانی و اشک بیچ نباشد و گاه باشد که بسبب جمع سرخی پدید آید **علاج** طبیخ
بابونه و اکلیل و مرزنجوش بر چشم ریزند و سبوس جاورس گرم بیازند و استعمال ماء محلله بکار برند و باید دانست آنگاه باشد که ملتحمه از اسباب دیده چون ملاقات دخان
و گرد و غبار و تابش آفتاب نوعی بسوی چیز برای سخت روشن مانند آن حرارت کسب ... این علت بنوعیت از رمد مجازی نیز گویند از شیوه او نیست در اکثر
امر بی آنکه دست بعلاج کنند خود بخود و سه چهار روز زائل میگردد چون سبب منقطع شده باشد گفته اند که علاج وی سعی منودن تا که خود زائل شود و ... انگردند
که رمد سرخی قطع سبب دیس چون قطع سبب کفایت نکنند رو بعلاج آرند و علامت این مرض وجود با تقدم اسباب و سرخی اندک و حرقت قلیل در چشم ظاهر بود و
علاج اگر در سه یا چهار روز زائل نشود در حال آنکه سبب منقطع شده باشد فصد کنند و اسهال طبیعت از او بکشایند و طبیخ وی ... وشیاف ابیض
دران حل کرده بنوشند و شیاف ابیض در چشم اندازند **فائده** رمد که بعد از ... نظر کردن به ... واقع شود ... اسباب علاج در فصل ... گفته شد
جهت آنکه سرخی که در وی خوف التصاق اجفان باشد تنقیه و بدل شیاف ابیض ... شیر دختران ترتیب کرده باشند در چشم استعمال
نمایند بعد چشم ... در چشم و پاک شدن آن از روی باید که سیل درد ... در چشم کشند و در چشم ... بسته بندند تا از التصاق محفوظ ماند ... فی
انواع الرمد ... التصاق نیز گفته خواهد شد که چون چشم بغایت سرخ شود ... متشقق و منسلخ نماید ... نتواند کرد
ملتصق شود و چون چنین باشد زودی تدارک کنند **قسم دوم** در طرفه و آن نقطه ... باشد ... کبود که در ملتحمه پدید آید و این چهار سبب یکی آنکه لطمه
ضربه بر چشم رسد بدان سبب بعضی رگهای باریک بشکافند و خون از انها بر آید در زیر ملتحمه بماند و گاه باشد که بادی ... در ملتحمه بشکافند دوم آنکه رگهای
از غایت امتلا و تمدید بشکافند سوم آنکه خون جوش زند و بسبب حدت و زیادت بجانب چشم میل نماید و در اجزای ملتحمه در آید چهارم آنکه ...
عطسه و قی شدید و حبس نفس اتفاق افتد بسبب امتلاء دماغ و غلیان خون طرفه پیدا آید ... و در اندک زمان خود بخود زائل می شود
بی آنکه در پی علاج شوند و آنچه قوی السبب باشد محتاج بعلاج است **علاج** ... تنقیه رگ قیفال زنند و طبیخ ... لازم کنند ...
برین صحیح ... ساختن ... بغایت مفید است و ... جمع ... ماده ... مناسب
... در چشم چکانند ... لازم باشد تا که ... شود

زراستفرغ اخون باذروی کبوتر که گرم بود در چشم اندازند و اگر بیرون غ گل یعنی بیض احمر وچین قیمولیا و آب مالکرده بد بخون مذکور آمیزند بهتر باشد اما چون مرض در اخلاط

بهر تحلیل کنند و مر و اشق و زعفران بخون مذکور آمیزند بلکه اگر غایت تحلیل مطلوب باشد زنجار و اسفیداج احمر و خون باذروی کبوتر مخلوط نموده در چشم ریزند و سونر داند

بر گذ و برگ عنب الثعلب نیز باید دو قیمولیا نیز که طرید هم که بوده چشم ضماد کنند و لطبیخ صعتر و برنج فا بیارند آب گلی نیز در معالجه آنکه محتاج معالجه یکتا و آن اندازند یا

آن خون منجر شود و هرگز تحلیل نرود و هیچ منظر باقی ماند و گاه باشد که اجزا مجاوره آن متعفن شود و قرحه گردد و متعدی گردد و در اجزا چشم قسم سوم ظفره و تفصیل معالجه تجدید

فار شیم فار سکون فانیز آمده و مشهور همین نزد اطبا زیرا که ظفره مشابه بوده اند در بیانش و صلابت دلالت کند زیرا که بیفارسی ناخنه میگویند و آن یاد ایست عصبانی که بر ملتحمه پیدا آید و اکثر

از ملوق اکبر که جانب بینی ست بند میگند و با شد که از موق اصغر یا از هر دو جانب ظاهر جانبی مبتدی گردد و احوال وی مختلف ست گاهی زرد گاهی زرد بند برینه متوقف میگردد و گاهی

بر ملتحمه و قرنیه چنانکه بر قرنیه متجاوز میگردد و نظر منع شود بدانکه ظفره بر چهار نوع است نوع اول آنکه رقیق بود و همچون غشا و از جانب یمین یا یسار و یا از فوق یا از تحت ملتحمه ناشی شود

بر و در آن نکه بدایت او مخصوص موق بود و از آنکه این نوع بجانبی معین خصوصیتی ندارد و اشتباه سبل ست فرق بیان کردن میان لازم آمد و آن آنست که سبل از رجیت عروق

چشم ناشی شود و حصیل الاستدارت بر حوالی قرنیه مشتمل میگردد بخلاف ظفره که پیش از یکجانب متعدی میگردد و گرد با استدارت نمی نماید و ایضا جرم ظفره از آنجا که ناشی میشود ماننده

ماننده هیچ دو طرف ثانی وی متسع و منبسط میبود مانند فرع بخلاف سبل در اصل و فرع وی چنین امتیازی با شد علاج فصد قیفال کنند و بعد استعمال ایارج و هند بعد تنقیه

تحلیل وی و ضماد و شیاف و مرجح و نیار که چون بلبلقیون اکبر در چشم کشند و تکمیل در بین شیاف بعد استحکام و تلیین ظفره باید کرد تا بسبب نرمی از اثر دوا کما ینبغی منفعل گردد صفت

شیاف وی نیز که آنرا شیاف اسود نیز گویند کحل زنجار و شادنج از هر یک یکدرم و نصف قلیمیا و دو درم اشق و سکبینج و دار فلفل از هر یک نیم درم و اشق و سکبینج را در شراب کهنه

بگذارند و باقی اجزا کوفته و بیخته با وی بسرشند و شیاف سازند صفت شیاف و نیار چون که در بنیا بکار آید شنجرف و تنجیج زنجار احمر کند شکر طبرزد و اشق از هر یک

بگیرند و مر و زعفران و عروق که بفارسی زرد چوب گویند از هر یک ربع جزو جمله را کوفته بیخته بآب بسرشند و از آنکه رنگ این شیاف برنگ و نیار یعنی زرد مینماید بدین

نام مسمی گشته نوع دوم آنکه ظفره آنست از جمله ماق اکبر معروف بود مستبدی شود و بکناره قرنیه که حد سواد دسیده محیط گردد و بایستد و این نوع در اکثر اوقات همین جا

واقف میباشد و بسواد متجاوز نمیگردد لهذا گفته اند تا که خوف تعدی وی بر قرنیه متیقن نشود دست بعلاج نکنند و بر او دنی اذیتی که دارد صابر باشند بهر آنکه استعمال

ادویه تحلیل قوت باصره را ضعیف میسازد و دو وجه قدر محلل بدانکه سفید و جرم غلیظ را بگذارد و حال آنکه وجود وی مانع ابصار نیست لیکن اگر دانند که بر قرنیه متعدی

میشود کحل که در نوع اول گفته شد بکار بردن رخصت ست تا به سبب آن بر قرنیه منع ابصار ننماید نوع سوم آنست که قدر ادر ثبود و باصره را متضرر سازد البته علاج وی کشط

یعنی تراشیدن و بر داشتن و سلخ معنی کشط ست طریق و سلخ آنست که ظفره ابصار را از ملتحمه جدا کنند پس تحت وی سیخ باصل بشده در اندازند و مستاصل سازند

تا هیچ شعبه و جزوی باقی نماند و بعد ملتصق بملتحمه پس آنرا بریده بردارند و هنگام قطع احتیاط در زنند تا لحمه موق یعنی گوشه چشم بریده نشود زیرا که اگر لحمه منقطع گردد دمعه در وی

شود و با سبب تلیین سایل گردد و چشم کور شود پس کمال واجب که ظفره را از نشه قشا شده از قطع وی باز توانند ماند و فرق آنست که ظفره سپید عصبانی و صلب باشد

و لحمه سرخ و لحمه باشد که ظفره نیز سرخ بود اما منتهی سرخی لحمی نباشد و حکم باستیصال یعنی مبالغه در آنکه جزوی از ظفره باقی نماند بهر آنست که اگر قدری باقی ماند عود

کند باید دانست که این نوع ظفره بر دو وجه است یکی آنکه با ملتحمه پیوسته نباشد بلکه ممتاز و جدا بود دوم آنکه با عروق چسبان باشد حاصل آنکه آنچه ممتاز بود بآسانی برداشته

میگردد از سنان است بلا تکلیف اما آنچه ملتزق باشد تدبیر جدا کردنش آنست که نخستین موضعی از جانب ظفره قطع کنند تا در آوردن آن را که ظفره از ملتحمه جدا

نماید سهل شود پس سبب و اینده باشد که سخت تیز نباشد بر نیند و این همه قوانین بر فوق بر داشتن و جدا کردن ظفره یکحال الثالث پوشیده نیست فائده بعد از کشط نمک

در زیره بخایند و آب وی در چشم بچکانند تا داغ شود پس زرده بیضه مرغ بر دهن گل آمیخته بر پشت چشم نهند تا سوزش بنشاند و بعد باید تا هر وقت جدا قدر را بجنبانند

تا بر ملتحمه ملتصق نگردد و دیگر روز بکشایند و آب بره و نمک خائیده اند بچکانند و از پس روز با بلبلقیون زردی و شیاف و غیر آن میکشند تا بیخ ناخنه را پاک کنند بسیار باشد

... ملتحمه تمام گشته متوان کرد و نیز شیح صبح ... است که هرچه بخطا از آن کشط کنند و ببرند باقی را که بماند با سلیقون یا غیر آن که ... بچشم اندر کنند ... تا به باید

چون خواهند که کشط کنند نخستین ... باز کنند ... تا بی مضرت باشد نوع چهارم ظفره آنست که نادر افتد و نوعی ... و لطافت ... از طرف طبقه

ملتحمه ... نوعی که ... باشد ملتحمه را ولطافت ... در حجاب که محیط چشم است یعنی طبقه صلبیه ... زیرا که اطراف طبقه صلبیه در درون منقلب گشته ...

بیرون ... و درین موضع که مبدا این ظفره است ... گفته اند که درین نوع ... زیرا که صلبیه منقطع خواهد شد ... صلبیه ... کنند

ولا یخفی ان ... من الامراض المادة التی فی الرابع بالبرد او بالمبالغ قسم چهارم در سبل واین علتی است که رگهای چشم سرخ و ممتلی گردد از خون غلیظ و بخارات

غلیظ و اندر چشم خارش پدید آید و این مرض باعتبار محل بر دو گونه است یکی آنکه ماده در رگهای باطن ملتحمه گرد آید بدان سبب رگهای مذکور منتفخ و ممتلی و سرخ

گردد ... بر قرنیه غشا چون ... سرخ ... آید و آنکه رگهای مذکور از داخل تحت روئیده است و درین نوع در دماغ حرقت و ضربان پیدا آید و ... بسیار در

چشم ... آنکه ماده در رگهای ... ملتحمه ... ناشی شده ... بدین سبب این رگها سرخ و ممتلی ... باید که ... طبقه قرنیه نیز غشا ...

آید و درین نوع ... رگهای ... روئیده است ... بسیار ... لازم ... بان کنند ... و ... ملک

... سوی ... رگهای سبل ... بسوی آفتاب ... نتواند دید ... است که ... سبل ...

... قسمت ... بیان کرده می آید **نوع اول** در سبل ... آنست که اشک ... بالا ... رطوبت ... این نوع

بیشتر در رگهای باطنه ... قسم نخستین گفته آمده ... علاج ... درین نوع علاج ... رگهای کوره ...

باطن ملتحمه ... **نوع دوم** در سبل یابس و علامت وی آنست که ... سبل ... دیگر از سیلان ... ترطیب ...

... **علاج** ... رگ قیفال بزنند ... و مانند آن ... سبل ...

... غلظت ... ملاحظه باید داشت

... لازم دارند ... مانند آن در چشم کشند بشرطی که مانع نباشد ... رقت و غلظت ملاحظه باید دا

... اگر سبل رقیق بود شیاف دینارگون ... قوی ... یابس ... نیز ... دیگر

... شد بکار برند ... غلظت ... سبل ... گرم ... استعمال نمایند ... چشم

... چشم ... بغایت شدید الحرارت بود شیاف ... از نهار

... باید ... آنکه ... بکار باید داشت چون

... اقسام سبل ممنوع است ... گوشت گاو ... ماهی ...

... رنگارنگ ... آتش ... آنست که ... این علت

... **نوع سوم** در سبل ... باشد ... آید

... تمام باشد ... درجه

... سبل ... الانواع ... علاج

... کنند ...

... سفید ...

... با سلیقون

موی کی سفید و آنچه در دوای طرفها صفت شیاف دینارجون سبل رقیق را بردارد و عروق یعنی زرد چوبه دشافج مغسول و صبر شیاف مامیثا هر چهار مساوی الوزن بستانند
شیاف کنند صفت شیاف سماق که سبل و سده را سود دارد دیگر بگیرند سماق چندانکه خواهند و اندر آب صافی تر کنند و بعد ازان دستمالی ادبستانند و صافی کنند و در آفتاب بگذارند
تا منعقد گردد و غبار نرسد تا که غلیظ شود و شیاف توان ساخت پس شیاف سازند و بکار دارند و طریق لقط آنست که کحال انگشت رگهای سبل را کشط کنند یعنی سطح چشم بلند کشند
پس مقراض قطع کنند و حیله برداشتن و جدا کردن رگهای مذکور بر دو وجه است یکی آنکه رشته های بسیار با کثیر المقدار بسوزن باریک بر این رگها در آرد و سر دو کناره رشته ها
گرفته بالا می کشند تا همگی رگها بر خاسته شوند دوم آنکه بعضا نیز رگها بردارد و بهر موضع بر چه بسیار سبل باشد با یکبند و چون فارغ شود نگاه کنند اگر رگی باقی مانده است آن را نیز بردارد تا شعبه از او
باقی نماند و پس از لقط نمک نرم سائیده در آب بر چشم بچکانند و لفرا بندند تا هر سا حشم را اندر پیک نگهدارند تا باک ملتصق نشود و بر زرده تخم مرغ و روغن گل بنه یا کنیزه آلوده
بر پشت چشم نهند و بر فلاده و بعضا بر بندند و روز دیگر گل سرخ در آب بجوشانند و چشم او بکشانند و بدان آب بشویند و میل بر روغن گل چرب کرده اندر چشم بگردانند تا گرد آید
که بالک بر ملتحمه بسته اند کشاده شود و دیگر بار جوشانیده آب بیره و نمک اندر چکانند باید که تا سه روز آب بیره و نمک موضع می چکانند خواه پلک بر ملتحمه بسته باشد یا نه و بعد از سه روز
با سلیقون و مانند آن استعمال کنند تا بیخ سبل پاک شود و اگر رمدی یا آماسی پدید آید بعلاج آن مشغول شوند پس بعلاج سبل باز آیند فائده صنانیر جمع صنارة است و صنارة
بضم و تشدید آلتی آهنی است بر شکل مغزل که سرش معوج باشد آلتی که از وی ماهی صید کنند مغزل بکسر میم و بضم آن دوک ریسمان ریسیدن را گویند و قوعی است از سبل کم و در اکثر
از عقب تب گرم لاحق میشود و لهذا سطه آنکه در معالجه رمد افراط کنند باستعمال مبردات و بدان سبب خون غلیظ گرود و جلد کثیف شود و مسام بسته شوند و ماده از تحلیل باز ماند
بالضرورة بجسم وی بتحلیل بفرایند رگها منتفخ گردند و علامتش آنست که ملتحمه سرخ باشد بغیر تورم و بر سطح وی رگهای سرخ ممتلی گردند و الم دائم باشد و اشک سیال آید علاج تنقیه کنند
و طبع را ملائم سازند پس اگر حدت بیشتر از غلظت بود شیاف ابیض بکار برند الا ناچار است استعمال چیزیکه غلیظ را لطیف کند و ماده را مستفرغ سازد چون احمر لین و شیاف روشنائی
و ذرور ماذی صفت ذرور مادی بگیرند مامیران چینی یک درم توتیای کرمانی پرورده شیح سوخته پرورده توتیا اشق سفید احمر پرورده هر یکی از این
چهار دو درم همه را کوفته بیخته بکار برند سبل وجرب دمعه را سود دارد و کسی که با وی سبل بود دید شیاف احمر که شیاف دیرنج گویند سود مند است و رگ پیشانی و رگ گوشه چشم
زدن نهایت مفید صفت شیاف اسود که با سبل سود دهد بگیرند اقاقیای مغسول و صمغ عربی هر یک از این دو درم مس سوخته پنج درم افیون هر یک از این دو درم دیم کوفته
بیخته باب سیر بشند و شیاف سازند قسم پنجم در انتفاخ ملتحمه و انتفاخ لفظ تازی است فارسی ور دمیده شدن و آماسیدن است اما اسباب و علامات در بحث ورم نوشته که
الانتفاخ ورم بارد یعرض للعین مع حکة فی الاکثر و تحقیق آنست که اطلاق ورم بر انتفاخ بر سبیل مجاز است و الا نه در ورم و انتفاخ فرق معین کرده اند و دیگر
نه چنان بودی امتیاز انتفاخ ملتحمه از ورم نزد متاخرین وجهی نداشت و این علت بحسب سبب چهار نوع بیان کرده شود یکی آنکه سببش ریح بود و علامتش آن است
که ناگاه پدید آید و هیچ گرانی نکند و نخست اندر گوشه چشم که جانب بینی است سوزش مانند آنکه از گزیدن پشه یا مگس حاصل گردد و بعد از ساعتی خارش آید
و رنگ آن چون آماس بلغمی باشد و بیشتر اندر تابستان به جوانان افتد علاج تا روز دوم و سوم نگذرد صواب آنست که دست بعلاج نیز نبرند بهر آنکه ماده ریح زود تحلیل
پذیرد و خود بخود رود و اگر درین مدت تحلیل نیابد بلطیف تدبیر کنند و باب گرم چشم را بشویند و آنجا که تسکین لذع و حکه مطلوب باشد و هنوز ابتدا باشد شیاف ابیض
که در وی افیون نباشد و ذرور اصفر استعمال باید کرد و بوقت رجوع ماده صبر شیاف مامیثا و اکلیل الملک و صندل و فوفل مانند آن بر پشت چشم طلا کنند و در آخر ایام
ذرور اصفر و شیاف احمر لین مرکب ساخته در چشم استعمال نمایند و صبر و حضض و زعفران با آب عنب الثعلب حل کرده طلا سازند و اغذیه مجففه تناول نمایند و منفخات بگذارند
و شب اگر احتیاج افتد اطریفل کشنیزی بکار برند دوم آنکه سببش بلغم بود و علامتش آنست که گرانی کند و نسبت بریحی سردتر باشد و چون غمز کنند اثر غمز را
زمانی طویل بدارد و بسرعت راجع نشود علاج تنقیه بلغم ایارج دهند و سکنجبین با آب گرم غرغره کنند یا مطبوخ و فلوس خیارشنبر یا طبیخ بادیان الاصول از
منقیه بخست و شیاف احمر لین در چشم کشند و بعد ازان ذرور اصفر و شیاف احمر حاد بهم مرکب ساخته استعمال نمایند صفت شیاف احمر حاد شادنج

زاج سوخته هر یک زرنیخ دو یکدرم زرد مخ زعفران فلفل هر یک زیت شمه و هیره کوفته بیخته آب صابون شیاف سازند سوم آنکه سببش رطوبت آب آلی بود و علامتش

دیگر آنست که درد و ضربان خارش بیچ نباشد و رنگ بهر رنگ ان بود و چون آن بغمز کنند مجرد بمفارقت نماز برموضع خود باز آید باشد چهارم منفعل علاج نهر استفراغ تنقیه آن از رخ کم

باید تا تقویت دماغ نمایند و پس از تنقیه در چشم کشند کحل تر کوپه بیخته کوزه دنیا را چون بیخ ضع اثر تمام دارد و باید که بطبیخ بابونه و اکلیل و چکره مرزنجوش تحلیل نمایند و بار دیگر

آن دو بابونه اکلیل آب بادیان شرشه ضماد سازند چهارم آنکه سببش سودا بود و علامت وی آنست که انتفاخ سخت بود بجدی که منغمز نشود و ذو دیست باشد از زیر

از این تا بشد که تمر و اجبیکیند آنرا دیرگاه بار دارد الشدید و اجبیکند خاشته که سرطانی بود و از شان ابطال حس تحذیر در رنگ این انتفاخ کمد شود و بخسب شود و در

باید نضیع کو سیهم اندر تحمیه بسیاه و هم اندر پلک می زند و گاه باکه برسد تا بر وجه و با متعدی گردد و این مرض بعد بد مرض عقب حجبه بیشتر افتد علاج بعد از نضیع و تحلیل باید

منقیات سودا دهند و پس از تنقیه احمر لین اصغر در چشم کشند و از اطلیه اضمده هر چه اندر علاج آماس سوداوی مخصوص است استعمال نمایند و هر تحلیل و تلیین خلط سوداوی

استعمال نفع تمام دارد قبل از تنقیه بود و یا بعد آن **قسم ششم** از امراض ملتحمه آنست که ملتحمه سخت شود و بی تورم و بدون انتفاخ چشم بسبب صلابت و خانه گوی ازند گردد و هر گاه ممکن شود

ملطفه مذکوره بتجنید و سرخ و خشک بار دیاشد و چون از خواب برخیزد چشم دشوار تواند کشادن گاه باشد که اندر گوشه چشم اندکی رمص خشک گرد آید و آنرا ابتدا بی جبال المحمه

گویند **علاج** سخت طبع را ملائم کنند و همیشه در گرمابه نشیند و سر به بخار گرم دارند و اسفنج با آب گرم تر کرده بر چشم گذارند و آب گرم در چشم بچکانند و شیر سپید و زرده تخم مرغ

با روغن گل یا بیضه تخته بر پشت گذارند و از طعامهای دسم و چرب پرهیزند و بر دغن تنه بسر تخت سر چرب دارند و پس از تنقیه و حصول تلیین دوا اشک آورنده چون برود حصرم و با سلیقون

و شیاف احمر لین احمر حاد و کحل روشنائی در چشم کشند **قسم هفتم** حکة الملتحمه سببش رطوبت بلغمی شوری بود و طبیعت بوره و نیز ازان است که اشک سخت شوری بر آید و رنگ طبقه

سرخی گراید باشد که پلک نیز سرخ شود بلکه از صمغی خارش پلک ریش گردد **علاج** طبع را نرم کنند و سر بدار دو در گرمابه نشیند و طعامهای نرم کنند و از تیز و شور پرهیزند و

داروها که اشک آرد در چشم کشند **قسم هشتم** درد و قد آن آماس شوری ملتحمه است کی بر ملتحمه بیدا آید از نواحی ماق اکبر یا اصغر و گاه باشد که گرد دا گرد اکلیل انتهای خود

کثیر العدد و مانند دانهای ارزن ظاهر شود و گاه باشد که این علت زیر پلک حادث شود و رنگ این آماس بحسب ماده مختلف باشد مثلاً اگر ماده دموی بود سرخ رنگ

باشد و اگر بلغمی بود سپید رنگ باشد و این علت مانند انتهای مد بشر افتد و فرق در و دقه و در مد سرج آنست که مد سرج در قرنیه باشد و دقه در ملتحمه و یا بخراج ملتحمه

نمی انجامد مگر بندرت **علاج** در دموی رگ قیفال زنند و در بلغمی به نفخ بلغم مطبوخ افتیمون و حب یارج دهند و پس از تنقیه اگر باقی باشد مرهم بگزند یا سرخ سست

سپید اگر سرخ باشد شیاف ابیض در چشم کشند و اگر سپید بود شیاف احمر لین بکار برند و چون مدت دراز گردد داروهای تیز استعمال نمایند چون باسلیقون و شیاف احمر حاد

و مانند آن و هر گاه ماده روی بجمع آرد نخستین بر آماس جمع و نضیج شیاف ابیض بکار باید بست و پس از آنکه منفجر شود و استفراغ شیاف ابار و شیاف کند استعمال نمایند **صفت**

شیاف احمر لین شادنج مغسول شش درم صمغ عربی کتیرا از هر یک پنج درم مس سوخته در مرکب مروارید گوهر با سفیداب رصاص شنجرف از هر یک درم الاخوین عنبر زعفران از هر یک

نیم درم جمله را زره دار کوفته بیخته آب شیاف سازند **صفت** شیاف کند لشق انزروت از هر یک پنج درم کندر دو درم زعفران یک درم بلعاب حلبه شیاف

سازند و باید دانست که بسیار باشد که ماده و دقه سبک باشد چون فاده بگلاب تر کرده بر چشم نهند و بر بندند در هم زائل شود بی آنکه محتنی و شقی دیگر کشیده شود **قسم نهم** ظفره

که بر ملتحمه پدید آید و آن گوشتی باشد نرم زبس سرخ و بیشتر نزدیک گوشه چشم افتد که از سوی بینی است و رگهای سرخ از گوشه بدو پیوسته باشد و بر شکل ناخن **علاج** نخست

تنقیه بدن باسهال تن پاک کنند و مسهل ها بدادن باید داد تا ماده پاک شود و هر آنکه این علت بسیار معاودت کند پس از آن ظفره را بالصناره برگیرند با آهستگی و چرب دستی

آنکه دست باشد از صناره بچیند پس از آن زیر رگها که از گوشه بدو پیوسته است در آرد و کشیده کند همچون ناخنه و ناخن برا برند و آب نمک چکانیده

اندر ریزند چند بار زرده بیضه مرغ بر پشت چشم نهند و روغن بیخ یا باسلیقون و مانند آن بکار برند **فصل** در دمعه این علتی است که پیوسته بی اراده

چشم تر باشد و حال آنکه آفتی دیگر چون شبره یا جرب یا درشتی پلک یا انقلاب شعر یا سبب دیگر پدید نشود و گاه باشد که دمعه بدان حد رسد که اشک سائل شود

گاه باشد که این علت مفرد باشد و پدید کند بیاض در حدقه و دیگر امراض نیز چون سلاق و مانند آن و گاه باشد که بحدوث ناخنه انتشار ابدا گیرد و کم مرض مذکور
دو قسم است یکی آنکه مادرزاد بود دوم آنکه عارضی باشد مادرزاد را علاج نیست اما عارضی علاج پذیر است مگر آنکه سببش قطع گوشه چشم بود و بغایت که این نیز لا دوا است
باقسام متنوعه بیان کنم قسم اول در دمعه که بسبب استرخاء گوشه کاری پدید آید که اندر بریدن ظفره کرده باشند و آنکه گوشت گوشه چشم لختی با ظفره نیز بریده باشد این قسم
علاج پذیرد اگر گوشت گوشه چشم اندک بریده باشد و بیشتر مانده اما گوشت گوشه تمامه بریده شود یا بیشتر هرگز دوا نپذیرد علاج در چشم کشند ذرور اصفر و شیاف زعفران
و همین حکم است صبر و کندر و ماميثا و جز آن هر چه برویاند گوشت را و منقبض سازد عضو را و خشک گرداند رطوبت صفت شیاف زعفران زعفران سنبل الطیب
از هر یک دو درم دار فلفل یک درم اقاقیا بقدر دانگی و نیم توتیا و نیم درم مازو درم کافور نیم دانگ جمله هفت دارو است کوفته بیخته با گلاب شیاف سازند قسم دوم
در دمعه که سببش امتلاء سر و چشم بود از ماده و علامت آنکه قوت ماسکه و هاضمه و منضجه ضعیف باشد علاج تنقیه دماغ مسهل دهند و اگر حدس جانب فصد نمایند پس از تنقیه
توتیای هندی مغسول و دیگر کحلها که مصالح این کار بود در چشم کشند صفت کحلی که در دمعه امتلائی را سود دهد و حافظ صحت چشم توتیای هندی
مساوی بستانند و بآب عوره یا آب سماق بسایند و خشک نمایند قسم سوم در دمعه که سببش گرمی چشم و دماغ باشد و علامت وی آنست که حرکت چشم سبک بود و از
چشم اشک گرم رقیق بود و پس اگر مادی بود آثار امتلاء و غلظت و سرخی رگهای چشم هست ظاهر باشد قسم چهارم در دمعه که سببش سردی مزاج چشم و دماغ باشد
و این بر دو وجه است یکی آنکه مادی بود و این از قبیل امتلائی است دوم آنکه ساذج بود و طریق حدوث دمعه از سردی بی ماده چنان است که سردی از خارج بسیار
و بسبب طبقات چشم افشرده شوند و طبقات منقبض گردد و اشک بیرون آید چنانچه در ایام سرمای سخت خاصه وقت صبح مشاهده میشود نقل الطبری عن ابی ماهر انه قال سیلان
الدمع فی الهواء البارد انما هو بحرارة مزاج العین لان الهواء البارد الغلیظ اذا اصاب العیون الحارة تستحیل دمعا فینبغی ان یکون علاجه تسکین الحرارة
ایضاً از قبیل معالجه عصارة التی ... مفرط ... چشم
میشوند و ... افشرده ... آن ... علاج آنچه از قبیل امتلائی است حار بود یا بارد تنقیه باید نمود ...
صفت ... که دمعه گرم را سود دهد ... توتیای مغسول ... از هر یک درم ... نیم درم شیاف مامیثا و صبر از یک دانگی
و نیم جمله هفت دارو کوفته بیخته استعمال نمایند صفت ... که دمعه سرد را که از تری مزاج بود مفید است فلفل یک درم ملح هندی یک درم قلقل دو درم کف دریا نیم درم
... کوفته بیخته استعمال نمایند و باسلیقون رومی ... صفت ذروری که ضعیف اعضای
چشم را سود دهد ... استخوان هلیله زرد سوخته و نمک هندی ... بکار برند فصل در بواسیر ... این علتی است ...
قطرات اشک متقاطر شوند و منقطع گردند قال الطبری لا اصل لک ... بالبواسیر و شرح آنست که پلک بالا قدری غلظت پذیرد و در باطن پلک ...
پدید آید ... بسبب احتکاک که ... اشک بیرون آید و حال این مرض بحسب تغیرات بدنی مختلف میباشد
مثلاً اگر امتلاء بدن از مواد و پری معده از طعام و شراب ... بیداری کشیدن غلظت زیاده پذیرد و نکایات افزون میگردد و هنگام شکم تهی و اعتدال نوم
خفتی در آن حاصل میشود اما هرگاه غلظت ... بغایت خفیف بود ... در باطن ... اندک باشد چنانچه ...
هر چند مرض مذکور باعتبار سبب ... از امراض اجفان است اما ذکر وی بعد دمعه ... که دمعه را بالبواسیر ... علاج تنقیه بدن کنند
و از اغذیه غلیظ بخار انگیز پرهیز نمایند و قلت غذا ... چشم کوشند و ادویه محلله چون مامیثا و مر و زعفران بر پلک ضماد کنند و تکمید نمایند ...
... مثل باسلیقون و شیاف احمر در چشم کشند فصل در سبل باید دانست که این لفظ در سه معنی مختلف المعانی باشتراک لفظی
اطلاق یافته است یکی آنکه در پلک گرانی پدید آید بسبب غلیظ ... چون بیدار شود که در چشم وی ریگی ... افتاده است و این از

امراض پلک است و جاهای که گفته آید دوم آنکه بیم آن باشد که قرحه تیز آید و این در امراض قرنیه گفته شد اما معنی سوم که در اینجا مراد است از آن امراض ملتحمه می رند شامل است
کر لاحق شود چشم را حالتی شبیه به چشم خشک بواسطه ارتفاع بخارات سودائیه با مره ضعیف گردد و مبصرات چنان نماید که گویا در میان ابر و دود اند و از لوازم این مرض است که
رنگ طبقات تغیر پذیرد و تیرگی و کدورت و در حرکات چشم ثقل و بلادت پیدا آید و مریض چنان دریابد که گویا چشمهای وی از موضع اصلی بر گشته است و عظیم الحجم گشته و
خارش چشم لازم باشد و هرگاه به آب گرم بشویند خارش تسکین یابد و جهت حال آید و علت مذکور آنست که بخارات سوداوی فاسد الکیفیت که شدید الحرارت نباشد
متراکم شوند و زیر طبقات چشم گرد آیند و منجمد نمایند **علاج** بهر استفراغ ماده ایارجات و طبیخ افتیمون دهند و غرغره کنند و ذرور کمنه در چشم اندازند و طبیخ حلبه و اکلیل
و بابونه و مانند آن بر چه طلب بود چشم را تکمید نمایند **صفت ذرور کمنه** دار فلفل و مامیران از هر یک دو دانگ صبر سقوطری دانگی و نیم هلیله زرد یک دانگ نیم
مرخص از هر یک یک درم حلیه صفت ادویه را کوفته و بیخته استعمال نمایند و گاه باشد که با بادیان بسرشند و عند الحاجت بکار برند **فصل** در قذی یعنی
افتادن چیزی چون خاک و خاشاک در چشم و بیان افتادن حیوان در چشم و این فصل بر دو قسم گفته **قسم اول** در قذی و طریق شناختن وی آنست که هرگاه بعد
ملاقات غبار و باد و شده در چشم افتد و اشک بیرون همی آید و حال آنکه پیش از این هیچ آشوبی در چشم نبوده باشد توان دانست که جسمی غریب در چشم افتاده **علاج**
چشم را آب گرم بشویند و از مالیدن چشم را احتراز واجب دانند و شیر زنان نیز بچکانند پس اگر دود و غبار است به همین تدبیر زایل شود والا پلک بگردانند و در
عمق چشم و در پیچ پرده پلک تفحص کنند اگر محسوس شود بمیل بردارند یا قطعه از پنبه بر وی گذارند و ساعتی همچنان بدارند تا قذی بدین پنبه بیاویزد پس بیکبارگی
بیرون آرند و آنچه بالاتر بود و در ملتحمه یا در باطن پلک تشبث نکرده باشد بپارچه کتان یا از سر پارچه که موجب باشد بسهولت می برآید اما آنچه غایص و تشبث کرده
نه بر آید باید که رشته را باریک بیابند و در چشم بزنند و زمانی بدارند تا که قذی در رشته آویزد و از موضع خود جدا گردد پس پنبه بردارند و پلک را بمالند تا که قذی معلوم شود
و چون پارچه کتان بر انگشت پیچیده اندرون پلک بمالند بیرون آید و آنجا که چیزی درشت چون پاره از سر خوشه گندم و یا جو یا ریزه از شیشه و مانند آن افتد
و تشبث کند آنرا بآلتی که مخصوص باین کار است برگیرند و هر حیله که برآمدن ممکن باشد باید برآورد و در اثنا آن شیر زنان یا سپیده بیضه تخم مرغ باید چکانید
تا از مضرت ایمن باشند **قسم دوم** در افتادن جانور در چشم باید دانست که حیوانی است شبیه باندک خردتر از آن که دو بازوی باریک دارد و هرگاه در چشم
افتد بر حدقه می آویزد و تشبث میکند و می مکد و بدان سبب خارش بگیرد و الم شدید و لذع و چشم سرخ میگردد و طریق برآوردن وی بر دو وجه است یکی آنکه
طین فارسی باریک ساخته و در چشم پر کنند و یک ساعت نگه دارند تا که آن حیوان با طین بیاویزد پس آن را بخرقه یا پنبه بیرون آرند دوم آنکه نخستین
چشم را به آب گرم تکمید کنند تا مسترخی شود پس بگیرند میل [illegible] که دوی اضلاع بود و توسط ش در چشم بمالند به قوت تا که آن جانور از آن مکان زایل شود
پس نقش سواد با اضلاع میل بهیچی ملائم می خارند تا که آن جانور بیرون آید **فائده** طین فارسی گلی است که بدان سر می شویند و بفارسی گل سرشوی می گویند
و این سه نوع میباشد سپید یا مائل بسبزی یا سرخی و آنچه مائل بسرخی است بهترین اقسام است **فصل** در ضربه که بر چشم افتد و بسبب آن حمرت یا ورم پدید آید
علاج ضربه فصد کنند و مطبوعات خفیفه و ما سوا الفواکه طبع را ملائم کنند و اگر احتیاج باشد حجامت نیز بکار فرمایند و پس از تنقیه بهر تسکین الم سپیده بیضه
مع زردی و روغن گل آمیخته بر چشم نهند و بعد از آن که ماده رجوع یابد و درد ساکن شود و سرخی زایل گردد اما کبودی در چشم باقی ماند باید که کشنیز و [illegible]
و سنگ [illegible] و زرنیخ طلا سازند تا که کبودی زود شود و سنگ فلفل عبارت است از سنگی که در فلفل یابند و باید دانست که تا قبل الاتصال که در ملتحمه افتد از تیغ یا
از سنگ یا غیر آن تدبیرش نیز فصد است و اسهال تا ماده به وی نریزد و آنرا که خون آمده باشد خون از وی پاک کنند [illegible] اندکی کافور بر وی
بریزند و سخت بربندند و آنرا که خون برآمده نباشد توتیای پرورده پر کنند و زرده تخم مرغ بر پشت چشم نهند و در هر اندک فصد و سهل کنند تا که دیده
[illegible] شود گوش دارند تا که طبقات چشم از وی نیالاید علاج قروح و دبیله چشم رجوع بآن باید کرد **فصل** در قروح العین باید دانست که قروح در سائر طبقات

ممکن الوقوع است اما آنچه در ملتحمه و قرنیه و عنبیه افتد بنظر می آید و علامات مخصوصه بود بخلاف آنکه در دیگر طبقات افتد که در حس نمی آید مگر آن وقت که ماده

جوش زند و طبقات بالا را بشگافد و از رطوبات نافذ گشته بظاهر آید لیکن در ابتدا قبل از آنکه ماده جوش زند و بظاهر گراید هیچ آثار یافته نمیشود مگر آنقدر که درد مفرط

و فساد منکر پیچ میدهد و طبیب میداند که ریم است و از آنکه سبب قرحه اخلاط حاده محرقه لذاعه است که در طبقات در آمده تفرق اتصال و شدت نخس

و خلش و ضربان و وجع مفرط و کثرت دموع از لوازم قرحه سایر طبقات است و همچنین علامات که در قرحه ملتحمه و عنبیه و قرنیه مخصوص است بیان کرده شود اما علامات قرحه

ملتحمه آنست که در سپیدی چشم نقطه سرخ پدید آید و اگر سرخی در همه سپیدی عام بود در موضعی مخصوص سرخ تر از دیگر اجزا روی نماید و با وجود این آثار دیگر از لوازم قرحه بیان

یافته نیز با شد و قرحه ملتحمه که غائر بود کمی است بدبلیه علامت قرحه عنبیه آنست که مقابل سیاهی چشم نقطه سرخ که برگهای سرخ منتسج باشد پدید آید پس اگر این مادام کثیر الکیفیت

ردی الکیفیه بوده با قرنیه رامی شگافد و اگر از کثرت و رداءت خالی بود و تحلیل می پذیرد با افرق و علامت قرحه قرنیه آنست که در سیاهی چشم نقطه سپید پدید آید و وجه نمودن قرحه

سپید سطح بالغ آمدن است بعضی ریم از دید العبارت عنبیه تحت است و قرنیه بلون آن شفاف و میماید و شبه این تقسیم هفت نوع است و از این هفت چهار نوع است

که بر سطح ظاهر قرنیه پدید آید و سه آنکه در باطن می افتد یعنی در عمق قرنیه و این را بدو قسم بیان کنیم **قسم اول** قرحه قرنیه که بر سطح ظاهری جلد بود در اطلاق قرحه بر شبه آنکه در سطح

ظاهری باشد بر رای جالینوس تابعان او است و اما بعضی از متقدمین چون کتافیون بر قرح سطح قرنیه لفظ خشونت و جرب اطلاق کرده اند حنین بن اسحاق

میگوید که بینهما اختلاف در معنی نیست بلکه در اسم است زیرا که خشونت و جرب و جنس انحلال فرد و تفرق الاتصال که در اعضای متشابه معنی وی نیز یکی جلد خشک

پس این که اگر بر وی اطلاق قرحه کرده داشته است ثابت شد عربشما اللعین مجلی خوان گفته باید دانست که این قسم مشتمل است بر چهار نوع یکی آنکه بر ظاهر سیاهی قرحه پدید آید مانند دخان

و این را بتازی قتام گویند و به یونانی اخیلوس یعنی قتام غبار است تاریکی دوم آنکه بسبب نخستین عمیق تر و سپیدتر بود اما در وسعت کمتر باشد یعنی موضع سیال

بود انگیزد و این را بتازی سحاب و بیونانی قافالیون گویند و ترجمه هر دو ابر است سوم آنکه بر کناره سیاهی پدید آید قدری از ملتحمه فرا گیرد و این را بتازی اکلیل و بیونانی ارغمون

گویند یعنی صاحب رنگ زیرا که بیشتر ازین قرحه بر سیاهی پیدا شد و اندکی بر سپید و آنچه بر سیاهی است سفید نماید و آنچه بر سپید است سرخ پیدا باشد

طوق سیاهی چشم بتازی اکلیل السود گویند و مثل ان اخامون چهارم آنکه بر سیاهی چشم مانند شعر و صوف سپید پدید آید گویا که قطعه خرد صوف است و این را بتازی قی گویند و

احراقی نیز خوانند و در یونانی ابقماد و فیقاد و نامند ترجمه ابقیو باشد است و ترجمه مفیقاو عا احراقی **قسم دوم** در قرحه که بباطن قرنیه افتد و این بر سه گونه است یکی آنکه عمیق

صافی اللون بود و در خردی بکاو رسد و خشک بشکه آید و این را یونانیان لوتوتون گویند و ترجمه وی حب بضم الحیم یعنی مغاکی عظیم و عمیق دوم آنکه بنسبت نوتون

فراخ تر بود و در عمق کمتر و این را حافره گویند و بیونانی لوکوما یعنی عمیق و در ذخیره می نویسد که این را قلعو چیا گویند یعنی مولم و دردناک سوم آنکه چرک بسیار کند و شکسته

بیشتر آرد و اگر مدت او دراز گردد در طبقهای چشم از وی بیالایند و نزد بعضی دبلیه همین است و این قرحه نیز بهمان اسم مسمی است که و صنف چهارم از قسم اول که یافته یعنی

احراقی و ابقوماد و فیقاو نوعی است از قرحه ساده که غریب است که ازین اقسام خارج است آنرا ذات العروق گویند و معرفت وی آنست که رگهای بسیار در وی و در هر دو

که چشم می بر آید شعبهای رگهای ملتحمه پدید می آید بمثال شبکه و این قرحه فراهم میگیرد و اکثر طبقات را منتقل میشود و به بلیه لا یصلح یعنی مبتلا و مبدا این علت شبکیه است

فائده سالم ترین قروح آنست که در ملتحمه بود و الم و قلق و دمعه کمتر داشته باشد و بیاری تنقیص چشم تقاضا بود و آنچه چنین نه بود بدتر است خاصه اگر در حدقه مقابل ثقبه

باشد **علاج** هر گاه ازین علامات که یاد کرده آمد اثری پدید آید در حال ابتدا بند و فصد قیفال کنند و باندازه قوت خون بر آرند و در هر هفته یا نزد یکتر

ازان هم از قیفال قدری خون بر آوردن لازم دارند و مطبوخ هلیله و تمر هندی و خیار شنبر و مانند آن طبع را ملائم کنند و اگر مطبوخ بماید

بقدری ایارج تقویت دهند صواب باشد و اسهال نیز بدفعات باید کرد و در انجا که قرحه بجانب گوشه که سوی بینی است نزدیک تر باشد در

وقت خواب چنان باید خوابید که آن طرف بالین باشد مانند تا ریم در گوشه چشم جمع نشود و آنرا منسوز اند و اگر گوشه که سوی گوش است نزدیک تر بود

بعض کتب بجای کاف یای ثاء شد و دیگر این غلط است

لولو بالضم لام و سکون واو و فتح میم لفظ یونانی ۱۲

و فتح میم لفظ یونانی ۱۲

چنان باید خوابید که این گوشه بر بالین باشد تا ریم همی بالا نیاید و آواز بلند و قی و عطسه و بر بالین پست داشتن و اندیشه غلیظ خوردن و یا نگاریستن ... محترز باشند
و اگر قرحه توی و ماده گرم و سوزان بود یا درد باشد به شیاف ابیض و سپیده بیضه یا در شیر زنان حل کرده در چشم همی چکانند شیر بنات و کافیان نیز سود دارد و اگر قرحه در نیجه نشود
لعاب بهی و ... کتان مغسول با کحل الملک در چشم چکانند تا که چرک دور گردد پس از آنکه ریم ظاهر شود و بهر جلا و پاک شدن قرحه شیاف ... و درد و انزروت استعمال
نمایند و اگر ماده غلیظ بوده باشد و بدین سبب متفرغ نشود باید که آب حلبه مغسول و عسل بکار برند تا ریم که رقیق و تنک بود به آسانی تواند برآمد و بعد از آنکه قرحه پاک شد
شیافی کنند و مانند آن که شکاف قرحه را پر کند و گوشت برویاند استعمال نمایند پس از آنکه قرحه پر شود شیاف احمر لین باید کشید و از پس او شیاف ... اگر حاجت
آید پس ... و سرما شیاف اخضر کشیدن صواب باشد و اگر از قرحه اثری بماند بعد از ... شدن آنچه در باب آثار قروح و جدری مخصوص است بعمل آرند و اگر قرحه نافذ شود
و مو سرج گردد علاج ... باید کرد که ... قوت دهنده باشد و درشتی نیفزاید **صفت ذرور انزروت** نشاسته شش درم انزروت ... مربی سفید ... صمغ
از هر یک ... درم این همه را بیک ساخته ... استعمال نمایند **فصل** در بیاض یعنی سپیدی که بر سیاهی چشم افتد این بر دو گونه است یکی آنکه بظاهر قرنیه بود و رقیق باشد
این قسم را ... گویند و غمام خوانند و سحاب نامند دوم آنکه در قعر قرنیه افتد و غلیظ باشد این قسم ... نامند و ... بیاض و باید دانست که این مرض را سبب است یکی آنکه نخستین قرحه افتد و ...
... شدن چشم زمانی طویل و بخشی فضول ... و ... تحلیل نادن آن بسبب ضعف اگر چه قرحه ... شود اما بیاض باقی باشد و این نوع از علاج زائل تا تمام ...
... قرحه ... بیود ... فی ... عند الاحتقان ... الجامد و ... فی ازالة ذلک الاثر دوم آنکه ... موجب
بیاض شود و چنان باشد که در علاج خطا افتد و بسبب تغلیظ ماده و عدم تحلیل ... کثرت انطباق فضول بسیار ... حاصل شود به بیاض انجامد سوم آنکه
... مولم محدث بیاض شود و سبب اجتماع فضول این نوع نیز ... پوشیده ماندن چشم است زیرا که در صداع مولم پوشیده داشتن چشم خوش می آید و هر گاه چنین باشد
فضول که بجهت انطباق و ... تحلیل ... از تحلیل باز ... **علاج** اگر سبب باقی باشد نخستین در ازاله سبب کوشند آنچه مناسب حال او بود
... فی ... باسهال ... بسبب استعمال ادویهای تیز زوال ... ماده جذب کنند و در ... استعمال ...
... شد سبب اگر بیاض خفیف است عصاره شقائق النعمان تنها و عصاره ... با عسل ... باشد که بیاض رقیق ... زبان
... و این چنان باشد که ... زبان ... تا زبان ... شود ... زبان بمالند ... و این کس ... کند و اگر بیاض غلیظ بود داروهای قوی ... بکار
... شود ... و ... **ذرور** ... صفت ... تلیین ... استعمال ذرور ... ترک ... گرم ...
کنند و چشم گشاده دارند تا که روی سرخ شود و عرق کند و عقب آن دوا بکار برند تا نفع ... باید دانست ... جذب ... قبل از تنقیه دست بعلاج ... نبرند
ذرور ممسک یعنی آنکه دردی ... مسک می ... و این ... ذرور ... نیز گویند ... بحری ... و ... سکین سو ... بزرگ بار
... گویند و توتیای ... و پوست بیضه شتر مرغ و سپیده ... و ... آبگینه شامی و مروارید ناسفته و عقیق سوخته و ... که کار دیران کنند و ...
و سفال ... و اقلیمیا ... دو توتیای هندی ... مرجان ... و توتیای کرمانی و ... از هر یک ... درم و اندر نسخه دیگر یک درم ... نمک اندرانی و بوره
اندرانی از هر یک ... ارزیز ... یعنی ... از هر یک نیم درم کف آبگینه دو درم مشک ... دانگ همه را نرم کنند چون غبار و بکار برند ... دارد
... **نسخه دیگر** ... پنج درم مروارید سه درم زنگار یک درم ... درم نطرون دو درم ... نیم پوست بیضه شتر مرغ ... توتیای
هندی دو درم و نیم مشک ... حب ... از جمله داروها ... آزموده ... خلاف ... باشد ... اندر کشند و پوست ... مرغ ... هر دو مساوی الوزن بسایند
... از موده است **صفت ... سوم** ... پوست بیضه ... و آب شیرین تر کنند و آن ظرف را در آفتاب نهند تا که آن آب بد بو شود پس آن را بآهستگی
بشویند و بیرون اندازند و آب تازه اندازند و همچنان در آفتاب ... تا که باز بد بو شود و باز این را بشویند و بیرون اندازند و آب دیگر ... ریزند و همچنان می کنند تا که

و آب برطوبت پدید آید پس آن قشور بر آورد و خشک کنند و باریک بسایند و بانگشت یا بکرده استعمال نماید صفت ذرور کبیر برای سبل تریب کرده بعضی ذکر یا عقد

کننده سوخته و زنگار هریک یا سفیده قشع کف دریا ده قیراط گرین یا ساد اقلیمیا نقره شاد نج کثیرا باد رنگ گرس نیم آنرا هریک یک جز نگاه سبز کرده آن کار زرد بکنند پرورده

تیز فرق یعنی ایرا نگاه و سفید برنج سفید جلد پانزده ادویه تونه تحریر بجنبه استعمال کند صفت ذرور حس گرین ساده یک روییده سفیده قشر مرغ سفید سوخته شیح بسیار کن

خلاف بوره ارزنی جمله صفت دو دیه باسانی اشانند و بازم هر و گرس کلاکنه ترکند پس خشک سازند و باریک ساخته بار عدد و عند الحاجت بجسل یاین سخته استعمال نمانی

و انچ او در بیاض غلیظه و ابدان قبح یکبار یا دیست **فصل در شرح** باید دانست که چون قرینه بسبب قرحه یا بثره یا جراحت بشگافد و رطوبت از تحت وی بیرون آید این حال را

نام عام شرح است یعنی موسره لکن نزدیک اهل صنعت نام این مشقب بسبب اختلاف میباشد مثلا اگر بر آمدن عنبیه مقدار سر بوده بود مذکور را راس النمل

گویند اگر ازین مقدار بقدری بیشتر باشد بگوش ماهی گویند و اگر در کلانی تقریبا بگوید باشد و اگر ازین مقدار زیاده باشد یک سر منتج الطباق کند افتاده شد

[illegible] و کلانی [illegible] شود و بر وی اجزاء مختلفه قرنیه هم گرد و مسمار یعنی سند بهیئت مشابه بسر دربیاض شد رنجی است که بسبب آن گرد و مکور کرده

باشد و مسمار یعنی کالان ازلولی گویند [illegible] آن مسمار آهنی را گویند که چیزی نصب کنند و او را در بیان می‌شود و آنچه [illegible]

حال بعلی نازده تا عاکل و ما بین چوب چه و سیاه آن بداند که راس النمل [illegible] آنست که در شرح هر رنگ عنبیه باشد و حوالی متوجه یا سفید فرق تا انتهد

میگردد دیرا که چون قرنیه شکافد و عنبیه بیرون آید و اجزا در قرنیه گرد آید عنبیه بیرنگ مانند سپید ظاهر نماید الیضا از نشان شرح است که سیاهی چشم خورد شود و هم گرد

و بران استدارت که قبل از خروج تاند بخلاف این چونکه از جمله اسباب عمر آن باید دانست که گاه باشد که از قشور رابعه یعنی قشور سیاه بشگافد و قشر که تحت وی است برف

[illegible] قشر فوقانی و بسبب خروج آمدن از اوراک عنبیه اگر این قشور بسیار سپید نمود نماید و اگر بسبب آن گرد و شهور فرق میانه آنست که با وی قشر قرنیه و سپیدی چشم

سرخی و ضربان نمی باشد و الیضا و [illegible] بر اسط دلالت چه هر قرنیه تحت الحاجب میل مشکل معضل میشود و بخلاف شرح که ضربان و حمرت و سپیدی چشم از لوازم اوست علاج

بیش از آنکه کار بهای تنگ تنگی قرنیه غالب گردد علاج پذیر و در شکافند و در سر جلسه متوجه شدند و چیزی که قیا البعض بود و خشونت نداشته باشد و چشم گرشته ما بسبب نقص و

تکثیف جمع و تشدید اجزا چشم از دیاد خرق را منع کند عنبیه را بر آمدن ندهد چون شلیثا شیح منول اقلیمیا نقره و شیح سوخته و صدف سوخته و مانند آن و اقع تر اشیاد رین باب کحل

تشبیه و الکسر شیافی است و تیل النافع صفت آن گیرند سر نیشادنج مساوی الوزن هر دو را باریک بسایند تا الحق بازگر آید ماندن بیغو آنست که زیاده غلیظ در چشم شده

در بند و رنانه و مرد بسازند مقدار خانه چشم و اگر احتیاج شدت قطعه سرب موافق نیح در آب دود بر پیشت شاده نماده در بندند و اگر سحوق آن بر حیله آن مره بار یک کنند و بندند بهتر باشد

زیرا که ما دامت آنچه والیضا سرب را در تقویت چشم خاصیتی است معین اما هرگاه لعبهای آن غلیظ در زحمت شود ممکن نیست صلاح متوقع نیست بلکه تحقیق مسماری و بعضی از انها

پذیر داخروئی را قطع بکنند و بیشتر تعبیه نمایند و بنا الاکحلو عن الخوف **فصل** در حول این مرض است آدمی هر شی را دو تا بیند که چشم یکی دیده و یکی دو چیز است علامت مذکوراین

امراض جلدیه است چنانچه در ما نحن فیه گفته آمدیم که هرگاه ما بین جلدیه هر دو چشم محاذات تام هر چیز دو می نماید و محاذات تام آنست که یکی با سفل میل کند و دیگری بالا یکی با

بالطرف مائل شود و دومی بجانب جود باشد اما زوال جلدیه که برابر استاد و چیا باشد حول پیدا نمیکند بهر آنکه عصب هر دو چشم را از مجمع النور تخالف نمی انتد و این مقدمه را

بنهج ما صحیح بیان کنیم تا علامت حدوث حول بطریق اکمل خاطر نشین بود باید دانست که از پیش دماغ دو عصب سر است است از پیش دماغ دو فرولی برون آمده اند چون در درستان

اند این دو فرولی را تبازی حلمتی الشدی میگویند در حس بوئیدن همین دو فرولی است از جمله سایر کی هر یک عصبی را بر آورده است میان تهی از جمیع است که این عصب را مجوف گویند وجود این عصب

بدان مقدار است که سوزنی باریک تا ان اندازه گذشت و این عصب از سوی راست رسته است بجانب چپ فرود آمده و عصب جانب چپ است هر دو بیک دیگر رسیده اند و با هم پیوسته

چنانکه چون هر دو اندر هم کشاده است و یک گشته و فراخی نیز برفته ظاهر است که چون او در تجویف یکی شود تجویف فراخ تر چیزی میآید و این تجویف را مجمع النور گویند و اعصاب

مذکور از اینجا باز جدا شده اند و از هم دو شاخ گشته بنوعی که آنچه از راست آمده بود هم بسوی راست بازگشته و بچشم راست و آنچه از جانب چپ آمده بود بطرف چپ برگشته

[illegible]

دو چشم چپ ماند و آمده و لب بر دو ر بینی فراخ تر شده و اینکه گوید در رطوبت جلیدیه که مرض بصر هست ندر آمده و آنچه از آنکه عصبه راست بجانب چپ رود و چپ بجانب راست گفته‌اند قول جالینوس است
و درست همین و آنچه دیگران گفته‌اند که عصب راست بچشم چپ آید و عصب چپ بچشم راست نزد جمهور علما اعتبار ندارد و بیان آنکه از جمله منافع مجمع النور یکی آنست که هر دو چشم را یک
موضع بود که چیزی و آنچه دیده باشند آنجا باز رسانند تا یکی صورت نماید و این محل که چیز آنجا باز می‌رسد از هر دو چشم مجمع النور است و یعنی هر گاه که قدری یک چشم بر تر آید و دیگری فرو تر رود
یکی بر تر و فرو تر شود و دو بجای خود باز نماند که ... دو نماید این اسرار آنست که هر دو عصب مجمع النور اند که گذشته ... باستاد و جایی دیگر بگذشته باشد و بالنسبت در شکل تجویف که مجمع النور است متوافقه
سبب آن از اعصاب که هم پیوسته است و همچنان باشد که چیز مجمع النور از دو جا بر سنگ و یا یک عصب از جای باید و چیزی می‌آرد و عصب دیگر از جای فرو تر بدین سبب یکی را دو می‌نماید و سبب
سبب احول اکنون مطلب دوم بدانکه احول بر دو قسم است یکی آنکه مولودی بود و لا علاج بود دوم آنکه حادث بود و حول حادثی باعتبار آنکه بکودکان افتد و اکثر دگاه باشد که بزرگان را
افتد گردد و آن بر دو نوع است **نوع اول** در آنچه حول بکودکان افتد و این را سبب یکی آنکه صرع افتد و بدان سبب دماغ ممتد و منقبض شود و طبقات چشم و عصبه مجوفه نیز
منجذب گردد و چشم بالا یا فرو میل کند و هر چند صرع زائل شود و این هیئت در چشم باقی ماند دوم آنکه دایه در خوابانیدن و شیر دادن تدبیری نا ملائم بکار برد مثلاً پیوسته
بر یک جانب بخواباند و هم بر آن نهج شیر دهد و به سبب نگریستن طفل بسوی دایه از جانب واحد بار زمانی طویل همین هیئت در چشم وی تمکن گیرد سوم آنکه آواز بلند و یا ...
آن که یکبارگی در حرکت آرد و طفل را اتفاق افتد و بدان سبب بدان جانب بنگرد و به سبب طول نظر چشم بدان جهت منقلب شود تا بدان جانب نگرد در راحت باید و چون بخلاف
آن نگریستن خواهد بواسطه تمدد اعصاب دماغیه که موجب الم است و دشواری رد نماید بالعود همان شکل بماند **علاج** تدبیری که چشم باصلاح آرد بکار برند و مهلت در علاج روا
ندارند زیرا که اعضای طفل به سبب نرمی زود تر علاج پذیرد و تند برآنست که بر آن کوشند که طفل تکلف خلاف جهتی که بدان جهت چشم مایل شده بنگرد مثلاً چیزی سرخ رنگ
ببینند بطرفی که چشم را بدان طرف مایل خواهند کرد زیرا که چیزی سرخ کودکان را خوش می‌آید پس اگر چشم بجانب ماق اصغر که طرف گوش است مایل شود بجهت بینی نزدیک
ماق اکبر پاره چیز سرخ بچسپانند تا کودک پیوسته بسوی وی نگریستن عادت کند بخواهش تمام و علی هذا القیاس به هر طرف که مایل شود بجانب مخالف وی چیزی سرخ بیاویزند و بحیث طریق
دیگر آنست که بر وجه ... بپوشند و در مقابل حدقه ... بسازند پس بروی آن طفل چراغی بر فروزند تا بسبب تکلف نگریستن چشم اصلاح پذیرد چنانچه صاحب القول ...
نگریستن ... عینی بر حالت اصلی راجع می‌شود و باید که دایه را اغذیه لطیفه دهند تا حرارت غریزی و طبیعت قوت گیرد و عضو را ... کنند و آنجا که صرع سبب حول بود با اغذیه ...
انگیز از دایه دور دارند و از جماع باز داشتن لازم شمارند **نوع دوم** در حول که به بزرگان افتد و این را سبب یکی آنکه عضله از عضلات محرکه مقله تشنج شود پس منقلب گردد
و بدان جهت میل کند و سبب این تشنج اگر یبوست بود علامتش آنست که عقب امراض حاده و ... استطلاق افتد و علامتش ... که در تشنج یابس گفته شد و شیر
دختر ... در چشم چکانیدن سود مند و اگر سبب این تشنج رطوبت بود که عضلات را ممتلی سازد و در عرض بکشد و علامتش علامت تشنج امتلائی است و این عقب صرع بیشتر افتد
علاج آنچه در تشنج امتلائی گفته شد از استفراغ بایارجات و غرغره و تلطیف تدبیر بکار برند دوم آنکه عضله از عضلات مذکوره مسترخی شود پس مقله مایل شود بسمت مخالف
عضله مسترخیه علامات و علاج استرخا ذکر یافته در امراض سر سوم آنکه طبقات و رطوبات از جایگاه خود زائل شود و سبب بلغم غلیظ عسر التحلیل که بکثرت حرکات مختلفه طبقات و رطوبات
را بجنباند و از جایگاه و وضع طبعی ... مایل سازد و علامتش آنست که چشم متحرک شود بحرکت اختلاجیه باشد که ... مایل شود **علاج** نخستین بایارجات و حبوب ... تا رطوبات
... از دماغ پاک سازد و بعد تحلیل ... آب گرم تکمید کنند و ... آب ... ضماد نمایند و اگر ماده در معده بود و از آنجا بخارات بدماغ برآید موجب ... گردد ...
... و اسهال و بخارات گرم ... باشد که موجب ... طبقات و رطوبات از موضعش ... فضول غلیظه ... باشد که در عروق حاصل شود و ... پیش گردد
از جای خود بر تر آید و زجاجیه را مزاحمت رساند و زجاجیه جلیدیه را مزاحمت کند و از جا بلغزاند **فصل در عشا** یعنی شبکوری و آن آنست که هنگام شب باصره معطل شود
بحدی که ستاره را نتواند دید و در روز بحال آید چون آفتاب بغروب نزدیک آید ضعف در مبصرات پیدا شود و بعضی گفته‌اند که چون شبکوره بدان ... و ...
در هوا ابر نیز نتواند دید و سمی است به عشا و این مرض را سبب یکی آنکه روح باصره غلیظ شود به سبب بخارات غلیظه خواه بخارات در دماغ متولد شوند خواه از معده ...

دماغ مرتقی گردند و فرق بینهما آنست که آنچه از دماغ بود بر یک حالت قائم میباشد و تغیر نمی پذیرد بخلاف آنچه از معده بود که در سیری معده خفت پدید آید و در امتلا

افزونی دوم آنکه سببی از اسباب اجزاء چشم رطوبت افزونی حاصل گردد و در رطوبت بیضیه غلظی پدید آید و علت درین هر دو آنست که روحی که نسبت بر او باشد گرم و لطیف است

بسبب آفتاب بخار بیضیه غلیظی روح و بیضیه رطوبت چشم لطیف نمی پذیرد و در روز باصره بحال خود میباشد و از آنکه هوای شب سرد و کدر و غلیظ است علامت نسبت بر او پیدا است

باصره او فعل باز نماند سوم آنکه پیوسته از آفتاب بعد از آن اتفاق افتد که نور آفتاب لطافت روح باصره را تحلیل کند پس آنچه غلیظ تر باشد بماند و چون شب آید کثافت هوا

سبب غلیظی روح بیفزاید و هیچ چیز نماید تقدم سبب آخر مجهوده بر هر سببها است میکند و باید دانست که شکرری بیشتر در دماغ بزرگ چشم و سیاه چشم را افتد علاج آنچه از نقیه

ماده مطلوب بود استفراغ با یارجات و غرغره کنند و بسر لطیف نجارات و رطوبات بقلفل و دار فلفل و زنجبیل و دیسقوریدس عرض آورند و در طبیخ بادیان و شبت و بابونه و قیصوم و زنجبیل

تمام مسهلات که یاد شد و اگر جگر خسیس باشد تخم بادیان و دار فلفل یا کرده و در رگ جگر بزرگ آقاب و زنجبار سرنگون دارند که بخار سود دهد و اگر جگر را بر آتش بریان کرده در

بخار وی نگاه دارند و چیزی که چشم حمل کند و در طعام مریض طلیت و قوبیج و خردل و صعتر و بادنجان بسیار اندازند و جگر بز صحرائی که بتازی تیس گویند یا جگر گاو بر آتش گداز کرده

فلفل کهنه و تخم بادیان بر وی نهند تا رطوبت جگر او چکد آن را جذب کند پس آن دوا را از وی جگر بردارند و بار یک ساخته بدارند و در چشم کشند سرمه مانند قال شارح الاسباب

عن الالفلفل والوج فی کتب المتقدمین مشوی و الکحل بالصدید الذی یخرج منها بر آاحتسار و هذا علاج عجیب فوق الوصف و آنرا که خون غلبه کند رگ قیفال رگ گوشه

چشم زدن سود دارد و آنرا که غلظت روح باصره بسبب نشستن در آفتاب موجب حس شده باشد تدبیرش ترطیب و تسخین نمودن و از اغذیه مغلظه پرهیز و هر چه از آفات

بود دگر بید فصل در جهر که بیماری در شکوری را گویند و این مشنه شب کوری ست یعنی در روز روشن هیچ ندیدنی شود و در شب گم روز را بی تواند دید و سبب جهر آنست که روح

باصره او ابتلا رقیق بود و قلیل گردد و بدان سبب از گرمی آفتاب بیرا تحلیل میکند در روز فعل بصارت باطل شود و هرگاه شب آید یا ابر بواسطه سردی روح جمع شود و باصره

بحال آید و بعضی حکما گویند که سبب جهر غلط تیزی ست که در دماغ حاصل شود و بتیزی خود روح نفسانی را فاسد گرداند پس گرمی روز در گرمی بدن افزاید و فعل باصره باطل

می سازد علاج در ترطیب دماغ یاری دهند خارجا و باطنا مثلا شیر دختران و روغن بنفشه و روغن کدو در بینی می چکانند و آب زبیا ص و شراب نیلوفر و شراب بنفشه

و مانند آن بنوشند و در آب سرد غوطه زنند و اندرون آب چشم بگشایند و بهر تغلیظ روح اغذیه مغلظه که از خون غلیظ پیدا شود تناول فرمایند چون هریسه و کله

پاچه و گوشت گاو و نان که بر تابه پخته باشند و مانند آنها فصل در اتساع و انتشار حکما را در اطلاق این هر دو لفظ اختلاف ست بعضی اتساع را کشاده شدن عصبه مجوفه مخصوص

دارند و انتشار را باتساع ثقبه عنبیه یعنی بر عکس اطلاق کنند و از کلام قدما مابین هر دو لفظ ترادف مستفاد میگردد و ما آنچه خود جمهور محققین قرار یافته و مطابق لغت ست

آنست که اتساع فرض ست و انتشار عرض و نعنیست که ترادف این هر دو نیز و قد واجبست لزوم انتشار باشد مر اتساع را زیرا که هرگاه دهنه عصبه مجوفه از نما و اصلی خود که

آن بودن چون دوی ست بمقداری که سوزن باریک بلی تواند در آید کشاده و در شود یا ثقبه عنبیه از مقدار مقدر خود فراخ تر گردد لازم ست که در نور مجتمعه پراگندگی

اندر و پوشیده نیست که کشادن اتساع و پراگنده شدن را انتشار خوانند و باید دانست که اگر عصبه از آفت اتساع محفوظ باشد ثقبه فقط متسع بود اما اتساع ثقبه

تا کلیل که حد فاصل ست مابین ملتحمه و قرنیه نرسیده بود بصارت بالکل باطل نشود لیکن هرگاه اتساع در عصبه باشد یا فراخی ثقبه عنبیه تا اکلیل رسد بصارت باطل

می گردد تمامه و فرق در میان اتساع عصبه و اتساع ثقبه که تا اکلیل رسد آنست که در اتساع عصبه پراگندگی نور اندر اجزاء چشم پیدا میباشد و در فراخ شدن

ثقبه پراگندگی نور در اجزاء چشم ظاهر نمی شود بدلیلی که اگر شخصی صاحب بصارت نباشد و سبوی این چنین چشم نظر کند پندارد که تمام چشم سیاه گشته ست و انمودن

نور در اجزاء چشم عند اتساع ثقبه بهر آنست که نور مجتمعه بالاستقامت از ثقبه بیرون می آید و بعد از آن منتشر می گردد و ظاهر ست که چون نور از ثقبه بیرون آید

در اجزاء چشم پراگندگی ظاهر نشود بخلاف عصبه که عند اتساع وسعت نور را هم اندر اجزاء چشم پراگندگی می افتد بدان آنکه از ثقبه راست بیرون

آید لهذا انتشار نور در اجزاء چشم ظاهر نمی شود و ازین علامات اتساع عصبه و انتشار که بسبب تلاقی اتصال شبکیه افتد در وی نیز بصارت بالکل میرود چنانچه در

۸۷

سید جعفر علی خان سلمه الله تعالی ۱۲

قسم اول در اتساع عصبه این فصل را بسه قسم بیان کنیم ... در عصبه منتشر می‌شود ... آنست که انتشار عصبه ... میان انتشار [illegible] و فرق در میان ... داشت

علامات وی بیان کرده شد ... اما انتشار عصبی عقب صداع صعب اشتلا رشد یا عقب سام یا باشر حادثه شود ... آن گاه غلیظ یا بخارات حاده غلیظ ... عصبه

... باشد که با اتساع عنبیه اتساع ثقبه ... وصول ... العصبه ... **ایضا** علاج ... غیر ممکن ... دریابد

... گفته ... **قسم دوم** در اتساع ثقبه و این را پنج سبب یکی از خارج باشد چون ضربه یا لطمه که بر چشم افتد ... سبب

ثقبه عنبیه بسوی اطراف کشیده بود و ثقبه متسع شود و این نوع ... **علاج** رگ قیفال زنند ... حجامت کنند و حقنه لینه ... بکشایند ... از

... غلیظ و حاجب ... ببندند ... شیر ... در چشم چکانند ... بنفشه و خطمی ... بهی ... بسفید ... ضماد

سازند ... اخلاط ... تا تحلیل بیشتر کند ... ورم زائل شود ... تحلیل ... بعد از آن ... چشم کشند

دوم آنکه از باطن باشد چون غلبه ... بخارات حاده ... رطوبت ... پس حرارت تشنج ... ثقبه را متسع سازد و این نوع عقب ... صداع

شدید ... بسبب ... این عنوان بود که با اتساع عنبیه ... گفته ... الحار ... بسبب ... الانتشار ... العلل ... الاتساع

... اتساع العنبیه ... **علاج** ... زایل ... مرض ... سابقه کنند و مسهلات قویه ... دماغ ...

سازند ... عصبه ... باشد و اتساع ثقبه تا تحلیل ... شیاف مرارات در چشم کشند ... و بالا گفته شد که چون عصبه متسع گردد ... تحلیل

... **صفت شیاف مرارات** زهره کلنگ زهره ماهی ... گویند زهره ... که ... خوانند

زهره باز زهره کبک ... زهره ... مساوی بستانند و خشک کنند ... و از مجموع ده درم بستانند و تخم حنظل ... هر یک یک درم با ... آمیزند ...

... شیاف سازند سوم آنکه رطوبت بیضیه کمیت افزاید و عنبیه را مزاحمت سازد ... بسوی اتساع و این نوع ... میان ... چهارم آنکه عنبیه

... اجزای وی ... اطراف آن کشیده گردد ... بیضیه ... عنبیه ... علاج و علامات ... پنجم آنکه در عنبیه خشکی واقع

شود ... اطراف ... شود ... بعضی ... مجتمع گردد ... ثقبه ... اطراف ثقبه ... گشت ...

... گردد ... که در ضعف بصر ... گفته ... چشم ... شود ... ریاضت ... استفراغ ... اکنند و علاجش بیان

کرده ... گفته ... قال ... جمیع ... فی العنبیه من الاورام ... العرض

فیما من ... **قسم سوم** در انتشار ... بسبب تفرق الاتصال ... عارض شود ... نوعی

... باطل شود ... علامات ... **فصل** در ضیق ... تنگ شدن ثقبه عنبیه ... اسباب ضیق ... از

... و مناظرات بسیار ... جمهور متأخرین ... متفق اند ... ضیق ... دو گونه است یکی آنکه ... تنگ آمده باشد و این ... طبیعی ... گویند

... پسندیده ... بصر ... دوم آنکه عارضی ... ناپسندیده ... ضعف ... عبارت ...

... ضیق ... اسباب ... ضیق ... فی حد ذاته ... بدرجه ... انضمام ... باشد ... مرض ... اسباب

یکی آنکه بسبب استیلای رطوبت طبقه عنبیه مسترخی شود ... ثقبه تنگ گردد ... غربال ... او مسترخی شوند ...

... تنگ گردد ... رطوبت ... **علاج** استفراغ ... قرص ... کنند و ... در آب پخته ...

... شیاف زعفران در چشم ... **صفت آن** گیرند ... زعفران ... از هر یک یک درم ... اخلاط زعفران چهار درم ...

هم آمیزند و شیاف سازند و در دیگر نسخه ... افزوده اند **صفت اخلاط زعفران** گیرند زعفران و شیاف ... گل سرخ

و صبر و مرو فتاست و صمغ عربی از هر یک یک جزو و هر هفت کوفته بیخته بهم آمیخته بکار دارند دوم آنکه بسبب غلبهٔ خشکی طبقهٔ عنبیه تشنج و پژمرده شود و بدان سبب ثقبه تنگ گردد
و ثقبه تنگی پیدا شود و تدبیر متقدم و علامتهای خشکی گواه و سیست علاج ترطیب سر شیر زنان بر سر دوشند و روغنهای مرطب در بینی و گوش چکانند و آبخیده در آب بپزند و
و لعاب اسپغول بر سر نهند و غذا چرب و نرم خورند و تدبیر یافته سر او زمان کوتاه مالیدن و گاه گاه چیزی چیزی گرم خوردن و طلا کردن و نگریستن و در آبخوش صاف نیم
گرم نشستن و در آبخوش صافی باز کردن سخت موافق باشد سوم آنکه رطوبت بیضیه کمتر شود و مدد عنبیه وی باز افتد و بدین سبب پژمرده گردد و این نوع بمشایخ و از سبب سالم گرم
بسیار افتد علامتش آنست که چشم کوچک شود و نشانهای خشکی پیدا بود و تدبیرهای متقدم بر آن دلالت کند و خداوند علت از اشتماء اشباح ببیند یعنی از شخص هر شی شکل و رنگ
بیند که سایه چند تصور کند علاجش همان که در ضیق که بسبب یبس عنبیه بود گفته آمد چهارم آنکه کیموس صلب غلیظ در ثقبه گرد آید و آنجا بیند و لبفشرد و علامتش
آنست که طبیعت تنقیه نتواند دید علاج وی استفراغ و تنقیه دماغ ست مع مراعات ترطیب که کیموس صلب قابل برآوردن باشد **فائده** بدانکه اطبا را اختلاف ست که آنکه رطوبت یبوست
عنبیه سبب ضیق باشد بعضی بر آنند که درین صورت محتجب ابصارت که از لوازم ضیق رطبی ست بتحقیق نمی رسد چنانچه شارح اسباب درین بحث از بیان اختلافات سطرات
نوشته که والشیخ عد من الکتب فی اسباب الیبس من القرنیة و یجعلها فینقبض الثقبة و بحیث یضیق السدة واما رطوبة ممدودة للقرنیة من الجوانب الی الوسط فیضیق الثقبة
واما الیبس شدید من البیضیة فیقل ولیساعدها الطبقة الی العضو و اجتماع المخالف لحال المجتمع ظاهر ست که هرگاه قرنیه بسبب رطوبت یا یبوست منقبض و مجتمع شود حتی
که مجتمع و تنگ سازد عنبیه را ثقبهٔ وی فراهم می آید و چون اجتماع اجزاء قرنیه بمرتبه باشد که طبقهٔ عنبیه که زیر دست تبعیت خود مجتمع گرداند لازم است که در قرنیه کما
در عضو حقیقی تشنج پیدا آید کما یعرض التشنج فی او اخر اعمار هم و پوشیده نیست که عدم شفافیت قرنیه منع میکند نفوذ نور را و اشباح را از منطبع شدن جلیدیه
باید باز میدارد و درین حالت هر چیز را که مریض می بیند که در ابر و دود ست و نیز ابصار ما بیوست [illegible] بیضیه بالاتفاق سبب ضیق و معرفت ست کما لا یخفی و نیز
احقر اجتماع قرنیه سبب نیم ست در ضیق را لهذا درین محل قول صاحب ذخیرهٔ خوارزمشاهی اقدم دانسته رطوبت یبوست عنبیه را نیز از اسباب ضیق شمرده تغیر قوام وی را
که از رطوبت یا یبوست حادث عارض میشود سبب ضعف باصره میدانند چنانچه بعضی اطبا نیز بر آن رفته اند و هر که درین مقوله نظر دارد مراد از نظر غایر ست و آنجا که سبب ضیق اجتماع قرنیه قرار
باشد استقرار شفافیه و اجتماع اجزاء آن شاهد ست و اما آنچه در باب اعلال طبقات ذکر یافته تدارک تو ان کرد و بحث سبب که وی نیز در آن محل شرح و ضبط یافته و آنچه
ما قبل اسباب علامات بیان اسباب ضیق نموده و همگی معدود ایجاد ست بیان آن سزاوار ندیدیم آنچه باتفاق اطبا بود در نگارش آورده

فصل در تخیلات

دانستنیکه بعضی از خیالات منذر ست بنزول الماء که ذکر آن قبل از نزول الماء رقم نموده خیالات آنست که در هوا اشکال اقلمون دیده شود و تلون اشکال بحسب لون امور مرئیه
است چنانچه بیان می باید اکنون بدانکه سبب کلی این علت چهار ست یکی آنکه باصره بغایت قوی شود لیکن ذرهای خرد و غبار خفیف که در هوا موجود ست دیدگان آنها نمی نماید وی
حس کند و کذلک بخارهای غذائیه که بدن از وی خالی نیست بسبب قوت حس آنها دید علامت وی آنست که در فعل حس از هیچ وجه قصوری نباشد و باصره و سائر
حواس قوی بود و چون اغذیه غلیظ کمتر تناول کنند خیال کمتر شود و این قسم فی الحقیقت مرض نیست و انما یدفع لتشویش الحس دوم آنکه در طبقات آنچه افتد مثلا
حادث شود در قرنیه آثار از جدری یا بدیا بر یا کثف و اگر چه آثار مذکور از غایت صغر در چشم نه نماید اما بسبب ابطال شفافیت از بالطبقه در نور بسبب مقابله خویش محجب الابصار
لیس بالصور مقدار سبب اشکال آثار که مثلث بود یا مربع یا مسدس آن دمی تخیل کند و علامتش تقدم اسباب مذکوره ست و آنکه مدتی ثابت باشد و با فتی دیگر نه انجامد و محجب الخفیه
الدیاد و انقصان نپذیرد سوم آنکه عارضه در رطوبت لاحق شود و این بر چهار گونه ست یکی آنکه جوهر رطوبت بیضیه بدانه سبب تخیلات شود دوم آنکه سوء مزاج بارد رطب
عارض شود در اجزاء چشم رطوبت و شفافیت آنها متغیر سازد سوم آنکه حرارت قوی در رطوبت افتد بنوعی که رطوبت را بجوشد پس بسبب غلیان آن شود جهت با رطوبت بخیره
و در عدم شفافیت قوام وی زبد مانند گردد چهارم آنکه برودت و سیو و جامع مکثف در زیل شفافیت رطوبت شود و علاج این قسم آنست که تقدم اسباب گواهی دهد مثلا نخستین بد گرم
یا بسبب سر و بد و مزاج یابس یا محجف الاتفاق افتاده باشد چنانچه در امراض رطوبت با منفصل بیان کردیم و التفسیر این قسم که در سر ما قیمت می شود و غالبا اگر قرنیه صیقل و صافی

بوده باشد واثر خشونت بر قرنیه پدید نبود وباوجود این بودن خیال ثابت بی آنکه از دیاد و نقصان پذیرد یا بصری عظیم مودی شود از جمله علامات این نوع ست سبب چهارم
آنست که امر خارجی باعث تخیلات شود واین بر دو گونه است یکی آنکه متمکن نباشد وچون حاصل گردد بسرعت تحلیل یابد خاصه اگر سبب لطیف و سریع الزوال باشد واین از جنس
بخارات ست که متصاعد شود از تمام بدن یا از معده یا از دماغ وباعث تصاعد ابخره یا تناول اغذیه مبخره ست یا بحران یا قی یا غضب ومانند آن هر چه سبب تصاعد بود و علامت این
قسم آنست که اسباب مذکوره پیدا آمده خیال مخصوص بیک چشم نباشد وبر یک حال ثابت نبود بلکه بسبب تغیر سبب گاهی زائد شود وگاهی ناقص گردد دوم آنکه متمکن بود واین مقدمه نزول الماء است
و علامتش آنست که سببی دیگر پیدا نباشد و کدورت ضعف وابصارت بتدریج می فزاید تا که اگر تدارک کرده نشود آب فرود آید و دیگر علامات و فرق که خیالات مقدمه نزول الماء از ان
فرق توان کرد در فصل نزول الماء بتفصیل گفته آید مع فوائد جدیده ان شاء الله تعالی و پوشیده نماند اگر چه معالجه این مرض بحسب اسباب در اعلال طبقات و رطوبات گفته شده و تدبیر
مقدمه نزول الماء در نزول گفته خواهد شد اما چون که سالی درین فصل نیز اسباب جزئیه و برامج علاج در معرض بیان و ردن تحسین ان هست اسباب جزئیه بسیار است یکی آنکه
خلط سوداوی در شرائین حاصل شود پس مرتفع گردد از وی بخار بسوی دماغ و با روح آمیزد و مرتقی گشته منشعب گردد و علامتش آنست که آدمی تخیل کند که سطوحهای دود وا رمیش پیش او
می آید و چون باید ترشود منشعب گردد علاج نخستین مریض را از اخلاط مذکوره بانچه مناسب است پاک کنند به ترتیبی قانونی که در امراض سوداویه ضبط یافته پس اگر نفع نشود شریان
صدغین یا شریان پس گوش ببرند پس داغ کنند وداغ دادن بدین آنکه ببرند نیز بمقصود می سازد چنانچه در مقدمه نزول گفته آید و پس از قطع و داغ نیز از تنقیه سوداغافل نباشند
زیرا که بعضی شرائین نیز قطع واقع اند که قطع وداغ آنها ممکن نیست پس اگر احیانا ماده بوده باشد می تواند که از این شرائین خفیه متصاعد شود و طریق داغ شرائین مع
منافع ومضار در تشقیه مذکور ست دوم آنکه شرائین از خون گرم ممتلی شوند پس بهم منضغط گردند و بخارات سخ از وی برخیزد و با روح آمیزد و علامتش آنست که ضعیف بود
وگاه گاه چون زبانهای آتش متخیل شود علاج فصد کنند و خون کثیر المقدار بر آرند و پس از فصد طبع را بچیزهای مطفی خون نرم سازند و از انچه خون فزاید چون گوشت
و شیرینی و بسیار خوردن بپرهیزند و در علاج این قسم مهلت روا ندارند بهر آنکه گاه باشد که خون مذکور در هر دو تجویف قلب افتد و غشی آرد پس خناق و موت دگاه باشد
که خون مکدر در تجویف دماغ افتد و سکته آرد پس واجب آمد که در معالجه عجلت کنند وایضا قبل از فصد مسهل ندهند و خون کمتر نه بر آرند تا تحریک ماده و فیا
مستفرغ شدن وی چنانچه باید بدین آفات نه انجامد سوم آنکه رطوبت بلغمی که شیرین وصافی باشد در معده حاصل شود پس مقدم دماغ یا در حوالی چشم
گرد آید و هرگاه آدمی عطسه زند یا چشم بمالد در ماده بارگونه مذکور حرکت افتد و بخارات بحسب آن ماده از وی جدا گردد پس متخیل شود که چیزهای سفید ذی تعاریج فرود
می آیند و بالا روند تا که اثر منقبض عطسه و فرک عین در وی ست این خیال همی ماند علاج قی کنند و معده و دماغ را بایارجات و غرغره پاک سازند و بهر اصلاح غذا گوشت
ماکیان یا نخود پخته و بعضی چیزهای خوشبو ساخته تناول کنند چهارم آنکه سببی از اسباب که در اسباب کلیه خیالات درین فصل ضبط یافته بعض اجزای رطوبت بیضیه مکدر
شود اما از جانب پهلو نه از وسط و علامتش آنست که بخار بیک جانب است یا چپ بحسب تکدر اجزای رطوبت تخیل کند آدمی که شخصی ایستاده است و باشد که بگمان آن مکرر تفتیش
الامر باشد که آن جانب شود و پوشیده نیست که این خیال لازم میباشد تا کدورت رطوبت زائل شود علاج استفراغ ماده کنند و اصلاح غذا نمایند و چیزهای که رطوبت را
جلا دهد چون کحلهای مذکوره و شیاف مرارات در چشم کشند و انچه مادی نبود محتاج باستفراغ نیست تعدیل کفایت میکند پنجم آنکه خلطی از اخلاط در دماغ حاصل شود و
بسببی چیزی از جرم آن خلط یا بخار او بر طبقات ریزد و گاه بعد وقت پس در وقت ریزش آن اخلاط یا بخار تخیل کند انسان آنرا که چیزی در خارج از محل بلند بیش گرد
وی همی افتد و باشد که از این خیال ناگهانی بترسد و استدلال بر خلط موجب از رنگ خیال توان کرد علاج نخست تنقیه ماده کنند و از فصد و اسهال وقتی بدانچه مناسب
حال مریض بود و بعد تنقیه شربت خشخاش دهند تا ماده را غلیظ کند و از ریختن بر چشم باز دارد و آنجا که در تغلیظ وقبض ماده دماغ بترسند که آفتی دیگر خواهد شد
باید که ماده را از طریق بینی فرود آرند بتدابیر مناسبه مدتی همین سان ماده از طریق بینی بر آمدن دهند تا که ماده از راه چشم باز ایستد بی منفعت دنوعی ست از خیالات
که شی واحد از مسافت بعید اشیاء کثیر نماید و جنس که نقطهای رطوبت ما بین بصر و مبصر حائل شود و هر نقطه بحسب بعد خود شیء از جرم مبصر در او پیدا به سبب فرج

۹۰

و علل گوئی ابن شنطا یا یک جنسی و بسیار نماید و فیه بحث لان تشغلا یا الرطوبة کما تستر ساعدا یا من المبصرات اذا کان المرئی بعید کذلک تستر اذا کان المرئی قریبا و علاج
منقیه سرد و سده کنند از همه غلیظات پرهیز و جماع و شبخوابی ترک نمایند **فائده** در اقسام دیگر از خیالات که به بصر تعلق دارد چنانچه نمودن بزرگ خرد و عکس آن و کج نمودن راست
و نزدیک نمودن بعید و عکس آن چون از اقسام ضعف بصارت است در فصل ضعف بصارت گفته آید **فصل در نزول الماء** باید دانست که اطبا را درین مرض اقوال است لیکن مختار
شیخ و اتباعش آنست که رطوبتی غریبه که از مغز فرود می آید در ثقبه عنبیه فیما بین طبقه قرنیه و رطوبت بیضیه و از آنکه این ثقبه منفذ نیست که خروج شعاع و دخول
اشباح بدو است گاه که رطوبت مذکور آن منفذ را به بندد بحسب انسداد اجزای منفذ افساد بصارت می نماید مثلا اگر تمام ثقبه را در گیرد بصارت تمامه زائل شود و اگر آب در بعض اجزا
منفذ نزول نماید آن اجزای خالی شده بدو جهت مکشوف توان دید و احوال این مختلف گاه باشد که اگر در ثقبه در گیرد وسط او خالی باشد پس چیزی را که محاذی مواجه نگرد وسط آن چیز دیده شود
بانتشار آن گاه وسط را در گیرد و حوالی آن مکشوف باشد درین حالت بالمواجهه وسط مرئیات دیده نشود لیکن با نقلاب حدقه نمایان گردد بمحاذات جهت مکشوف ثقبه با مرئیات
و گاه این رطوبت بار قیق بود و درین صورت اگرچه تمام ثقبه را پوشد لیکن برقت مانع ابصار ضوء آفتاب و چراغ و دیگر اجسام ذی الانوار نتواند شد اما انهم مع ضعف این قسم را
رقیق منتشر گویند و آنچه صاحب الفیس گفته که سبب غایت غلیظ شدن بیضیه است مرادش آنست که بیضیه از رطوبت غلیظه و غریبه در یابد پس آن رطوبت بسبیل ترشح اندک اندک از ثقبه
عنبیه بیرون آید و بر عنبیه بر قرنیه بایستد نه آنکه جوهر بیضیه بکلی غلیظ شود و از برق که بدو رسد غشی شود کما زعمه بعض الاطبا **تنبیه** احمد فرخ گفته که نزول گفته است
یکی آنکه فرود آید و بایستد آب میان عنبیه و عنکبوتیه پس باطل کند ابصار را ظاهر شود در حدقه کدورت لون او سبب کامل و علاج او دوم آنکه متوقف شود یعنی
قرنیه و عنبیه و هو المقصود عندنا سوم آنکه در عصبه مجوفه فرود آید و درین نوع در حدقه هیچ کدورتی نمانده و اگر بماند بغایت اندک باشد و نشان او میان هست که در سده عصبه گفته
آید یعنی اتک الماء الاسود والیعالج و هذا انکه نزول آب را شش سبب است یکی آنکه سقطه یا ضربه بسر رسد و دماغ را جنبش آرد و منجی که پاره از رطوبات که در بطون دماغ محتقن است جدا
شود و قدری ازان در عصبه مجوفه مندفع گردد و بجانب چشم فرود آید پس گاه باشد که در عصبه بماند و این سده عصبه است و نزولی که مصطلح ماست گاه باشد که از عصبه مندفع در ثقبه
نقطه که ضبط یافته است متوقف بود و هذا انبوه الماء و گاه باشد که هم اندر عصبه ماند و هم در ثقبه باید سده عصبه با نزول مرکب شود و فرق فیما بین سده عصبه و نزول الماء گفته آید
و نزول که از جنبش سقطه یا ضربه باشد یکبارگی واقع میشود دوم آنکه بدن از کیموسات غلیظه ممتلی شود و بخارات ازان رطوبات کیموسیه حاصل شده در ثقبه حال آید به تدریج و چون اجزا
ناریه ازین بخار مفارقت کنند و برودت غالب شود بصورت بخاریه بصورت رطوبت غلیظه تحلیل گردد و منع ابصار کند سوم آنکه صداع صعب مزمن لاحق میشود و از شدت الم اخلاط
در جوش آرد و اعضا از ضعیف سازد پس قدری از رطوبات فاسده بسوی چشم فرود آید از شرائین و عصبه مجوفه چهارم آنکه قی به مفرط اتفاق افتد و به جهت اتساع مجاری
و حرکات مضطربه اخلاط قدری از رطوبات بسوی چشم مائل شود و هذا ایضا یحدث بغتة پنجم آنکه سرمای صعب دماغ را باعث این مرض شود چنانکه کسی در برف
بماند عارض گردد ششم آنکه رمد با صرد ضعیف شود و این بیران و کسانی که بیماریهای دراز کشیده باشند عارض گردد بدانکه تحقیق هر سبب از تقدم وی توان
و آنچه دفعة افتد از علامات فارقه مستغنی است اما آنکه به تدریج افتد بیان آثار ابتدائیت آن واجب است تا قبل ازانکه استحکام گیرد و تدارک کرده شود علامات ابتدای نزول الماء
آنست که خیالات چون پشه و مگس و موی و شعاع و مانند آن بحسب اختلاف اسباب پیش نظر می آید و ازانکه گاه باشد که این خیالات مقدمه نزول نبود و الا نماز اسباب دیگر که در فصل
تخیلات اسباب آن گزشت بسیار افتد لازم آمد که برای کمال توضیح بحث نیز فرق فیما بین خیالات مقدمه نزول و غیر آن نموده آید فرق فیما بینهم از پنج وجه است
یکی آنکه خیالات مقدمه در اکثر امر در یک چشم می افتد اما تصدیق برین علامت وقتی توان کرد که با وجود آن در طبقات و رطوبات از آفات دیگر سالم باشد چنانچه در خیالات
گفته آمدیم دوم آنکه از نشان خیالات مقدمه است که گر در هر دو چشم واقع شود لازم باشد که در ابتدائیت قلت و کثرت تفاوتی داشته باشد یعنی در هر دو افتد بلکه
در یکی چون عارض شود پس از زمانی در چشم دوم واقع گردد و در یک چشم خیال بیشتر بود و در دوم کمتر سوم آنکه خیال در تیره و تیرگی بعد هیچ تفاوتی نکند
و آنکه در چشم پیوسته به تدریج در ترقی باشد و چیزهای سیاه و بخار نشان وقتی سود ندهد و استعمال بابجات و حبوب مسهله تا یک ماه و موجبه استعمال سازد نفعی نبخشد

چهارم آنکه رنگ حدقه خالی باشد از تغیر ظاهر شود و پس از سه چهار ماه تغیر فاحش ظاهر نماید پس طبیب بحیثیت که خیال نزولی از خیال کائن از بخار البته و ابتدای نزول قریب للقرانی است و گرده
پیرا انگه دیر شکند و سیاه گردد و تر گاه آفات طبقات و رطوبات او واجب گشته و هر گاه اعلال طبقات و رطوبات مشتبه و ظاهر نباشد از نماید تا از رنگ آن دانسته مقصود چنانچه شاید نیز دانسته و پوشیده
نیست که خیالات که از ابتدای نزول قریح و رسته اند رنگ شکل آن واضح پیدا بی کمی و زیادتی پنجم آنکه خیالات نزول الماء پس از شش ماه نمی گذرد که ابطال ابصار است می نماید چون از شش ماه
درگذرد شناخت آن ما محفوظ مانند قال صاحب الاقسرائی التوضیح ... تشهر فی معرفة ان الخیالات لیست منذرة بالماء امر اکثری عرف بالتجربة اما علاج تا که در ابتدا است
تنقیه بدن باید کرد بمسهل و حقنه و بعد از آن نیز ... و در ابتدا تا نضج ... لازم دارند یعنی بی نضج نکنند و در استعمال منضجات و مسهلات رعایت مزاج علیل و قوت او واجب دانند
... اطریفل ادویه حاره مفرقی و دیگر با نشود و آنجا که قوت قوی بود مسهل قوی تر کنند ... تنقیه یکبار ... فیقرا ... هندوانه و طعام خشک ... گوشت
... تدرید و قلیه خشک ... خشکی ... ماند آن اختیار نمایند و از طعام ... و چغندر ... بخیل ... و دیان ... برند و پس از تنقیه کحل ...
... بلطف ... بعد در چشم کشند چون شیاف مرارت ... گفته که ... اگر در چشم باشند ... از آب ... دار و تغیر ... اند و کثیر ... بسیار ...
... و بعد از ... باید که ... المقدار ... بسبب عطسه ... دماغ ... ماده را از دماغ ... آورد و آنجا که ... از اقرار
... و نیز ... تقویت ... سود ... باید دانست که ... اگر چه درین مرض مفید است لیکن خالی از خطر ... نیست ... حرکت عنیف ... بدان سبب
... آب فرود آمدن ... چشم ... اخلاط ... باشد و تنقیه ... بوقوع ... مضائقه ندارد و شیخ در قانون ... رگ ... گشادن
... اکنون ... آنکه هر چه نوشته شد تدبیر ... ابتدای ... نزول ... استعمال مسهلات و اجتناب مضرات خالی از ... نیست ... گاه
... آنکه ... آب فرود آید ... که ... گرم کرده ... داغ دهند ... این عمل ...
... و در ... دست ... تجربه ... لازم ... دست نگذارند و ... لازم باشند ... ماده ... دیگر
... واقع اند ... ماننده ... متوجه چشم نگردد واجب ... سبب ... الگیز ... اگر ... گرم ...
الدم ... لازم ... اجازت دهند کذا قال الشیخ فی القانون ... نزول ... باطل سازد علاج وی ... لیکن ...
که قابلیت قدح دارد ... عصبه مجوفه ... قابلیت ... سده ... قدح ... اگر قابلیت ... سده کنند ... انفتاح
سده ... سده عصبه ... علاج و فرق فیما بین نزول الماء که ... سده ... آخر این فصل خواهیم گفت ... قابل قدح ... قابل قدح ...
پس قدح کنند قال صاحب الاسباب و العلامات کلما امکن ... بالقدح ... قابلیت قدح ... معتدل الرقت بود و چون ...
روشنائی ... شعاع ... چشم ... پراگندگی ... محسوس گردد ... قابل قدح نبود و اقسام
... بسیار و هر یکی ... تفاوت ... قوام ... سیاه ... مستعد ...
... حجر ... فذات آب
... آنکه ... آسمان ... اکثر متحرک ...
... اشارح ... فیه القدح ... رقیق ... گردد ... مرض
... ضعیف ... زیاده گردد ... اعتدال ... هشتم
... لطیف ... گوشت ... آن ...
... اهتمام ... آب ... لهذا ... طبیبان

می خواهند که آب و تجمع شود مریض را ماهی میخورانند دائماً باید که کحلهای لطیفه چون شیاف [illegible] مانند آن در چشم می کشند و این تدبیر گفته شد برای [illegible]

آب خام است اگر رقیق منتشر که اصلاح وی بخلاف این تدبیر است مثلاً در رقیق منتشر لازم است که مغلظات دهند و ماهی خورند تا کثافت بهم رسد اعتدال آید پوشیده نیست که از اقسام [illegible]

بعضی بود که اصلاح پذیرد و بعضی نه [illegible] اصلاح پذیرد بجدی که نظر [illegible] و [illegible] بعضی آسان نماید و باشد که بعضی هرگز اصلاح نیابد کما هو ظاهر عند اصحاب التجربة

طریق قدح چنان باشد که بعضی که نگاه کنند [illegible] مانع نیست کما نان باز دارد چون صداع [illegible] غیر آن اگر از این موانع چیزی باشد نخست علاج باید کرد و تنقیه دماغ را

[illegible] پاک کردن آن روز که قدح کنند روزی باید که در وی ابر و باد نبود [illegible] معتدل شمالی باشد پس مریض را در موضع روشن که سایه دار بود بر بالشی نرم بنشانند و نظر باید که تا ابروها

راست باز بندد و دستها را بر ساق و رجم گذارند و خویشتن را گرد کند و کحال مقابل وی بر کرسی بنشیند تا از مریض بلند تر باشد و اگر چشم دوم صحیح و سالم بود آن را [illegible] و عصابه

ببندند نیک [illegible] فایده [illegible] یکی بیمار را [illegible] طبیب را فایده بیمار آنست که اگر دیگر چشم بسته نباشد حرکت کند چشم دوم را نیز در حرکت آرد و بدان سبب [illegible] فایده

آنست که چون آن گشاده گردد و خواهد که از بسیار نشانها چیزی حاضر [illegible] آن نباشد که چشم دیگری همی بیند اکنون بدانکه هرگاه طریق مذکور بیمار نشست [illegible]

[illegible] پس پشت [illegible] بدست خویش [illegible] و چشم تمام بگشاید و بیمار را گوید که تا [illegible] طبیب [illegible]

بسوی گوشه چشم باشد که جانب بینی است و این گوشه ماق اکبر گویند پس طبیب [illegible] موضع که قدح خواهد کرد نهاده نشان کند [illegible] آنکه تا بصر کردن بیمار [illegible]

[illegible] دوم آنکه [illegible] نشان [illegible] باید [illegible] چشم [illegible] بسوی گوش [illegible] باید [illegible] اندکی [illegible] سوم آنکه

[illegible] نشان [illegible] چون [illegible] خواهند [illegible] نشان [illegible] توان داشت [illegible]

[illegible] و اگر چشم [illegible] است [illegible] دست چپ گیرد و اگر چشم چپ [illegible] دست راست گیرد [illegible] بر موضع نشان کرده [illegible]

[illegible] تمام بر وی [illegible] چشم [illegible] بیمار [illegible]

[illegible] باشد [illegible] باید که [illegible] آن جایگاه [illegible]

[illegible] از پس [illegible] باشد و اگر [illegible] موضع قدح [illegible]

چون [illegible] آید [illegible] ابهام [illegible] بسیار [illegible] آید [illegible]

آن [illegible] باشد [illegible] اندکی [illegible] چشم [illegible]

[illegible] گرم [illegible] چشم [illegible] آسایش چشم است پس چون [illegible] چشم

[illegible] اگر آمده باشد [illegible] به آهستگی بگرداند [illegible] آهستگی بگرداند و اندکی [illegible]

و [illegible] آب [illegible] تا آب فرو [illegible] اندک [illegible] و چون [illegible] خاطر جمع شود [illegible]

را از وی [illegible] کناره کند [illegible] بیرون نیارد تا اگر دیگر باره آب عاده کند باز فرو نشاند زیرا که [illegible] آورده باشد و آب عاده کند [illegible]

در چشم [illegible] لازم است که [illegible] نشود و [illegible] زودی نکنند و بسیار باشد [illegible] جذب کند و باشد که آب

[illegible] باشد [illegible] و بسیار باشد که یکبار [illegible] نشیند [illegible] اعاده [illegible] باشد [illegible] باز می آید [illegible] کنند [illegible]

بدان موضع که باید [illegible] گفته اند اگر چنین بود [illegible] چشم [illegible] اندکی خون بر آرد و آب [illegible] خون [illegible]

فرو نشاند و باشد که [illegible] اندکی خون باید [illegible] نشاند تا قوت خون آب را [illegible]

[illegible] و دیگر [illegible] نشاندن آب آنست که اگر [illegible] علت [illegible] آب [illegible] فرو نشاندن آب [illegible]

۹۳

چهارم آنکه بگوییم که خیال بازنگیرد تا چهار ماه تغییر یافته طاهر نماید پس طبیب را واجب است که خیال نزولی از خیال کالشمس تمیز کند و علامت قدح لا یقبل بنا دکرده
چرا که درشکسته و سائر آفات طبقات و رطوبات واجب است بر طبیب که اصلاح طبقات و رطوبات نماید تا رنگ آینه مقصود حاصل شود
نیست که خیالات از نزول قدح رسیده اند بر رنگ شکل واضح میباشد کمی زیادتی بجهت آنکه خیالات نزول بیشتر از شش ماه نمی گذرد که ابطال بصارت می نمایند چون شش ماه
بگذرد شایسته است ما حفظ نماید قال صاحب الاقسرائی التوضیت ... الی الخیالات لیست ... بالتجربة ... علاج آن ... مبتدا
و بعد تنقیه ... و در ... تفتیح ... قوت ...
... ادویه حاره ... قوت ... طعام ... خشک ...
... قلبیه خشک ... ان تنقیه کامل ...
... چشم ... آب ...
... بابد ...
... حرکت عنیف ...
... کشادن
...
...
...
... چشم ...
الدم ... قال الشیخ فی القانون ... علاج ...
که قابلیت قدح داره ... قابلیت ... سده ... تفتیح سده کنند ...
... قدح ...
پس قدح کنند قال صاحب الاسباب ... قابلیت قدح ...
... شعاع ... چشم ... قابل قدح ...
...
... آب
...
...
...
...
... آب غلظت ... طبیبان

۹۲

می خواهند که آب و در جمع شود مریض را ماهی بیخ را مانند و البته باید که کحلهای لطیف چون شیاف مرارات مانند آن در چشم همی کشند و این تدبیر گفته شد برای آنکه

اخباس اگر رقیق منتشر که اصلاح وی برخلاف این تدبیر باشد مثلا در رقیق منتشر لازم است که مغلظات دهند و ماهی خورند تا کتاب العلاج معتدل آید و پوشیده نیست از اقسام نزول

بعضی بود که اصلاح پذیرد و بعضی نپذیرد اصلاح پذیرد بجدی که نظر نفیسه نماید و به تدبیر متفاوت ... بر مریض آسان نماید و باشد که بعضی هرگز اصلاح نپذیرد ... اصحاب التجربة

طریق قدح چنان باشد که بعضی آنگاه کنند تا هیچ مانع نیست که آن باز دارد و چون ... و از کلام ... غیر آن اگر از این مانع چیزی باشد نخست علاج باید کرد و تنقیه دماغ را

و سهال پاک کرد و آن روز که قدح کنند روزی باید کرد که ابر و باد نبود و هوا معتدل شمالی باشد پس مریض را در موضع روشن که سایه دار بود بر بالشی نرم بنشانند و بفرمایند که تا هر دو

را بسته باز نهد و دستها را بر ساق در هم گذارند و خویشتن را گرد کند و کحال مقابل وی بر کرسی بنشیند تا از مریض بلندتر باشد و اگر چشم دوم صحیح و سالم بود آنرا برفادة معتدل و عصابه

بستن نیک و در این دو فایده است یکی بیمار را دیگری طبیب را فایده بیمار آنست که اگر دیگر چشم بسته نباشد حرکت کند و چشم دوم را نیز در حرکت آرد و بدان سبب قدح دشوار شود فایده طبیب

آنست که چون آن گشاده گردد خواهد که از بیار نشانهای چیزی حاضر برسد و خبر دهد ... آن نباشد که چشم دیگر همی بیند اکنون بدانکه هرگاه طریق مذکور بیمار نشسته ...

بفرمایند تا از پس پشت او شود و سر بیمار به دست گرفته نگاه دارد و کحال بدست خویش پلک بالای او بردارد و چشم تمام بگشاید و بیمار را گوید که تا قدحه به نظر طبیب ...

بسوی گوشه چشم باشد که جانب بینی است و این گوشه ماق اکبر گویند پس طبیب به نیل ... بر موضع که قدح خواهد کرد نهاده نشان کند بر آنکه کار یکی آنکه یا صبر کردن بیمار بر درد

بیازماید دوم آنکه بنگرد که نشان برابر ثقبه عنبیه است یا نه ... چشم باید که سوی گوشه است برابر ثقبه باید چنانچه اندکی بیشتر ثقبه بود و فرو نشاید سوم آنکه

اگر ... نشان نکند میتواند که چون طرف حادی ... بسبب نابودن نشان که تا بعد توان داشت ... از روی تجربه و تعرف

بیرون نشان ... و اگر چشم راست باید ... دست چپ گیرد و اگر چشم چپ بود ... به دست راست گیرد و ... بر موضع نشان کرده بنهد و

بقوت تمام بر روی اعتماد و عمر کند تا که ... و در این هنگام ... دوم ... چشم دیگر بیمار را ... بیمار دیده را ... آنکه ...

... باشد به سبب غلاوت وی ... باید که از ... موضع ... پس ... درآورد و هر چند که باشد ...

... کند ... از پس ... بیند و ... اگر ... مقداری کمتر از ... باشد و اگر ... نیک نباشد ... قدح ... گردد

چون ... بیاید ... آنگه بسیار بدان ... و بسیار ... قوت بیماری ...

آن روز باید که ... باشد اگر ... آغاز کند ... اندکی باشد ... در چشم ... از چشم ... واندر

... گردد ... چشم ... آنگه ... دوم ... چشم است پس چون درد چشم

سبک شود ... اگر ... باشد ... بهسته ... بالای ... آهستگی ... اندکی

و آب ... فرو نشاند ... آب ... تا ... جمع شود

... کنار ... بیرون ... فرو نشاند ... آب ... گرد ... کنند ...

در چشم ... لازم است ... جمعیت ... بیرون ... زودی ... کنند و ... باشد ...

... رقیق ... باشد ... و بسیار باشد ... چنان ... هرگز ... اعاده ... نباشد ... آید ...

... موضع که باید ... اگر چنین بود ... بسیار ... چشم ... اندکی خون برآرد و آب را با آن خون ...

فرو نشانند و ... اندکی خون ... باید ... فرو نشاندن ... آب را ... کنند و

لنفع دیگر نشاندن با آب آنست که اگر خون را ... دانچه ... عادت ... پدید آید ... باید که آب فرو نشاندن آب ... میبا ر

تنحنح کند و دو دو دو حلق نه از بینی و آب شیر زنان قطره چند تا بدین حرکت آب فرو سوی سیل کند و فرمابهر و با رشد پس از فرو نشاندن آب مدتی با آهستگی بپیچد پیرون و در ذرور و نهند

بار دیگر گل بپزند و بر پشت چشم نهند و حرکت نیز باخاید و آب خالص وی در چشم بریزند هرود چشم را سخت ببندند اگر ظاهر گردد چشم بیرون ببندند نمک کوفته بر وی گذارند و نهاده

ببندند و بیمار را در خانه تاریک آورده و گویند تا بر قفا باز خسپید چنانکه از افتادن باشد و هیچ حرکت نکند و سخن نگوید برای احتیاج برخاستن کفایت کند و از عطسه پرهیز کند و اگر

دارو و برسند چنین و چیزی بخورد که بخورد را به سوا بدان کرد و اضطراب نه کند و اگر عطسه خواهد آمد بینی را بیست بمالد تا عطسه ساکن شود و اگر سرفه خواهد آمد اندکی جلاب روغن بادام تجرع

کند و طعام او سخت اندک باید و چیزی که آن شاید که بوقت اندک کنند و آنچه خایید لی باشد نخورد زیرا که خاییدن آنرا بحرکت آرد و در روز دوم اگر خواهد که چشم بگشاید روا باشد

و زرده تخم برتن بر رود و سپید مرغ بگلاب کنند چشم را با آن بشویند تا آنچه پیچ باشد بیرون آید و دست بر چشم نهد و چشم بگشاید باز سپید تخم مرغ کنند و بر پشت

چشم نهند و بر نهاده ببندند اما اگر در سوم بگشاید بهتر است و آخر در سوم بگشاید در نرم بود و باشد تا گل سرخ اندر آب جوشیده چشم بدان آب شویند بیمار را راست

بنشانند پشت به بالش باز نهاده و گرد اگرد او بالشها نهند چنانکه همه جوانب او بالش باشد که بدان اعتماد کند و آسوده باشد و هیچ حرکت نکند و مقنعه سیاه بر روی او آویخته دار

دیگر خواهد که بشاید پیچ مغسول با سرمه سیاه اندر چشم کشند روا باشد و اگر پس دو هفته آب صاف درست گردد تا آسیب گرم آید که دست یابد اگر نباشد باز سه هفته بجا آرد زیرا

در این نزدیکی بصر بالتجربه باشد و نگاه داشتن چشم از بانگ و پیچیدن گشت و رفتن و برآمدن و آنچه سخت باشد با مقراض بردارند و خوف نکنند و هیچ آسیب کرد از سرخ

یکی طرف بتر است مسح پاره داری ... آب نقطه ها که چون عنبیه را سبب نزول ... آب اندر سوم میرود و باطن عنبیه حمول

آب مذکور شود و نقل آن نزول ... چون ... عنبیه ... سایل ... لیکن گاه باشد که بعضی طبیبان این آب را از چشم بیرون آورند به طریق

آنست که سوراخ نشگافد ... بیرون کنند اما اندرین طریق خطر عظیم است آنکه اگر آب غلیظ باشد و رطوبت بیضیه با خوشیدن بیرون کشند

لهذا متعرض بیان این طریق نشده **صفت حب الذهب** صبر ده درم تربد مجوف هفت درم سقمونیا از هر یک دو درم زعفران نیم درم هلیله زرد

پنج درم ... شربت ... مثقال ... با آب کرفس ... نقیه ... متعلقه بالاعصاب ... چنانچه

در غاز ... ... **صفت مطبوخ** قنطوریون باریک که تازه

قنطوریون دقیق کوفته ... کوفته ... هفت درم ... برون کرده ... چهار دست بگیرند و در صد پنجاه درم

آب بپزند تا پنجاه درم باز آید ... **صفت معجون** که در ابتدا سود دارد و مجرب است و ... تحلیل

... سود دارد ... روغن ... گوشت سر

بالیدن ... رعایت حرارت و برودت ... چشم ... آب ... کشیدن ... آب کند آب سرد

و نگاه ... چشم ... سود دارد و قال الشیخ ما جرب ... الاعراض ... غسل ... بیان سده عصبه مجوفه و این دو قسم است یکی

آنکه ... نزول الماء ... آب پاک شود و چشم سالم نماید و با وجود این ... بالکل معطل ... بازی ... عبارت

از لزوم سده و فرق در سده عصبیه ... در ... سده که در وی این ... باشد ... باطل ... منفعت

باطل ... بیان ... نزول ... نزول الماء لازم است ... مفصل کرده آید تا

نزول ... سده ... گفته ... سده عصبیه با نزول الماء ... مقصود آنست که در نزول ...

و ... فرق توان کرد ... سده ... اگر بیمار هر دو چشم داشته باشد خواه نزول در یک چشم بود

... یک چشم ... از هر دو چشم ... اگر ... شود ... اگر ... درست ... نزول ... قدح کند ... قدح

بود دانستن سده عصبیه شبیه باشد با فرق کلی نیست بهر آنکه گاه باشد که سده نباشد اما از آنکه آب شبیه الخلقت بود و اهردیت اتساع حدقه بالغ آید که منتهی علیه بود که روح را
بدین جانب فعل نماید نظیر هرست که موجب اتساع ثقبه عند تغمیض چشم دوم اندفاع روح چشم مقتضیه هست بجانب چشم منفتح چون غلظت آب مانع اندفاع روح شود که
ثقبه فراخی بیابد استدلال بر وجود سده عصبیه عدم اتساع ثقبه قطعی نباشد لهذا اصوب بدید در الست که چون خواهند که قدح کنند نخستین دماغ را پاک سازند و منقیات سده بکار برند
تا اگر بالعرض سده باز آیل شده قدح سود دهد و احیاناً اگر کسی از حابل نزول الماء را که با سده بود بدی آنکه سده زایل کند قدح کرد و آب از ثقبه در نمود و با وجود آن بصارت
نکشود توان دانست که در عصبیه واقع است خاطر جمع باید داشت و لیس لازم که علیل آن تنقیه توان کرد و آنچه در باده سده عصبیه میگوییم یا فتاح سده رجوع باید کرد
بکنایه **علاج** نخست سجب قوقایا و ایارج فیقرا و مانند آن استفراغ کنند و رگ گوشه چشم زنند و زلوچه بر صدغ چسپانند و ماده سوی قدم فرو کشند **فصل در زرقه**
و آن دو نوع است یکی اصلی دوم حادث و زرقه اصلیه هفت سبب یکی کثرت روح باصره دوم صفای نورانیت آن سوم عظم جلیدیه چهارم تقدم جلیدیه پنجم قلت رطوبت بیضیه ششم
صفای رطوبت بیضیه هفتم قلت سواد عنبیه اما زرقه حادثه را سه سبب یکی تغیر رطوبت جلیدیه خواه از سبب تغیر جلیدیه فرد و زجاجیه بود یا در طبقه عنبیه مشیمیه و شبکیه ...
که چون زجاجیه شود یا در طبقات مذکور ورم افتد جلیدیه منضغط میگردد و بیرون سو میگراید و بدان سبب رنگ حدقه ازرق مینماید و لاکحل ... الا قرب الجلیدیة الی الخارج
تفصیل بجمله تحلیل ماده عظم و سبز رنگی وی آنست که رنگ عنبیه مخفی میسازد و علاج علاج مذکور در اعلال طبقات و رطوبات ذکر کرده ام سبب اجتناب از انجا تفحص کند
نیکوترین تدابیر برای زرقتی که بسبب تغیر جلیدیه بود بسبب یا دمی تغیر زجاجیه آنست که اگر مزاج سرد بود در روغن بادام و روغن ... بخور و روغن غار در بینی چکانند
و اشیای مناسبه چون شیاف و دارفلفل و زنجبیل و زبد البحر و طلبایند در چشم و اگر مزاج گرم بود چیزهای سرد در بینی چکانند چون شمع عربی و سایر روغنهای بارد
و اینها ما شبه سیاه و توتیا و طباشیر در چشم کشند لان هذه الاشیاء تخفیف الرطوبات و تنشفها اما جدا انکه روغن گل در بینی چکانیدن خواه سبب عنبیه بود
خواه حرارت سود مند است دوم آنکه مزاج طبقه عنبیه متغیر شود از رطوبت غلیظه و بدان سبب سیاهی وی چنانچه هست نماید و دلالت میکند برین حال صبیان زیرا که می بینیم که اکثر
کودکان قبل از نشو و رسیدن به بلوغ بسبب غلبه رطوبات در وی آن ازرق چشم میباشند و هرگاه بالغ میشوند حرارت قوی میگردد و بعض رطوبات مذکوره
تحلیل می یابند و باقی نخته میگردند و بسبب صلاحیت غذا از تنگ حدقه سیاه میشود و این نوع علی ما ذکره الاسکندر فی کتابه مخصوص است برص العین فرق بین زرقه
و در زرقی که از ما ازرق میباشد آنست که زرقه نزول الماء در وی آب بصر و زوال وی بقدح و ابتدا نمودن خیالات شاهد میباشد اکنون بدانکه علاج زرقه مذکوره آنست
که اسباب قسم اول چیزی پیدا نمود **علاج** با ایارجات قویه چون ایارج جالینوس و ایارج لوغادیا استفراغ کنند و غرغره های که دماغ را پاک سازد استعمال نمایند
و منقیات خلط سود آورند و بعد بیل مزاج معجونهای گرم دهند و زعفران باریک ساییده در چشم کشند و باید دانست که روغن زعفران لسویه حدقه مخصوص است از زرقت
وی از هر سبب باشد کذلک اگر میل در خطلگه ... شده و رندپش در چشم کشند و وصفت وی گفته اند که حدقه گربه را سیاه میسازد سوم آنکه رطوبات نضجه و منحنه که باصبغ هست در وی
بالنسبت قدر مشاهد دلالت میکند بر وی حال بنهایت که چون رطوبت آن تحلیل می یابد بخشکی می گراید سپید در وی غالب میشود و بهمین وجه هست که چشمهای پیران
و بیماران که بعارضه خشکی مبتلا باشند بواسطه تحلیل رطوبت اصلیه در آنها است ازرق میشود اما آنکه این نوع رنگ حدقه متغیر میسازد و اطلاق العبارت میکند این را
هم در اقسام نزول الماء می شمرند اگرچه فی الحقیقت جفاف است چنانچه انتفاخ البطن را در استسقاء طبلی تعداد میکنند هرچند بطن از آب شایبه ندارد و فرق میان این
نوع زرقه و زرقتی که از نزول الماء بود آنست که درین نوع خیالات نمی باشد و قدح سود ندهد و الضیاء الاغری چشم از لوازم خشکی است **علاج**
در ترطیب کوشند هر وجه که ممکن باشد **فصل در ضعف بصر** و آن عبارت است از آنکه در فعل ابصار خلل راه یابد مثلاً هر چیز را چنانچه که هست بالا
نتوانند دید یا از مسافت دور که باصره سالم تا آنجا کار می کند نتوانند دریافت اگرچه از قریب کما هو بسر چیز مطلع شود یا در ابصار خطا کنند چنانچه چیز سپید
بزرگ را خرد بینند خرد را بزرگ و سیاه را سپید و سبز را سیاه و دور را نزدیک و کوتاه را دراز و راست را کج و کج را راست و شیخ علی این همه را ضعف باصره گوید ضعف باصره

۹۵

و دهم قسم سیم یکی آنکه سوء مزاج بارد رطب باشد در روح باصره و غلیظ سازد و غلاظت و کثیف گرداند پس سبب دقیق و صحیح در آلات ابصار تغییر پدید آید ضعف شود [illegible]
است که اشخاص [illegible] از چشم [illegible] و گوشت چشم چرک اندک گردد و حجم چشم نسبت بحالت صحت بزرگتر نماید و در درد [illegible] باشد و عقب اکل [illegible] در خلال
نحوه ضعف بصر پیدا [illegible] و در این قسم سبب کدورت روح باصره و دیگر آلات باصره است حقیقت بصر را استقصا [illegible] و از فالج [illegible] در قرنیه و در [illegible] خطا آ
می نماید [illegible] که چشم [illegible] آید پس اگر کدورت در مقابل ثقبه باشد [illegible] است که در حقیقت اگر در سائر اجزاء قرنیه نماید [illegible] تا هم در
هم [illegible] علاج [illegible] دماغ [illegible] غرغره کنند و مصطکی [illegible] پس از تنقیه با [illegible] مسک و [illegible] کبیر در چشم کشند دوم آنکه سوء مزاج
بارد ساذج [illegible] باشد و علامتش آن است که [illegible] نسبت بحالت صحت [illegible] البرودة [illegible] رطوبات [illegible] حرکت چشم
[illegible] علاج [illegible] نخود و دارچینی [illegible] و روغن بان و یاسمین در بینی چکانند و به طبیخ [illegible]
[illegible] صفت شیاف [illegible] انزروت [illegible] از هر یک پنج درم فلفل سفید [illegible] از هر یک سه درم
زعفران یک درم [illegible] شیاف سازند [illegible] صفت شیاف [illegible] سه درم [illegible] شش درم [illegible]
[illegible] از هر یک یک درم [illegible] باقی [illegible] شیاف سازند سوم آ
سوء مزاج [illegible] ضعیف [illegible] رطوبات را [illegible] آلات [illegible] میشود و [illegible]
[illegible] علاج [illegible] طبیخ [illegible] سازند [illegible]
[illegible] تنقیه تمام [illegible] عضو [illegible] در چشم کشند چون [illegible] صفت [illegible]
[illegible] چهارم آنکه سوء مزاج گرم
[illegible] رطوبات [illegible] و علامتش آن است که چشم [illegible]
کمتر [illegible] در وقت گرمی [illegible] ضعف بصر [illegible] علاج [illegible]
[illegible] روغن بنفشه و نیلوفر [illegible] روغن بادام [illegible] در چشم [illegible]
فائده مزاج [illegible] است که رطوبت بیشتر کند [illegible] کمتر [illegible] چشم [illegible] و علامتش آن است که
لازم [illegible] علاج تنقیه معده کنند اگر [illegible] حرارت [illegible]
[illegible] رطوبات [illegible] دماغ [illegible] واقع شود [illegible]
معدوم ممکن نیست [illegible] علاج [illegible] علاج [illegible] کنند پس از تنقیه [illegible]
[illegible] چشم [illegible] چشم [illegible] چشم [illegible]
[illegible] رطوبت [illegible] خارج [illegible]
[illegible] سودا [illegible] دماغ [illegible] چشم [illegible]
[illegible] دماغ [illegible] از دماغ [illegible]
[illegible] چشم [illegible] رطوبات [illegible] خشک [illegible] چشم [illegible]
[illegible] چیزی دیده نمی شود و اگر اندک باشد [illegible] سیاه [illegible] سوم آنکه [illegible]

و رتبت خوارق ... کند و بدین سبب ... هضم و قصور ... رطوبات ... پیدا گردد ... این قسم ضعف ... بسیار پیش ... [illegible]

نظر ... آسمان ... روشن بود ... باختلاط الاجزاء اللطیفة الارضیة ... [illegible]

... علاج آنچه ... سبب ... استفراغ ... [illegible]

... ترکیب ... جامع کنند ... علاج بحسب سبب ... رطوبت ... [illegible]

... مبالغه کنند ... جلیدیه ... علاج ... چشم سیاه گردد ... [illegible]

... علاج استفراغ سودا کنند ... [illegible]

... چشم ... چیزی بزرگ ... طبیعی ... [illegible]

... تنگ ... چون عصبه تنگ گردد ... [illegible]

... بمقدار خود ... ضیق ثقبه ... [illegible]

روح باصره ... ضیق ... مکان ... [illegible]

... علاج اگر سبب ... رطوبت ... [illegible]

... رطوبت ... ماده ... [illegible]

... ضیق ... عصب ... [illegible]

ضیق مجری عصب ... بزرگ ... [illegible]

... چشم ... آب ... [illegible]

... بصر ... چشم ... [illegible]

بزرگ می نماید ... علاج ... [illegible]

... چشم ... [illegible]

... روح باصره ... تحلیل ... [illegible]

... علاج ... [illegible]

... [illegible]

... روح باصره ... بخارات ... [illegible]

تحلیل ... علاج ... استفراغ ... رطوبت ... روشنائی ... چشم ... [illegible]

... فصل در ضعف بصر ... فصل در ذباب ... [illegible]

ذباب ... چیزی ... [illegible]

... تحلیل ... رطوبت غلیظه ... [illegible]

... رطوبت ... [illegible]

از اجتماع روشنائی [illegible] بسبب آنکه چشم که بجای آن روشنائی ست تقویت [illegible] شود تا بخود خارج بیامیزد [illegible] بواسطهٔ قوت آن از نوع نور [illegible] گردد و چون در ثقبه اتساع [illegible]
نور منتشر شود والضیاء روشنائی آفتاب [illegible] می کند نور بصر که ضعیف باشد چنانچه [illegible] نماید نور چراغ [illegible] قلت و ضعف و **علاج** آنجا که تکدر نور باشد مجاری [illegible]
سبب [illegible] با کتحال [illegible] چون [illegible] و شیاف [illegible] چشم [illegible] و از اغذیه [illegible] استعمال [illegible] آنجا که بر آمدن [illegible] تاریکی [illegible] سبب باشد
تدبیر [illegible] آنست که [illegible] آفتاب [illegible] تا [illegible] بود [illegible] اندازد [illegible] نظر [illegible] کند و تجوید غذا [illegible]
[illegible] **فصل در خفش** [illegible] لفظ [illegible] چون [illegible] اصل خلقت [illegible] اصل خلقت [illegible]
شعاع آفتاب [illegible] این مرض را خفش [illegible] آنست که در روز روشن باصره ضعیف شود [illegible]
[illegible] نبوده [illegible] شود [illegible] اگر چه روز روشن [illegible] در سایه [illegible] لیکن [illegible] شعاع ضعیف گردد [illegible] چشم [illegible]
[illegible] خفاش گویند [illegible] خفش در لغت صغر چشم است [illegible] **علاج** [illegible] لیکن [illegible] تا قوت [illegible] چشم [illegible] روشنائی اگر [illegible]
[illegible] چشم [illegible] خفش آنست که [illegible] ضعف باصره [illegible]
[illegible] تدارک [illegible] و علاج [illegible] موافق [illegible] آنست [illegible] چشم [illegible] رطوبات [illegible]
[illegible] **فصل در حمو** [illegible] عبارتست از کلال و ضعف که عارض شود باصره [illegible]
روشنائی [illegible] مرض گاه باشد که باصره بالکل [illegible] نشود و گاه باشد که [illegible] اشیا [illegible] تواند [illegible] ضعف [illegible]
[illegible] بیند [illegible] اینهمه [illegible] مستقر و راسخ شده باشد [illegible]
باطن [illegible] شیخ [illegible] باصره [illegible] لطافت [illegible] روح باصره [illegible]
آفتاب [illegible] کیفیت [illegible] شود [illegible] اگر [illegible] آن اشیا [illegible]
باقی [illegible] **علاج** خرقهٔ سیاه [illegible] سیاه [illegible] سیاه [illegible] چشم [illegible]
[illegible] سیاه [illegible] استعمال [illegible] چشم [illegible] غلظت
[illegible] چشم [illegible] سبب [illegible] قوت [illegible] غلظت [illegible] لطافت [illegible]
[illegible] چشم [illegible] ترطیب چشم [illegible] طبقات [illegible] مسامات [illegible] گاه باشد که [illegible]
آنست [illegible] طبقات [illegible] مسامات [illegible] بخارات [illegible] چشم [illegible] تحلیل [illegible] سبب [illegible] فصل [illegible]
[illegible] **علاج** [illegible]
در آب [illegible] اگر [illegible] گرم کرده
[illegible] چشم [illegible] تحلیل مواد و تقویت چشم [illegible] **فصل در سلاق العین** [illegible] سل در لغت هزال و لاغری گویند
[illegible] گاه [illegible] سبب [illegible] صفا [illegible] رطوبات باصره بالکل معطل گردد [illegible] ضعیف
[illegible] این مرض [illegible] اسباب [illegible] دیگر [illegible] واقع شود احکام [illegible] قسم بیان
[illegible] **قسم اول** [illegible] رطوبات [illegible] اعضای [illegible] ناقص شود **علاج**
[illegible] رطوبت [illegible] **قسم دوم**

۹۸

درسل العین کما یعوانان مند وقلیل الوقوع الا بدانکه علت مذکور چون بجانان اند در اکثر هر دو چشم باشد و نادر افتد که در یک چشم افتد زیرا که سبب یا انقصار رطوبات اصلی است
امری عرضیست که تحتی ان الطبیعة باذن خالقه کما یحامی عن الاشرف بالاخس یحامی بالجسد وبیح عن کلیها فیما افید و بعین سببست که اکثر دل اما در یک چشم می افتد و نادر بود
که هر دو چشم معا حادث گردد کما صرح به فی موضعه اکنون بدانکه سبب این قسم آنست که در زجاجیه یا جلیدیه یا بیضیه یبوست افتد و سبب یبوست اسباب است یکی آنکه استفراغ
بوقوع رسیده باشد دوم آنکه عاقی طول عمر رسیده باشد چنانچه در شیخی فانی مشاهده می شود سوم آنکه در عروق شبکیه سده افتد و بدان سبب غذا برطوبات نتواند رسید چهارم آنکه قوی چشم
ضعیف عاجز شوند از اعتدا چنانچه عارض می شود از استعمال مخدرات که بیشی بعد از سبب مجمد و میراند قوت غاذیه را کذا قال جالینوس شیخ حبیبه ایشان کثیرا من الناس
عالجهم الاطباء فی اوجاع العین بالافیون وغیره من المخدرات فلما طال الصمم الزمان صار یعتبیهم ذبول العین او بعضهم سل العین اگرچه این قسم را هم ذکر کرده ایم اما برای کثرت فوائد
اعاده نموده ایم **علاج** آنجا که سبب حبس سده باشد در استفراغ و تفتیح سده کوشند و بعده ترطیب مزاج جمیع بدن کنند و آنجا که سده نبود در ترطیب چشم مبالغه نمایند و از استفراغ
و تفتیح احتراز فرمایند **فصل در جحوظ** اگرچه اعلال حاجبه جلیدیه بمقداری بزرگ بیان کرده ایم اکنون درینجا جهت تکثیر فوائد ذکر می کنیم بدانکه این مرض را سبب است
یکی آنکه ماده ریحی یا خلطی در اجزای چشم در آید و بدان سبب مقله منتفخ شده برون برآید و علامتش آنست که مع جحوظ و نتو مقله عظم در حجم چشم پیدا باشد و اگر خلطی بود ثقل
محسوس بود **علاج** بحسب ماده در تنقیه کوشند و حجامت و مسهلات نمایند و حجامت پس از تنقیه چیزی که اشک آرد و قابض سده باشد در چشم کشند تا چشم را قوت دهد و از نتو و قبول ماده باز دارد
و آنچه بدین کار آید شیاف سماق بدین نسخه **صفت آن** سماق در آب بجوشانند و صاف نمایند و آن آب را بپزند تا که بقوام آید پس بسایند سفیداب از یک جزو کافور ربع جزو
و کتیرا سدس جزو در آب بسرشند و شیاف سازند دوم آنکه سبب از اسباب خارجه منضغط شود مقله بسوی خارج و اسباب آن خناق است و صداع شدید و قی و صیاح و نعره
و خلق شدید و هر چه موجب حبس نفس باشد علامت این جحوظ تقدم سبب و تحدی که چشم را از خلف بسوی خارج دفع کند احساس کردن بدانکه اگر ماده تیز در اندفاع معاون بود
عظم در حجم چشم پدید آید **علاج** اگر ازاله کفایت نکند و هر سبب زائل شده جحوظ باقی بود باید که قطع اسر خلط [illegible] سرد در رفاده نهند و بر چشم استوار ببندند و نوابت
تا مرض [illegible] چون قشور انار و اقاقیا و عصاره لحیة التیس بر چشم نهند برای تقویت و جمع و قبض اجزای چشم بآب [illegible] البرود [illegible]
بشویند و اگر اشیای قابضه چون جلنار و برگ [illegible] و برگ خشخاش در آب بجوشانند پس آن آب را سرد نموده روی بدان شویند [illegible] میسر سازند
سوم آنکه علاقه مقله و عضلاتی که حافظ آن علایق است مسترخی شود و علامتش آنست که عظم در چشم نباشد زیرا که از امتلا خالی است و در باطن تمدد شدید نبود زیرا که از
داخل که معاون بر جحوظ باشد معدوم است لیکن باید که حاقیه با قلق بود یعنی بحرکات مضطربه غیر اختیاریه متحرک شود زیرا که ارتباط که مقله را از قلق و حرکات مضطربه محفوظ
میدارد مسترخی گشته است **علاج** بهر استفراغ رطوبات [illegible] غرغره و شمومات و تجربات که در امراض سر گفته شد بکار برند پس تنقیه [illegible]
و در [illegible] جلنار [illegible] بر چشم [illegible] **فصل در تغمض العین عن الشعاع** یعنی نگریستن بر شعاع
خوش نیاید این علت دو سبب است یکی آنکه روح باصره گرم شده مشتعل گردد پس از حرارت روشنائی شعاع و اشتعال [illegible] بیفزاید و بدان سبب مرد از دیدن تنفر نماید و این
[illegible] علاج در ترطیب و تبرید کوشند [illegible] دوم آنکه در چشم عارضه حادث شود
چون رمد و سبل غلیظ یا [illegible] واقع گردد چون بسبب این عارضه دیدن شعاع خوش نیاید و علامت آن وجود سبب و علاجش ازاله آن **فصل در**
[illegible] عشو [illegible] و تحقیق این لفظ [illegible] بالا گفته شد اما آنچه درینجا مراد است آنست که چون آدمی از خواب بیدار شود [illegible]
چشم وی [illegible] آنست که [illegible] غلیظ [illegible] چشم [illegible] این کیفیت [illegible] در حالت
بیداری [illegible] گشادن و بستن [illegible] بخارات [illegible] خواب [illegible]
گویا که دیگر [illegible] علاج [illegible] تنقیه عام برای

[illegible]

[illegible] **فصل در شترخا (الحفن)** [illegible]

[illegible] شده باشد [illegible] **علاج** [illegible] تنقیه بدن کنند [illegible]

[illegible] سر [illegible] مائل شود [illegible] پیشانی [illegible] زعفران [illegible]

[illegible] تقویت دهند ایضا [illegible] پلک [illegible] و اگر بعد این علاج پلک بر وضع [illegible] شود [illegible] کنند یعنی پلک را قطع نمایند طریق [illegible]

[illegible] بر گیرند یعنی در موضعی که شترخا بیشتر بود [illegible] پلک [illegible]

[illegible] در روز سوم یا چهارم [illegible]

[illegible] **فائده** اندرون [illegible] آنست که [illegible]

[illegible] مخصوص [illegible]

[illegible] آنست که [illegible] شترخا [illegible] بطریق فالج و لقوه بود و بیانش ذکر یافته [illegible]

[illegible] سبب [illegible] گردد [illegible]

[illegible] **فصل در التصاق الجفنین** یعنی بر هم رستن و بهم پیوستن هر دو پلک باید دانست

که گاه باشد التصاق [illegible] هر دو پلک [illegible] ملتصق شود و گاه آنکه پلک [illegible] ملتصق گردد و یا هر دو و این مرض را

سبب یکی آنکه عارض شود چشم را [illegible] گردد و پلک [illegible] پس چون مندمل شود به سبب طول انطباق پلک بر پلک دوم ملزق گردد دوم آنکه

[illegible] چشم [illegible] سوم آنکه [illegible]

[illegible] تدبیر این [illegible] **علاج** [illegible] پلک [illegible]

[illegible]

[illegible] چشم [illegible] پلک [illegible]

[illegible] پلک [illegible]

[illegible] التصاق [illegible] در چشم [illegible] میان هر دو پلک [illegible]

[illegible] چشم [illegible]

[illegible] روز سوم [illegible]

[illegible] علاج کنند [illegible] **فائده** [illegible] التصاق [illegible]

[illegible] **فصل در شتره** [illegible] حقیقتها [illegible] شتره کوتاهی پلک چشم است و در اکثر پلک بالا [illegible] پلک

اسفل [illegible] چشم [illegible] خرگوش [illegible] چشم [illegible] خرگوش

[illegible] عدم انطباق [illegible] دو قسم است یکی آنکه [illegible]

[illegible] دوم آنکه عارض شود به سبب [illegible] یکی آنکه پلک بریده شود

جلد اول

نوع

[illegible] ... خواه مخرج فضلات ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... میان ... [illegible] ... چنانچه ... علاج ... [illegible]

با تشنج که باید بدن [illegible] ... بیاید ... جزئیات این فن ... علاج ... [illegible]

قطع پلک ... برداشتن پلک ... باید بسبب آن لازم که پلک از موضع ملتحم ... سبل شود و چشم ... [illegible]

... [illegible] ... بسبب ... [illegible]

تا باز گوشت ... باشد ... [illegible] ... سبل ... [illegible]

... [illegible] ... پلک ... تشنج ... [illegible]

... کتان ... استعمال نمایند ... [illegible]

... شود ... تشنج گردد ... تشنج ... پلک ... تشنج شود ... باید دانست که تشنج ... [illegible]

... [illegible] ... علاج ... [illegible]

... پلک ... تشنج ... [illegible]

... باید دانست که تشنج یا دوی ست ... حادث شود ... باید دریافت که تشنج ... علاج ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... **فصل در شرناق** ... [illegible]

... [illegible] ... چشم ... [illegible]

... چشم ... [illegible] ... حرکت ... متحرک می باشد

و بهاء الفرق ... شرناق ... [illegible] ... حادث شود **علاج**

... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... علاج ... [illegible]

... [illegible] ... علاج ... [illegible]

و قال علی بن عیسی ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

... خرقه کتان ... [illegible] ... خرقه کتان ... [illegible]

... [illegible] ... شرناق ... [illegible]

... [illegible] ... چشم ... [illegible]

... [illegible] ... **فائده** ... [illegible]

١٠١

در پلک در کنار فصل در عقده بر پلک بالا و ماده در بیشتر ... غلیظ شود و آن کیست ... بر پلک پدید آید و واسطه تحلیل ... لطیف است ... متحجر شود و لهذا البعض گویند

عقده ... مانند سلعه ... متحرک شود ... و چه بر پلک بالا پدید آید [illegible] **علاج** اگر این عقده ظاهر شود و پوست که بر عقده است ...

... بشکافند و ... عقده ... بر روی عقده بشکنند و سلخ سازند تا غشائی که بر روی عقده است ظاهر شود پس آن غشا را ... آهستگی بکشند تا تمام عقده بیرون آید

... آوردن ... احتیاط کنند تا غشای مذکور شکافته نشود زیرا که اگر آن غشا خاص که بر عقده محیط است بشکافد کشیدن بالاستقصا میسر نباشد و لهذا بعضی گفته اند که

پوست بالای عقده را هم ... بشکافند و ... اخراج عقده ... و اگر عقده غائر بود پلک را برگردانند و باطن پلک را از آنجا که محل عقده است بشکافند و ...

... اگر عقده ... و از موضع خود حرکت نکند ... از عضو جدا است ... و از آنکه سخت باشد مانند سنگ ریزه و از موضع خود حرکت نکند

متفرق است لهذا ... اسباب گفته ... **علاج** تلیین عقده آب گرم ... استعمال کنند ... جالینوس ... بعد تحلیل ... تخم کتان استعمال نمایند

تا تحلیل کند پس اگر تحلیل نیابد صواب آنست که ... بگذارند ... با دویه حاده ... نکنند زیرا که در قطع ... عضو ... متصور نیست ... مخصوص ...

بالاستقصا نتوان برآورد ... تا عود نکند ... ورم عظیم شود و بعضی اطبا تجربه کرده اند که ... تنقیه تام و قطع ماده علت بحسب ... عقده

را ... و ... شایسته ... سوم آنکه ... باشد ...

... **علاج** ... استفراغ لازم دارند ... اغذیه ... احتراز واجب ... در علاج این ...

... شکاف ... ماند ... آب ... دست ... تا آفت قوی ...

عقده ... **فصل در منقلب شعر** زائد و بعضی برآنند که شعر منقلب آنرا گویند که در موضع مژه موی بروید و ... منقلب شود ... چشم حرکت کند ...

منقلب ... بیرون آید ... چشم ضعیف شود و ... قبول مواد مستعد ... پدید آید و شعر زائد آنست که موی زائد در باطن پلک بروید

و ... مژه ... بیرون نیست ... و ... شعر منقلب گفته ... آنکه بسوی خارج

منقلب بود و ... چشم ... حس ... سیاه ... حکه ...

... رطوبت ... سبب این مرض رطوبت ... مژه جمع شود اما رطوبت ... زائد

... **علاج** نخستین استفراغ باید کرد و ماده ... را ...

... باید داد ... زرد ... در ...

... اگر سرد مزاج باشد ... باید ... تدبیر ... علاج ... این علت ... گونه است یکی

کشیدن ... سوم داغ دادن چهارم ... خیاطی ... کشیدن ... چون ...

... موی ... آلوده کنند ... نگاه دارند ...

سخت شود ... عمل ... نتوان کرد ... عدد ... نباشد بلکه کمتر از پنج عدد ... نتوان ...

... دقیق ... حکم دارد ... تر ... نیز الزاق ... کرده ... غسل ... داغ کردن

... موی را برکنند ... سوزن ... داغ دهند ... برکنند ... اگر

یک موی را برکنند و داغ دهند ... دیگر برکنند ... داغ کنند ... چشم ... آلت داغ ... مانند ...

برانند ... موی ... چشم ... داغ ... سفیده بیضه ... بر موضع تا اثر داغ و ... آن

١٠٢

[illegible] و داغ دیگر کنند [illegible] بکار برند [illegible] مستغنی [illegible] آنست که موی زیادتی را بر کنند [illegible]

[illegible]

ادویه بسیار است و در اینجا همین قدر بس [illegible] آنکه سوزن باریک بگیرند [illegible]

اندر آید پس موی [illegible] بیرون باشد [illegible] در این حلقه کشند [illegible] حلقه [illegible]

پس سوزن را از باطن پلک [illegible] موی زیادتی [illegible] بیرون [illegible] موی می کشند

تا حلقه تنگ شود [illegible] بیرون آید اگر موی [illegible] از حلقه [illegible] نخستین [illegible]

بار دیگر همان موی زیادتی را اندران حلقه کرده بیرون کشند و احیاناً اگر حاجت آید که دیگر باره سوزن زنند [illegible] نخستین نباید [illegible]

[illegible] سوزن بار دیگر [illegible] نخستین [illegible] موی زیادتی را باز آورده [illegible] معلوم شد [illegible] سوزن

بحالت چند بار تا فرو گرفته شود و موی اندرون بماند و این روش را تعلیم گویند **فائده** اگر بجای [illegible] ابریشم [illegible] صاحب اسباب [illegible]

الشعر [illegible] في [illegible] الابرة [illegible] مراد از آن [illegible] آنست که موی زیادتی [illegible] پلک [illegible]

که موی بسیار باشد و بهترین طریق آنست که بیمار [illegible] پلک [illegible] باز گردد [illegible]

اندر کشد و سوزن را از اندرون پلک بسوی پشت پلک بیرون آرد [illegible] پلک [illegible]

پلک [illegible] تقدیر [illegible] پوست پلک [illegible]

فارغ شد [illegible] بسوزن [illegible] جراحت [illegible] پلک [illegible]

[illegible] قطع نشود [illegible] دستکاری [illegible] طریق دیگر [illegible] انگشت [illegible]

[illegible] پلک [illegible] دو تخته کنند [illegible] پوست [illegible]

[illegible] جراحت [illegible] دستکاری [illegible]

[illegible] پوست پلک [illegible] یک ساعت [illegible]

طلا کنند [illegible] خشک [illegible] اگر حاجت [illegible]

مرهم [illegible] **صفت دوای تیز** [illegible]

دو جزو [illegible] موی زیادتی [illegible]

[illegible] چنانچه گفته شد [illegible]

الزائد علی ما وصفناه فی التحقیق و جالینوس میگوید که اگر [illegible] موی زیادتی [illegible]

[illegible] **فصل در انتثار الاهداب** یعنی ریختن [illegible]

چنین باشد که ماده [illegible] تمام بدن [illegible] موی تمام بدن ساقط [illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

کنند [illegible] آنکه

۱۰۳

[illegible]

جاذبه باک ضعیف بود جالب شبیه از دی از آنانند که بر سخت کند اما این سبب دو که بر جود باید د نیابا که نه ترکیب کرده الشبو و علامت آنست عفونت سلام گرم و چیاله ماده و فضله

علاج تدبیری که مدبر کرده شد باید که دیگر در بستر جنب اند جذب بکمیوس بند حجام نماید باید از مستفرغ دست به بند معرطبا مرغوب مزید بیس جبری کا استنکاف و اگر احتمال موی گرم کند

و به جذب غشه وابدی کمابیش نگه کشند چون با یقوت رو بی صحفه کحل شناوی نماس محرق شاد ما به هر یک پنج درم فلفل دار فلفل زعفران شحم حنظل از هر یک نیم درم زنگار صبر بود بر

از بعد را هر یک یکم الحیا و دو درم قابل پیوند آورد دیگر بند عنبا مانند ثانیه سوم آنکه رطوبت در چشم جمع کثرت گیره و کشیده به تا بایست شکسته در خون و ماند از و صبح نماید پس به از

موی بر دو ن ریزد و جنب نفلا بند ماند و علاج تا و جود فضا نباید بیست علاج باستفراغ بلغم بایجاب و حبوب و بیاض اتاقه و بیاد دی تقلیل غذا و هر چه بیشتر خشکی مخصوص بعد آن بند و شیاف

معجون این هماد و خفه در چشم کشند تا رطوبات النفس تصفیه پاک شود و بیام آنکه با یقی منع کند بفضول غذا را لسبوی اهلب این مانع از روید بدن است یکی آنکه خلط غلیظ در مسام جسد

بیخ موی ان مسدود نبود یا گره کرد تا ده عفونت تا اند شدن آن باز وارد دو این را هنس ز استحالت علاج تنگر یافتن خلط غلیظ بلغمیست یا سودا خون یا مره صفیه بیخ مقرر انتشار بی کنیز که

بادی بر طوبت تنقیه نما ابد و حقیقت سبب عذار رنگ پاک آن در ما فضول عبدا نا امید ن پاک اند آنا هر یک شیاف و باستنجا با را ذکر بایسته بس استفراغ بر خلط افتاد کرد

و بعد از تنقیه بطلیکه در داء الثعلب جست نوع مذکور است طلا نشانه ند و پس بند دال سبب مثل العلیل چیزی که بیشره برد باید احتمال باید خرد و دوم آنکه سبب منع فضول غذا آن باشد

که مسام مسدود نه بند شود و منفذ گردد و تپه اند مال جسد یا جراحت یا حرق تا اما اصلاً نیز **فایده** چونکه موی ابرو و چشم را بر بینائی یاری سید **علاج** اختار الساحب

در بن محل بیان نمودن این دانسته علاج رستن موی پر دانسته که گشته به بید ابطاء یا روغن زیت یا روغن نگر جرب کنند و آن زیر ساله تخت و بر ابر طلا نمایند

موی بر و باید **فصل در بیاض الاهداب** یعنی سفید شدن مژگان و سبب آن رطوبت بلغم باشد **علاج** تخت بدان از رطوبت پاک کنند پس باله دشتی که از اشبازی شقاق

گوشه یا روغن یا پیه بیزیا بیه حنطل ابسا بیند و بر مژگان جمالمسا نند و جالب وارغ لسبو نداد پیه کو ابسا نیند و طلا نمایند مژگان را سیاه کند و سرمه رو شنائی بیفزاید

مژگان را بیدن سود دارد و رطوبت را تحلیل کند و الله اعلم **فصل در جرب الاجفان** و این چهار قسم است یکی در باطن پلک خشونت و درشتی قلیل المقدار مع حمرت

و خارش پدید آید از ماده شورید و بانسبب در چشم اشک می آید و این قسم معروف است بجرب منبسط و در اکثر حادث میشود و بعد رمد گرم که حاجت بدین دراستعمال سرد و اغرا

شده باشد **علاج** رگ قیفال بزنند و بحقنه ملینه نرم کنند و لسکنجبین لازم کنند و پس از تنقیه بدن بر تنقیه النفس جهد کنند و کحل ر روی شیاف احمر لین و ذرور اصفر در چشم کشند اگر جرب

مذکور غلیظ و سخت بود به تدبیر مذکور زایل نشود **علاج** وی آنست که پس از تنقیه باطن پلک را جابجا دعات شرط نند بمبضع وا از آنکه ماده وی سفید بیم عمق نیست شرط

عمیق نباید زد و در شرط خفیف افتصار باید نمود و پس از شرط باید که آن جا بگاه بخرا شند تا خون بسیار رود و خشونت زایل شود و جرم پلک بر قت اصلی خود عائد گردد و بعد ها اکلا

و اندکی شکر بر جا ریختن تمام را ساکن کند و از التصاق مانع آید و در چنین جرب استحمام دائمی بغایت مفید زیرا که اعانت مبدو بر تحلیل خلط مینماید میکند عضو را بر تنقیه تمام قبول

اثر دوا بسرعت تا که استعمال تلیین تنقیه مما الحفیفه لینه میسر آید دست از شرط خراشیدن باز داشتن لازم و عند الضرورت تا چار و امر یک مخصوص هر قسمی ست که ماده وی

دی به سطح غشا محصور شد فقط بلکه عمیق بود بخلاف آنکه ماده وی شتا اثر نبود و در غشا باشد چنانچه در قسم دوم گفته میآید دوم آنکه در باطن پلک دانهای خرد سفید پدید آید

از بخارات اخلاط ماده عفونت باشد که بخارات آن بر سبیل اجتماع کیفیت مائیه بود و رقیه مشکیک و دانها که دانهای این جرب شبیه بود بحب فی بیاشند مسمی است از مشان و دیده که دوست

خفیف عمیق از وی تا منتشر شود و تپه بوان نیبرد و در علاج مهلت داده حمیه پدید آید و بعلت فساد و متعدی شده و سبل لاحق گردد و امتال این تلمیذان الجرب السبل فی الاکثر

بدان **علاج** رگ قیفال بزنند و تلیین نمودن استفراغ کنند و بر انقیه لطیفه اقتصار نمایند و دانها که این نوع و سطح غشا بیا و در عضو پلک عمق ندارد باید کرد در این قسم حک در

نزد شناسا روا ندارند الا انکه قال صاحب الاسباب جائزان یکون الحک الحرق الصفاق وفسد الجفن والقبا در این نوع قبل از انکه تنقیه کرده شود شیافات بغایت حاد استعمال

نمودن ممنوع است و بعد از تنقیه نیز خالی از ضرر نیست کما قال الشارح فی هذه النوع والشیافات الحادة تزید فی الوجع و یکثر جلب المواد الیها فیحدث من ذلک

المد شدید و ترجمه و تقیصة العلاج چنان است که هرگاه استعمال شیافات حاد اتفاق افتد عقب بهی برود تحقیقی نیز استعمال نمایند تا حرارتی که از دوا گرم

عارض شده باشد تسکین یابد و مزاج اعتدال پذیرد و این فایده اگرچه باید داد باید دانست فایده عدم [illegible] ماده این نوع و [illegible] بلکه جهت آنست که حدوث وی از اخلاط

حاده [illegible] و محترقه [illegible] بالطبع بخلاف اخلاط غلیظه آنست که درین نوع جرم پلک غلیظ و آگنده نمی باشد و اما [illegible] للطافة السبب **صفت**

برود منضجی گل بنفشه گشنیز بریان کرده صمغ و کتیرا از هر یک یک درم [illegible] سه درم [illegible] پنج [illegible] کوفته بیخته پنج نوبت [illegible]

سایه خشک کنند [illegible] پیچ گرفته بکشند و [illegible] و [illegible] برود [illegible] و [illegible] از آنست که او [illegible] چشم را [illegible] باشد [illegible]

بیجان [illegible] باشد [illegible] الاسافل [illegible] الراس [illegible] و یونانیان این [illegible] گویند [illegible]

لغت ایشان [illegible] یعنی انجیر [illegible] گویند [illegible] انجیر [illegible] این [illegible] پلک [illegible] اشتقاق [illegible]

پدید می آید [illegible] انجیر [illegible] بالجمله این [illegible] اقسام [illegible] خون [illegible] عارض گردد و [illegible]

[illegible] **علاج** رگ [illegible] زنند و [illegible] افتیمون [illegible] **باد است**

[illegible] ایارج [illegible] اکحال [illegible] [illegible] که [illegible]

[illegible] حرارت [illegible] اکحال [illegible]

[illegible] سیاه [illegible] خشک [illegible] اقسام [illegible] سبب این قسم ماده سوداوی

[illegible] و یونانیان این قسم را [illegible] گویند [illegible] **علاج** [illegible] سودا [illegible] بدن کنند [illegible]

[illegible] **فصل در برد** و این رطوبتی است غلیظ که در پلک

[illegible] گویند و این علت [illegible] کیفیت [illegible]

[illegible] **علاج** [illegible] مسهل [illegible] بعد [illegible]

و اگر [illegible] تحلیل نیابد [illegible] پلک [illegible]

[illegible] استعمال نماید [illegible] در باطن پلک [illegible] بازگردانند و [illegible]

[illegible] گرم بشویند **فصل در عظام الاجفان** [illegible] اسباب [illegible] الاجفان آنست که حرکت پلک [illegible] دشواری [illegible] باشد [illegible]

این را [illegible] الاجفان آنست که در باطن پلک [illegible] و [illegible] پلک [illegible] و غلظت [illegible] پلک

[illegible] که در پلک [illegible] و سبب این مرض بخارات غلیظه [illegible] باشد و [illegible]

[illegible] و اگر [illegible] اسباب این مرض [illegible] مسام [illegible] عروق [illegible]

[illegible] بسته [illegible] تحلیل [illegible] الشیخ [illegible] المسام

دوم آنکه از خواب بیدار شدن [illegible] تحلیل [illegible] در حالت نوم [illegible] تحلیل [illegible]

[illegible] سوم آنکه ماده [illegible]

و اجزای لطیفه [illegible] تحلیل [illegible] الشیخ [illegible] چهارم آنکه ماده [illegible] **علاج** [illegible] مسام [illegible]

علاج [illegible] ماده [illegible] تسهیل [illegible] و تلیین [illegible] ترقیق ماده و تفتیح مسام [illegible] تحلیل [illegible]

[illegible] بخارات [illegible] چشم را از دست [illegible] المسام [illegible] ماده و البخارات [illegible] فی الاجفان

١٠٥

[illegible]

ادرالست که لیل بسیاری چون چشم های مانند سگی پدید می آید [illegible] جنانچه الاجفان که آنرا میوست یعنی گیکاه قال صاحب الاسباب [illegible]
پیوسته السعین وچون چنین باشد [illegible] و استعمال [illegible] تنقیه سر [illegible] و تحلیل بطبیخ اشیاء مرطبه و چین سرباد بان مرطبه بکار باید بست [illegible]
باید **فصل در سلاق** و او سطبر گشتن و سرخ شدن پلک ست خاصه کناره های پلک که نهایت سطبر میشود و [illegible] این علت یا حریف بود یا مالیخولیایی [illegible]
لوازم و بست و چون مدتی برآید و تدارک نکنند مژگان بریزد و کناره پلک که بتازی اشفار الاجفان و منابت الاهداب گویند بسوزد و متقرح شود و فساد وی از [illegible]
تعدی کند و مرض مذکور در اکثر عقب [illegible] حادث گردد و بواسطه افراط استعمال مسهلات و این را بدو قسم بیان کنیم یکی آنکه مبتدی بود و خفیف باو آثار جرب این پیدا نباشد [illegible]
پلک چشم [illegible] و جهت تحلیل پدید آید **علاج** از انکه ماده هنوز خفیف است بعد از استفراغ ماء الفواکه و مانند آن کافی [illegible] بعد تنقیح ماده باید که [illegible] در گلاب تر کنند و ساعت
نمود در چشم گذارند و یا جبه [illegible] کرده بر پلک نهند و وقت شب لعاب بقله الحمقا و برگ کاسنی با روغن گل خام یار کرده بر پلک ضماد نمایند یا بیاض بیضه با روغن گل [illegible]
بر [illegible] بر پلک گذارند و [illegible] استحمام نمایند به تحلیل ماده و فصل و دوا باری دهد دوم آنکه مزمن شود و غلیظ گردد و جهت [illegible] بکمال شود **علاج** [illegible]
پیشانی زنند و [illegible] یا کاهل حجامت کنند و به تلیین طبیخ هلیله و سنا و غاریقون سر را و ساخته و بعد تنقیه ستیاف [illegible] نمایند تا بگرمی کمند [illegible]
[illegible] و بعد [illegible] و تعقیص [illegible] ماده [illegible] ساخته و سازند یا [illegible] تا تحلیل و جلا بر حاصل شود از انجا که از زمان [illegible]
[illegible] شیافات [illegible] گردد باید که پس تنقیه و التزام [illegible] اکتحال نمایند بشیاف [illegible] و احمر لین و ابیض و مجموع شیافات مذکور در آب باران
[illegible] و استعمال [illegible] و جهت آنست که [illegible] ماده [illegible] با وجود آن تحلیل نیز باید **فصل در قمل الاجفان** یعنی [illegible]
[illegible] و این بر چند گونه است یکی آنکه خرد و سپید باشد و در بن مژگان پدید آید و این را بتازی جیبان گویند دوم آنکه بزرگ شود و رنگ او سیاه مایل بود
یا [illegible] این را قمقام گویند و [illegible] که آن را پایهای بسیار دانسته باشد و این را قمقام گویند و گروه قمل خوانند و نزد این قابل در قمقام و قمل فرق است سوم آنکه ماده وی
[illegible] و بیشتر باشد و پایهای وی پدید بود و [illegible] خوانند [illegible] این [illegible] بلغمی ست که [illegible] طبیعت [illegible] اول [illegible]
[illegible] داشتن طبیعت عفونت آمیخته آن ماده [illegible] الشعر مواضع [illegible] الفضول [illegible] باید [illegible] که بجز ماده بلغمی
دیگر [illegible] و کاری قمل [illegible] اگر صغار شدید الحرارة [illegible] دارد و این کیفیت [illegible] مزاج [illegible] است که [illegible] و سوداء [illegible]
[illegible] با پس خون [illegible] و طبیعت **ماده** [illegible] بلغمی باشد خواه [illegible] حرارت غریزی یا غریبی در وی تصرف کند آن [illegible] صلاحیت [illegible]
و چون [illegible] پدید آید [illegible] **علاج** بدن را از ماده بد پاک باید کرد پس [illegible] [illegible] و حب [illegible]
[illegible] و [illegible] ساخته باشند [illegible] و [illegible] توان کرد که [illegible] ماده [illegible] باشد و پس تنقیه با
تنقیه بعض [illegible] و [illegible] باشد [illegible] که در وی نمک [illegible] پس از غسل اشیا [illegible]
[illegible] اکتحال نمایند [illegible] سیل یان آلوده [illegible] باریک [illegible] بمیل گردانند [illegible] **نوع دیگر**
[illegible] گذارند تا [illegible] سیل [illegible] با آهستگی دست بران میل بگردانند و در چشم کشند بالخاصیت قمل را بکشد کذا قال الشارح رائحة
[illegible] **فصل در شعیره** آن ورمی ست دراز شبیه بشکل شعیر که در کناره پلک حادث شود
و این بر دو گونه است یکی آنکه سر رنگ پلک بود و ماده وی فضله غلیظه محترق دموی ست دوم آنکه رنگش سرخ بود و نرم باشد و این را عروس خوانند و ماده وی
اکثر خون [illegible] **علاج** فصد کنند و تنقیه و [illegible] نمایند و گرسنگی کشند و تقلیل غذا نمایند و از شب [illegible] باز مانند و در ابتدا [illegible] با شیاف گل ارمنی با آب
کاسنی [illegible] در ابتدا [illegible] و [illegible] اکتحال نمایند و این علاج در هر دو نوع مشترک است اما نوع اول [illegible] که باین [illegible] محتاج

پیشکاری کرده و رستگاری این چنان باشد که شیاف زنجار برگیرند تا ... با معراض بردارند و خون ... پاک سازند و ... زعفران بر نهند ...

فصل در غلظ الاجفان و آن گوشت پاره سرخ مائل بسیاهی ... باشد ... بود ... قوت ... مذکور ... اکثر ... باطن ... پلک اسفل متعلق
میباشد و گاه باشد که در پلک بالا افتد و گاه باشد که خون سرخ یا سیاه ... بالا آید و گاه باشد که ... و سبب این مرض خون فاسد غلیظ است **علاج** رگ زنند و مسهل
خورند بعده اسلم آنست که با ... بردارند ... عاقبة ... لا ادویة الحاده و طریق قطع آنست که ... را بمنقار ... بردارند و بمقراض قطع کنند و ... استعمال نمایند ...
... ... قطع مستعمل ... و در دو ... استعمال ... بود باید که پلک ... باشند و در چشم ... کنند ... بر ... زنند و ... بدارند
تا آن موضع سیاه شود ... شیر تازه ... تا چشم را آسایش ... و نکات دوا ... باز دارو ... چون ... بی ... آید
در ... کنند ... نشاید ... آن ... کنند ... مذکوره استعمال نمایند تا آن ... الشکر ... نجار ...
... و شیاف احمر ... تا ... **فصل در تحجر** و آن فضله غلیظ سودا و بیست که در اجفان منجمد
و تحجر شود ... از فضله ... **علاج** استفراغ ... پاره کنند ... استخوان ... و موم و روغن بنفشه طلا نمایند تا ماده تحجر ... سیاه
مرهم داخلیون استعمال فرمایند تا ... اگر بدین تحلیل نیابد پلک را ... و آن ... راس ... بشکافند و بناخن ... تا فضله بیرون آید
و اگر ... **فصل در قروح الجفن** و حدوث قرحه
در پلک یا از اسباب بادیه ... **علاج** ... عدس ... انار ... بعد ...
خشک ... صندل ... زعفران یا شیاف ... اصطفطیقان ... استعمال نمایند **صفت شیاف اصطفطیقان** اقلیمیا
ذهب ... زعفران از هر یک ... درم ... سندی ... احمر از هر یک یک درم صمغ عربی ... ماشیا انزروت از هر یک چهار درم
... شیاف سازند و بکار برند **فصل در تهیج و انتفاخ اجفان** تهیج ... درد و ... جفن ...
بود و این علت را سبب یکی ضعیف اعضا ... از ... طعام ... بسیاری اخلاط بلغمی و ... حرارت غریزی از نضج و هضم آن ... سوم
اماس گرم از ... **علاج** ... ضعیف اعضا سبب باشد بتقویت اعضا مشغول باید شد و اگر ... بسیاری بلغم سبب ... باید کرد و استفراغ
بلغم کردن و اطریفل بزرگ خوردن ... طلا نمودن ... و آب ... گرم ... و ... با خرقه ... بر چشم نهادن و
اگر ... سبب ... فصد ... شیاف ... صندل ... **فصل در کمنه**
و آن ... پلک ... که ... آن ... و ... فی الحقیقة ... تحجر ... گذشته
فصل در ثؤلول ... پلک ... سبب آن خلط سرد ... **علاج** تن را از خلط سودا پاک کنند و ... ثؤلول ... شود ...
... سنگ ... طلا نمایند و اگر بدین **علاج** تحلیل ... بمنقاش ... برگیرند و بناخن بردارند و اگر خون ...
... آن جراحت را ... تا خون باز ایستد **فصل در شعیری** که بر پلک پدید آید ... پلک ... و اماس گرد ...
زنبور ... حیوانی ... و سبب این علت غلبه خون ... **علاج** رگ زنند ... طبع را نرم کنند و اصلاح
غذا نمایند و چشم را ... شیاف ... **فصل در نمله** که بر پلک پدید آید و آن بثره های کوچک ... که اندک ... کند
و ریش گردد ... و سبب آن صفراوی سوخته است و چون بر پلک ... آید ... بدان ...
... **علاج** باستفراغ و تسکین مشغول باید بود پس شیاف ماشیا زعفران ... شیاف احمر لین باید کشید تا باقی ماده را تحلیل کند

۱۰۷

[illegible]

فصل در سعفه پلک علامتش آنست که در بن مژگان چیزی چون سبوس پدید آید و ریش شود و خارش کند بسیار گردد و باشد که مژگان بریزد و آنجا که عفونت سودا و برآمدن بخار آن بچشم

سبب آن یا سعفه غیر پیشین باشد یا از عفونت بلغم و برآمدن بخار وی سبب رنگ و سیاهی باشد **علاج** نخست بدن از اخلاط فاسد پاک سازند پس علاج احمر با اشیاف و نیج

بکشند و پوست سماق و زرنیخ سوخته مساوی با روغن آمیزند و طلا سازند و آنچه کهن گشته باشد بهتر مرهم بالای بگذارند چنانکه ... و بتر و شیافی بکشند

فصل در سلعه که بر پلک پدید آید و آن چیزی است غروانی از پوست و گوشت جدا و در آن رطوبتی است غلیظ **علاج** پس تنقیه بدن و ... باید کرد و آن چنان باشد

که پوست پلک را بانگشت بدرند تا سلعه بیرون آید و بعد از آن جای را بسوزانند باید کرد تا سلعه تمام بیرون آید درست و تمام آنجا که یقین باشد بر و چرک گاه دارو تیز

بپوشانند تا تمام بیرون شود و اگر غشای او مجروح شود و رطوبتی از وی بیرون آید علاج گرده و سلعه مساوی کنند **فائده** اول قرحی و مخصوص پلک حقیقت نیست

در آخر کتاب امراض غیر مخصوصه بعضو واحد ضبط خواهد یافت اما درین محل نیز بیان کردیم برآنکه تعلق تدبیر این امراض که درین موضع اختصاصی دیگر دارد و مخصوص بعین است کما لا یخفی

فصل در کمودی و سبزی که بر پلک پدید آید سبب آن ضربه **علاج** اگر جراحت باقی باشد و مانع نبود فصد کنند و مسهل دهند و صندل و مرده سنگ بگلاب ده طلا کنند تا

جراحت دو آماس شود پس سنگ قیفال سوده طلا کنند و سفالی نو بهم سوده و طلا کردن مفید است و کبودی را زائل نماید و نخم ترب کوفته با سرکه سوده طلا کردن اثر کبودی

دور نماید و تفصیل در آخر کتاب مبسوط بیاید در جزو آخر دال مخصوص **فصل در غرب** باید دانست که گاه در گوشه چشم که جانب بینی است دمل عارض شود و ناصور گردد و آن

ناصور را غرب گویند و ماده که درین موضع جمع شود مختلف الاحوال است گاه باشد که بسوی بینی بکشاید از منفذی که میان چشم و بینی است از راه بینی بیرون آید و گاه باشد که در

پوست پلک بکشاید و غضروف پلک تباه کند و هر وقت که انگشت بر پلک نهند ریم بیرون آید و بسیار باشد که استخوان را اندر زیر گوشت تباه کند و سیاه کند و لون وی سیاه گردد

گر بگذرند با دردل بود و جشمه رگهای چشم پیوسته و ومند باشد و گاه باشد که از امتلای دماغی مادّه فساد در چشم پدید آید **علاج** نخست رگ قیفال زنند و مسهل دهند و بدن

پاک سازند و تلطیف غذا نمایند چنانچه قاعده علاج قروح است و پیش از منفجر شدن غرب بگشایند و باید که قبل از استعمال شیاف ناصور را از ریم و گوشت فاسده پاک سازند

و آثار ریم بپنبه کهنه بر دارند و گوشت فاسد را قطع نمایند و قطع آن دو گونه است یکی آنکه آهن در دم و آنجا که غار شود و از اندک اجزا گوشت فاسد را قطع با آهن کنند

آنجا که غار بود و به پلک متصل باشد بشرط قطع مرهم زنجار استعمال نمایند و اگر ریم و گوشت فاسد جدا نشد شیاف غرب بکار برند بهیچ سود ندارد و هرگاه از این

سود حاصل نشود داغ باید داد و طریق داغ آنست که گاهی بند آهن داغ کرده در ... آن را ... آهن بر جوف آن گذارند مدتی تا آن گوشت فاسد تباه سوخته

شود در ریم و رطوبت و و خشک گردد و واجب است که هنگام داغ خمیر و سفیده تخم ... سوده با خرقه سوده در چشم نهند تا گرمی داغ بچشم نرسد طریق دیگر برای زوال آن آنست که مس

یا مانند آن جمع سازند یعنی در یک طرف آنرا که منفذ هم هموار بود و بر محل ناصور گذارند و از ... تا بوی آن نگسته گداخته در جمع ریزند و چار چندان صبر کند داغ کرده

شود و این طریق را سوده اند چرا که از موضع مخصوص تجاوز نمی‌کند داغ و پس از داغ مرهمی که باشد مرهم اسفیداج استعمال نمایند تا مندمل شود و تسکین حاصل آید **صفت**

شیاف غرب صبر کندر دم الاخوین جلنار کلی شب یمانی از هر یک یک حصه زنجار پانج حصه جمله مفت وار درست کوفته بجمیع

شیاف سازند و وقت حاجت در آب حل کرده سه قطره بچکانند و در برابر آنکه بدل شیاف جمیع این ... تا که حاصل شود **فائده** تا که ریم ذکور کرده باشد

با شیاف زعفران و مرد و صبر و صندل ... سوخته باشد هر جزو باهم اکنند با بحکم سوده یا آب کاسنی و گوفته اندک بسیاری تا آنست که اگر دراز بیما نشد

و غرب منفجر نگردد و منفعت این علاج آنست که آماس باز گرداند و باطل کند و اگر باز نگردد دارو نیز ضماد نمایند چون گرسنه کوفته با عسل

سرشته و گنند در سرگین کبوتر سرشته ذراع سوده و سکنجبین آمیخته حل کرده و منفعت این علاج آنست که ... نگذارد که ریم

شود و استخوان را تباه کند اما چون پخته شد مرسوده و مرد خشک سوده و مانند آن بسوراخ غرب فرو کنند تا خشک گردد و اگر زنگار

بسایند و با پیه گداخته فرو نهند سود دارد و این دارو اگر جاه اول ... اما چون چند بار بکار برند و باد ... گند مرهم نمی‌رساند

و چون ... چشم بیمار ... بالای آن قبل از ... در صفت ... دیگر ... آب ... که ... آب ... بدین ... دارد

و ... وقت که ... اول ... یا ... باشد ... آید ... اگر ... خون ... دیگر ...

باشد ... بیرون نیاید ... آید ... شود ... هرگاه ... شود ... باید ...

با شیر ... زعفران ... تازه ... زبان ... سوده ... بادام ... است ...

... چشم ... ساکن باید نشست ...

فصل در حکة الاماق و الاجفان

یعنی خارش گوشه‌های چشم و پلک ... سبب حکه ... است ... رطوبت ...

... علاج ... روغن گل ... چشم ...

... گوشت ... تازه ... زبان ... استعمال ...

... حصول ... رطوبت ... خلط دیگر باشد

... صفت کحل عزیزی ... باسلیقون کحل عزیزی ... صفت ... بالا ...

... سفید ... فلفل ... زعفران ...

... کافور ... **فصل در ... دگوشت چشم** ...

چشم ... سوی ... پیدا ... چشم ... اشک ... بالا ... علت ... بالانات ...

... **علاج** ... زنگار ... اگر ... شد ... قطع ... سازند

... جالینوس ... حالت اصلی ... باشند ...

... روغن گل ... **شیاف زنگار** صمغ عربی ... سفیده ... زنگار ... درم ... سبز ... شیاف سازند

باب در امراض گوش

... عضو ... عصبی ... است ... سازند

چون ... عصبی ... گوش ... سامعه ... ادراک اصوات حاصل ... این باب مشتمل است بر ... **فصل اول در وجع الاذن**

یعنی درد گوش ... **قسم اول** آنکه ... گوش ... ساکن شود ... الم گردد

و علامتش آنست که وجع ... گوش ... چشم ... باشد ... احساس ... گوش ... خشکی ...

این قسم ... بر چهار گونه است ... ماده ... بود ... آنست که ... خشکی شدید ...

نوشیدن ... چشم ... باشد **علاج** اگر ... خون ...

... **الفصا** ... ترشی که از خشکی ... سازند ...

... روغن گل ... سرکه ... روغن ... در گوش ... باشد ... تفتیح و غشی ...

... صندل ... گلاب ... **فائده** ... افیون و شیر ... گرانی گوش می‌آرد ...

افیون در روغن گل حل کرده ... سبب ... گردد ...

... است ... اطباء ... اتفاق ... رطوبات دماغ گرم شوند ...

از ماء عسل گرم کنند و چون احتراز نمایند از آن انجره که روی نقل بال آرد و بعد از آن بخارات مذکوره تحلیل بریاح گردند در گوش ساکن شوند علامتش آنست که درد گوش در
چشم و روی بسبب حرارت بادها بسیار دسد ریاح بینی خشک شود و گریه بیقراری و عطش پیدا باشد و چون آب سرد مضمضه کنند در عوارض خفت پیدا آید بخلاف آنکه سببش
بود که آب سرد خوش شد تخفیف حال نمیشود و تخفیف از مضمضه درین نوع سبب آنست که حرارت در اعضا منحصر نقط و الیضا تقدم سماع شاهد ولیست **علاج**
روغن گل در سه چند سرکه پخته بچکانند و خرقه با سرد کرده بر گوش گذارند و در ترطیب تبرید دماغ کوشند با طلیه و نطولات و مروخات و غیر آن چنانچه در صداع حرارتی
منضبط یافته سوم آنکه ملاقات آب گرم یا آب چشمه‌های گرم بر گوش سبب حدوث ریاح حار شود و وجه حدوث ریاح از انصباب آبهای مذکوره بر گوش یا از غوطه زدن آن آبها
همان ست که در ملاقات سماع گفته شد خصوصاً آب چشمه‌های گرم که سیاه حماة گویند چون کبریتی و نفطی و دیلمی بخاصیت سر را گرم میکنند و حرارت فعلیه و برای احداث ریاح
معاونت می دهند و علامتش آنست که تقدم سبب گواهی دهد و سر سبک باشد و دیگر علامتهای سر گرمی با شدت نبود و حضر سرما سطا آن درکند **فائده** سبکی سر علامتی ست
مشترک سائر اقسام ریاحیه **علاج** بازاله مواد اگر واجب دانند فصد کنند و ساقها ببندند و کف پا مالند و بهر دفع انجره و تسکین حرارت روغنهای سرد چون روغن بنفشه
و نیلوفر و بید و تخم کدو در گوش دمی چکانند و بالجمله در ترطیب دماغ کوشند بشرب و طلاء چهارم آنکه بعض ادویه حاره محدث ریاح شود لتثویرها الاخلاط والرطوبات علامتش
تقدم سبب **علاج** فصد کنند و طبع نرم دارند و چیزی که ضد آن ادویه باشد بطلا بمالند **قسم دوم** آنکه ریاح در غلاف صماخ متمکن شود و برای برآمدن مخلص
نیابد و وجع پیدا کند و باز مذکوره بحسب اختلاف موضع و سبب پنج گونه است یکی آنکه از معده بسوی گوش مرتقی شود در ماده و معده قائم باشد و علامتش آنست که غثیان
پیدا آید و دهن پر آب باشد و صداع نسبت بدیگر اقسام ریاح حار اندک کمتر بود و چون آب بر سر ریزند استراحت حاصل آید **علاج** تنقیه معده کنند پس از آن روغنهای گرم چون روغن نارسیدان رو
و بید انجیر در گوش بچکانند و اگر روغنهای مذکوره در آب پیاز و سداب مدبر سازند یعنی بپزند عمل بیشتر دارد که تسخین و تحلیل ریاح زیاده تر مطلوب باشد بعد سه سنبل فرفیون نیز در روغنها
بیامیزند و بچکانند دوم آنکه فضول بارده که در سر باشد حرارت ضعیفه در وی اثر کند و بدان سبب ریاح بارده از آن فضول جدا شود و بسوی گوش آمده سکونت گیرد و درد کند
و علامتش آنست که دوی و طنین پیدا شود و سر گران باشد و صداع رنجه دارد **علاج** تنقیه دماغ کنند با ایارج و غراغر و شیاف و تنقیه چیزی که بهر تقطیر در صداع گفته شد
در اینجا نیز بچکانند در گوش سوم آنکه بملاقات سرما و بادهای سرد مسام سر تنگ شوند و جلد کثیف گردد و بدان سبب ابخره متحلله بدنی در اینجا محتقن شود و سر گرم گردد و ممانعت آید
و بجانب دماغ برودت کسب واجزاء ناریه ناملائم سفارق شود پس آن ابخره تحلیل بریاح بارده شوند و خاصه اگر ابخره مذکوره نفسها بارده بوده باشند چون ابخره مبرودین
محرور بین و از آنجا بجانب گوش فرا آمده محدث الم گردند و علامتش آنست که تقدم ملاقات هوای بارده گواهی دهد **والیضا** در گوش در یا بدبجای چیزی ست شبیه
بحرکت باد و درد وجع درین قسم بصورت تمددی باشد که کشیده عضو با طراف چنانچه واجب میکند ریاح حاره لطیفه که مقدار وی زیاده تر از تجویف عضو باشد
نه که وجع درین صورت بدان میماند که گویا چیزی را سیخی در گوش درمی آرند و بسبب تداخل وجع تمددی واجب کند **علاج** بهر تسخین روغنهای گرم
بمالند و به طبیخ شبت و بابونه و ورق غار و مرزنجوش و تمام و قیصوم و اکلیل الملک نطول سازند و در حمام بر طالق گرم گوش بدارند و بخار طبیخ
مذکور در گوش رسانند و خردل بکوبند و در روغنهای گرم بسرشند و فتیله ساخته در گوش نهند و به طبیخ ادویه نطول یا پنبه که در زیت شیرین
تر کرده باشند تکمید کنند نیم گرم چهارم آنکه ریختن آب سرد بر سر یا غوطه زدن در وی بطریقی که در ملاقات هوای بارد گفته شد باعث وجود ریاح
بارد شود و بدان سبب درد گوش پدید آید و علامتش تقدم سبب و در مؤخر سر درد پیدا بودن و همچنین حرکت سر متعسر باشد **علاج** روغنهای
گرم بر سر بمالند خاصه بر مؤخر **والیضا** در گوش بچکانند پنجم آنکه از وضع ادویه بارده در گوش باعث تولد ریاح شود و علامتش تقدم سبب
علاج بهر چیز ضد آن ادویه بود استعمال نمایند **قسم سوم** در وجع الاذن که سببش سوء مزاج حار ساذج یا صفراوی باشد و علامتش آنست
که روی و سر گرم باشد و صداع پدید آید و هوای بارد استراحت دهد استراحت شود پس اگر ساذج ست گرانی هیچ نباشد و اگر صفراوی ست گرانی باشد اما خفیف

فائده دیگر ... [illegible]

۱۱۰

عصاره اسفرزه و حرارت درین نوع نسبت بدیگری بیشتر بود و گرانی کمتر بود علاج ملینات الطبع دهند و شیاف ابیض و روغنهای سرد در گوش چکانند و ماشیا
دانه و چوب صندل و کافور با آب کشنیز تر و کاسنی ضماد نمایند فائده تلیین در صفراوی حیث ماده رقیق است و در بلغمی حیث ماده غلیظ است بهتر آنست که ماده را اول منضج شد
شود و بدان سبب از حدوث ورم محفوظ ماند قسم پنجم در وجع الاذن که سببش سوء مزاج بارد ساذج یا بلغمی بود علامتش آنست که تقدم تدابیر سرد گواهی دهد
و باد در گوش سوزش نباشد و حمرت نباشد و بچیزهای گرم منفعت اگر گرم بالفعل باشد انتفاع حاصل آید پس اگر مادی است گرانی باشد و در سر و گوش و خواب بسیار
آید و سوراخ بینی تر بود علاج در مادی تنقیه دماغ کنند بحبها و ایارجها و پس از تنقیه روغنهای گرم چون شبت و قسط و ناردین و زنبق در گوش چکانند و چیزهای
محلل چون طبیخ بابونه و شبت و مرزنجوش و عاقرقرحا تکمید نمایند و در ساذج احتیاج تنقیه و وضع محاجم نیست سخونات و معالجات کفایت کند فائده دهن
زنبق آنست که روغن کنجد را با یاسمین ابیض تربیت کنند قسم ششم در وجع الاذن که سببش ورم گوش بود و این بر دو نوع است یکی آنکه ورم گرم بود دوم آنکه سرد باشد
نوع اول در وجع الاذن که از ورم گرم افتد و علامت وی آنست که درد ضربان بشدت باشد و سرخی و جبهه گران بود و تمدد در لب نجه دارد و سخی
باشد و این ورم دو گونه است یکی آنکه در اغشیه و در اعضای خارج الاغشیه باشد و این و هم سبب می‌دهد و از انکه از دماغ و اعصاب حس تشنج بشدت می‌باشد
عند الغضاریف ورم عصب سمع ... علاج از استعمال ادوحات احتراز کنند و ماده را بموضع ورم منجذب سازند اگر
برضع حاجم ... در برگ ... و روغن ... ضماد سازند تا تحلیل کند اگر از ابتدا در وسعت بود خرقه را در آب شیرین نیم گرم تر کنند و اگر
بشدت بود ... گرم کرده ... دوم آنکه ورم داخل ... تفجیر گردد ... تنقیح ... بصعوبت می‌باشد و شدید الخطر است و وجع
واجب میکند ... از کثرت درد ... بسیار باشد که ... اختلاط ... هلاک سازد و خاصه اگر مریض جوان بود علامت این نوع که درد
... آنست که ... گران بود ... صداع ... گوش ... باشد ... صوتی منقطع ... باشد که بوی ... دماغ
ضعف ... سایر اعضا ... شود و از بینی ... باید دانست که درین نوع تب لازم می‌باشد بخلاف آن ورم که خارج ... بود که دردی عنیف باشد
علاج فصد کنند ... و شیاف ابیض در گوش چکانند و ترکیبی است مشهور و از ترکیبات حنین بن اسحق است طلا نمایند با آب کشنیز و آب
عنب الثعلب یا آب کاسنی ... و شیر زنان در گوش دوشند و این همه تدابیر بهر تسکین وجع است پس اگر تسکین یافت فبها و الا دیگر لعابات منضجه چون لعاب تخم
کتان و مانند آن در گوش چکانند تا که تنفیخ شود و ریم برآید و در آخر کرده صفت مرهم ... گل ارمنی ... اسفیداج ... دهن ... بنفشه
کافور ... از هر یک قدری مناسب بگیرند و با بعضی عصارات بارده بسرشند ... برابر یک ... باید که ... سازند
که عند حاجت ... فائده ورم گرم یا دموی است یا صفراوی و علامت هر یک بر سبیل ... چنانچه ذکر یافت نوع دوم در وجع الاذن
که از ورم بارد افتد و این ورم یا در اجزاء خارجیه گوش میباشد یا در صماخ یا هم در خارج و هم در صماخ هر جا که باشد عصبه سمع را از وگزندی نیست زیرا که غشا مذکور
بغایت صلب مخلوق است ... ماده ... ممکن نیست که درین غشا نافذ شود و حال آنکه طبیعت نیز این ... نخواهد بلکه ...
ازاله عوارضات ... علامت این ورم آنست که گرانی و تمدد پیدا بود و ضربان و شدت وجع و درد سر و ضیق نفس و تب که از علامات ماده حاره است
هیچ نباشد علاج بعد تنقیه ایارجات ... روغن شبت ... در گوش چکانند و اشیاء محلله چون آرد حلبه و بابونه و ...
آمیخته ضماد نمایند و بدانکه ورم سوداوی را نیز همین سان تدارک کنند و از انکه این ورم صلب ... تلیین وی معاونت نمایند با ضمادهای مناسب
قسم هفتم در وجع الاذن که از قروح گوش عارض شود و علامتش تقدم ورم در همین است و برآمدن ریم علاج اگر قرحه حدیث العهد بود مرهم ابیض
بروغن گل حل کرده بچکانند و نخستین باید که ... از ریم پاک سازند تا اثر ادویه بدان رسد ... طریق پاک کردن آنست که پنبه ... آلوده

ار فتیله ساخته سیر بیرون آید بیل ... مرهم اسفیداج و مرهم زنجار ... درد گوش ... اوتون کند و حصار ... فتیله ساخته باشند فتیله آلوده استعمال نمایند
صفت مرهم ابیض گچ سفیده رصاص یک حصه شمع یک حصه روغن گل با روغن کنجد دو حصه شمع را در روغن بگدازند و سفیده در آن اندازند و آنقدر
روغن شمع گداخته ... بسته که سفیدا ... سرد شود ... باهم آمیزد اگر قرحه در سینه ... بود مرهم مصری و مرهم باسلیقون کبیر و مرهم احمر و سرکه خبث الحدید استعمال نمایند
تا آنجا که سیلان ... نقطه ... باشد اگر ... یک ... بسایند و شراب کهنه آمیخته در گوش چکانند تخفیف بخشد و آنجا که سیلان مده باشد باید که بعفوصات بیامیزند چیزی را
... مرده ... که ... تصلیح ... ملاحظه شود ... افیون ... بکار برند که ... تخفیف خاکستری بیشتر از ذات ...
... بپزند تا اصلاح افیون نماید **صفت مرهم مصری** زنگار عسل سرکه کندر ... بسایند و در آب بپزند تا بقوام عسل آید
پس شمع ... روغن گل ... بکار برند **صفت مرهم باسلیقون کبیر** شمع نصف رطل زفت چهار اوقیه ... ملک الانباط از هر یک دو اوقیه زیت دو رطل
... روغن زیت بگدازند ... باقی ... در آن حل کنند و مرهم سازند **صفت حل خبث الحدید** خبث الحدید در سرکه تر کنند یک ماه یا زیاده از یک ماه
نوع دیگر خبث الحدید بکوبند و با سرکه بشویند و خشک کنند ... هفت نوبت بشویند و خشک کنند ... در سرکه ... ... پس بردارند
چند قطره در گوش بچکانند **قسم ششم** در وجع الاذن که از تولد دیدان در گوش عارض شود و این را ... بسبب ... ماده عفنه ... قرحه ... شود ... علامت
... دغدغه ... حرکت کرمان محسوس شود و احیانا ... بیرون آید و کرم ... بسبب اختلاف ماده ... سپید باشد سیاه بود
... **علاج** در قتل کرم ... باشد ... آنگه ... اما سخت مثل آب برگ
شفتالو ... در گوش بچکانند تا کرم کشته شود پس از قتل ... تدبیر اخراج کنند ... چنان ... سازند
... در گوش ... دارند کرمان را بیرون آرند یا آنکه ... باریک ساخته ... خواهند ... تا ... بسوی گوش ... شود
... **قسم** ... در وجع الاذن که سببش در آمدن ... در گوش چون
... و علامتش آنست که حرکت ... آن محسوس شود ... که آن ... حرکت کند ... علاج ... انچه ...
... اخراج بکار برند **قسم دهم** در وجع الاذن که سببش در آمدن آب بود در گوش ظاهر است چون آب در گوش آید ... و ... گوش احداث ...
... باشد ... گرم شود ... شنوائی باطل یا ناقص سازد و این فعل ... تکثیف ... کیفیت ... حصول است و علامت
در آمدن آب در گوش ... سباحت و شناوری یا عقب استحمام ... و ... گرانی سمع ... محسوس باشد
علاج ... آب کوشند ... آنکه ... سوراخ ... گوش نهاده ... کرده بر یک پا بایستند و ... جهند تا که
آب برآید دوم آنکه ... دیگر آب ... سوم آنکه ... کند که آب خشک شود و تحلیل یابد و این چنان باشد که شاخ ... باشد ...
... مقداری ... چوب ... گیرند ... از ... گوش ... پس ... آن شاخ ...
... روغن یاسمین یا روغن زیت یا هر روغنی که باشد ... کنند پس بدان طرف آتش دهند که ... ظاهر است که ... آتش
... در گوش اثر خواهد کرد ... آب ... خواهد ... خواهد بود ... **چهارم** آنکه ... در گوش ...
... بیرون آرند تمام آب ... شود باذن الله عز و جل **فصل** ... و **قسم** ... نقصان ...
... و ... بر سبیل مجاز هر یکی مقام ... اطلاق می یابد ... اطبا ... آنست ...
... کرده اند ... ضعف ... بطرش ... نقصان و ... تقسیم ...

۱۱۴

را علاج کرده و هم علاج باید قبل از آنکه ماده در جرم پرده ... متحجر گردد دوم آنکه سده خلقیه ... باشد قطعا بهبود خلقیه ... علاج زوال نگیرد و ایجاد ...

... مستحیل گردد باذن الله الجلیل و آن مختص بالمعجزات و الاید که معقول للرسفو والنقرا طبیان سده خلقیه در آخر این فصل گفته شود سیم قسم عرض که مستحیل العلاج نیست

... نیست که مادرزاد گنگ نباشد خیالکرا نادراک صورت و مخارج حروف و کیفیت ادای آن ... نیست و تلفظ به جهل محال دوم آنکه گنگ و ... موجب گنگی ... سده ...

... بر دو قسمت اعضا ... این نیز لازم است کما لا یخفی علیک سوم آنکه عصبه ... در صماخ گرفت سمع در ... یا فریه بگسلد و این نوع علاج است لتعذر الالتیام

چهارم آنکه بسبیل بحران ... برآید و موجب کری شود چنانچه در انتهای امراض حاده و حمیات صفراویه عارض میگردد و علامتش ظهور آن با حمیات ... مذکوره ... علاج

استفراغ ماده کنند و مطبوخ ... مانند آن ... باشد ... و در گوش بچکانند ... و گیاه دیگر ...

نافذ شدن ... صفت دواء الرمان انار ترش بستانند و دانه ... بیرون آرند و قشر خالی دارند پس در اجزای وی ... و آب ... در آن قشر ... اندازند

قدری سرکه و روغن گل ... بیزد در آن آمیزند پس آن انار بر آتش ... تا آنچه در وی است ... شود و فرود آرند و قطره چند بچکانند پنجم آنکه سوء مزاج ... حار یا

بارد رطب یا یابس در آلات سمع افتد و ... کری شود ... سوء مزاج حار ... عصب ... کند ... و بدان سبب قوت سامعه ... نافذ نتواند شد و ... بارد

سبب قبض و تکثیف قوام آلت سمع را کثیف بسازد و روح را از نفوذ ... باز میدارد و ... تمام عصب ... کند و بدان سبب ... بر بعضی ... افتد و سالک

روح را ... و یابس ... می آرد مانند حار و مانع نفوذ روح سمع میگردد و علامت این قسم آنست که در عمق گوش وجع محسوس ... ثقل ... و الا کر

سوء مزاج رطب ... باشد و آثار این سوء مزاج ... تفصیل بیان کنیم باید دانست که اگر بارد ... باشد ... گرمی زیادت میشود و اگر

بود ... و هنگام گرمی آفتاب ... الفضا ... گوش ... اگر یابس بود ... سهر و بیداری ... اسباب

گواهی دهد ... ظهور ... الاعراض ... و اگر رطب بود ... فائده سوء مزاج ساذج رطب که سبب کری بود

... کرده ... علامات ... علاج تبدیل مزاج کنند که سبب ... باشد ... مشتم آنکه

اخلاط ... بسوی عصب که آلت سمع است ... روح نفسانی نافذ نشود ... ثقل و علامت این است که ... گرم ...

از حیثیت ... اتفاق افتاده باشد و گرانی در سر پیدا شود و هنگام سجده گرانی سر زیاده شود و ... علاج تنقیه دماغ کنند بایارجات و غراغر و غیر آن ...

... گوش بچکانند ... گرم ... گوش ... سعتر ... پس ... گوش ... سعتر و افسنتین

با سرکه و زیت و آب ... بپزند ... و بخار ... در گوش ... این طبیخ ... فائده در گرانی گوش ...

... باید کرد تا قوت بماند ... ماده ... اندر گوش بچکانند ... گرم ... اندر ... نباید چکانید و این فائده در

... باید داشت ... آنکه سده در صماخ عارض شود ... صوت را ... و اصل شدن ... و این سده ... سبب ... و ... در گوش

... باید ... اگر گوش ... مقابل ... آفتاب ... علامتش آنست که ... این ... و وقت خواب

... گرم در گوش بچکانند ... گرم ... گوش ... تا ... گرم گوش ... بیرون آید ... آلات ... ساز

... تملین استخراج ... سپیدان ... در گوش اندر ... بسیار بیرون آید ...

... یا چیزی دیگر چون ریگ ... اندر گوش افتد یا حیوان اندر آید ... اخراج ... گذشت ... سنگریزه و ریگ ...

چنان باشد که روغن در گوش بچکانند تا به سبب ... و ... آن ... و ... بگیرند ...

... آن گوش مائل دارند تا ... برآید ... دیگر آنست که ... مثل ... که در جوف ...

بود هی باشد و از تجویف آن و استعمال وی چنان باشد که سر انبوبه سمی بر بانه در صماخ در آرند و حال آن بینید بر کنند نیمی که هوا را داخل نماند و بعده آن مجوف دارد

سالک البتگی بیرون سو کشند که جهت ضرورت خلاصات متجذبه خواهد بر آمد و هنگام این عمل باید که علیل بر سر بخسبد و سر آن بزان دارد و طبیب بمکیدن مشغول شود

بر بالوی خود نهاده و نیمی که داند عمل میکند و طریق دیگر آنست که اصبوع میل سازند و بدان اسرش گلی بیالایند و این میل در گوش در آورند و به سنگریزه ها نهند

آهسته آهسته جمع کشند و هنگام این عمل نیز لازم است که علیل را بر همان شکل بخسبانند که در استعمال مالک گفته شد و باید که در علاج تسهیل را انداز ند الی الاذان سوم گوشت زاید

گوش از اندمال قرحه در مجاری بدید یا ثؤلول حادث شود علاج اگر گوشت رسته یا ثؤلول نمایان و ظاهر باشد او را بکارد و چوب شوکی ببرند و اگر فرو تر مذکور غائر بود و در آن با

آلات دقیق هر حیله که تواند قطع کنند و پس از قطع کنند و پس از قطع فتیله از زاج و قلقطار روانند آن هر چه مانع اندمال بود آلوده در گوش می دارند تا عائد نشود و اگر کرم

در قطع میسر نباید باید که پوست گوش را بمقراض و آب گرم بشویند و نطرون و زنجار و شحم احمر بار یک سائیده و سرکه بسرشند و در آنجا نهند تا از وی را بخورد دلیل آن نازحم

متورم شوند و علامت بکار برند تنبیه سده خلقیه سه وجه است یکی آنکه در استخوان بناگوش منفذ آواز و شنیدن آفریده نباشد دوم آنکه اگرچه منفذ باشد لیکن بگوشت پر بود در

محکم بسته و این هر دو لا علاج و آنچه در ابتدای این فصل و در خاتمه علاج حرش مولودی که بسبب سده خلقیه بود بیان یافته مراد همین بود اما قسم سوم از سده خلقیه

قابل علاج است آنست که منفذ تمام گشاده بود و لیکن بر ظاهر منفذ پوستی غشا مانند پوشیده بود و علامتش آنست که آدمی آوازهای بلند نتواند شنید و اگر انگشت

منفذ زنند زخم انگشت نتواند دریافت و تدبیر آنست که پوست را سوراخ کنند و منفذ پیدا آرند و فتیله با قلقطار سوده آلوده در این منفذ بدارند تا آنگاه از ذکر جراحت بر دیده

علی الجلد و آن گوشت که منفذ بسته نشود فائده اگر کودک طفل را گوش گران شود شیر ده را باید که صعتر و نمک اندرانی بخاید و آب دهان یک قطره در گوش وی بچکاند

فصل طنین و دوی طنین در لغت آواز طشت را گویند و در اصطلاح آوازی که بشنود آدمی از حرکت هوا و بخار باطنی منالی دفع هوای مرضی

اسیر اگر این صوت کاذب تیز تر بود طنین خوانند و اگر نرم تر و بزرگتر باشد دوی نامند و صوت صادق آنست که سببی از خارج باشد و نبجی که هوا

داخلی را در حرکت آرد دلیل سماع آنرا در باید و اگفته که قیاس طنین و دوی باگوش قیاس خیالهای و د و غین است با چشم و همچنین آفت را تشویش گویند و باید دانست که

آفت هر شنوائی باشد ابتدائی یا غیر ابتدائی به سه وجه ابطال و نقصان و تشویش اما ابطال فعل آلت شنوائی آنست که هیچ نتواند شنید و نقصان چنان باشد که آواز

آهسته و دور نتواند شنید و تشویش آنکه آوازها ی ور د و غین هی شنود و سبب شنیدن آوازهای د و غین بسیار است یکی آنکه حس سمع ذکی شود و حال آنکه صحیح و سالم بود

و دیگر ذکاء در یابد اولی حرکتی که در اخلاط و انجره در دل افتد و این بیماری نیست اما بر دفع تشویش معالجه میکنند و علامتش آنست که در عقب گرسنگی و کم خوردن زیاده شود

و به تناول غذا تخفیف یابد و ذکا دیگر جواس و کمی ابی و به علاج هر تجدد برو غن گل و سرکه بهم بجوشانند تا روغن بماند پس باندکی افیون اندر چکانند و باشد که

حب الغار بر ورشد حس نیز اندکی در این روغن مصنوع بیفزایند مع افیون دوم آنکه قوت سامعه ضعیف شود و بر سان ذکای حس منفعل گردد و از تموجات خفیفه

که واقع میکند آنرا حرکت بخواهد و اندفاعی غذا در حرکت بخار با طبیعت که عند المنهضم اکثر بدانه از غذا و این قسم مخصوص بناقهین است علاج در تعدیل مزاج کوشند و بتقویت

دماغ اغذیه عطر خورند و همین قسم چیزهای هیکیه حدت نداشته باشد بویند و بتقویت گوش روغن گل یا روغن بادام در سرکه پخته بچکانند سوم آنکه در گوش فضولی

جمع شود و باد غلیظ از وی متحلل و جدا گردد و حرکت آنرا سامعه در یابد چهارم آنکه فضله سقیما البسوی گوش منصب شود و حرکت بخارا که در تجاویف ساکن است نگسازد و

بدان سبب آلتی محصور و مشوش گردد و سامعه احساس همی نماید اما آنچه از باد بود که از فضله سرد پیدا شود علامتش آنست که در گوش تمدد باشد و در سر گرانی و هرگاه که تحریک نماینده

یا فضله اتفاق افتد او را بجنبد و در حرکت آید و طنین اشتداد کند چون سبب که زائل شود طنین نیز ساکن گردد اما آنچه انصباب خلط سببی باشد علامتش

آنست که در گوش گرانی و تمدد پیدا بود و جهت هنگام حرکت انصبابی خلط طنین لازم باشد و اسباب متقدمه تقدمه از ایران گواهی دهد علاج تنقیه دماغ کنند

و بعده به بخار مطبوخ فوتنج و فتنین و در نخود و صعتر انکباب نمایند و روغن سوسن و خیری در گوش چکانند و الفصائیل از تنقیه بهر تحلیل باج و فصول با تقیه

اهتمام بدان باید فرمایند و اما آنکه از [illegible] و حرکت خفیف و مانند آن [illegible] طنین بسیاری تنها باشد

هر مرض بود و در چنین باشد که هرگاه آدمی را [illegible] رسد بالضرورت طبیعت [illegible] بسوی رطوبات که [illegible] پراکنده اند متوجه گردد و به سبب تحلیل و تحریک [illegible]

مذکوره ضعیف را افتد و لهذا حرکت این رطوبات [illegible] می‌شود و بخارات که در دماغ ساکن اند بحرکت می‌آیند و از آنکه سوراخ دماغ خالی است و حواس [illegible]

اندیابد و علامتش آنست که در حالت گرسنگی و گرمی طنین زیاده گردد و بسیاری [illegible] و یا یافتن غذا بران گواهی دهد علاج در غذا توسع کنند و غذا رقیق خورند و

روغن گل و دیگر روغنهای سرد و مرطب بچکانند و گاه گاه شیر [illegible] روغن [illegible] در گوش چکانند تا موجب طنین نکند ششم آنکه اضطراب و سوء المزاج گرم

اخلاط را بجوشانند و بخارات را بجنبانند و سامعه را کدر نماید چنانچه بعضی بیماران را در ابتدای نوبتهای تپ افتد علاج بتدبیر تپ مشغول شوند هفتم آنکه

که بخارها را بجنبانند و بجانب دماغ برآرد چون [illegible] و مانند آن یا طعام بخارانگیز که هوای گوش و بخار ساکن را در حرکت آرد چون سیر و گندنا و مانند آن خوردن

شود طنین آرد و این نوع در اکثر امر دیر نمی‌ماند مگر آنجا که تناول اشیای مذکوره دائمی افتد و از روی جهالت علاج قطع سبب کنند و در تعدیل اخلاط کوشند هشتم آنکه

جوشیدن صدید و زرداب از قرحه بالا آید و در اندرون گوش جمع شود و یا حرکت کرمها که آنجا تولد کنند موجب این مرض شود و علامت هر یک پوشیده نیست علاج

که به سبب آن باشد بعلاج قرحه گوش مشغول شوند و اگر دیدان موجب باشند بقتل وی سعی نمایند و باشد که امتلای رگهای تن سبب طنین شود چنانچه پس مستی و خفتن از پس طعام پدید آید

و باشد که به سبب ضعف اندر دماغ اضطرابی پدید آید یا سقطه یا ضربه بر سر رسد و دماغ را مضطرب سازد و طنین لاحق شود و هر یک را در خور مزاج تدبیر علاج باید [illegible]

طنین و دوی از دو حالت بیرون نیست یکی آنکه متعلق بدماغ و گوش بود فقط دوم آنکه بمشارکت معده و دیگر اعضا افتد اما بمشارکت [illegible]

باشد در اکثر [illegible] بخلاف آنکه از معده و دیگر اعضا بود [illegible] **فصل در انفجار و برآمدن خون از گوش** و این چند قسم است یکی آنکه بسبیل بحران

باشد مانند رعاف و علامتش آنست که در روزهای بحران افتد و در مرض خفت آید از برآمدن آن و باید دانست که درین قسم بحرانی واجب است که تا علیل ضعیف نشود

خون [illegible] پدید آید [illegible] دوم آنکه رگی اندرون گوش بشکافد یا دهن رگ بگشاید [illegible] سوم آنکه [illegible]

زیرا که از [illegible] علاج آنجا که امتلا سبب [illegible] آنجا که ضربه موجب باشد

[illegible] واجب است **و ایضاً** [illegible] خون بیرون آید [illegible] از جمله انواع [illegible]

[illegible] خون چیزهای قابض الدم در گوش بچکانند مع مراعات حرارت و برودت مزاج مثلاً اگر تپ باشد و حرارت بود [illegible] اندکی کافور

[illegible] آب [illegible] اقاقیا [illegible] بچکانند ایضاً [illegible] و چون پخته شود آن را

[illegible] چند قطره بچکانند [illegible] اگر معتدل خواهند اندکی کافور

درین آب [illegible] **فصل در انکسار الاذن** اطلاق انکسار بر شکستن عضو غضروفی

از آنست که بعضی حکم وی حکم استخوان گردانیده اند [illegible] جمهور آنست که شکستن و کوفته شدن غضروف را رض گویند و شکستن

استخوان را کسر و سبب این مرض [illegible] ضربه یا سقطه [illegible] علاج فصد کنند [illegible] اقاقیا [illegible] ضماد سازند

از آن جانب عضو که بدان جانب منکسر [illegible] ضماد [illegible] اگر انکسار از داخل سوی خارج بود ضماد

خارج نهند و اگر سوی داخل بود ضماد بجانب داخل نهند و آنجا که انکسار [illegible] اجزای شکسته [illegible] ضماد [illegible]

از موضع کسر [illegible] گردد [illegible] مرهم سازند [illegible] و این مرض هم مخصوص بغضاریف

مخصوص است زیرا که غضروف عضوی صلب است [illegible] این چنین عضو [illegible] در غایت [illegible] از صلابت [illegible]

[illegible]

۱۱۵

حالات اول مداکنند **فصل در انقلاع** یعنی برآمدن گوش از بیخ و این از آن است که جذب قوی و ورم و ورم حار غلیظ شود مرتبع **علاج** فصد کنند و مسهل دهند
پس از آن گوش را بجای او می برند به آهستگی و می بندند و عصابه می بندند تا سه روز نگشایند که محکم شود و اگر پس از آن [illegible] باشد [illegible]
عضو و این تدبیر [illegible] بیان شد [illegible] چنانچه متعارف است **فصل در اورام بیخ گوش**
و این ورم [illegible] است [illegible] و بسیار است قبول فساد می نماید و شدید است و دماغ متصل [illegible] سودای [illegible]
عقل و باشد که از شدت الم [illegible] و همچنین است حکم جراحات که در این موضع واقع شود و اهم ترین اورام که در این جایگاه واقع شود آن است که بسبیل بحران [illegible]
[illegible] در دنبال [illegible] گرانی و صداع [illegible] است [illegible] و گرانی و قلت [illegible] سوداوی صلابت دارد
علاج در جمیع اقسام نخستین تنقیه بدن کنند [illegible] و [illegible] تنقیه [illegible] در دوشان [illegible] و ضماد سازند اگر [illegible]
ورادع باشد احتراز نمایند [illegible] اورام که در جایگاه دیگر باشند که علاج وی در ابتدا رادع است [illegible] که بیخ گوش محلی است که [illegible] دماغ [illegible] و پس اگر رادع
[illegible] فوق [illegible] که آن [illegible] دماغ [illegible] است [illegible] اضماد کنند [illegible] و [illegible] بار روغن [illegible] ضماد سازند و [illegible]
بار روغن [illegible] و [illegible] در [illegible] مادهٔ [illegible] بیشتر [illegible] اکثر [illegible] که [illegible] آنچه از اول
[illegible] باب [illegible] بر [illegible] ساکن [illegible] معلوم شود که [illegible] و تحلیل نخواهد [illegible] اگر [illegible] ورم [illegible]
[illegible] سرخ [illegible] مرهم [illegible] آب [illegible] استعمال [illegible] و [illegible] استعمال [illegible] ورم [illegible] سوداوی غلیظ [illegible]
[illegible] **فصل در جراحت شقاق بیخ گوش** این [illegible] الاذن گویند [illegible] مذکور [illegible]
علاج [illegible] بیخ گوش [illegible] کنند [illegible] موضع [illegible] از لوازم [illegible]
از آن [illegible] و تنفیل [illegible] باشند **فصل در افتادن چیزی در گوش** [illegible] در گوش افتد [illegible] الاذن [illegible]
اما اگر [illegible] گوش افتد [illegible] بیرون آید [illegible] داخل [illegible]
[illegible] **علاج** [illegible] روغن [illegible] در گوش [illegible]
[illegible] گوش باشد [illegible]
فصل در حکة الاذن سبب [illegible] است **علاج** [illegible] روغن [illegible] بادام تلخ و مانند آن [illegible] در گوش [illegible]
[illegible] همان عمل کنند **فصل در نجیدن** و **منفر شدن گوش از آواز** [illegible]
و این را [illegible] قوت [illegible] ضعیف شود [illegible] سامعه ضعیف گردد [illegible] مرض [illegible]
علاج تقویت دماغ کنند [illegible] اغذیه و مشمومات و [illegible] آن باب **امراض بینی** [illegible] بالای وی [illegible]
بینی [illegible] گویند [illegible] دماغ [illegible]
دماغ بیرون [illegible] شکل [illegible] و طبیبان [illegible] گویند [illegible] دماغ [illegible]
بینی و منفذ دیگر [illegible] کام [illegible] است جهت تنفس [illegible] هوا و تصفیهٔ آواز [illegible] منفذ [illegible]
می شود و [illegible] سبحانه و تعالی [illegible] تصفیه [illegible] تبارک الله احسن الخالقین [illegible]
[illegible] فصل **فصل اول در خشم** و [illegible] است که [illegible] باطل گردد [illegible] علاج [illegible]

١١٦

... قسم اول آنکه در مجری بینی [illegible] مانند [illegible] که بر [illegible] شده [illegible] باید [illegible]

[illegible] باشد علاج [illegible] و گاه بود [illegible] شود [illegible] نشتر [illegible] گردد [illegible] کاه [illegible]

[illegible] دیگر [illegible] علاج [illegible] گیرند [illegible] مناسب [illegible] کنند [illegible]

[illegible] ادویه [illegible] مرهم [illegible] مانند [illegible] روغن [illegible] استعمال [illegible]

[illegible] بالکل [illegible] الوردی [illegible] الوردی [illegible]

[illegible] بود [illegible] گوشت [illegible]

[illegible] آنکه [illegible] است [illegible] که [illegible] شود [illegible] آنکه [illegible] باشد [illegible] دارد [illegible]

[illegible] گوشت [illegible] متقرح [illegible] این [illegible]

[illegible] باشد [illegible] گوشت نماند باقی بود بالکل فانی شود [illegible] مرهم [illegible] بکار برند تا [illegible]

[illegible] است که [illegible] آفتاب [illegible] سوراخ بینی وی از دست چپ [illegible] دست راست بکار برد [illegible] گوشت [illegible]

[illegible] گوشت [illegible] اگر [illegible] بینی چیزی از آن گوشت نماند باقی باشد [illegible] مذکور [illegible] باقی [illegible]

[illegible] بکار برند [illegible] است [illegible] و [illegible] ادویه [illegible]

[illegible] شود [illegible] قسم دوم آنکه در مجری بینی عارض شود [illegible]

[illegible] شبیه [illegible] باشد [illegible] و [illegible] است [illegible] استخوان [illegible]

[illegible] ماخ بینی [illegible] مانند [illegible] این نام [illegible] گفته [illegible] است [illegible]

[illegible] بینی [illegible] باشد که متقرح شود [illegible]

[illegible] گردد [illegible] است [illegible] سخت [illegible] گردد [illegible]

[illegible] علاج [illegible] دماغ [illegible]

[illegible] شود [illegible] علاج [illegible]

[illegible] باشد که [illegible] شود [illegible] گردد [illegible]

[illegible] قسم سوم آنکه [illegible] در مجری بینی [illegible] دماغ [illegible]

[illegible] غلظت [illegible] گوشت [illegible] است [illegible]

[illegible] علاج [illegible] اسهال [illegible] و بعد از آن برای استفراغ [illegible] بکار برند [illegible]

[illegible] جریان [illegible] و [illegible] در بینی [illegible] قسم چهارم آنکه مجری بینی در اصل خلقت تنگ

[illegible] آفریده شده باشد و بدان سبب [illegible] از دماغ نازل شود مجری [illegible] علاج [illegible] دماغ کنند [illegible]

[illegible] دماغ [illegible] شود [illegible] استعمال [illegible] مداومت نمایند قسم پنجم آنکه [illegible]

[illegible] استخوان [illegible] است که [illegible] استخوان [illegible] گشته [illegible]

[illegible]

[illegible] است که [illegible] حس [illegible] سده و [illegible] شود فائده [illegible] سوء [illegible] است که [illegible]

[illegible] آلت حس [illegible] اعتدال [illegible] شود و بالسبب [illegible] را برودت [illegible] بماند [illegible] است [illegible] شده [illegible]

[illegible] بنابر آنکه سده که منع فرود آمدن فضله میکند در محلی هست [illegible] کلام [illegible] و بیان [illegible]

[illegible] تغیر کلام [illegible] شود [illegible] مجری [illegible] شرح [illegible] مذکور شده و قال ابن

[illegible] فی کتابه [illegible] فان کان [illegible] المجری [illegible] و ان کان [illegible] علی حاله [illegible] دانا [illegible] علاج

[illegible] دماغ [illegible] چون [illegible] و [illegible] مجموعه [illegible]

[illegible] شود [illegible] تمام [illegible] هم آنکه [illegible] مجری [illegible] سده [illegible] شود [illegible]

[illegible] این قسم آنست که چون [illegible] بیرون آید [illegible] علاج [illegible] است [illegible] شود

[illegible] روغن بادام تلخ یا [illegible] قدری [illegible]

[illegible] قسم [illegible] عارض شود سوء مزاج در مقدم دماغ [illegible] سوء مزاج [illegible] که [illegible] است

و قال الرازی [illegible] و باید دانست که [illegible] قسم کلام [illegible] شود و علامات سوء مزاج اربعه [illegible] چهار بود [illegible] تقدم [illegible]

[illegible] مقدم [illegible] حرارت [illegible] اگر بادی [illegible] دماغ [illegible] بیرون آید [illegible] پس اگر سوء مزاج

[illegible] مقدم دماغ [illegible] و [illegible] ضعف دماغ [illegible] قدرت [illegible] دفع فضول [illegible]

[illegible] مانند آن واقع شود [illegible] گرم [illegible] علاج [illegible] آثار [illegible]

[illegible] باشد یا بادی [illegible] علاج [illegible] اگر سوء مزاج [illegible] مزاج [illegible] و اگر بادی باشد [illegible] تنقیه [illegible]

کنند و بعد از آن در تبدیل [illegible] شوند [illegible] که [illegible] تبدیل کنند [illegible] اغذیه [illegible] و مانند آن [illegible] سبب [illegible]

[illegible] برمقدم دماغ معروف [illegible] و باید دانست [illegible] که [illegible] علاج

[illegible] فائده [illegible] سوء مزاج [illegible] سبب تغیر و تشویش [illegible] شد [illegible]

[illegible] فصل در فساد شم و مراد از فساد تشویش و تغیر است که در شامه [illegible] و این فساد بر سه قسم است

قسم اول آنکه [illegible] که در مقدم دماغ سوء مزاج عارض شود [illegible] سوء مزاج گرم و خشک [illegible]

[illegible] شامه [illegible] موجود نباشد و باشد که شامه [illegible] کیفیتی لاحق گردد که [illegible]

[illegible] سوء مزاج بارد [illegible] ضعیف [illegible] تغیر [illegible] شده [illegible] شامه [illegible] رائحه الطیبه [illegible]

[illegible] و لیکن اگر این دو مزاج قوی باشند [illegible] بالکل [illegible] موجود [illegible] سوء مزاج [illegible]

[illegible] تبدیل مزاج [illegible] و سبب دوم قسم اول آنست که در مقدم دماغ [illegible] شود و شامه [illegible] احساس کند پس اگر این خلط

[illegible] جس [illegible] اگر [illegible] محسوس [illegible] بوی آن خلط [illegible]

[illegible] انسان [illegible] خارجی [illegible] باشد [illegible] رائحه [illegible] خلط [illegible]

[illegible] رائحه [illegible] خلط [illegible] اگر [illegible] محسوس [illegible] شود خلط [illegible] اگر رائحه [illegible] گردد [illegible] و اگر رائحه

دی نماید و بری مدرک شده خلط بارد و اگر این فعل [illegible] در باید خلط سوداوی علاج تنقیه دماغ کنند از خلط مذکور بحسب آن از غرغره حب و جز آن قسم دوم آنکه از بویها

بوهای مخالف تمیز نماید و سبب این آنست که در بطن مقدم دماغ اختلاف واقع شود از مواد مختلفه یا کیفیت علاج تنقیه دماغ کنند و تعدیل مزاج وی نمایند قسم

سیم آنکه بوی ناخوش را خوش یابد و بعضی از وی جز قسم ثالث بود و این قسم سه نوع است نوع اول آنکه چیزهای خوشبو را بدبو یابد و اشیای بدبو را خوش یابد و سبب این آنست که در تجویف

یا دماغ ماده عفنی حاصل شود یا از تعفن بینی بخار متعفنه پدید آید و عفونت و شامه آن را الفت گیرد و از انفعال باز ماند پس چیزهای خوشبو را بدبو

شمرد و اشیای بدبو را خوش یابد علاج نخستین تنقیه دماغ کنند اگر ریشه بوده باشد تدارک وی نمایند بعد از آن چیزهای خوشبو که تیز بود چون مشک و عنبر و قرنفل

بویانند و در بینی چکانند نوع دوم چیزهای بدبو محسوس گردد و بویهای خوش مدرک نشوند سبب آنست که در مقدم دماغ یا زائده دو سر ماده غیر طبعی باشد

جمع گردد و این نوع را اگر گفته شده لهذا ادراک رایحه را باز نمیداند و چیزهای منتنه محسوس شود زیرا که مقتضای آنست که شامه را الفت شده و بای دیگر

شامه بجای آن گردد علاج تنقیه دماغ چیزهای بدبو گردد باشد چون جند بیدستر و سکبینج و مرو و حاوشیر و کندش و مانند آن در بینی چکانند فائده شیخ و ابن علا

وی بر آنند آنجا که چیزهای خوش بو محسوس شود چیزهای بد چند بیدستر مو ساندند و آنجا که چیزهای بدبو مدرک بود مشک در بینی چکانند حال آنکه در تقلید قول انسان

منافی کلام شیخ و تابعان ویست ما شارح صدیدی وجه تطبیق این دو قول مختلفه چنان مقرر ساخته تا که مراد شیخ از تعفن بنیانفته بقول شیخ عمل باید کرد اما آنکه

مستقر شود قسم بدیهان که صاحب اسباب بطاکرده که او متأخر است **فصل در ثبور بینی** گاه باشد که اندرون بینی بثره بر آید از فضله بلغمی یا سوداوی یا بخار حاره باشند

که قابل تحلیل باشد و مالتقی غلیظ و متحجر شود و نفس را مزاحمت کند و گاه باشد که انفاع فضول متواطیه را اعلاج تنقیه دماغ کنند بحسب ماده و لیس بهما مرهم باسلیقون و صب روغن بران استعمال

نمایند یا بگرم استنشاق نمایند تا ماده تحلیل پذیرد و اگر باین تدبیر تحلیل نیابد بتربطون بالمبضع اگر ممکن بود مرهم اکاله چون مرهم زنجار استعمال نمایند تا بالکلیه فانی شود و بعد بمرهم

اسفیداج مندمل سازند و باید که در علاج این مرض سعی بکنند که آخر سودی نگیرد و ناصور **فصل در قروح بینی** و این سه قسم است یکی آنکه رطب و دو ریش رطبا فاسد کاله

که از دماغ بدین جایگاه نازل شود علاج تنقیه دماغ کنند تا ماده سوخته مستفرغ شود و بعد مرهمی که ساخته باشند از اسفیداج و مرداسنگ و خبث الفضه و اسرب ساخته در روغن

گل استعمال نمایند دوم آنکه یابس باشند و این قسم اکثر الوقوع است از اخلاط محترقه حادث شود علاج مرهم باسلیقون الف روغن نیلوفر یا کتیرا و کتان و لعاب

بهالند و مرهم اسفیداج و قیروطی که از موم زرد و روغن بادام تلخ و روغن بنفشه و مغز ساق گاو ساخته باشند با لعاب بهدانه در هم زده استعمال نمایند یعنی موم را

روغنها بگدازند و اندکی لعاب مذکور در وی آمیزند نیک بهم مالند سوم آنکه قرحه وطیلی مدتی بماند با طرات متعدد و عفونت انجامد علاج نخستین تنقیه دماغ کنند بعد

علی التدریج سیاه و در بینی دمند و همین از زاج تبریزی انگوری و سرخه را که شسته در بار اسباخته اندمال دهند تا حرکت خاسه پاک شود بعد از ادویه مجففه سوده استعمال نمایند

فصل در رعاف یعنی بیرون آمدن خون از بینی و این مرض بحسب سبب سه قسم است یکی آنکه بحرانی باشد و علامت وی آنست که در امراض حاده خصوصا

گرم در روزهای بحران که ایام باحوری گویند حادث شود و این قسم را علاج ... نشاید کرد زیرا که ماده مرض منه فع میگردد اما هرگاه سیلان خون بسیار شود و خوف

قوت باشد علاج بحسب آنچه در اقسام آینده بتفصیل گفته آید دوم آنکه خون حدت گیرد و بدان سبب این رگهای باریک اندرون بینی واقع اند بشکافد و علامتش آنست که تا

صفرا گواهی دهد و خون اندک اندک بر آید و الغایت رقیق باشد علاج قبل از سقوط قوت و رنگ احتیال تا مادام که از این مانع تبری بود و باید که در رگ بار یک کنند

بیرون آرند زیرا که غرض الصلی این قسم جذب خون است بجانب مخالف با بقای قوت و بعضی بر آنند که فصد نشاید کرد مانع اندک ... یک بار

بسیار باید بر آورد تا که غشی انجامد و ... و وقوع برودت و ... شود ... ایست که خون ... واجب

کردن و وقتی جایز است که تدبیرهای دیگر سود ندهد و فصد بحسب اخراج خون ... فائده ندهد و ... آن ... خون

بکار برند مثلا شربت ... شراب عناب و شربت ... سرد ... ناول کنند و آب سرد ... بر سر ریزند

119

[illegible]

فائده [illegible]

[illegible]

۱۲۰

فصل در بخر الانف [illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible]

علاج [illegible]

فصل در قروح الانف [illegible]

[illegible]

[illegible] ازان جهت باریک [illegible] بالای [illegible] اما علاج [illegible] بینی [illegible]

یعنی گشاده [illegible] آوردن [illegible] بینی [illegible] اصلاح [illegible] اگر [illegible] شود [illegible]

فائده [illegible] بینی [illegible] باشد که نفس تنگی نماید [illegible] بسیار [illegible] اصل [illegible]

بالای [illegible] اصل [illegible] بعمل آرند [illegible] نفس [illegible] **فصل در عطاس**

یعنی عطسه بسیار آمدن و بیاید که عطسه دماغ را چون سعال است [illegible] اگرچه عطسه [illegible] از دماغ [illegible] لیکن اندیاد آن باعث

آن [illegible] است [illegible] فی الحیات و ما [illegible] القوة [illegible] ابتدای زکام و در ابتدای [illegible] دماغ گرم شود

و کسی که در [illegible] ماده بسیار بود و کسی را که خون از بینی بسیار آید [illegible] اما [illegible] عطسه [illegible] اندک [illegible] خفیف [illegible]

و در دماغ ماده [illegible] باشد [illegible] در آخر زکام [illegible] و اگر [illegible] ماده غلیظ [illegible] بسیار بود چون [illegible] باشد [illegible] دلیل [illegible] دماغ بود [illegible] عطسه [illegible]

شده [illegible] بیرون آوردن [illegible] علاج هرگاه عطسه آید [illegible] روغن گل [illegible]

[illegible] روغن [illegible] گوش [illegible] مانند [illegible] گرم [illegible] دست و پا و چشم [illegible]

[illegible] مشغولی [illegible] عطسه [illegible] دهد لازم است [illegible] عطسه [illegible] نمایند **فائده** اگر

[illegible] آتش بریان کنند [illegible] بینی [illegible] **فصل در جفاف الانف** یعنی خشکی بینی [illegible] حرارت [illegible]

[illegible] عارض [illegible] رطوبت [illegible] خشکی [illegible]

[illegible] دماغ [illegible] علاج [illegible] از حرارت بود [illegible] روغنهای [illegible] در بینی [illegible]

[illegible] رطب [illegible] استعمال نمایند [illegible] روغنهای [illegible] بر پیشانی [illegible]

[illegible] بینی [illegible] تا که خلط مذکور استعداد خروج پیدا کند پس [illegible]

فصل در حکة الانف باید دانست که خارش بر دو قسم است یکی آنکه هنگام [illegible] هوا [illegible] در بینی و دماغ [illegible] بیرون [illegible]

[illegible] دماغ گرم [illegible] رقیق شده [illegible] است که از [illegible] دماغ

[illegible] از راه بینی بیرون می آید [illegible] در بینی [illegible]

[illegible] ماده [illegible] دماغ شود [illegible] علاج [illegible] دماغ [illegible]

[illegible] گلاب و روغن گل [illegible]

[illegible] بینی [illegible] کلام [illegible]

[illegible] چشم [illegible] **فصل در تدبیر آوردن چیزی که به بینی اندر ماند** [illegible]

[illegible] بینی اندر [illegible]

[illegible] نیست [illegible]

[illegible] فائده بیان [illegible] زکام [illegible] مناسب این مقام بود [illegible] صاحب [illegible] باب [illegible] امراض [illegible] فصول بعد

ذکر [illegible] **باب در امراض زبان و دهن** بیان هر یک مرض به تفصیل علیحده کرده آید [illegible] و نخستین

صفراوی است و علاج آن ... نیست اما زبان ... اگر ... سرخی ... دهان اگر ... زبان قطع گرفت

لعاب و آب بهی ... زبان ... و مفلوج ... اگر چه ... دماغ ... لیکن ... یکی ... ضعیف ... زبان

است **فصل در ورم لسان** و آن ... چهار قسم است یکی آنکه ... بود و علامتش ... زبان ... علامت ... آن ... آید

علاج ... کنند ... لعاب ... بکار برند قلیل ...

و عناب ... آنچه بارد ... غرغره کنند **ایضاً** ... بر زبان ... و آنکه زبان ... لعاب ... کنان

... استعمال ... آب ... غرغره نمایند دوم آنکه صفراوی بود و علامت زرد زبان است

و درد ... که تمام زبان ... **علاج** آنچه در ... صفراوی ... بکار برند ... قسم ... بسیار ... سکنجبین ...

... **علاج** ... زبان ... سوم آنکه بلغمی بود و علامت ... زبان ... لعاب ... قلیل ... و مطبوخ ...

... غرغره ... نمایند ... چهارم آنکه سوداوی بود و علامت

... زبان ... و آب ... **علاج** ... مطبوخ افتیمون ... غرغره نمایند ... کتان ...

آب خیار ... و باید که عصاره کاهو و کاسنی و کشنیز سبز ... **فایده** بالک خوردن

... زبان گردد و علامت ... در آخر کتاب گفته شد ... السموم ... کما ... آنکه ... تمام ...

آن ... و بدانکه ... ورم ... گلاب ... کنند و روغن بنفشه یا بادام ...

و ... **فصل در بطلان ذوق و فساد**

آن و این هر دو را به قسم ... بیان کنیم **قسم اول** در باطل شدن ذائقه و بطلان آنست که ... و این بطلان گاه ...

... حس لمس زبان ... حرارت و برودت ... تعلق دارد ... عصب

لیکن ... زبان ... فضول رطوبت گردد ... عصب ... ذائقه ... عصب

... ورم ... **علاج** ... تلطیف و تنقیح فضول ... ایارج فیقرا ... دماغ را پاک سازند **ایضاً** غرغره کنند

به طبیخ عاقرقرحا ... و باید دانست که آنچه از استعمال ... گفته اند ... در مزاج حرارت نباشد اما اگر در مزاج گرمی باشد

سکنجبین ... سکنجبین ... نمایند ... سماق ... سکنجبین ... غرغره نمایند **قسم دوم** در فساد

ذوق و وی عبارت از تغیر ذائقه ... یکی آنکه طعمی از طعوم محسوس ... آنکه چیزی بچشند دوم آنکه هنگام ذوق اشیای طعمی بر خلاف طعم آن چیز

می چشند محسوس گردد و ظاهر است که در قسم اول قوت ... و در ثانی ضعف سبب زیرا که اگر سبب قوی است ذائقه ... آن خلط ... یابد و اگر ضعیف است

احساس طعم وی نمی تواند کرد مگر آنگاه که چیزی بچشند ... هنگام چشیدن ذائقه متوجه میشود ... طبیعت ... خلط ... ادراک

نمی کند مگر طعم ... خلط را مثلاً اگر سبب صفرا بود و قوی باشد دهان ... تلخ ماند و اگر ضعیف ... تلخی مگر آنگاه که چیزی بچشند ... هر چند ... شیرین

... بر نوعیت سبب ... دلالت میکند ... صفرا ... خون و بلغم ... ترشی بر بلغم حامض ...

... **علاج** ... بدن کنند ... دماغ و دهن و زبان را پاک نمایند ... غرغره ... **فصل در ثقل اللسان**

و وی آنست که در کلام ... حروف ... بسبب ... سوء مزاج ... زبان

ورطوبات بدن زبان را [illegible] و پس تشنج استفراغی لاحق شود و [illegible] که نزد دهن کلام و اخراج حروف متعذر بود و توقف بر [illegible] اول و عوض آن [illegible] علاج این قسم آنست

که زبان را خود تشنج شود و تقدم حمیات حاده بران گواهی دهد علاج هر چند ازاله این مرض امکان ندارد و بنا بر آنچه در تشنج استفراغی عام گفته شد لیکن آنکه [illegible] قوی تر

[illegible] احتیاط که چیزهای مرطب چون روغن بنفشه و کدو و بادام و شیره [illegible] و لعاب تخم [illegible] و بهی [illegible] استعمال نمایند و طریق استعمال مرطبات مذکوره آنست

که در دهن گیرند و غرغره کنند و بر زبان مالند و بر سر ریزند و ایضاً بر گردن و قفا و بیخ گوش [illegible] نمایند دوم آنکه عارض شود فالج یعنی استرخای زبان [illegible] علاج این قسم آنست که [illegible]

[illegible] حرکات اعضا [illegible] زیرا که علت [illegible] در زبان علاج نخستین تنقیه دماغ کنند و پس از آن [illegible]

[illegible] بر زبان بمالند [illegible] و ایضاً [illegible] غرغره نمایند [illegible] سوم آنکه حادث شود استرخا در زبان

[illegible] شرکت دماغ [illegible] زبان [illegible] اگر [illegible] تغیر [illegible] پیدا بود

علاج آنچه در فالج عام گفته شد بکار برند [illegible] چهارم آنکه رطوبت غلیظه در زبان گرد آید [illegible] تشنج امتلائی [illegible] علامت

این قسم آنست که زبان ثقیل شود و بدشواری حرکت کند [illegible] ثقل [illegible] پس اگر [illegible] نشان [illegible]

کوتاهی [illegible] علاج نخستین تنقیه دماغ کنند [illegible] غرغره نمایند

بر روغن [illegible] و ایضاً بر قفا جائی که [illegible] اعصاب محرک زبان [illegible] آب گرم ریزند تا عصب نرم کند [illegible] استفراغ

مهیا سازد [illegible] پنجم آنکه حادث شود ثقل اللسان [illegible] کلام [illegible]

[illegible] علاج آنچه [illegible] کذا قال الرازی فی [illegible]

اما آنچه [illegible] بزبان [illegible] ششم آنکه [illegible]

کوتاهی رباط که زیر زبانست سبب ثقل لسان شود و کوتاهی این رباط خلقی [illegible] از اندمال قرحه [illegible] حادث میشود و این رباط گاه باشد که تا طرف زبان [illegible]

[illegible] تا سر زبان [illegible] چیزی از سر زبان خالی [illegible] رباط [illegible] باشد که سر زبان خالی باشد [illegible]

[illegible] منقلب شده [illegible] علاج رباط [illegible] زبان قطع کنند [illegible] قطع احتیاط نمایند [illegible]

زیرا که اگر قطع عمیق شود [illegible] خون [illegible] و باید دانست که قطع رباط زبان [illegible] که زبان از دهن برآید [illegible]

فانه یکفی فی اطلاق اللسان و پس از قطع [illegible] خون [illegible] هفتم آنکه حادث شود ثقل اللسان از ورم صلب [illegible]

صلب بوده باشد [illegible] زبان [illegible] گرانی کند علاج

[illegible] هشتم آنکه [illegible] زبان [illegible] ثقل اللسان

پدید آید و لا علاج له **فصل در عظم اللسان** یعنی بزرگی زبان گاه بدان حدی رسد که در دهن نمی گنجد و زبان [illegible] از دهن بیرون

می آید و لذلک مسمی است باندلاع اللسان و سبب این مرض رطوبات فضلیه است که از سر بسوی زبان افتد و اجزای زبان آنرا تشرب کنند علاج

اگر آنجا علامت حرارت پیدا باشد و رطوبات منتشر [illegible] خون بود نخستین رگ زنند بعده [illegible] لعاب [illegible]

[illegible] بر زبان مالند و اگر حرارت نباشد و رطوبت منتشره رقیقه [illegible] استفراغ [illegible] زبان [illegible] در سرکه [illegible]

در سرکه [illegible] آمیخته باشند **فصل در استرخاء اللسان** هر چند در اسباب ثقل استرخای زبان شمرده شد به تفصیل لکن جهت بعضی فوائد زائد تفصیل

علیحده و مستقل گفته می آید علاج [illegible] غرغره کردن مفید باشد که گشادن رگ زیر زبان حاجت آید

۱۳۳

[illegible]

فصل در ضفدع و آن افزونی است صلب که در زیر زبان پیدا شود و چون بزرگ گردد آنرا ضفدع گویند و بعضی در وجه تسمیه گفته اند که شکل وی مشابه است بر ضفدع

لهذا ضفدع نامند و باشد که این افزونی چون بزرگ شود تکلم مشکل گردد و سبب آن مرض یا بلغم لزج است یا خون که طبیعت وی به تحلیل رود و مانعی ... علاج رگ زیر زبان

اگر خون غالب باشد فصد کنند و مسهل بلغم دهند و ادویه مقطعه ملطفه چون سرکه و نمک و زاج سوخته و زنگار و بیخ سوسن و مر با سرکه ... ضفدع مالند

و اگر این تدبیر کفایت نکند علاج به دستکاری است باید که بعد از بر آوردن ضفدع به سرکه و آب نمک مضمضه کنند و جراحت را اندازک نمایند ... دستکاری آن غلط کرده از زیر زبان

بیرون آرند و از قطع کردن رگهای زیر زبان باید که ... خوف هلاک است ... خون ... گاه با ... زیر زبان افزونی پیدا شود و اندرون وی رطوبت غلیظ

پر بود و چون این رطوبت را شکافته بیرون کنند بعد از چند گاه باز ممتلی شود و علاج وی از ادویه مذکوره حاصل آید اما نیکوترین تدبیر آنست که ... آن را ... ضفدع ... نامند

بالا ... پس پوست آنرا که خانه رطوبت است بمقراض بر دارند با احتیاط مذکور **فصل در تشقق اللسان** و این مرض از دو سبب بود یکی آنکه خشکی مفرط در دماغ مستولی شود و آن مزاج

... بطریق اعصاب ... زبان متعدی گردد و سبب اجتماع اخلاط شقاق پدید آرد از آنکه زبان عضو لیست نرم تحمل شقاق متعسر باشد ... از خوردن ... دود ... و

ترش ... و حرقت عارض شود ... و علامتش تقدم ... سوء مزاج ... در دماغ ... علاج ... دهن ... دارند و

با آنچه غذا سازند ... از روغن بنفشه ساخته بر زبان مالند و از اشیای ترش و تیز ... پرهیز نمایند در اصلاح مزاج دماغ کوشند ... حیار

بادرنگ ... بعضی ... این ... سبب ... شقاق ... و دوم آنکه اخلاط ... در معده گرد آید ... از آن

زبان ... متشقق سازد و علامت وی آنست که ... خلط ... علاج ... معده کنند

ماده بود ... دهن دارند و باقی ... **فصل در جفاف اللسان** و این بر دو قسم است یکی آنکه حرارت ... و علامت وی زردی زبان ... خشک

آن ... علامات ... صفرا ... بود ... در حمیات محرقه عارض شود و علاج ... لعاب ... دهن دارند و اگر ... تخم کدو ...

... تخم ... حیار ... بادرنگ ... دوم آنکه خلط ... بر سطح زبان آید ... حرارت ...

لیکن ... رطوبت ... غلیظ ... زبان ... علامتش ... علاج ... آب ...

پس ... بر زبان بمالند **فصل در حرقة اللسان** و این از چهار سبب یکی حرارت ... معده دوم حرارت دماغ سوم تناول چیزهای تلخ ... شود به

چهارم انصباب خلط حار بر زبان علاج در جمله انواع صواب آنست که چیزهای بارد چون شیره خرفه و کشنیز تر و لعاب اسپغول ... در دهن دارند ...

و مغز تخم خیارین و بادام و مغز تخم خربزه و مغز تخم کدو بر زبان مالند و اگر خلط گرم سبب باشد باخراج وی نمایند با استعمال ... و نوشیدن ... زبان از حرارت

... معده ... الوقوع ست و چون چنین باشد ... نوشیدن ... ضروری است ... دماغ بود **فصل در حکة اللسان** و سبب وی ... خلط

محترق ... در زبان خواه این خلط از دماغ فرو ریزد خواه از معده یا از بدن بسوی زبان مرتقی گردد و علامت وی آنست که زبان سرخ شود و آدمی از خارش زبان

... و چون ... آب گرم مضمضه کنند ... علاج ... تنقیه خلط نمایند ... زبان ...

آن ... تحلیل مضمضه کنند ... آب گرم ... تقطیع و تحلیل ...

در روغن گل ... زبان ... مواد ... که در زبان باشد نفع تمام دارد **فصل در تقشر** که بر زبان و سقف دهن ... بود

پوست جدا شدن ست و سقف حنک کام ... دهن ... گوشت ... دندان و سبب تقشر بخار گرم

خلنده تیز است که از بدن خیزد و غشا را که مجلل این اعضاست بسوزد و خشک کند و رطوبت را که سبب ... اتصال اجزای عضو ... سازد و سبب

بالضرور جدا شود و پوست باریک ... علامت وی آنست که چون آدمی دهن ... کام ... جدا شود ... پوست باریک سپید ...

ناصیه فصد علاج رگ قیفال زنند و حقنه لینه نهند و من بعد کلکانار و گل سرخ و برگ مورد جوشانیده دهان مضمضه کنند و اولی در علاج این مرض استعمال چیزی است که جامع باشد
تطفیه [illegible] فصل در بثور الفم علامتش بثیرها و جوششهاست که در دهن عارض شود و صفراوی تحلیل شود و درین مرض رنج بسیار باشد بجدی که از خاییدن اشیا
بازمیدارد علاج فصد کنند و بعد آن قرصها و طبیخ هلیله دهند و در ابتدا مضمضه نمایند بسرکه و گل سرخ و حی العالم و برگ عنب الثعلب و برگ و بیخ کاسنی و کشنیز و عدس و [illegible]
جوشانیده باشند فصل در قلاع و آن قرحه است که در پوست دهان و زبان پیدا آید و انتشار یابد و بسیار که تمام دهن را در گیرد و باشد که با طبقه داخلی تجاوز نشود و گاهی در
معده فرود آید و گاهی قرحی که در عمق عارض بود و متعفن باشد جالینوس آن را قلاع می نامد و جمهور اطبا چنین قرحه را آکله گویند و آن را بفصل علیحده ذکر کنیم و باید دانست که قلاع بر سه قسم است
یکی آنکه ماده وی خون باشد و علامتش آنست که با حرارت و حمرت بود و خصوصا که در دهن [illegible] برآمده باید علاج رگ قیفال یا رگهای زیر زبان یا چهار رگ بگشایند و طبیخ هلیله
و تمرهندی طبخ را لازم نمایند و بآب سماق یا بسرکه گل سرخ و کزبره و عدس و عنب الثعلب در آن جوشانیده باشند مضمضه فرمایند و گل سرخ و سماق و طباشیر و کشنیز و گلنار و عدس
و کافور باریک ساخته بر قروح پاشند و اگر قروح کریه الرائحه و بدبو باشد با دویه [illegible] کنند تا اجزای فاسد متعفن بردارد و رطوبت و صدید خشک نماید چون سرکه و نوشادر و نمک
یا شب و نمک و مانند آن و آنجا که از لذع سرکه بترسند بجای سرکه زعفران آمیزند دوم آنکه ماده وی رطوبت [illegible] بلغمی بود و کم حاجت بفصد افتد و علامتش آنست که قرحه سپید بود
و درد کمتر باشد و بسبب انتفاخ غشای دهن بورم رخو ماند علاج به اسهال [illegible] دهند و بعاقرقرحا و مویزج غرغره کنند و بسرکه و مامیران و هلیله که عاقرقرحا در وی
جوشانیده باشند مضمضه نمایند [illegible] التقلیع و تدبیر الباقی [illegible] سوم آنکه ماده آن سودای [illegible] محترق بود و این قسم بدترین اقسام است و علامتش
آنست که [illegible] سیاه باشد و الم و خشکی [illegible] و لذع [illegible] علاج به اسهال مطبوخ افتیمون دهند و در ابتدا از بهر انضاج [illegible] سماق [illegible] دهند و
[illegible] و [illegible] تا برگ [illegible] و پوست انار و گلنار و سماق و کشنیز [illegible] جوشانیده باشند مضمضه نمایند فصل در
آکلة الفم و آن قرحه [illegible] کریه الرائحه که از زبان [illegible] منتشر شود و [illegible] ماده [illegible] و غلظ [illegible]
[illegible] از سر [illegible] بالا [illegible] علاج فصد کنند و به اسهال مطبوخ افتیمون [illegible]
[illegible]
فاسد شود و [illegible] پس گوشت [illegible] سفت [illegible] یک [illegible]
هر یک [illegible] دست بسایند و بسرکه انگوری آمیزند و اقراص سازند و خشک ساخته بدارند و عند الحاجه [illegible] از سفوف [illegible] پوست انار [illegible]
[illegible] از هر یک [illegible] از گلنار [illegible] کاغذ مصری سوخته مازو [illegible] از هر یک ده درم سماق پانزده درم نمک [illegible] نوشادر از هر یک پنج درم [illegible]
بسرکه [illegible] اقراص سازند و خشک [illegible] بدارند و وقت حاجت بکار برند فصل در کثرت اللعاب و سیلان وی از دهن [illegible]
و این مرض را [illegible] حرارت و رطوبت [illegible] که در معده باشد و علامت [illegible] تقلیل غذا [illegible] حرارت [illegible] رطوبت
پس در خواب [illegible] سائل شود [illegible] علاج رگ [illegible]
و فواکه [illegible] سماق و عدس و گل سرخ [illegible] کاسنی تازه [illegible]
[illegible]
لعاب [illegible]
گندم [illegible] فصل در بخر الفم [illegible]
گویند که از دهن [illegible] معده [illegible]

۱۲۵

و جمیع رطوبات دیگر را باید ساخت و دفع گردانید و علامت این قسم آنست که تناول کم شود و درین قسم بسیار باشد که دندان سیاه شود و بواسطه تشبث بلغم از اصل

بسوی ذات دندان علاج تنقیه دندان آنچه پیش گذشت نماید پیر المعدة چنانکه سبیل الرطوبات گفته شد و بعد ازین شعیر در آب برنج آمیخته و قدری شکر افزوده تناول کردن

و بیاید آن را در غذا او نیز خوردن درین مرض مفیدست و باید که در اول صباح چیزی نخورد تا حرارت معده و گرسنگی شدید نشود دوم آنکه بلغم عفن در معده جمع شود و بخارات

متعفنه او در دهن متصاعد گردد و علامتش آنست که از خوردن و از نشستن بسکون بگیرد و کم گردد زیرا که سبب [illegible] زوال نمی پذیرد علاج قی کنند

بعد از آنکه ماهی شور و طبیخ ترب و لوبیا و شبت خورده باشد و ایارج و حب فیقرا و صبر طبیخ را فرود آرند و نقیع صبر با شراب افسنتین مفیدست و بعد از تنقیه زنجبیل پروده باید خورد

و اطریفل صغیر و گلقند عسلی و سکنجبین عسلی مداومت باید کرد و درین مرض اعتماد اساس بر زیادة اللحمة باشد چون کباب و قلیه پر مصالح و مانند آن سوم آنکه رطوبت فاسد عفن

[illegible] از سر بسوی دهن فرود آید و از آن اسنان متآکل و متعفن سازد [illegible] و علامت این قسم آنست که چون [illegible] این مرض مضمضه کنند بچیزی [illegible]

[illegible] الرائحه از سر [illegible] و اگر چه [illegible] ساکن شود و سبب عدم انقطاع [illegible] آنکه رطوبات فاسده

[illegible] رطوبت [illegible] باشد که رطوبت فاسد در [illegible] دندان [illegible] باشد [illegible]

بدان [illegible] علاج [illegible] تقویت [illegible] چیزی را که از سر بسوی دهن ریزد مضمضه کنند بسرکه که در وی آس و گلنار

پخته باشند و اگر [illegible] درین سرکه مطبوخ [illegible] بهتر باشد جهت خوشبوی دهن و تقویت [illegible] حب المسک در دهن دارند صفت حب المسک قرنفل

قرنفل خولنجان عاقرقرحا از هر یک یک درم گل سرخ صندل بلیله از هر یک [illegible] طباشیر نیم درم مشک کافور هر یک [illegible] کوفته و بیخته با آب بهی و گلاب حب سازند چهارم آنکه

سوء مزاج گرم متعفن در عمور افتد و رطوبات آنرا فاسد سازد و این قسم از برآمدن خون [illegible] خالی نباشد علاج رگ قیفال زنند و طبیخ هلیله دهند و بسرکه مضمضه کنند که در قسم سوم

ذکر یافته مضمضه نمایند و اگر [illegible] باشد بسبب [illegible] بواسطه رطوبت [illegible] علاج [illegible] سبب [illegible]

استعمال باید نمود و [illegible] بسبب [illegible] رطوبت [illegible] بسیار باشد [illegible] الاعتدال [illegible] گل سرخ [illegible] سبب ضعف بوده

[illegible] کفایت کند و باید که [illegible] سرکه مضمضه کنند [illegible] ادویه استعمال نمایند پنجم آنکه رطوبت [illegible] دندان [illegible] علاج اگر فساد

در دندان بسیار باشد یعنی اجزاء دندان [illegible] فاسد شده باید که آن دندان را [illegible] سازند و بر کنند و اگر فساد در بعضی اجزا باشد اجزاء فاسده را با آهن که مخصوص

باین کار بود [illegible] لطیف [illegible] الکشر [illegible] دندان [illegible] اگر مرض [illegible] آس [illegible]

ساخته باشند استعمال نمایند [illegible] مرکب از مازو و پوست انار و زاک سیاه و صمغ عربی و [illegible] ششم آنکه [illegible] سبب بخر بود و این عارضه در آخر سل پدید آید

فصل در ورم لثه و این را سبب یکی خون عارض [illegible] دوم رطوبت قلیل الحرارت [illegible] علاج رگ زنند و طبیخ هلیله و

[illegible] طبیخ [illegible] بسرکه که در وی آس و گل سرخ و گلنار [illegible] جوشانیده باشند [illegible] که از طباشیر و

گل سرخ و تخم خرفه و نشاسته و کتیرا و صمغ عربی [illegible] باشند [illegible] طبیخ [illegible] بنفشه و تخم مرو خلوس خیارشنبر حل کنند و تمضمض نمایند تا

[illegible] تحلیل کنند [illegible] علاج [illegible] ایارج خورند [illegible] مازو [illegible] آمیخته باشند غرغره کنند تا هم قبض و

تقویت حاصل آید و هم تقطیع و تحلیل ماده **باب در امراض لب** و وی مرکب است از عصب و گوشت و عضله و شریان و ورید و فائده آن ستر دهن

حفظ [illegible] و اعانت تکلم [illegible] دهن [illegible] زیرا که مزاج [illegible] مزاج [illegible] و نهایت [illegible]

[illegible] و نهایت [illegible] اقتد [illegible] و این باب مشتمل است بر دو فصل **فصل در بیاض الشفه** یعنی

سپیدی لب [illegible] این مرض فساد خون است [illegible] و نقصان حرارت اعضا است زیرا که درین صورت قوت مغیره ضعیف میشود [illegible]

۱۲۶

می شود و اگر ازاله شده و آنکه لب سرخ رنگ است و در انگشت ... که شیر و لاغر سپید گوشت شود و بجانب دیگر آنجاکه تا سبب تری باشد پسته تبرید بی مایه علاج تقشیر لب است
بکار برند و از البقول و هر بسیار چیزی که آب دارد ... باشد و پوست پیه ... اگر بیاض سبع التقشیر بود و جبر و معاش حرارت غریزی و لطیف خلط لبنیه روغن بادام و ...
و یا شمس و فلوس ... میشکافند فایده باشد که بیاض سبع التقشیر بود و این دلالت کند به پوست ساز و جبیا حرارت غریزیه نشفد که با وجود اسباب بیاض مستوسل گشته و علاج
تقشیر اللسه بهمین طریق گفته می آید **فصل در تشقق و تقشیر و جفاف لب** سبب تشقق و جفاف لب همان است که در شقاف و شقاق زبان و تقشیر وی گفته آمد و کرنک علاج
وی و نیکوترین تدبیر جهت التقشیر الیدین دو اسب بهدانه و خطمی و تخم کتان بر لب و فیر و طی که از پیه بط یا ماکیان ساخته باشند هر چند پیه او از اعلی یا اسفل ... مقصود الیدین و صمغ ...
ترین چیزها است و عجب ترین ادویه درین مرض آنست که از دو ... اسفیداج و نشاسته و کثیرا یکسان ... در پیه ... آمیزند و بر لب نهند و باید که موضع شقاق و تقشیر را ... و انگاه بالند و هر علاک
بر لب نهند پوست انار و مغز تخم مرغ بریان بهم پاشند و از سیر دهانه و نمک و گوشت آهو و اسب ... و آنچه سفر انگیز و دیر هضم باشد پرهیز نمایند **فصل در اختلاج الشفه** و این بر چهار قسم است
یکی آنکه بمشارکت فم معده افتد و وی چنان باشد که ماده سوداوی بسوی معده ریزد و بدان سبب معده گاهی بهر دفع منقبض شود و گاهی بهر استراحت منبسط گردد و چون سطح دهن
بسطح معده اتصال دارد و این غشاء که بهیا متصل است فی نفسه ... واقع گشته بالضرور حرکت معده با ... لب گراید بهر آنکه جسم ... چون از یک طرف متحرک بود طرف اخیر بالضرور
در حرکت می آید علامت این قسم آنست که با غثیان و خفقان بود و قسم مذکور مقدمه قی ست دوم آنکه بمشارکت عصب که از دماغ بر لب رسیده است عارض شود و این وقتی باشد که ماده سوداوی
در دماغ گرد آید و بهر دفع وی متحرک گردد و دماغ بحرکت انقباضی و انبساطی متحرک شود و بتوسط عصب اختلاج در لب پدید آید و این قسم مقدمه اللقوه و صرع افتد سوم آنکه باد غلیظ درین جایگاه
متولد شود و اختلاج آرد و این قسم ثالث ... عام و در فصل اختلاج مطلق که در باب امراض ... گفته شد قسم چهارم آنست که گاهی باریک که در لب است از خون ممتلی شود و بسبب
قوی بهر دران عارض گردد و بخار منفصله ... ریاح ساز دو ایضاً کثافت مسام آرد و ناچار آن ریاح از تحلیل باز ماند و اختلاج پیدا کند و علامات خون ظاهر است
علاج رگ قیفال زنند و تقلیل غذا کنند و در تفتیح مسام عضو کوشند **فصل در تقلص شفتین** و این مرض بر سه قسم است یکی آنکه مولود می بود یا طفل بواسطه نقصان
ماده و این قسم در ایام طفولیت ... که طفل در نشو است اصلاح میگیرد ... نرمی اعضا و قبول ... شکل ... اصلاح آنست که لب متقلص یعنی در هم
کشیده شده را است کنند و بهیئت بایست آرند و هم بران شکل بربندند تا درست بماند دوم آنکه تشنج استفراغی تقلص گرداند و لا علاج که سوم آنکه تشنج امتلائی سبب
باشد و علاجش ... استفراغ است و روغنهای گرم مالیدن چنانچه در تشنج امتلائی ذکر یافته **فصل در بواسیر لب** و این بر دو گونه است یکی آنکه غلیظ کمد اللون مقدار ... انگور
خرد در لب زیرین پدید آید و در سطح آن ثلمه ... بود و درین اقسام لب ... باشد ... دوم آنکه توته سیاه مشابه ... در لب زیرین ... کنند درین
قسم در ... سرطان مر عضو را می برانند و ... باطل ... گاه باشد که بواسطه کثرت ماده و استحکام فساد از سبب بالا نیز تعدی نماید بلکه بعضی اجزاء
روی را نیز در گیرد و سبب بواسیر لب خون سوخته است که از شعب رگها بیرون آید و درین موضع جمع شود علاج رگ قیفال و چهار رگ زنند و مطبوخ افتیمون تنقیه نمایند
و پس از تنقیه بنگرند که بواسیر سیاه رنگ است یا احمر اللون اگر سیاه باشد بر لب شرط زنند ... تا ماده از نفس عضو ایضاً مستفرغ شود و بعد از شرط سرکه بمالند تا خون
منقطع گردد و اینقوم مقام الکی اما اگر سرخ بود درست از شرط زدن باز دارند و هرگز متعرض باین نگردند زیرا که ماده وی خونی است که از اطراف شرائین
منبعث گشته و از آنکه درین هنگام شرائینها ممتلی و منتفخ می باشند که بعد استعمال حدید خوف است که شریان بریده شود و احتباس خون متعذر گردد لیکن
واجب است که درین قسم بعد از تنقیه بدن باستعمال ضماد عدس ... اقتصار ورزند **صفت ضماد** بگیرند عدس ... و اکلیل ... خطمی
اندر آب بپزند ... ادویه مطبوخه را با ... بیضه و پیه ماکیان سرشته ... **صفت مرهم** بستانند مرداسنج و اسفیداج و زعفران و
شب باریک ساییده و در شمع و روغن بادام آمیزند فایده ... بواسیر ... و علاج های مذکوره زائل نگردد تدبیر آنست که لب را در طول ...
بشکافند و کناره ... کفایت ... از فتایلات ... اصلی تواند آمد از مقراض قطع نمایند و بعده ... که از انقلاب برآید

... تیغ الدم چون امتلاء عروق و ورم و آماس باشد پس آنکه فصد کنند ... فصل در آماس لب سبب آن یا ریزش اخلاط بود ... علامات ...

اگر از اخلاط باشد علاج نخستین تنقیه بدن کنند بحسب خلط از فصد و اسهال و پس از آن استفراغ ضماد نمایند به چیزی که تحلیل کند و قبض چون حضض ... گلاب ...

و اندر انتها مرهمی که از روغن بادام و موم ساخته باشند استعمال نمایند و باید که گرم شستن مبالغه ننمایند ... اشیاء محلل چون شبت و بابونه و اکلیل الملک ... سازند و در سرطان

اگر درست بکار باید و هیچ ضماد محلل و گرم استعمال ننماید ... اگر تحلیل نپذیرد ... از چیزهای خشک ... تحلیل ... لازم باید شمرد

فصل در قیح لب سبب ... صفرا علاج رگ قیفال زنند و مطبوخ هلیله ... فصل در قروح لب سبب ... اکثر تقیح ...

علاج مرهم اسفیداج بر نهند و ایضاً مرداسنج ... روغن ... باشد ... بکار برند فصل اندر سوء مزاج ساذج

لب ابتدا اگر سوء مزاج گرم باشد لبها سوزد و از هوای سرد و آب سرد راحت پدید آید اگر سرد باشد ... سرد و خشکی ... لبها کبود شوند ... اگر خشک باشد پیوسته لبها

بطرقد و پوستهای باریک از وی جدا شود و اگر تر باشد پیوسته لبها فرو آویخته باشد و سست و نرم بود و سوء مزاج تر زود لب را ضعیف کند بدان سبب بر سخن گفتن یاری نتواند داد

علاج اندر سوء مزاج گرم تر کنند آب کاهو یا آب خرفه یا آب کشنیز تر یا آب لسان الحمل یا آب عصی الراعی یا آب کاسنی یا گلاب تر نموده به یخ سرد کرده بر لب نهند

و اسپغول بگلاب تر کرده به یخ سرد نموده طلا کنند و صندل سفید و گلاب و کافور لب را تر دارند و اندر سوء مزاج سرد ... سوده با روغن بان و عاقرقرحا سوده با روغن یاسمن

و جند بیدستر با روغن نرگس و روغن سوسن بر لب طلا باید کرد و اندر سوء مزاج خشک گشنگاب و روغن بادام خورند و لعاب اسپغول و شکر نوشند و پیوسته لب را بر روغن

بنفشه و نیلوفر و مغز کدو چرب دارند و موم روغنها که از این روغنها ساخته باشند بمالند و دیگر تدابیر در شقاق گفته شد و اندر سوء مزاج تر بعلاج لقوه رجوع باید کرد و هر چند ...

دست از تنقیه باز نباید داشت فصل در آکله که بر لب افتد معالجه وی از اکله الفم بجویند باب دوم در اسنان و لثه بدانکه نزد حکماء اطبا اختلاف است

که گوهر دندان استخوان است یا عصب و هر واحد بر اثبات مطلب دلیلی آورده اند آنانکه از استخوان می شمرند بنابر سختی گوهر ... قائل اند میگویند اگر حس داشتی از تراشیدن

و سائیدن آن الم پدید آمدی اما الم قلیل که بعد از قطع ... یا سوء مزاج ... که با اصول دندان ... گشته یا ورم ...

تمام ... حس در دندان ... عصب ... اگر ...

و خدر ... الحق آنست که گوهر دندان استخوان و عصب ... دماغی ... عصب ...

... جالینوس ...

قول را اختیار کرده و شیخ و تابعان ... آنست که گوهر دندان از نطفه است چون استخوان و عصب ... از غذا ... یعنی از خون چون گوشت

... فصل در وجع الاسنان

و این بر ... قسم است یکی آنکه از سوء مزاج گرم ساذج عارض شود و علامتش گرمی ... است و از گرفتن آب سرد در دهان راحت یافتن و در لثه سرخی بغیر ورم پدید آمدن علاج

سرکه و گلاب در دهان گیرند ... کافور ... روغن گل در دهان داشتن مفید است ... افیون با این روغن ...

ایضاً سرکه و نمک بهم آمیخته در دهان داشتن مفید است و اسپغول با سرکه ... بر دندان نهادن مسکن وجع است دوم آنکه ... بود و علامتش

سرخی و آماس لثه و وجع ثقیل ... اگر سبب در نفس دندان بود در طول دندان الم محسوس شود و اگر سبب در عصب باشد الم در ... پدید آید علاج

رگ قیفال زنند و ... حجامت کنند یا ارسال علق نمایند یا چهار رگ بگشایند بحسب احتیاج و چیزهای مناسب تلیین طبع بعمل آرند و هر تسکین آنچه در ساذج

گفته شد بکار برند بهترین اشیا عنب الثعلب و آب کشنیز و آب لسان الحمل در دهان داشتن ... سوم

آنکه ماده صفرا باعث وجع بود و علامتش آنست که درد ... باشد ... علاج

۱۲۹

بتنقیه صفرا بطبیخ هلیله و ترنجبین خورند و بتسکین وجع پیوسته بمانع ... و آنچه گرم است مضمضه کنند تا حرارت غریزی اثری ننماید و ترشح پس نفوذ کند آن
حرارت عیان شود اثر دوی که برودت تسکین یافته ... سیم آنکه سوء مزاج بارد مادی موجب باشد علامتش آن است که تشنه خوردن آب سرد ... آید و علاج کنند
و دیگر مثل آنچه گرم در دهان ساکن شود علاج آنچه در بلغمی گفته آمد از تنقیه و مضمضه و داغ و ... فلفل باریک ساخته با عسل آمیزند و بر بیخ دندان مالند و در طعام ادویه گرم
گرم و زعفران دارند فایده دهد و سوء مزاج ... نیست الا سوء مزاج یابس ... گاه باشد که بسبب ... اجزای عضو ... آنکه بلغم
سبب وجع شود و علامتش آن است که ... شود و گرمی ... خواه گرمی ... بالقوه بود یا بالفعل ... و از آثار حرارت ... علاج ... بلغم
بلغم ... عاقرقرحا و عاقرقرحا ... سنبل ... مضمضه کنند عاقرقرحا و ورق ... زنجبیل ... و فلفل
بلریک ساییده بمالند و تریاق اربعه و تریاق الاسنان با فلونیا در بیخ دندان گذارند ... منجذب شدن ماده از دندان ... کنند ... استعمال ...
... گرم کرده ... گرم باشد ... جذب ماده ... ساکن گردد و باید ... واقع شود که ... تا آنجا
واکنجان باشد که پس از خوردن طعام تا چهار ساعت ... کنند پس ... طعام ... که ماده ... بدان منع
منجذب شود و موجب ... وجع گردد صفت تریاق الاسنان جند بیدستر ... فلفل و افیون ... ساییده و کوفته با عسل آمیزند
پس اگر از این تدبیر درد ساکن شد فهو المراد و گرنه بدان داغ دهند یا مخدرات استعمال کنند و منفعت داغ آن است که برودت مزاج زایل کند و آن عضو را
قوت دهد و تحلیل مواد نماید فایده مخدرات آن است که دندان را بوسیده سازد و بدندان سبب قوت ادویه ... ماده ... تحلیل کند و طریق داغ ... گذارند
یکی آنکه از ... آهن میله سازند و انبوبه بر دندان ماؤف گذارند پس آن میل را بر آتش سرخ نمایند و در جوف انبوبه در آرند تا بدندان رسد ... نهاده و ... بازآماده
کنند تا که خوب داغ شود دوم آنکه گرد آگرد دندان بخمیر در گیرند ... روغن ... دندان ... گرم کنند ... که جوش زند ...
برگیرند بر آن دندان ریزند بقدری که ... خمیر ... ساکن ... و ایضاً از مخدرات ... یعنی پوسیده ساختن آن است که
قوابل ... باریک ساییده شیر درخت انجیر آمیزند ... بر دندان ... زنجبیل ... باشد ... گذارند و باید که قبل از
استعمال مخدرات دندانهای دیگر را ... تا ... در ... اجزای ... الطرف ... شود ... هنگام
کوفتن ... ششم آنکه ... باشد که معده ممتلی شود از ماده غلیظ ... دندان پیدا آید علامتش آن است که ...
شکم سیری ... علاج ... غذا ... طعام ...
سیوم ... در دندان گذارند ... دندان ...
دندان را فاسد سازد و سبب ... انکسار و انصداع ... علاج ... دندان ...
عاقرقرحا و افیون ... باریک ساخته با شیر زنان یا شیر گاو ... بر دندان ...
از اجزا ... هشتم آنکه ... دندان ... استعمال ... موضع علاج
بتنقیه ماده ... تحلیل ... گرم ...
صمغ البطم و فلفل ... باریک ساخته و با عسل آمیزند و بر دندان مالند ... تناول کنند نهم آنکه
کرم در دندان متولد شود و وجع پیدا کند ... بدان گردد علاج
تخم گندنا و تخم بنج و تخم پیاز با موم آمیزند ... آتش ... دندان ... و دیگر ... دندان ...

اگر ما بچیزی خوردن افتند فائده کند [illegible] حفظ صحت دندان آنست که باید که چیزها را [illegible] تا دندان وی از آفات محفوظ ماند یکی از تحرز و بسیار خوردن چیزها [illegible] و از اغذیه

سریع الفساد چون شیر و ماهی [illegible] و از سودن چیزهای سخت [illegible] دوم ترک کردن بسیار [illegible] کنند [illegible] سوم چیز سخت چون جوز و بادام و فندق به دندان نشکنند

چهارم از خائیدن علک [illegible] پنجم [illegible] ششم از چیزی ترش [illegible] پرهیز کنند هفتم چیزی سخت سرد و سخت گرم تناول [illegible]

[illegible] دندان را [illegible] چون [illegible] هشتم چون طعام خورده باشد خلال کنند [illegible] دندان [illegible] لیکن اندر خلال کردن چندان

مبالغه نباید کرد [illegible] گوشت بن دندان آزرده شود [illegible] و مسواک کنند و اندر مسواک کردن مبالغه [illegible] کنند [illegible] مسواک که چوب نرم [illegible] چون اراک زیتون

دندان [illegible] بر روغن [illegible] اگر مزاج دندان گرم بود روغن بمالند و اگر سرد باشد روغن بان یا روغن [illegible] بهتر است که نخستین انگبین بر دندان بمالند بعده

بر روغن [illegible] گوشت [illegible] بر دندان [illegible] نمک [illegible] خواه نمک [illegible] دو بار گوشت بن دندان [illegible] کنند و ماده را

[illegible] صحت دندان [illegible] با آتش بریان کرده و اندر سرکه [illegible] کل [illegible] مزاج دندان [illegible]

دوائی که حفظ صحت آن نماید [illegible] گری معتدل [illegible] مزاج سرد یا گرم شده باشد [illegible] گرم یا سرد اختیار باید کرد [illegible] مزاج بیان او وجه

[illegible] سوخته [illegible] برگ [illegible] پوست درخت توت و دیگر او وجه [illegible] سوخته [illegible]

[illegible] سوخته [illegible] کبر و کبر [illegible]

[illegible] سوخته [illegible] معتدل [illegible]

فصل در فرسش دندان [illegible] گویند [illegible] خائیدن [illegible] کند [illegible] دندان [illegible]

[illegible] دندان [illegible] بسبب [illegible] دندان [illegible]

[illegible] **علاج** اگر مزاج گرم بود برگ [illegible] خرفه [illegible] گرم

[illegible] دندان [illegible] اگر [illegible] مزاج گرمی [illegible] گرم کرده بر دندان [illegible]

[illegible] روغن [illegible] بر آتش نهاده باشند [illegible] بر دندان [illegible]

[illegible] دندان [illegible] اگر [illegible] سرد [illegible]

[illegible] بسیاری آب دهن **علاج** [illegible] دندان [illegible]

[illegible] گرمی دندان درد کند [illegible] سخت

[illegible] **فصل در دفع** [illegible] الاسنان [illegible]

[illegible] دندان [illegible] طعام و شراب گرم یا سرد [illegible] سردی [illegible] دندان [illegible]

[illegible] دندان **علاج** [illegible] دندان گرم [illegible] درد دندان گیرند

[illegible] گرمی [illegible] دندان

[illegible] چون [illegible] دندان [illegible]

[illegible] گرم [illegible] دندان [illegible]

[illegible] دندان [illegible] سازند و تریاق بزرگ

و روغن بلسان [illegible] نهایت مفید است وکذلک روغن [illegible] گرم کرده [illegible] و اقسام [illegible] حرارت شدید که بدندان افتد یا دندان آنرا فاسد سازد [illegible]

نمایند [illegible] و [illegible] گردد چنانچه در قسم اول بیان گشت [illegible] دندان [illegible] و درین قسم حرارت [illegible] سبب [illegible] مساواک [illegible]

[illegible] این قسم [illegible] است [illegible] دندان [illegible] گرم [illegible] سرخی [illegible] باید باشد که رنگ دندان نیز [illegible] علاج [illegible] روغن گل [illegible]

[illegible] نیز [illegible] بر دندان [illegible] برگ و ساق [illegible] تخم [illegible] **فصل در تاکل و تفتت و تثقب** و تداوی این مرض [illegible] آنکه رطوبت

[illegible] دندان [illegible] گردد [illegible] آنرا فاسد سازد [illegible] تاکل [illegible] آنست که [illegible] دندان [illegible] رنگ [illegible] شود [illegible]

[illegible] علاج [illegible] تقویت دندان [illegible] نماید [illegible] تاکل [illegible]

[illegible] دندان [illegible] گشته [illegible] دندان [illegible] باشد [illegible]

تاکل [illegible] باید [illegible] پاک کنند [illegible] تاکل [illegible]

[illegible] روغن زیت و آب [illegible] شود [illegible] آنکه [illegible] اسکت [illegible] دندان

[illegible] دندان [illegible] گردد [illegible] تحلیل قوی [illegible] باشد

[illegible] شود [illegible] دندان [illegible] علاج [illegible] لعاب اسپغول و شیر [illegible]

و روغن [illegible] دندان [illegible] کنند [illegible] علاج [illegible] فائده [illegible] و حصول

[illegible] حرارت [illegible] این مرض [illegible] باستعمال ادویه مناسبه [illegible] تبدیل مزاج

[illegible] وجع الاسنان ادویه [illegible] دندان مناسب [illegible] ذکر کرده شد **فصل در حضر** [illegible] آنست که چیزی [illegible] و [illegible] دندان [illegible]

[illegible] باشد [illegible] دندان [illegible] رنگ این [illegible] سیاه باشد یا سبز یا زرد [illegible] رنگ استدلال توان کرد

[illegible] دندان [illegible] شود [illegible] و [illegible] حرارت [illegible]

شود [illegible] دندان [illegible] حرکت زبان [illegible] اصول [illegible] باقی [illegible]

[illegible] از مسواک کردن [illegible] **علاج** [illegible]

پس اگر حضر صلب سخت باشد [illegible] آهن [illegible] دندان [illegible] سازند [illegible]

[illegible] استعمال نمایند [illegible] **فصل در تغییر رنگ دندان** [illegible] دندان [illegible]

[illegible] دندان [illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] دندان زرد [illegible] سرکه [illegible] کنند [illegible] سرکه [illegible]

بر دندان گذارند و اگر سیاه باشد [illegible] روغن گل [illegible] استعمال نمایند و اگر رنگ دندان [illegible] روغن [illegible]

[illegible] روغن [illegible] دندان [illegible] آنست که [illegible] تخم [illegible]

[illegible] دندان [illegible] کنند [illegible] آنست که تخم [illegible] گفته شد که تخم [illegible]

[illegible] دندان [illegible] سیاه [illegible] زرد [illegible] صفرا است و سیاه [illegible] سودا [illegible]

[illegible] دندان [illegible] صفراوی [illegible] سودا [illegible]

١٢٣١

رو حت بهین آفت نه اینجا **فصل در تحرک و جنبیدن و افتادن اسنان** و این مرض بر سه قسم است قسم نخستین آنکه کودکان عارض شود و سبب جنبش

کشاده شدن ادراکست و افزاری تشنج پیدا و جمع از بیشتر اریقه آنکه گوینده که دندان در دهن کوتاه است قسم دوم کرشایع اند بواسطه نقصان لحم و دندان سست شود و لاغری آن علامت آنکه

این نقصان از قبیل بول ست که بسبب تحلیل رطوبت غریزی پیدا واقع میشود و درین مرض لا علاج گفته اند قسم سوم آنکه سبب جنبش کشادن آن آب باشد و نیز ترشح غیبت دیگر

کالری دیگر رعیان باشد کما بعرض للشبان و این بر دو جهت یکی آنکه غذا نرسد و پیدا انسب در گوشت بن دندان که میان دسک آنست نقصان ضعف پدید آید و علامت وی آنست که

لاغری بدن و غور و ون پدید اشود و زالشراز الم و ناکل و تعفن واستر خاء و فساد اثری ظاهر شود و این نوع سبب آنچه گاهی افتد که گرسنگی متوالیه کشیده باشند علاج آن اغذیه محفوظه به پرهیزند

و بهر تطلیب بدن و دماغ اغذیه مرطبه تناول کنند و سکون زنند و بر شکم سیری خسپند و چیز آچرب و تیز بمالند و پس از حصول ترطیب بهر تقویت اصول دندان گل سرخ و طباشیر

و عدس و نمک و کز از و در ماننده آن هرچه قابض بار د بود باریک سائیده بر اصول ری باشند دوم آنکه رطوبت رقیقه سست ساز لثه و عصب مسلط بر دندان او علامت وی آنست که لثه

سستر خی و مترل بود و بچیزهای گرم و سرد متضرر بود و دندان ازو بیا شدوه بهنگام آنکلم کزیز و دهان پرز درد بیخ دندان در آید بسیار سردی و لعاب بن سائل شود علاج آنچه در فالج گفته شد

از تنقیه و غرغره بکار برند و تلطیف چیزهای گرم قابض چون عاقر قرحا و پوست بیخ کبر و فغار و سعد و شبت و درود بنبل مضمضه کنند ایضا اشیای قابضه مجففه بر لثه و دندان باشند

و بر فلک طلا نمایند سوم آنکه آماس گرم در لثه افتد و بسبب لثه از دندان جدا شود و علامت وی وجود ورم و شدت وجع و ضربان علاج رگ زنند و حجامت کنند و مسهل خورند

بحسب احتیاج چنانچه در ورم لثه مذکورست و پس از تنقیه در ابتدا ادویه قابضه بارده چون طباشیر و پوست ملبل زند و گلنار و سماق بر لثه بمالند و با سیلان الحل غرغره مضمضه کنند

و در انحطاط چیزهای محلل چون آب گشنیز و روغن گل مضمضه نمایند چهارم آنکه لثه مسترخی شود و از دندان جدا گردد بواسطه نوع ضعف در لثه و قلت خون آن چنانچه بیا قهین

افتد تا آنکه رطوبت هر چند سبب وی باشد و علامت وی آنست که لثه سپید بعض باشد و خیانی محسوس شود که خون فزونی نیست و علاهرست که گوشت سپیده مسترخی و از آن بسبب خون پدید

می آید ایضا آنچه در طولی گفته شد این قسم و اسباب علاج بهر تقویت و تولید خون صالح چون گوشت نیمه برشته و جوزه مرغ و زرده بنیمرشت تناول کنند و بر آیند بسبب خون

سور لثه چیزهای گرم چون سعد و سنبل و عود سوخته و مصطکی در سنه بر لثه بمالند پنجم آنکه ماده تیز اکال بر لثه ریزد و گوشت آنرا بخورد و ناقص سازد و بدان سبب در استحکام

اصول دندان فتوری را و یا بد و دندان بجنبد و علامتش ظاهرست علاج رگ زنند و مسهل خورند و حجامت نمایند و ارسال علق فرمایند و سماقیه و رمانیه تناول کنند و از شیر تازه

و گوشت و هرچه خون افزاید پرهیز کنند و مداومت کنند و دوم الاخوین و اسپرو آس و کندر سوده و کوفته و بیخته و عفص و سرکه با عسل آمیخته بر لثه نهند تا گوشت فاسد را فانی سازد

و باقی را قوت دهد و از قبول فساد محفوظ دارد و اگر در لثه عفونت راه یافته باشد ادویه تیز استعمال نمایند چون فلفل و زرنیخ و باید که دفع این دو با عجز گوشت فاسد اتفاق مفید

ریش آید و در کردن دو مضمضه کنند بسبب کشتم آنکه ضربه یا سقطه موجب تحریک شود علاج چیزهای قابض و مسدد و بارد که بارها ذکر یافته با سیک ساخته بر بن دندان نهند و اگر بدین تدبیر

اصلاح نگیرد بیخ آن را با آهن گرم کرده داغ دهند یا بسلسله زر یا نقره آنرا با دندان همسایه بر بندند و بالای آن ادویه مذکوره نهند تا استحکام یابد فائده هرگاه دندان درد کند یا

بجنبش آید دو اسو ده بجهت یا کندن آن شود بیخ آن مستحکم باشد باید که ادویه استعمال نمایند تا بیخ سست گردد و دندان آسان بر آید زیرا که اگر دندان با بیخ مستحکم را بکنند و درد

عظیم تولد کند و تب و صداع و درد چشم آرد و باشد که کناره فک را بشکند و بر هنه سازد اما بدیر تسهیل القلع که نخستین گوشت بن دندان را مبضع بیار ند پس دارو بر نهند تا قوت دارو

بزودی به بیخ در رسد و او بیکی با این کار آید میست بگیر ند پوست درخت توت و عاقر قرحا و زرنیخ بکوبند و در سرکه بخیسانند و با آفتاب نهند تا چون انگبین شود پس بر بند بار بر بن دندان

طلا کنند و زمانها دیگر یابد بلکه پوشیده دارند بخیر دیگر چیزهای دیگر که اثری در دیگران شنیده شود و نوع دیگر بستانند پوست درخت توت و پوست بیخ کبر بیخ زر و عاقر قرحا

و نیز چو سوخته شیرم و بیخ حنظل از هر یکی ابتدا رست و همه را کوفته و بیخته بسرکه تند سرشته سه روز نهند پس طلا نمایند نوع دیگر زرنیخ احمر بسرکه پرورده بر آنجا گذارند و بیخ دندان را

بزودی سست کند و دیگر سرکه که انجیر بست کنند و شیر انجیر خام هم درین باب قوی است و برگ انجیر تر باریک سائیده نیز نافع است **فصل اندر تدبیر دندان کودکان**

که با سانی بر آید باید که بر فلک طفل سیمین هر روز دندان روغن و مسکه و پیه مرغ و مغز ساق گاو و مغز استخوان آن بمالند و مغز خرگوش پخته مالیدن سود مندست

۱۳۲

و مالیدن

[illegible] و ... انگشت [illegible]

[illegible] دندان [illegible]

فصل در تزاید سن و این [illegible] **قسم اول** [illegible]

غذا را [illegible] دندان [illegible] و ذلک لا یکون الا [illegible] الماده فی الاسنان و این قسم

اول [illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] دندان [illegible] **علاج** [illegible] تقویت دماغ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

[illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] دندان [illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] **فصل در حکة الاسنان** و این [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] **فصل در صریر الاسنان فی النوم** [illegible]

[illegible]

[illegible] **علاج** [illegible] تقویت دماغ [illegible]

[illegible] **فصل در ورم اللثة** [illegible]

[illegible] **علاج** [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ... مانند آنکه آب ... بر گرد ... [illegible] ... آنرا تحت ... [illegible]

[illegible] ... علاج نخستین ... [illegible]

... توجه نمایند **فصل در لثه** و اسپیده دوی آنست که از گوشت

... [illegible] ... الانقلاع ...

... علاج ... **صفت** ... [illegible]

... [illegible] ... گرم

باشد ... [illegible] ... **صفت** ... آتش ... خاکستر ... گل سرخ خشک آمیزند

و ... [illegible] ... **فائده** ... بطبیعت او گرم

و خشک است ... [illegible] ... راه نیافته لیکن بواسطه

آنکه خون ... [illegible] ... **علاج** فصد کنند و تقلیل غذا نمایند ... **فصل در قرحه** ناصور

که در لثه افتد ... [illegible] ... گوشت ...

... [illegible] ... **اول** ... [illegible] ... بادویه تیز

... [illegible] ... گوشت ... [illegible]

... [illegible] ... **دوم** ... ناصور ... [illegible] ... باشد

... [illegible] ... گوشت ... [illegible]

... **فصل در نقصان و استرخاء** گوشت بن دندان ... [illegible] ... تحرک الاسنان بیان

... [illegible] ... گل سرخ ... [illegible]

... [illegible] ... **فصل در گوشت زائد** ... [illegible]

... [illegible] ... **علاج** ... گوشت ... [illegible]

... **در امراض حلق و لهات و مری و قصبه ریه** ... [illegible] ... حنجره

... [illegible]

... [illegible] ... گوشت ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... حنجره ... [illegible]

فصل در ورم لهات ... [illegible]

ازو سبب کیفیات ماده تحلیل کرده بنابرچه گفته شد که چون ورم عارض شود تحلیل السبب علاج رگ زنند و بیرون ماده بسر که و گلاب غرغره کنند مثل سماق و صندل و کافور و

گلنار و کشنیز بر ملازه و اللهاة طریق که در ادویه گفته شد که میخورند یا در آلتی که شبیه ملجام میباشد مخصوص باین کار است ادویه بر نهند و برکشند دوم آنکه صفراوی بود و علامت آن

وجود تلخی و التهاب شدید است و غلبه تشنگی و خشکی دهن و درد و رمد صفراوی نسبت بخون بیشتر میباشد و سرخی علاج بهر تسکین طبیع در نقوع تمر هندی و شیر خشت حل کنند و

بنوشند یا سکنجبین مطبوخ خیار شنبر آمیخته بخورند برای ردع لعصاره عنب الثعلب و کاسنی و ربوب الفواکه چون آب عنب و توت شامی و درد و حب الآس غرغره کنند و اگر فربه شدند

تو القفا و فرط ماده متحجر شود جهت کثرت ماده نفع را دوا بهم رساند چیزی که محلل و ملین بود بغرغره بفرمایند چون لعاب اسبغول و لعاب حلبه و خطمی و تخم مرو و بنفشه و کشنیز و لسان الحمل تا

و جمع تسکین یابد و ماده تلیین و تحلیل پذیرد سوم آنکه بلغمی بود و علامتش رخاوت و نرمی و بی رنگی و سفیدی ورم و جمع لعاب تا اندک بودن و با تکرار شدت در از شود و گاه گرمی علاج

تنقیه بلغم نمایند بحب قوقایا و حب صبر و ماء العسل و هر روز سکنجبین نیز تقطیع و تحلیل بلغم نمایند مری سکنجبین عنصلی آمیخته غرغره کنند برای تلطیف نیز و سیلان بلغم نوشادر با یکدیگر

ساخته و در انبوبه نهاده بدمند و بعض نوشادر و نمک و قسط بملازه رسانند اما باید ماده القوابل و هر چه در استرخا ابن علو گفته آید در اینجا مفید چهارم آنکه سوداوی بود و علامتش

سختی آماس و تیرگی رنگ کام و زبان و لهاة و گرمی و دوام ترش بودن علاج تنقیه سودا بمطبوخ افتیمون و حب ایارج و سکنجبین و نیلوفری و استفراغ بفرمایند و باید کرد برای

تحلیل و تلطیف رب السوس و آب خیار شنبر و شیره تازه و روغن بادام و لعاب حلبه اندکی نمک آمیخته غرغره نمایند و اگر خوف آن باشد که آماس سرطانی شود چیزهای سرد

چون آب کشنیز تر و آب کاهو پیوسته در دهن دارند و بعد از آن غرغره کنند بچیزهای گرم و در دوا افتاد از سرطانیه محفوظ مانند **فایده** تا اهل ورم لهاة باختلاف اعمال ورم مختلف است

مثلا اگر ورم در همه اجزای ملازه تمام بود ورم عمودی و اعوانی گویند و اگر آماس مدور در سر ملازه باشد فقط ورم عنبی نامند **فصل در استرخاء اللهات**

و دی آنست که ملازه دراز شود و فرود آید یا بسبب تغییر و ورم و بسیار در باید که چیزی در حلق متعلق است و چون دهن بگشایند و زبان بیرون آرند دراز و به بیگران ظاهر نماید و باشد که

استرخاء مفرط بود و مادام که آنرا بانگشت بر دارند لقمه فرو نتوان برد و استرخاء او را سقوط اللهات نیز گویند و این مرض را دو سبب است یکی سوء مزاج گرم و سوی دعلامتش

سرخی و گرمی زبان و کام و ملازه است علاج فصد قیفال کنند و هر چه در ورم اللهاة دموی گفته شد بکار برند و اگر قبض طبیع بود بچیزهای مناسب بگشایند دوم آنکه سوء مزاج

سرد بلغمی و علامتش بسیاری لعاب دهن و حرارت و سرخی نابودن علاج بهر تقلیع و تحلیل ماء العسل و طبیخ زوفا غرغره کنند و برای نشف و تخفیف رطوبت شب

و آس با سرکه پخته و در آب تخم انار ترش آمیخته مضمضه و غرغره نمایند و شب شاخ گوزن سوخته و نوشادر با مرکب سائیده با انبوبه بدمند یا بکفچه بسیل خرد نهاده بر نهند

و لهاة را بر دارند و از آنکه ملازه را حرکتی خاص است که آنرا حرکت اللهاة گویند تحسیب زنج او بران گوشت پیوسته که جواد لیست و آنرا اتبار نفع گویند و القیمات تحمل تحقیق

بر پوست و ارتباطی دارد و باید که چیزهای قابض دهان و سر بر تارک سر نهند تا پوست سر را فراهم آرد و بر کشد بسبب زمی ملازه نیز کشیده شود و مرتفع گردد **صفت** آن

بگیرند مثلا اقاقیا و گل و مازو خورده که آنرا شبازی و طین مختوم گویند و ریش سیاه کشته و نیل همه را بکوبند بجز اسپغول پس بسایند سرکه درد و برگ مورد و کشنیز خشک بجوشانند

و بپالایند و آن را در پر ورده پر سرکه آمیخته بر یافوخ نهند بعد از آن که موی آن موضع تراشیده با شیشه با تن دوا کو دکان را مفید است و هم بزرگان را باد وجود آنکه عادة

لهاة است رطوبات دماغ را که بسوی ملازه منجذب شود و نیز خشک سازد **صفت** دوائی که ملازه کودکان را بر دارد مازو در آب سرکه بسایند و بر یافوخ طلا

نمایند و گل سرشوی بیو جمله بسرکه سرشته بر یافوخ نهادن نیز سود مند و هر گاه در لهاة استرخاء بیخ باریک شود و سر آگنده و غلیظ گردد و دوا سود ندهد باید که زفت در آب گرم

بگدازند و گرگر گرم غرغره کنند تا که ورم نرم شود و تحلیل پذیرد بعد از آنکه نرم شود بچیزهای قابض چون عصاره لحیة التیس که سماق و مازو در دوی آمیخته باشند

غرغره نمایند تا ماده دیگر نتواند ریخت و آنجا که در لهاة حرقت و حرارت پدید آید بواسطه وقوع حرارت در وی باید که با آب عنب الثعلب کشنیز تر غرغره کنند و چون هیچ دوا

در بر داشتن لهاة مفید نیفتد و لهاة بغایت باریک بود و سرش بغایت بزرگ و در استدارت بر شکل انگور گردد و رنگ آن سپید یا شد جهت

اسنادو رم بر گرانی را برای غرفه خوف اختناق پدید آید و آنست که مقدار زاید آنرا قطع نمایند و گاه اگر لهاة دراز باشد و بحنس باریک و اطراف وی شبیه باد نا ...

تا ضعیف نشود و بستری گردد و هرگاه که نباشد هرگاه قطع خواهند کرد نخست تنقیه بدن نمایند هر دو نوع و تمام نشاید بعد بلکه آنچه از مقدار طبیعی افزون است قطع باید کرد

بدیگر آنکه ببرند سر عروق بیشتر که خون بازنایستد چنان خون که اندر حلق افتد و در گلو نشیند گردد و قلیل بمان تا هلاک شود و باشد که ورم صعب در خناق مهلک

حادث گردد و آنست که در قطع وی مقدم حرارت اختیار نمود و اند و اگر اتفاق افتد باید که بیخ آن کلا استیصال ننماید چیزی قلیل المقدار بر بدن بگذارد الا آنکه بیمار

قطع بر دو گونه است یکی باهن دوم بدوا اما قطع باهن چنان که مریض مقابل آفتاب بنشیند و بوسع امکان دهان بگشاید و بیخ زبان را با انگشت خود فرو سو کشد پس لهاة

در قبض کرده بر مقدار آنچه باقی گذاشتنی است بتاسکة اللهاة بگیرد و آن افزونی را بمبراض یا بمبضع ببرد بعده گلاب که در آن سماق تر کرده با مریض در دهن گیرد تا خون بسیار

نرود و با الفصا قرص کهربا و طین مختوم و شراب به و رب غوره با آب خرفه و حلیب بزرگ دهند تا اگر احتیاج افتد بعد [illegible] خون باز دارد و دیگر قابضه مسمی ابشار دهند و بلا ذع اندر صورت

گذارند تا حبس خون نماید و عصاره غوره و رب ریباس و شراب نعناع و سرکه ترش در دهان گرفتن سودمند است و گل مختوم و آب مورد و نیز در حبس خون مخصوص اما قطع بدوا چنان بود

که آنکه در شب بانگ یا ریگ بیاسایند آنجاکه قطع مطلوب بود طلا نمایند و گویند که نوشادر و زاج و استعمال نمودن [illegible] آن را یکی که یاد شده باشند زیرا که دو دهن داشتن نیز در این کار مفید است

و بیشتر پس از آن شور و بسفید و هرگاه این ادویه را طعم و عصاره آب ریزد باید که بیاید بیشتر که بر دو شسته و بیشتر نوشادر و زاج [illegible] بر لهاة [illegible] از او بعد [illegible] اما قطع لهاة

نکوهیده و در آن فایده در قطع استیصال نکنند زیرا که قطع وی بالکل موجب انقطاع صوت و تبلان سپید نمایند که تر و سست بلکه گاه باشد که بلا کسر سازد و در استعمال

هر دو مراض بسیار است پس لازم آنست که تا خوف هلاک نباشد قطع نکرده شود چون اتفاق قطع افتد از آنچه از آنجا ادویه نمایند دیگر آنکه دور نکنند که کمتر

بر بدن اند صحیح است آنست که قطع باهن ستوده اند زیرا که در قطع بدوا دو باب کاه تعیین محل دشوار است **فصل در خناق** و آن ابا است

زیرا که در نفس یا در بلع یا در هر دو فتور افتد بسبب امتناع یا عسر بجهت موضع علت و قوت وضعف سبب چنانچه گفته آید و بدانند که بسیار باشد که سبب در حنجره باشد لیکن

مجاری نفس و ابتعال مری نیز را افتاده باشد هر چند سبب سمی بود اما بیماری در اعضای حنجره و قصبه و بسیار فتور نماید و اذیت بمجاری نفس شود و گر بسیار سبب که موجب انضغاط مجاری نفس

گردد و پوشیده نیست که هر عضوی که در رماده آفت بود و نقصان فعل آن عضو بیشتری باشد و نسبت با آنچه سبب مجاری آن عضو متأذی شود مثلا اگر آفت در آلات نفس

بود و بعلم سبب بمجاری آلات غذا تیز از نفس بیست سبب و درین صورت هر چند در نفس بلع تعسر خواهد بود و لیکن در نفس سبب بیست تعسر بجمع شدید خواهد بود و کذلک بالعکس مگر آنکه

عظم سبب فعل مجاری را نیز باطل سازد که درین حالت تقاضای فعل هر دو مساوی خواهد بود و خناق بحسب موضع علت بر چهار قسم است **قسم اول** آنکه در لوزتین و

عضلهای خارجی حلق که متصل بدهان و زبان اند و بر لوزتین محیط شده اند ورم پدید آید و این قسم را اول مطلق خناق گویند و علامت آنست که چون مریض دهن بگشاید ورم

زبان به بیرون آرد ورم دیده شود و این قسم سالم تر است نسبت به قسم ثانی که مسمی است بخناق کلبی یا ورا کلبی را نیز گویند و بارچه گوشت عصبی است که از دو طرف حلقوم متصل

بیخ زبان رسته و منفعتش آنست که هوا را انشاق و کبارگی نشده و نه بیرون شدن و هر دو بیخ وسند و قسم اول از خناق مطلق بر چهار گونه است یکی آنکه ماده ورم

خون بود و علامت وی آنست که روی سرخ باشد و رگها که در سر و آنجا حلق اند ممتلی شوند و بجهند و حلق بسوزد و مزه دهن شیرین یا همچون مزه خون بود اگر ماده در بدن عام بود

کسل اعضا و دیگر آثار غلبه خون گواهی دهد علاج اگر در قوت ضعف یا از سر و دست رگ قیفال بزنند و خون بتدریج بیرون آرند چنانکه بسیار شده در م پایین ورم

بجست تقاضای وقت و غرض از تفاریق آنست که غشی نیفتد زیرا که غشی با خناق بد باشد باید که ضرورت فصد ترتیب از گشادن رگها زیر زبان و چهار رگ فاصل میان شفه

آنجا که در رگهای زیر زبان امتلا ظاهر نماید و هرگاه ماده اندر صدر حلق محصور بود و بشا بر از امتلا عروق بدان که سبب مقوی بود و شاید که فصد مقدم [illegible] و نیز از آنکه گیرند که

از رفتن از اعضا قائم مقام فصد است اگر خناق بمشارکت همه بدن بود و قوت مساعد باشد فصد اکحل یا باسلیق بر فصد قیفال مقدم دارند و خون چندان بر آرند

بیکبار که قریب بغشی رسد پس خناق در حال زائل شود و هر چون که با شد بر ساق حجامت کردن مع الشرط قبلی مفید است و رگ صافن زدن سود مند بعد فصد تا

آنجا که سبب غلبه خون در خناق اعتبار خون بواسیر یا خون حیض باشد و پس از فصد باید که تدبیر ختکم فرود آمدن آن کنند بحقنه نرم یا با آب فواکه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و مانند آن [illegible] غرغره [illegible] تخم کاهو و تخم کاسنی و کشنیز خشک [illegible] پوست [illegible]

اندازند [illegible] آماس حلق [illegible] غرغره [illegible]

اندر [illegible] آماس [illegible]

[illegible] غرغره کنند [illegible] تخم [illegible] کتان [illegible] شیر تازه و آب خیار [illegible]

[illegible] چهارم [illegible]

باشد [illegible] آماس [illegible] غرغره [illegible] صفت آن بستانند

بوره [illegible] غرغره کنند آماس را [illegible]

[illegible] آماس [illegible] نهان گویند

آماس [illegible] غرغره کنند [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] آماس [illegible]

[illegible] آماس [illegible]

[illegible] خناق [illegible]

[illegible] خناق [illegible]

[illegible] آماس [illegible]

[illegible] خناق [illegible]

[illegible] خناق [illegible]

[illegible] خناق [illegible]

[illegible] علاج رگ [illegible]

[illegible] آماس [illegible] غرغره [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] آماس [illegible]

[illegible] آماس [illegible] بیاید

[illegible]

و اجهت کرد اعضا صلب عصبیه اما چون ماده که از حرارت خالی بود نفوذ نمی تواند کرد علاج تنقیه بیشتر باید به ایارج فیقرا و حب قوقایا [illegible] را کشایند و امر و غسل یا رب عنب

و سکنجبین عنصلی و آب ترب و غرغره موبیزج و عاقرقرحا [illegible] و آب [illegible] تا غرغره نمایند و اندر ابتدا اگر [illegible] بسازند و انجا که عرض

با شربها [illegible] ماده [illegible] جهت تنقیه و انضاج [illegible] و طبیخ انجیر [illegible] کرده غرغره نمایند [illegible] و حلق [illegible] و اگر علت

صعب باشد [illegible] زبان [illegible] اگر ضرورت افتد غسل [illegible] بسازند [illegible] باید غرغره [illegible]

و بعد قطع ماده [illegible] ورم کشاده شود [illegible] بسبب استعمال [illegible] خشونت حلق [illegible] باید [illegible] با روغن [illegible] با روغن سوسن آمیزند و از

بیرون طلا نمایند و از آنکه [illegible] اگر [illegible] کشاده [illegible] صفت حقنه حاد

[illegible] صفت [illegible]

[illegible] معالجه است

چهارم آنکه ماده ورم سودا بود [illegible] ورم [illegible] جمیع انواع اورام [illegible] لازم است

لیکن در سودا [illegible] غلظت و کثافت ماده لهذا این ورم اندک اندک می افتد [illegible] زیراکه [illegible] خون سودا [illegible] انتقال

آماس گرم [illegible] گرم [illegible] جایگاه [illegible] تحلیل [illegible] سودا [illegible] اینکه این موضع [illegible] سودا به طبع میل [illegible] دارد

و با وجود این کثیف [illegible] سبب ورم [illegible] علاج [illegible] خون سودا [illegible] بیرون [illegible] لهذا در اینجا

فصد [illegible] اختیار [illegible] مطبوخ افتیمون [illegible] بیارند [illegible] طبیخ انجیر [illegible]

و آب [illegible] غرغره نمایند [illegible] طبیخ اکلیل الملک [illegible] تخم کتان [illegible] غرغره نمایند [illegible] و باید که حلبه [illegible]

[illegible] و بابونه و برگ کرنب و تخم [illegible] بکوبند و بپزند و روغن نرگس [illegible] آمیزند و بر خارج حلق ضماد نمایند قسم دوم آنکه مسمی است بخناق

[illegible] گویند که چون این مرض [illegible] بدین نام خوانند لیکن متقدمین این اسم را با آماس داخل حنجره اطلاق می کرده اند [illegible] مانند

[illegible] دهان [illegible] محتاج [illegible] شود [illegible] خناق [illegible] نوع است یکی آنکه عضلها که اندرون حلق [illegible] و این نوع [illegible]

[illegible] خارج حلق چیزی از آماس ظاهر نمیشود و بعضی اطبا این نوع را [illegible] گویند [illegible] کما قال بقراط اشر اصناف الخناق [illegible] فی الحلق [illegible]

ظاهر [illegible] ورم [illegible] القی [illegible] فی الاولی الی الرابع فائده [illegible] حلق [illegible] قول جمهور [illegible] مطلق گفته شده که

عبارت است از فضای [illegible] مجری [illegible] عبارت است از جمیع حنجره و حلقوم و مری [illegible] که [illegible] موضع اند [illegible]

و درین موضع [illegible] گویند [illegible] اگر آماس در حنجره بود [illegible] و اگر در مری بود [illegible] گفته شد [illegible] ورم حنجره [illegible]

[illegible] اگر آماس حنجره عظیم باشد [illegible] گردد [illegible] ورم [illegible]

[illegible] اگر آماس [illegible] در حنجره [illegible] در مری [illegible] نباشد [illegible] آماس

[illegible] آماس حنجره [illegible] احتیاج [illegible] کشاده [illegible]

ورم [illegible] گفته شد [illegible] گرم باشد [illegible] خالی از حرارت [illegible] علاج [illegible] قسم اول ذکر یافته

[illegible] مبالغه نمایند [illegible] کرده [illegible]

[illegible] دوم آنکه [illegible] ورم [illegible]

۱۳۹

یا از خلط اکال مستبطن مرئیست یا در عضوی که داخل حنجره است یا در عضله‌ای که ما بین مری و حنجره است واقع شود و خطر آن اندرون کشنده زیرا که در این آلات روح و نفس عبور میکند و اعضا رئیسه کت است

پس هرگاه آن ورم از اعضاء آن آلات مذکور شد هر دو رواجب آید که فقره دست و فقره که بدان اتصال دارند بدان مشغول گرد و تشنج یا لیس یا استرخائی که در عضلات اقتضا افتد و

آن را خنق خوانند و گفته شد چهارم آنکه یا خلطیکه در مفصل فقار ریزد و از جایگاه خود بجنبد بیم باشد که از مفصل و ... فقار کامل مائل شود و آلات ... گردن ... فقار ناید ...

بعیبیان بیشتر افتد و چیزی در سر افکار اعضای از آن ورم ایشان ... افتد ... که مضیق حنجره ... ننگ شود و از جانب حلقوم بیرون فشرد و ... کنند و بیمار نمی

تواند ... و بیمار ... نتواند کشاد و اگر مهره نخستین از دو مهره زائل شده باشد بیمار ... زیرا که ... اما اگر حرکت ... آن ... زمین ... در ... است

و اگر مهره دیگر باشد از این دو مهره ... باشد ممکن نیست که چون مهره زائل ... اختناق ... بمعالجه ... آنجا که سبب زوال ضربه یا سقطه باشد ... تشنج ... امتلا ...

یا ... بود ... گردن ... آنجا که ... سبب

باشد اسهال کفایت کند ... آنجا که تشنج یا لیس موجب ... حصول ... رسد نجات ... بعد از آنکه ... شود ... گردن

خواه ... زبان ... مانده و محصور ... این کار ... آمدن چیزی ... چون ... سازند آن ... سانوان در

لعاب ... فقره ... سازند ... برسیان ... دارد ... آنست که ... گداز ... ریشه ... بر فقره نهند و باشد که

اگر ... فقره ... انگشت ... باشد ... فقره را گرفته ... آن ... برداشته شود ... آنگشت و آلت

رد ... اگر آماس بود از انگشت و آلت ... گردن ... حکایت کرده که کودکی را فقره ... گردن زائل شده ... پاره کرده ... انگشت ...

... کرد و آن را بر گردن کودک ... خشک شد ... بعد از آنجا ... سازد و این ... را ... سود ...

چنانچه ... اگر ممکن بود آماس ... در خناق زوال آن ... روز ... بگذرد ... و ... اوله ... دیدا نشد

امید خلاص باشد ... از چهارم روز ... استعمال ... از چهارم روز ... سازد ... هرگاه

در خناق تدبیر ... مذکوره سود ... امید زندگی گسسته شود و امید خلاص آنست که حلق ... و این شکاف ... بیمار ... حلق ...

... از حلق آزاد ... شکاف ... باطل ... برابر این شکاف پوست ... دم ... گردد

... آماس ... شکاف ... اگر در ... آماس ... قسم سوم آنکه ... دست ... عضلات ...

... آنست که ... حلقوم ... عضلات ... آنست که

سخن نتوان گفت و چشم برون ... ساکن شود ... گر ... ناند ... تمام ... فرو برده شود ... هرگاه

در ... ماده ... انتقال ... حلق ازین گوشت ... آن گوشت ... این قسم ... انتقال ماده

از باطن بظاهر ... که ... حلقوم ... عبارت از ... حنجره ... آنرا ... گویند ... غضروفیست ... خورد ... بود و ... مرکب

از ... غضروف ... حلقوم ... پیدا ... توان یافتن ... گویند ... حنجره ... مری ... نشینند

... غضروف ... گردن ... مری ... سوم غضروفیست که ...

... چیزی ... طعام ... تا مری ... هرگاه ... طعام و شراب ... گفته شود ... حرکتی ...

... حنجره ... حلقوم ... تا که آن چیز بیرون آید ... پیش حنجره اسخوانی است

که آنرا طبیبان ... گویند ... لام یونانی ... عضلات ... حنجره ... است و ... حنجره

... [illegible] ... بالا ... [illegible] ... افضل ... [illegible] ...

در انست که هرگاه آن ... [illegible] ... خشک گردد ... [illegible] ... گرم شود ... بعضی اشخاص علاج ... [illegible] ... خناق

مطلق ... [illegible] ... درم ... [illegible] ... گاه تسکین دهند مانع ... قوت مقصود

حاصل شود و اگر چیزی ... [illegible] ... بیرون ... [illegible] ... خناق ... [illegible] ... شود و دیگر تمامی

... [illegible] ... ممکن ... [illegible] ... ظاهر است ... [illegible] ... فصد ... میگردد ...

... [illegible] ... القوام ... ممکن ... فایده ... [illegible] ... قلیل اللحم ... خناق صعب ... [illegible] ... است که فصد موقوف دارند ...

... [illegible] ... خناق ... ممکن است ... [illegible] ... خناق اگر ... [illegible] ... ظاهر است

... [illegible] ... خون ... [illegible] ... خون بسیار بیرون آرند زیرا که درین صورت ... [illegible]

... [illegible] ... خناق که ... [illegible] ... بجز اخراج خون ... قابل بود یا کثیر ... [illegible]

... [illegible] ... کلام ... [illegible] ... ولا یخفی ان اخراج ... [illegible] ... ولو کان قلیلا مع ان ... [illegible] ... اخراجه

... [illegible] ... فی اخراج الدم ... [illegible] ... الاسباب ... المتقدمون والیه یشیر

... [illegible] ... قسم چهارم آنکه سببش ... [illegible] ... بسبب دیگر اختناق پدید آید و ... [illegible] ... این قسم کمتر افتد در اکثر کتب ذکری ... نیست و قسم مذکور

... [illegible] ... آنکه عضله ... [illegible] ... شود ... حرکت آن عضله ... [illegible] ... آنکه ... باشد و ظاهر است که چون حرکت ... بالکل

... [illegible] ... مانند نفس ... دوم آنکه ... [illegible] ... حنجره ... [illegible] ... سبب ... [illegible] ... النفس تنگ شود

اگر چه مجری کشاده ... سوم آنکه ورم ... [illegible] ... اختناق گردد ... [illegible] ... بسیار ... [illegible] ... دم زدن دشوار گردد

پنجم آنکه ... [illegible] ... خون ... [illegible] ... سبب ... دم زدن ... [illegible] ... خناق آور بود ... [illegible]

... [illegible] ... ششم آنکه ... [illegible] ... سبب خناق گردد و هر یک علامتی دارد مثلا اگر حرکت عضله ... [illegible] ... شود آدمی ... [illegible]

سبب ... [illegible] ... القدیم ... [illegible] ... گواهی ... ورم ... [illegible] ... خون ... سبب خناق شده ... [illegible]

... [illegible] ... محتاج ... [illegible] ... نیست علاج ... [illegible]

... [illegible] ... خناق ... [illegible] ... اطلاق می کنند خناق را بر ورمی که در عضلات ... حنجره

یا در باطن ... یا در باطن مری یا در ظاهر مری ... [illegible] ... گرم ... [illegible] ... کامل ... [illegible] ... بعضی ... [illegible]

خارج از حنجره ... خناق ... [illegible] ... حلق ... [illegible] ... خناق ... [illegible] ... صاحب ... [illegible]

... [illegible] ... فرق نمی کنند

شیخ الرئیس ... [illegible] ... و ابو الفرج ... [illegible] ... فصل ... [illegible] ... حاره ... [illegible]

... [illegible] ... عارض ... [illegible] ... نرم ... [illegible] ... گرم ... [illegible] ... قبول مواد ... [illegible]

... [illegible] ... آنست که ... [illegible] ... طعام ... [illegible]

... [illegible] ... خورده شود ... [illegible] ... حلق و حنجره ... [illegible] ... خوردن ... [illegible] ... آواز ... [illegible]

... [illegible] ... جلد اول

۱۴۰

... [illegible] ...

[illegible] علاج [illegible] در دهن [illegible]

[illegible]

و از طعام خشک و ترش و تیز احتراز فرمایند [illegible] علاج خناق باید کرد و چون پخته شود [illegible] بیرون آید همان تدبیر که در خناق مذکور

گفته شد عمل نمایند [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] علاج خناق [illegible]

فصل در تعلق دیوچه بحلق [illegible]

[illegible]

فربگوی آمیزند و تناول کنند و چون نیم مثقال گلنار و دو مثقال گل سرخ و بنفشه هر یک دو مثقال سپستان سی عدد همه را در پیاله آب بجوشانند و چون

نیم آید صاف کنند و شیرخشت تازه و شیره دانه پانزده مثقال در آن حل کرده فاتر نموده نیم گرم بیاشامند و بشیاف مدد کنند و چون حلق ملائم آخر شود شربت ... و تخم ریحان

رغبت نمایند و غذا ماء الشعیر سازند **فصل در نشبت خار و ماندن طعام و گلو** — **علاج** اگر آن چیز نرم بود چون گوشت و نان و استخوان نغز ناده و

تخم ... و آن دست بر گردن و ما بین الکتفین نیز زنند تا بیرون آید یا فرو رود و اگر بدین کار نگشاید سیر قی کنند بهر نهجی که ممکن باشد اما اگر آن چیز درشت بود چون خار و استخوان

درشت و آن نگیرند اگر بدیدن درآید جهد کنند تا آنرا با منقاش یا غیر آن بآلتی دیگر برآرند و اگر فرو رفته باشد و نظر در نیاید لعاب اسپغول با نرم کرده دهند تا بگذرد

آنرا با جزا نرو بمعده افگند پس قی کنند تا با آن بیرون افتد و اولی تر آن باشد که قی اجبار آن نمایند که معده از طعام آشامیدنی پر کرده باشد حیله دیگر آنست که قطع اسفنج

بگیرند و بر رشته طویل ذی قوت محکم بندند و سر رشته بدست دارند و لقمه نمایند تا آن اسفنج بلع کند و بنوشیدن آب مدد کنند تا اسفنج مذکور از آنجا فرو تر رود پس

رشته یکبارگی برکشند تا اگر آن شی ناشب از جا بلغزد و همراه اسفنج بیرون آید **نوع دیگر** پاره از گوشت یا فطعه از صوف بلسان انسان بر رشته بسته بعسل آلوده

فرو برند و زمانی شایسته صبر کنند تا که عسل از گوشت پاره یا قطعه صوف منحل شود و بعد از آن به رشته برکشند **نوع دیگر** چیز خشک بر رشته بندند و نیم خائیده فرو برند

پس رشته بکشند و آنرا بجا باشند و بردارند و اگر ناشب در آن موضع نماید نه فرو رود و نه بیرون آید باید که هر روز یک درم تخم سپندان که آنرا بتازی حرف گویند کوفته

با آب گرم بدهند و این دوا بجرب شی ناشب را البته برکنید و تا که بر آوردن ممکن باشد آن چیز ناشب بمعده نشاید افگند زیرا که در زمن لی ... معده ست که معده یا روده را

بخراشد اما اگر هنگام بیرون آوردن پایه که خار تسیده بیرون آرند حلق خراشیده شود و لعابها با روده غرغره کنند و بسبیل تجربه حسو مناسب و لعابهای موافق بنوشند و اگر ... جیع

غالب باشد امتلا بدن گواهی دهد فصد نمایند تا ماده بجانب ... ممیل نتواند کرد و در غرغره مبالغه فرمایند تا آماس تولد نکند و بجز اشیای ذی لعاب غیر حاده چیزی

نخورند تا در سبب چیز ... **فصل در انطباق المری** باید دانست که در باطن مری بعضا موضوع ست علی سبیل الانبساط که مری را بمقدار معینه گشاده می دارد

دا اطراف وی را بهم پیوستن نمی دهد پس هرگاه رطوبتی و ماده بر وی ریزد و آن عضله را مسترخی سازد مری با هم پیوندد و عضله مذکوره که دراز دارد اشیای خفیفه و مالیده

میدارد و باز ایستد از افعال خود و نتواند بسوی معده افگند پس ناچار هر چه لطیف و سبک بود یا رقیق باشد چون آب و مانند آن هرگز فرو نتواند رفت بخلاف لقمه بزرگ

ثقیل که فرا تواند فرو برد و این بهر آنست که شی ثقیل بسبب ثقل و ... با لطبع متسفل میگردد و انطباق را می گشاید و محتاج با عانت تام نیست و شی سبک

نسبت ذاتی محتاج تحریر قوی ست تا در جسم منطبق تواند در آمد و این علت عسر البرءست بهر آنکه زوال استرخا از چنین عضو کثیر الرطوبت که ممر طعام و شراب است و حنجره که

پر از رطوبت و بلغم است مجاورت دارد و امکان نمی پذیرد گاهی که مریض ... بود زیرا که در وی هنگام ازدیاد قوت و توفیر حرارت غریزی تحلیل آن رطوبات توقع دارد

علاج استفراغ ماده کنند باستعمال ایارجات و غرغره منشف الرطوبت و جهت تقویت عضو ... نیز بیرون ... و بهمچنین ... تجربه نمایند نیم گرم و

زیر زنخ محجمه بای ... یا بای زده چند ... و مانند آن طلا نمودن سودمند **فصل در استرخای الحنجره** بدانکه اعضای که حنجره را می گشاید

تا جذب نسیم تواند نمود و گاه باشد که بالفعل رطوبات مرخیه مسترخی شوند پس حنجره چنان فراهم ماند و هوا بسوی ریه نرسد و اختناق آرد چنانچه در قسم اختناق

ذکر یافته علاج آنچه در انطباق المری گفته شد بعمل آرند **فصل در حکاک المری** گاه باشد که فضلات مختلف حریف لذاع در معده ... بجاری

مری بر آید و در دهن مری خارش ظهور نماید که بیمار از برای خاریدن این جا ... تنحنح و ... گردن باز نتواند ماند **علاج** تنقیه معده و ... شربت ... و تخم

سکنجبین آمیخته بنوشند و قی کنند و جهت تقلیع ... با سرکه آمیخته غرغره کنند و برای تسکین لذع دهان شیر تازه با شکر آمیخته تجرع نمایند و درین مرض نوشیدن

شراب انگور شیرین سودمند ترین چیزها **فصل در اختلاج و ارتعاش** قصه ... بدانکه اختلاج و ارتعاش ... اما اختلاج

... که واقع شود در کلام ... الدوام ... زیرا که سبب اختلاج ... تحلیل ... ست و ... در ...

[illegible]

۱۴۳

تا یمان دو وقت است که بعد از حرکت واقع شود و تعطیل بحلیل گیرد پس تا که سبب آن هنگام تکلم بر رود و برابر آید در کلام چنانکه چون به تحلیل قوت کلام محتاج است پس آید تا وقتی که از سبب آن است
تا آنکه ... از خناق قصبه ریه است که کلام و تنفس و ازاله بود و این حادث دائم میباشد جهت دوام سبب زیرا که جنس ... قصبه ریه جنس ... و عضو ... ما ... بعض
شود و از ... تغیر تام پیدا سازد و از آنکه ماده ... تدریج سریع التحلیل نیست آن کیفیت ... بر یک رتبه و میباشد کرا صلاح ما از خناق خارجه که دو از امراض ... گشته
معالجه ... سازد ... لیکن ... مناسب ... تمام وارد فصل در تدبیر کسی که در آب غرق شود و چون ... بیهوش شود اما النفس باقی باشد
باید که مریض ... سرنگون سازند ... از شکم بیرون آید و بعد بیرون آوردن آب شکم باید که در ... آب ... بیهوش آمدن ... خشک نمودن ...
... و در حلق ... باید ... تا مزاج ... را اصلاح دهد فائده چون غریق را
نفس نمانده باشد ... چنانچه ... که ... التهذیب لا یعنی ... باب ... بیان می نماید که غریق و ...
... الحادث ... فان کان ذلک من هذا
التبدیل ... الکلام فی هذا المقام ... فقد لها ... قال ...

فصل در تدبیر مخنوق یعنی کسی که گلوی او کسی خبه کرده باشد کما هو عادت

... المطالع ... بیهوش ... باید ... نفس ... زنند ...
... بیهوش آید ... نمایند و اگر ... علاج ...

فصل در عسر البلع

... دوی آنست که طعام و شراب ... فرو نتوان برد ... مری ست چنانچه در
... ورم ... مری ... گفته شد ...
... اعتدال ... مری ... اعتدال ... شود قوت ...
... گردد ... از اقسام ... چنانچه ...
... عسر البلع ... مزاج که کدام ست ...
اگر مزاج مری گرم بود تشنگی ... خوشیدن آب سرد انتفاع ... اگر سرد بود ... و اگر یابس بود
این باشد ... مزاج ... علاج ... بتبدیل مزاج ... بغرغره کنند ... در و فاست
استعمال نمایند علاج ... اگر مزاج گرم بود شراب ... لعاب اسبغول ... برگ کاسنی و کشنیز تر ... غرغره کنند
و صندل ... کشنیز ... و اگر سرد مزاج سرد بود شراب ... در طبیخ ... سنبل ...
... غرغره کنند ... روغن خیری ... روغن ... بالند و اگر رطب
بود شراب ... غرغره نمایند ... و اگر یابس بود شراب بنفشه و نیلوفر و لعاب
اسبغول ... غرغره باید کرد ... تخم کدو ... بادام شیرین ... بنفشه ... تخم ... آمیخته طلا
باید ... روغن بنفشه و روغن تخم کدو ... مالید و ... ماده ... قصبه ریه ...

فصل در ورم المری

... آنکه حار بود و علامت وی تپ گرم و شدت تشنگی ست ...
... هنگام فرو بردن طعام علاج رگ اکحل ... تخم خرفه و آب ... آمیخته ...

[illegible] گلاب [illegible] بیاشامند [illegible] شراب [illegible] عناب [illegible]
با او [illegible] بنوشند [illegible] خطمی [illegible] گل [illegible] علامت [illegible] گرانی و ثقلت [illegible] شنیدن [illegible]
[illegible] علاج [illegible] ضماد [illegible]
اگر [illegible] فصل در قروح المری و این [illegible] است [illegible] عارض شود
[illegible] خورده شود [illegible]
[illegible] اگر [illegible] در ورم [illegible]
[illegible] علاج [illegible] المری [illegible]
[illegible] ترتیب داده [illegible] فصل در تفرق اتصال المری و این [illegible]
[illegible] تفرق [illegible] گواهی [illegible]
[illegible] فصل در فساد الصوت یعنی آنکه [illegible] معتدل است در [illegible]
[illegible] اعتدال [illegible] باطل گردد [illegible] اعتدال [illegible]
[illegible] آواز [illegible]
[illegible] آواز [illegible]
[illegible] آواز [illegible]
[illegible] آواز [illegible]
[illegible] آواز [illegible] باطل [illegible]
[illegible] این فصل [illegible]
[illegible] علاج [illegible]
[illegible] شیرین [illegible] شیر تازه [illegible] شیرین [illegible]
[illegible] بادام [illegible]
[illegible] لعوق [illegible]
[illegible] لعوق [illegible]
[illegible] عسل [illegible] لعوق [illegible] لعوق [illegible] لعوق زنجبیل
[illegible] نرم شود [illegible] زعفران
[illegible]
[illegible] حلق [illegible]
[illegible] علامت [illegible]

علاج بهر دفع نزله شراب خشخاش خورند و طبیخ گوکنار و عناب و تخم کاهو و خرفه و عدس مقشر و امثال آن نشاسته و صمغ عربی آمیخته دهند و خوردن نمایند و الیضا الفیطولات
منافع بسیار استعمال نمایند و تیمم نیز چنان نمایند و سم و مزاج گرم سازند که حنجره عارض شود و رطوبت آن را خشک سازد و بسبب نقصان آن دفع می تلف شود و خشونت در آن پدید آید
بسیار بالقدر و گرفتگی در آواز ظهور نماید و این قسم بیشتر در تب گرم افتد و التهابی لقیقه باز نماید و در انجا خشونت احساس کند علاج مادام که شیر تر شده مغز تخم بادرنگ و بادام و
نشاسته تناول کنند و سه چیز مسهور طبیعت بود و چون مرقه جیادی و مانند آن خوردن و غرغره کردن بیان آن نیست و سوم سو مزاج بارد حنجره را منقبض سازد و اجزا آن را جمع نماید
بسیار بالقدر خشونت و آنکه عادت شود و آواز متغیر گردد و علامت این است که در سرما و هنگام سرد بدن باز تحمیل عارض گردد و در این قسم نیز نفث نیابیند و رطوبت از دهن برآید
علاج فلفل و دارچینی و خردل و زعفران هر چهار مساوی الوزن بگیرند و با عسل بپزند تا که منعقد شود و هر صباح مقدار بندقه تناول کنند و حب سازند زیر زبان دارند
صفت آن بگیرند خردل بریان و دار فلفل و فلفل و قند با یکجا سازند و با عسل حب بندند چهارم سو مزاج ترکیب حنجره و قصبه ریه عارض شود و آن را سست سازد و این را عطاران بحد
نمیرسد که چیزی تا رو در صورت آن پیدا آید و البلال ظهور نماید بلکه یا القدر بسیار گرفتگی در آواز نا کرده و لیس باید دانست که حنجره و قصبه ریه سوا و به مخصوص است مانند اعصاب مخلوق
شده اند زیرا که هنگام تکلم اول هوا از سینه دفع میشود و به سختی قصبه ریه پرسیدن آنجا دم از سینه شده و حنجره میکنند و بعد بجا حرکت حنجره آن را آواز میگردانند بقوت کام و زبان
ولا ذوه و غلط ما حرف بپدید آید پس هر گاه در حنجره استر خاره نماید بسبب قلت و کثرت استر خاء النقصان یا البلال در صوت ظهور باید و علامت این است که در جایگاه حنجره گرانی
احساس کند و لیکن بغیر خشونت و بدان الم علاج انیسون و بادیان و ابرسا بجوشانند و طبیخ وی با عسل آمیخته غرغره کنند و زنجبیل و فلفل و عسل بجوشانند و قند نیز با عسل بیار کرده بخورند و طبیخ
زنجبیل و فلفل و بیخ بادیان و بیخ سوسن آسمانگون و بیخ مهک بخورند جرعه جرعه و غالبا بجائی بکار برند و سوسن سفید در حلق بیخ دارند و کوفته و بیخته با عسل آمیخته لیسند و اگر اکثر القلق کو مانند
و آشامیدن تجربه نموده مفید آید تنجیم سو مزاج خشک در قصبه حنجره افتد و چنانچه در رطوبت و سینه بماسه که تحسین صوت کند منشف شود و علامت آن است که بیع آنچه تکلم ثقیل در آواز نبود بلکه
بواسطه ایقاف جری که دار صاحب بود دا ما تغیر تر آید و در حنجره خشونت و وجع محسوس گردد و سبب وجع تفرق الاتصال است که واجب کند بسوست اجتماع اجزای عضو و این نوع بیشتر از
ملاقات غبار و دخان حادث میشود علاج روغن بنفشه تازه و لعاب اسپغول و شکر آمیخته تجرع کنند و اسفیداج که از شیر یا صمغ و غیره ساخته باشند تناول نمایند و شیر شکر صباح شد بعد زوفا
قویه با تحیه الصوت شود زیرا که صباح شدیده باعث خشونت می نماید در حنجره و قصبه ریه بسبب تحلیل رطوبت و ملاسه و اکه به سینه حرکات قویه سینه عصب حنجره و ماده نزول فرمایند و اعتماد سم دا لم کند
و کل ذلک صوت بحجه علاج استحمام کنند با آب نیم گرم و نرد ترشیه الادویه که از جواری ساخته باشند حسو اکه از شیر و نشاسته و روغن بادام ترتیب داده باشند تناول نمایند و از تخم خیار و بادام و
تخم خطمی و کتیرا و مغز بهدانه و لعاب اسپغول الحروق سازند و لیسیدن بگیرند صمغ عربی و نشاسته و کتیرا و خشخاش سفید نیز تخم کدو و تخمه بگیرند لعاب اسپغول تخم خیار بزرگ بهانند به سپوس
در دهان دارند مقصود در این قسم ترطیب و تلیین و ترطیب تحلیل سینه تا خشونت زائل شود و افعال او نیز چون آید فاما اگر اینجا که در حنجره نگاه باید زد و طبیخ سازد و باید آورد تا ماده از آنجا
مستفرغ شود و بعلاج خناق رجوع باید کرد و الرانیست که زبان غلیظ را گویند و در آب بپزند و آن را مردم فلان کوشته گویند و چون آن را نام آرد است که نشاسته آب سازند از گندم
قسم سوم اندر آواز لرزان که بتازی صوت المرتعش گویند و دو گونه است یکی ارتعاشی مدام و اختلاجی ارتعاشی دائم بود و اختلاجی گاهی باشد و گاهی علاج بهر استفراغ ماده
همچون نزله و یا طبیخ افتیمون حل کرده بنوشند و قند نیز حل آرند و با کامه و یا سنج و فلفل و زنجبیل غرغره کنند یا طبیخ مطلقه چون قلیه یا کامه قلیه با دانه و ماهی شور و طعامها که در آن
خردل و مانند آن انداخته باشند تناول نمایند و مغز مکس از بانگ کردن و آواز دادن و سخن گفتن و خندیدن و خشمیدن و دویدن و بسیار رفتن و زور دست و با عنایت بنیز پرهیز
کند و بعضی مذکور بر قفا باز خسپد و بر سینه او چیز سنگین بمقدار طاقت او بر بندد و آن تخته باز سر شب تا بخوابد که همین شکل خفته کلایعت سخن گفتن کنند و روز چند باز عیسان حمل کرند
قسم چهارم آواز تیره و تاریک که بتازی الصوت الکدر و المظلم گویند و این آواز باشد چون آواز آنکه زکیر که بهم باز آید بسبب آن رطوبت سخت غلیظ که در
حنجره و قصبه ریه نزول نماید علاج بیاکنند و نفس باز گیرند و گشته تا زیدن و کجر فهاده تست بر سینه مالیدن و اندر گرمابه عرق آوردن و لعاب ها بالطفه مسلسله خوردن و
شراب کهنه نوشیدن سود دارد قسم پنجم اندر آواز باریک که بتازی الصوت الرقیق گویند و اسباب مجوایی باشد و اندر گی و انواع استفراغ و جماع بسیار و سرما نیز حنجره را

۱۴۵

بکار برند و اگر با شد چون بیماری کودکان و نقصان دندان علاج آن بگرمابه و تعدیل روزه و غذا های لطیف زود گوار چون زرده تخم مرغ نیمبرشت و ماء اللحم و گوشت

بره و تیهو و مانند آن تدارک کنند و اگر سوء مزاج سرد سبب باشد چنانکه در تجاویف سینه گفته شد بر این مزاج اعتدال نمایند فائده عام کیاسه شاید از آواز و شست و شو و

بسیار کنند و آنچه او را از رفتار و ورزش دارد و باقی است و مویز منقی و تخم کتان و خرما و جلغوزه و انجیر و حلبه و مغز بادام و شیرین و تلخ و شکر و بادام سوخته و صمغ عربی و سپستان و مویز منقی

بر مغز بادام تر کرده و اندرو دارد و اگر با گرم گر فساد آن بصورت اسود و او بلیس است و آنکه و با زرده مرد کنند و در ملک الطعم و در نایج ازو نی و سر که عسل و از دار و آب سرد و تخم کدو و سستا و تخم خیار و مانند آن

و مانند آن **باب اندر امراض شش و سینه** بدانکه شش که تبار سی ریه گویند عضویست نرم تخلخل مرکب از گوشت و غضاریف و شعبه‌های قصبه و شعبه‌های شریان و ورید و

شعب و ورید شریانی و غشا و ندکه همه را بپوشد و شش بریده و درپیش و بخش شده است یکی آنکه از سوی راست و دوم از سوی چپ و بر این شش بخش بنقسم شده است و اطراف آن بسیر شده است و حجم ریه بخش است

لیکن این غشا حس اندکی دارد و مجموع ریه گرد قلب بر آمده است **فائده** شش که جذب هوا کند و آنرا با مزاج آن قلب تبعه تو سر و شریان در ریه که این قلب بر سینه وضع یافته بدل رساند

و ترویح دهد و باید دانست که بخار دخانی را بدفع نفس بیرون آرد و لهذا او را اسباب الحیوة گویند **فائده** امام آمده روح را چنان نیست که قوی زعم کرده اند که هوا روح می گردد

بلکه بجهت آنکه آب مرکب غذا امر کسب روح است و او اگر مدد هوا بدل آید سبع و در همه تن نتوانند رسید زیرا که تعدیل قوام او از نسیم حاصل آید و اما فضا سینه دو بخش است بر آنکه اگر یکی را

آفت رسد بخش دوم استیلا یابد و مردم که موجب زندگانی است فرو نماند و میان هر دو بخش غشا حائل است و میان این دو بخش هیچ راه نیست بر آنکه این غشا منفذ ندارد و

مری و شش و دیگر آلاتی که اندر فضا سینه واقع است بدین غشا ملتصق اند و ارتباط دارد و حجاب سینه او و ذات الجنب گفته آید و این باب مشتمل است بر دو فصول **فصل اندر**

شناختن احوال النفس بر وجه کلی بدانکه آلتها فرون حنجره است و قصبه و شش و حجاب سینه و عضلات که درین اندام واقع است و باید دانست که حرکت نفس همچون

نبض است اما حرکت نبض بالطبع محض است و حرکت نفس نیز طبیعی است لیکن مردم را هم مدد اختیار است یعنی اگر خواهد بگرداند و دراز تر و کوتاه تر و زود و دیر کند بخلاف نبض که دست

همچنین تصرف نتوان کرد و علت نفس و اعضاء او سبب تغیر نفس از حال طبیعی آفتی است که در شش و سینه افتد و آفت این هر دو عضو اندرون بیرون نیاید **فائده** در نفسها افتد یا بمشارکت

اندامی دیگر اما آنچه خاصه بشش و سینه عارض شود چهار گونه است یکی سوء مزاج ساذج بود یا با ماده دوم آماس سوم سده چهارم تفرق الاتصال اما سوء مزاج ساذج چنان باشد که مزاج

سینه و شش گرم تر از آن شود که باید یا سرد و خشک یا تر زیاده از مقدار مقصود گردد و یا چنان بود که خلطی سرد یا گرم و یا تر گرد آید و آماس نیز گرم یا سرد باشد اما سده سبب

انقباض مجری باشد بسبب آماس یا سده و شش و سینه گرد آمدن خلطی باشد اندر قصبه شش و در گشادگی سینه و آن خلط یا بلغم بود یا ریم یا خون اما تفرق الاتصال چنان باشد که در

سینه یا شش ریش تولد کند یا رگی بگسلد یا بشکافد یا از خارج جراحتی رسد قوی و بهر آنکه سینه و شش را اندر و آفت بی سرفه نبود اگرچه بی ماده بود باشد اما آفت که

بمشارکت دیگر اعضا در سینه و شش افتد یا بمشارکت دماغ بود یا بمشارکت نخاع یا بمشارکت دل یا بمشارکت دیگر اعضا چون معده و جگر و رحم و جز آن یا بمشارکت امتلاء و تخمه یا بمشارکت

همه تن آنچه بمشارکت دماغ بود اندر صرع و سکته باشد و آنچه بمشارکت نخاع افتد اندر استرخا و تشنج افتد و آنچه بمشارکت دل بود چنان باشد که در دل نوعی از انواع سوء مزاج یا آفتی دیگر پدید آید و آنچه

بمشارکت دیگر اعضا افتد هم بسبب انواع سوء مزاج و انواع آماس و تفرق الاتصال افتد و آنچه بمشارکت همه تن باشد در نوبت تبها افتد و گاه باشد که بسبب سستی عضلها سینه فرو تر گردد

و این گشادگی بود که بیماری دراز کشیده باشد و در آن مرض تغیر شده و هنوز قوت نایافته **فصل اندر آنکه نفس طبیعی** چند گونه است یکی را عظیم گویند و آن چنان باشد که سینه و شش فراخ تر

شود تا هوا بسیار اندر کشد و وی را سه سبب است یکی تمامی قوت دوم فراخی آلت سوم بسیاری حاجت و هر گاه با فراخ بود اما کم احتیاج بیشتر بود حرکت از انبساط ضعیف شود و حرکت

انقباض قوی بود و هر گاه چند سبب هم تر بود حرکت انبساط ضعیف بود و حرکت انقباض قوی و قال جالینوس فی تشریح الکبیر ان الحیوان صحیحا فانا نجد کهی فی نفسه اسفل الصدر فقط فاذا

تحرک حرکة شدیدة اصابته حی حرکت العضل التی فیما بین الاضلاع فان اشتدت حاجته اکثر من ذلک حرکت اعالی الصدر و دوم را صغیر گویند و وی ضد عظیم است و اسباب این ضد اسباب

آن و گاه باشد که سبب المی و آفتی آلتها از فرو حرکت تمام نتوان کرد و فراخ بدان سبب صغیر شود و گاه گاه اندر میانه سبب حادث باشد یا در دباره کرده شود و نفس عظیم زند و گاه باشد نفس

تنگ بود و با تنگی صغیر شود و هر گاه فراخ صغیر و متواتر گردد باید دانست که حرارت عزیزی باطل شده و اگر با صغیری متواتر شود اندر آلتهای فرو ورد درد بود سوم را شدید گویند

ونفس خرد عظیم باشد و قوت حیوانی ضعیف شود آنگاه طبیعت [illegible] کند تا هوا زود زود کشیده شود و از بسیار تر بیرون کند و نسیم هوای تازه بسیار تر اندر کشد بدین سبب بیمار را نفس سخت بود و این نفس [illegible]
بسیاری خطا و رجا بودن قوت و نا بودن [illegible] و آلات [illegible] چهارم را نشاهق گویند و بیماری فرود بردن باشد و خواهند روی آنست که نیمه زیرین سینه حرکت کند بی حرکت حجاب
بی حرکت عضلها و نیمه زیرین و سبب آن بسیاری خطا باشد و این نوع در [illegible] بیشتر افتد نهم النفس الطویل گویند و فرو بردن دراز چنان باشد که مدت حرکت انبساط دراز تر
باشد تا هوای بیشتر در [illegible] تواند کشید و گاه باشد که سبب تنگی نفس یا به سبب [illegible] هوا دشوار گردد و بدان سبب نفس دراز شود تا اندر درازی مدت تسلیم [illegible] حاجت
کشیده شود دهم را النفس القصیر گویند و این ضد النفس الطویل باشد و هرگاه نفس قصیر متواتر شود بباید دانست که در آلات آفت است و اگر متفاوت شود بر بطلان حرارت غریزی دلالت کند [illegible]
گویند و وی چنان باشد که حرکت انبساط و انقباض کوتاه شود یعنی آنکه اندر گرفتن هوا اندرونی تقصیر افتد و سبب آن بسیاری خطا باشد بهر آنکه طبیعت میخواهد تا هوای
دخانی را زود بیرون کند و هوای تازه را زود تر باز آرد و گاه باشد که سبب [illegible] و آفتی که اندر آلت نفس [illegible] باشد یا به سبب ضعیفی که اندر قوت باشد از خطا [illegible] باز آید و هرگاه اندر
نفس سریع حرکت انبساط قوی تر باشد حاجت به هوای تازه اندر جذب بیشتر باشد و هرگاه حرکت انقباض قوی تر باشد حاجت بیرون کردن هوای دود ناک بیشتر باشد [illegible] النفس [illegible] گویند و
[illegible] سریع باشد [illegible] گاه باشد که به سبب [illegible] شود [illegible] گویند و چنان باشد که مدت میان دو فرو بردن کوتاه باشد و سبب آن بسیاری حاجت باشد و این از بهر
آن باشد که حاجت به خطای [illegible] کفایت نشود و طبیعت بدان سبب [illegible] دم کند و گاه باشد که سبب تراخی باشد اندر آلتها که از خطای باز دارد و طبیعت بدان سبب متواتر باز گردد
[illegible] گویند که [illegible] متواتر شش خشک شود و [illegible] فرو بردن مانده گردد [illegible] گویند و نفس [illegible] و نشان [illegible] شدن و باطل شدن حرارت غریزی باشد [illegible]
نمناک باشد و نشان تحلیل حرارت غریزی باشد [illegible] مختلف گویند و اختلاف نفس چون اختلاف نبض باشد و [illegible] این چون [illegible] دوازدهم [illegible] گویند و این از جمله
دم [illegible] گویند که حرکت انبساط یا حرکت انقباض [illegible] حرکت تمام بود چون دم کودکان اندر میانه گریستن [illegible] النفس البکائی نیز خوانند و سبب این بسیار
حاجت باشد به آنکه [illegible] هوای تازه [illegible] اندر سینه [illegible] باید [illegible] و چندان هوا که بدان حاجت است به یکبارگی نتوانند کشید [illegible] که اندر
میان [illegible] هوای تازه که بدان حاجت است [illegible] کشید این نوع بیشتر اندر آماس جگر و سپرز بود و در تشنج و بیماریهای حاده [illegible] سیزدهم را النفس
المنخری گویند و منخر [illegible] سوراخ بینی است و این نفس چنان باشد که [illegible] بینی [illegible] نشان ضعیفی قوت باشد [illegible] تنگی گذرهای فرو بردن به سبب خناق
[illegible] که اندر گذرها افتاده باشد چهاردهم را [illegible] گویند یعنی [illegible] فرق میان نفس گنده و میان آن کسی که بوی دهان او ناخوش باشد آنست که گنده گی نفس
در حال انقباض پدید آید و نشان آن باشد که در سینه عفونتی است و اگر که بوی دهان ناخوش پیوسته بوی ناخوش پدید آید [illegible] پانزدهم را النفس العسر و الضیق گویند و این چنان
باشد که [illegible] فرو بردن اندر هوا [illegible] دشوار توان کرد و بدان [illegible] که گذر هوا تنگ است و اگر گذرها گرفته و تنگ است به سبب دشواری فرو بردن [illegible] اندر آلتها [illegible]
چنان باشد که خلطی غلیظ اندر گذرها افتاده باشد و هوا بدو [illegible] اندر گاه باشد [illegible] و سهل [illegible] شود یا [illegible] باشد و [illegible] اخلاط [illegible]
عسر النفس پدید آید و همچنین گاه باشد که اندر ذات الجنب [illegible] کرده شود و خون چندانکه بیرون باید کرد بر آورده نشود [illegible] تن [illegible] فرو بردن دشوار گردد
نوع دیگر است از انواع نفس [illegible] که آنرا التقلص الحجاب گویند و وی چنان باشد که سوء المزاج گرم و خشک مفرط پدید آید و بدان سبب [illegible] سینه و پهلو است متقلص شود
[illegible] باز آید و به سوی بالا تر کشیده گردد بهر آنکه تقلص [illegible] و اعضا [illegible] از سوی بالا است و علامت این نوع آنست که خداوند علت را
[illegible] لازم [illegible] دشوار شود و زبان از دهان بیرون نتواند کرد و چشم بیرون خاسته باشد [illegible] اندر حلق [illegible]
شود که [illegible] سخن [illegible] گویند زیرا که [illegible] مشارکت دارد [illegible] علاج تدبیر رطوبت [illegible] باشد که هر
بامداد [illegible] سینه [illegible] روغن بادام [illegible] اندر [illegible]
شکر [illegible] بهتر باشد و باید که بنفشه تر [illegible] سینه و پهلوهای سینه ضماد کنند [illegible] بنفشه و خطمی [illegible]

[illegible]

واندر آخر آن ... بعض ... بخورند ... با روغن بادام ... با جلاب ... سکنجبین ... شراب ... ناخن باید کرد و
آش ... با روغن بادام ... می دهند ... بسبب آن ... حاجت هم از این نوع علاج باید کرد و هوای خانه و
مفرش ... خشک تر باید ... و دیگر ... بسبب ... علاج ضیق النفس باید کرد ... شاید ... مزاج را در ابتدا
... و اگر ماده ... اگر سبب ضعیف ... سینه ... روغن نرگس یا روغن یاسمین بمالند و آنرا که ماده
اندر ... یک جزء ... و هر یک ... بسازند و ... چهار حب یا
... لعوق ... موافق باشد فصل اندر ربو و ... که مردم ... و دیگر ... چون نفس کسی که ...
و این مرض ... بلکه ... ضیق النفس و ... نمی کند و ... گرد سینه
و دیگران ضیق ... قال الشیخ الرئیس ... النفس ... کان مع ضیق اولا
... النفس ... ضیق النفس ... و بعضی ... اقسام ... و هر گونه
... اقسام ... النفس ... اقسام ... اطلاق کنند و ... امتلای
... چهارده قسم است یکی آنکه ... سینه تنگ ... سبب ... که
دوم آنکه بلغم غلیظ ... حاصل شود ... اقسام ... و وصول بلغم ... یکی آنکه ... از سینه
سوم آنکه ... قسم ... است که سینه ... و ... نفس ... بیمار ... زبان
بیرون ... حرکت کند ... ضیق النفس ... زبان ... بلغم غلیظ ...
تدارک کرده ... با آنکه در خواب ... علاج ... غلیظ ... چیزهای ... می دهند
چون ... گرم ... باید ... غلیظ و خشک می گرداند ... آنکه آنچه
لطیف ... غلیظ ... می کند صفت لعوق مناسب بگیرند انجیر ... و تخم بادیان
... خشک ... تخم ... عسل ... بریان کرده مانند زعفران
... با یک ... مطبوخ ... سپستان ... گاوزبان ... سود مند است ... ادویه مفرده ... آید
دست ... مفردات ... لطیف ... اسهال ... عسل ... تر ... بنوشند
... در امراض سینه سود مند است ... مطبوخ تخم ... سوسن ... سکنجبین ... آید مفید است و هر
اسهال ایارج فیقرا ... گرم ... گفته اند ... خشک ... نفع تمام دارد
... گوشت ... جوزه مرغ ... روباه ... طعام ... بلغم افزاید
چون شیر و ماهی ... صفت حب غاریقون سه درم رب السوس یک درم ... پنج درم ایارج فیقرا شحم حنظل از روی
از هر یک ... درم ... حب سازند و ... مثقال ... صفت حبی که در دهان گیرند ... اخلاط غلیظ را
... بگیرند ... رب السوس ... بسازند ... امراض ... مانند صرع و تشنج و وجع المفاصل
... غافل نباید بود ... و گاهی اسهال ... آن

۱۴۸

[illegible] گرم [illegible] استعمال [illegible] خاک [illegible] [illegible] گردانیدن [illegible]

[illegible] سعال [illegible] بهتر است [illegible] ریزد [illegible] سینه [illegible] سردی [illegible]

[illegible] مفید است [illegible] سعال [illegible] صاف [illegible] سینه [illegible] تخم [illegible]

بخلاف [illegible] نزله [illegible] فایده [illegible] طعام [illegible] آب [illegible]

[illegible] بهتر است [illegible] آب [illegible] خورد [illegible] طعام [illegible]

[illegible] عادت [illegible] سینه [illegible] معتدل [illegible] روغن [illegible]

[illegible] روغن [illegible] سینه [illegible] قوی تر

[illegible] طعام [illegible] سینه [illegible] طعام [illegible]

[illegible] سینه [illegible]

بنفشه [illegible] السوس [illegible] فالقواع [illegible] مانند [illegible]

[illegible] قوی [illegible] علت [illegible] خاصه [illegible] تخم [illegible]

[illegible] صاحب [illegible] تخم [illegible] درم [illegible]

[illegible] صفت [illegible] هر دو [illegible] آتش [illegible]

[illegible] خاصه اگر [illegible] ذکر

فوائد [illegible] که [illegible] ماده [illegible] سینه [illegible] خاصه [illegible] سوزش [illegible] سینه [illegible] خاصه است [illegible]

ماده [illegible] دلیل آنست که ماده [illegible] سینه [illegible] دلیل آنست که ماده [illegible]

[illegible] گوشت [illegible] آنست که ماده [illegible]

[illegible] ماده [illegible] سینه [illegible] ماده [illegible]

[illegible] گوشت [illegible] ماده [illegible]

[illegible] مزاج [illegible] گرم [illegible] سرد [illegible] مزاج [illegible] طبیعی [illegible]

[illegible] مزاج [illegible] گرم [illegible] سرد [illegible] مزاج اصلی [illegible] مزاج طبیعی باشد [illegible]

[illegible] مزاج [illegible] سینه [illegible] آواز [illegible] عظیم النفس [illegible] هوای سرد [illegible] دلیل گرمی مزاج است [illegible] سینه

[illegible] آواز [illegible] هوای سرد [illegible] دلیل سردی مزاج است [illegible] سینه [illegible] مزاج [illegible]

آواز [illegible] آواز [illegible] سینه [illegible] گوشت [illegible]

[illegible] مزاج [illegible] آواز [illegible] سینه [illegible] خشکی نفس [illegible]

[illegible] ذکر ادویه مفرده که در [illegible]

[illegible]

۱۴۹

[illegible] ... بیان کرده [illegible] ... و قسم دوم آنکه [illegible]

حل کرده [illegible] بیالایند و آن آب باقی بجهد [illegible] و اگر ... قطره ... باریک و اگر [illegible] نشود

[illegible] سازند [illegible] سکنجبین ... بزوری [illegible] و سینه را پاک کند و انجاکه ماده [illegible]

[illegible] گوشت [illegible] باید [illegible] دیگر [illegible] قسم دوم آنکه [illegible] آن از جهت

و درین [illegible] شوند [illegible] بسبب کثرت این بخار ... و نفس تنگی کند و علامت وی آنست که [illegible] تشنگی بسیار بود و از آب سرد [illegible]

حاصل شود علاج رگ باسلیق زنند از دست چپ و در سکین گرمی دل کوشند و آنچه [illegible] لعاب اسپغول [illegible] شربت [illegible]

[illegible] شربت [illegible] گرم دل گفته آمد [illegible] اطراف مالیدن و در آب گرم نهادن سود مند سوم آنکه [illegible] گرم [illegible] شود [illegible]

[illegible] گردد علاج [illegible] استعمال نمایند [illegible] چهارم آنکه [illegible] سینه [illegible] و ایضا در حرارت غریزی که اصل است

جمیع قوی [illegible] پدید آید و علامت وی نفس [illegible] نفس [illegible] در فصل [illegible] بیان یافته و نفس

[illegible] مستقل گفته آید علاج طبیخ حلبه [illegible] کنند و روغن سوسن و نرگس [illegible] بر سینه مالند [illegible]

نمایند و آنچه در علاج مذکور است [illegible] پنجم آنکه [illegible] خشکی [illegible] نفس [illegible] و این قسم بیشتر در آخر دق پدید آید

علامت وی [illegible] علاج [illegible] زنان

و دیگر [illegible] ششم آنکه [illegible]

غالب آید [illegible] و نوشیدن آب سرد [illegible] قسم [illegible] بود و [illegible] شود

علاج [illegible] طبیخ حلبه [illegible] گرم [illegible] گوشت کبوتر و کبک [illegible] صفت طبیخ حلبه [illegible] درم [illegible] دو

درم بادیان [illegible] صاف نمایند [illegible] شیرین سازند [illegible] استعمال نمایند هفتم آنکه [illegible]

[illegible] گردد [illegible] نفس تنگی کند [illegible] نفاخ است

و علامت او [illegible] گرانی است [illegible] علاج [illegible] ذکر یافته

[illegible] آب بادیان [illegible] بادیان [illegible] بر سینه و پهلو

[illegible] سکنجبین [illegible] آب [illegible]

[illegible] صفت [illegible] نیم درم [illegible] نیم درم [illegible] که در نوع اول [illegible]

[illegible] اعضا [illegible] و اعصاب از مضرت [illegible]

هشتم آنکه [illegible] ذکر یافته و علاج او [illegible] نهم آنکه [illegible] پدید آید و این را

علاج نشاید کرد [illegible] شود و ورم [illegible] حجاب

[illegible] این قسم آنست که نخستین عضوی از اعضا [illegible]

[illegible] بدید آید [illegible] و علاج [illegible] دهم آنکه مسمی است به تقلیص الحجاب [illegible]

بتفصیل در فصل سوء نفس گفته آمده [illegible] و این قسم [illegible] دیگر از اطبا ضبط نکرده و دوازدهم آنکه [illegible]

١٥٠

[illegible] علاج [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] تفصیل ذکر یافته فایده هرگاه اندر فصل [illegible] باران بسیار افتد و تابستان خشک و شمالی بوده باشد اندر زمستان بیماری بسیار [illegible]

[illegible] بسیار افتد [illegible] هوای سرد [illegible] [illegible] هوای گرم [illegible] بسیار کند و اگر [illegible] بسیار باشد که علت [illegible]

[illegible] بسیار باشد [illegible] خشک [illegible] سوء مزاج سرد یا گرم [illegible] [illegible] به تفصیل

[illegible] علاج باید پرداخت **فصل در انتصاب النفس** و بالا گفته آمده است که آن نوعی است از ضیق النفس و

[illegible] نتوان نهادن [illegible] نشیند [illegible] گردن راست [illegible] [illegible]

[illegible] علاج آن بحسب سبب آن [illegible] [illegible]

[illegible] ضیق النفس [illegible] اختلاف رای الاطبا واقع است [illegible] [illegible] اختلاف [illegible]

[illegible] گرفته شود و تنگ گردد آن را ضیق گویم [illegible] حالت

[illegible] [illegible] و ایضا می تواند که ضیق باشد

[illegible] النفاق [illegible] سبب [illegible] دیگری جدا [illegible]

[illegible] النفس [illegible] **فصل در سعال** که بیماری است

[illegible] حرکت [illegible] [illegible]

[illegible] طبیعت [illegible] سعال [illegible] که اسباب کلی سرفه

[illegible] سوء مزاج ساذج بود یا مادی [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] سبب [illegible] تفصیل بیان باید ان شاء الله تعالی [illegible] **قسم اول** آنکه

سوء مزاج گرم ساذج [illegible] سرفه پدید آید [illegible] گرم یا سرد یا خشک [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] تسکین باید [illegible] هوای گرم [illegible] [illegible] گرم [illegible]

[illegible] سوء المزاج گرم ساده [illegible] فرق میان سوء المزاج گرم

و خشک [illegible] [illegible] گرم [illegible] عکس این باشد

[illegible] [illegible] [illegible] صندل و کافور

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

و طلاطل

صفت قیروطی که بر سر حامیه در وقت استعمال گلاب و سرکه سرشته برگذارند ... مناسبه هر سه جزء را گرفته در وقت استعمال آن قسم

القیروطی الاخضر قسم دوم آنکه خون صفرا در سر حاصل شود و آن را سرسام صفراوی گویند و از آنکه اسهال شده و از ... بکند که طبیعت جهت دفع اذیت سر [illegible]

آمده علامت آن است که تشنگی عظیم و گرم بود و درد شدید و ... دیگر آثار و اسهال ... و اکثر ... قسم ... عقل ... نگاه باشد

اگر قوام صفرا معتدل بود ... و چیزی که ... علاج ... بطبع ... اگر ... بر تعدیل و تسکین هر چه ... [illegible]

گندمی ... و اگر در ... گرمی ... بسیار ... قسم سوم آنکه چیزی ... گرم ... از سر ... در قصبه ریه

الخراج ... و ... حرارت ... غذا ... غذا ... گرانی کنند و افزون گشته [illegible]

... علامتش آنست که ... لازم بود و ... باشد در هنگام شب

عقب خواب ... دماغ ... و ... گرمی ... فایده عدم نفث

جهت رقت ماده ... قوام ... قال الشارح ... بالمقدار الذی ان یمکن به نفعها

الهواء فلا یکون بمنزلة الطین ولا بمنزلة الماء الرقیق الذی یتفرق اجزاءه ... الریح ... جهت تکثیف ... زیرا که درین صورت

تحلیل ... رطوبات ... دماغ ... هنگام خواب حرارت در باطن جمع ... رطوبات تصرف

می نماید ... دفع و ایضا ... آدمی ... خشخاش ... اندک

بخلاف خواب که ... علاج ... خشخاش ... خشخاش و تخم ... و برگ

آس ... و تخم ... گل سرخ ... نرم کرده ... پوست مرغ شود و

... پوست ... منقطع شود ... شدن ... از ین سو که

... و ایضا جهت تغلیظ ماده حب السعال در دهن گیرند ... صفت حب السعال بگیرند نشاسته

کتیرا مغز بادام شیرین ... تخم خشخاش ... پوست آن ... صمغ عربی و گل ارمنی از هر یک ... بکوبند و بلعاب اسپغول بسرشند و حبوب سازند

... مغز بادام ... از پوست ... کار ... بزرگ ... کام بگیرند ... [illegible]

... خشخاش ... گلاب و ... روغن بادام ... مفید است

و روغن ... صفت روغن ... یک حصه ... حصه روغن ... بجوشانند

تا روغن بماند قسم چهارم آنکه سوء مزاج بارد ساذج ... علامتش ... سرد ... گرمی است

و دوای گرم ... فایده ... علاج اگر ... هوای سرد ... برف ...

آب سرد ... سبب ... الامکان ... فی الفور ... گرم می کند ... می نماید

و اگر ... سبب ... روغن ... گرم ... بپاشند

و روغن ... صفت معجون ... چهار درم

زعفران سنبل الطیب سلیخه ... از هر یک ... درم قصب الذریره ... چهار درم عسل مصفی

قدر حاجت ... دوازده ...

[illegible]

١٥٢

عسل بسازند صفت لعوق نافع [illegible] تخم کتان مساوی بسازند [illegible] تا ثلث بماند

قسم پنجم آنکه ماده از سر فرود آید [illegible] سینه [illegible] علاج [illegible]

[illegible] سینه [illegible] سوسن [illegible] بادام [illegible]

تناول کنند صفت معجونی که سینه را پاک کند و ماده غلیظ را [illegible] زوفای خشک [illegible] سوسن [illegible] تخم انجره [illegible] از هر یک مساوی بسازند

کوفته بیخته با عسل آمیزند صفت [illegible] که ماده غلیظ را پاک کند [illegible] بادام تلخ [illegible]

[illegible] نوع دیگر [illegible] نوع دیگر [illegible]

[illegible]

[illegible] قسم ششم آنکه

[illegible] علاج

[illegible]

[illegible] عسل [illegible] لعوق [illegible]

[illegible]

[illegible] قسم هفتم آنکه [illegible]

[illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] قسم هشتم آنکه [illegible] علاج [illegible]

[illegible] صفت لعوق [illegible]

[illegible]

[illegible] قسم نهم آنکه [illegible]

[illegible]

[illegible] فایده [illegible]

[illegible]

[illegible] قسم دهم آنکه [illegible]

[illegible] علاج [illegible]

نماید و قسم سوم در تجویز الحلق مذکور است علاج آن [illegible] قسم یازدهم آنکه بسیار [illegible] علاج آن [illegible]

[illegible] کنند یعنی [illegible] باز نماید [illegible] عارض شود [illegible]

[illegible] سوداوی [illegible] سیاه [illegible] علاج [illegible]

[illegible] الدم یعنی برآمدن خون [illegible]

[illegible] قسم اول آنکه [illegible] چون [illegible] خون برآید [illegible] برآمدن خون [illegible] گفته اند

علاج [illegible] سیلان خون [illegible]

[illegible] قسم دوم آنکه [illegible] نفث الدم [illegible] قسم سوم آنکه [illegible] خون [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] خون [illegible] باشد

[illegible] قسم چهارم آنکه [illegible] خون [illegible] قصبه ریه [illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible] علاج [illegible] نفث الدم [illegible] ضعف آن

[illegible]

[illegible] قسم پنجم آنکه خون از شش برآید [illegible] سبب است

[illegible] رگهای شش [illegible]

[illegible] برآمدن خون از شش [illegible] است

[illegible] و آنچه از

[illegible] باشد

[illegible] باشد

[illegible] خونی برآید [illegible]

[illegible] علاج [illegible] نفث الدم [illegible]

[illegible] خون [illegible] شود

[illegible] عند الحاجت

[illegible] مزاج زائل

[illegible] خون [illegible] غلیظ

[illegible]

۱۵۴

تا مردان ... [illegible] تدبیر آن است که نخست ... از بالا فرود آرند بمالیدن و بستن اطراف و فصد پس ... [illegible] ... تدبیر کنند ... چون ... [illegible]

رگهای ... [illegible] تا رسیده ... [illegible] مشغول نمایند و ... اگر سبب برآمدن خون گشادن سر رگها باشد سبب ... که ... فرود آید ... [illegible]

سینه و شش ریزد ... [illegible] نرم سازد ... تدبیر آن است که تسکین ... ماده کنند بمالیدن اطراف ... [illegible]

قابض ... [illegible] ... زیره بریان کرده ... [illegible] ... و زعفران تا ... [illegible]

... [illegible] ... خون باز دارد ... [illegible]

... بریان کرده ... [illegible] ... بریان کرده ... [illegible]

سرفه شش ... خون ... بیرون آید ... [illegible] ... اعضا ... [illegible]

... [illegible] ... قسم ششم آنکه خون از سینه

آید ... [illegible] ... آن است که خون ... [illegible] ... بیرون آید ... [illegible]

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ... جراحت شش قلیل الخطر است ... [illegible]

... فایده ... [illegible] ... سینه و شش ... [illegible] ... رگ ... بمالیدن اطراف ... [illegible]

... [illegible] ... مزاج باعتدال آمد

... [illegible] ... سنبل ... [illegible]

... [illegible] ... گل سرخ ... [illegible]

... [illegible] ... سوخته ... [illegible] ... عمل کنند

قسم هفتم آنکه بیرون آید خون از ... معده یا از جگر یا از سپرز ... [illegible] ... بیرون نیاید خون ... [illegible] ... پیدا بود

... [illegible] ... کیفیت آمدن خون ... [illegible] ... برآمدن ... [illegible]

... فایده ... [illegible] ... بسیار گفتن و آواز بلند کردن ... [illegible]

چیزهای ترش ... [illegible] ... و جماع کردن ... [illegible]

... [illegible] ... فایده ... [illegible] ... ترنج و برگ ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... نافع ترین همه

... یک مثقال ... عصاره ... [illegible] ... عصاره ... [illegible] ... خوردن

مفید بسیار ... [illegible] ... خون باز دارد ... [illegible] ... سوخته ... [illegible]

قابض ... [illegible] ... المنفعت است ... [illegible] ... تمام ... [illegible]

مفید است فایده اگر ... که خون ... [illegible] ... خون برآمدن آغاز کند ... [illegible] ... باشد

و اگر ... [illegible] ... [illegible]

۱۵۵ ... [illegible]

... [illegible] ... اسفل ... [illegible] ... فصل در نفث الدم و آن پنج قسم

است یکی آنکه ذات الریه یا ذات الجنب ... [illegible] ... نفث ... [illegible] ... آنکه ... [illegible] ... برون

آید و این ماده اسفل گویند و دیگری ... [illegible] ... سوم آنکه ... [illegible] ... ماده ... دفع شود و این نیز گفته آید چهارم آنکه ... [illegible] ... یا در حلق

یا ... [illegible] ... پنجم ... [illegible] ... از فصل ... [illegible] ... که ذکر یافته

... [illegible] ... آنکه در سینه ... [illegible] ... حرارت قوی ... [illegible] ... سینه ... [illegible] ... در سینه

... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ... و صفت آن ... [illegible] ...

... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ... سینه ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ...

... [illegible] ... لطیف ... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ... نفث الدم فی الصدر گفته آید ان شاء الله تعالی فصل در آماس ششی که آنرا

ذات الریه گویند ... [illegible] ... گرم یا سرد از دماغ ... [illegible] ... ذات الریه منتقل

شود ... [illegible] ... انتقال ماده ... [illegible] ...

... [illegible] ... ماده ... [illegible] ...

... [illegible] ... دماغ ... [illegible] ...

... [illegible] ... ذات الریه ... [illegible] ...

... [illegible] ... قال الشیخ ذات الریه یکون عن ... [illegible] ...

... [illegible] ... ذات الریه ... [illegible] ...

... [illegible] ...

... [illegible] ... ذات الریه ... [illegible] ...

... [illegible] ...

... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ...

فصل ... [illegible] ... بیان کنم قسم اول ... [illegible] ... ذات الریه ... [illegible] ... ماده گرم بود خواه ماده ... [illegible] ...

... [illegible] ... سینه ... [illegible] ...

۱۵۶

[illegible] باشد [illegible] چنان باید که [illegible] [illegible] بر چشم [illegible] [illegible] [illegible] شود [illegible]

بیماران [illegible] [illegible] و [illegible] استنشاق [illegible] [illegible] قلت [illegible] تنفس [illegible]

یا بسیار [illegible] [illegible] و [illegible] حرارت و قلت گرانی [illegible] خون [illegible] [illegible] از سبب [illegible] خود [illegible]

آثار سوداوی گرم [illegible] باشد با حرارت و [illegible] حرارت خون [illegible] گرانی [illegible] زبان [illegible] استنشاق [illegible] [illegible]

از آنچه [illegible] [illegible] گرانی [illegible] اندرون سینه [illegible] باشد [illegible] [illegible] باشد

و بیماران [illegible] [illegible] ضعیف [illegible] [illegible] [illegible] باشد [illegible]

[illegible] نشان [illegible] گرانی کند اندرون سینه [illegible] حرارت [illegible] نشان [illegible] ذات [illegible]

[illegible] [illegible] حال [illegible] [illegible] [illegible] نشان [illegible]

[illegible] [illegible] گرم [illegible] [illegible] نشان [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] ضعیف [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] گرم باشد [illegible] [illegible] [illegible] اگر [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] علاج رگ [illegible] [illegible]

[illegible]

۱۵۷

[illegible] باید مستفرغ شود تنقیه کوشند چنانچه در نفث الدم گفته شد و در آخر این فصل نیز گفته آید و بعد از آن سینه را [illegible] بالیدن [illegible] تمام [illegible]

سببی از اسباب چون خشم قوی و حرکت عنیفه و بلند کردن و کشیدن [illegible] دم آید و تمام بیرون می آید در این صورت در حال [illegible] علاج نفث الدم

سعی باید کرد قسم دوم آنکه ماده ورم بلغم باشد و معنی آن عفونت بود و اما کثرت [illegible] و سرفه نیز بود و تنگی نفس [illegible] بسیار باشد و کمی [illegible] بودن

وزود جز آن شود و [illegible] پیدا بودن [illegible] که هیچ آماس گرم در وقت شاید بودن تب با [illegible] شدت [illegible] باشد [illegible] آنجا که

گردد [illegible] در حال [illegible] ماند و تب [illegible] لازم با علاج در اول [illegible] آماس گرم که تحلیل و تنقیه است [illegible] باشد که [illegible] و چون روز

بگذرد و تب ساکن شود [illegible] با اخلاط [illegible] که در حال [illegible] منکر است [illegible] و [illegible] ماء الشعیر و [illegible] آب [illegible] گندم

و شیره [illegible] با روغن بادام سازند و اگر طبع قبض بود در [illegible] دو مثقال بنفشه و پنجاه عدد [illegible] را [illegible] کرده و یک تولد اصل السوس و پنج عدد [illegible] بجوشانند

و مغز فلوس [illegible] داخل نمایند و [illegible] کرده و روغن بادام [illegible] و اگر طبع نرم بود [illegible] بهیدانه [illegible] و [illegible] لعوق [illegible] نفث المده

با فواید دیگر در آخر همین فصل گفته آید قسم سوم آنکه آماس صلب باشد و این بر دو گونه است یکی آنکه نخستین آماس گرم بوده و لطیف [illegible] تحلیل رود و باقی سخت

متحجر شود و نشان آنکه [illegible] صلب شود آنست که تنگی نفس زیاده شود و سرفه خشک متواتر آید و حرارت کمتر گردد دوم آنکه ماده سودا باشد یا بلغم غلیظ [illegible] باشد

علامت این قسم آنست که ضیق النفس بمرور ایام افزون تر شود و سرفه خشک [illegible] و در سینه [illegible] و [illegible] باشد و بدانکه عدم حرارت سینه در اینجا که ماده

سوداوی یا بلغمی بود ظاهر است اما در اینجا که از انتقال آماس گرم افتد آنست که اجزای حاره لطیفه به تحلیل رفته و اجزای [illegible] متحجر باقی مانده فایده هرگاه [illegible] در ذات الریه

صلابت [illegible] گوید که من دیدم که سنگی بزرگ همچون سنگ مثانه در [illegible] و [illegible] آن [illegible] شد [illegible] دیدم که [illegible] همچون [illegible]

[illegible] هر یک [illegible] بوده بعد از آن سرفه کمتر شد و ذات الریه [illegible] بازگشت در [illegible] علاج [illegible] تا [illegible] شود و این [illegible]

باشد که [illegible] تخم کتان و خطمی با روغن بادام و شیر دختران تجرع کنند و روغن بنفشه و موم سفید و لعاب تخم خطمی و حلبه و تخم کتان و [illegible] بر سینه ضماد سازند و دیگر

تدابیر ملینه بکار برند و [illegible] اگر این قسم [illegible] گفته‌اند [illegible] هرگاه آماس [illegible] و در [illegible] آن [illegible] و [illegible] نخود [illegible] با انگبین [illegible]

ماء العسل در این وقت سخت موافق است [illegible] که [illegible] از شیر [illegible] مفید است و گاه باشد که [illegible] که [illegible] اگاهی [illegible] کنند

چون پوست خشخاش و تخم [illegible] و هرگاه ماده تمام [illegible] باشد [illegible] کشادن وی کنند این چنان باشد که [illegible] ده [illegible] دارند تا

[illegible] شود و بیمار را بر کرسی نشانند و [illegible] بانگشت [illegible] شور [illegible] و [illegible] تخم [illegible] شب در [illegible]

تا [illegible] شود [illegible] و انگور [illegible] شیر [illegible] گرده [illegible] در [illegible] و [illegible]

ماء العسل دادن مفید [illegible] از طعام [illegible] آماس [illegible] لیکن در این [illegible] بیشتر از مقدار [illegible] ماده [illegible] یکبار [illegible]

بجهاند و خناق آرد باید دانست [illegible] تدبیر [illegible] و کشادن پس از [illegible] بکار داشته‌اند [illegible] طبیب [illegible] طریق [illegible] احتیاط

تمام با حرارت و آماس زیاده [illegible] و [illegible] آماس [illegible] در [illegible] سینه [illegible] ضیق النفس [illegible]

و در نفث المده بیان یافته [illegible] استعمال نمایند و [illegible] و [illegible] با [illegible] دفع شود [illegible] فصل [illegible] المده فی الصدر بیان

یابد فصل در سل [illegible] نزد اطبا عبارت است از قرحه که در شش [illegible] گفته‌اند [illegible] فی الریه مع الدق [illegible]

کامل گویند [illegible] فی الریه و الصدر [illegible] که [illegible] در سینه و شش [illegible] سل [illegible] لاغری [illegible]

ملت [illegible] لازم [illegible] نفث الدم [illegible] شده [illegible] ایشان [illegible] آید

[illegible] ... گردد ... پاکست خداوند

[illegible] سل گویند فرق در میان ... سل ... آنکه ... شود ... تیزی آن

شش ... لیسوزد ... کند ... آنکه ... آماس ... کند ... و برآمدن ... خون ... شش گرداند

[illegible] چهارم آنکه ... سبب ... چون ... شود ... سبب ... رگها ... یا رگی بگسلد

خون ... برآمدن ... دیگر ... شش ... لیکن ... اگر ... سبب سل ... باشد ... فرق آنست که تب نرم لازم باشد ... دست

[illegible] ... طبیعت ... گاه ... تب ... دیگر ... برآید ... شش ... نهایت ...

[illegible] ... گرم ... ماند ... سرفه ... آماس کند ... شش ... رگها ... گیرد ...

[illegible] ... شده ... آنکه این صورت پیش از چهار روز ... باشد ... خون ...

[illegible] ... شش باشد ... خون ... و اگر ... خون برآید ... شود ... سل ... رنگ ...

[illegible] ... پیدا آید ... روز ... بر سر انگشت ... گویند ... پیشانی ... برآید ... چهارم ...

هرگاه ... سرخی ... سیاه ... روز ... حال ...

[illegible] ... شش ... سل ... گویند ... حقیقی ... بالا ذکر یافته لازم آید که در سل حقیقی ... مذکور فرق

[illegible] ... فرق آنست ... تب ... بغیر رطوبت ... سل ... تب ... لازم ... خروج ...

[illegible] ... مناسبت ... فرق واجب ... توان ... آنست ... چون ... است و

[illegible] ... گرم ... نیست ... شود ... اگر ... آتش ...

[illegible] ... باشد ... خون ... برآید ... باشد ... سرفه ... برآید ... موضع ...

[illegible] ... آتش ... بوی ... خون ... برآید ... باشد. و ایضا

[illegible] ... سل ... شود ...

[illegible] ... علت ... شش ...

[illegible] ... شش ... حرکت ...

[illegible] ... حرکت ... جراحت ... دیگر ... است که ...

جراحت ... جراحت ... رگ ... شود و اگر ... باشد

[illegible] ... سرفه ... حرکت ... رگ ... حرکت سرفه

[illegible] ... سینه زیاده شود ... خشک ...

[illegible] ... شود و ایضا رگهای شش فراخ ...

[illegible] ... شود و ایضا ... تمام ...

[illegible] ... سبب ... شش افتد

[illegible] [illegible] علت سل اگر علاج کرده شود [illegible] اگر [illegible]

[illegible] علت [illegible] و شیخ الرئیس [illegible] جالینوس [illegible] در این علت [illegible] و در

بفصل زمستان [illegible] شیر [illegible] کسانی را [illegible] خون خاسته

[illegible] ایشان از گوشت [illegible] بیرون آمده [illegible] و این کسان را [illegible] علاج سل [illegible]

رگ باسلیق زنند [illegible] فصد قیفال [illegible] سرطانات [illegible] باشند

در این مرض [illegible] و دیگر علاج [illegible] حرارت [illegible] اختیار نمایند و اگر

با سل [illegible] نوشیدن شیر خر و شیر زنان نافع ترین اشیاست گفته شده که [illegible] جراحت شش آماس گرم [illegible] امکان ندارد و لیکن

اگر علاج [illegible] دیگر از شش تباه نگردد [illegible] علاج [illegible] آنست که روز نخست که خون از

گلو بر آید معلوم شود که از شش می آید [illegible] آماس [illegible] مشغول شوند چنانچه جالینوس گوید [illegible] از گلو خون [illegible] علاج کردم همه شفا یافتند و

[illegible] اول [illegible] گفتم [illegible] حرکات [illegible] در حال رگ زنند [illegible] خون [illegible] بیرون

نمایند تا خون از شش [illegible] حرارت [illegible]

[illegible] علاج [illegible] کسانی سست

[illegible] آماس [illegible] قوت [illegible] و اگر طبع نرم بوده

[illegible] باشند

[illegible] سعال [illegible] در این مرض آب باران [illegible]

شیخ الرئیس گوید [illegible] اگر [illegible]

[illegible] علاج کردم شفا [illegible] گفت

[illegible] روغن ماهی تازه بریان کرده [illegible]

[illegible] شیر [illegible] اگر شیر زن دهند [illegible] پستان

[illegible] اگر شیر [illegible] جوان باشد [illegible] چهار ماه یا پنج ماه [illegible] آب باید [illegible]

[illegible] در حال که بدوشند

[illegible] آب گرم [illegible] شیر [illegible] روز اول [illegible] شروع کنند

[illegible] شیر [illegible] باید [illegible]

[illegible] طعام دیگر [illegible] هرگاه [illegible]

شیر [illegible] آب [illegible]

[illegible] شیر [illegible]

[illegible] باید داشت و احتیاط باید کرد [illegible] ۱۶۰

... نشود ... اگر ... و اگر این مرض ... اندر ... و ... باید ... اگر ... شیر ... بیمار ... گیرند ... کافور ... مشک ...

... نشود ... از ... جدا باشد ... و ... گفته اند ... از شیر ... چنان ... که ... آب ... باشد ...

پس ... خاکستر ... رطوبت ... سرطان مغسول ...

... مانند ... که ... چنانکه ... سرطان ... که چون ... باشد ... بیرون آید ...

خاکستر ... با ... کنند و ... سرطان ... صفت سفوف سرطان خاکستر

سرطان مذکور ده درم ... از هر یک ... درم ... درم ... باشد ...

... سرطان ... خاکستر ... که ... شود ... از ... سوخته ... خاکستر شده باشد

... بکار برند ... فصل در انتقال و منتشدن مده و ریم در سینه و این چنان باشد که در ذات الصدر و ذات الجنب یا ذات الریه منفجر شود و

ریم در فضای سینه که عبارت است از موضعی که میان ... شش واقع است جمع شود ... غلظ ... لغت ...

شود یا از راه بول و براز بر آید و ظاهر است که ... اندرون سینه ... مجری ... طبیعی ... است ... بیرون آید ...

که ریم ... بر آید و ... جگر ... اگر ... رفع شود و گرنه ... گفته اند که اگر ... المده

در بول و براز و ریم ظاهر شود ... بول و براز است ... سالم باشد ... و دلیل ... آمدن ... از شش بر جگر ... حالت باشد که خفقان ... عارض شود

جهت ... بر دل ... از شش ... جگر ... دل ... مده ... بر دل بگذرد و ... باید ...

و از آنکه ... صدر معلوم شد که فضای صدر ... باید دانست که این ریم ... سینه گاه باشد که در هر دو جا ... گاه در یک جانب آن ... این مرض آنست که

در جایگاه ... گرانی و درد محسوس شود ... تنگی کند ... حرارت مده ... بسوی دل لازم باشد ... حال ... این علت در

جمیع احوال ... از سل شمرده اند ... این اعراض ... سینه ... حرکت ریم ... احساس ...

... که ... جمع ... شود ... مده ... بر پهلو ... باز ... دوم ... گرانی ... محسوس ... مده ... جهت ... و ایضا

... سینه ... از هر جانبی که خشک شود یا خشک شدن آغاز کند ... مده ... و ایضا تعلق ... سینه ... المریض

من جنب الی جنب ... احساس گرانی ... ریم ... فضا ... محسوس ... و اگر ریم در هر دو ... باشد ... در هر دو جانب می باشد

علاج ... مده ... ادویه ... زوفا ... و اصل السوس و پرسیاوشان ... بالا ... روغن بادام ... و بسیار ...

... ایضا ... باشد که ... رفع کند ... بول ریم ظاهر شود ... جگر و گرده و مثانه ...

و اگر ریم از جگر ... براز ... مسهل ... شود اگر ریم در بول ... ادرار ... کاسنی ... و صفت

... بول ... و ... فصل ... هر گاه ... شود ... نفث ... نماید در ... رو نماید در

... جگر ... بول و براز ... بیرون ... که ... شود ... تنگی نفس ... برآید

دوم آنکه ... شود ... روز ... ریم پاک نشده باشد ... گفته که

این علت ... از امراض ... پاک نشود ... مستفرغ گردد ... گاه ... کرده

... شود ... سینه ... مده ... ریم ... استخوان ...

...بیاکرده از سیب مرض بول و برازبا بدن گیرد و حب کرده است ... مستفاد ... از اسفل ... مسدود ... غلیظ بود که ... در این ... است که ... غرابت ... آید و در فصد

بایست و الغت دیگر نباید **فصل** در آماسها که اختلاف ... ذات الجنب ... اصطلاح اطبا در اطلاق اسامی اورام این اعضا اختلاف دارند چنانچه بیان

نموده آمد ... مقاله ... ذکر می باید ... بیان مخالفت **فائده** ذات الجنب دو گونه است حقیقی و غیر حقیقی حقیقی آنست

که ورم ... غیر حقیقی آنکه ... غلیظ ... در نواحی جنب ... ذات الجنب حقیقی کنند و اقسام چنانچه ... مقاله گفته شود ... بسیار است

غیر حقیقی ... **مقاله اول** در ذات الجنب خالص ... نزد اکثر اطبا که غشا مستبطن اضلاع یا حجابی که

میان آلات غذا و آلات نفس فاصل است ... ورم ... لیکن اجزای غشا یا حجاب ... عام باشد مسمی است

... ذات الجنب ... فرق نمیکنند و از

الفاظ مترادف می شمرند ... ذات الجنب خالص ... گویند ... اضلاع گویند ... نافس پیدا

بودن ... علت اندر ... خالص بود یا خون گرم ... گاه باشد

که بلغم شود ... غشا ورم آرد ... ذات الجنب ... خون خالص و سودا خالص ... توانند شد بهر آنکه در غشا و

حجاب ... اجرام ... ماده ... غلیظ ... ذات الجنب غیر خالص عضلی که عبارت است از ورم عضلات ... از خون صرف متولد شود زیرا که

عضلات مختلف الاجزا ... خون صرف و خون سودا ... ممکن است و این مقاله را باعتبار سبب چهار قسم بیان کنم **قسم اول** در ذات الجنب

خالص که از خون ... احساس ... تحت الاضلاع ... نفس ... لون النفث یدل

علی المادة فالاحمر ... والاصفر ... والاسود ... بر سوداء ... استدلال توان کرد

علاج در ابتدا ... ماده ... فصد ... از جانب مقابل ... شود و اکثر برانند

که خون درین فصد ... چندان برآرند که ... سیاه ... ظاهر شود ... ماده ... اخراج خون

... اگر ... خون رگ ... اگر ... نشود

... ماده ... ذخیره ... برسد

خون از جانب ... مقابل باید ... ماده ... اگر مناسب

... ماء الشعیر ... تجبلین ... تقویت در تسهیل و

نفث مددگار ... گرم و روغن بادام ... **قسم دوم**

در ذات الجنب خالص صفراوی ... لازم بود ... زرد برآید ... و علاج

هم اندر ابتدا از جانب مقابل ... رگ زنند ... حرارت ... بنفشه با لعاب اسپغول

آمیخته ... **فائده** تجویز فصد از جانب مقابل ... خون صفراوی در بدن کمتر است ... خوف

انجذاب ... بجانب مقابل ... زیرا که خون در بدن بیشتر است و درین صورت

خوف انجذاب ... مسافت بسیار ... مخالف ... بحفظ ... دفع خوف است

پس اگر طبیب ... ماده کم ... خوف انجذاب ... از طرف مقابل رگ زنند کما لا یخفی علی اهل التجربة

۱۶۲

بیند تا کی سوی نضج آید و ذات الجنب دموی و صفراوی را علاج نزدیک است و در وی بهره و خونی چون … اما در دموی … و صفراوی آسان تا بگشد رگ زدن ایمن تر از مسهل دادن است و نیز … در کار

ممکن نیست که مسهل … و اخلاط ابتدا … و آنست که چون ذات الجنب صفراوی باشد … و نگاه کنند اگر درد سوی استخوان سینه و چنبر گردن

همی بر آید رگ زدن صواب باشد و اگر سوی … میل میکند مسهل … تا طبیعت قوی نباشد جلاب سکنجبین … آب … ماننده آن

بکار باید داشت … نضج باشد … بر آمدن … بلکه … که ماده بآسان بر آید و موجب نضج باشد چون شراب … و ماننده آن و … آنست که منفعت این اشربه

بعد از نضج بیشتر است و … قبل از نضج چون بکار برند … نضج … باید که … و بعوض آب جلاب … خورند تا اشربه مناسب …

کرده اگر تشنگی بغایت بود … با آب ترنج یا سکنجبین که بسیار ترش نباشد توان داد … لعاب اسپغول … شیره … اندر جلاب … آمیزد و روغن بادام

افزوده … کشکاب … عناب … و بنفشه … باشد و روغن بادام … و پاک کننده … سبب

ذات الریه گفته آمده است … بسیار … جگر … گرم اندر … کشیده شود … حجاب … گردد … سبب … نفس تنگ شود و … طبیب … نباید که

ذات الجنب است … که در ذات الجنب تب و سرفه و تنگی نفس … آماس جگر … باشد و فرق … آنست که … ذات الکبد … گاه گاه سرفه

اندر پهلوی راست … و گرانی همی یابد … زبان سیاه گردد و … بول … همچون بول … پس اگر آماس اندر جانب … باشد … بر نهادن نتوان …

و اگر جانب … بود … نفس تمام … دشوار بود … چنانکه چیزی گران از پهلو آویخته است از ذات الجنب … سبب … گرم …

خطر … اعراض صعب … سبب … شود و تحلیل پاک گردد … اعراض … ساکن بود

لیکن … تحلیل آن دیرتر باشد و فرق میان ذات الجنب و ذات الریه آنست که در ذات الریه … باشد … و گرانی و تنگی نفس … از ذات الجنب باشد و دیگر علامات که در

ذات الریه یاد کرده آید … حال ذات الجنب … همچون حال … و حال همه آماسها از سه نوع بیرون نیست یا به تحلیل زایل شود یا ریم کند یا صلب گردد

… که صلب شود و گشاده … پاک شود … رطوبتی خام رقیق برآمدن گیرد … که زود … خواهد گشت و زود پاک خواهد شد روز چهارم

… روز نخستین … یا روز دوم و سوم پدید آید … تا هفت روز پاک شود و اگر در چهارده روز

پاک نگردد ریم کند … و چون در چهل روز ریم پاک نشود سل پیدا آید … ریم کرد … که اندر باب سل و ذات الریه یاد کرده آمده است

… پاک شدن دیرتر … از ذات الجنب … تا چهارده روز … تا بیست روز … پاک شدن زودتر … از ذات الجنب قوی چهل روز باشد تا شصت روز لیکن تا

این مدت … قوت کفایت کند … تب گرم … آماس … نضج … ریم کردن آنست که درد سخت تر شود و نفس تنگ و تب … سوزان …

و قوت ضعیف تر … شهوت باطل گردد … سخن … گفتن پدید آید و در پهلو گرانی یافته شود … ریم تمام گردد و تب و درد

ساکن شود و گرانی پهلو زیادت گردد … نبض … سخت گردد … و گشاده … پوشیده نماند که ظهور این اعراض چون بعد از

… نشانهای نضج و بول و غیر آن بوده باشد … ریم کردن باشد … باید … و آنچه … ریم کردن بود …

… بیم هلاکت پدید آید و هر گاه … اسهال … اعراض دیگر … قوت قوی بود و … ظاهر بود باید دانست

که آماس ریم کند و بذات الریه باز گردد و اگر قوت ضعیف و علامت … ظاهر آید … پاک شود و هر گاه ذات الجنب ریم کند و بگشاید و ریم اندر فضای سینه افتد

بیمار چند روز … بهتر شود و اگر اعراض ذات الجنب … تمام بوده باشد ساکن شود باید دانست که ماده بطریق

ادرار بول یا بطریق اسهال دفع خواهد شد پس اگر اندر بول … ظاهر نشود تامل باید کرد تا اندر عضلهای شکم … حرارت و گرانی هست

اگر باشد باید دانست که … آماسی … خواهد کرد … اندرین وقت استفراغ کردن فرماید و اگر

۱۶۳

ذات الجنب گاهی که مستقیم باشد یا زده شود و ورم پخته نشود و چیزی گردن و زبانی از آن ... بدید نشان آن آنکه ماده بالا ترقی شود و آماس بجانب اندرون میل کند نشان خواهد کرد پس اگر ماده

تیز باشد و این نشانهای چیزی بپدید نیاید و ماده از اطراف دفع گردد و بسام از اطراف آن ظهور نماید پاک کند و اگر دافع قوی باشد و از خود دفع کند به تشنج

باز گردد در گاه و باشد که بسبب بسیاری ماده و ضعیفی قوت ماده اندر گذرها و اندرون بماند و خناق کند گاه باشد که ماده بجای دیگر میل کند و خفقان و غشی آرد و پوشیده نماند که ماده

ذات الجنب چون بگشاید از سه حال بیرون نباشد یا بعضو دیگر اندر آید و بگذرد و پاک شود یا بدان عضو که اندر آید آنجا علتی دیگر تولید کند یا از جا بدر و بجایگاه خالی میل کند و آماس

در جاهی تولد کند اما آنچه بعضوی دیگر اندر آید و بگذرد و پاک شود آن از سه طریق بیش نیست یا بگذرد با خوردن بگذرد و به شش اندر آید و از آن راه پاک شود یا بر گماه

یا بیک کرگ و رود و به پوست است بگذرد و یا جوف اندر آید و با ادرار بول پاک شود یا بجای روده میل کرده بطریق اسهال پاک گردد و بسیار باشد که ماده علت سخت

بسیار باشد و پیش از آنکه پخته شود طبیعت از بیطاقتی آن از دفع کردن گیرد و بسیار باشد که بسبب این دفع حرکتی قوی باشد چون حرکت تب و حرکت خشم و مانند آن

و این نوع دفع که قبل از نضج افتد ستوده نباشد بلکه با خطر باشد **فائده** جالینوس هر گاه از اقسمه و تکمید درد فرو ننشیند بلکه اندر و یا دگیر دیا بید دانست که تن ممتلی ست

و باستفراغ حاجت است خاصه بفصد و هرگاه که فصد کرده باشند و خون بحسب حاجت بر آورده و مسهل داده و بار دیگر درد آن اعراض بیماری ساکن نشود دلیل آنست که فصد کردن باشد

پس مگر باره فصد نباید کرد و بهر آنکه اگر دیگر بار فصد کنند قوت ضعیف شود و ماده و حرارت خون گم گشته گردد و آماس خام بماند و بنجم زیاده نماید و اگر بی آنکه

فصد کرده شود و ماده نپخته گردد نفس تنگ پدید آمده و اندر قوت ضعف بود فصد نکنند و آنجا که باستفراغ حاجت افتد حقنه صواب تر و اگر قوت بیمار بر جای باشد و

از پس فصد غشی افتد یا نفس تنگ بود و باید دانست که ماده علت کمتر نشده پس تدبیر حقنه درین صورت لازم است و بسیار باشد که هر روز یک بار یا دو بار طبیعت اجابت کند

و از فصد بی نیاز سازد و هرگاه ببینند که ماده نپخته شد جهد باید کرد تا پیش از آنکه ریم گردد و به نفث پاک شود و آب گرم و کشکاب رقیق با شکر و سکنجبین و سمن خوردن و بر آن پهلوها

خفقان یا ری رود و نوشته و سینه و پهلو را پاک نماید صفت ضمادی که ماده را بپزاند و درد را بنشاند بگیرند بنفشه و خطمی از هر یک یک جزو و بیخ سوسن دو جزو و آرد جو و آرد باقلی

از هر یک جزوی و نیم بابونه یک جزو جمله را با موم و روغن بنفشه سرشته ضماد کنند و اگر به تحلیل حاجت باشد تخم کتان زیاده کنند و پخته بسرشته کنند و اگر حرارت

کمتر بود بجای روغن بنفشه روغن سوسن یا روغن نرگس کنند و اگر حرارت قوی باشد بعوض تخم کتان و پخته برگ نیلوفر و گل سپید و کدو و شیر زیاده سازند

قسم سوم در ذات الجنب خالص سوداوی و در اول این فصل گفته شد که سودا احتراق و عفونت کسب نکند ذات الجنب خالص نتواند آورد و علامت

این قسم آنست که نفس و الم تب و ... و سیاه و خشک شود و ... باشد و زبان سیاه و خشک و درشت گردد و اندک و دیر ... ظاهر شود و بعسرت برآید

و سیاه رنگ باشد و قسم سوداوی بجهت غلظت و صلابت و بطور نضج در اکثر موذی می گردد و بهلاکت ... علاج رگ زنند و آنچه در اقسام سابقه مذکور است

بکار برند و در موضع درد ضمادی که از برگ کرنب و بنفشه و بابونه و تخم خطمی ساخته باشند مدام نهاده دارند و بر ... و ... و تلیین در طبیعت باده اعانت نضج و تخفیف

وجع با ب گرم و تحلیل نمایند و حقنه لینه طبیع را فرود آرند و باید دانست که هرگاه میل ماده با سفل باشد چنانچه بالا گفته شد نفع تلیین از فصد افزون تر است بجهت

جذب ماده بجانبی که مایل است **قسم چهارم** در ذات الجنب خالص بلغمی و از تقریر سابق مفهوم شده باشد که مادام بلغم عفونت ... کسب نکند در اغشیه

در آمده ورم پیدا نمی تواند کرد لهذا ذات الجنب خالص از ماده سودا و بلغم کمتر افتد و علامت این قسم وجع ثقیل است و خفت تب و قلت نفس و ... نفث اما و ابتدا

اندکی مایل بسرخی می باشد بواسطه اختلاط بلغم با خون و قسم بلغمی اسلم ترین انواع است زیرا که بلغم حرارت و حدت کم دارد و در بار چون آن زود نپخته شود علاج رگ زنند و بهر چه

در اقسام سابقه مذکور است از تلیین و تحلیل و تضمید و تلطیف بحسب احتیاج بکار برند اما باید که در تلطیف افراط نکنند تا در ماده غلظت و خامی نیفزاید و بیمار را القا باید که ما الشعیر که

قدری نخود و تخم بادیان در وی پخته باشند بنوشند و بهر تقطیع ماده و تلطیف آن شراب زوفا بلعید **مقاله دوم** در ذات الجنب غیر خالص و آنرا ذات الجنب

غیر خالص و غیر صحیح نیز گویند و وی آنست که عضلات ما بین اضلاع واقع اند یا باشند یا غشائی که اضلاع را از خارج در پوشیده است و عضل سینه متورم شود و باید دانست

۱۶۴

[illegible]

ضعف ... روغن ... پیدا ... قسم چهارم آنکه ... [illegible]

... [illegible] ... علاج اگر ... [illegible]

چون ... [illegible] ... گرم ... [illegible]

... چون ... [illegible] ... گرم ... [illegible]

... [illegible] ... بهی ... زعفران ... [illegible]

... [illegible] ... چهار درم ... [illegible]

... [illegible] ... عسل ... [illegible]

... قسم پنجم آنکه ماده ... [illegible]

... علاج ... عسل ... اگر در سینه حرارت ... [illegible]

... [illegible] ... سینه ... [illegible]

... [illegible] ... اصل السوس ... [illegible]

... [illegible] ... اصل السوس ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... قسم ششم آنکه ... [illegible]

... [illegible] ... علاج ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

... قسم هفتم آنکه ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... علاج ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... روغن بادام ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible] ... قسم هشتم آنکه ... علاج ... [illegible]

۱۷۵

[illegible] صفت سوق [illegible]

[illegible] صفت خشونت [illegible]

[illegible] قسم نهم آنکه جراحت [illegible] یا در شش [illegible]

یا آماس حلقوم بسبب سعال [illegible] در نفث الدم [illegible] ذات الریه و ذات الجنب [illegible]

[illegible] آماس جگر [illegible] کشیده شود پس بسبب

[illegible] سرفه خشک باشد

[illegible] آنکه از شش [illegible] قسم [illegible]

[illegible] علاج [illegible] سعال [illegible] قسم یازدهم

[illegible] علاج [illegible] اسهال [illegible]

[illegible] سعال آمده

[illegible] علاج [illegible] گوشت [illegible]

[illegible] نفث الدم یعنی برآمدن خون از راه دهان [illegible] قسم اول آنکه [illegible] علامت

[illegible] علاج [illegible]

[illegible] قسم دوم آنکه زلو در حلق [illegible] نفث الدم [illegible] قسم سوم

[illegible]

[illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible] باخراج خون [illegible]

[illegible] آنکه برآید خون از حنجره و قصبه ریه [illegible] جراحت در حنجره و قصبه ریه [illegible] سینه و مقدم

گردن [illegible] حنجره و قصبه [illegible] شدید و تر

[illegible] خون [illegible] باشد اما آنچه از حنجره آید خونابه [illegible] باشد و آنچه از قصبه آید [illegible]

[illegible] علاج [illegible] مذکوره

[illegible] نفث الدم [illegible] صفت آن [illegible] گل ارمنی [illegible] صمغ عربی و دم الاخوین [illegible] نشاسته و کثیرا [illegible]

[illegible] لحیة التیس [illegible] آب [illegible] سازند [illegible] فصد نمایند [illegible]

جراحت [illegible] قسم پنجم آنکه خون از شش برآید و این را هشت سبب است

یکی [illegible] سوم آنکه خلط صفراوی حاده [illegible] بر رگهای شش ریزد و رگهای آنرا

[illegible] چهارم آنکه [illegible] رگهای شش [illegible] پنجم آنکه سوء مزاج بارد و کثیف در ریه

[illegible] بسبب بعض رگها شکافته شود و علامت بیرون آمدن خون از شش آنست که بیرون آید [illegible] و سرفه [illegible] باشد [illegible]
[illegible] شش [illegible] رنگ و رقیق بود و اگر [illegible] صعب باشد [illegible] باشد [illegible]
[illegible] خون [illegible] شود و آنچه از انصداع و شکافتن رگها باشد [illegible] بود [illegible] باشد [illegible]
که خون [illegible] خون [illegible] کرده باشد [illegible] بود و خون [illegible] آید [illegible] راحت
[illegible] رگ باسلیق زنند [illegible]
[illegible] نفث الدم [illegible] شربتها [illegible] اسباب
گرم [illegible] گلنار [illegible] صمغ عربی و گل ارمنی و افیون [illegible] سینه [illegible]
[illegible] تعدیل [illegible] گرم [illegible]
[illegible] تفصیل [illegible] باشد که سبب برآمدن خون [illegible]
[illegible] شکافتن [illegible]
و تریاق بزرگ تازه [illegible] باشد که سبب برآمدن خون [illegible]
[illegible] سینه [illegible] شش [illegible]
[illegible] بریان کرده [illegible] زعفران [illegible]
[illegible] سینه [illegible] خون [illegible] بریان کرده [illegible]
[illegible] گوشت [illegible] بریان کرده [illegible]
[illegible] شود و بیرون آید [illegible] نفث الدم [illegible]
[illegible] قسم [illegible]
خون از سینه آید و سببش [illegible] شکافتن رگها [illegible] علامت برآمدن خون از سینه آنست که خون [illegible]
[illegible] باشد [illegible] رگ باسلیق زنند [illegible] نفث الدم [illegible] سینه [illegible]
و جراحت سینه [illegible] شش [illegible] رگهای سینه [illegible]
[illegible] رگ [illegible] سینه [illegible]
گذاشتن [illegible] گرم [illegible] سفیداج [illegible] گوشت [illegible] شش [illegible]
[illegible] قابض [illegible] زعفران [illegible]
[illegible] گل مختوم و گل ارمنی و صمغ عربی و کتیرا و نشاسته و کهربا [illegible] بریان کرده و گل [illegible]
و گلنار و طباشیر و سرطان سوخته چهارم حصه داخل نمایند و اگر ادویه گرم [illegible] مقدار دو درم از ادویه بارده
کوفته و بیخته [illegible] آمیزند [illegible] قسم هفتم آنکه بیرون آید خون از مری معده یا از جگر یا از سپرز
علامت این قسم آنست که بیرون نیاید خون مگر بقی و سرفه نباشد و باشد که در عضوی [illegible]

[illegible]

عقدا آنست چه پیدا بود و این که نیده درو امراض سینه تدبیر ... نفث الدم ... آن اغذیه ... در ... آنگاه جگر ... بسیار ...

برده قصب بیرون ... بیمار جلوا ... فایده ... دیگر ... اشیا ... اکثر ... نفث الدم ... الان ... حرکات ... بیمار گفتن ... آواز بلند ...

رنج و غضب و ... بیمار ... شیرین و ... از چیزهای ... گریستن و جماع کردن ... چون ... سپس ... گرفتن ... شیره ... و ... شیر ...

این ... فایده ... بر شیر ... خام یعنی ناجوشیده ... انگارست فایده ... سکنجبین حرارت ... شیر ... با ... طعام ...

... و خورده ... سنگ ... و ... برگ ... خاص ... با ... اگر تب نباشد و اگر تب بود ... بادام ... اگر حرارت ... تر ... شیر تازه و نمک

... ماند و ... شیره ... دوغ ... گاو ... پوست کنده ... سازند ... سفید ... مرغ ... گوشت ... تیهو و دراج و کبک های تازه

... ماننده ... موافق باشد ... داروهای قابض که در همه انواع نفث الدم مفید ... و نافع ... یک مثقال با عصاره ... عصاره

برگ ... عصاره ... عصاره ... و ... الحمل ... نوشیدن ... فایده ... خوردن ... مفید ... بسیار ... الفور ... باز دارد ... از این ... ذکر ...

... اگر ... قابض ... مفید ... سوخته ... با آب ... عظیم المنفعت ... جلیل النفع ... گشنیز مقدار سه درم با ... سرد

... نفع تمام دارد ... فایده ... اگر ... سرفه ... نشستن ... باشد ... ساییده ... گرده ... بنوشند ... باشد

... اگر ... شود و سرفه ... نباشد ... با ... آب ... خون ... زده

پاک کنند ... با عسل ... سود ... و دیگر ... امراض ... در فصل ... الدم ... بیان ... فصل در نفث المده و این ... ذات الریه

... شود ... ریم ... بیرون آید ... بیرون آید ... در فصل علیحده ... ریم ... بیرون آید ... گوییند ...

سوم آنکه ... افتد ... بیرون آید ... افتد ... گفته آید چهارم آنکه ... یا در حلق یا در دیگر جای

... و ... شود ... ریم بیرون می آید ... از فصل ... آماس ... ذکر یافته ...

... پنجم آنکه در سینه آماس افتد و ... شود با وجود آن ... مزاج حرارت قوی ... علامت ... ریم ... بیرون آید ...

... در سینه ... علاج ... لطیف ... بیرون ... الجبیر ... السوس ...

... ماء ... با روغن ... روغن ...

طلا سازند ... سینه ... حاصل ...

... حقیقت آن بگیرند تخم کتان ... کوفته ... با عسل ... سازند فایده ... در سینه یا در شش ...

... شود ... لطیف ... بیرون ... داشت ... سینه ...

فضا سینه گرد آید ... جمع ... سینه ... ورم ... پاک سازند ... اگر ورم در شش باشد ...

یا از نواحی سینه ... ریزد ... بیرون ... است ... آنست که چون ورم این

... سینه ... واجب شمارند ... لطیف ... پاک شود ...

توجه نمایند ... سینه ... در فصل ... الصدر گفته آید انشاءالله تعالی **فصل در آماس شش**

که آن را ذات الریه گویند و طریق ... آنست که نزله گرم یا سرد از دماغ ... آید ... ماده آن ... شده ... شش

ریزد ... ذات الجنب ... ذات الریه ... شود ... نزله ... انتقال ماده ... آماس ... از نزله ...

۱۶۸

169

[illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible] صفت آن بگیرند [illegible]

[illegible] گفته آید [illegible] قسم چهارم آنکه سوء مزاج

[illegible] دیگر [illegible]

[illegible] زعفران [illegible] مفید است

[illegible] قسم اول گفته شد که سوء مزاج [illegible]

[illegible] فصل در خفقان یعنی [illegible]

[illegible] گفته آید فصل اول اندر سوء مزاج ساذج که در دل

[illegible] خفقان [illegible] نشان

[illegible] علاج [illegible] تمامتر نفع بخشد [illegible]

[illegible] مفید است

[illegible] خفقان [illegible] نفع [illegible] بعد از ان

[illegible]

[illegible]

[illegible] قسم سوم آنکه [illegible] خفقان شود اندر رگها [illegible] دل در آمده

[illegible] علاج [illegible]

[illegible]

[illegible] علاج این دو قسم [illegible]

[illegible] صفت [illegible] صندل بگیرند صندل سفید [illegible] کافور [illegible]

[illegible] صفت قرص کافور بگیرند طباشیر و گل سرخ و گل

[illegible] تخم کاسنی و تخم کاهو کشنیز خشک صندل سپید سوده از هر یک دو درم سرطان نهری بریان

[illegible] زعفران و کافور [illegible] صمغ عربی [illegible] ترنجبین ده درم [illegible]

[illegible] صفت سفوف که دل گرم را سود دارد بگیرند گل سرخ و طباشیر از هر یک [illegible] درم کشنیز خشک دو درم کافور نیم دانگ [illegible] شربت یک مثقال اندر آب

[illegible] صفت شراب که تشنگی و حرارت نشاند بگیرند آب انار ترش و آب آلوی ترش و آب خرمای هندی و آب ترشی ترنج و آب غوره از هر یک

[illegible] تازه [illegible] و تحویل بهوای خنک

[illegible] اگر خداوند خفقان گرم بشهرهای گرم مقام سازد [illegible]

[illegible] خفقان [illegible] قسم سوم آنکه [illegible] خفقان [illegible]

[illegible] رگهای دل [illegible] میان [illegible] دل [illegible] رگهای دل [illegible] انقلاب این [illegible]

[illegible] خفقان [illegible] که [illegible] دل او در میان آب افتاده است علاج [illegible] استفراغ

[illegible] مرکب [illegible] اگر [illegible] افتیمون [illegible] یک درم [illegible] سکنجبین [illegible] رطوبت [illegible]

باشد [illegible] دوا المسک [illegible] صفت ضمادی که خفقان

[illegible] و مشک [illegible] خفقان [illegible] آن اگر [illegible]

[illegible] صفت [illegible] خفقان [illegible] سودا [illegible] نیم درم تخم [illegible]

[illegible] صفت [illegible] خفقان [illegible] از هر یک [illegible]

[illegible] از هر یک [illegible] صفت دوا المسک [illegible] صبر زرد [illegible]

از هر یک [illegible] درم [illegible] زعفران [illegible] از هر یک چهار درم [illegible] از هر یک [illegible]

[illegible] صفت دوا المسک حلو [illegible] از هر یک [illegible] سپید

[illegible] از هر یک [illegible] دو دانگ [illegible]

[illegible] قسم چهارم آنکه سودا در رگهای دل حاصل شود و خفقان آرد [illegible]

[illegible] وحشت و فساد فکر [illegible] مالیخولیا [illegible]

علاج [illegible] اگر سودا از بلغم متولد شده باشد نخست [illegible] صفت

[illegible] افتیمون [illegible] از هر یک [illegible] از دو درم تا سه درم

[illegible] استفراغ [illegible] صفت [illegible] افتیمون [illegible] از هر یک [illegible]

[illegible] دو دانگ [illegible] چهار درم و اگر ماده علت سودا محض

باشد [illegible] صفت مسهلی که ماده سودا را پاک کند [illegible] از هر یک [illegible] افتیمون [illegible] از هر یک نیم درم و دوا

المسک [illegible] سه درم [illegible]

[illegible] قسم پنجم آنکه خون کثیر [illegible] استفراغ [illegible]

[illegible] خفقان آرد [illegible] که زیاده بر مقدار [illegible] دل [illegible]

چون [illegible] ضعف [illegible]

[illegible] الخفقان علاج [illegible] خون [illegible]

[illegible] قسم ششم آنکه [illegible] دل [illegible]

[illegible] خفقان [illegible]

[illegible] خفقان [illegible] قوت [illegible]

آید و از اکثر اسباب که گفتیم مانند تب‌ها و ضعف دل و جمیع اسباب دیگر و آنچه در عضو مشارک باشد که با آن غشی پیدا شود و ازآنکه ورم و خفقان و اسباب دیگر که مشارکت دارند و دل را قوت

دهند باشد و غلیه سبب آنست که مشارکت سبب اینها است بهر نوعی و فرق در آنکه مانند دوار نیست از ضعف کرد و قسم سوم که یاد کرده آید و دوار حسی بعلت مشارکت بود و انفعال که مشارکت غذائی بود

و تغیر عظیم قوت و بخار نفسانیه کسان و ضعف دل و تشنج با فتاده تا آنکه پیدا گردد و قسم هفتم مانند خفقان که بمشارکت دیگر اعضا است و اینها انواع است یکی آنکه مشارکت

دماغ باشد دوم آنکه بمشارکت جگر بود سوم آنکه بمشارکت معده و امعا و رحم و جز آن شود چهارم آنکه مشارکت جمیع تن بود پنجم آنکه بسبب دل و غیر آن ششم اینها

شود و نیز قسم مشارکی از آنکه در دماغ و جز آن طریقه مشارکت جمله مذکور است مجموع العلل که چنانچه بود و حصول آن بمشارکت غشی که در آنجا نیز بیان باید بالاصالت روشن

شود تفصیل آن غشی و دلیل است که اکثر قوت حس و حرکت از دماغ باطل شود بسبب سبب‌های آن ابدال و مادی بعوض آن شود باید دانست که چون اسباب خفقان قوی باشد

غشی آورد و اگر قوی‌تر باشد کشنده بود بلکه غشی بر دو گونه است یکی آنکه سببش تحلیل روح بود دوم آنکه سببش جمود و احتقان و خبه شدن روح باشد و این هر دو

کیفیت تحلیل روح یا احتقان یا ضعف قلب گردد و جهت ضعف قوت او زیرا که روح مرکب سایر قوی است چون در آن فتور افتد جمله قوی ضعیف شود و اسباب

تحلیل شدن روح سه نوع است یکی استفراغ بافراط دوم حرکت و لذت بافراط چون لذت مجامعت و جز آن و بدانکه هرگاه شادی و لذت مفرط ناگاه باشد دل

بیش از آن بگشاید که عادت است و بدین سبب روح تحلیل پذیرد و دل مانند کشاده ماند و غشی افتد و هلاکت آرد سوم آنکه درد عظیم چون درد قولنج و مانند آن و سبب

تحلیل روح با وجع شدید آنست که طبیعت جهت مقاومت قوی و ارواح را بموضع درد منبعث شود و بدان سبب تحلیل بسیار شود و روح تحلیل می رود و الغرض غشی هم افتد

و هلاک سازد و شرب سموم حاره نیز از محللات روح حیوانیست و سایر اسباب تحلیل که گفته آمد و اسباب احتقان روح دو نوع است یکی امتلا بافراط خاصه از شراب دوم

غم یا ترس بافراط که ناگهان افتد و بدین سبب دل فراهم آید و بسته شود و روح خبه گردد و شرب سموم بارده و حدوث سده در شریان و دیگر در دماغ نیز از اسباب احتقان و اجماد

روح است چنانچه گفته آید و باید دانست که تقسیم ثانوی منقسم میشود بچند قسم یکی آنکه سببش امتلا بود دوم آنکه سببش استفراغ باشد سوم آنکه از رسیدن ابخره و فاسده و کیفیات مسمیه

بدل واقع شود خواه سبب داخلی بود و خواه خارجی چهارم آنکه از سوء مزاج ساذج که در دل افتد لاحق شود پنجم آنکه از امراض دل سبب غشی شود ششم آنکه در عضوی که مجاور و مشارک دل است

آفتی پیدا آید به مشارکت وی اینها بدل رسد و غشی افتد و هر یک بتقسیم علیحده بیان باید **قسم اول** اندر غشی امتلائی که وی با امتلا مخلوط حرارت غریزی در روح را مختنق میسازد و قوی

و هیرانند خواه امتلائی رگها از اخلاط بود و خواه از چیزی دیگر چون شراب و جز آن **فائده** غشی کرد ابتدا و غب فالج و دیگر تبها افتد از قبیل امتلائیست مگر آنکه در ابتدا و غب فالج

افتد و در ابتدای بعضی تب‌ها که سببش در باطن آماس باشد واقع شود و بعضی در استفراغی گفته آید **قسم دوم** اندر غشی استفراغی باید دانست که استفراغ مفرط محلل و مفرق روح است

زیرا که چون خلط با شتاب از بدن برآید خواه صالح بود یا فاسد تشنج در روح و قوی مستفرغ میشود و استفراغ که غشی آرد انواع است چون اسهال مفرط و قی کثیر و نزف

و استسقا و بط و شگافتن و جمله اخراج مده بالاستقصا و ادرار عرق و بر آمدن خون بافراط هر چون که باشد **فائده** غشی که از وجع شدید و فرح و لذت مفرط

افتد از این قبیل است زیرا که وجع شدید و فرح و لذت مفرط از محللات روح است چنانچه ذکر یافت و غشی که در ابتدای غب فالج افتد و در ابتدای تبی که در باطن صاحبش آماس

باشد نیز از جمله استفراغی است بخلاف دیگر تبها که غشی وی از زمره امتلائیست بهر آنکه سبب غشی در غب فالج دیگر قسمت است که حرارت پیدا میسازد و آنها موجب

انحلال قوت و روح اند و آنجا که بباطن آماس باشد همین وجه است زیرا که چون بباطن آماس بود هنگام نوبت تب ماده بخاری رقیق آرد و در دل افزاید و به سبب انحلال قوت

غشی همی افتد بخلاف دیگر تبها که سبب غشی در آنجا احتقان روح است بواسطه غلیان و کثرت ماده خاصه اگر ماده غلیظ بود یا نزدیک بدل باشد و قسم مشارک نیز گفته آید

قسم سوم اندر غشی که سببش وصول ابخره موذیه یا کیفیت سمیه باشد بدل خواه سبب در خارج بود و خواه در بدن و این بر چند گونه است یکی آنکه ماده فاسد و عفونت

گرد آمده بخار ردیه اندر وی بجانب دل برآید و در قسم مشارک به تفصیل وجه در رسیدن غشی از مشارکت گفته آید دوم آنکه از مرضع ملسوعه خاصه که لسع و لدغ

بر شریان افتاده باشد کیفیت سمیه فاسده بسوی قلب جاری شود و بسبب این کیفیت که منافر دل است اینجا سبب غشی نماید سوم آنکه بخار متعفن چون بخار

١٧١

[illegible] ... اگر ضعف قوت دل ... باشد [illegible]

[illegible] ... خفقان ... [illegible] ... ضعف ... [illegible]

قسم چهارم آنکه غشی از سودا و مزاج ساذج کرده دل [illegible] ... دل ... [illegible]

[illegible] ... خفقان ... اگر ... [illegible] ... عشق [illegible]

شریان ... [illegible] ... دل ... [illegible] ... غشی ... [illegible]

[illegible] ... شریان ... [illegible]

[illegible] ... قسم پنجم ... غشی ... [illegible] ... دل ... [illegible]

[illegible] ... گرم ... [illegible] ... دل ... [illegible]

[illegible] ... قلبی ... [illegible] ... قسم ششم ... غشی ... [illegible]

[illegible] ... مشارکت ... [illegible]

[illegible] ... مشارکت ... [illegible] ... خفقان و غشی ... [illegible] ... مشارکت ... دماغ

[illegible] ... دماغ ... [illegible]

[illegible] ... دل ... خفقان و غشی ... [illegible] ... مشارکت ... [illegible]

[illegible] ... خون سودا ... [illegible] ... خفقان ... غشی ... [illegible]

[illegible] ... دماغ و دل ... [illegible] ... خون گرم ... [illegible]

[illegible] ... مشارکت ... [illegible] ... معده ... [illegible]

[illegible] ... خفقان و غشی ... [illegible] ... معده ... [illegible]

[illegible] ... مشارکت ... [illegible] ... خفقان ... [illegible]

مشارکت ... [illegible] ... خفقان و ضعف ... [illegible] ... مشارکت ... [illegible]

[illegible] ... دماغ ... [illegible] ... خفقان و غشی ... [illegible]

دماغ ... [illegible] ... دماغ ... [illegible]

[illegible] ... خفقان و غشی ... [illegible] ... خفقان و غشی ... [illegible]

[illegible] ... اقسام غشی ... [illegible]

[illegible] ... غشی ... [illegible]

[illegible] ... الفاظ ... [illegible] ... ضعیف ... [illegible]

[illegible] ... غشی ... [illegible] ... استدلال ... [illegible] ... سبب است هر چند که

[illegible] (marginal notes) [illegible]

۱۷۲

از تقدم سبب به شدید غشی ماند لیکن در جا گفته آمد که آنجا که سبب اختلاط باشد مگر آنکه قبل از ورود علل قوی آید [illegible] یا گرانی [illegible] آنجا که سبب [illegible] بود و نبض ضعیف

و صغیر باشد اما آنجا که سبب غشی استفراغ [illegible] یا سببی دیگر از اسباب شدید ظاهر شد غشی شدید افتد چنانچه از ضعف معده و خفقان [illegible] بقراط گفته است هر کرا

غشی شدید بگیرد بار بار افتد و سببی دیگر ظاهر نبود [illegible] که قوت حیوانی ضعیف [illegible] ضعیف [illegible] اهتمام نماید یا مفرح

بدهد [illegible] و دل [illegible] قوی گردد [illegible] هرگاه سببی از اسباب [illegible] غشی [illegible] توان دانست که در شریان [illegible]

یا در [illegible] اگر [illegible] غشی بار بار [illegible] سبب قوی پدید آید [illegible] علاج [illegible] زائل شود [illegible] پدید آید [illegible]

شود [illegible] این غشی [illegible] که از [illegible] مخصوص است [illegible]

[illegible] اکثر [illegible] زیرا که در غشی رنگ رو سبز شود و سرد گردد [illegible] استخوان [illegible] باید دانست که غشی

قوت را علاج نیست [illegible] هرگاه که از اسهال یا از فصد [illegible] غشی [illegible] علاج [illegible] نشان شروع غشی که تدبیر افتد

آنست که [illegible] ضعیف افتد [illegible] چشم خیال [illegible] دیگر پیدا آید و اندک عرق سرد آید و اطراف سرد شود

پس هرچند که بیشتر شود [illegible] غشی افتد [illegible] غشی که [illegible] از غشی [illegible] سبب آن از معده

[illegible] علاج [illegible] و اگر از اسباب به مشارکت اعضا [illegible] توان دانست که سبب [illegible] خاصه است و در هلاک شود و اگر

کسی را در میان رگ زدن غشی [illegible] آنکه خون بسیار بیرون شود [illegible] باید دانست که در تن او بسیار [illegible]

و کسانی باشند که رگ زدن عادت [illegible] چون رگ زدن آغاز [illegible] غشی پدید آید [illegible] زیرا که عدم عادت سبب غشی شده است [illegible]

و اخلاط تن [illegible] که از حرکت خون به حرکت درآمده [illegible] غشی [illegible] تجربه رسیده که این چنین کسان که در ابتدا فصد بر ایشان غشی افتاد [illegible]

فصد [illegible] هرگز غشی [illegible] بعضی کسان افتد [illegible] از فصد سبب آنست که چون برآمدن خون [illegible] طبیعت [illegible] غیر معتاد

یکبارگی [illegible] دل [illegible] دیگر [illegible] قوی [illegible] از هر سو [illegible] کشیده بجانب دل [illegible]

روح [illegible] غشی گردیده چنانچه بالا ذکر یافته و این [illegible] و این غشی از آنکه [illegible] طبیعت [illegible] سبب

[illegible] زمان [illegible] آنکه رگ زنند [illegible] خون برآید غشی افتد [illegible] از آنکه خون [illegible] طبیعت بران کیفیت و چون

طبائع مختلف [illegible] طبیعت [illegible] زیرا که بعضی طبائع [illegible] مضطرب [illegible] ثابت می باشند کما هو ظاهر

فی الناس علاج باید دانست که طبیب [illegible] غشی [illegible] در حالت غشی [illegible] اگر [illegible] غشی [illegible] سبب مشغول باید شد [illegible] قوت و

امداد [illegible] طبیعت [illegible] مثلاً اگر [illegible] غشی گرم مزاج بود کافور و صندل

و گلاب [illegible] سرد کرده [illegible] مسک [illegible] حرارت [illegible] کافور و صندل و گلاب [illegible] حرارت [illegible] تسکین [illegible] گلاب سرد کرده در حلق چکانند و بر سینه

[illegible] سرد [illegible] شراب رقیق [illegible] در حلق چکانیدن و آب سرد [illegible] صواب باشد [illegible] صندل پوشیدن و طعام [illegible]

سرد کرده خوردن مفید است و اگر صاحب غشی سرد مزاج [illegible] ریحان [illegible] خوشبو باشند چون [illegible] قرنفل و دارچینی و زعفران و مانند آن [illegible]

[illegible] المسک [illegible] مشک [illegible] شراب گرم کرده [illegible] در حلق چکانند [illegible] اتفاق افتد که صاحب غشی [illegible]

داشته باشد [illegible] دیگر گرسنه بود شراب [illegible] زیرا که شراب [illegible] اگر [illegible] علاج [illegible] طعام [illegible] باید کرد و اگر

سبب غشی اسهال [illegible] یا سببی دیگر [illegible] چون رگ زدن [illegible] باید آب سرد و گلاب [illegible]

منع بیان کرده‌اند ... سبب ... گرم علاج ... گرم ... اللحم ... [illegible]

تن ... و اگر غشی ... اللحم ... [illegible]

کل ... کافور ... گلاب و آب سرد ... [illegible]

... عرق ... اللحم ... [illegible]

[illegible]

بسیار است [illegible] شود [illegible] زبان را گرم [illegible]

و بعضی در فصل [illegible] و تخم [illegible] و پوست [illegible] آنچه [illegible]

[illegible] و بعضی [illegible] غلیظ باشد

[illegible] فصل در علت [illegible] و این آنست که در پای انسان

[illegible] عارض گردد علاج [illegible] اخلاط [illegible] اصلاح

اخلاط نمایند [illegible] فصل سیوم در [illegible] القلب

[illegible] گوشت [illegible] در سینه [illegible] گوشت دل است

نقل محسوس شود [illegible] حرکت انبساط دل [illegible]

[illegible] و حرارت [illegible] قوت دل

ضعیف شود [illegible] گوشت

از [illegible] آماس [illegible] گرم [illegible] دل [illegible]

و گوشت [illegible] آماس [illegible] آدمی روز بروز

[illegible]

[illegible] علاج [illegible]

تحلیل [illegible] زعفران [illegible]

دل [illegible] گوشت دل [illegible] بیهوش [illegible]

زیرا که این دو گوشت [illegible] نسیم [illegible] دل [illegible] نسیم بدل [illegible]

شود و هلاکت [illegible] دل [illegible]

[illegible] خون سیاه [illegible] دل بگذرد

در ساعت هلاک کنند [illegible] فصل در

ضعف القلب و این [illegible] که آدمی [illegible] دل [illegible] علت آنست [illegible]

بر دل [illegible] غشی [illegible] سودا [illegible]

[illegible] علاج [illegible] سودا [illegible] خون [illegible]

دل را [illegible] تریاق کبیر در این مرض نفع کثیر دارد فصل در [illegible] القلب و آن آنست که احساس کند آدمی که

دل [illegible] بیهوش [illegible]

مبتلا باشند [illegible]

[illegible] دل [illegible]

١٨٥

[illegible] حرارت [illegible] بر [illegible] و بنبول [illegible] اسهال [illegible] که [illegible] مسبب [illegible] گوید الا ان یکون [illegible] المعدة فان الاسهال الصفراوی [illegible]

من انصباب الصفراء الی المعدة [illegible] جزء من المعدة [illegible] الاسهال الصفراوی [illegible] الا [illegible]

[illegible] این مرض آنست که بهنگام [illegible] بسبب [illegible] پیدا آید عرق بسیار [illegible] اختلال قوت و ضعف [illegible]

علاج [illegible] سبب کوشند اگر [illegible] صفرا باشد [illegible] خون [illegible] غذا لطیف [illegible] خورند چون گوشت [illegible] غذا نمایند تا صفرا تولد نکند

[illegible] و آنچه از [illegible] اگر [illegible] الانقباض بازماند **فصل در قذف القلب** و آن آنست که در [illegible]

آدمی دل خود را گوئیا [illegible] سینه [illegible] مزاج [illegible] صفرا [illegible] حرکت کند [illegible] دفع [illegible] دل [illegible]

[illegible] این علت آنست که هرگاه این کیفیت [illegible] خون [illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] غذا نمایند [illegible] تقویت قلب [illegible] گلاب و عرق [illegible] شراب صندل [illegible]

اکثر اعراض قلبیه [illegible] **فصل در استرخای الرطوبات علی القلب** و این علتیست که پندارد انسان دل خود را که در آب [illegible] میشود و دل بحرکت [illegible]

این مرض [illegible] رطوبت [illegible] از آنست که باحساس [illegible] خفقان [illegible] خیال میکند آدمی دل خود را که در آب است

چون باحساس [illegible] دل [illegible] حرکت [illegible] این مرض از انواع خفقان شمرده اند **علاج** [illegible] تحلیل [illegible] بازگرد مانند

[illegible] گل سرخ و سنبل الطیب و زعفران [illegible] تحلیل [illegible] **فایده** گاه [illegible]

[illegible] حرارت [illegible] خشک شده بر دل [illegible] انبساط [illegible] طبیعت [illegible] آنست

[illegible] کوشند **فصل در جذب القلب** و آن آنست که پندارد آدمی که دل وی فرو کشیده میشود

[illegible] این علت آنست که [illegible] دل [illegible]

[illegible] احساس [illegible] **علاج** [illegible] از خلط [illegible] کرد

باب در امراض ثدی یعنی پستان باید دانست که بهنگام بلوغ در پستان [illegible] پیدا آید در مردان و زنان [illegible] حرارت که لازم مزاج

ایشان است [illegible] بسبب کثرت [illegible] حرارت [illegible] غالب باشد [illegible] حرارت سینه

[illegible] شیر و منی و خون [illegible] فی الحقیقة شیر و منی خون است که [illegible] بدین صورت

می گردد و در مزاج شیر اطبا را اختلاف است بعضی بر آنند که گرم و تر است همچون خون و بعضی گویند که سرد و تر است و بعضی معتدل [illegible] این باب مشتمل است بر هفت فصل

فصل اول اندر قلت اللبن و از اسباب کمی [illegible] کمی خون [illegible] خون [illegible] فساد [illegible] بر یک قسم علیحده گفته آید **قسم اول** اندر کمی شیر که از

کمی خون باشد و ظاهر است که اصل ماده شیر خون است چون آن کم شود شیر [illegible] کمی خون بسیار [illegible] غذا [illegible] قلت غذا [illegible]

[illegible] که خون [illegible] تولد کنند [illegible] اعراض [illegible] طبیعت [illegible] تولید خون باز دارد [illegible] سوء مزاج

[illegible] تولد خون [illegible] علامت این قسم [illegible] اسباب [illegible] **علاج** در منع سبب کوشند و از اغذیه هر چه

مولد خون صالح باشد تجویز [illegible] **قسم دوم**

اندر کمی شیر که از بسیاری خون باشد و این چنان بود که خون در بدن [illegible] بسیار باشد [illegible] فساد [illegible] نداشته باشد ولیکن طبیعت بسبب

کثرت [illegible] شیر [illegible] خون [illegible] **علاج** [illegible] مقلل خون و مولد شیر و مقوی طبیعت باشد

۱۷۱

مستعمل باشد اما انچه خون را فاسد سازد [illegible] شیر خون شده [illegible] و طلب [illegible] شیر [illegible]

باشد یکی شیر [illegible] خون [illegible] خون [illegible] و علاج [illegible]

کنند [illegible] طبیعت [illegible] شیر [illegible] **قسم سوم** اندر کمی شیر که از فساد خون باشد و این دو گونه است یکی آنکه [illegible] خون [illegible]

[illegible] شیر از خون [illegible] دوم آنکه سوء مزاج ساده در بدن [illegible] فساد خون [illegible] طبیعت [illegible] خون [illegible] اگر صالح

باشد و این قسم را [illegible] **نوع اول** فساد خون [illegible] شیر [illegible] و علاج [illegible] شیر است

[illegible] شیر [illegible] قلیل المقدار بود [illegible] بسبب افراط [illegible] قوام

شیر [illegible] سردی [illegible] اگر بلغم حرارت باشد [illegible] علاج

[illegible] شیر [illegible] گوشت بره [illegible] شیر [illegible]

[illegible] گندم [illegible] روغن [illegible] گندم [illegible] روغن بادام [illegible]

[illegible] پستان [illegible] شیر [illegible] پستان طلا [illegible] خوردن فرمایند

نوع دوم اندر فساد خون که از سوء مزاج [illegible] علاج [illegible] تعدیل و تبدیل مزاج است [illegible] سوء مزاج پستان [illegible]

[illegible] **صفت** [illegible] پستان [illegible] شیر [illegible] پستان [illegible]

شیر [illegible] تخم [illegible] شیر [illegible] ماهی تازه [illegible] شیر [illegible] گندم [illegible] شیر تازه [illegible]

[illegible] خون [illegible] قوام [illegible] شیر [illegible] شیر زیاده [illegible] شراب [illegible]

[illegible] تخم [illegible] تخم [illegible] تخم [illegible] بریان [illegible]

[illegible] شیر تازه [illegible] شیر [illegible] **صفت ضمادی** که شیر تازه کند

[illegible] **فصل دوم در کثرت اللبن و ادرار المفرط** [illegible]

شیر [illegible] شیر [illegible] پستان [illegible]

[illegible] پستان [illegible] پستان [illegible]

[illegible] پستان [illegible] شیر از مقدار [illegible]

[illegible] شیر [illegible] شیر [illegible]

[illegible] شیر [illegible] تقلیل [illegible] رطوبات

[illegible] شیر [illegible] پستان [illegible] شیر در

پستان [illegible] **علاج** [illegible] تقلیل [illegible] شیر [illegible] خون [illegible]

[illegible] پستان [illegible] پستان [illegible] گل [illegible]

نوع دیگر [illegible] شیر [illegible] تقلیل [illegible]

[illegible] تخم [illegible] ضماد [illegible]

اندرین نیز بسته **فصل دوم** اندر آماس پستان و هرگاه که آماس گرم بود پستان را بیاید چون آماس گرم و سرخ عضو دیگری افتد در پستان بر عادت چنانکه گفته شد

علاج او در جمله مانند علاج آماس گرم است در دیگر اعضا که آنرا نفع الغیبی خوانند و این فصل در کتاب اعضا گفته شد چنانکه اگر آماس گرم را سرکه با آب برگ کرم آمیخته و خشخاش

کوبیده با ترنجبین کافور کنند و به پرده هم سفید کنند و تخم خیار و آب برگ هم آمیخته با بنفشه ضماد کنند و برگ عنب الثعلب بکوبند و با روغن گل بسرشته کنند و بر آماس گذارند و از پس

ضماد کردن به روغن گل کاربندند و اگر آماس صعب بود با گرفتن شیر و پستان بند باید و گوشت درآب ادیان یا آب گشنیز سرشته بر نهادن مفید است و رو بسیار است

اندر علاج تحجر و بستن شیر در پستان یا تعفن و گشتن شیر بود در پستان و تحجر و جمود شیر پستان را سبب یکی مزاج سرد یا گرم است که شیر را خشک کند خواه این

مزاج مزاج اعضا باشد خواه در تمام بدن باشد و هم مزاج مفرط بالبرودت و دیگر بدین تاویل باشد و چون شیر بسته شود الطفل ضعیف باشد یا بالعکس دیگر شیر را بسته کند چنانکه

و دیگر اینکه مزاج شیر غلیظ بگیرد و بر او هوا یابد و مانند آن مزاج گرم سرد است سبب معلوم شده علاج اگر مزاج گرم باشد سکنجبین و آب جو و عفونت قطع تحجر خرقه در آب سرد

سرکه ترکنند و بر پستان نهند و پیوسته روغن بنفشه طلا کنند و آب نیم گرم بر سینه و پستان ریزند و آبی که حرارت شیر دارد با آرد باقلا و آرد جو و سفید کاغذ زردی بیضه و آب گشنیز تر و آب خرفه آمیخته

طلا نمایند و آن بهترین چیز و نیکو است و مانع این مرض بود قطع آن کند مفید و سرکه در روغن گل بسرشته گرم کردن و خرقه بدان ترکردن بر پستان پوشیدن و برگ عنب الثعلب و برگ

کاهو کوفته ضماد کردن سود دارد و اگر چون مرض با تمام برسد و اکثر شود الله با تعالی علاج بکار برند **صفت** آن بگیرند تخم کتان و بابونه و اکلیل الملک و شبت هر یک بسایند و با

موم و روغن گل بسرشته سایند و هرگاه بتحلیل بود و هم آرد و الوبیا و مغز چون لعاب حلبه و بنفشه و تخم کتان ضماد نمایند و انجیر کوفته بر نهادن ضماد سود

دارد و تخم یادیان و حلبه و تخم کتان در آب انجیر پخته آمیخته بر نهادن سود مند و اگر مزاج سرد باشد قیروطی سازند از موم و روغن خیری و روغن سوسن و روغن قسط بر پستان نهند

و بعد از خشک گشته و نرم بیاورند چون تحلیل شود پس با موم و روغن سه روز بالند و ضماد نمایند و اگر حلبه کوفته پخته در روغن بنفشه و سرکه آمیخته بر پستان گذارند سود دهد **فائده**

شیر که در پستان بسته گردد گاه باشد که آماس آرد و گاه باشد که آماس نیارد و گاه باشد آماس و تحجر شیر در اکثر با آماس گرم افتد و آن از مزاج گرم باشد و گاه از مزاج سرد و از ضعف

امتصاص طفل افتد کمتر باشد که ورم آرد و اکثر آنکه از ضعف امتصاص بود با انگشت کرده بیفشانند تا شیر بیرون آید و آب نیم گرم بر سینه و پستان ریزند تا همگی شیر بیرون آید و این معالجه

زنان را بسیار افتد علاج چند که در پستان افتد شیر و ورم بواسطه تحجر و جمود شیر در آن است که چندی روغن بر پستان ریزند و اگر تخم کتان

و بابونه و بنفشه و خطمی و حلبه بجوشانند و در طبیخ وی روغن آمیخته بر پستان ریزند زود نفع بخشد و جمیع آبهای محلله و ملینه در این مرض مفید است و گاه باشد که شیر در پستان

بسته شود و تغیر گردد و علاجش آنست که پستان را گرم نگاه دارند تا شیر شود و از آن زنان و با قلی بکوبند و روغن کنجد بر آن بمالند و بر پستان ضماد کنند و آرد کنجد و روغن گاو و انگبین و

آرد باقلی و زنان خشک کوفته و بهم سرشته ضماد کردن مفید است و تخم کتان و حلبه و خطمی و تخم و بابونه از هر یک یک مثقال بکوبند و بپزند تا چون عصیده شود ضماد کنند باید که هر روز بسیار

از این ضماد با هر چه اختیار افتد تازه می کنند تا زود پخته شود و با آب گرم تکمید لازم دارند و اگر ورم افتد آنچه در این فصل مذکور است بکار دارند بحسب حال **فصل چهارم**

اندر سخت شدن پستان و هرگاه که در پستان پدید آید سختی روغن بنفشه و زرده بیضه طلا کنند و موم در روغن زیت بگدازند و با زهره گاو آمیزند و طلا نمایند

و گاه باشد که حاجت آید که قطران با روغن آمیزند و در سرکه بر نهادن سود دارد و برگ کرنب کوفته بر نهادن مفید و بهترین تدبیر استعمال مرطبات و منضجات است و این بیشتر هنگام طلوع اکثر می شود

فصل پنجم اندر کوفته شدن پستان بدانکه گاه باشد که گوشت پستان کوفته شود پس اگر از ضعیف باشد دانه مویز و خشخاش بکوبند و با آب برگ سرد

یا با آب آس بسرشته ضماد نمایند و اگر بسبب کوفتگی آماس افتاده باشد آنچه بهر آماس گفته شد بحسب حال بکار برند و تضمید خشخاش و دانه مویز پیاپی باید تا تحلیل و قوت دهد ماده را

رجوع کنند و چون از ابتدا در گذرد هر چه در قوت باشد بعمل توان آورد **فصل ششم اندر دبیله که در پستان پدید آید** علاج تخم کتان و کنجد و بیخ سوسن و بیخه تر

و سرگین کبوتر و لطرون و راتینج از هر یک بمساوی بسایند و بکوبند و از روغن گنجد و مغز ساق گاو آمیخته بسرشته ضماد کنند و با شراب یا انجیر پخته دبیله در پستان بپزد و اگر حاجت

بشکافتن آید باید بشکافند و هر لحظه ورشیتی که در پیتها پدید آید از انچه در ریش دهان و زبان گفته شد معالجه کنند که علاج ریشها اندام نازک یکسان است **فصل هفتم**

١٦٩

و نیز بعضی از طبیبان بیازمودند و آن چنان است که اول بیازمایند که گرسنگی وی از بسیاری تخمه است یا از چیزی دیگر و برود اطباء حاذق را با بلغم و از ترش و شیرین...

بسیار بسیار طلا کنند و دیگر... پوشیده دارند بهم آن گرمیدن طلا کرده و دیگر بتریاق بزرگ کنند یا طلاء ای که

بسبب گرسنگی شدید که خداوند بلا کنند طلاء و دیگر پیش تا روس یا اقاقیا و صندل از هر یکی به مساوی بستاند و بکوبند و بجمله بر معده طلا کنند و اگر با طلاء وی گرم سازند باید که سود دارد و دفن

زنبیت اندر را و اندر سرد لیسیدن تا تنخی سر بتر با و سود مند و بر معده طلا کنند فایده و بنگ که در این باب گوید شیره بیخ مرزنجوش یعنی بیخ آن چنان خوانند که بیخ نیلگیان ست که

آن را قصب خوانند **باب پنجم اندر امراض معده** و آن سی و هشت مبحث است معده الیتیه مرکب از گوشت و عصب و عروق و شرائین و رگهای مختلف است چند مری و فم معده

و قعر معده و آنچه از آن بنهج درست است اگر کرده و تا متصل غذا در وی رسیده و درد باشد از افق شبیه خوانند کرده اند فم معده بطانه او نیستی است و اطباء معده در بسیار گوشت

عاری از حس بسیار نزد اینها و گروهی از آن و گویند فم معده... و ملا قعر معده فم او که دارای عصب بسیار است آلات بریاد جا گاه گوشت بسیار است و حسی فراوان دارد باید که در معده و در طبقه است

در اصل آن عصب بسیار است بهر حس و جامع آن گوشت است که از اعراف هضم بر کرده از آن در حد اوداج و در قعر معده گوشت بسیار است و تنها در طبقه باطنه معده گوشت بسیار است

که در طبقه خارجه ایده باشد گوشت بیشتر است نسبت به گره ایده از دو لیفها طبقها اندر و بعضی را از آن بعضی عرضی و بعضی مورب تا اندر وی بسیار کاحاصل آید و لیفها طبقه بیرونی عرضی

و دیگر است تا دفع فضلها نماید و اندر هر یک لیف قوت نیز آنکه امساک کاتنزار و بدانکه شی از عصب نیز معده اندر آمده است و گسترده تا بدان از حس نقصان غذا

زود تر بهره ور شوند و حکیم مطلق از اینجا معده هیچ اندام دیگر را این حس نداده است جز آنکه اگر همه اندام حس گرسنگی چنانکه فم معده یابد مردم روزه داری گرسنه هم اندام گرسنگان و

غاشی و سوزش با ید در همچنین ثقل آن نماند که باز قوت طعام از وی باز نیابد و پوشیده نیست که کیلوس شده شود و دیگر فضلها آن برسد رگها که آن خوانند که در قعر معده دیگر بیرون

بسوی جگر بر شود و فضله ای بسوی روده ها آن قشری که متوسط قعر معده و ماساریقا است منتهی جگر دراز که اقتضا غذا در هضم آن مخصوص معده که محتاج الیه

سایر اعضا و اعضا شریف و شمارند او موجبات جمیع اعضا است از آن در این است در علاج هر مرض چنانچه مقرر گشته و این باب مشتمل بر چند فصل است

فصل اول اندر سوء مزاج معده و آن دوازده قسم است **قسم اول** اندر سوء مزاج حار ساذج است که تشنگی و خشکی دهان و قلت شهوت و آروغ دودناک پیدا باشد

و طعام لطیف چون گوشت طیور و مانند آن هر چه حار و قلیل المقدار باشد فاسد و پذیر و تباه گردد و بخلاف غذا غلیظ را بار کند بهتر گوارد و تقدم سبب گاهی هم چون طعامهای

تیز و حار و داروی گرم خوردن و بکار داشتن یا اندر هوای گرم مقام کردن **علاج** آن سرد کردن با و اشیای سرد چون خیار و لیمو و ریباس و سیب و بهی خورانند و

طعامهای غلیظ تر ترش چون فرنی و سکباج که گوشت گاو در آن باشد تناول کنند و حصرم و سماق و انار و آب لیمو و اگر معده ضعیف شده باشد سکنجبین سفرجلی و شربت انار

و رمانیه و زرشکیه و حصرمیه با گوشت طیور و چوزه مرغ غذا سازند و اطبا گفته اند بر معده گرم آب سرد نوشیدن و سکنجبین نافع است [illegible]

مفید است لاجل تسکین الحرارة و تقویة المعدة و باید که آب سرد تشنه کرده و بر معده صندل و گل سرخ و کافور و آب کاهو و مانند آن بیاشامند و بر معده ضماد کنند و طلا کنند صندل و

مانند آن کافور سخت موافق است و آب سرد اندر تشنگی و حرارت بر معده نهادن نهایت مفید است که آن باید که تا سرد و ضماد آن به کار کنند از آنست که گفته اند که

از نیشکر و بیابند این تسکین حرارت معده نهادن و لیکن باید که بدان کار فرمایند و هر گاه گمان رسد که سردی بجگر و جاذب رسیده است تدارک وی کنند به دهنهای گرم و تامید کردن و آنچه با آن

سوء المزاج گرم تشنگی پدید آید و سکنجبین و انار و شیر خشت با آب یا داده و در کنار یابد انشان و دوغ و بنفشه با همه العلاج و رجوع باید کرد چنانچه در قسمش ذکر است

باید دانست که بر تسکین حرارت معده دوغ گاو نافع تر است و اگر طبیعت با شیر و سرکه آمیخته حرارت قوی ساکن کند و اگر شیر زنان خوانند که لعاب کافور و بنفشه با یک

از شیر خشت که در این قسم ذکر یافته مزاج کردن **قسم دوم** اندر سوء مزاج حار صفراوی و علامت آن است که دهن تلخ باشد و غثیان و بیخ و در دو درستی یا در ابراز یا در بول

صفرا بیرون همی آید و بعد از خوردن غذا آروغ دودناک و تیز باشد و چون ماهی بریان گشته یا تخم مرغ گنده شده و چون تخم چوز که تباه شود و مانند آن همی آید و گاه باشد

که بوی زنگار و در این نشان از فرط حرارت باشد که خداوند معده گرم را آرزوی طعام کمتر باشد و هضم قوی تر لیکن هر گاه سوء مزاج مفرط باشد قوت را ضعیف کند

و چون ... گاه ... گرم شود ... [illegible] ... اگر ... گرسنگی ... [illegible]

شود تا ... بگو ... [illegible] ... بیاید ... طعام خورده شود تا ... فایده اگر معده ... [illegible]

تا سبب ... که ماده ... هست و آنجا که ماده ... لازم ... بالا ... طعام خورده شود ... پدید آید و همچنین اگر ماده ... طبقهای معده و اجزا ... [illegible]

از ... خورده ... یا طعام ... [illegible] ... پدید آید اگر طبقهای معده ... ماده ... کرده باشد ... [illegible]

اگر ماده ... [illegible] ... ماده ... و آنجا که معده ماده ... کرده باشد ... [illegible]

... که معده ... ماده ... کرده ... [illegible] ... اگر ... باشد

باید ... که ماده ... معده ... گرمی ماده ... تشنگی ... [illegible]

شود ... گرم ساکن شود فایده گاه باشد که سبب ... در این فصل ذکر شد طعامی ... آن زود بگردد چون ... [illegible]

و مانند آن ... درست ... معده ... که طعامی دهند که از ... چون نان جو ... معده ... [illegible]

و ... از لوازم این قسم است ... علاج نخست نگاه کنند که ماده اندر معده تولد می کند یا از عضوی دیگر چون دماغ و جگر و سپرز ... [illegible]

همچنین نگاه باید کرد که طبقات معده ... ماده اندر ... جمع است ... به قی یا اسهال ... [illegible]

... عضوی دیگر ... معده ... ماده ... قی یا اسهال ... [illegible]

... معده ... قی ... [illegible] ... سکنجبین ... گرم ... ماده ... [illegible]

... ماده ... [illegible] ... فایده ... معده ... [illegible]

... گرسنگی ... طعام ... [illegible]

... معده ... [illegible]

... معده ... [illegible]

... فایده ... معده ماده ... [illegible]

... اسهال ... طعام ... [illegible]

... زعفران ... گل سرخ باید ... [illegible]

اندر ... صفت آن ... گل سرخ بیست درم ... [illegible]

... سفوف ... معده ... [illegible]

... کشنیز ... [illegible]

... معده ... [illegible] ... باید کرد و اگر ... [illegible]

... شاهتره و افسنتین ... [illegible]

صفت آن افسنتین ... پنج درم گل سرخ هفت درم شاهتره ده درم آلو سیاه بیست و پنج عدد ... بیرون کرده ... [illegible]

... بیست درم ... ده درم ... [illegible]

180

و اما سبب این قسم که شهوت طعام می باشد ... [illegible] ... نیز ... گرم ... معده ... [illegible] ... حرارت ... خشک ...
[illegible] ... سبب آن اعتدال شهوت ... [illegible] ... بسبب آنکه معده ... [illegible] ... سائل میگردد
[illegible] ... حرارت و رطوبت ... [illegible] ... بسیار است زیرا که ترکیب رطوبت رابع الحرارت
[illegible] ... زیرا که چون رطوبت با حرارت ... [illegible] ... اعتدال شهوت ... [illegible]
[illegible] ... حرارت ... ماده ... [illegible] ... پس هرگاه رطوبت ... با حرارت ترکیب شود ... ماده را از
[illegible] ... این رطوبت ... شهوت ... [illegible] ... معده متولد شود ... [illegible] ... پیدا شود
[illegible] ... آنکه ... از معده ... [illegible] ... سبب شهوت ... [illegible]
[illegible] علاج ... [illegible] ... بود ... [illegible]
قسم چهارم اندر سوء مزاج حار یابس بلا ماده و علامت وی شدت تشنگی و خشکی زبان و ذبول بدن ... [illegible] ... علاج ... مزاج معده
[illegible] ... مزاج
[illegible] ... استعمال ... [illegible] ... صفرا ... نیز
[illegible] ... فائده ... [illegible] ... زیرا که ... [illegible] ... بسبب آنکه مزاج انسان موافقت تمام میکند و دیگر
[illegible] ... قسم پنجم اندر علاج ... بلا ماده ... [illegible] ... که طعام ... [illegible] ... سائل گردد
[illegible] ... حرارت ... [illegible] ... لهذا قال الشارح ... بالحرارة والرطوبة ... [illegible]
الا ... علاج ... [illegible] ... قسم ششم اندر سوء مزاج بارد ساذج ... [illegible] ... ضعیف شود ... آنکه
هضم ... [illegible] ... منفرق گردد ... [illegible] ... پراگنده جمع شود و
این جمله ... حرکت ... [illegible] ... آنکه با وجود ضعف هضم شهوت طعام بسیار باشد ... [illegible] ... معده را جمع کند ...
[illegible] ... گردد ... [illegible] ... عروق ... [illegible] ... حتی که این اثر
[illegible] ... سوم آنکه طعام از معده دیر فرود آید ... [illegible] ... حرکت ... حرارت است
[illegible] ... حرکات ... [illegible] ... آنکه ... [illegible] ... ترشی آید و ... [illegible]
[illegible] ... پوشیده نیست که ... [illegible]
باشد ... زیرا که ... حرارت قوی ... تحلیل ... [illegible] ... علاج ... [illegible] ... گرم
چون ... [illegible] ... گوشت ... [illegible] ... تناول کنند ... [illegible] ... خوشبو کرده ... معده
روغن ... [illegible] ... زعفران ... [illegible] ... قسم هفتم
اندر سوء مزاج بارد یابس ساذج و علامتش آنست که ... [illegible] ... زیرا که ... [illegible]
[illegible] ... آنکه ... [illegible] ... علاج ... [illegible] ... حرارت و رطوبت ... [illegible]
باشد ... [illegible] ... منفعت ... [illegible] ... تناول کنند ... [illegible]

۱۸۱

[illegible] درون معده [illegible] باشد [illegible] از رطوبات [illegible] علاج [illegible] باشد اشتعال نمایند
[illegible] و دراز داران مضبوط ست قسم ششم آنکه اندر بار [illegible] ماده [illegible] رطوبت [illegible] و حرکت معده [illegible] زیرا
که جدا [illegible] ماده سودا [illegible] حرکت [illegible] آنست که [illegible] از علامات این قسم آنست که [illegible] بر زبان آید [illegible] باشد
[illegible] علاج [illegible] معده [illegible] تبدیل مزاج نمایند [illegible] و اگر سودا غلیظ بود [illegible]
[illegible] کنند [illegible] فائده در این قسم تنقیه [illegible] زیرا که سودا ماده غلیظ ست [illegible] معده
[illegible] ست [illegible] حرارت باشد [illegible] باشد قسم نهم اندر
باردی [illegible] علاج [illegible] بار [illegible] علاج [illegible] گرم [illegible]
[illegible] کنند [illegible] زنجبیل مربی [illegible] معده [illegible] قسم دهم اندر بارد و رطب که
[illegible] علامت [illegible] آنکه [illegible] طعام [illegible] زیرا که [illegible] معده [illegible] دوم آنکه [illegible]
[illegible] طبیعت [illegible] سوم آنکه غثیان [illegible] زیرا که معده
[illegible] چهارم آنکه تشنگی [illegible] باشد [illegible] زیرا که هر گاه [illegible] پنجم آنکه شکم [illegible] کنند [illegible]
[illegible] مزاج [illegible] آنکه [illegible] بعد از [illegible] فی الفور [illegible]
[illegible] ماده [illegible] از اجزای [illegible] حرارت [illegible]
[illegible] ششم آنکه [illegible] آید [illegible] علاج نخستین [illegible] تقطیع و تلطیف ماده
[illegible] تلطیف [illegible] ماده منقطع بود و بیرون آید
[illegible] باشد [illegible] بعد [illegible] تبدیل مزاج نمایند قسم یازدهم اندر سوء مزاج رطب ساذج و علامات وی [illegible]
[illegible] طعام از معده [illegible] رطب [illegible] منتفع شدن علاج [illegible] تبدیل مزاج [illegible]
[illegible] باشد [illegible] گذشت قسم دوازدهم اندر سوء مزاج یابس ساذج و علامات وی تشنگی ست
[illegible] منتفع شدن [illegible] یابس [illegible] گشتن علاج [illegible] معده [illegible] معده و اگر
سوء مزاج مستحکم باشد [illegible] حمام [illegible] بیان [illegible] فصل دوم
در وجع المعده و وی بر هفت قسم ست قسم اول آنکه سوء مزاج در معده افتد [illegible] وجع کند خواه ساذج بود خواه [illegible] ساذج کمتر می افتد
[illegible] سوء مزاج ساذج [illegible] وجع معده [illegible] صفرا و سودا [illegible] وجع معده [illegible] اخلاط [illegible] زیرا که [illegible] اخلاط
[illegible] معده [illegible] علاج [illegible] این قسم در فصل گذشته مذکور شد بدان رجوع نمایند قسم دوم آنکه [illegible]
[illegible] در معده [illegible] وجع نماید [illegible] قسم سوم آنکه [illegible] غلیظ در معده [illegible] معده [illegible]
[illegible] معده زیرا که [illegible] وجع المعده [illegible] فواق [illegible]
[illegible] طعام از فم معده [illegible] علاج [illegible]
[illegible] کنند [illegible] فی الفور

[illegible]

۱۸۳

[illegible] شود و قال الشیخ الامام بالنارمحنو [illegible] فیها مجید کبیر علی الموضع [illegible] من مراق البطن حتی [illegible] علی السره من کل [illegible] و یسکن الوجع فی الحال

[illegible] بادی مجرب [illegible] سکنجبین [illegible] اکثر و جاورسها فیها [illegible] مجرب [illegible] دیگر [illegible] بجلاب گرم [illegible]

شود و پوست [illegible] خردی [illegible] کنند [illegible] انجام وادار و [illegible] کند و زیره [illegible]

فرمایند [illegible] نمایند [illegible] معده [illegible] شود [illegible] ان الریاح [illegible] من المعده [illegible] اگر سبب [illegible] باشد

بعین قدر زایل شود بلکه زیاده [illegible] اگر سبب [illegible] باشد باید [illegible] معده [illegible] فرمایند و از طعامها [illegible] منع نمایند [illegible] وزیره [illegible]

[illegible] گرم [illegible] شکم [illegible] روغن گرم [illegible] اگر [illegible] باید [illegible]

[illegible] کنند [illegible] زیاده [illegible] صواب [illegible] آن [illegible]

[illegible] گرم [illegible] معده [illegible] طعام [illegible] شراب [illegible]

[illegible] معده [illegible] بسیار [illegible] چون [illegible] و انواع [illegible] ترتیب [illegible]

[illegible] ظاهر است که چون حرارت ضعیف [illegible] طعام [illegible] تحلیل [illegible] معده [illegible]

[illegible] شود [illegible] بسیار [illegible] طعام [illegible] گرم [illegible] معده [illegible] تحلیل کردن [illegible] سبب [illegible]

[illegible] معده [illegible] طعام [illegible] معده [illegible] چون معده از طعام [illegible] طبیعت [illegible] تحلیل کردن [illegible]

معده [illegible] حرکت [illegible] طعام [illegible] سبب [illegible] معده [illegible]

[illegible] سبب علت [illegible] گرم باشد که معده [illegible] سبب [illegible] معده [illegible]

[illegible] ترش گشته [illegible] طعام [illegible] معده [illegible] چون [illegible] شود [illegible]

[illegible] که معده [illegible] ضعیف شده باشد [illegible] طعام [illegible] معده [illegible] شود [illegible]

[illegible] معده [illegible] طعام خورده شود [illegible] طعام [illegible] معده

[illegible] سودا [illegible] بیرون [illegible] معده [illegible]

[illegible] علت [illegible] میان [illegible] طعام [illegible] کرد الست که

[illegible] سودا [illegible] بادی [illegible] طعام [illegible] شکم [illegible]

[illegible] اعتدال [illegible] بسیار [illegible] تحلیل [illegible]

[illegible] گرم [illegible] سودا [illegible] بسیار باشد [illegible] کنند [illegible]

[illegible] سود داشته [illegible] باشد [illegible] طبیب [illegible] کنند [illegible] اگرچه [illegible]

[illegible] لیکن [illegible] قسم چهارم اندر وجع المعده [illegible] طعام [illegible] معده [illegible] شود

[illegible] ظاهر است علاج [illegible] طعام [illegible] بیرون [illegible] اگر سبب وجع بسیاری طعام بود [illegible]

[illegible] اگر سبب [illegible] کیفیت غذا باشد [illegible] الکیفیه [illegible] قسم پنجم اندر

وجع المعده که [illegible] معده باشد ظاهر است که [illegible] شود غذا فساد گیرد [illegible] اینچنین غذا [illegible] شود [illegible]

۱۸۳

[illegible]

سقوط اشتها و بعد علامات فحم است که بعد از آنکه بحران کند در سال ... بالاسهال ... المعدة التی تزدد بها الطعام ... مستضعفه ...

الی ان ... کان یضعف ... عالیها ... بالاسهال علاج وی ... ضعف مقویات معده ... اگر سبب ... احتیاج اخلاط بود

تنقیه انضمام ... اقراص ... نفع تمام دارد صفت آن بگیرند سنبل ... مصطکی ... از هر یک چهار درم افیون و زعفران

و قسط ... از هر یک پنج درم ... از هر یک شش درم ... ساییده

... صفت قرصی که در معده ... طعام ... نگاه ندارد

... انیسون و تخم کرفس از هر یک پنج درم ... افیون ... قسم

ششم اندر وجع المعده ... گفته شد ...

بسبب ... معده ... بود ...

صفرا ... سودا ... معده ... این سودا

ذی حدت بوده باشد یا کثیر المقدار یا فم معده ... سوزش فم معده پیدا باشد و این

سوزش ... طعام ... سوزش آرد و فرق میان هر دو ... علاج آنچه سببش ... باد بود

... ذکرنا انفا و آنچه سببش صفرا باشد

... اگر سبب اذیت حدت یا کثرت

بود ... قسم هفتم اندر وجع المعده که از

قوی شدن حس معده ... شهوت ...

... قلیل المقدار نوشیدن

... انتبا ... گاه باشد

... ذکر ...

چون ... فصل سوم در ضعف الهضم و سوء الهضم و تخمه بدانکه اسباب این هر سه یکیست لیکن اینقدر فرق است که اگر سبب ضعیف

باشد ضعف هضم آید و اگر قوی بود تخمه و اگر متوسط باشد فساد هضم ... ضعف هضم آنست که در معده طعام دیر بماند ... علامت وی

آنست که پس از خوردن طعام تا زمان طویل ثقل ... طعام ... ضعیف باشد ...

... فائده ... از قوی معده ضعیف شود ... لیکن عادت

اکثری بران رفته که ضعیف ...

... فائده ... طعام هضم تمام نیابد ... کیفیت روید

و علامت فساد هضم آنست ... به سبب مخلفت می باشد

مثلا اگر سبب فساد حرارت بود بوی آروغ چون بوی دود ... یا بوی ماهی ... و اگر سبب فساد برودت

باشد ترشی آروغ ... فائده اگر هضم ...

١٨٤

باشد چنانکه بسبب شغلهای مختلف بود و استسقا و طحال و درد دیگر اعراض ... اما آنچه سبب آن باشد که طعام در معده هضم نشود همچنان باقی ماند ... حالی نیست یا آنکه
منهضم نشود یا آنکه مستطلق گردد و از طعام فاسد شود و مستحیل گردد بجوهر غریب و این قسم ضعف هضم نقصان هضم است و دیگر بطلان آن و مراد از نقصان و بطلان هضم آنست
که در هضم آفت افتد بسبب فاعل او که قوت هاضمه است یعنی در قوت هاضمه فتور راه یابد بخلاف فساد هضم که عبارتست از وقوع آفت در هضم بسبب قابل و قوت هاضمه کامل
باشد لیکن هضم بر وجه نشود پس اکنون اسباب ضعف هضم و فساد هضم هر چند گونه است بحسب هر سبب تقسیم علیحده بیان کنیم و بالا گفته شد که اسباب این هر سه یکیست قسم اول آنکه سوء
مزاج ساذج سبب باشد قسم دوم آنکه تولد اخلاط فاسده در معده یا انصباب آن از عضو دیگر سبب باشد و علامات و معالجات جمیع اقسام سوء مزاج ساذج و مادی در وجع المعده
مذکور شد درینجا نیز فرق در ساذج و مادی بیان کنیم و ظاهرست که اهم ترین امور تعرف مرض است زیرا که هرگاه مرض متحقق شود علاج سهل باشد ساده را تبدیل و مادی را تنقیه
و فرق میان آنست که در ساذج معده سبک باشد زیرا که ماده ندارد و اگر طعام جید خورده شود مستفرغ سازند یا طعام متقدم ... بجوهر غریبه که بوجود خلط دلالت کند نیز آید و ایضا
ساذج مزمن و عسر البرء میبود بخلاف مادی که در گرانی معده و ظهور جوهر غریبه ... اکول لازم است و اسهل العلاج است زیرا که ... مادی ... مر هاضمه را اخراج
و دفع و تحلیل آسان خصوصا از معده و الساذج لیس کذلک زیرا که ... قسم سوم آنکه جرم معده ضعیف شود ... متهلل گردد و ظاهرست
که افعال معده بر سبیل طبیعت مستکمل نمیشود ... فتور در افعال معده بضرورت پدید آید و این فتور اگر قوی باشد عسر العلاج
بلکه لا علاج گفته اند چنانچه در اخر این باب تفصیل علیحده استرخا و تهلل و تسبیح الیاف نیز گفته آید ... صاحب اسباب و اینجا که ذکر کرده می شود تدبیر
آنست که ... قوی ... علاج تصیبی جرم معده آنست که ... بسیار ... اخر امراض مزمنه عارض شود و هضم و شهوت ضعیف ... انواع سوء مزاج
و انواع آن ... ظاهر ... طعام بر معده گرانی کند مگر آنکه ... لطیف و قلیل المقدار باشد لیکن آنجا که سبب قبولیت طعام هیچ نگوارد و هیچ غذا ... در ترتیب ... شود
هرگز سود ندهد علاج هر چه قابض بود استعمال نماید خاصه که قابض خوشبو باشد چون جوارش عود ... منفعت اطریفل صغیر و کبیر درین مرض اکبر است و شراب ...
[illegible] ... سنگ ... نافع ... از گوشت جدا کنند ... نیم مثقال ... یا اطریفل یا خراب معده ... شند ...
[illegible] بر معده ... بخاصیت سود دارد و اگر ... بسایند ... بر معده نهند و روغن
ناردین بر معده بمالند ... مانند آن که دارچینی و زعفران و زیره ... و سماق و آب لیمو ... رقیق سازند ...
معده موافق است خاصه اندرین نوع و روغن مصطکی ... بر معده سود دارد و ... فائده ... گلنار و مصطکی از هر یک ...
مثقال ... از هر یک دو مثقال گل سرخ پنج مثقال قرنفل و سعد و سنبل از هر یک ... گلاب یا شراب ... فائده اندر معرفت اسباب
اسبابیکه مخصوص بفساد هضم بود از آنکه فساد هضم ام الامراض و منبع الاسقام است ... هضم ... اسباب
مذکوره ... یکی آفت ... طعام ... التفات ... طعام ...
[illegible] ... طعام ... چون لبن حامض ...
سبب القبول بود ... چون لحم ... سوم آنکه شدید الحرارت ... شدید البرودت بود ... چهارم آنکه ... طبیعت بود ... ظاهرست
که طعام کریه الرائحه را طبیعت انسان قبول نکند ... متنفر ... معده ... فاسد می نیز ...
[illegible] ... درد ... مقصود ... از ... اعتبار ...
[illegible] ... آنکه خورده شود طعام زیاده ... معده ... هضم ...
قلیل المقدار ... چنین باشد طعام ... متحد ... قوی باشد ... [illegible]

۱۸۵

... تر نسازد دوم آنکه خورده شود طعام گرم تا آنکه ... بحرارت معده تحلیل ... شود و ... لطیف و لطافت

قلیل باشد تغلیظ ... کیفیت طعام بنسبت بدانچه از رداءت کیفیت ... قلیل الغرق ... زیرا که طعام ... سریع ... معده در روی آن اگر هم

با لطیف ... منهضم اند ... کیفیت کرده در طبیعت ... طعام غلیظ ... بشرط لطیف ... لطیف چون سریع الهضم است

و دیر منهضم شود ... غلیظ ... غلیظ ... فاسد نسازد زیرا که خون ... چون ممتلی شود با خون صالح اشیا فاسد

سازد و دوم آنکه ... معده طعام دیگر خورده شود یا هنگام استعمال الطبیعت بهضم غذا آب یا امثال آن ... حرارت ... معده شود نوشیدن گرد سوم آنکه ... پیش

چیزی قابض خورند ... چیزی ... قابض ... قابض ... قبل الهضم ... قابض ... از قوت ... دو تا

استعمال ... غذا ... هضم ... بعد از خوردن طعام اتفاق افتد و فساد هضم ... بعد از ... الاسهال ... مفرط

از غذیه سریع ... حرکت ... قبل از استقرار طعام در قعر معده ... زیرا که ... طعام را در قعر معده ... از ... سیال ... حرکت ضعیف

که قبل از هضم اگر اتفاق افتد افساد هضم نماید زیرا که غذا اخیر منهضم ... چون هضم تمام شده باشد ... قوت ... ضعیف ... نیاج

هرگاه معلوم شود که هضم فاسد شده باید که فی الفور قی کنند تا معده از طعام ... پاک گردد ... بهترین علاج ... زیرا که ... معده ... فاسد

بعد از ... اگر ... سکنجبین ... معده ... کنند ... مانع ... طعام ... معده ... باشد

... جوارش ... معده ... طعام ... قوت ... معده ... قوت ... هضم است

و بعد از ... لطیف ... اگر ... غذا ... لطیف ... معده ... چون ... قلیل

زعفران باید کرد و ... گرم ... معده ... تقویت ... معده ... حرارت

در باطن اما اگر سبب فساد هضم قلت غذا باشد چنانچه در رداءت کیفیت طعام گفته شد در اصلاح مزاج معده کوشند و غذا را ... فساد هضم گفته آمد ... تدارک

بمنع سبب ... فصل ... توان کرد تنبیه بدانکه در معده چهار قوت است جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه ... افعال معده موقوف است این قوی پاک هرگاه ... قوت

... فعل ... ضعیف ... ضعف ... قوت ... مقاله ... بیان کنیم ...

که ماحصل این بیان از آنچه مذکور شد روشن است لیکن این بحث که فی الاصل ... اصل ... است فوائد ... ازدیاد ... **مقاله اندر ضعف قوت جاذبه** بدانکه جاذبه را

... ضعیف کند ... علامت ضعیف وی آنست که طعام از فم معده ... محسوس شود ... تا ... از پهلو ... خفقان

... گاه باشد که ... علاج ... گوشت ... زعفران

... طعام ... قوت ... طعام از فم معده ... بهر چه ... معده ... ضعیف است

مقاله اندر ضعف قوت ماسکه بدانکه ... ماسکه ... قوت ... آنست که معده بر طعام مشتمل نشود ... لغزیدن ... در نیاید

اگر ... ضعیف کند ... در معده حرکت ... علت ... معده ... باد ...

... ضعیف قوت ماسکه ... ماده گرم ... طعام ... قوت ... معده را

ضعیف کند ... ماده ... سرد و گرم ... معده ... طعام ... اگر ... خواهد که از خوشتن

... از ... طعام ... معده از طعام ... علامت ضعف قوت ماسکه ... علت ...

... اگر حرکت کند ... خواهد ... معده ... طعامی که خورده شود زود از معده با معا فرود آید

۱۸۶

و نشان آنکه در معده رطوبت هست آن است که اگر چه طعام اندک خورد ... اگر روزی کند طعام خورده او را خوار گشت و نشان آنکه جرم معده ضعیف است آن است که از طعام

تخمه شود و این حال پدید آید و نشان آنکه گرم سوء مزاج گرم بی ماده در معده باشد ... نشان تشنگی ... یاد کرده آید علاج اگر سبب ماده گرم باشد نخست

آنکه از معده پاک کنند ... معده ... شراب ... بر معده نهند گلاب ... [illegible] ... با آهن تابیده ... یا شیر گاو ...

... [illegible] ... بقدر ده درم ... پنج درم ... گلنار ... گاو ... آب ... خورد ... سازند و بر معده صندل و

طباشیر گلنار و گل سرخ ... ضماد کنند اگر سوء مزاج گرم بی ماده باشد ... علاج ... اگر سبب علت رطوبت ... باشد نخست معده را

پاک کنند بقی یا با سهال ... جوارش ... اطریفل ... گلنار و گل سرخ و فلفل و مانند آن بر معده ضماد نمایند

و طعام چیزی لطیف و خوشبو سازند چون گوشت تیهو و کبک و تذرو و دراج و طیهوج و گنجشک ... گوشت بریان کرده ... و مانند آن خوشبو ساخته

صفت جوارش جوزی بگیرند بلیله کابلی یا بلیله سیاه ... بروغن گاو بریان کنند ... بگیرند این بلیله بریان ده درم ... بریان کرده پنج درم

نانخواه ... مصطگی ... سه درم ... یک درم همه را ... **مقاله اندر ضعیف قوت هاضمه**

... معتدل ... بدانکه صفت هاضمه ... تفصیل ... [illegible] ... باید دانست

اگر سوء مزاج سرد ساده بود ... در هضم قوت ... سوء مزاج ... معتدل باشد ... هضم ... سوء مزاج گرم یا سرد ... سوء مزاج خشک ... بدبود ...

... سوء مزاج تر ... طعام ... هضم ... نیابد ... بیرون آید ... غذا ... قوت ... [illegible]

برگردد و تباه شود ... اگر این تقصیر در هضم دوم یا سوم یا چهارم افتد ... چون ... استسقا ... [illegible] ... ضعف

هضم ... گفته شد اکنون بدانکه ... معده اگر گرم کند ... جگر بر معده ... بر معده ... معده ... است

... چون تمام شود ... جگر ... هضم مخصوص است ... اگر سوء مزاج ... اطریفل ... [illegible]

... خوردن ... گرم ... اگر مزاج گرم ... سکنجبین سفرجلی ... باید داد

... جالینوس ... سکنجبین سفرجلی ... معده ... گرم نباشد سود دارد و مقدار چنان باید که بر

یک من سکنجبین ... زنجبیل ... **مقاله اندر ضعیف قوت دافعه** بدانکه دافعه ... بسیار باشد که طعام در معده تندرست

دوازده ساعت یا ... علامت ضعیف دافعه آن است که طعام در معده بسیار بماند ... طعام ... معده ... [illegible]

چند طعام نرم و لطیف ... باشد ... معده ... غلیظ ... از معده ... [illegible]

و زودی انحلال طعام از معده بسبب کیفیت طعام و قوت معده باشد ... طعام ... دوازده ساعت ... تندرستی نباشد

و آفت ... معده و جگر ... علاج دافعه ... باید داد ... آب میوه ها و

سکنجبین ... آب ... طعام ... سیاه ... [illegible]

بروغن بادام ... گفته شد ... دافعه ... معده ... [illegible]

معده سست گردد ... چهار قوت ضعف پدید آید ... هاضمه ... **فصل اندر ...** ... بازگردد

... اسهال ... معده ... [illegible]

... اسهال ... تشنگی غالب آید

و تشنج [illegible] باید [illegible] چون [illegible] که [illegible] علاج این علت کند [illegible] بسیار [illegible] از شدت [illegible] رسد [illegible]

علاج اسهال آنگاه کنند و اگر چنین ضعیف باید و فی ترنج [illegible] چیزی گشته [illegible] علاج باشد و [illegible] نظام [illegible] علاج [illegible] دیر [illegible] کودکان [illegible] بسیار

خوردن [illegible] ایشان [illegible] بزرگان [illegible] خطر باشد خاصه اگر قوی تن و فربه و رنگین و سخت گوشت باشند خاصه که بعضی مردم [illegible] ایشان را هیضه بسیار افتد

و دوران [illegible] با [illegible] ایشان [illegible] دیگر [illegible] افتادن [illegible] ایشان [illegible] اندر خطر [illegible] اندر تابستان بیشتر افتد

و آنچه باشد بیشتر [illegible] افتد بیشتر باشد و در زمستان نادر افتد [illegible] اصل این بیماری [illegible] طعام است لکن از آنکه گاه به رایت متغیر شود و گاه [illegible] دگاه [illegible] این قسم بیان کنیم قسم

اول اندر هیضه که سبب [illegible] فساد طعام باشد و [illegible] صفراویت [illegible] که چون طعام از شدت حرارت معده یا به سبب [illegible] کیفیت طعام [illegible] احتراق [illegible]

[illegible] طبیعت [illegible] دفع نماید [illegible] فاسد [illegible] معده [illegible] دفع شود [illegible] معده با اسهال [illegible] گردد و چون طعام از معده برآمدن گیرد [illegible]

[illegible] فاسد [illegible] جمع شده باشد [illegible] جمع [illegible] باید [illegible] خروج [illegible] جهت ضرورت [illegible] این قسم را چند

علامت است یکی آنکه [illegible] سبب [illegible] دوم آنکه [illegible] رنجه [illegible] سوم آنکه عطش [illegible] باشد و هر چند آب

نوشند تسکین نشود چهارم آنکه [illegible] و گاه باشد که اعراض مذکوره [illegible] فساد [illegible] معده [illegible] شدت [illegible] قلق و [illegible]

[illegible] شود و اطراف سرد گردد [illegible] اعراض [illegible] علاج [illegible] ماده فاسده که باقی

باشد [illegible] آب گرم [illegible] تا [illegible] طعام فاسد پاک نماید و اگر سکنجبین با آب گرم آمیزند [illegible]

[illegible] آنکه [illegible] دوم آنکه [illegible] غذا [illegible]

کامل [illegible] ضعف [illegible] معده [illegible] تا تیزی آن

[illegible] و اگر اسهال ضعیف بود و قوی [illegible] تمام [illegible] گفته شد

[illegible] اسهال [illegible] ضعف پدید آید [illegible] تسکین کوشند اگرچه دانند که قدری ماده فاسده

باقی است [illegible] چون دانند که ماده فاسد پاک شد [illegible] ضعف پیدا [illegible] تسکین [illegible] هیضه [illegible] شربت انار [illegible] مانند آن [illegible] معده

[illegible] انار [illegible] آب [illegible]

سیب [illegible] شربت حب الآس [illegible] تسکین اسهال [illegible] با سویق حب الرمان [illegible]

[illegible] شکم [illegible] گلاب [illegible] کافور [illegible] شکم [illegible]

[illegible] اسهال باز [illegible] اطراف [illegible] سرد [illegible] آب سرد [illegible]

و مالند [illegible] آن [illegible] ساعت آن [illegible] اسهال تسکین

نیابد [illegible] اسهال [illegible] آب [illegible] کنند [illegible] بیهوشی [illegible] اعضا [illegible]

[illegible] گوش [illegible] کنند [illegible] اندر حلق [illegible] ظاهر شود [illegible] روغن گرم کرده چرب کنند

[illegible] معده [illegible] روغن [illegible] موم [illegible] روغن [illegible] کنند [illegible] این موم [illegible] روغن بر آن طلا

کنند [illegible] اعضا [illegible] سبب [illegible] حرکت [illegible] هیچ چیز [illegible] غذا [illegible]

[illegible] علاجی چون خفتن [illegible] خواب [illegible] اخلاط ساکن [illegible] خواب آید

۱۸۸

و هر جایکه علامت در ... بکار زدن با نسبت ... و در شریا ... هیضه ... که قوت ... اگر ... طبیعت ... مناسب ... قسم دوم هیضه که سببش تخمه طعام بود
و علامتش ظاهرست که چون طعام فاسد شود طبیعت ... گرانی ... و ... ازین طبیعت ... و علاج این قسم آنست که دو سه تی و اسهال ظاهر شود و قی
ترش آید باید ... سیلان نماید علاج ... معطگی ... نمایند طبیعت ... گرم ... تا ... قی ... بر اعانت ... آب
... تسکین ... تا که معده ... طعام فاسد ... که قوت ... چون ... مطلوب ... مسک ... این قرص عود
... بگیرند قرنفل ... مصطگی ... عود خام ... شربت ... والیدن ... زعفران و مشک ... و عود ... نرم
ساخته ... معده ... مفید ... فائده ... تدبیر در قسم اول ... تفصیل ذکر یافته ... قرص ... بگیرند قرنفل ... مشک ... یکدرم ... گرم ...
مصطگی و افیون ... بیرون ... قرص سازند ... شربت ... اگر ... سوس ... مفیدست
قسم سوم هیضه که سببش تراجع و بازگشتن طعام فاسد غیر منهضم بود از بدن ... معده ... سودا ... چون سودا در معده غالب آمد غذا ... گوارد
مستحیل شود با خلاط غیر موافقه ... بدن گرانی ... اگر ... تسکین ... آنرا ... غذا ... طبیعت دفع ... از جهات هیضه افتد
و فرق درین قسم و در اقسام سابقه آنست که در اقسام اولین ... آنست که طعام فاسد ... هنوز در معده باشد طبیعت دفع نماید ... اخلاط فاسده یا صالحه بدن
نیز خروج نماید بخلاف این قسم سوم که ... تراجع ماده تابع دفع طعام فاسد معده نیست بلکه طبیعت ... دفع اخلاط که در عروق و جهات بدن ... می کوشد
علامت این قسم سه گونه است یکی آنکه پیش از وقوع هیضه ... تخمه ... باشد ... بر آنکه تا طعام نخستین در معده تباه نشود و اخلاط فاسد ... تولد نکند
دوم آنکه چون هیضه ابتدا کند در ناف درد ... و این اکثر ... سوم آنکه اسهال ... قی کمتر باشد ... نباشد ... آنگاه ... که ماده غلیظ ...
بود و انما کان الاسهال ههنا اکثر من القی لان الامعاء المدفع الطبیعی للفضل لان الطبیعة تتجافی عن المعدة لشرفها بالامعاء علاج ماء العسل ... گرم کرده تا
معده ... رطوبات ... طریق قی یا اسهال آنرا ... سازد و اگر ازین قدر ... ماده ... مسهل ... آن ... قوت ... بعد از تنقیه
اگر اسهال باقی باشد در تسکین کوشند تا اسهال و قی منقطع شود و بهترین تدابیر ... تسکین هیضه ... گرم ... پوشیدن ... گرم داشتن
و بعد از مرور ... در آمدن ... اسهال ... مادهٔ غلیظه ... رد
باشد ... چون ... گوشت ... آب انار ... ترش کنند در
تا ارجاع ... طبیعت ... اگر درین هیضه ... معده عارض شود تخم اسپغول
و آب انار ... هیضه ... معده غالب ... اسهال مطبوخ افتیمون ... بعد از اخراج ماده اگر مناسب داند

بهر فیض آن قرص عود که ... قرنفل ... هیضه ... مذکور شده بکار برند ... قسم اول ... **فصل در نقصان و بطلان**
شهوت طعام نقصان و بطلان ... ضعیف و قوت ... اگر سبب ضعیف ... اشتها ... شود و اگر سبب قوی باشد اشتها باطل گردد ... آرزو ...
طعام ... الحقیقت سبب هر دو ... اسباب آفت شهوت بسیارست هر یک ... علیحده بیان کنم و بدانکه شهوت صادق آنست که اعضا
گرسنه شوند و در خواست غذا نمایند از عروق بطریق امتصاص و عروق از معده تقاضا کنند ... طبیعت ... حکیم مطلق ... سودا ... فم معده و از آنکه
... امتصاص عروق ... اجزای ... طبیعت طلب غذا نماید ... این اذیت ... باید
... هرگاه در امری ازین امور ... طعام نشود یا کمتر شود بسبب فتور ... اقسام تفصیل این کلام ... آید
قسم اول اندر ... شهوت که سببش ... سوء مزاج گرم ساده بود بر فم معده ... که درین صورت فم معده ... و سائر ...

ضعیف میگرداند و از جهت حرارت تشنگی شدید و گرسنگی آید و به واسطه ضعف دافعه مدفع جگر ... احتراق و موجب استفراغ و قوت ... که آن است که ترشیب ... و

شدید الاستسقا و است در شهوت را بجانب ترشیها و غذاها کرد است آرد و موجب بزرگ ... کشف معده است و علاج این قسم آن است که آنرا به درد اکه در ... مشابه برای نگاه داشتن و تشنگی بسیار باشد

و از اغذیه که بالفعل گرم بود طبیعت اکراه کند و خوردن آب سرد تا باشد و بعد از آن تشنگی گردد علاج تعدیل مزاج کنند به سبوس ... و اقاقیا چنانچه در سوء المزاج معده گفته شد قسم دوم

آنکه سوء مزاج سرد ساده مفرد البرودت عارض شود و در تمامی اجزای معده پس کلیات ... و جگر نیز سرد شود و جمله قوی معده و جگر ضعیف شوند و بالضرور شهوت باطل گردد گاه باشد که این

عرض از ... شود و است ... آرد و بهبود ... اگر این سوء مزاج مختص بفم معده بود شهوت ... کالحنیفه ... و علاج سوء المزاج بارد مذکور شده نافع ترین چیزها در این مرض

نوردن ... است و ... قسم سوم آنکه خلطها را آمیزیا با لیچ در معده حاصل آید و بطلان شهوت نماید مهر آنکه طبیعت بر دفع وی متوجه باشد و از دفع خواست

غذا مشتغل و علاج این قسم آن است که در معده ... باشد ... و ... ... سرد و شیرین ... که ... با ... باشد علاج

تنقیه معده کنند ... از خلطها ... و اسهال قسم چهارم آنکه بلغم لزج کثیر المقدار در معده حاصل شود و سبب آنکه مانع طلب غذا و بواسطه حائل شدن در جرم معده و در

معده ... غذا اشتها نشود و علامت این آن است که تشنگی ... نباشد و بسیار بر خوردن چیزی که بالفعل گرم بود راغب باشد و چون آنرا بخوردند الم نفخ و غثیان و قمد پدید آید و آرام

نیابد مگر آنکه ... نفخ والم و غیره ... گرم ... که مادّه در ... آرد و ... آنرا ... که ماده غلیظ و لزج است بالکلیه از معده مستخرج

نگردد و علاج نخستین ... تلطیف ... و ... بجوشانند و آب ... و باسکنجبین ... بجوشانند و بعد از حصول تلطیف و تنقیح برای تنقیه

ماده ... و تخم ... اصل السوس بجوشانند و نمک ... سکنجبین عسلی در ... گرم ... تا قی آید و ماده برآید و اگر قی ممکن نباشد مسهل دهند

چنانچه در سوء المزاج ... گذشت ... تنقیه ... مقوی باید داد که بار قبول ... قسم پنجم آنکه خلط عفن در معده گرد آید و طبیعت بدفع آن مشغول ... بارها

... اشتها نشود و علامت این قسم آن است که ... بخوری ... و ... آید و ... ماده ... نگردد ... اگر ...

... غذا ... علاج ... کنند و مسهل ... بجهت ... التقویه ... المسک ... خورد

قسم ششم آنکه بدن ممتلی شود از اخلاط ... ناشی گردد از غذا زیرا که طبیعت از املاء و تنقیح و تحلیل ... شود و آنرا بدل ما یتحلل

نسازد و ... غذا در خواست ... غذا را از عروق ... و در عروق از معده ... فصل گفته شد که شهوت صادق همین فایده ... که ... تا ...

... سبب ... از اخلاط ... طبیعت بر دفع وی اشتغال ... و علاج این قسم آن است که بدن ممتلی ... طول ... و ... تعب و مشقت

و ... علاج ... کنند و نافع ترین ... است ... قسم هفتم آنکه پوست

بدن ... شود و مسام ... گردد ... تحلیل ... طبیعت ... اعضا ... شهوت ... است که ...

... باید ... اگر ... اشتها ... معده ... این قسم ... مشاهده حال ... کسی ... اند

... علاج ... جهت ... مسام و تحلیل فضول ... کنند و بدن ... بمالند و ...

... تحلیل ... طبیعت ... شود ... در اعضا ... قسم

هشتم آنکه جگر ضعیف شود ... ضعف ... معده ... ممتلی ... اند

غذا نماید و علامت این قسم آن است که ... اسهال ... الالوان آید گاه سپید گاه سبز ... سپید گاه ... کیلوس ...

... سپید ... کیلوس ... آید ... توقف ... گردد ... زیرا که

حرارت ... علاج ... ضعف جگر و تنقیح ...

190

... صفت آن ...

... صفت آن ...

191

چنانچه در بعضی امراض [illegible] مالیخولیا شود و [illegible] احتراق [illegible] اکثر اوقات [illegible] که ضعف [illegible] باشد [illegible]

باشد و [illegible] علاج [illegible] کنند که تا [illegible] اعضا [illegible] قسم نهم آنکه [illegible] که این چیزها [illegible] معده است سده افتد یا بسبب سودا [illegible] در مسالک

و سده [illegible] و ظاهرست که تا شود [illegible] فم معده [illegible] بسبب [illegible] که سبب [illegible] اشتها [illegible] چون رطوبت [illegible] معده ملتصق باشد

اشتیاق طبیعت [illegible] و [illegible] عروق بامتصاص [illegible] غذا نمایند [illegible] معده تقاضا کنند و فم معده متنبه نشود و علامت این قسم بر چند گونه است یکی آنکه گرسنگی

نشود و [illegible] الطعام [illegible] خورده شود [illegible] هضم گردد زیرا که [illegible] است [illegible] صحت دوم آنکه چیزهای [illegible] شود [illegible] سوم آنکه هر گاه چیزی

ترش [illegible] و قابض [illegible] منقی خورده شود و اشتها پدید آید زیرا که این چیزها [illegible] رطوبت فم معده قایم مقام سودا [illegible] سبب [illegible] فم معده

[illegible] کنند و قابض [illegible] منقی [illegible] گویند [illegible] معده [illegible] لا تخیله ان السوداء [illegible] الشهوة [illegible]

[illegible] علاج آنچه در [illegible] الطعال گفته شود [illegible] تفتیح [illegible] که باشد [illegible] تفتیح است [illegible] تناول سکنجبین [illegible] است

[illegible] کبیر [illegible] تخم کرفس و تخم بادیان و تخم [illegible] و [illegible] کرده [illegible] باشد در طبیخ تخم [illegible]

و [illegible] و نمک و شبت و سکنجبین [illegible] آمیزند [illegible] نمایند که [illegible] اکثر [illegible] گویند

قسم دهم آنکه حس فم معده باطل شود [illegible] بسبب [illegible] عروق [illegible] سودا [illegible] نماید [illegible] هر چند معده تقاضا [illegible] کند [illegible] و لیکن

اشتها [illegible] و علامت این قسم آنست که افعال معده تمامه سالم باشد زیرا که قوت [illegible] ماسکه و دافعه [illegible] و [illegible] ندارد و فرق در این قسم و قسم نهم آنست که در اینجا

هر چند چیزها از ترش و قابض خورده شود [illegible] طعام [illegible] که تناول نموده شود اگر چه [illegible] باشد هیچ [illegible] و [illegible] و غثیان [illegible]

هر چند اشیا [illegible] خوردن اتفاق افتد بخلاف قسم نهم که [illegible] معده [illegible] در آنجا [illegible] بودن حس تناول [illegible]

[illegible] فایده [illegible] فم معده [illegible] آفت [illegible] که از دماغ [illegible] فم معده [illegible] و این عصب [illegible]

از زوج سادس [illegible] عصب [illegible] علاج [illegible] تقویت دماغ کوشند [illegible] موافقه و اگر [illegible] آفت [illegible] باشد [illegible] کنند و دماغ را

[illegible] تعدیل [illegible] شوند [illegible] اگر [illegible] آفت [illegible] مزاج [illegible] احتیاج [illegible] تنقیه [illegible] که این قسم از سایر

اقسام [illegible] الشهوه [illegible] علاج [illegible] آفت [illegible] مزاج [illegible] تعدیل [illegible] ممکن نیست هر گاه

[illegible] شود [illegible] مزاج تمام بدن [illegible] مواد صالحه [illegible] عصب [illegible] مزاج [illegible] گردد [illegible] بدل

[illegible] مواد صالحه [illegible] سالم [illegible] باشد [illegible] علاج [illegible]

در تنقیه و تعدیل کوشند [illegible] تقویت دماغ [illegible] کنند [illegible] تنقیه [illegible] کوشند [illegible] قسم یازدهم در

[illegible] شهوت و این چند گونه است یکی آنکه خون بدن کمتر شود و ضعف در بدن پدید آید [illegible] خون [illegible] سبب [illegible] کمال [illegible]

از افعال [illegible] نقصان شهوت پدید آید [illegible] اسهال مفرط [illegible] دوم آنکه شراب [illegible] باشد [illegible]

[illegible] شهوت ضعیف شود زیرا که شراب [illegible] قوت [illegible] دماغ [illegible] فم معده [illegible] احساس میکند [illegible] سودای [illegible] چون [illegible] ایام

[illegible] آنرا [illegible] بسبب [illegible] الاستفراغ [illegible] سوم آنکه قسم دوازدهم

[illegible] شهوت [illegible] زیرا که [illegible] ضعیف [illegible] است [illegible] فایده [illegible] کرده [illegible] قوت

آن [illegible] گاه باشد که [illegible] شود [illegible] چون [illegible] اغذیه [illegible] کنند [illegible] آید [illegible] قوت [illegible]

شود و از جهت ضعف قوت انفعالی قوت جاذبه است [illegible] اشتها [illegible] و آنکه [illegible] کیفیت سقوط شهوت باشد

مثلاً از گرسنگی اشتها ناقص شود و آنکه خورده شود [illegible] حرارت کند [illegible] طعام [illegible] معده گرم آید [illegible] اشتها ضعیف علامت

آن گردد و گاه باشد که گرانی معده [illegible] سبب اشتغال طبیعت سقوط شهوت گردد و گاه باشد که بود تنفر طبیعت سقوط شهوت گردد چنانچه اگر

هنگام گرسنگی [illegible] از نقصان شهوت که چون غذا [illegible] اشتها موجود بود [illegible] هر چند غذا اخیر [illegible]

باشد و سبب این ضعف جاذبه [illegible] مکشوف است [illegible] پس ذکر نکردیم فائده در ذکر

ادویه که [illegible] طعام پدید آورد [illegible] حب الرمان و کبر مخلل و نعناع مخلل [illegible] ریباس و زیتون و کمثری و تفاح و سفرجل و

سماق [illegible] اگر هر یک ازین [illegible] باشد [illegible] نمک [illegible] و شراب پودینه و انار ترش صفت آن بگیرند انار ترش و با پوست بیفشارند

و آب بگیرند و پودینه [illegible] آب انار یک جزو و آب پودینه نیم جزو [illegible] شکر [illegible] بقوام آرند قدر [illegible] یک کفچه صفت سفوف

شهوت افزا بگیرند [illegible] فائده

در ذکر ادویه مسقطه شهوت [illegible] زعفران [illegible] حرارت [illegible] ازانست که چون روغن بسیار خورند اشتها زائل

شود [illegible] و اسقاط اشتها [illegible] مخالف شهوت طبیعی بود چنانچه

درین فصل مذکور شد مسقط است **فصل اندر فساد شهوت** که مسمی است به [illegible] نزد جمهور اطبا [illegible] شهوت [illegible] گویند و شهوت ردیه

نیز گویند چون [illegible] و اسفیداج [illegible] فساد شهوت خوانند و این [illegible] اسباب [illegible] گویند [illegible]

دیدیم که [illegible] علت [illegible] اندر ابتدا حمل [illegible] باشد

[illegible] فساد شهوت [illegible] در معده [illegible] طبیعت آرزو کند چیزی

را که ضد آن اخلاط فاسده باشد [illegible] گفته اند که گاه باشد که شهوت [illegible] اجتماع اخلاط فاسده در معده [illegible] را که مشاکل اوست

[illegible] استدل [illegible] ان امرأة کانت [illegible] فی معدتها و کانت تشتهی اکل الزنجبیل [illegible] الدبیلة کانت تقذف شیئاً من اخلاط

[illegible] الاحمر والاصفر [illegible] تحقیق [illegible] که آرزوی [illegible] خلط فاسد بود مشاکل خود را زیرا که شهوت و

نفرت از افعال طبیعت است [illegible] طبیعت که اگر چه [illegible] الشیخ ان میل الطبیعة الی ما یوافق

المزاج [illegible] تناول چیزهای ردیه نشان قوت طبیعت است و به مقهوری

ماده دلالت کند [illegible] طبیعت [illegible] فرق می کند کسی که طلب خلط فاسد را نیز آرزوی فاسد [illegible]

[illegible] طلب طبیعت یا از درخواست ماده [illegible] طبیعت [illegible] عدم نفرت از خوردن اشیاء ردیه [illegible] خلط بود بالذات

مشاکل خود را [illegible] اشتیاق الطبیعة [illegible] الاستیلاء المادة علی الطبیعة [illegible] این مرض [illegible] از آنست که حیض از

سیلان باز ایستد [illegible] جنین [illegible] اندرین مدت [illegible] غذا [illegible] رطوبت [illegible] درخواست میکند

طبیعت چیزی را که آنرا خشک کند [illegible] کیفیت [illegible] طبیعت [illegible] مطلق است [illegible] زوال

این علت [illegible] در ماه چهارم [illegible] قوت [illegible] جنین [illegible] غذا بیشتر میکند و ایضاً اندرین مدت اخلاط مجتمعه بعضی بقی بر آید

و بعضی [illegible] غذا [illegible] این کیفیت [illegible] حرارت غذا

[illegible]

[illegible] علاج [illegible] کنند [illegible] و چون [illegible] کردن [illegible]

[illegible] تقویت معده باید کرد [illegible] سکنجبین [illegible] گرم [illegible] معده [illegible]

[illegible] **صفت جوارش مقوی معده** [illegible]

[illegible] اگر این مرض [illegible] باید [illegible]

[illegible] آسان [illegible] و قوت [illegible] در تقویت دل و معده مشغول باید شد

[illegible] زود گوار باشد [illegible] گوشت [illegible] استخوان [illegible]

بریان کرده استخوان [illegible] اگر [illegible] استخوان

[illegible] که بریان [illegible] استخوان مذکوره [illegible] گوشت [illegible]

کرده [illegible] آلوده [illegible] گل [illegible] انیسون [illegible] آب [illegible] مفید است

گروهی گفته اند که بهترین چیزی [illegible] شهوت [illegible] طعام [illegible] نقل کنند و بادام [illegible] نقل کردن [illegible]

[illegible] تجربه باید کرد [illegible] بریان کرده [illegible]

[illegible] **فصل اندر شهوت کلبی** و این مرض آنست که اشتهای طعام از حد طبیعی افزون شود و هر چند طعام کثیر المقدار [illegible] الاطراف

خورده شود و شکم پر گردد اما گرسنگی کم نشود و سیری حاصل نیاید [illegible] طعام [illegible] کسی که طعام [illegible] و لهذا [illegible]

[illegible] اسباب این مرض پنج است هر یک [illegible] بیان کنم **قسم اول** آنکه سوء مزاج بارد [illegible] فم معده [illegible] منقبض سازد

[illegible] اشتها و حرکت آید [illegible] عارض می شود [illegible] سودا [illegible] قبض و تکثیف و تقویت فم معده می گردد و اشتها همین

لیکن [illegible] طبیعت [illegible] در نقصان شهوت طعام گفته شد [illegible] بارده [illegible] بهمین

سبب [illegible] بارده [illegible] اکثر مردم نزدیک [illegible] گرسنگی می شوند [illegible] با وجود [illegible] مزاج بارد غیر مفرط

فم معده اگر مزاج سایر اعضا گرم [illegible] کثرت تحلیل [illegible] علامت این قسم کثرت نفخ است و قلت عطش و

سایر علامات [illegible] سوء مزاج بارد [illegible] ظاهر بودن [illegible] سایر اعضا گرم [illegible]

نمی شود [illegible] سوء مزاج بارد [illegible] معده [illegible] شهوت [illegible]

لهذا در این قسم [illegible] علاج [illegible] فم معده [illegible] مسک [illegible] انیسون [illegible]

[illegible] مواظبت کنند [illegible] معده [illegible] سوء مزاج [illegible]

[illegible] شراب [illegible] مزاج [illegible] غلیظ [illegible] شیرین [illegible]

و معاون شهوت [illegible] شراب [illegible] فم معده [illegible]

زایل سازد [illegible] شراب [illegible] مزاج [illegible] گرم [illegible]

[illegible] معده [illegible] گفته [illegible]

[illegible] ضعف طبیعت [illegible] قسم دوم آنکه [illegible] معده [illegible]

[illegible] باشد [illegible] فائده [illegible]

[illegible] شدید [illegible] معده [illegible] فائده [illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible] معده [illegible]

[illegible] طعام [illegible]

[illegible] معده [illegible] قسم [illegible] قسم

سوم آنکه سوء مزاج گرم در معده و جمیع اندام [illegible] اگر چه این سوء مزاج تنها در معده [illegible] طعام [illegible]

[illegible] سوء مزاج [illegible] ضعیف کند [illegible]

[illegible] آنکه سوء مزاج [illegible]

[illegible] معده [illegible] قسم باشد

فائده بسیار [illegible] سوء مزاج گرم [illegible]

[illegible] سوء مزاج [illegible]

[illegible] قسم [illegible] حرارت [illegible]

[illegible] طعام [illegible] سوء مزاج [illegible] اسباب

[illegible] علاج [illegible] حرارت

[illegible] حرارت [illegible] تشنگی [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] طعام [illegible]

[illegible] فائده [illegible] قسم [illegible]

[illegible]

[illegible] باشد

[illegible] قسم چهارم آنکه [illegible] معده [illegible]

[illegible] گردد و [illegible] علاج [illegible] گرسنگی [illegible] شود

[illegible] علاج نخستین [illegible] سبب [illegible] شود لیکن [illegible] معده [illegible]

[illegible] طبع [illegible] سود [illegible] چون [illegible]

[illegible] قسم پنجم آنکه [illegible] معده متولد شود کرم [illegible] معده خالی ماند [illegible] اعضا

[illegible] علاج این قسم [illegible] ظاهر است [illegible] حرکت آن

[illegible] فصل اندر جوع البقر [illegible] و این مرض آنست که تمام اعضا محتاج غذا باشند اما معده کاره و متنفر بود از غذا و گرسنگی که عبارت

[illegible] گفته اند که فی الحقیقه مرض مذکور [illegible] اعضا [illegible] معده [illegible]

نامند اهل یونان این مرض مذکوره را بولیموس گویند و [illegible] جوع است و معنی بولی چیزی بزرگ و کلان و از آنکه گرسنگی و اشتها با اعضا در غایت شدت

و بزرگی [illegible] گرسنگی است که از نهایت بزرگی مانند و این مسمی است [illegible] بزرگ و کلان [illegible] بالفرس تشبیه [illegible]

[illegible] سبب بر سه قسم است قسم اول آنکه سوء مزاج بارد [illegible] جمیع اجزاء فم معده عارض شود [illegible] قوت حس [illegible] باطل سازد و این بطلان در جمیع معده

[illegible] معده [illegible] باطل شده و از آنکه قوت حاسه

[illegible] شهوت [illegible] این قسم [illegible] ضعف و سقوط قوت و هزال بدن روز بروز زیاده میشود

برای [illegible] شهوت الطعام باطل [illegible] معده [illegible] بدن [illegible] مفهوم شد ان

حرارت [illegible] تحلیل و [illegible] فقدان غذا [illegible] معده [illegible] این قسم جوع البقر [illegible] شهوت کلبی [illegible]

زیرا که [illegible] معده [illegible] شهوت کلبی می آرد [illegible] جوع البقر [illegible] قسم مذکور [illegible]

[illegible] گرسنگی [illegible] غذا [illegible] ظاهر است که برد شدید [illegible] معده است

[illegible] قوت حس [illegible] معده [illegible] غذا [illegible] علاج اندر حالت غشی

[illegible] معده [illegible] مشک [illegible]

[illegible] معده [illegible] غشی مذکور است [illegible] شراب [illegible] گلاب [illegible] مشک و اندرین

[illegible] شود [illegible] چون [illegible]

[illegible] معده [illegible] قسم دوم آنکه بلغم غلیظ لزج بر فم معده حاوی

شود [illegible] اعضا [illegible]

[illegible] فم معده [illegible] قسم سوم آنکه خلط رقیق بلغمی یا صفراوی [illegible] فم معده [illegible] مزاج آنرا تباه سازد و بلا

سبب [illegible] شهوت باطل گردد [illegible] مزاج معده [illegible] سفرا [illegible]

[illegible] جوع البقر [illegible] علاج در هنگام غشی [illegible] قسم اول گفته شد و در حالت افاقت تنقیه معده کنند

[illegible] تقویت [illegible] تنقیه [illegible] قوت [illegible] اگر [illegible]

[illegible] گفته اند [illegible] این قسم [illegible] مشکل است [illegible] معده [illegible] شارح اسباب می نویسد

195

[illegible]

آن عطش گفته آید **قسم هشتم** آنکه عارض شود تشنگی از نوشیدن خوردنی که بآب شور یا از خوردن انواع ماهی شور یا از ترشها اگرچه گرم بود بالفعل نیز عطش آورد و بیشتر بیاستسقای معده انجامد آب شور بیا
یا رید که سبب خورده تشنگی قوی می طبیعت بخواهد بآب شیرین یا شور معده بشوید که آب مالح تکیه گرم کند علاج آنست که عطش دفع شود بآب شیرین و طبیعت بیشتر طلب نماید علاج آب شیرین
بنوشند مانند آن هرچه طبیعی حرارت بود چون لعاب اسپغول و تخم بارتنگ کدو ورق خرفه و شیره تخم خیار با آب سرد شده و اگر سرد نگیرند آب سرد بنوشد کرده و جامد
لفیض بود و اگر دانند که در خون حرارت شدید بیمار نشده و تدبیر الله آسان بنا فصد باید کرد خاصه کسی که قبل و بعد قسم **قسم نهم** آنکه اسهال مفرط از ادویه مسهل اتفاق افتد و از آنکه
کثرت استفراغ مخل رطوبات اصلیه است و در حدوث عطش بواسطه حصول حرارت طبیعت آب پدید آید **علاج** حصر بیاد و بند بر برف سرد کرده بدر قطع اسهال کوشند باستعمال اسوقه
و کعک بآب انار یا کرده و بتبرید طبیب روغن بنفشه و مانند آن بر مفاصل بدن و قبل از آن حمام معتدل بروند تا آن زمان که در جلد تلیین حاصل شود و بنشانند
معده بدین نوع آنچه طبیب نامه و روز ز حال دیده احتیاط ورزند که حمام گرم بنا و عرق بشود زیرا که آمدن عرق درین قسم زیاده مرض ست و سعفا و تدبیر کند اکثر هرچه مخلل و مخفف بود چون
اکل و شرب و جماع و امور بدنیه و نفسانیه حیرانیان تا آنکه **قسم دهم** آنکه گوشت افعی بعطش خورده شود و از آنکه او بخاصیت خود اصلاً تسکین نمی نماید در دل و سایر اعضای اصلیه
وزد که طوبت رطوبت تشنگی پدید آید و اول آن آنست که آدمی یک جرعه خواستن را از آب باز نتواند داشتن و با وجود آن بول محتبس باشد زیرا که وی مو جب جمیع قوی است در حکم
آب خورده شود شکم منتفخ گردد و بعدم الخروج و هذا هلک الاکثر **قسم یازدهم** آنکه فرفیون خورده شود و در صدد عطش آن آنست که فرفیون شدید الحرارت است و محلل
رطوبات اصلیه با وجود آن ملائم مزاج انسانی نیست **علاج** تدبیر این هر دو قسم آنست که شیر و روغن و ماء الشعیر با روغن بنفشه و آب خیار و کدو و تربز و هرچه مرطب بود بنوشانند
و تحفظ و استعمال آن تقویت دل تا و نفع ترکیب این نماید و سرد و بسیار آنکه روغن گاو و شکر تبریز بیابد **قسم دوازدهم** آنکه چیزی غلیظ لزج چون ماهی تازه و هریسه و کله پاچه
و مانند آن خورده شود و سبب عطش عظیم ازین اشیاء بدو وجه است یکی آنکه حرارت را طبیعت متوجه سازد و بسوی معده بجهت تلطیف و تقطیع غذای غلیظ و ظاهر است که چون
حرارت رو بمعده آرد و طلب آب پدید آید دوم آنکه شی غلیظ لزج در مسام و مجاری چسپید مانع نفوذ آب میگردد پس طبیعت باذن خالقها طلب آب می نماید که آنرا از اسجا
بشوید و بجای که بیند بانفذ سازد و به معاونت آب که مقصود بهتر قوی است پس تا آن زمان که غذا مذکور تمام مستحیل شود طلب آب با میان این و در اکثر بدون علاج خود بخود تسکین یابد
آب بدفعات و گاه باشد که محتاج بعلاج گردد علاج در تقطیع و تلطیف کوشند چنانچه در عطش کاذب گفته شد و سکنجبین با آب گرم نیکوترین تدبیر است **قسم سیزدهم** آنکه خوردن
برف باعث عطش شود و جهت درین تشنگی از برف اطبا را اقوال مختلفه است بالجمله آنچه پسند آمده قول قرشی است و قول استاد علامه قرشی بر آنست که برف بالفعل اگرچه
سرد اما بالقوه گرم است زیرا که مرکب است از اجزاء دخانیه پس هرگاه وارد شود به سبب تسخین بدن برودت عارضی وی زائل میگردد و تسخین دست معاونت می نماید چنانچه
دوای گرم بالعکس عمل سرد کرده بجوشند و هرگاه از حرارت بدن برودت فعلیه زائل میشود گرمی بر جا ماند گر در استاد علامه آنست که برف تکثیف بلغم و رطوبات معده و این منع اجتماع حرارت است چنانچه بالا گفته شد و هر یک بر قول دیگر ترجیح دارد **علاج** سکنجبین و بنفشه با آب گرم جرعه جرعه نوشیدن و زنجبیل مربی و آمله مربی و هلیله مربی و شربت لیمو و نارنج
و مانند آن مسکن این عطش است **فصل** اندر ورم معده و آن بر چهار قسم است **قسم اول** ورم حار آنکه از خون بود یا از صفرا و خونی را فلغمونی معده گویند علامات این هر دو
قسم آنست که معده درد کند و التهاب و حرقت پیدا باشد و تب لازم بود و تشنگی شدید و کرب و قی و تهوع و شهوت ساقط شود و زبان و دهان سرخ یا زرد نماید و اطراف سرد گردند و
بحسب این عوارض ظاهر کردم که بماده ومخصوص تر است اشتد کوتر بر وجود آن ماده دلالت کند چون ثقل و وجع و حمرت بر خون و از اطراف حرقت و عطش و صفرت بر صفرا دلالت کند دیگر
اعراض و بدانکه اگر آماس جمیع اجزاء معده بود اعراض صعب تر و خوفناک تر بود اما اگر در جانب قدام معده بود بنظر درآید و ورم ظاهر شود خاصه آنگاه که مریض بر پشت باز خسپد یا نحیف البدن
باشد و اگر جانب خلف معده بود بسبب مشکل دیگر از احتلاج خطا بیاشد **علاج** نخستین رگ باسلیق زنند خواه دموی بود خواه صفراوی اما در خونی خون بسیار گیرند و در
صفراوی اندک و اگر از فصد مانعی شود حجامت بنهند ما بین الکتفین و اگر ورم جانب خلف بود بالای معده نیز حجامت کنند و اگر به ابتدا ام باشد بر موضع کلکنین و بعد از اخراج خون برای منع
انصباب آب انار مسید و از حسا طبا شیر آب جو و شربت بنفشه و نیلوفر و آب کاسنی و شیره تخم کاسنی همه مفید است و **ایضا** در ابتدا ادویه رادعه ذی عطریات قوامض

۱۹۷

چون صندل و غبار با آب بید [illegible] افزوده باشند آن بر معده ضماد نمایند بعضی گویند اگر ورم گرم بود بالای معده [illegible] اگر غلیظ باشد [illegible] گاه گاه [illegible] از

سوم روز آسود خطمی و بنفشه با گلاب یا آب کاسنی ضماد سازند [illegible] بعد از آن [illegible] اگر طبیعت خالی بود فلوس خیارشنبر

و شیره در آب کاسنی یا در طبیخ عنب الثعلب و تخم کاسنی [illegible] گل سرخ [illegible] طبیب [illegible] خیارشنبر [illegible] ماده را ادام احشا را

نهایت مفید [illegible] گاه [illegible] باشد بالجمله مسهل قوی [illegible] احتراز باید [illegible] ورم نگردد

و مانند آن اگر چه با [illegible] با چیزی محلل [illegible] خطمی [illegible] تخم کتان [illegible] ضماد نمایند و باید که اگر چه در انحطاط احتیاج به تحلیل

صرف بیشتر است اما از آنکه محللات صرف به ضعف [illegible] سست ضعف قوت معده باعث ضعف قوت جگر و عروق است و این همه موجب هلاکت است باید در آن

و باید که پیوسته از آن ابتدا تا آخر [illegible] مرکب [illegible] استعمال نمایند تا [illegible] بهر گاه آماس معده تحلیل نیابد

[illegible] گردد [illegible] المعده گفته آید بکار برند قسم سوم آنکه از بلغم باشد و علامت آن [illegible] نرم بود و بسیار لعاب و نرمی ورم [illegible] و انتفاخ معده [illegible]

و شدت [illegible] زبان [illegible] رنگ [illegible] سبب این آماس اجتماع رطوبت است در معده بوقوع فساد در هضم و [illegible] معالجه [illegible] لطیف

و نضج بلغم مار الاصول نوشند و برای تلطیف و نضج و تقویت تریاق اربعه و مثرودیطوس [illegible] و در تقلیل غذا کوشند و از اطعمه هر چه لطیف بود اختیار نمایند و نیکوترین

غذا نخود آب است با اندکی دارچینی و فلفل و گر [illegible] سرکه [illegible] باشند توان داد و بجوش آب به عرق بادیان یا ماء العسل که

با آب ممزوج کرده باشند اقتصار نمایند و اگر تو [illegible] بر معده روغن گل مع سرکه [illegible] خاکستر درخت انگور [illegible] با سرکه آمیخته [illegible] بر معده

ضماد نمایند و به روغن سنبل [illegible] سود مند است [illegible] اگر ورم به تحلیل [illegible] اگر بسبب [illegible] ساخته [illegible] اسهال و مسهلی که در [illegible] توان داد فلوس خیارشنبر است

در طبیخ [illegible] حل کرده با نقیع صبر باید [illegible] باشد که [illegible] ماده [illegible] در معده گرد آمده و بدان سبب ورم [illegible] صفت مار الاصول که در [illegible] بگیرند

بیخ کاسنی و بیخ بادیان [illegible] و تخم بادیان [illegible] گفته [illegible] قسم چهارم آنکه از سودا بود و علامت ورم سوداوی صلابت ورم است و خبث

النفس و انکسار [illegible] و تغیر رنگ و خشکی چشم و این ورم در اکثر [illegible] با آنکه [illegible] ابتدا [illegible] علاج نخستین [illegible] در نضج ماده کوشند [illegible] مزاج مثلاً اگر در مزاج گرمی بود بگیرند

آب بادیان و آب کرفس و فلوس خیارشنبر [illegible] روغن بادام [illegible] اگر حرارت نبود روغن بید انجیر و مار الاصول بکار برند و بعد از نضج تام

ایارجات [illegible] استعمال نمایند که مسهل [illegible] قوی قبل از نضج باعث [illegible] و مزید [illegible] هرگز [illegible] و معطر [illegible] که

[illegible] باشد چون [illegible] سنبل [illegible] تخم [illegible] و بابونه [illegible] و مقل و افسنتین و زعفران [illegible] و [illegible] بادیان و [illegible] گاو [illegible]

[illegible] آمیخته فایده گفته اند که در ورم صلب معده سه مثقال روغن بید انجیر با طبیخ خیارشنبر یا با مار الاصول اگر [illegible] میل نمایند بسیار فایده می دهد

و اگر ورم [illegible] شود قرص سنبل سود مند است و بدانکه طبری [illegible] گاه باشد که در معده ورم [illegible] اکثر جاهلان گمان می کنند که تولد سرطان

در معده ممکن نیست زیرا که معده عضوی ست قلیل العروق و این غلط است [illegible] این ورم بر کثرت عروق موقوف نیست [illegible] آنکه در معده [illegible]

[illegible] بسیار است صفت قرص سنبل که در ورم صلب معده و جگر [illegible] بگیرند سنبل و [illegible] و [illegible] و قصب الذریره از هر یک

سه درم زعفران و انیسون و [illegible] و فلفل از هر یک [illegible] درم مقل و مصطکی از هر یک دو درم [illegible] نیم درم و مقل را در مثلث حل کنند و باقی ادویه

[illegible] ساخته [illegible] دو درم [illegible] ورم معده با مثلث [illegible] جگر با سکنجبین [illegible] گاه باشد که در معده [illegible] ورم [illegible]

[illegible] المعده گویند فصل [illegible] گفته آید فصل [illegible] المعده [illegible] گویند که در باطن عضو [illegible] حاصل شود [illegible] ماده ورم گرد آید

و نضج یابد و مستحیل شود [illegible] و این از آماس گرم [illegible] که از آماس گرم [illegible] علامت [illegible] و خراج [illegible] ورم معده آنست که

۱۹۸

۱۹۹

باید کرد و خوردن آب سرد پرهیز کنند که دانستی چون هضم تمام شود و معده که گرد اطراف ساکن شوند علاج آنها درشکافتن و بهانه نکرد است که قی کرده و نافع ورا بغذا افتد و انداز اسهال
یا آن یا در هر روز معده و خون پدید آید تا این بر نوشتند علاج اگر دبیله خود بخود منفجر نشود و لیکن تا اگر بیاغند و تاشام باید که شیر تازه بدوشانند و آب گرم نوشیدن نیز بسهل الانفجار است
پس از بستگی رسد بر دبیله نهند و آنچه از مرتکین سند و بقرا بنیند را از اینجا که بر بستر بسخت بر شکم بجسپید ما انفجار آید و بعد از آن تنقیه زهره با ماء العسل یا ماء السکر دهند و اگر حاجت
افتد پس بآب کاسنی و ایارج فیقرا دوان داد و تا پیمانه معده بجامه پاک نگاه دارد و در این وقت اندازه بدر ماء الشعیر دهند و شوربای مرغ یا اسفناج
و حلبه اندر آب خوراک داد و دیگر گاه زیره و پیمانه پاک شود و هیچ باقی نماند و لاندال کوشند و این چنان باشد که مرحله چون کنند و دم الاخوین و جلنار و کهربا و گل ارمنی و دردی
بسایند و بکار برند که آنها را باید که در تریاق و ادویه بیاغند که نماند و معده و بر ترنماند چنانچه در ادویه جوارشات مقرر کرده اند که بسیار باریک نشاید برای نایستادن در معده
تنقیه هر گاه که آماس در معده پدید آید و تحلیل حرارت کوشند چنانچه در فصل ورم گفته شد ادویه باید شود و جوارشات تحلیل زود و دردی و جمع آرد در نضج و انفجار و تنقیه کوشند و تدبیر
الفجار رو و تنقیه ریم گفته شد را اندر بیرون نضج است که اندر سنجش بر معده نهند و در پیادافت از فصد و اسهال حذر باشد تا در نضج توقف نتنقیه ما اگر آماس صلب بود در تلیین
دوا استفراغ کرد اند بصفت ضماد نضج بگیرند حلبه و تخم مرو با دام تلخ بکوبند با روغن بید انجیر سرشته و بر نهند نوع دیگر مجرب است برای تلیین و نضج بگیرند حلبه و حسک
ده درم حلبه پانزده درم تخم مرو بیست درم بکوبند و اندر شیر تازه بجوشانند تا نرم شود پس با سه کس روغن کنجد یا روغن گل و دردی آمیزند و نیم گرم بکار برند فایده
انجاکه ریم و خون اندر وی بر آید نشان با کمک زیاده از نمی شود فصل اندر قروح و بثور که بمعده عارض شود دلالت آن است که به تناول ترشی
و چیزهای تیز چون سرکه و خردل و مانند آن درد معده زیاده شود از آنچه باشد در قی و یا اسهال خون یا ریم پدید آید و دهان خشک شود و آروغ بسیار آید
و غثیان و سکسه پس اگر علت در فم معده بود در معده و زیر مغاک سینه باشد و گاه گاه به اطراف و غشی تولد کند و پوست قرحه و بثره اندر قی پدید آید و نفس تنگی
نماید و اگر در قعر معده بود الم بالا تا ناف بود و در و پس از استفراغ غذا شدید بود و بالجمله الم وی کمتر از الم فم معده بود و پوست قرحه و بثره اندر برآز پدید آید اگر هم در قعر
معده باشد و هم در فم معده نشان هر دو پیدا بود و فرق در قعر معده و قرحه امعا از موضع وجع ظاهر است که وجع معده بالای ناف بود و وجع امعا زیر ناف و حوالی
آن و پوسته ای از امعا با براز بر آید باریک بود و فرق در قرحه فم معده و قرحه مری آن است که چون حرف متفرح شود بیشتر وجع بین الکتفین پدید آید علاج
اگر بثره منفجر نشده باشد یا قرحه تازه بود رگ زنند خاصه که غلبه خون ظاهر شود و در بثور مبتدیه بعد از فصد جهت منع انصباب آنچه در اورام مذکور شد بکار برند
و بعد از آن بکار دو مع ترش کاندر و مانند سیاه بود با فدری الباشیر و گل سرخ و عصاره قابض نوشیدن نهایت مفید است اگر بثر منفجر نشده باشد و قرحه کهنه گشته ماء العسل تا جلا شود
و بعد آن از آنچه پاک بماند پس اودیه مدمله چون اقراص کهربا باید کرد فقیه استعمال نمایند و الغرض هنگام استعمال مرتاز تنقیه غافل نباشند بلکه گاه نیز تنقیه
دهند و گاهی مسهل و این بهتر است که چرک پاک شده باشد زیرا که با وجود چرک اندمال صورت نشود اما از مقیئات پرهیز دور آید بود تا موجب از دیاد قرحه نگردد تا که قرحه سیاه
کهنه نشود و تنقیه با ایارج تنوان کرد و در این امراض چون ماء الشعیر آب خیار شنبر باشیر گاو به بهترین اشیا است و اگر طبیعت نرم بود قرص طباشیر قابض و ربوب
میوه ها قابض ریشه بوسر و مغزیات و هر چه در قرحه و بثره مری گفته شد علاج این است فصل اندر نفخه یعنی دم شدن شکم و معده و این را سه سبب است یکی آنکه
عارض شود سوء مزاج سادج بارد بمعده پس ضعیف سازد حرارت غریزی آن را و بدان سبب نضج کامل نشود و بخار بسیار تولد کند و غلیظ گشته بر ریاح نافخه مستحیل
شود و شکم را دم کند گویا مشک پر باد است و این سبب از جهت معده است دوم آنکه از جهت طعام بود و این چنان باشد که طعامی خوردن اتفاق افتد که حرارت معده
از اکمال نضج وی عاجز گردد و چون نضج ناقص شود نفخ آرد و طعام مذکور چهار گونه است یکی کثیر المقدار دوم کثیر الرطوبت چون کدو و خیار و ظاهر است که چون غذا
بیشتر از مقدار باشد طبیعت از هضم وی عاجز می آید و چون معده گنجایش نمی کند و اگر غذا رطوبت بسیار داشته باشد اگرچه معتدل المقدار خورده شود
چون حرارت در وی عمل کند اجزاء غلیظ از وی جدا گردد و حرارت از تحلیل آن عاجز آید و نفخ آرد گونه سوم آنست که آن غذا بذاته نفاخ بود چون عدس لوبیا

بطعام اگر طعام گرمست به آنچه باشد و سلوم است که تحلیل غذا شود و معده ضعیف گردد که معده و درد کاهش چون باد و درمست از جمله آنچه موجب تخمه شود و ازان اشیا سبب بیشتر

بیگرد و سرد آنکه از جهت اعلال گرمی با آنچه که معده غلیظ با سعد و با انقدار قلیل گردد آید و تا آنکه شود و علاج علیحده آنکه اقسام تخمه در سوء مزاج معده و ضعف هضم

گفته آمد به تحلیل استعمال نمایند و بالجمله آنکه تخمه گفته ایم و آنچه با صلاح آن آوردنی است با صلاح آورند و به تعدیل مزاج تنقیه و تحلیل درآید **فصل اندر جشا** و آنرا

بتازی تجشی گویند و در تخمه بسیار افتد و حالتی است که در آن هنگام بر آمدن باد معده از دهن وجود گیرد قال الشارح هو حالة تعرض عند خروج الریح من المعدة الی طریق الفم برآمدن باد و ریح

و در گلو راست طبیعیه و با طبیعیه اما طبیعیه آنست که باعتدال با اندکی تحلیل کرده معده گرد آمده باشد و سبب آن گاهی مدتی دراز نخوردن طعام است اما غیر طبیعیه از نوشیدن آب

پس از خوردن طعام به تعجیل یعنی و بعد از آنکه در پیاپی خوردن طعام همراه آب طعام چنانکه فیسبیل سبب رقت و جذب قوی شود و در حلق و دهن در معده جمع گردد پس دفع

می کنند از الطبیعت از سمت او سبک که و همست و نفخ آن با معده نیز منع شود و از رنج که از تناول شکر اندک شاید نیز شراب است استفراغ اما طبیعیه بهمان اسباب

اندک که در تخمه گفته شد معرفت و افساد هضم است چنانچه گفته آید و الجشاء از اکثر افساد الهضم لانه یکون بالطعام **فصل اندر تثاوب** و آنرا بفارسی دهن دره و

خمیازه گویند و وی حالتی است که چون بیدار یا بی اختیار دهن بگشاید کما قال الشیخ هو حالة یضطر معها الانسان الی انفتاح الفم و طریق صدور آن چنان است که بخارات

تیز منفصل برآید و در عضلات فک متفقین گردانید و بواسطه آن بهم رسد کما قال شیخ از قلت تحلل غلطی کسب کند پس طبیعت اراده رفع آن نماید و چونکه او غلیظ است

بهم و دفع طبیعت منفعل نگردد ناچار استعداد طلب کند طبع از قوت ارادی به بالطبع دهن بگشاید **فصل اندر تمطی** و آنرا خمیازه گویند و سبب وی نیز همان

بخارات مگر آنکه مخصوص با فک نیست بلکه در سایر عضلات بدن عام شیباً علاج در هر سه قسم یعنی در جشا و تثاوب و تمطی با طبیعیه در تنقیه کوشند و در تقویت و تجویه هضم

مشغول گردند بدانچه بار ها ذکر یافته و سودمندترین چیزها در دفع این اعراض گلقند و بادیان و گلاب و خیرپوا و نوشیدن و مانند آن فایده در دکر او سرکه در دفع ریح و دفع نفخ معده

سودمند است و سکنجبین با سنبل یعنی تناول کنند و انیسون مفید است و آنچه سود دهد از خوردن و طول ساختن نیکو بود و تخم کرفس سبب و کندر و کرویا و کمون و سنبل

همه بهترست و جلاب شکر مسکن ریح و نفخ است و خوردن مشک مخرج ریاح و نفخ خاصه از جمیع بدن و دار فلفل ماده باد را قلع کند و ثوم بالطبع بهترست و مصطکی با سکنجبین

تیرشده در تحلیل نفخ و تسکین وجع معده که از ریاح غلیظ بود مجرب است و ناخواه با شکر خوردن و بارز رشته طلا ساختن بغایت مفید است **فصل اندر**

فی غثیان و تقلب النفس یلزم فی حرکت معده را گویند که بدان حرکت منع شود آنچه در روست از طریق دهن و قی و تهوع حرکتی است که در معده افتد و مانند

حرکت فی لکن با بیچ بیرون منع نشود پس در هم واقع حرکت کند و هم ماده و در تهوع دافعه حرکت کند اما ماده بیرون نشود پس باعتبار حرکت دافعه هر دو واحد اند و باعتبار حرکت

و عدم حرکت ماده متفاوت شده اند که حرکت قویه را مخصوص با بعض دانند و حرکت ضعیفه را تهوع زیرا که چون حرکت قوی باشد ماده را البته حرکت آرد و مستخرج سازد و غثیان

که عبارت است از شوریدگی و گشتن طبیعت بر هم زدن حالتی است که به قی و تهوع باعث باشد و تقلب النفس غثیان لازم را گویند و غثیان را تقلب النفس نیز گویند و لزوم

و عدم لزوم وی بحسب تقاضای موضع ماده است مثلاً اگر ماده در معده متولد شود غثیان لازم باشد و اگر از عضوی دیگر بدو می ریزد گاه سبب باشد

و گاه نبود چه آنکه از عضو دیگر بسوی وی ریزد با بالاسطه تشنیع طبقات فم معده آنرا تحلیل در نیابد و سبب غثیان دائم باشد پس لزوم و عدم لزوم وی بسبب

بودن و نابودن ماده است در معده خواه مولدش معده بود یا عضوی دیگر و بعضی اطبا تقلب النفس را به زیاده بسبب شهوت نیز اطلاق می کنند و باید دانست

که سبب این حالات اخلاط فاسده است یا طعام ردی که پر وارد گشت معده را ابتدا و به با اخلاط یا طعام که بر الفعل را که بکثرت کمیت بر معده گران آید پس

بحسب تقاضای طبیعت حرکتی از این حرکات رو نماید و پوشیده نماند که اگر ماده در جوف معده بود قی آرد و اگر با جرم طبقات ملتصق باشد تهوع احداث کند یا الم

مفرط و اگر اندک بود و فم معده غثیان پیدا نماید و از جمله اسباب این حالات اشیا منفعه و تناول مگس و مانند آن و از اسکراه طبیعت نیز بسیار افتد چون

تخیل و تهمم و انزوا و افعه که کراهت و جز آن و این حالات بحسب اسباب با طبیعیه و عارضیه منقسم می شوند به دو قسم و هر یک از اقسام علیحده بیان کنیم

سیم اول آنکه صفرا اندر معده متولد شود یا آنکه از جگر ریزد ... علامت آن تلخی دهان و عطش و التهاب معده و تشنگی و بی‌قراری ... علاج بر تنقیه معده از ...
و استعمال ... به سکنجبین ... یا استعمال ... یا سکنجبین با آب گرم ... استعمال ... با آبی ... و ... تقویت معده ...
و ... مایل ... معده بود ... استعمال ... سودا ... اخراج ماده معده ... نیک ... خاصه ... مایل ... انقطاع این ...
... منعقد ... علامت ... تنقیه ... باقی ... اخراج ... تعدیل ... کوشند ... شیر ...
... شراب ... عود و صندل و گلاب ... شراب انار یا عرق ... شراب ... گلاب ... سبب
... صندل ... حرارت ... علاج ... صفرا ...
... با گلاب ... تخم ... شیر ... تنقیه ... مذکوره ...
و ... بلغم ... اطراف ... صفرا ... **صفت آن** آب تمر هندی ... مهر یک
... شربت ... صفرا ... تخم خرفه ... تخم کاهو ... گل سرخ چهار درم ...
... از هر یک ... شربت ... و نیم مثقال **قسم دوم** آنکه بلغم در معده تولد کند **علامت** تولد بلغم ...
و ... بلغم ... تشنگی ... صفرا ... عطش ...
... بلغم ... تشنگی ... **علاج** آنکه ماده بلغم ... کنند ... طبیعت ...
و سکنجبین عسلی نوشیده و اگر این دوا کفایت نکند ... زیاده کنند ... معده ... خورند
... مصطکی ... موافق ... تقویت معده ... عود ... طبیعت ... مصطکی ...
زنجبیل مربی و گلقند ... مصطکی ... دوا المسک ... سود مند **فایده** اگر ماده ... منقطع شود
و اگر ... معده ... بلغم ... مصطکی از هر یک ... درم ... گل ... از هر یک سه درم
... از هر یک ... هفت درم ... از هر یک یک درم تا یک مثقال !
... معده ... مصطکی ... از هر یک ... درم ... یک درم ... گلقند ... ضمادی که معده را
... قصب الذریره ... مصطکی ... سنبل ... زعفران ... ضماد ... معده ... تنقیه ... ماده منقطع
شود ... **قسم سوم** آنکه سودا در معده تولد کند **علامت** ... تشنگی ... معده ... سایر
... معده ... سودا ... **علاج** ... استعمال نمایند ماده ...
که مایل ... قابض ... تنقیه ... تقویت ... سودا ... بهتر از
قرص ... سودا ... **قسم چهارم** آنکه اخلاط مذکوره
در معده متولد نشوند بلکه از عضو دیگر چون جگر ... ریزد ... سابقه ... عضو
... آنکه ... معده ... صفرا از اعضا ... سبب ...
یا فتن ... اقسام سابقه ... **علاج** در تنقیه ... آن عضو ...
مخصوص ... فصد ... معده ... تا ... گرده ... یافت

۲۰۱

فائده قبل از شدت عوارض قوت معده نباید کرد چه اگر چون ماده قابل [illegible] معده منصرف گردد آفت زیاده گردد قسم پنجم آنکه باز دارد تمام بدن [illegible]

شده بر معده و [illegible] و این قسم در صبیان بیشتر باشد نشان آن وقت که هیچ تب پدید آید و زوال آن زوال شود [illegible] معروف بر انصباب بر معده بود علاج در تنقیه

تمام بدن کوشند و رعایت حمی قسم ششم آنکه فساد غذا باعث غثیان گردد و فساد غذا بر سه گونه است یکی آنکه کیفیت باشد چون تناول طعام زیاده از آنکه قوت معده

احتمال کند دوم آنکه کیفیت چنان طعام تلخ یا تیز یا شور یا ترش که معده را بگزد سوم آنکه سو هضم در آن کل چون تناول لطیف با غلیظ زیرا که لطیف که با غلیظ خورده شود

منهضم شده و غلیظ را فاسد سازد و این معنی باعث غثیان گردد و علامتها چار معده در قی و [illegible] فساد لطیف که با غلیظ خورده و [illegible] فساد الهضم گفته ام و علامت

این قسم از تقدم سوء تدبیر است علاج پیش از آنکه غذا منحدر شود برقی بیارند و بعد از انحدار اگر [illegible] از معده به روده [illegible] بلیغه بعد از آن معده را قوت دهند و از آن

تدابیر فاسده مفسده باز ایستند قسم هفتم آنکه سوء مزاج و ضعف معده افتد و بدان سبب احتمال نکند چیزی را که بر وی وارد شود و بر امساک وی قادر نبود بلکه بجرد ورود [illegible]

گردد و برفع و علاج سوء مزاج معده مشغول باشند فائده قی وقتی که از ضعف معده افتد شربت لیمو و ماء الرمان [illegible] امید است قسم هشتم آنکه بر سبیل

بحران افتد یعنی ماده مرض را دفع کند طبیعت بر معده و علامت آن است که در ایام باحوریه پدید آید و در امراض حاده بیشتر افتد زیرا که مواد باحده از آنکه بالطبع مستقل [illegible] طبیعت آنرا

بطریق اعلی اکثر دفع می نماید که خروج هر یک از مجری طبیعی آسان تر است علاج یاری دهند بچیزی مناسب تا معده از ماده پاک شود پس اگر تب باشد بشربت نیلوفر تسکین

دهند و در یا بشربت انار و لیمو دهند قسم نهم آنکه کرم معده باعث این حالات شود و علامات و علاج کرم در امراض امعا ذکر کنیم در بیان مذکور است فصل اندر قی الدم و وی

چند گونه است قسم اول آنکه رگی از رگهای مری یا معده بشکافد و منقطع شود و یا دهن این رگها گشاده شود و قی الدم پدید آید و سبب انشقاق سه گونه است یکی سقطه یا ضربه

یا فند یا صیحه قویه دوم کثرت ماده اما کثرت ماده و منصدع گردانند و آلات رقیق باز نم باشد سوم شدت برودت و سبب فتح افواه عروق سه است یکی فضول حاده مرار یه که با خون

آمیزد دوم ضعف قوت ماسکه که بسبب رطوبت زیاده در افواه عروق عارض شود سوم کثرت مواد که ممتلی و ممتد سازد رگها را مشابه که دهن آنرا بگشاید و از این قبیل است

قی الدم که از امتلا و ازدیاد خون پدید آید و علاج این قسم وجود ممانعی است و هر گاه در مری یا معده اما وجع بین الکتفین مخصوص بجراحت است علاج رگ باسلیق زنند یا اگر در خون کثرت باشد

کثیر المقدار بیکبار بیرون آرند گاه گاه موازنه و تسکین برآورده شود اگر در خون زیادتی نبود اندک اندک بدفعات تخریج نمایند که در اینجا الا فقط مقصود است و در اصل فصد بعد فصد

نیز ضرور است که در اینجا هم تقلیل مطلوب است و هم اماله اما رعایت قوت در هر حال ضرور است بستن اطراف جهت اماله قوی الاثر است گاهی آب بهی با قدری طباشیر و فشار کنند و صمغ عربی

و گل ارمنی آمیخته شده بلوط و خرنوب و سماق و مانند آن بخورند و همراه این کار نیز به دانه تناول نمودن مفید و در بستن افواه عروق اثر تمام دارد تنبیه اگر آفت در معده باشد

دوا یکبارگی بخورند و اگر در مری بود اندک اندک تشرب کنند بلکه قدری در دهان بگیرند و نرم نرم فرو برند و بر سبیل استلقا بر پشت بر تکیه باشد و این همه بهر آن است که دوا بر محل مقصود

تثبیت کند و بالا گفته شد که هر گاه بخواهند که دوا در معده دیرتر بماند بحست بایک بیاشامند و ایضا بهر اماله حقنه استعمال کردن و بر ساق محجمه نهادن سود مند است این قسم بسیار

خطرناک است قسم دوم آنکه جگر یا سپرز آفتی رسد و از آنجا خون بمعده فرود آید و علامت این قسم وجود آفت در یکی از این اعضا و حال آن عضو نیاه بودن لیکن اگر خون بیرون از جگر باشد

با پیش وجع درد و استسقا یا کبدی بیشتر افتد و قی الدم که در وی استسقا یا کبد باشد مهلک است در اکثر و اگر خون سیاه بود از سپرز بود و خون سپرز زیادتر اوقات با وجود سیاهی

مائل بغلظت هم باشد و ترش می بود اما آمدن خون از غیر معده بدان شناخته شود که ... نباشد و تقدم مضار بر این قسم لازم است و ایضا از نشان قی الدم و ماغی است که

گاه گاه بعلت تنفیذ از دهن و منخر بیانچه خون ظاهر شود علاج موضع آفت هر عضو که هست معالجه همان عضو کنند و ماده را بجانب مخالف مستفرغ سازند بر آنا و فوائد که در قسم

نخستین گفته آمد الیم و بهر این امراض هیچ چیز به از فصد نیست تا استلا قوی نباشد خون بسیار زدن نباید برآورد بلکه اندک اندک بچند کرت باید گرفت تا سرعت در معرفت

حصول الجامد و هیچ وجه در فصد درنگ نباید کرد و بشرط عدم مانع که چون فصد در ابتدا التفات باعث نفع کثیر نه هر وبه قی الدم که بدی قرص زرنا و نیدیا بید داد و

از دو به مقوی جگر چون مندل و ذلک و امثال آن گلاب آمیخته بر جگر باید نهاد و گذلک در تقویت هر عضو که مبتلا گشته بود باید کوشید بنظر انکه که در هر جا که ... ضبط یافته

[illegible]

و بسیار اگر چون جگر یا سپرز مجروح شده باشد که بسبب سرطان یا قرحه یا خراج قی الدم کرده [illegible] قوی نبود باید داد و فایده خون جگر چون منقطع شود باید که بول برآید یا اسهال

یا به بول امکان ندارد که بسوزش بیرون آید پس شرح شده معده ضعیف باید بود آنکه ما بین شش و جگر حجاب است و شش ضعیف اندک شش رطوبت باشد اگر [illegible] متصل بود و تیر حجاب نگاه باشد

که قرحه و دنبله کرده معده افتاده بود یا حسب الدم کرده و دو فشان که در رگها بهم پیوسته است [illegible] و دیگر آنکه قروح المعده مع علاج بالا گفته آمده است تنقیه هرگاه منقطع یا ضربه [illegible]

رسیده و قی الدم پدید آید [illegible] و بعد از تدبیر دیگر بود از فصد نیست که ماش و حنا و اقاقیا و گل ارمنی و صبر و [illegible] بر موضع ضربه طلا نمایند و قرص

کهربا یک مثقال با شیره تخم خرفه بریان کرده بدهند و باید که فصد کنند و همین تدبیر کفایت کند و هرگاه گشاده شدن رگها از سستی و نرمی بوده یا بسبب ترسی

مزاج و بکار داشتن طعامها تری آورد باید که [illegible] فارسی و سنگ بنیاد [illegible] بدهند و انانکه فصد [illegible] اگر حاجت آید نیز توان کرد و آنجا که بسبب رگ بوده باشد

و در ترطیب کوشند [illegible] تا اماله تدبیر اخراج میسر آید [illegible] که هرگاه در قی الدم رگ زنند و از برآمدن خون مریض

راحت بیابد باز نباید داشت و مبلغ باید برآورد چنانچه گفته شد و بسیار باشد که در قی الدم خون اندر معده بسته شود مانند شیر و این را بفصل مستقل بیان کنیم **حکایت**

محمد زکریا گوید مردی را دیدم که پاره گوشت بزرگتر از جوز [illegible] برانداخت و بسیار اندو [illegible] گمان من آنست که اندر معده او ثولولی یا ناسوری بود در برگ دهن او باریک

شده بود و بقوت قی بگسست و بقی آمد **صفت** دارو که در قی الدم و حفظ صحت نهایت مفید است مازو و گلنار از هر یک ده درم افیون یک قیراط گرفته با آب لسان

الحمل آمیزند و هر روز اندک اندک بر نهار تناول نمایند **نوع دیگر** خون بزغاله یک رطل [illegible] و سرکه حاد بیامیزند و اندک بجوشانند و سه روز بر نهار آشامند در

دفع قذف الدم مجرب است و آب برگ انگور نوشیدن مفید است و آب لسان الحمل و آب عنب الثعلب و آب بادروج و آب برگ [illegible] خرفه و اقراص الکهل [illegible] رگها را

سودمند است **صفت قرص کهربا** بسد شادنه مغسول دم الاخوین از هر یک سه درم گلنار و مازو از هر یک دو درم شاخ گوزن سوخته و اقاقیا از هر یک

یک درم لادن و زعفران از هر یک نیم درم پرسیاوشان یک و نیم درم همه را کوفته و بیخته با آب لسان الحمل آمیزند و اقراص سازند شربت یک درم [illegible]

مذکوره دهند **فصل اندر منجمد و بسته شدن خون و شیر اندر معده** و امعا باید دانست که گاه باشد که از عضوی خون برآید و چون بمعده آید بواسطه ضعف

حرارت در آنجا منجمد شود و عارض گردد آن کیفیت ردیه سمیه [illegible] لکن گاه باشد که شیر اندر معده منجمد شود بواسطه برودت معده یا از استعمال چیزی منجمد [illegible] و علامت انجماد خون

و شیر اندر معده آنست که غشی پدید آید و عرق سرد برآید و این همه از [illegible] است و جهت انحلال قوت [illegible] اندر اندام افتد بعضی که حرارت را از ظاهر بسوی

دل باز گردانند و این علامات ردیست **علاج** جهت منجمد خون یا شیر [illegible] بجوشانند و طبیخ وی با سکنجبین آمیخته بنوشانند گرم گرم و نوشیدن

پنیر مایه خرگوش درین باب بلیغ النفع است خاصه که با آب [illegible] یا سکنجبین آمیخته دهند باید دانست که پنیر مایه جمیع حیوانات درین مرض مفید است مگر آنکه خرگوش نافع تر است

از همه و قال جالینوس قد جربنا ذلک فوجدناه نافعا [illegible] که هرگاه شیر در معده طفل شیرخوار بسته شود نخستین [illegible] که گفته شد و از شیر مادر یا دایه باز دارند

و بجای وی شیر [illegible] یا بز یا گاو دهند و باید که علف این حیوانات سداب و قیصوم و برگ [illegible] باشد اگر طفل از شیر مادر یا دایه باز [illegible] شیرده را اغذیه لطیفه مقطعه خورانند

و از مغلظات باز دارند و گاه گاه قدری تریاق فاروق دهند هم دایه را و هم طفل را [illegible] و گاه گاه بگریانند و شکم وی پوشیده دارند

باید که شیرده از جماع و [illegible] و هرچه مفسد و مغلظ خون بود پرهیز [illegible] درین باب منفعت [illegible] که خون بسته را از معده و امعا [illegible] تحلیل کند و شیر

[illegible] سکنجبین [illegible] بنوشانند [illegible] شیر

[illegible] انفحه [illegible] شیر [illegible] بالا گفته شد

[illegible] خون و شیر [illegible] تازه [illegible]

[illegible] اگر شیر در معده بسته شود [illegible]

۲۰۸

[illegible]

... فصل اندر فواق یعنی بکهک و آن حرکتی است تشنجی که اجزای معده را ... از آن جهت حرکت فم معده ... آنکه فم معده حرکت
می نماید فواق ... حرکت مرکب است از تشنج و انقباض ... نخستین ... جرم معده ... مشتمل سبب ... ست
بیجان ... و جهت دفع ... مادت ... گردد ... حرکت ... فواق ... حرکت ... سبب ... تقسیم ... شش قسمت
قسم اول آنکه خلطی از اخلاط ... فم معده ... فم معده ... ملاح ... باشد
... است و تقدم اسباب ... چون زرد و سبز و سیاه و اتفاق ... چون ... خوردن ... ادویه تیز سبب بود ...
علاماتی که لازم ... ماده ... در معده ... یا ... و دیگر چون جگر ... فواق ... سبب ... چنانچه در سستی
بیان یافته علاج نخستین سکنجبین و آب گرم نوشیده قی کنند ... بر تعدیل مزاج معده ... روغن بادام و روغن گل و روغن بنفشه و گلاب ... آمیخته
... روغن بادام آمیخته ... باشند ... معده ... مسکن بود ... نرم بود ... باشکر
تناول نمایند و درین قسم بسیار ... آب گرم و روغن بادام ... نوشیدن ... طعام دادن ... قسم دوم آنکه در فم معده ... باد ...
... غلیظ محتبس شود ... معده جهت دفع ... گردد ... حرکت فواق علامت این قسم آنست که عقب تخمه ... فواق ... کودکان را بیشتر افتد
عقب نوشیدن شیر بسیار ... تناول اطعمه ... علاج ... فم معده ... باشد ... چون ... زیره ...
زنجبیل ... خوردن ... آب ... علاج ... معده ... ماء العسل ... فواق ... نمودن ... باید که
... دفع بسیار کوشند ... آسان ترین و مفیدترین چیزها ... دفع باد معده از فم است قسم سوم آنکه رطوبت بسیار در معده متولد شود ... پیدا
... بنیت ... معده گران ... هضم فاسد بود و طعام ترش گردد جهت نقصان هضم علاج ... معده ... کنند ...
... فواق ... قسم چهارم آنکه طعام کثیر غلیظ خورده شود ...
کثرت و غلظت بر معده گرانی آرد و معده ... دفع ... فواق پدید آید و علاج این تناول غذای مذکور ... فواق ... بسیار باشد ...
معتاد و حمام ترک کرده شود ... سبب ماده اندر معده ... علاج ... طعام ... گرم ... تقلیل غذا
نمایند ... هضم کوشند و اگر ریاضت و حمام معتاد بوده باشد استعمال آن لازم دانند قسم پنجم آنکه سوء مزاج ... معده ... فواق آرد و این ...
یکی آنکه سوء مزاج بارد اندر معده ... هضم تمام نمیگردد ... کیفیت ... فاسده ... معده را ...
... دفع ... دوم آنکه ... اجزای معده را ... منقبض میگرداند ... طبیعت جهت ... بر حالت طبیعی
... حرکت سوم آنکه ... معده ... کیفیت خارج از اعتدال ... معده ... دفع ... میکوشد
و علاج این قسم ... تشنگی ... چیزهای گرم ... سوء مزاج بارد معده گفته شد ظاهر ... کودکان ... را
... حرارت ایشان علاج ... معده ... زیره و انیسون و زنجبیل ... سنبل ... آمیخته
... ادویه مذکوره ... معده ... زیره ... زنجبیل ... تناول نمایند ... قسم
... حرکت ... ایضاً ...
... قسم ششم اندر فواق که از ورم جگر افتد و این بر دو وجه است یکی آنکه آماس غلیظ الجسم و بزرگ باشد ... که معده را
... فراحمت رساند ... دوم آنکه آماس جگر ... باشد ...

از جذب مرطوبت معده شده تشنگی بیشتر گردد و حالینوس او را ده کسی را که مرض خواهد ست و الفزو شده بیگرد معده بر رده شد و شرک بیشود و هست و نیز اذیت فواق روی می نماید و باید اختیار این مرض بود سوم

آنکه ماس کند در جگر افتد منبک نمیباشد مجری راکه باس قبول آن بوده میلی ست پیش تنها اندی فم محتاج است در انکه منبع انجا دو جلده گاه داده اضطرار فواق می نماید و باید احتیاط بجا لینوس

چهارم آنکه ماس بجگر زدم معده عصبیه و قیقه دارند هر گاه در جگر ماس بزرگ باشد بواسطه آن عصب فم معده اذیت یابد باید و فواق روی نماید با لجمله زمان که از ورم جگر افتد علامت آن هی غشی فرو رفت

دیگر ورم اگر ماس گرم بوده با ماده سائله انجه داده از آن که گفته آید غیر بست و ورم گرمی بود علاج جگر با سلیق زند و آب انار با آب کاسنی با خیار شنبر مع روغن بادام نوشند و باقی عسلاج

از فصل ورم جگر بجویند هفتم آنکه ماس معده با فواق شده علاج علاج ماس معده بجویند هشتم آنکه سبب ضعف باشد و عارض شود در فم معده و تشنج سازد و آنرا و پران سبب ضعف است

معده را نگذشته تر شود فواق پیدا آید و بالا گفته شد که فواق مرکب است از تشنج انقباض و تمدد و سبب اما در دیگر اقسام سبب انقباض گرفتن معده از موذی و سبب انبساط دفع آن از او در این قسم

سبب انقباض بوده است بهر با در گرفتن و سبب انبساط اصلاح است بدانکه این قسم فواق رد شده است بهر آنکه از قوت ردی باشد و والیاده عقاب آن عزیز و لیس اگر عده سبب العهد بود و مدت تفرغ

تقصیر باشد که سقوط کرده اگر بعید العهد بود و از استفراغ قوی افتاده باشد هلاک است و تدارک آن متوالی که بهر آنکه در اعضا اصلیه ذبول راه یافته باشد و قوت تمام ظاهر گشته و

تدارک که در زمان طویل باید و در بعضی با تقدیر مدت باید علاج در تر طلب کرد با غذا خاصه آش کنیز باشد و آشامیدنها نرم و کشکاب که در شد یا شکر و روغن بادام و آبها از شیرین

بمقدار کثیر و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه و شیر یا مرغ بنفشه بادام سود و روغن بنفشه در مینی کشیدن و برمهره گردن که مبداء عصبهای ستاند و آن مفید است و طعام ماء اللحم

و تخم مرغ نیم برشت و کشکاب طلیقا باید بود و مهر عنبر و تشنج یابس علاج کور است که باید دیگر ادویه فواق نسرین یکو بدو پراکنده بیاشامند مسکن فواق بود و آب کیو دینه با آب

انار ترش نوشند فواق ساکن کند زیرا که نمد حرج گرفته با سیاه خوردن مفید بندق در گلو او نیز فواق بنشاند آب که بعنایت سرد بود در حل فواق باشد فو سود او محمد بید بستر

با سرکه مفید دارچینی با مصطکی بجوشانند و آب او بیاشامند فواق زائل کند و از آنکه تحقیق اقسام مذکور شد بهر دو اکثب قسم فواق بود و لیکار روان ایست فصل اندر

انقلاب المعده و این مرض است که هر چه خورده شود منفذ فم نشود لیکن از انکه منهضم شده باشد در رو جه تسمیه این مرض و چیز گفته اند یکی انقلاب مفعل علی را دوم انقلاب

و المعده من فعل معده از مقتضای طبیعت و زیرا که از شأن بیست مع الیه آنست منفعل در اینجا بالعکس میباشد و سبب این علت آنست که در رو دها عضری که بعد متصل است که بر

رو ده حائم که با شاعشری اتصال دارد خراش افتد سببا از انشا مسیح لیس هر گاه غذا در معده هضم یافته بیرون معده با فرود آید تا آنکه غذا عفونت برد یا کیفیت لذاعه چون

حرقت و حموضت و لوحت و حرارت به سبب لذع روده آن غذا از طبیعت با معده باز پس دفع نماید و معده آن را نیز کرده و داشته بعد منفع سازد و فرق میان مرض قولنج ایلاوس که

قی سته قولنج است که انچه در آن بسته است قی برآید بل و بعد هر آنکه غذا در روده ها دقاق بسیار گردد که روده باد معونت گیلوس ما سار لیقا مجوف کشیده دخالا نسبت انقلاب المعده

که این مرض بر طبیعت پاکیزه باشد بهر آنکه در اینجا طعام در روده ما کسی نماند که بر چه بود وصول آن و بعد منفع منحرف قی شود معده بالرحم شبیه گردد و خلاصه آنکه تا طعام در روده ما نیست عروق اسار یقا

از هضم و نفوذ غذا بطبیعت و بد و کسب تحلیل نشود الفخا با بدن بوسته اند بر کیفیت داشته او حرفت و فتح و رقوی نافسد خوردن چیز تا ترش و تیز از نشان این مرض است زیرا که

الخواد گوا امر یه علاج بهر اصلاح خراش روده چیز ما معری و هند چنانچه در مرض امعا در فصل سحج گفته آید فصل اندر قلق و کرب متعدد و می آنست که در معده

ناخوشی و اضطراب پدید آید و از رعایت اضطراب چنانکه گویا و رفتا گرم ست و از شکل التشنج شکلی گردد و چشم دانه ورد بود و باشد که با وجود آن خفقان یا تهوع یا سقی

عارض شود و این مرض بر دو گونه است قسم اول آنکه ماده گرم صفراوی اندر معده تولد کند یا از جگر ریخته شود و لیکن این مرض از ین ماده بیشتر است و باید دانست که ماده که در جرم معده

داخل شده و فرو رفته بود قلق و کرب عارض آید و اگر رطوبت تهوع میگردد و چون در فم معده مجتمع شود غثیان احداث نماید بدانکه هر گاه معده ضعیف بود یا ماده لزجه بود قلیل باید قی یا فاعل

اشتها با قوت ماسکه شدید بود خروج ماده آسان بنابر این منع نگردد و علامات حرارت معده در سوء مزاج حار معده فصل ذکر یافته علاج بهر تنقیه معده قی کنند آب گرم

و سکنجبین نوشیده و بعد تلطیف کرده خیار یا شراب سیب یا بیه آمیخته نوشند و پست جو با قدری طباشیر و جلاب هم کرده تناول نمایند و صندل و گلاب و کافور و پوست

کدو بر معده ضماد فرمایند و باقی تدابیر از مبحث قی بحسب حاجت بکار برند تنقیه ماده که در فم معده مجتمع باشد بقی منفع شود و الا فلا لیس آنجا که ماده

۲۰۵

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق زمین و آسمان

جلد دوم

طب اکبر فارسی

بمقام کانپور

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور طبع زیب مطبوع جهان گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

۳۱۴

باب اندر امراض کبد و این باب مشتمل است بر چند فصل بدانکه کبد که آنرا جگر گویند عضویست رئیس و معدن روح طبیعی و منبت رگهای ناجهنده که آنرا اورده
گویند و کیلوس اندر جگر خون میشود ولیکن تغیر اندک کیلوس هم اندر ماساریقا پدید می آید زیرا که ماساریقا قوتیست همچو قوت جگر و جگر گوشتیست سرخ مانند خون بسته و در
گوشت و آورده و شریانی و در ذات خود حس ندارد اما غشای عصبانی که مجلل و ما اند حس کثیر دارد و جگر زوائد مانند انگشتان که بدان گرد معده
مشتمل شده است چنانکه کسی چیزی را با انگشتان در گیرد و این زوائد را زوائد گویند و این زوائد بعضی را چهار باشد و بعضی را پنج و بعضی را دو
و بزرگتر زوائد زهره موضوع است و موضع جگر جانب ایمن است و از حجاب متصل سینه ابتدا کرده است تا نهایت ضلوع منتهی شده و محدب او با خلف و با طرف
و مقعر او با اضلاع خلف مربوط است و مقعر او بمعده پیوسته و از مقعر او رگیست که آنرا باب گویند بعضی از آن در تمامی جگر پراگنده شده است و بعضی
بیرون برآمده و بمعده و امعا پیوسته و این شعبها که بماساریقا مسمی شده و آلت جذب غذا است و غذا از معده و امعا بدین عروق منجذب باشد و
در رگهای مستقیمه که در جرم جگر متفرق است در می آید چنانکه کلی اجزاء کیلوس را با همه اجزاء جگر ملاقات می افتد زیرا که در جگر تجویفی فراخ است
همچو معده که کیلوس در وی جمع شود و مثل تشرب جگر از صفوت کیلوس چون تشرب اسفنج است آب را و ایضا از محدب جگر رگی رسته که آن را
اجوف گویند بعضی منشعب او در نفس جگر متفرق است و باقی بیرون سو برآمده و دو شاخ شده یکی از آن صاعد گشته و با علی بدن منشعب شده و دوم با
شده است و با سافل بدن متفرق گشته و کیلوس که در جگر خون میشود از این شاخها در همه بدن نفوذ میکند و این اجوف اصل آورده است و از اصل دو شاخ
دیگر که ذکر یافته دو شاخ دیگر برآمده است بسوی کلیتین جهت برآمدن آب و این دو شاخ را طالعین گویند و اندر جانب مقعر که بالای باب بار [illegible]
منفذ بیست بسوی زهره جهت اندفاع صفرا که کف خون است و هم از جانب مقعر منفذ دیگر بسوی سپرز است جهت اخراج سودا که درد خون است ایضا
از جگر رگی بدل رسیده است جهت افاده و استفاده دگرویی برانند که این رگ از دل رسته است و بجگر پیوسته و جز این پیوستگی دل با جگر [illegible] این
رگ است اما غشای جگر با دل اتصال دارد و هر چند نفس معده عصبی نیست لیکن عصبی باریک از معده بجگر پیوسته است و از آن که آن عصب بنهایت

۲۱۵

باریک است و سده و آماس [illegible] از شرکت جگر بسیاری گفته اند که بسبب الم قوی گردد جگر پیدا آید آن زمان میشود اند که سده نیز بمشارکت جگر پیدا آید **فصل [در] سوء مزاج جگر**

و این بر چهار قسم است **قسم اول** گرم بود و علامت وی تشنگی و دهن و خشکی زبان و قلت اشتها و قبض شکم و سرعت نبض و سرخی قاروره

و گرمی ملمس و ضعف جگر و شاید پیدا بودن ورم جگر نابودن و بدانکه هر یک علامت بر وجود سبب که ساذج است یا مادی و ماده که دام است جهت دلالت کافیست

چنانچه بارها ذکر یافته والحاصل اگر ماده خون فاسد باشد گرانی اعضا و شیرینی یا شوری که دهن نشان وی است و اگر ماده صفرا بود زردی رنگ و تلخی دهان صفراوی نشان

وی است **علاج** اگر سوء مزاج ساده باشد تبرید کفایت کند و اگر مادیست که بسبب ماده تنقیه باید کرد چنانچه در دموی فصد کنند خاصه از باسلیق ابطی

و اگر از فصد مانعی بود حجامت نمایند و طبیخ الهلیلج هلیله خیار شنبر آمیخته بیاشامند و مانند آن هرچه مناسب بود چون نقوع تمرهندی و آلو و ترنجبین

آمیخته و مانند آن و در صفراوی آنچه در دموی است بکار آید مگر فصد که بدان حاجت نباشد مگر عند الضرورة و در صفراوی حاجت تلطیفه بیشتر از دموی

مطلوبست و آنچه به تبرید بکار آید آب کاسنی و سکنجبین است و آب انار و شربت صندل و شیره تخم خیارین و لعاب اسپغول با سکنجبین و مانند

آن هرچه سرد و رطب و تخفیف جگر باشد نوشیدن و ضماد کردن بر جگر سازند و آرد جو و عدس و فوفل و صندل و گل سرخ و مانند آن

بر موضع جگر ضماد کردن و قلت و کثرت تبرید بسبب حاجت است و آنجا که تبرید بیشتر مطلوب بود دوغ سرد کرده و آب جو که در وی سرطان نهری

پخته باشند [illegible] و شیره کدو با طباشیر [illegible] به آنکه آب کاسنی و مغز فلوس فرادی و مجموع در زحمت جگر نفع کلی دارد و آنجا که

سده مفهوم گردد شربت بزوری و شربت دینار و مغز فلوس باید کشود و آنجا که طبع نرم بود قرص طباشیر قابض و هلیله [illegible] و سیب و

شربت ریباس [illegible] موافق است و باید دانست که درین مرض طعامی که در وی قبض بود نباید داد مضر است فایده اگر از سده هم بود

[illegible] زرشک و آب انار که جگر مفید است لیکن هرگاه طبع نرم بود و القبض حاجت افتد ماش و برنج بریان کرده با زرشک و سماق توان داد

و اگر طبع قبض بود بر غذا مزورات اختیار نمایند که با انبرباریس و تمرهندی و مانند آن پخته باشند و تا ممکن باشد از خوردن گوشت

مجتنب باشند و عند الضرورة گوشت مرغ یا حلوان تناول توان فرمود اصلاح نموده **فایده** حرارت غالب بود و احداث

مالیخولیا و دنبل و جرب و جراحت نماید و ثقل مثل دردی شراب و یا زرد و آب گوشت بر آید و کثرت شهوت بود دلیل ضعف جگر است و سیاه آمدن

ثقل نشان عفونت کبد **قسم دوم** آنکه سوء مزاج سرد بود علامت برودت جگر [illegible] رنگ [illegible] و تهیج وجه و قلت عطش و سپیدی

زبان و لب و قاروره و فتور نبض پس اگر ماده بلغم بود غلظت قاروره در صاحبت رنگ و سردی ملمس رقیق بلغمی بران گواهی دهد و درین قسم

شکم اکثر مستوسل میباشد و علاج در ساذج تسخین کافیست و جهت تسخین جگر اتاناشیا و دواء الکرکم [illegible] و مانند آن و اگر [illegible] و ادیانه و عنب الثعلب

بجوشانند و در طبیخ گلقند عسلی آمیخته بنوشانند صواب باشد و باید که افسنتین و سنبل [illegible] قسط و سلیخه و گل سرخ و زعفران با روغن سوسن و

ناردین آمیخته بالای جگر ضماد نمایند و در مادی تنقیه بلغم از آنچه مسهل و مدر باشد فرمایند چون ماء الاصول و حب صبر و ایارج فیقرا و جز آن

و طبیخ هلیله مفید است و طبیخ زوفا با یکمثقال دواء الکرکم درین مرض مخصوص است و بهترین غذا اینجا گوشت دراج و تیهو است که با نخود و زیره و شبت و دارچینی

و خولنجان پخته باشند و فلاسفه و اطریفل [illegible] درین علت مناسبست و باید که در نضج ماده مبالغه نکنند [illegible] و آنجا که اسهال مفرط بود

تخم سپندان که به تازی حرف گویند و تخم ریحان و صمغ عربی هر یک سه درم بریان کرده بگلاب تر کرده بدهند **قسم سوم** آنکه سوء مزاج

خشک بود و علامت خشکی جگر نحافت بدن است و خشکی زبان و دهن و تشنگی و صلابت نبض و قلت خون و کمی بول پس اگر ماده

سودا باشد ترس و اندوه و فکر فاسد نیز پیدا باشد **علاج** در ساذج ترطیب کفایت کند و در مادی تنقیه با طبیخ افتیمون یا حب افتیمون

با بادام و روغن و با شفتالوی فرودی باشد و بعد طبیخ شیره تخم خرفه با شراب نیلوفر و شراب خشخاش بنوشند و از روغن بنفشه و کدو و بادام و تخم و آب کاسنی و آب سرد و قیروطی سازند و بعد ضماد معمول بالای جگر طلا نمایند و جهت غذا مغز حلوا و با قلای مقشر و کشک شعیر مقشر و اسفاناخ و برگ خطمی و کاهو اختیار کنند و بجای روغن روغن بادام بکار برند و کدو با گوشت بزغاله مفید است و ماهی تازه سودمند است و اگر هر بامداد شیره تخم سبوس نباشد و روغن بادام حریره سازند و بنوشند صواب باشد اما باید که در ترطیب افراط نکنند تا استسقا نینجامد **قسم چهارم** آنکه سوء مزاج رطب بود و علامت تری جگر تهیج وجه و اجفان ست و ترهل گوشت سراشیف و بسیاری خواب و لعاب و کندی حواس و سپیدی قاروره و سوء هضم در رطوبت زبان و نرمی طبع و تشنگی نابودن و باغذیه یابسه منتفع شدن **علاج** بعد تخفیف هر روز از بادیان و تخم کرفس و اصل السوس و گلقند جلاب سازند و بدهند و اطریفل کبیر و دوا و الکرکم و جوارشهای گرم بحسب حاجت بکار برند و ریاضت و تقلیل غذا فرمایند و گوشت کبک و تیهو و دراج بقرنفل و دارچینی و مصطکی و زعفران خوشبو ساخته تناول نمایند و کذلک مصوص و قلایا متوبله و گر باج مفید ست و باید که در تجفیف افراط نه کنند تا ذبول نکشد و آنجا که سوء مزاج رطب با بلغم بود تنقیه لازم دانند **فائده** هرگاه سوء مزاج مرکب در جگر افتد چون حار یابس یا حار رطب یا بارد یابس یا بارد رطب علامت و علاج آن از بسائط مذکوره برگیرند **فصل در ضعف الکبد** و وی آنست که در جمیع قوای اربعه جگر یا در بعض آن قوی آفت و خلل عارض شود و سبب ضعیفی وی بسیارست یکی آنکه سوء مزاج ساذج یا مادی در جگر افتد و مضعف قوتهای جگر شود دوم آنکه در اعضائی که مجاور جگرست چون معده و مراره و سپرز و رحم و سینه و گرده و شش آفتی پدید آید و بمشارکت وی ضعف در جگر رو نماید مثلا اگر معده فساد افتد و از انجا کیلوس نا ستوده بجگر رود و قوای جگر از هضم آن عاجز آید و بدان سبب میل بضعف نماید و کذلک هرگاه در مراره فساد افتد صفرا از جگر جذب نه شاید چنانچه باید و چون صفرا از جگر بفرغ خود نه برآید ضعف در قوی پدید آید همچنین طحال و رحم و دیگر اعضا که عند وقوع فساد نصیبه نصیبه خود از جگر نمی ستانند و این معنی ابتداء وی می انجامد سوم آنکه امراض آلیه چون انسداد تصغر و حل و حصاة و سدد یا ورم یا ثق در نفس کبد عارض شود و بدان سبب ضعف لاحق گردد و ظاهرست که اگر سبب قویست ضعف در همه قوی سرایت میکند و الا در بعض بحسب تقویت و ضعف سبب و بدانکه جاذبه و ماسکه بیشتر از سردی و تری ضعیف شود و ماسکه از تری و دافعه از خشکی و نشان ضعف هر واحد گفته آید اما علامات ضعف جگر از هر سبب که باشد در اکثر انواع آنست که براز کمتر و شبیه بغساله گوشت بود و بدن نحیف باشد و اشتها کم نباشد که ساقط شود و که سقوط اشتها لازمه ضعف جگرست و از جانب راست که جایگاه ابتدای سر جگرست تا اضلاع تحتی که اسفل ترین اضلاع ست وجع دائم ممتد بود خاصه هنگام نفوذ غذا بسوی جگر و رنگ روی و بدن بزردی یا سپیدی یا سبزی یا کمدی گراید و اکثر ام بسبزی و سپیدی میل نماید اکنون علاماتی که مخصوص ست بضعف هر قوت گفته آید بدانکه نشان ضعف جاذبه آنست که براز سپید نیم کثیر المقدار باشد و بدن نحیف شود پس اگر هنوز بول منصبغ بود و قوام معتدل باشد باید دانست که آفت محصور بجاذبه است فقط و دیگر قوی سالم است اگر صبغ باشد اما اگر رنگ و قوام بول بحال نبود دلالت کند بر آنکه آفت بهاضمه نیز تجاوز کرده خاصه اگر معده نیز آفت داشته باشد و نشان ضعف هاضمه ترهل بدن ست و تهبیج وجه و فساد لون و غساله براز و سپیدی بول و رقت خون یعنی خون که در فصد بر آید تنک باشد و قال فی الموجز البراز ادل علی الجاذبه و البول علی الهاضمه و نشان ضعف ماسکه آنست که ثقل خفی کرانه اشتمال بر غذا عند جذبه شدن کیلوس بسوی جگر محسوس میشود و در جگر در اندک زمان زائل شود و بر مقابله بالیست که در هنگام صحت تا تمام نضج مدرک می باشد

۲۱۹

و برآمدن از حمام آب بغایت سرد نوشیده شود دلیل آن آب فی الفور بجگر رسد قبل از آنکه از حرارت معده گرم شود و لهذا قال الشیخ [illegible] الکبد [illegible] معالج شده [illegible]
سریع الزوال است اگر زود در تدارک کنند و اگر طبیب تغافل کند در علاجش می انجامد باستسقا یا ورم جگر و علاجش آنست که بعد شرب ماء بارد که چنین [illegible] کرده
اتفاق افتاده باشد در وقتیکه بیرون از طاقت باشد بغتة پدید آید و تدبیرش آنست که [illegible] خرقه را در آب گرم تر کرده بر جگر گذارند و سنبل و مصطکی ضماد
نمایند و تاب گرم تحلیل نمایند و ننهند با بگرم نوشانند تا بهمان روز صحت یابد بعون الله تعالی **فصل در ورم الکبد** و این چند قسم است **قسم اول** در ورم
دموی علامات او تپ است و تشنگی و ثقل و درد و حرارت در آن موضع و [illegible] و ظهور ورم تحت شراسیف و زبان و روی سرخ بودن و سرفه خشک
بی نفث آمدن و فواق عارض گشتن و فواق وقتی می افتد که در قوی عظیم باشد بحدیکه فم معده را منقبض سازد و این علامات مشترک است [illegible] ورم
را مجملاً اما نشان خاص ورم مقعر آنست که قی صفراوی و غشی و برد اطراف ظاهر شود و شکم منقبض باشد و این بیشتر است و باشد که قبض نباشد بلکه مستسهل بود اما
احتیاج آن بجا باشد که قوی بود و جذب غذا نمی نماید و ورم بدان بزرگی نبود که مجاری غذا را بند سازد و کیلوس را از نفوذ باز دارد و در حین هنگام
شدت قبض مشابه می شود ورم جگر بقولنج زیرا که درین حالت وجع بجانب قولون محسوس می شود و قذف و تهوع برنج میرسد لیکن آنجا که قوت بدن ضعیف
بود بحدیکه جذب غذا نمی تواند نمود و ورم از غایت عظم بند سازد مجاری را و کیلوس بسوی جگر نتواند آمد لازم است که شکم مستسهل بود و مؤدی الا انه
یدل علی شدة الورم و ضعف القوی و لهذا قال الشیخ ورم الکبد اذا [illegible] الاسهال فهو مهلک و نشان ورم محدب آنست که سعال شدید و ضیق النفس و
بول سپید بود و تمدد و ثقل تا سفل کشیده شود و ورم هلالی در جایگاه کبد پدید آید و هرگاه ورم شامل بود بجانب مقعر کار مشکل باشد و اعراض هر دو را
نماید و گاه باشد که ورم در محدب بود یا مقعر و چیزی که از آثار [illegible] که ذکر یافته در دیگری پدید آید لیکن هر جانبکه باشد به درجه [illegible] مثلاً فواق و
زیاده شود و وجع و مزاحمت تنفس و شدت که در ورم محدب باشد و در مقعر اگرچه پدید آید اما بدان غایت نبود و کذلک سعال و ضیق نفس و [illegible] و بول
اگر فرضاً در ورم مقعر پدید آید اما بدان درجه نرسد که در محدب ظهور می نماید **علاج** نخستین فصد کنند باسلیق یا اکحل و بجهت [illegible] خون
بگیرند و بعد از آن آب کاسنی و آب عنب الثعلب و انار [illegible] همراه سکنجبین تنهای دهند و آب انار ترش نیز دهند و کذلک [illegible] دیگر چون آب سیب و
سیب تا دهان عروق را تنگ بسازد و در ورم نفوذ ندهد و باید که در ابتدا آب کاسنی و آب کشنیز تر و تراشه کدو و شیره برگ زعفران با صندل و گلاب
و روغن گل ضماد نمایند و اگر تنقیه تمام کرده باشند کافور نیز درین ضماد داخل سازند و چون سوم روز بگذرد در ادویه مزبوره بابونه و اکلیل الملک زیاده
آمیزند تا ردع مع التحلیل حاصل شود بلکه در ورم دموی هیچگاه رادع صرف بکار نبرند خصوصاً با فراط و قبل از فصد تا ماده را [illegible] نکنند و کذلک
بیش از تنقیه از محللات صرفه اجتناب واجب دانند تا مزید ورم و درد نگردد و درین باب آنچه مرکب بود مع الردع و التحلیل ضماد نمایند چون صندل [illegible]
فوفل و گل سرخ یا افسنتین و اکلیل آمیخته و روغن بابونه [illegible] لیکن مراعات اوقات ضروری است مثلاً در ابتدا و نزدیک بدو باید که قوت رادعه
باشد بعد از آن محللات [illegible] بطریق العلاج و اگر ماده مقعر بود مدرات کنند و سهل دهند و بتلیین اگر مطلوب باشد آب فواکه تنها دهند [illegible]
مغز فلوس با شیره کاسنی و مانند آن مفید است و اگر ماده محدب بود اعانت بادرار کنند و مسهل ندهند لیکن طبیع را از قبض نگذارند که
قبض مزید الم است و آنجا که ورم مع الاسهال بود این قرص دهند صفته تخم حماض و طباشیر و گل سرخ و زرشک از هر یک پنج درم [illegible]
هر واحد یک درم زعفران نیم درم کوفته بیخته قرص سازند هر یک مثقالی در رب ریباس یا زرشک یا انار توان داد و در [illegible] از فصد
قسم دوم در صفراوی و علامت وی زردی زبان و روی و برازست و ناریت بول و سرعت نبض و قی صفراوی و شدت
التهاب و فواق و تشنگی مفرط بودن و زبان خشک شدن به بثور صغار و باشد که در آخر سیاهی بر زبان پدید آید **علاج** برای تنقیح ماده [illegible]

در وقتیکه لازم بود و ورم و صلابت جامه نبود و قید صلابت ما بسیار ادراک کردیم هرگاه باشد که در بعضی اوقات اعضا جگر [illegible] اعضا از اول [illegible]
هرگاه فصد کنند خاصه باسلیق ایمن سر رگ فراخ بگشایند و در خون چیزی شبیه برمل بیاید قال السدیدی الی وجدت فی وجی رجلا کثیرا
تفصد و تحضد فوجدت رملا سرقیا و کنت احد هذه العلامات فی کبدی فالقنت ان الرمل یتولد فیه علاج نخستین مفتحات جماعه که
در جماعه کلیه گفته آید بدهند و بعده مدرات بنوشانند تا پاک گرداند و مرهم در جماعة الکلیه گفته شود و علاج نیست **فصل در تصغیر الکبد**
باید دانست که در بعضی مردم بسببی از اسباب جگر خرد باشد چنانچه ممکن است که بمقدار کلیه بود پس هرگاه غذا بیشتر از معتاد خورده شود با بسطه
صغر حجم جگر صغوبت کیلوس در وی نگنجد و احداث سده و آلام و تمدد و ثقل نماید و بدان سبب قوی وی ضعیف شود و هضم وی مختل گردد
و باشد که بذریعه اختلاف انجامد و علامت این مرض آنست که گرانی و باد و شدت نفخ در جگر اکثر پدید آید و غذا اگرچه معتدل القدر خورده شود
گرانی آید در جگر و ضعف بدن و کوتاهی انگشتان در اصل خلقت و باریکی رگها بران گواهی دهد **علاج** هر قلیل الحجم کثیر الغذا و سریع النفوذ
باشد چون زرده تخم مرغ نیم بخت و گوشت مرغ و بره و کبک تناول کنند و غذا متفرقه خورند چند کرت اندک اندک و جهت محافظت زاد و بیه هر جهه
مدر و مسهل و منقی جگر بلطف و معلل بود بکار همی برند چون شربت بزوری و ربار الاصول و ایارج فیقرا **فصل در قیام الکبد** و این عبارت است
از اسهال جگری و وی شش نوع است قیحی و غسالی و دموی و صفراوی و سوداوی و خاثری **نوع اول** در قیحی و قیح ریم را گویند
و سبب وی انفجار دبیله جگر است و در دبیله گفته شد **نوع دوم** در غسالی و این همچو آب گوشت شسته باشد و
سبب وی ضعف جگر است و آن نیز گفته شد و بعضی اطبا برانند که اسهال غسالی بخوردن سوید زائل شود و بوعلی این را تجربه گفته است
نوع سوم در دموی و این نوع را ذوسنطاریا کبدیه گویند و از سه سبب خیزد یکی آنکه بترک معتاد چون رعاف و حکمه و باسور و مثل آن باشد
و بدان سبب خون در جگر بیشتر شود و ایذا دهد پس طبیعت آنرا دفع کند بسوی امعا دوم آنکه عروق کلان چون بسته و یا منقطع گردد و خون که منجذب بجگر بود
رجع القهقری نموده بجگر باز پس شود و جگر آنرا نیز بامعا دفع سازد و این قسم اسهال ابدا از طول زمان تقلیل پذیرد و باید دانست که [illegible]
زمانی مدید اعضاء مذکوره را در انتزاع نفوذ غذا و احداث و سنطاریا [illegible] آنست [illegible] اسهال دموی را قطع کنند [illegible]
نه از آنست که طبیعت قطع آنگاهی کند پس از تولید خونی که [illegible] آن عضو [illegible] باز نمی ایستد [illegible] اعضا [illegible]
منقطع از کثرت تغذیه سیر نگردند پس غذا اکثر میخواهند و بدان سبب [illegible] نیز کم شود و پس خون نیز کم میگردد [illegible] سوم آنکه تفرق اتصال
در جگر افتد و بدان سبب خون منقسم نگردد و بسوی اعضا چنانچه باید [illegible] آید و از انجا بامعا فرود آید و سبب آن تفرق اتصال انفجار
گرم جگر است یا کثرت امتلا [illegible] انجامد یا ضربه یا سقطه قویه و خبر آن علامت قیام کبدی که بشکل [illegible] خون بود و جگر بدان نوع تفرق الاتصال
آنست که خون دفعة بمقدار کثیر بیرون آید و با وقفه [illegible] عاید بود و تقدم الامتلا و احتباس سیلان معتاد گواهی دهد و گرانی و الم در نواحی جگر
جگر در یابد بیمار و از علامت خراش روده چون وجع امعا و برآمدن خون مختلط [illegible] نباشد و باید دانست که از جگر هرچه آید و هرچه بگذرد
بوی زیاده شود بخلاف آنچه از روده باشد چنانکه فرق میان آن در آخر این فصل بتفصیل گفته آید اما علامت اسهال کبدی دموی که از تفرق الاتصال
افتد آنست که به فترات بود و تقدم اسباب موجبه وی بران گواهی دهد و در باقی علامات با امتلا شریک است **علاج** آنچه از امتلا بود باید
که [illegible] و [illegible] ندادم آنکه ضعف پدید نیاید زیرا که در حبس وی خوف است که ماده بعضوی دیگر ریزد که از اسهال [illegible] بود [illegible]
صواب آنست که قبل الظهور ضعف فصد کنند تا طبیعت سبک شود و چون ضعف روی نموده باشد در آن حکیم را باید بیمار را باید که ماده را

باشد که اسهال کبدی بود در دوم اسهال معوی پیدا شد و همان سببها و اعراض که بعد از آن باشد بیابد پاک شود چنانچه جالینوس گوید فی الاعراض فانا کثیرا ما رأینا

المرض المذکور انتقل معرفة الاطباء بالتفرقة بین النوعین من ذوسنطاریا پس طبیب را واجب است که در ذوسنطاریا کبدی و معوی فرق کند تا ازو

غلطی نکند و ذوسنطاریا بلفظ یونانی ست و ترجمه آن قرحه امعاست اما مصطلح اطباء چنانست که اسهال کبدی را خواه از کبد بود خواه از امعا

بدین نام خوانند منسوبا الی العضو الماؤف مثلا آنچه از کبد بود ذوسنطاریا کبدی گویند و آنچه از امعا باشد ذوسنطاریا امعائی خوانند و فرق میان

از چند جهت یکی آنکه در کبدی درد نباشد مگر به سبیل ندرت گاه بود که در نواحی جگر وجع خفیف پدید آید بخلاف معوی که وجع شدید لازم است اگر ریح باشد

دوم آنکه در کبدی خون اکثر بادوار می آید و قال فی التشریح قد یکون لفترات یوم او یومین خاصة آنجا که سبب تیام کبدی بسبب ضعف الاتصال ...

نباشد و باشد که در روز یا سه روز بیاید و باز منقطع شود تا زمان طویل تا که ماده در جگر جمع آید پس باز سائل گردد بخلاف معوی که همیشه طبع روان

بی ادوار و اینچنین بسیار است سوم آنکه لازمه اسهال کبدی آنست که بدن بکاهد و زرد و سبز و لاغر شود و نحافت می افزاید بخلاف معوی که در وی چون اسهال خون

دفع شود آن زمان لاغری پدید آید چهارم آنکه اسهال کبدی خاصه که دموی بود بدبو می باشد بسبب حرارت و رطوبت جگر بخلاف معوی که منتن نباشد

بسبب برودت و یبوست اسافل مگر آنگاه که در امعا تآکل افتد پنجم آنکه در کبدی از اول تا آخر مرض خون محض می آید یا غسالی باشد که

نخستین غسالی آید پس دموی و هر چند که باشد خراطه در وی نمی باشد مگر آن زمان که مزمن شود و از طول زمان سطح امعا نیز خراشیده شود لیکن

با خراطه امعا مختلط آید بخلاف معوی که در وی نخستین که بر از ظاهر می شود و بعد از چند روز خراطه و چربی و بعده خون و جرم غشا و بعده قیح برآید

و گاه باشد که در معوی هم از ابتدا خون خالص آید بواسطه گشاده شدن دهن رگها یا رود و از شدت امتلاء خون لیکن این خون کثیر المقدار نباشد

بلکه اندک اندک می برآید چنانچه توهم نگردد بجهال که خون بواسیر است و ملتبس شود بالجمله فرق در اسهال کبدی و معوی اظهر من الشمس است لیکن اندک غوری باید

فصل در سوء القنیه

و آن مقدمه استسقاست و ترجمه اش فساد مزاج اوست و سبب این مرض ضعف جگر و سوء مزاج اوست

و باشد که از فساد و ضعف معده افتد و علامت علت مذکور آنست که در روی و دست و پای خصوصا در پلک چشم بهیج پدید آید و رنگ روی زرد

مایل بسپیدی گراید و باشد که تمام بدن بیاماسد مثل خمیر و الصفا بسیاری نفخ و قراقر و اجابت طبع بر غیر معتاد از نشان اوست و گاه باشد که

چند دندان متغیر شود و اب مهاجرت کند و حال خواب و بیداری از مجری طبیعی مختلف باشد و مراد از اجابت طبع بر غیر معتاد آنست که گاهی طبیعت

قبض شود و گاهی نرم و گاهی پس از اکل زود تقاضا کند و گاهی از دیر و گاهی براز خشک آید و گاهی **علاج** نخستین تدبیری کنند که منع تولد

فضول نماید و جهت تنقیه ایارج فیقرا دهند چند دفعه و اگر خلط لزج و غلیظ بود و مسهل قوی مطلوب شود غاریقون و ربند و مانند آن

ترشح بکار برند و سودمندترین اشیا درین مرض شراب افسنتین است و شراب دینار و شراب ورد و مثل هر چه در استسقا گفته شود علاج نیست باندک تفاوت

و آن اینست که چون در سوء القنیه سبب ضعیف می باشد از دو یه مرچه سخت قوی نبود استعمال نمایند و بباید دانست که بعد از تنقیه مفتحات و مدرات باید داد و در هر

حال از آب سرد منع باید کرد و از استحمام آب شیرین باز باید داشت اما استحمام به آب بورقی و شبی و آب دریای شور مفید و اگر توانند بجای آب عرق کاسنی

و عرق بادیان نوشیدن اشیا کنند و اگر ممکن نبود بحریج دهند و جهت تغذیه چیزی اختیار نمایند که لذیذ و مقوی جگر باشد چون دراج و کباب و زیر باج

که بقدری فلفل و دارچینی و مصطگی و زعفران مطیب بود **فائده** بهترین علاج درین مرض ریاضت است بطریق سفر خاصه که بالمشی بود و در باب تعدیل

امتلاء و احتباس حاضرورت نباشد زنهار تکلیف او نکنند و ضرورت که در وی فصد توان کرد درینجا آنست که سبب مرض احتباس حیض و

خون بواسیر و مانند آن باشد و آثار امتلا چون سن و مزاج و فصل و فصد بران گواهی دهد و سزاوار آنست که چون فصد ضروری نمایند نخستین مسهل خفیف دهند

٢٢٥

[illegible]

شاید و علم باشد بسبب الفصلات [illegible] استسقا شده [illegible] علاج او چون [illegible] کنند در روز اول حمل در هر سه نوع نمایند و هر روز دوازده مثقال [illegible] بسبب طبیعت
و از نوع بعضی گفته اند که هر سه نوع استسقا مذکور است [illegible] قول [illegible] بیاید کرد [illegible] اما آنکه ذکر [illegible] حیث بود [illegible] و در
امراض دیگر [illegible] سخن جایگاه گرم است از جهت بیماری صفراوی بکار می برند لیکن باید که هنگام استعمال [illegible] احتیاط دارند تا شیر در شکم نماند و
احتیاط آنست که قبل از آنکه چیزی که موجب منع [illegible] بود چون حب شکبینج و مانند آن بکار برند و باید که بول [illegible] و بول [illegible] **قسم پنجم در**
ضبط استسقا که از شرکت افتد هر چند این قسم تحت اسباب [illegible] ثلثه مذکور است لیکن برای آسانی [illegible] بعضی معانی [illegible] گفته آید نوع
اول در استسقا که از ضعف سپرز شود علاج [illegible] کنند و سپرز را قوت دهند از آنچه در ضعف الطحال مذکور است نوع دوم استسقا که از مرگ [illegible] شود [illegible] خشک [illegible]
دوم [illegible] علاج شربت [illegible] نوع در استسقا که بمشارکت جگر [illegible] شود علاج [illegible] طبیعت [illegible] علاج شربت [illegible]
[illegible] نوع در استسقا که بمشارکت [illegible] شود یا بمشارکت معده از جراحت [illegible] علاج آن بحسب [illegible] نوع در استسقا که بمشارکت رحم بود و بسبب اختناق
یا حبس شدن حیض [illegible] علاج او از مبحث [illegible] ظاهر است [illegible] گفته شد نوع در استسقا که از بسیاری خون در بدن شود علامت او آنست که خون [illegible]
[illegible] گردد و خون [illegible] گرفته باشند علاج خون کم نمایند [illegible] شربت [illegible] آب [illegible] نوع در استسقا که از جهت
بسیاری بر آمدن خون [illegible] علاج [illegible] غذائی که خون از آن [illegible] تناول کنند چون شربت [illegible] زرده تخم مرغ و گوشت نوع در استسقا که از جهت سوء مزاج
گرم که در جمیع بدن افتد پدید آید و علامت او تب تیز است یا تبهای [illegible] و بقراط گفته هر استسقا که بسبب امراض حاده افتد ردی است
نوع در استسقا که از جهت [illegible] بود و علامت او الم [illegible] نواحی ناف است و بقراط گفته هر [illegible] بود و [illegible] زائل نشود کار او با استسقا
[illegible] علاج [illegible] کنند [illegible] نوع در استسقا که تابع درد پشت بود و علامت او درد [illegible] پشت است علاج او علاج [illegible]
نوع در استسقا که از جهت [illegible] شود و علامت او تنگی نفس [illegible] علاج [illegible] کنند و این چنان باشد که شربت [illegible]
[illegible] باقی تدابیر [illegible] **باب در بیماری یرقان و دو امراض طحال** و از آنکه یرقان [illegible]
از علل جگر است [illegible] از بیماری [illegible] امراض مخصوصه جگر [illegible] از بیان بیماری مخصوصه طحال انسب بود و این باب مشتمل است بر دو فصل
فصل اول در یرقان و آن آنست که رنگ بدن تغیر فاحش پذیرد بزردی یا بسیاهی [illegible] باید دانست که ماده یرقان [illegible]
بغیر عفونت [illegible] آنست که تب [illegible] از لوازم این [illegible] و یرقان زرد بیشتر در جگر و مراره بود و سیاه اکثر از سپرز افتد و این هر دو را [illegible] بیان کنیم
قسم اول در یرقان [illegible] و این چند انواع است یکی آنکه بسبیل بحران دفع کند طبیعت [illegible] صفرا را [illegible] بر بدن و علامت [illegible] تقدم [illegible] صفراوی [illegible]
جز آن که از لوازم بحران است چون غثیان و تلخی دهن و قبض شکم یا [illegible] در [illegible] و حدوث یرقان در روز بحران **فائده** یرقان [illegible]
[illegible] علاج [illegible] طبیعت را بر دفع ماده [illegible] آنچنان باشد که [illegible] در آب گرم در آید و استحمام نماید و سکنجبین [illegible] یا شیره [illegible]
[illegible] بنوشند و این نوع سهل العلاج است دوم آنکه عارض شود سوء مزاج گرم در جگر و بدان سبب
مستحیل شود غذا بصفرای غیر طبیعی و سرایت کند با خون در سائر بدن و علامت وی همان است که در سوء مزاج جگر
گذشت [illegible] زردی بول [illegible] آن پیدا بود و بالای بول [illegible] زرد باشد و این قسم [illegible]
[illegible] باشد لاحتیاط الصفرا [illegible] علاج جهت تبرید جگر آب انار [illegible] و جز آن از اشربه و اغذیه [illegible] سوء مزاج گرم
[illegible] استعمال نمایند و جهت تنقیه صفرا [illegible] آب [illegible] تقویت داده باشند بکار برند و [illegible] همراه شیر خشت

۲۴۳

تقلیل مقدار و استعمال اللطیفة حسن فهم فائدة تا تعلیل در امعا و قولنج نیاید عفونت نیگیرد محلل کند و دانسته اند سیّما اعراض که با سهال تعلق دارد هرچند گذشته و در کتب
الفصول علیحده گفته آید انشاء الله تعالی **فصل در زلق الامعاء** و این مرضیست که طعام ابتدا رسیده تا ماند در زود بیرون آید و وی بر اقسام است یکی
در سطح درونی روده بثور پدید آید از کثرت صفرا و بسبب حدت لذع در امعا آنچه در وی آید زود مندفع گردد غیر منهضم بسطح الامعاء و علامت او برآمدن طعام
غیر منهضم ماندگی هضم یافته و هرچه بکه باشد بازرد آب تیق آید و هنگام گذشتن بر روده وجع اعراض نماید مثل تشنگی و تلخی دهان و خشکی زبان و گاه کرب [illegible]
خروج براز و احساس سوزش در مخرج و القاعدة وی برودی و سرعت تسکین سوزش ساعتی از آب سرد نوشیدن **علاج** رگ زنند و مسهل صفرا دهند و حقنه سرد کنند
و مسکنات و مبردات بخورانند چون سپیت جو و روغن گل آمیخته یا برنج و عدس در آب پخته و روغن گل یار کرده یا کعک شسته کوفته و بروغن بادام مخلوط ساخته
و بعضی از ادویه سفوف زلق الامعاء مذکور سبب که در ذرب مذکور شد و مغر پایه چون صمغ و نشاسته و کثیرا و لعابات چون لعاب بهدانه و اسپغول مانند آن
و شربتهای سرد چون شربت خشخاش و شربت انار شیرین و شربت آس جز آن همه مفیدست و از ترشی خالص پرهیزند تا حرقت نیفزاید و طبیب ذکی و جو
و گلنار و گل سرخ و صندل و پوست انار کوفته بخته بآب سیب و حب الاس بسرشند و بر شکم ضماد سازند و اگر ماده بسیار بود و قی آسان باشد بقی باید
فائده آب سپیت جو بر طریق کشکاب بنوشانند یعنی سپیت آب او بگیرند آب مذکور از آب کشکاب بهتر است جهت آنکه سویق را که در آب می پزند غذا و
دا مابیت بیشتر می آید **صفت حقنه سرد** بگیرند جو مقشر و برنج و پوست خشخاش و تخم خطمی و تخم مرو بپزند و بپالایند و روغن گل و
صمغ و نشاسته در آن آمیخته و حقنه کنند دوم آنکه بر سطح بیرونی روده یعنی بر خارج او بثور پدید آید و علامت که غذا هضم و لذع در احشا پدید آید
طعام غیر منهضم بر آید و وجع محتاجه باشد گاهی فوق ناف و گاهی زیر ناف و گاهی در پهلوها و فرق درین قسم و در آنکه بثور در داخل روده بود آنست
که درینجا مدت با طعام می آید بجهت پاک بودن سطح داخلی روده از بثور و الیضا اختلاف وجع لازم این قسم ست **علاج** رگ زنند و برای تسکین حرارت
شیره کدو و خرفه با سپغول و آب لعاب گرم طباشیر آمیخته بنوشانند و نیز دوا نیکه با آب غوره ترش ساخته باشند بخورانند و طلای تراشه کدو و آب گل و برگ
اسپغول و برگ لسان الحمل و حی العالم و تره و جو بر احشا ضماد نمایند و جائیکه درد مسکن سازند سوم آنکه رطوبات فاسده بیشتر در روده جمع شود
سطح داخلی آنرا اندوده سازد پس هرگاه طعام در روده آید بواسطه لزاجت سطح و سیر نماید و زود بر آید و علامت او بیرون آمدن رطوبات مذکوره است
با طعام غیر منهضم و قلت لذع طعام در امعا و حال معده نیک بودن اگر معده سالم بود و اگر معده نیز برطوبت فاسده اندوده گردد هضم معده نیز تباه باشد و اعراض
معده ذکر یافته و باید دانست که این اسهال ضعف ماسکه و هاضمه بیشتر افتد **علاج** جهت تنقیه رطوبات قی کنند و مسهل بلغم دهند چون ایارج فیقرا و حب
صبر خورند و اگر از تنقیه مطلب تمام حاصل نشود آنچه باقی از رطوبات [illegible] حب اسرمان و قرص جلنار بکار برند و آنچه در اسهال معده رطوبی
گفته شده است علاج این است و گرسنگی و تشنگی نفع کلی دارد و باقی در سرکه جوشانیده اگر بنوشند شکم ببندد و هرچه مقطع باشد مفید است و این طلا سود دارد
سعد سنبل تخم کرفس هر یک چهار درم زعفران مصطکی هر یک یکدرم بگلاب بسایند و طلا نمایند و نیکوترین غذا گوشت طیور است خاصه کباب با مصالح
موافق ساخته باشند اگر تب نشود گوشت [illegible] چهارم آنکه سوء مزاج رطب ساده با امعا افتد و بدان سبب جرم او سست و تری ناک شود و بالضرورة
قوت ماسکه او ضعیف گردد پس طعام لبث نکند و زود بر آید و علامت همانست که در رطوبی گذشت مگر آنکه درینجا با طعام رطوبتی همراه
نمی بر آید **علاج** اقراص و سفوفهای قابض بنشت دهند و روغن گل بر امعا بمالند و دیگر اغذیه موافقه که یابس باشند بخورانند پنجم آنکه خلط
لذاع صفراوی بر امعا ریزد و از دیگر بسبب لذع او دفع کند روده هرچه در وی باشد چنانچه در خلفه نیز گفته شده و علامت او بر آمدن
صفراست در براز و حدوث لذع و خلش در مقعد هنگام برآمدن این صفرا گاه زرد و گاه مائل بکبودی یا تیرگی **علاج** تنقیه بدن نقی و اسهال

فاد پر درون نیست یا انتهای آن ... یا انقلاب مستعمل و یا جاده حادث شود یا بعد از شکاف یا قروح یا بعد قطع بواسیر عارض گردد و علامات درد و التهاب و ضربان

و علامت اسباب چون این ورم ابتدا اکثر از امتلا بود **علاج** در ابتدا فصد باسلیق کنند اگر امتلا بود و اگر نه تلطیف بجا نمایند و جهت ردع مرهم اسفیداج و حنا از داخله مقعد

برده استعمال فرمایند و اگر سپیده بیضه را بروغن گل آمیخته در دهان قلمی یا اسرب پیاله کرده بر ورم نهند نفع تمام دارد و آنجا که درد شدید بود قدری افیون

بیفزایند تا درد را زود بنشانند و جهت تعدیل مزاج شربتهای سرد که در آن تخم ریحان و اسپغول بود در نقوع عناب و آلوبالو نوشند و از اغذیه آنچه مناسب باشد

خورند و بیاشامند که قی بغایت سودمند و هرگاه ماده برداشته شد و تنقیه نیز شود و روی بتحلیل آرد واجب است که آنرا بروغن بنفشه گلگون و اطفا نضج نمایند اگر

اگر زرد و تشنگی نشد و ماده غالب شود و ناسور گردد و بدانکه حرارت ساکن شود و ماده درد باقی بود و مقعد بیرون آمده باشد این ضماد سود دهد برگ چقندر را نرم کوبند

با روغن پخته بر آن طلا کنند و بکار برند **صفت** ضمادی که ورم سخت را سفید کند اکلیل الملک خطمی سپید عدس مقشر برگ عنب الثعلب بنفشه از هر یک جزء بر

گیرند و بروغن گل و بنفشه بپرورده تخم مرغ و آب کاسنی و آب حی العالم سرشته استعمال نمایند **صفت** طلائی که ورم نرم را سود دهد عدس

گل سرخ برابر بگیرند و کوفته بپخته با آب عنب الثعلب و روغن گل طلا نمایند و اگر نان سپیده را با آب بجوشانند و با زرده تخم مرغ در روغن گل ضماد نمایند

سود دهد **قسم دوم** در ورم سرد مقعد و اگر این بلغمی بود دستی ورم و فقدان آثار گرمی شاهد است **علاج** قی فرمایند و باشد که بفصد حاجت آید و مرهم

مطلق استعمال نمایند هرگاه پخته باشد و آنجا که ورم صلب بود جهت تلیین و تحلیل او پیه بط و مرغ در زرده تخم مرغ در روغن گل رزفت

طلا نمایند و اگر ورم دیر مانده باشد مقل اضافه فرمایند و در طبیخ ادویه محلله نشستن و مرهم داخلیون با روغن گل و مرهم باسلیقون با زرده تخم مرغ فایده دارد

فصل اندر **شقاق مقعد** و این خستگی است که در سر مقعد افتد همچون شقاقی که در دست و پا عارض شود و وی انواع است یکی آنکه حرارت و یبوست

مقعد پدید آید و شقاق آرد و این بیشتر افتد و علامات او غلبه حرارت و یبوست است **علاج** مرهم اسفیداج طلا کنند و این قیروطی سود دارد بگیرند روغن گل

اسفیداج و مرداسنگ و دو قلیمیای نقره زنجار ... کثیرا و لعاب خطمی و اسپغول ... سپید مرهم سازند چنانکه متعارف است

و شوربای چرب دهند و اگر موجب این حرارت ماده صفرا یا خون سوخته باشد سوزش و گرمی مقعد و دیگر آثار آنها گواهی دهد **علاج** جهت تنقیه مطبوخ

هلیله و مطبوخ خیارشنبر و شهد و شربت بنفشه و نیلوفر و گلاب با تخم اسپغول و قند و شیره خرفه سود دارد و استعمال مراهم مذکوره مفید است دوم آنکه ورم گرم مقعد

سبب شقاق شود علامت او وجود ورم و یبوست با او ... **علاج** تدبیر الورم المقعد مذکور شد بحسب او بکار برند و بدانند که فصد باسلیق و صافن

و مابض و حجامت قطن درینجا نفع تمام دارد سوم آنکه ثفل غلیظ خشک هنگام برآمدن احداث شقاق نماید چهارم آنکه بواسیر باعث شقاق شود

و علامت هر یک ظاهر است از تقدم وجود سبب پنجم آنکه امتلاء رگهای مقعد از خون و کثرت شکم رنتن باعث شقاق گردد و علامت امتلای رگهای سیلان

خون است از شقاق با فراط **علاج** نخستین قطع سبب کنند چنانچه بارها ذکر یافته و بعده جهت ازاله تشقق مرهم سازند از روغن گل و اسفیداج

و زفت رومی و بعده مغز ساق گاو مالند و آنجا که خون از شقاق جاری باشد و فصد کرده باشند و بقبض خون حاجت باشد اقراص قابضه دهند و در طبیخ

عفص و آس گلنار و پوست انار و گل سرخ و جوز السرو و ثمرة الطرفا بنشانند و بعده سوخته و قشار کندر و غبار الرحی و مر هر یک مساوی بر شقاق بپاشند

فایده صاحب شقاق را احتراز از آب شدید البرد و چیزهای قوی الحموضت و العفوصت لازم است که ... تسکین فرمایند و لهذا گفته اند که مریض مذکور هر صباح شربت بنفشه

با لعاب بهدانه بنوشد و از اغذیه هرچه ملین بود تناول کند **فصل** اندر **استرخاء شرج** و انرا استرخاء المقعد نیز گویند و شرج بفتحتین شین معجمه و راء مهمله و جیم نام عصبی

ما بین خصیه و حلقه مقعد واقع است و علامت استرخا او برآمدن ثقل دست بی اراده و این مرض بحسب اسباب بر چند گونه است یکی آنکه

عصبی که بر عضله معطوف و ممسک مقعد فرو آمده است متشنج و متمدد شود بنوع ضربه یا سقطه و بدان سبب عضله مذکوره ایذا یابد و شرج مسترخی گردد

۲۵۶

سعد و قرفه و خولنجان و دارچینی پنج و کبر باد از هر یک مثقالی زعفران دو درم بعسل بسرشند بشراب کهنه یا مثلث یا آب ... هر روز خوردن نفع دارد و گویند
که در اورام بلغمی گرم باشد مفید است قسم سوم آنکه ورم یا جراحت یا رطوبت یا جمود الدم یا قرح یا جرب مثانه ... مثانه و جز آن که در عسر البول گفته شد حبس
تقطیر گردد و علامات و علاج او از عسر البول جویند فصل اندر سلس البول و وی آنست که بول بغیر اراده بیرون آید و آن بر چند قسم است قسم اول آنکه مثانه یا عضله
مسترخی شود و سبب آن افراط برودت و رطوبت و علامت آن سپیدی بول است و عدم حرقت و جمله علامات سوء مزاج بارد و سپید بودن و این قسم در اکثر پیران بیشتر
عارض شود علاج دهند گرم قابض چون کندر و سعد و خولنجان و مانند آن هر چه مسخن مثانه و مجفف رطوبات فضلی بود با چیزهای بارد قابض مجفف چون بلوط
و حب الآس و گلنار و مانند آن مرکب ساخته بدهند و مشک و جند بیدستر بر دهنهای گرم یار کرده بر مثانه بمالند و بهترین چیزها خوردن اطریفل صغیر و کبیر است خاصه
اگر اذخر با اطریفل را بر دهن گاو چرب سازند و بریان نمایند و شاه بلوط و مصطکی و سعد و هلیله سیاه با قند سفوف ساخته خوردن نفع دارد و گوشت
روباه بریان نموده این علت را ... فائده مند گفته اند قسم دوم آنکه فقرات که در برابر مثانه است زوال گیرد بخارج یا داخل بوقوع
یا سقطه و باید دانست که آنچه در وی زوال فقار بسوی خارج بود از دو حال بیرون نباشد یکی آنکه بانقطاع رباطهای مثانه انجامد و علامت او فرو
شدن فقار است و علاجش ممتنع زیرا که رباط گسسته مرتبط نمی گردد دوم آنکه رباطها بر حال باشد و گسسته نشود اما بسبب مد در رباطها که لازمه زوال
فقار است متاذی گردد و عضله که حاصر مثانه است علاج او رد فقار است و گاه باشد که زوال فقار موجب اسر البول گردد و آنچه در وی زوال فقار
بداخل بود علاج او جذب فقار است بمص محاجم یا بتضمید زفت قسم سوم آنکه سوء مزاج گرم مفرط بمثانه عارض شود و علامت او حرارت مزاج است و
قاروره رنگین بودن و بچیزهای گرم ضرر یافتن علاج از طباشیر و گلنار و گل ارمنی و خرفه و تخم کاهو اقراص سازند و بدهند و آنچه در ذیابیطس گرم
ذکر یافته و هر چه بارد و قابض باشد بکار برند قسم چهارم آنکه در اعضای مجاور مثانه چون رحم و ناف ورم عظیم پدید آید و بدان سبب مثانه منضغط گردد یا
امعا از ثقل بسیار جمع شود و مثانه را تنگ کند و از همین قبیل است که زنان را هنگام حمل ثقل پدید آید علاج بزوال سبب جمع نمایند قسم پنجم آنکه استعمال
مدرات چون شراب و خربزه و جز آن باعث سلس البول شود علاج ترک سبب کنند و بعده اگر باقی باشد بچیزهای موافقه تعدیل نمایند قسم ششم آنکه خلع المثانه سبب
اقامت شود و آن بفصل مستقل ذکر یافته فصل اندر بول کردن در فراش و این علت کودکان را بسیار افتد علاج آنچه در سلس البول که بسبب برودت مثانه
و ... عضله بود گفته استعمال نمایند و بدانند که مرض مذکور بسیار با کودکانه بپذیرد و چون کودک ببلوغ رسد خود بخود زوال گیرد و نیکوترین حیل آنست که از خواب بیدار ساز
بول کنانند و شبانگاه طعام و آب ندهند و از چیزهای سرد و تر باز دارند و روغن و بان که در وی قدری فرفیون آمیخته باشند بر عانه مالند و گلقند عسلی بخورانند و
خشک و ملطفه ... و این دوا سود دارد زیره کند حب الآس از هر یک پنج مثقال با چهل مثقال عسل بسرشند شربتی دو درم فصل اندر بول الدم این بر سه قسم است
قسم اول آنکه رگی از گرده کشاده شود یا شگافته گردد و علامت این قسم آنست که خون صاف برآید بغیر درد و ورم و هیچ نباشد پس اگر کشاده شدن
رگها سبب بود خون اندک اندک برآید و اگر رگ شگافته خون کثیر المقدار یکبار بیرون آید و رسیدن ضرب بر گرده و تناول اطعمه و ادویه تیز در وی هم سبب آن گردد
دهد و باید دانست که بول الدم که بسبب انفتاح یا انشقاق رگ گرده افتد گاه باشد که بادوار معین آید همچون خون بواسیر در هنگام احتباس حیض امتلاء عروق
گرده رجوع بجانب قطن محسوس شود نیز از آنکه خون روان گردد وجع کم شود تا که بعض رگها ممتلی شود علاج فصد باسلیق و صافن کنند و قرص کهربا و قرص نفث الدم
قرص بول الدم دهند و شربت عناب با تخم خشک و شربت خشخاش در لواح و کاکنج سود دارد و حجامت کردن بر سفره و عانه مفید گفته اند و آنجا که قدح خون سبب باشد
آب سویق بر مثانه ریزند و گل ارمنی و اقاقیا و صندل و گل سرخ و حی العالم ضماد نمایند و هر چه در ذیابیطس گرم ذکر یافته استعمال فرمایند و بدانند که تناول اطعمه حریفه و شیرین
ترش و استحمام و حرکات عنیفه و سواری اسب و غیره و دشتی مریخ در بول الدم ضرر تمام دارد صفت قرص بول الدم مغز تخم خیار چهار درم نشاسته کتیرا

[illegible] مانند آن تناول کنند و از آنچه [illegible] [illegible] و از ترکیبات [illegible]

[illegible] طعام [illegible] [illegible] و اگر [illegible] معجون لبوب که منی افزاید معجون گرم که تحریک شهوت نماید

[illegible] [illegible] کبابها [illegible] نخود و آب باد سبز گرم و عصافیر و کبوتر بچه و چلغوزه [illegible] و مانند آن

صفت معجون لبوب مغز بادام [illegible] مغز پسته مغز حب الصنوبر مغز فندق [illegible] [illegible] مغز حب القلقل تخم

[illegible] [illegible] تخم جرجیر تخم [illegible] تخم پیاز تخم شلغم تخم [illegible] زنجبیل دارفلفل کبابه قرنفل دارچینی شقاقل تخم هلیون خولنجان از

هر یک مساوی بگیرند و سه چندان عسل [illegible] صفت معجون گرم زنجبیل شقاقل خولنجان تخم گزر تخم جرجیر تخم هلیون هر یک مساوی بگیرند و

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آب پیاز سپید در آن اندازند و بجوشانند تا آب [illegible] شود و [illegible] در عسل [illegible] [illegible] و تریاق کبیر و معجون [illegible] و [illegible]

و عسل [illegible] و [illegible] در تقویت باه و سود مند است [illegible] [illegible] ذکر نماند [illegible] [illegible] [illegible] کار [illegible] [illegible]

با زرده بیضه نیم برشت [illegible] خوردن نبات [illegible] [illegible] حرارت سبب بود [illegible] حرارت آلات منی [illegible] [illegible] نمایند [illegible] [illegible]

آن [illegible] [illegible] گرم [illegible] [illegible] روغن بنفشه یا بادام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و مانند آن اغذیه [illegible] اگر [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] مانند آن بکار برند [illegible] [illegible] [illegible] گوشت مرغ و عصافیر و دراج و مانند آن است [illegible]

[illegible] [illegible] گوشت عصافیر [illegible] [illegible] شیر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] تمام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] نفع دارد [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] عسل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] و اگر ترکیب اسباب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] نمایند بسیار

باشد [illegible] [illegible] [illegible] نوع سوم آنکه منی ساکن شود و حرکت نکند [illegible] [illegible] [illegible] شهوت [illegible] [illegible] بالضرورت

در باه [illegible] و این نوع بیشتر کسانی را عارض شود که افیون [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] کثیر المقدار [illegible]

آن [illegible] [illegible] [illegible] تمام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] علاج [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] استعمال نمایند [illegible]

[illegible] معجون [illegible] تناول کنند [illegible] زنجبیل بجوشانند و در طبیخ او شیر تازه و روغن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] فلفل دارفلفل زنجبیل [illegible] دارچینی خولنجان از هر یک [illegible] [illegible] بهمنین [illegible] لسان العصافیر [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] عسل [illegible] معجون سازند نوع چهارم آنکه جماع متروک شود زمانی طویل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] جماع [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] علاج [illegible] [illegible] و باعث شهوت بود [illegible]

چنانچه استماع سرود زنان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] جماع و صفت [illegible] [illegible]

اغذیه مانند زرده تخم مرغ و گوشت حیوان [illegible] [illegible] [illegible] و مانند آن و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] نوع پنجم آنکه در نفس [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] زنجبیل [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] شهوت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] آلات رغبت [illegible] طبیعت بر جماع [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] جماع [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

اگر از اول رطوبی بود و دیگر اعراض واقع باشد و انتشار قوت بپرد و کاهیده باشد که مدم حرارت مانع تولد نفخ باشد و این بسیار بود و نشان او آنست که هنگام گرسنگی

و تطویه و بعد طعام غلیظ سخت شود و استعمال غذیهاء و ادویه گرم موجب انتشار قوت گردد علاج انجا از فقدان رطوبت بود جهت ترطیب استحمام آب شیرین و مانند آن بکار برند و از

چون باقلا و نخود و شیر تازه و مانند آن در صحبت تناول نماید و از ادویه باید چیزهای گرم بود اختیار نمایند و شدید الحرارت زنهار نخورند که حرارت مفرط خشکی می آرد و سبب

سستی شود تولد نفخ نیست انچه از عدم حرارت باشد جهت تحقیق معاجین گرم و ادهان و حرزان هر چه مناسب او بود استعمال نمایند نوع چهارم آنکه عارض شود با عصاب حسی از فالج

بواسطه القضیب فصل ثانی در اعصاب گرده یا بواسطه ستادن در آب سرد و ماندن طویل یا نشستن بر برف و مانند آن و ظاهر که چون سببی از اسباب مزاج اعضا فاسد و تعقد

حرکه و منه منفعل نگردد و آن عضو و علامت او غراغر آن عضو و تحقیق سستی است و سهولت خشوع او و تغیر انتشار و آنکه آلت ضعیف الحس الحرکت بود در روز بروز لاغر و باریک شود و در استسقا آب سرد منقلص

نشده و نگرد دیا کمتر گردد سبب بطلان و نقصان حس باشند که مرض مذکور اگر قوی تر باشد و مزمن شده و در آلت بسیار لاغر شده باشد توقع علاج نباشد و این سخن گویند و جماعت

می خوانند اما اگر حدیث بود و سبب قوی نباشد و برسیدن آب سرد آلت منقبض و مجتمع تواند شد و بنایت باریک نباشد و امید علاج انچه در فالج گفته شد عمل آرند و

بدانند که در مرض مقعده و مولاة سوء تاسیس اثر تمام دارد فصل در مغظمات قضیب و در بیان تدبیر و کیفیت اوقات جماع و بیان بدایک مضرتی که

از کثرت جماع حاصل شود و این فصل را بسه قسم بیان کنیم قسم اول در انچه قضیب را بزرگ کند و باید دانست که بزرگی آن در طول نمی شود الا در سن جوانی در

ایام نمو و چون نمو در گذرد بزرگی قضیب صورت نه بندد مگر در عرض و عمق و اسباب بزرگی انواع است یکی آنکه آلات را چند بار بجرقه خشن چندان بمالند

سرخ شود و بعد از آن روغنهای مناسبه خاصه روغن مورچه طلا نمایند تا غذا سالمات کنند و نگذارد که آن خون منجذب تحلیل یابد و عقب آن زفت طلا نمایند تا خون

منعقد گردد و باید که این عمل مکرر کنند تا عظم تمام آورد دیگر آنکه قضیب را بآب گرم بشویند و بروغن بلسان مکرر چرب کنند دیگر آنکه بروغن زنبق اندود

مالش دهند بزرگی آرد دیگر آنکه آب کرفس مکرر بشویند دیگر آنکه بروغن گوسپند مکرر چرب کنند دیگر آنکه خراطین با علق خشک در روغن سوسن بپزند

و بمالند و شیخ الرئیس در استعمال علق یعنی زلو می گوید که زلو را در مرتبان کنند که آب وی خشک نشده باشد اندازند تا گندیده باشد بیرون آرند پس را آورند

و بسایند و طلا نمایند و اطبا گفته اند هر عضوی را که بخواهند فربه کنند نخستین آنرا مالش دهند و آب گرم بر آن ریزند بتدریج آنرا بزنند پس زفت بر وی

طلا سازند و هرگاه انتفاخ در وی بدید آید این تدبیر باز مانند تا آنچه منجذب شده باشد بتحلیل نرود و قال جالینوس علاج نجاشی فلانا ناقص الالة

بهذا العلاج فنفعه منفعت آلته و سمنت فی زمان یسیر صفت روغن مورچه مورچه دراز هفت عدد بگیرند و بار روغن زنبق در شیشه اندازند و سر او محکم کنند و

سرگین گوسپند بگیرند و یکشب دفن نمایند و بپالایند و بر او زن احلیل بمالند عظم آورد و قوت مباشرت بیفزاید و دیگر تراکیب درین باب بسیار است اما از همه همین قدر

که مختصر از کل است پسندیدیم قسم دوم در تدبیر کیفیت جماع و اوقات آن و این قسم مشتمل است بر چند فواید فایده بهترین اوقات برای جماع آنست که طعام

از معده گذشته باشد و هضم اول و ثانی شده باشد و از آنکه هضم هر شخصی و هضم هر غذای یکسان نیست آنرا وقتی معین نتوان کرد و لیکن بتقریب گفته می آید که معتدل الهضم را

باید که بعد از غذا تا هفت ساعت نگذرد و جماع نکند مثلا اگر عادت طعام خوردن وقت نماز پیشین باشد بعد از نماز عشا استعمال باین کار اولی تر بود و بوعلی

گوید که التفات نباید کرد بر قول گروهی که وقت جماع بعد تمامی هضمها قرار داده اند زیرا که این وقت جوع باشد و بعضی محققان ذی تجربه بر آنند که نیکوترین وقت آنست

که طعام در معده هضم شده باشد اما تمامه از معده نگذشته باشد زیرا که جماع بر خلو معده بنایت مضر است و علامت و سزاوار آنست که بسباط مباشرت اوقاتی گاه

منبسط گردانند که شهوت صادق بود و داعیه منی ممتلی و قوتهای تن قوی و سالم و آلت انتشار پذیرفته بی حدوث باعثی مثل خیال جماع و رویت و ملاعبت

و لمس امثال اینها و باید که درین کار وقتی شروع کنند که هوا معتدل بود فایده بهترین اشکال در جماع آنست که زن بر بستر بر پشت باز خفته باشد و

مرد بالای او بود و سر زن بر داشته چندانکه تواند و سر او بر بالش نهاده باشد تا هم نطفه بجایگاه خود رسد و لذت هم بیشتر بود و بدین عمل اگر چه قضیب کوتاه باشد

۲۷۶

باب در بیان آنکه بزبان محصّله صفت رحم [illegible] رحم عضویست مؤلف از لیفهای عصبی بشکل مثانه گوی گرد و سپید و [illegible] جهت آنست

که در وی تعلق جنین بود و مثالکه لازم بعلم جنین است [illegible] و درون او [illegible] است و در طبقه اندرونی رگهای بسیارست و دهانها دارد و مشابه بمحل بچه و جهت آنست که جنین در این

در تجویف دارد گویا دو کیسه است اما گردن واحدست [illegible] در مردم اما رحم دیگر حیوانات را تجاویف رحم بعدد بستانها باشد و بیشتر بچه

بیان بعدد آرند چون سگ و گربه و غیر آن و درین طبقه اندرونی از لیفهای جاذبه و ماسکه و دافعه یافته است اما طبقه بیرونی بمنزله غلاف است طبقه اندرونی را [illegible]

و این را یک جوفست پس موضع رحم زیر مثانه و بالای روده راستست و درازی وی نزدیک بنافست تا منفذ فرج و درازی این منفذ از شش انگشت کم نبود [illegible] و از

یازده انگشت زیاده نباشد و کوتاهی و درازی آن باندازه آلت مرد باشد و بسبب کثرت جماع نیز دراز شود و عمیق گردد و فایده عمق رحم یعنی گردن و همچون عضله [illegible]

تو بر تو بهم نهاده تا در از و اندر شدن رحم بجذب منی شوق دارد و از آنست که در وقت جماعست مائل میشود بجانب فرج و رحم [illegible] بشکل خایه و قضیبیست که اندرون منقلب

گشته است گردن او همچو قضیب است و بن او مثال کیس خایه و خایه مادینه همچون خایه نرینه است لیکن خصیه مرد بزرگتر و گردتر است و اندکی میل بدرازی دارد و هر دو در

یک کیسه است اما زن کوچک است و گرد و پهنا میل دارد و هر دو در باطن فرج از طرفین موضع است خارج از رحم و هر خصیه غشای جداست و از یکدیگر [illegible] فصل دارند

و همچنان که در مردان میان خصیه و قضیب منفذیست بر شکل موری دراز و آنرا اوعیه منی گویند زنان را نیز همچنانست لیکن این مجاری از خصیه بالا بر آمده است و بگرد

مثانه میل کرده و در وسط خم گرفته بمجری قضیب فرود آمده است و اندر زنان این اوعیه از خایه بسوی تهیگاه میل کرده است تا منی از وی برحم آید و نفع دیگر خایه [illegible]

راست که در وقت جماع سخت شوند و گردن رحم را ثابت دارند تا نطفه مرد در وی زودتر شود و فایده رحم زنان نارسیده و دوشیزه کوچکتر باشد و تا رسیده نشود [illegible]

او تمام نگردد و پس از زائیدن وسیعتر شود و رحم در حالت علوق منضم میباشد و در حالت ولادت فراخ میگردد و فضله طمثی در هنگام حمل غذای جنین میشود

و در اوقات رضاع مستحیل بشیر میگردد و فایده غشای تنگ که میان فرج تنیده شده از رگهای سخت دوشیزگی عبارت از وست و از ازاله بکارت [illegible]

خرق و دریدن آنست و فایده عصبی که از دماغ برحم آمیخته است و بوساطت او رحم مشارکت دارد بدماغ اما مشارکت قوی [illegible] زیرا که عصب [illegible]

نیست فصل در عقر یعنی بچه نا شدن و این بر دو قسم است یکی آنکه از جانب زن بود دوم آنکه از جانب مرد باشد قسم اول در عقر که از جانب زن بود و این

انواع است نوع اول آنکه سوء مزاج سرد در رحم افتد و منی و خون را سرد و خشک سازد و علامت او آنست که خون حیض دیر آید و کم آید و سفید و رقیق بود و

چون آید اگرچه اندک باشد اما زمان طویل منقطع گردد زیرا که خون بلغمی بود و دفع نشود و این کس را موی در عانه کم باشد و آنجا که مزاج سرد در تمام بدن عام بود سفیدی

لون و سردی لمس [illegible] از لوازم برودت پیدا علاج اگر سوء مزاج ساده بود تبدیل کنند بمسخنات و اگر با ماده بلغم بود [illegible] سازند آنرا با یارج [illegible] تبدیل

کوشند و آنچه بدین کار مشهورست [illegible] دواء المسک و مانند آن خوردن [illegible] زعفران و سنبل و اکلیل الملک [illegible]

[illegible] درین جمله بهم آمیخته و صوف را بدان آلوده فرزجه سازند بعد از پاک شدن از حیض [illegible] تبخیر کردن و طریق تبخیر آنست که ادویه را

در ظرفی نهند و آتش بران اندازند و بتوسط قمعی دود را بهم سازند و باشد که تغار را در زیر سوراخ کنند و این ادویه در پوشند و زن محل بچه [illegible] مقابل سوراخ دارد

بر تغار بنشیند تا دود اندر شود و [illegible] البطیخ حنظل [illegible] نفع تمام دارد و کذا محجمه و آتش بر رحم گذاشتن و بهترین غذا [illegible] و مطبخه گوشت کبوتر [illegible] آنست که درد

توابل گرم [illegible] نوع دوم آنکه سوء مزاج گرم در رحم افتد و منی را بسوزد و فاسد سازد و علامت

او حرارت و غلظت [illegible] خون حیض است و موی در عانه بسیار بود و پس اگر حرارت در تمام بدن بود لاغری و زردی رنگ پیدا باشد علاج جهت تبرید

شربت بنفشه و نیلوفر و خشخاش و سیب و صندل [illegible] و گوشت مرغ بچه [illegible] غذا سازند [illegible]

ماکیان بروغن بنفشه آمیخته فرزجه کنند و آنجا که صفرا نیز غالب باشد تنقیه او کوشند بچیزهای مناسب نوع سوم آنکه سوء مزاج خشک در رحم افتد

در امتحان آنکه عقم از مرد است یا از زن منی هر دو را جدا جدا در آب اندازند هر کدام که بر آب ایستد و فرو نشیند عقم از او باشد دیگر بول هر یکی را بر بیخ درخت کاهو یا کدو ریزند
جدا جدا این بول که آن درخت را خشک کند عقم از او باشد دیگر از گندم و جو و باقلا هفت هفت دانه بگیرند و در آوند سفالین اندازند و هر روز باید تا بران بول میکرده باشند
و از آن هر یک از زن و مرد جدا باشد پس جدا جدا در آوند هر کدام که نروید عقم از او باشد و این امتحان مخصوص باین است که رحم خاصیت عدم تولید القاء [illegible] باشد
در اصل آفرینش نه امتحان دیگر بیان ادویه که بالخاصیت یاری دهد بر قبول حمل نشادر علاج یعنی برادۀ دندان فیل مقدار یک مثقال
خوردن نفع دارد دیگر بول فیل وقت جماع یا پیش از آن نوشیدن عجیب الاثر است دیگر بزر الانجدان که بزر سیالیوس گویند خوردن او مجرب است دیگر برداشتن
پشم یا پیه [illegible] یا پنبه آلوده [illegible] بعد از طهر نفع دارد دیگر زرهم که از مسک و سنبل و خصیة الثعلب و روغن بلسان و روغن بان و روغن سوسن سازند در این باب
دیگر فادزهر حیوانی با [illegible] خوردن معین بر حبل [illegible] فصل اندر علامات حمل و فرق میان نر و ماده و تدبیر حبالی و کثرت اسقاط و عسر ولادت و احتباس مشیمه
و جنین میت و نفاس و تدبیر تسکین وجع که در رحم پدید آید بعد از ولادت و حیله ساقط کردن و آنکه حبل نماند و نهاده هر یک بقسم جدا گفته آید قسم اول در علامات
حبل و فرق نر و ماده اما علامت حبل آنست که فرج تنگ و خشک شود و دهن رحم هم پیوندد و ما بین فرج و ناف اندکی درد پدید آید و زن از جماع اکراه کند
فاما اگر حبل پسر بود و مجامعت ملایم باشد و دیگر آثار چون آنکه بعد از جماع در طرف شدن حیض و سیاهی و کدورت بیاض چشم و خفقان و میل بچیزهای بد
چون انگشت و گل و جز آن پدید آید و نشان [illegible] آنست که رنگ زن خوب [illegible] و در اکثر اوقات سینه راست کلان تر از چپ باشد و [illegible]
گراید و حرکت جنین در جانب راست محسوس شود و زن خفیف الحرکت و چیزهای لطیف خوردن آرزو کند و گفته اند که هنگام ولادت اگر درد اندکی زن بر خیزد پس [illegible]
شکم آید پسر باشد و اگر درد از ما بین فرج برخیزد دختر باشد و علامات مادینه آنست که رو [illegible] و حرکت [illegible] بود و سینه سیاه شود و سینه چپ کلان تر از راست
باشد و قاروره سپید بود و در اکثر حال و حرکت جنین بیشتر جانب [illegible] بود و شکم آید و زن چیزهای ردیه چون گل و غیره بیشتر خواهد و اشتهای کاذب عارض شود و با امتحان بقراط
حکیم گفته که اگر شک افتد در حبل عسل با آب سرد آمیزند و پنج مثقال وقت خواب بزن دهند اگر مغص و پیچش در ناف افتد حامله باشد و الا فلا دیگر بعضی گفته اند تا روزه دارد
و وقت شام پیش از افطار [illegible] از عود یا [illegible] ظرفی محفوظ که بوی آنرا [illegible] بسوزد و شمع در این [illegible] در فرج در آرند پس اگر بوی آن در بینی خود زن
در یابد حامله باشد و الا نه دیگر دانه سیر حمول سازد پس اگر بوی آن از باطن خود در یابد حامله باشد و در اینجا نیز روزه شرط است دیگر گفته اند
که زرا [illegible] و بعسل آمیزند و بصورت [illegible] بعد ازان بر گیرد وقت صباح بر ناهار و تا میانه روز [illegible] پس اگر در دهن خود هیچ طعم نیابد حامله نباشد اگر
طعم می یابد حامله است پس اگر طعم شیرین یابد پسر باشد و اگر مزه دهان تلخ باشد دختر بود قسم دوم در تدبیر حبالی یعنی زنان باردار هرگاه که حبل صورت
گیرد واجب است که زن خود را از جستن و بار برداشتن و دویدن و صیحه کردن و جز آن و از امتلاء و غضب و غم و از خوردن اشیا که ادرار طمث و درد آرد
باز دارد و بفصد و مسهل نیز از وضع حمل پیش از ماه چهارم و بعد از ماه هفتم و آنجا که باسهال ضرورتی افتد جهت تلیین بخیارشنبر و امثال آن اقتصار کنند
و آنجا که اخراج خون لازم آید بحجامت تسکین آن تواند کرد بهتر باشد و اگر فصد کنند [illegible] اندک اندک و حامله را باید که مشی بکند تا
نماند فضول تحلیل رود و حوامل را جماع مضر خاصه اگر زوج قوی الجماع و طویل الذکر بود که بهر زمان سر ذکر بر رحم رسد ایضاً چیزهای باد انگیز چون لوبیا
و کرنبا و ترمس و نخود و کرفس ضرر دارد و باید که جهت حفظ جنین تا از سقوط محفوظ ماند ادویه قابضه چون مفرحات یاقوتیه و مانند آن و تریاق و شرب
و دواء المسک و درونج و زرنباد میل کرده باشند بحسب حرارت و برودت مزاج و نان پاکیزه و گوشت بزغاله [illegible] و شراب ریحانی
نافع است اما آنجا که رطوبت مزلقه بسیار باشد و هو الاکثر لازم است که از مرقه و اسفیداج و فواکه و استحمام بپرهیزند بالجمله قبض طبع حامله را خوب نیست
زیرا که امتلاء و امساک بجای رحم جنین را مزاحمت می رساند پس اگر طبع حامله قبض بود شربی او عنایت مصروف دارند بچیزهای مناسب جهت دفع

[illegible]

و مسهل و روغن گل بالای رحم ضماد نمایند و منفعت دیگر یسکنات وجع رحم در فصل گذشته مشتمل است بر تدبیر حبالی و حرارت جسم مستقل گفته شد و از آنجا بر گیرند

فصل اندر شقاق رحم و اسباب شقاق او بسیار است و از آنجمله بیشتر افتد و باشد که از کثرت جماع پدید آید و علامت وی آنست که وجع او زیاد شود هنگام جماع و نمایان گشته

به رحم و بر آمدن قدری از خون آلود خاصه اگر شقاق در عنق او باشد و آنجا که شقاق در گردن باشد بلمس و نظر محسوس میشود و اما اگر در جوف او باشد به میل و میل دانست که دهن رحم را بکشایند و آینه

وا نهند و نظر کنند و اگر منظور نشود بعد از انشراح فم او آینه کلان مقابله فرج دارند تا عکس رحم در آینه منعکس شود و محسوس گردد که شقاق در کدام محل است علاج آنچه در

شقاق مقعد اینجا بکار آید و این ادویه گفته می آید برداشتن و طلا کردن مفید است مرهم با سلیقون با اندکی چربی بط و ماکیان روغن بنفشه آمیخته دیگر مغز ساق

گاو با روغن بنفشه در زفت سرشته دیگر روغن سوسن با زفت و علک الانباط مخلوط ساخته و بدانکه علاج شقاق قبل نیز همچنین است فایده گاه باشد

که هنگام ولادت یا ازاله بکارت قبل شقاق پیدا گردد که درد به حجاب نماند و علاج او آنست که از مغز ساق گاو و موم سفید و پیه گرده بز مرهم ساخته در آنجا نهند و طلا

مداومت نمایند و از جماع و حرکت عنیف منع نمایند و نیز گرد سنگ جراحت باریک ساخته درین مرهم آمیزند بهتر باشد فصل اندر حکه و خارش که عارض رحم شود

و سبب او خلط حاد صفراوی است یا مالح بورقی یا اکال سوداوی باشد که منی حدت پذیرد و حکه آرد و استدلال بر نوعیت سبب بر نگ طمث توان کرد بوضع پنبه در فرج

چنانچه در سیلان طمث گفته شد و عدم استفراغ منی زمانی طویل دلیل قوی است بر حدت او دیگر آثار که بر امتلا مخصوص است پوشیده نیست باید دانست که خارش رحم

گاه باشد که بر مثانه غالب شود که قوت ساقط شود خاصه این علت آنست که از جماع سیری حاصل نشود و هر چند بیشتر کنند شهوت او زیاده گردد علاج فصد کنند و حسب

مسهل دهند و در حمام صندل با بیشا و عصاره لحیة التیس و کشنیز سبز و خرفه و کاهو طلا کردن و روغن گل و بنفشه بالیدن سود دارد و این دوا درین باب مجرب است

برگ بید و بیخ پوست انار عدس مقشر کوفته آنرا بمثلث یا شراب یا سرکه آمیز ند بجوشانند و بصوف بردارند و آنرا که حدت منی سبب شد با ادویه سرد مرطب کرده اندکی

داخته باشند و در باب مختصه الرجال در فصل کثرت شهوت ذکر یافته سود دارد و علاج حکه القبل همین سان کنند که گفته شد فصل اندر بواسیر رحم

باید دانست همچنانکه در مقعد فروها ظاهر میشود در عنق رحم نیز پدید می آید از غلط سوداوی و این فروها اگر در ظاهر باشند آسان می نمایند اگر در پنهان

بود غائر مشتبه شود چون دهن رحم بکشایند ظاهر میگردد خاصه اگر آینه مقابل دارند پس اگر هنگام هیجان و امتلا از احتباس خون بود فروهای ممتلی و سرخ و با الم باشند

بر طریق شبیه به دردی که مائل باشد بسیاهی سائل باشد و فروها زرد و باریک و بی الم بوند علاج جهت تنقیه سودا گرند و مطبوخ افتیمون دهند و برای اصلاح خون

اغذیه مرطبه چون گوشت بره و بز غاله و مانند آن خوردن فرمایند و بواسطه تحلیل و تخفیف روغن نرگس و سوسن بمالند و این مرهم استعمال نمایند اقلیمیا زر دو به آرد

از هر یک سه درم موم سفید پنج درم روغن خسته زرد آلو یا شفتالو هشت درم مرهم سازند چنانچه رسم است و دیگر تدابیر همانست که در بواسیر المقعد گفته شده و آنجا که ببرد

ند بید قطع نمایند آنرا با آهن یا ابریشم بشرطی که فروها ظاهر بود و عریض نباشد و اگر غائر بود و یا عریض باشد دست از قطع باز دارند و بخیرات سوده عفص آن

نباشد بکار برند طریق قطع با آهن آنست که فروها را بآلتی که مخصوص بدین کار است بگیرند و ببرند و بعد از مقراض بیخ وی قطع نمایند تا بیخ نماند و عقب آن گل ارمنی و کهربا و شاخ

گاو کوهی و کاغذ سوخته بر وی پاشند و طریق قطع با ابریشم چنانست که بیخ باسور را با ابریشم تافته محکم ببندند و رها کنند و بعد از آن خرقه را بر روغن بادام آلوده بر وی گذارند و

لعاب تخم کتان و روغن بادام و زعفران ضماد فرمایند تا آنکه ساقط شود و بواسیر المقعد را نیز بدین طریق توان برید فصل اندر بثور رحم و آن از خون ردی یا از صفرا

که مخلوط بخون بود پدید آید و این بیشتر در فم رحم افتد علامت او آنست که میل انگشت محسوس شود و چون قبل را بکشایند و فم رحم را ملاحظه نمایند منظور گردد و با

که خارش کند علاج فصد باسلیق کنند و جهت تسکین صفرا شربت نارنج و سکنجبین و شیره خرفه و کشنیز و جو دهند و غذا آش غوره و سماق و

مانند آن فرمایند پس اگر بثور ظاهر بود مرهم اسفیداج یا مرهمی که از گل سرخ و طین قیمولیا و خبث الفضه و مردار سنگ و سپیده ارزیز و

موم سپید و روغن گل ساخته باشند بر بثورها طلا نمایند تا که ماده خشک شود و لذع ساکن گردد و اگر بثور ظاهر نبود همین ادویه مذکوره را

باب لسان الحمل در روغن گل و شیره آن حقنه کنند در رحم فصل اندر سائل الرحم و سائل اغلب مشاع او سقبر و علاج تنقیه بدن نمایند بطبیخ افتیمون یا
حب ایارج و از اغذیه که مولد خلط غلیظ بود احتراز فرمایند و روغن سوسن و روغن دانه خشخاش دائم بمالند و بطبیخ بابونه و اکلیل الملک حابیه تخم کتان نشانند و باید که در غذا یذکره
بیمین طبیخ اندیست سکر ده باشند بعد الفراغ بول بگو و وقت که خواهند فصل اندر ناصور رحم و اطلاق ناصور وقتی کنند که بر قرحه مدتی گذشته باشد و قال شارح الاسباب
و اطلاقات الناصور لا یطلق علی القرحة الا اذا اتحد جذر و مضت علیها مدة من وقت الانفجار و اقلها اربعون یوما و علامت وی آنست که پیوسته زرد آب
سائل بود و درد لازم باشد علاج ادویه منقیه و مجففه که در حق قروح رحم گفته شد استعمال نمایند اما آنچه قوی تر بود برگزینند و زنهار دستکاری بآن نمایند که درد و خوف
گزاز و اختلاط عقل و غشی ست و اگر بدن ممتلی بود از فضول فصد و مسهل بحسب حاجت بکار برند تا بتخفیف یاری دهد فصل اندر سیلان الرحم و وی آنست که
رطوبت سپید از رحم برآید بسبب ضعف غاذیه او و فضول که از رحم آید یا بلغمی بود یا صفراوی یا سوداوی یا دموی یعنی دم غالب باشد زیرا که اگر خون خالص برآید آنرا استحاضه گویند نه سیلان رحم
و علامت غلبه هر خلط ظاهر ست از رنگ او و جز آن و در استخراج این استدلال آنست که زن خرقه بردارد و بعد از خشک شدن خرقه بلون خرقه نظر کنند و صاحب سیلان رحم سقوط
الشهوة و متغیر اللون و متهیج الوجه والعین باشد علاج نخست تنقیه بدن کنند بفصد یا مسهل وفق بحسب سبب و بعده جهت تنقیه رحم ایرسا و از حرمل السودانی فراسیون و بخور
سیاه در آب بجوشانند و ایارج فیقرا بیا را کرده رحم را حقنه کنند بشرطی که حرارت نبود و اگر با حرارت بود این دوا زنهار بکار نبرند و برای تنقیه رحم شیره تخمهای ریحون
و مرهم بدان حقنه کنند و پس از آنکه رحم و بدن پاک شود جهت تقویت او فرزجه قابضه و حقنه قابضه استعمال فرمایند از آنچه در افراط طمث مذکور شد فصل اندر
سیلان منی از رحم و اسباب علاج او همانست که در سیلان منی مردان گفته شد و فرق در منی و رطوبات آنست که منی سپید رنگ غلیظ القوام بی عفونت
باشد بخلاف رطوبات فضلیه تنقیه غذائیه و انبه و عاقرقرحا در زنان را نیز افتد و تدبیر همانست که در حق مردان گفته شد فصل اندر احتباس طمث و وی اقسام است
قسم اول آنکه خون بدن کم شود و علامت او نحافت بدن ست و ضعف و زردی رنگ و تقدم جوع مفرط و تعب و تقدم امراض محلله و استفراغات خصوصا
استفراغ خون علاج جهت تقویت بدن و تولید خون غذای مقوی چون تخم مرغ نیم بخت و شوربای مرغ فربه و گوشت او و گوشت گوسفند جوان و شیر شیرین
بیشتر خورند و خواب و راحت ورزند و استحمام مرطب فرمایند قسم دوم آنکه خون غلیظ شود بسبب برودت یا امتلای اخلاط غلیظه و علامت او سپیدی و سستی بدن
ست و کبودی رگها و بسیاری بول و بلغمیت براز جهت نقصان هضم معده و خواب گران بودن و خون رقیق برآمدن اگر برآید علاج جهت تنقیه اخلاط غلیظه
ادویه ملطفه دهند مثل ایاره و جز آن و بعده برای ترقیق خون و سهولت جریان او تخم کرفس و انیسون و پودینه و بادیان و مشکطرامشیع و مانند آن خورانند و مطبوخ ساخته
یا در عسل یا در قند معجون نموده و مطبوخ شبت و مرزنگوش و پودینه و سداب و بابونه و اکلیل و صعتر آبزن فرمایند و سنبل و دارچینی و سلیخه و حب بلسان و
عود بلسان و جوزبوا و قاقله صغار و حضض و غیر آن هرچه ذی عطریت و تفتیح و تقطیع و تلطیف و تسخین بود بکمید نمایند و ایضا افاده مذکور بر مجمر بسوزند و دود
آن بر رحم رسانند و بعد حصول ترقیق در خون فصد صافن و مابض و حجامت ساقین نفع تمام دارد دو روز پیش از نوبت حیض بکار برند لیلا یتمیل الیه النوعان
من الاستفراغ فیحدث الضعف و فتور القوة و این فصد و حجامت در حق کسی که فربه و لحمانی بود و نحافت سود دارد و اگر طبیب لایق داند قبل از ترقیق خون نیز
استعمال نماید قسم سوم آنکه دهن رگهای رحم بند شود و بدان سبب حیض نیاید و این بر چند گونه است یکی حرارت مجفف مقبض که بر رحم افتد و التهاب و جفاف رحم باشد
او ست علاج شیر خشت و سماق و نبات و مغز کدو و خبازی و بادیان کوفته فرزجه سازند و بعسل و زرده تخم مرغ چند روز بردارند و شیره خرفه مفید دارد و دیگر تدابیر
ازاله حرارت رحم از عقر بفرمایند دوم برودتی که در رحم افتد علامت او سپیدی لون و تفاوت نبض و سردی رگها و جز آن که گواه آن باشد و سوء مزاج اگرچه در رحم افتد اما آثار آن
مزاج در تمام بدن ظاهر می شود بهر آنکه رحم عضوی شریف ست مزاج وی بجمیع بدن سرایت میکند علاج جهت تسخین او دیگر ما سلف استعمال نمایند و در تفصیل
مذکور ست و قرص مرو در تسخین رحم نظیر ندارد و صفت آن مر سه درم ترمس پنج درم برگ سداب پودینه مشکطرامشیع قوه الصبغ حلتیت سکبینج جاوشیر

از مهرکی دوم آنچه اگر داخلیست بگدازند و هرچه خارجیست بکاوند و از قراض بیرون زنند و اقتدار حاجت طلیع آهنی هم شده سوم آنکه جهت کشتن کار بعض زنان رحم شود و خشکی آن بیار رحم و بزال آن

و ترک دلیل است علاج مرطبات استعمال نمایند چنانچه در عقر گفته شد قسم چهارم آنکه ورم رحم موجب احتباس شود و علاج آن در فصل اورام گفته آید قسم پنجم آنکه ترنج رحم

شود و دهان رگهای آن را مسدود سازد علاج اگرچه ازاله این علت ممکن نیست لیکن جهت آنکه مفرت احتباس صاحب را ایمن مانند فصد میکنند و جهت اخراج و تحلیل

فضول طمثیه مداومت منقیات و مدرات لازم دارند قسم ششم آنکه رتق مانع طمث یعنی بر فم رحم و فرج چیزی پیدا شود که مانع جماع بود و سبب نابودن منفذ و رسم

طمث را نیز منع نماید و عند نوبت حیض الم شدید در حقو و خلیم پدید آید علاج آنچه در فصل رتق گفته آید بکار برند و اگر ازاله ممکن نبود جهت ایمن بودن از آفات احتباس

چیزی که در اندمال قرحی گفته شد از فصد و جز آن استعمال نمایند قسم هفتم آنکه سمن و فربهی مفرط بفصد و فضاء مسدود شده و مسالک رحم نماید علاج نحیف کنند یا تدابیر

تهزیل و لاغر ساختن کنند و چون وقت نوبت آید رگ صافن زنند و دادو دیه ادرار هر روز دهند و حرکت پیش از طعام و نهار استحمام طریقی نیز وی کنند یا بار دو

بیدیل و دوام نفع تمام دارد و اگر حرارت بود مسخنات بکار نبرند قسم هشتم آنکه رحم منحرف شود بجانبی منجنی که دهن رحم از مقابل فرج مایل شود و بدان سبب خون بیرون نیاید و این را در عقر

بتفصیل گفته آمده بعد از امراضی که از احتباس حیض حادث شود اختناق رحم و اورام احشا امراض معده چون سوء هضم و فقدان اشتها و غثیان و تشنگی و لذع معده و امراض

مثل صرع و صداع و مالیخولیا و فالج و امراض سینه همچون سعال و ضیق نفس و امراض گرده و امراض جگر و استسقا و درد پشت و عرق و حمیات محرقه و درد چشم و گوش

و بینی بیان ادویه حیض را بگشاید بسبب لقمان داد نعمش درم با یک مثقال مسک ادرار طمث کند دیگر دوا را الکم با شربت سکنجبین بزوری بعد مثال ادرار

حیض نماید دیگر چند بیدستر چهار درم بیخ سوسن کبود دو مثقال آب پودینه دو اوقیه عسل هفت مثقال بدو نوبت استعمال نمایند حیض براند دیگر معده نوره اسارون

مسانیدا داخل حیض افسنتین مشکطرا مشیع خواه مفرد و مرکب با آب نوه دو مثقال میل نمایند ادرار حیض نماید و آب نخود سیاه با زیت و طبیخ حلبه با تمر هندی پر دین باب

دیگر لبوب با سرخ حلبه انیسون از هر یک سه درم فوذنج کوفته چهار درم همه را در یک پیاله آب بجوشانند چون نیمه بماند صاف کنند و به مثقال سکنجبین آمیخته نیم گرم شربت نمایند دیگر پرده

هر یک چهار درم ابهل هشت درم سداب خشک ده درم مویز منقی هشت درم کوفته بیخته بزهره گاو بسرشند و فرزجه سازند چند روز نقل کرده اند که اگر حیض از هفت سال بسته بود بگشاید

دیگر آنچه برای اخراج جنین و مشیمه گفته شد ادرار حیض نیز در امان آید نوع دیگر قرص مرکی را در ادرار طمث نافع کلیست هر ماهی سه نوبت بخورد در ده روز یک نوبت

فصل اندر رتق و آن آنست که چیزی زائد از قسم عضله یا غشا و صفائی صاحب بر فم فرج یا ما بین فرج و رحم بیرون آید آنچه بر فم فرج بود منع میکند ایلاج را

در آمدن قضیب و آنچه ما بین فرج بود منع می نماید دخول تمام را و آنچه فم رحم بود منع دخول منی کند اما مانع حبل نیست و حرکت منی را بشرطیکه عدم المنفذ بود آن را نیز گاه

باشد که زخم در بین جای گاه واقع شود و چون مندمل شود گوشت فزونی بر آورده مجری مسدود سازد و گاه باشد که در اصل خلقت منفذ پیدا نباشد علاج دستکاری فرمایند اگر منفذ باشد

سبب التحام بود و شق در طول کنند تا جای که از دی بوسیر منقطع میسازند یا بمبضع عریض مجری که مثل میل پنهان باشد و اگر سبب انبات گوشت بود آن گوشت را ابتدا زخم

و بمبضع ببرند بالجمله این قطع مناسب مجرف و دو ثقب صوفه پیچیده دهم مرهم مانع الالتحام آلوده درو گذارند تا که بتدریج جراحت به شود و چون بدانند که جرح بیک گشته قالب کوزه توت

دنفع مجوف بودن این قالب آنست که جهت برآمدن فضله و ریح مسلک باشد بدانکه گاه باشد که بعضی زنان را فزونی که در دو طرف فرج است آن را بتازی بظر گویند بزرگ

و عظیم پدید آید و سخت گردد چنانچه جماع را مانع آید و باشد که این فزونی چنان شود که آن زن بدین فزونی با زنان دیگر مجامعت کند و این را بظر گویند و علاجش نیز قطع است

فصل اندر نتو رحم یعنی خروج رحم و این دو گونه باشد یکی آنکه رحم بهمان هیئت که هست فرو آید و گردن او از فرج بیرون آید دوم آنکه رحم از اصل منقلب گشته بیرون

نماند چنانکه باطن تمامه ظاهر شود و تقعیه تمنق از ضیق ذنا پدید اگردد و این قسم را انقلاب الرحم نیز گویند و نتو رحم بعقل و قرن ایضا مسمی است و صاحب آن را عقلا

و قرناء نامند و اسباب نتو رحم بسیار است یکی آنکه مشیمه با جنین بغیر ترتیب کشیده شود دوم آنکه عورت از محل بلند بجهد یا باری گران برگیرد یا کشیده

یا بجهید و بدان سبب رباطات رحم مسترخی شود یا منقطع گردد یا فقره از موضع خود زوال پذیرد سوم فرح شدید در اعضا پیدا شود چهارم آنکه رطوبت رطوبی

۳۰۱

[illegible]

باب اٰه . با امراض که از پشت و اطراف پدید آید چون درد و وجع و ضعف و ظهور وجع ظاهر و موضع مفاصل الورکین و عرق النسا

و وجع ورک و دوالی و دارالفیل و وجع عصب که آن را عرق گویند آید انشاءالله تعالیٰ **فصل** در حدبه و آن زوال فقار بود به پشت یا پس یا بیکی از دو جانب

پس اگر زوال فقار به سوی تمام بود تقصیع گویند و حدبه مقدم خوانند و آنجا که تقصیع با حرکت اطراف حقیقه باشد تقصیص نیز نامند و اگر زوال به سوی خلف بود حدبه

الموخر گویند و حدبه حقیقی همین است و اگر زوال به یکی از دو جانب بود التوا خوانند و گر سبب زوال فقار با دغلیظ بود و یا ریح از صلابت و سبب انحلال فقار پنج است و هر یک جز

گفته آید **نوع اول** آنکه ورم گرم در عضلات که متصل فقار است رسیده شود از خارج یا داخل و علامت او تقدم او حمی است در صلب با حمیات و نقصان نبض و لزوم حرارت

شده و هر گاه ماده مدت شود و ورم خراج گردد و تپ ساکن گردد و محسوس بکشد به جای ثقل و وجع و تمددی در پشت و از زون همیگردد و علاج در ابتدا و در رگ باسلیق زنند و حجامت

تخم کتان پیه یا کیان مغز ساق گاو و خفنه و خطمی بر آماس طلا کنند و روغنهای گرم بالفعل بمالند و نطول سازند و خلوس خیار شنبر در دهن بادام آمیخته بنوشانند

بر روغنهای گرم بالفعل که و در وی بیخ خطمی و تخم کتان جوشانیده باشند حقنه نمایند **نوع دوم** آنکه باد غلیظ در فقار محتبس شود و از غایت تمدد فقارها را از موضع او بجنباند

این نوع حدبه را ریاح الافرسه گویند و این هیچ خطرست و هر ریح نافذ من الحنین فیفسد سرای یکسره و علامت او آنست که حدبه در پشت پدید آید حدبه با ادتپ و ثقل نباشد

و گاهی در روز زیاده شود و در آخر نقصان گیرد و علاج بیخ بادیان و بیخ کرفس و بیخ اذخر و انیسون و زیره و تخم سداب یا خواه بجوشانند و بیالایند و روغن بید انجیر بچکانند

حال باید کرد و بعضی گفته اند که یک مثقال روغن بید انجیر با هفت مثقال شربت ماءالاصول والبرز بدهند باشد و گفته اند که درد و مصطکی و انیسون بود و سود مند و سبب

که بهمین قدر نفع پدید آید و دیگر تنقیه بدن نمایند بحب سورنجان یا حب سکبینج یا حب منتن و مانند آن و میعه یا میعه و قسط و قصب الذریره و حسل لبنی و ابهل و فرفیون

با آب بادیان و سداب در روغن بابونه یا نار دین ضماد سازند و طبیخ مرزنجوش و سداب و اذخر و قیصوم و تمام نطول فرمایند و بر موضع الم محجمه ناری وضع کنند بجایگاه

که تقصیع بود یا به سوی داخل به موضع که محدب بود و بر آمده باشد بخارج و هر چه منفشی باد است نفع تمام دارد **نوع سوم** آنکه رطوبت مائی در جرم یا حاء فقار نفوذ

کند آن را مسترخی گرداند و بالضرور فقار از جای خود بلغزد و علامت او سپیدی لون است و سردی ملمس و تقدم تدابیر رطبه و آنکه چون آن جا روغن مالند کمتر نشف شود یعنی

زود بدن آن را جذب ننماید علاج آنچه در ریاح افرسه گفته شد استعمال نمایند و دهان مقویه گرم چون روغن سداب و عود و عاقرقرحا مالیدن و ادویه قابضه چون لنا

و سرو و گلنار و برگ غار و رود و اقتضه ضماد کردن نفع دارد **نوع چهارم** آنکه با مفاصل فقار تشنج شود به سبب رطوبت غلیظ لزج که در نخاع حاصل آید یا بواسطه یبست

بود که از آن اند و با خطر است و علاج دشوار پذیرد و علامت و علاج او از باب تشنج جویند **نوع پنجم** آنکه سقطه یا ضربه موجب انحلال فقرات شود و علاج اگر زوال به سوی

خارج بود با یافی فقار را بجای او بنشانند و اگر زوال به سوی داخل بود یا بچیزی بیرون کشیده آن را بعض محاجم یا بوضع محجمه ناری فی زفت و مقل مالند و عاقرقرحا

طلا کردن جهت حدبه دارد و چون فقار بر موضع خود قرار گیرد ادویه قابضه ضماد نمایند تا آن را استمساک تام دارد **فصل** اندر وجع ظهر یعنی درد پشت و آن انواع است

نوع اول آنکه سوء مزاج بارد ساذج در پشت افتد و علامت او در دی ثقل است و احساس سردی از چیزهای گرم و حرکت و مشی و ذکر منفع گشتن و این وجع اندک

پدید آید و زمن شود و علاج جهت تبدیل مزاج با ماءالاصول یا ماءالعسل مانند آن بنجر نیا و تریاق اربعه و مثرودیطوس بخورانند و روغن قسط و سداب

بمالند و مقل و اشق و حلبه و حب الغار با لعاب تخم کتان و روغن بید انجیر آمیخته ضماد سازند و آب نخود و گوشت طیور با توابل گرم میل نمایند **نوع دوم**

آنکه آنچه در عضلات و فقرات پشت بلغم خام متولد شود یا خلط بلغمی که در بدن ساکن بوده باشد بحرکت آید از عضب یا تعب حرارت زده در عضلات و رباطات

و فقار پشت بریزد یا باد غلیظ که در بدن فضول ساکنه بوده باشد عند الحرکت آن خلط هیجان نماید و در عضلات و فقار در آید و به سبب احداث تمدد درد آرد

و اما علامت تولد بلغم خام تقدم وجود تناول چیزهای بلغم افزا است و در پشت وجع با ثقل پدید آمدن و در برخاستن و نشستن ثقل افزون ترشد اند که به سبب تولد

ماده فیها و علامت حرکت بلغم ساکنه و در آمدن او در پشت و وقوع وجع است به تعب یا غضب یا جماع متعب پس اگر آن ماده متحرکه خود در آمده باشد در پشت وجع و ثقل

۳۰۶

رعایت جانب میل ماده کنند البته باید شود و اگر دانند که طبیعت خود دفع ماده می نماید چنانچه حاجت به تحریک نشاید بلکه اگر هر روز یک مجلس باشد طبیعت را رعایت اجابت کرده

باشند تنبیه بر کشادن طبع حاجت نباشد و الا هر روز سست چنانچه گفته آمد اگر قوت مساعدت کند تا نخست طبع نرم نکنند کشکاب بر جو از نسخ غذا بود دهند و آنجا که مسهل

تلو دهند با تب یار بود و تلیین طبع بحقنه نرم یا بالشیافات ملایم اول تر باشد و استفراغ بحسب میل ماده چنان است که اگر غثیان بود قی باید فرمود بشرطیکه مانعی نبود و قی آسان باشد

و اگر دوران امعا نضج و قراقر بود مسهل باید داد و اگر تقاضای بول بهم رسد ادرار تمام نکنند مدرات باید خورانید و اگر بر پوست بخاری تر پیدا آید و عرق تمام نکند تعرق

باید کوشید و اگر نشان میل ماده بهیچ جانب نیابند و استفراغ مطلوب بود اسهال موافق دانند و اصل اندرین تب آنست که روز نوبت هر چه لقیه اماند چون گفته کاب به جو آن

هیچ ندهند و تاب تخم خرمای هندی و شکر با آب ترنج و مانند آن اقتصار نمایند و اگر حرارت بغایت قوی بود قدری طباشیر سوده درین چیزها بیفزایند و هرگاه و قت لرزه

آغاز کند سکنجبین با آب گرم آمیخته بدهند تا باشد که قی افتد و ماده صفرا بر آید یا اگر چه قی نیاید اما القوت تجمع یا به تب بگذارد و هم چنین که باشند سکنجبین در لرزه زود بیدا آید و گرم

تب فرو آید پای در آب گرم نهند و بمالند تا بقیه حرارت تب او از میان برود که سکنجبین نیز درین وقت موافق است و سکنجبین که بر روز نوبت پنجم و ششم دهند بزوری باید آب سرد

درین تب بعد در شدن لرزه و سرما توان داد که سود دارد خاصه اگر مانعی نبود در احشا و بعد گسار بحران تب بکشکاب مناسبت دارد پس از روز هفتم از شروع تب استحمام

روا باشد اگر چه نشانهای نضج پدید نیامده باشد خاصه آنرا که معتاد باستحمام بود فایده اندر ابتدای بیماری افراط در تدبیر نشاید مگر آنجا که حرارت مفرط بود و ترسند که محرقه

گردد و در روز نوبت اگر ممکن بود معده از طعام خالی دارند اما اگر وقت نوبت پیش از ظهر بود مثلا می توانند که صباحی قدری کشکاب رقیق دهند و اگر بیمار حریص مطلق باشد یا

طفل بود که از غذا باز نتوانند داشت و بکشکاب کفایت نکنند مزوره دادن چاره نباشد اما هر چیز که از وقت نوبت بیشتر افتد بهتر باشد و نافع ترین اغذیه این باب

ست و دیگر مزورات که ساخته باشد از تمر هندی و زردآلو و انار و شفتالو و کدو و کاهو و کشنیز تر و اسفاناخ و ماش مقشر و ارزن و مانند آن هر چه لایق بود و نقل ترشی در غذا

لازم دانند اگر مانعی از سرفه و زکام نباشد خصوص مزوره کدو که بی ترشی نشاید خورد را کین نعمان بود که از غایت نزاکت مستحیل شود بصفرا گفته اند اگر در معده هیچ گونه صفرا

بود که مستحیل شود و صفرا گردد و دیگر اینکه بچیزی حامض از غوره اصلاح داده باشند انتها عدد نوبتهای این تب اگر سوء تدبیر را نباید از هفت نوبت

بیش نباشد و مجموع آن بیوم اخذ تا ترک تمام چهارده روز می شود پس اگر از بیمار تخلیطی و از طبیب غلطی نرفته است باید که از پس نوبت پنجم

غذا کمتر خورند و سبکتر دهند و پس نوبت ششم که روز آسایش ست و سیزدهم روز ست درین روز بکشکاب یا آب انار قناعت بفرمایند و دیگر غذا ندهند تا که نوبت

هفتم بحران تمام کند و بگذرد بامر الله تعالی و باید دانست که روز نوبت در هیچ تب مسهل نباید داد و در تبهای گرم تا که کار از آب میوه ها کشاید چیزی دیگر نشاید داد که

طبیبان گفته اند که دارویی که در وی گرمی و درشتی باشد احتراز از و درین لازم ست تا تب محرقه نگردد یا سرسام نانجامد و منزل مسهل با تمر هندی با آب کاسنی مطلقا

یا با آب کشک جو آمیخته مسهلی مبارک است و اگر قدری روغن بادام با روغن گل نیز اضافه نمایند بهتر بود امعا را و اولی تر در تبهای گرم آنست که ترنجبین بکار برند

و اگر ضرورت افتد سبب تمر هندی و آب آلو ندهند و اگر بعوض ترنجبین شیرخشت دهند احوط باشد که ترنجبین نیز همچون کرده و معده گرم مستحیل بصفرا

می گردد اگر ترشی اصلاح او نمایند و محمد زکریا گوید که اگر قوت مساعد بود ده درم هلیله زرد مقشر اندر آب جوشیده تر کرده بدارند یک شبانروز پس بمالند

و بپالایند و ده درم ترنجبین در وی حل کرده روز آسایش وقت سحر بدهند صواب باشد و احوط آنست که قدری آب آلو یا تمر هندی نیز داخل بسازند ملا

و اگر شیرخشت بجای او کنند بغایت ستوده باشد و هرگاه بعد از بحران چیزی از حرارت باقی بود سکنجبین و شیره کاسنی با تخم خیارین همی دهند

و شربت نیلوفر و بنفشه بر دست دارند تا که حرارت تمامه زایل شود بعد زوال تا سه روز دیگر ملاحظه نمایند بهمان دستور پس بتدریج بغذا تو سیع فرمایند

و بمعتاد رجوع آرند و دیگر تدابیر ازاله خشکی دهن و عطش و جز آن در محرقه بتفصیل ذکر یافته بحسب حاجت از انجا اخذ نمایند **نوع چهارم** اندر غب دایره

غیر خالصه و این تبی ست که حادث میشود از صفرا که مختلط باشد برطوبات اخلاط که امتیاز بینهما نماند و استحکام اختلاط و این چند علامت ست یکی آنکه مدت لرزه

بود نوبت باشد و علامت او آنست که در باطن سردی احساس کرده شود و ظاهر تن بر حالت خود باشد و گاه باشد که بلغم زجاجی در دیان [illegible]
سبب آنکه عفونت پذیرد و علامت او آنست که با لرزه و لرزه و بدن آمد و تب حرارت ضعیف باشد و سبب لرزه تحقیق یاد داشته بر معالجات علاج
بلطیف تدبیر کنند و تنقیه بلغم نمایند خاصه بقی و در ینجا ادرار و تعریق با استحمام و ریاضت اولی تر از اسهال است و نوعیست از تب بلغمی که آنرا نهاری گویند
و وی آنست که نوبت او در روز باشد و نوبت در شب نیاید و نوعیست دیگر آنرا لیلی خوانند و وی آنست که بشب گیرد و بروز رها کند و این هر دو [illegible] بود اما
نهاری اطول و بدتر باشد جهت قوت سبب و این هر دو تب باشد که بدق و استحاله علاج انجامد و تبهای بلغمی دیگر یافته استعمال نمایند بقانون که
مسطور شد و گاه باشد که تب لیلی و نهاری حادث شود از بلغم زجاجی که پراگنده شود در بدن و عفونت کمتر داشته باشد علاج تلطیف تدبیر [illegible]
بلغم افزاید منع نمایند و ادرار به تخم خیارین و شربت [illegible] مانند آن و تعریق بحمام و کمد و ریاضت و ادویه تنقیه بلغم [illegible] قسم چهارم اندر حمیات سوداوی و وی انواع
است چنانچه ربع و خمس و سدس و سبع و ثمن و جز آن الا آنکه ربع نسبت به دیگر اصناف بیشتر افتد منع علیحده گفته آید و دیگر اصناف اگر چه [illegible]
لیکن جمع بعضی فواید منع جدا ذکر کرده شود انشاء الله تعالی نوع اول اندر تب ربع و این بر دو گونه است یکی آنکه ماده داخل عروق عفن شود و این ربع دائره گویند [illegible]
عروق عفن گردد و آنرا ربع [illegible] گفته آید صنف اول در ربع دائره و آن آنست که دو روز در میان نوبت کند [illegible]
و این تب بیشتر عقب دیگر حمیات عفنیه پدید آید گاه باشد که ابتدا عارض شود [illegible] ممکن است با وجود [illegible] تا یکسال [illegible] مردم [illegible]
رهائی یابند و اکثر علاج چنانچه باید بوقوع نیاید یا خطائی روی نماید یا ماده سخت غلیظ و خام بود و مدت وی طویل شود و باشد که دوازده سال [illegible] دراز کشد [illegible]
انجامد و علامت کلی وی آنست که در نوبت نخستین لرزه و سرما کمتر باشد و در هر نوبت زیاده شود تا قریب بانتها و پس از انتها همچنان [illegible] کمتر گردد [illegible] که
با درد [illegible] و تکسر باشد و [illegible] ملرزاند چنانکه دندانها بهم زند و پس از زیر بدن گرم شود و مدت نوبت ربع خالصه [illegible] و چهار ساعت است و [illegible]
چهل و هشت [illegible] ساعت [illegible] از ابتدای یک نوبت تا ابتدای نوبت دیگر [illegible] دو ساعت باشد اما علامت [illegible] که بحسب اختلاف ماده [illegible]
پنج است آنرا نیز به پنج وجه بیان کنیم و پوشیده نماند که تب ربع یا از عفونت سودای طبیعی بود یا از عفونت سودای غیر طبیعی و سودای غیر طبیعی خالی نیست
از آنکه از احتراق خون حاصل شود یا از احتراق صفرا یا از احتراق بلغم یا از احتراق سودای کما قال الاکمل خلط محترق [illegible] سودا [illegible] غیر طبیعی مراد از احتراق اخلاط
آنست که سوخته خاکستر شود بلکه [illegible] اجزاء [illegible] و باقی غلیظ گشته [illegible] علامت آنکه از عفونت سودای طبیعی [illegible] آنست که نبض صعیفه
بود و اسباب سودا انگیز چون تناول عدس و گوشت گاو و کرنب و ماهی نمک سود و مانند آن اتفاق افتاده باشد و این بیشتر در کهولت و خداوند مزاج
سرد و خشک و در خریف پدید آید اما علامت آنکه از احتراق خون افتد آنست که غلبه خون پیدا باشد و سرخی بول و شیرینی دهان [illegible]
بیشتر بجوانان [illegible] و [illegible] کثیر الاکل و در ایام ربیع پدید آید اما علامت آنکه از احتراق صفرا افتد آنست که نوبت تقصیر باشد و عطش بسیار بود و تلخی دهان [illegible]
سر [illegible] التهاب [illegible] غضب [illegible] القشعریره [illegible] آن که از لوازم غلبه صفراست پیدا باشد و این بیشتر مردم جوان که مزاج ایشان گرم و خشک بود و غذا
و دوا گرم و خشک اکثر تناول کرده پدید آید و عقب حمیات صفراوی پدید نماید اما علامت آنکه از احتراق بلغم افتد آنست که بول سفید غلیظ باشد و سردی [illegible]
کاهلی و قلت عطش و کثرت خواب و جز آن که از لوازم بلغم است پیدا بود و عقب حمیات بلغمیه پدید آید و بیشتر مرطوبان [illegible] اما علامت آنکه از احتراق سودا افتد آنست
که افکار ردیه و خوابهای پریشان و وسواس و سرخی بدن مایل بسودا و کبودی و لاغری بدن و کدورت لون و کثرت شهوت پیدا آید و هر چه در عفونت سودای طبیعی گفته [illegible]
در جمیع انواع ربع نخست بول سپید و رقیق و خام و مایل بحمرت [illegible] باشد و بعد از آن سیاه و غلیظ میگردد و گفته اند که کثرت شدن لرزه [illegible]
نشان نضج باشد و علاج تدبیر مشترک در جمیع اصناف این تب آنست که روز نوبت از طعام و شربت باز دارند خاصه از آب سرد و اگر [illegible] بیمار در آن روز

اگر در سودا عفونتی با بلغم [illegible] گل سرخ [illegible] بیاشامند [illegible] بعد [illegible] که [illegible] تا [illegible] و درین [illegible] غالب باشد از صفت گلنگبین

مسهل [illegible] چهار دانگ [illegible] سیاه [illegible] ده درم گلنگبین و ده درم [illegible] با گلنگبین [illegible] این [illegible] شربت صفت [illegible] که [illegible]

هر هفته یکبار [illegible] هلیله کابلی هلیله سیاه [illegible] بسفایج افتیمون [illegible] یک [illegible] حب [illegible] پنج درم [illegible] عقب آن [illegible] گرم [illegible]

[illegible] و [illegible] باشد [illegible] انگور [illegible] دیگر [illegible] گرم نفع دارد [illegible] تریاق بزرگ بمقدار دو دانگ [illegible] درست [illegible]

[illegible] غایت عجیب النفع است [illegible] و اگر ربع سوداوی [illegible] عفونت سودا طبیعی باشد [illegible] احتراق سودا باید دانست که تدبیر او

قریب بتدبیر ربع بلغمی است [illegible] استفراغ [illegible] پیش از نضج نشاید کرد [illegible] بعد ظهور نضج [illegible] مسهل قوی [illegible] مدرات [illegible] مسهل درین نوع

بدفعات دهند مع مراعات قوی فیما بین المسهلات زیرا که ماده سودا عسر الانفعال است [illegible] و پس [illegible] استفراغ ماده را [illegible] بماند [illegible]

[illegible] مسهل [illegible] و تقویه جگر و سپرز [illegible] سکنجبین [illegible] ربع جایز نیست مگر [illegible] از نضج

چون رگ زنند باسلیق باید زد [illegible] رگ باید که فراخ [illegible] باشد [illegible] حاجت آید [illegible] مسهلات این ربع افتیمون [illegible]

[illegible] افتیمون و حجر ارمنی و حجر لاجورد [illegible] سیاه [illegible] جالینوس گوید بسیاری ربع سوداوی را علاج کردم بدین طریق که از پس نضج مسهل دادم و از پس

این چند روز شربت [illegible] خورانید [illegible] تریاق بزرگ [illegible] سوداوی [illegible] درین تب نفع دارد هر چند گرم [illegible]

تنبیه [illegible] کردن [illegible] خون گرفتن در جمیع اقسام سودا [illegible] نوبت [illegible] نهادن [illegible] مجرب [illegible] است

که [illegible] نفع [illegible] باشد صنف دوم اندر ربع لازمه [illegible] عفونت سودا است [illegible] علامت وی [illegible] تب [illegible] ربع

گشتن [illegible] دائره گفته شد پیدا بودن [illegible] علاج رگ باسلیق زنند [illegible] گلقند [illegible] سکنجبین و امثال

آن [illegible] در گرمی و سردی معتدل بود چون [illegible] مطبوخ افتیمون [illegible] افتیمون [illegible]

[illegible] مسهل قوی [illegible] نضج تام باید داد [illegible] نوبت [illegible] سکنجبین و آب گرم [illegible] گلقند و شربت سیب [illegible] تقویت [illegible] معده [illegible]

[illegible] دارد [illegible] همان است که در دائره ذکر یافته مع مراعات حرارت و برودت [illegible] باشد [illegible] حاجت آید

صنف سوم اندر دیگر حمیات سودا [illegible] اسامی هر یکی از آن بحسب [illegible] مثلاً اگر [illegible] خمس گویند زیرا که [illegible] یوم [illegible] ربع است و کذلک

اگر چهار [illegible] سدس [illegible] قیاس کنند سبع و ثمن و تسع و عشر [illegible] زیاده [illegible] اتفاق [illegible] کانت حماه تنوب کل

ثمانیه عشر یوماً نوبة واحدة و این [illegible] نیز [illegible] دیده [illegible] حمیات اکثر [illegible] اطبا گفته [illegible]

[illegible] این تبها [illegible] در حال [illegible] این تبها دلیلی [illegible] که [illegible] دیده ام [illegible] دیده باشد [illegible]

[illegible] این تبها همان ماده ربع است لیکن غلیظتر و کمتر است [illegible] از سودای بلغمیه [illegible] و بدترین انواع [illegible] خمس است زیرا که گاه باشد که [illegible]

[illegible] بود و گاه باشد که [illegible] آید [illegible] مطلق نیست بلکه [illegible] از تبها [illegible] تبهاست دیگر است علاج

[illegible] این تبها همان است که در ربع گفته شد و از آنکه ماده اینها غلیظتر باشد باید [illegible] گرم و مسهل قوی نشاید داد [illegible] اگر

[illegible] خراج بلغم [illegible] و اگر [illegible] باشد [illegible] سودای سوخته [illegible] استفراغ پیش از نضج نکنند [illegible]

بحسب حرارت و برودت مزاج [illegible] ذکر یافته [illegible] لازم دارند و مراعات جگر و معده و سپرز [illegible] ذکر یافته [illegible]

سکنجبین [illegible] حمیات مرکبه مختلطه که [illegible] اقسام مرکبات [illegible] خارج زیرا که [illegible] اختلاف [illegible]

۱۲

ما بهم متضاد گاه و باشد که در تب ... بسبب عفونت دو ... و گاه باشد که مرکب بود از تب عفونی ... اگر چنین هر مرکبه ... صفراوی با عفونی ...
بود و چون تب مرکب با غب ... باشد با هرج و حرارت ... باشد چون آنکه تب غب ... باشد ... و این ترکیب گاه بر سبیل نظام بود و مثلا آنکه مرکب
شود پس ... تب بلغمی ... آید و گاه ... که با هم ترکیب یابد ... و همچنان بسیار مرکبات ... باشد و از ... محفوظ
و از آنچه مرکب ... هر تب ... بدانسته گاه بر سبیل اختلاط باشد ... لازم بود ... بر نظام ... عدم تعیین ... نداد و همچنین تب را
اختلاط گویند ... ترکیب ... باشد ... ترکیب مداخله آنست که هر دو یک تب در بدن باشد که ...
... مشتبه گردد و ترکیب مبادله آنست که ... یکی ... دیگری ... خواه ... مفارقت خواه ... و ترکیب مشارکت آنست که هر دو ...
... خواه و ترکیب ... باشد ... در معرفت این تبها مهارت تام دکار ... خصوص ... ترکیب عفونی با دق
مشکل ... گفته اند که ... تبهای ... زیرا که ... ترکیب ... اعتبار نوبت ساقط ... پس ... آنچه ... اعراض ...
... لال کنند و باید دانست که هرگاه تب نخست ... ولازم گردد ... نکند ... در میان تب ... لرزه ... کنند ...
... حکم باید کرد که تب مرکب ... و همچنین هرگاه ... لرزه قوی باشد ... تب مرکب باشد و هرگاه
نوبت ... تب کوتاه بود ... مساوی ... دلیل قوت ... سبب ... گفته اند ... معتبر نیست علاج ... تمام ...
... بسبب آن ... مذکورست ... ترکیب ... وقت ... هر کدام تب که قوی تر و خطرناک تر بود ... نسبت ...
و این ... موقوف بر رای طبیب ... مناسب ... تبهای ... آنست که ... استفراغ ... کنند تا اخلاط
... حرارت ... اعضای ... و بدن ... اخلاط ... استفراغ ... تسکین ... اشربه ...
لطیف بود ... قوانین که بالا ذکر یافته ... فایده ...
... مخصوص ... در مقاله ... ذکر یافته ... که در معالجه مرکبات باید ... مذکورست ... هرگاه ...
... آماس ... زیرا که آماس ... دو گونه است یکی آنکه ... حادث شود دوم آنکه
در باطن ... ظاهر ... آماس ... یوم ... گفته شده اسباب این آماسها ... اکثر ...
باشد چون زخم و ضربه و سقطه و هرگاه این تب که حمی یوم ... دیگر ... آماس ... و بسیاری ...
از اسباب سابقه حاصل شده باشد و علامت این تب آنست که ... چون ... بن ران ... و بن گوش آماس ظاهر شود ...
علاج تدبیر این قسم در حمی الیوم ... گفته شد ... آماسها با طبق تن ... حاصل باشد ...
و صورت این تب ... عضو متورم باشد ... بسیاری و رقیقی ... آن ... تبها
... آماسهای باطنی ... آماسهای باطن ... نام ... نام ... و برسام ... و ذات الجنب ...
و ذات الریه و ذات الصدر و ذات العرض ... چون تب که از آماس جگر و آماس ... آماس معده و ...
... علاج ... که در باب هر یک عضو ... ذکر یافته و باید دانست که ... سرد ...
... تا ... آماس ... صفراوی ... کشنیز ... آلوده ... عضو ...
ده اما مقاله ... و ... سبب ... سبب ... بدن ... سبب ... بدن و ...

برآید و آبله [illegible] ریش گردد مرهم کافوری نفع دارد و همچنان اگر [illegible] مرهم کافوری استعمال باید کرد و چون آبله خشک شد [illegible]

باید کرد تدبیر خشک ریشه دور کردن [illegible] پوست [illegible] اگر خشک ریشه [illegible] اگر خشک ریشه [illegible]

و زیرا [illegible] باید که قطره روغن [illegible] روغن [illegible] تازه است اما اگر بر روی استعمال خواهند کرد

روغن [illegible] استعمال باید نمود و روغن شیر [illegible] باید داشت زیرا که از روغن [illegible] نشان آبله در روی بماند و اگر خشک ریشه سطبر بود [illegible] آنرا با [illegible]

بردارند [illegible] استعمال روغن [illegible] رطوبت [illegible] نظر کنند که عمق دارد یعنی پوست فرو رفته است یا اگر عمقی دارد [illegible] مرداسنگ و اقلیمیای سیم

و سپید [illegible] اگر عمقی ندارد با پوست برابر بود [illegible] بر آن پاشند [illegible] تا دیگر باره خشک ریشه آرد و دیگر باره [illegible]

بردارند و بگذارند اگر زیر وی همچنان رطوبت باشد همچنان علاج کنند و اگر رطوبت نبود بعلاج حاجت نباشد و اگر دیگر باره خشک ریشه آرد بر روغن چرب کنند تا بیفتد

تدبیر زائل ساختن نشان آبله [illegible] خشک آرد باقلا مغز تخم خربزه [illegible] و نبات و مغز بادام و آرد جو از هر یک مقداری [illegible] کوفته بسپیدهٔ تخم مرغ طلا سازند دیگر

نشانهای از روی [illegible] استخوان سوخته [illegible] نشاسته [illegible] آرد نخود از هر یک ده درم حب البان [illegible]

پنج درم [illegible] بیست درم [illegible] کوفته [illegible] بآب خربزه یا بآب باقلا [illegible] صباح [illegible] بشویند [illegible]

[illegible] فائده اثر آبله که در چشم ماند یا آفتی دیگر [illegible] آنچه در باب امراض چشم [illegible]

آثار آبله که [illegible] باشد در بدن [illegible] زائل شود [illegible] آثار آبله [illegible] مرهم [illegible]

نفع دهد [illegible] آثار آبله [illegible] روغن گل [illegible] استعمال نمایند [illegible]

مرداسنگ [illegible] استخوان کهنه [illegible] حب البان [illegible] تخم خربزه کوفته [illegible] بآب خربزه یا بلعاب [illegible] تخم کتان [illegible] طلا نمایند فائده مرداسنگ را

سپید کرده در این ادویه باید آمیخت زیرا که سپید ناکرده سیاهی می آرد و سپید [illegible] مرداسنگ [illegible] نمک [illegible]

بر سر او آب ریزند و ظرف را در آب نهند و چون آب گرم شود [illegible] تجدید آب می نمایند تا که مرداسنگ سپید شود

فصل اندر امراضی که بلون جلد تعلق دارد و این فصل مشتمل است بر چند مقاله مقاله اندر برص ابیض یعنی پیسی و آن سپیدیست

غلیظ که به جلد ظاهر شود [illegible] گاه در بعض اعضا باشد و گاه تمام بدن را در گیرد و آنکه عام بود بر بدن [illegible] منتشر گویند و باید دانست که این مرض عسر العلاج

خاصه آنچه که مزمن بود و دراز [illegible] باشد اما آنچه از مالیدن سرخ با خشونت بود و موی که در آنجا روید [illegible] بیاض نباشد و چون سوزن در پوست آن محل خلانند

خون برآید یا رطوبت مائل بحمرت و استحکام نگرفته باشد [illegible] فرق در میان برص ابیض و بهق ابیض آنست که برص [illegible] براق بود و هر چند که مزمن گردد [illegible]

کند در عمق پوست و گوشت [illegible] گفته اند چون مستحکم شود تا استخوان سرایت میکند و موئی که در آنجا بروید مائل بسپیدی باشد و آخر سفید محض بر آید [illegible]

پوست آن موضع نرم تر و سست تر [illegible] باشد و در آخر حال یعنی عند الاستحکام چون سوزن در پوست خلانند رطوبت نرم سپید ظاهر شود و خون نباشد

و هر چند آن جایگاه را بمالند سرخ نگردد بخلاف بهق ابیض که سپیدی او رقیق [illegible] باشد [illegible] غائص نبود و [illegible] اکثر مستدیر [illegible] افتد و دفعة ظاهر شود و باستعمال

اطلیه جالیه بزودی زائل گردد و موئی که در آنجا روید سیاه بود یا اشقر و هرگز سپید نباشد اگر چه مزمن باشد و کذلک چون سوزن در پوست خلانند خون ظاهر شود [illegible]

هر چند مستحکم شده باشد [illegible] سوزن [illegible] استخوان خلانند باید که در پوست خلانند در گوشت [illegible]

جدا شود [illegible] سوزن در این پوست بر داشته [illegible] تا بگوشت نخلد [illegible] معلوم گردد که خون آرد یا نه علاج [illegible] بلغم غلیظ [illegible]

بکرات [illegible] تبدیل مزاج [illegible] گرم که مخصوص بدین کار است چون [illegible] ترباق [illegible]

۳۶۸

علاج جهت تدبیر و تحلیل آن که برگ ترب یا برگ ... یا از هیچ ... یا بطرون و مرکب ضماد نمایند و اگر این دو علامت نکند نظر کنند که خون منجمد شده است
یا نه اگر منجمد گشته بسوزنها بکاوند تا خون برآید و اگر برآمدن خون را باک نمی کنند تا جامه بیرون آید و اگر منجمد شده باشد و بهتر آن در محل باشد باید که جای
پوست را بمبضع چاک سازند و بردارند چنانکه خون بسته دیده شود و پس آن را بیرون آرند آهسته آهسته بیرون آرند بعده در آنجا نمایند بعد بالند تا ملک البطم
ضماد نمایند فائده ظاهر است که بعد ضرب پدید آید و هنوز در ضربه و حرارت باقی باشد هیچ یکی ازین تدابیر نشاید کرد تا که الم ساکن نشود مقاله اندر وشم
و هو بالفتح عبارت است از آنکه جلد بسوزنها بکاوند پس سرمه یا نیل و زاج بر پاشند یا سیاهی یا آب کنند تا ... آن بالند تا عضو کبود یا سبز نماید این عمل
در دیار ... برای زینت می سازند و فی الحقیقت مقبوح ترین چیزها است بالجمله اگر خواهند که آن را زائل نمایند باید که نخستین بنطرون و آب گرم آن را بمالند و بعده
علک البطم بعسل نرم کرده ضماد نمایند و سه روز بدارند پس از سوم روز ضماد دور کرده بنمک و آب گرم بشویند و باز علک البطم بعسل نرم ساخته ضماد نمایند و همچنان می کنند
تا که تمام زائل شود و اثر او اگر ازین دواء در نگردد باید که عسل بلا در بدن می گذارند و پس از آن بسوزنها بکاوند تا اثر او زائل شود بعده ... فرو ترود و دیگر ادویه مقرحه
همین عمل دارد و بعد تقریح و زوال تاکل پوست منقیه بمراهم مندمل سازند تا پوست نو روید مقاله اندر بادشنام و آن سرخی مائل بکبودی است که پدید
و اطراف ظاهر شود خاصه در ایام سرما و هنگام سرد و گاه باشد که مع القروح بود علاج فصد کنند و بعده جهت اسهال مطبوخ هلیله دهند و پس از آن برای تنقیه
ماده از نفس عضو وضع محاجم و ارسال علق نمایند بر عضو ماؤف و عقب تنقیه بدن و نفس عضو اگر ممکن و سهل باشد باید که آنجا را بچیزی خشن بخراشند تا خون
بسیار از وی برآید که نفع تمام دارد و منع تاکل و تقرح می نماید و الغرض چون تنقیه عام و خاص کرده باشند باید که بنمک طلا نمایند تا خون باقیمانده را بگذارد
و آنجا که خراش و قرحه باشد مرهم اخضر دخل گذارند و نافع ترین چیزها برای استفراغ خون که باقی مانده باشد در عضو آنست که صابون طلا سازند و بگذارند تا خشک شود
و خون را اندام جاذب ... کشند پس به آب گرم بشویند و بعد از زمانی باز صابون طلا نمایند و چون خشک شود باب گرم بشویند و همچنان بکنند تا که ماده تمام بیرون آید
و جلد پاک نماید مقاله اندر فساد لون یعنی رنگ بدن از آنچه بوده باشد متغیر گردد و آن شش گونه است یکی آنکه طبیعت نابطا فاسد و ... الادویه بذات خود جلید
دفع نماید علاج ادویه جالیه چون آرد جو و جز آن ترب ایرسا و تخم خربزه و بادام و نشاسته و کتیرا و بوره و مانند آن را نرم ساخته با شیر آمیزند و طلا نمایند
تا خشک شود و بعده به آب گرم بشویند و این چنان به دفعات استعمال نمایند که برنگ اصلی آید دوم آنکه ماده در ظاهر افزون شود و با خون آمیزد پس بالضرور
جلد متلون گردد بلون خلط غالب کما یشاهد فی الیرقان علاج نخستین تنقیه بدن نمایند بعده مسهل بحسب خلط جهت ... بعده ادویه جالیه استعمال نمایند سوم آنکه
در جگر یا سپرز یا معده بیماری آید و بسبب او تغیر در رنگ بدن و علامت او وجود آفت است در عضوی ازین اعضا و ضعف در افعال ایشان ظاهر شدن
علاج آنچه در باب امراض اعضا مذکور گفته شد بحسب حاجت استعمال نمایند چهارم آنکه عضوی در آفتاب برهنه ماند زمانی طویل و سیاه شود و جهتش
آنست که اجزاء حرارت آفتاب اخلاط را می گدازد و بسوی پوست می گراید پس اگر اعضا پوشیده بود اخلاط مذکوره بعرق و بخار بر می آید و اگر عضو برهنه
باشد اخلاط در روی می سوزد بلاقات آفتاب در مسام محتبس می ماند و عضو سیاه می گردد و ازین قبیل است آنچه از مسافت باد گرم تغیر در لون پدید آید
بدانکه سبب تغیر رنگ در زمستان و زمان سرد آنست که حرارت غریزی از فرط سردی خارجی میل بباطن می گیرد و حرارت ناری بر اعضای استیلا می نماید و آن را
سوخته سیاه می سازد و علیق اند که سبب آن انجماد خون بود در زیر پوست بواسطه کثافت علاج استحمام نمایند و به آب گرم اندکبار ... مالند و لطوخ عضو طلیق
جالیه و ... جالیه بکار برند صفت غمره که نفع دارد باقلی آرد عدس و پوست بیضه مرغ و ارزیز براده دندان فیل استخوان پوسیده بادام مقشر تخم ترب
نشاسته کوفته بشیر یا بآب قثاء بری یا آب برگ ترب بسرشند و طلا نمایند و العرق بالفم ادویه مرکبه که بشره را صاف و سپید کنند مثل البیدق آن را
با سمن روی طلا می کنند پنجم آنکه تناول چیزهای تغیر اللون اتفاق افتد چنانچه ناخواه زیره بسیار خوردن و آب راکد یعنی غیر جاری و غیر مستعمل

بدن کوشیدن و شرب سکنجبین و اکل طین و بران [illegible] شدن و باید داشت تا نخواهد و بدره [illegible] سبب [illegible] جماع [illegible]

علاج تبدیل غذا نماید و از آنچه سبب است باز دارد و هرچه مصلح آنچه بود بکار برند و از مضرات احتراز فرمایند و هم آنکه طول الامراض و فقدان غذا و هیجان غم و کثرت جماع و شدت احتلام

و اخراج اگر می بود سبب تغیر لون بدن گردد علاج در مقابله آن امراض تقویت کرده شد و در فقدان غذا طعام بیفزایند و در طعم هر چه مولد خون رقیق کثیر جید بود بفرمایند چون

ماء اللحم و بیضه نیمبرشت و نخود و انچه بدان ماند آن و در آنچه از غم بود از آنکه غم نباشد تفریح دل توجه فرمایند و در کثرت جماع ترک لازم است و در آنچه از وجع باشد تسکین الم باید کرد

و دیگر می بود تدبیر نماید چنانچه در حمیات گفته آمد هم انواع مبردات فایده دارد آنچه خون را از فضول غالبه پاک کند اطریفل است و هلیله مربی و آنچه خون را منبسط و پراگنده سازد

نافع است و سود فرفقل و زعفران و زرد قا باید که در طعام بدهند و آنچه خون ما از باطن بظاهر کشد طلا کردن آنست خردل و زرنیخ بشیرگا و ابشند و بمالند و دیگر

مصطکی کند رکوفته و بخته به آب پیاز عنصل سرشته بکار برند غمره و طلا فصل اندر حزاز بفتح حاء مهمله و زاء معجمتین منها الف و آن را ابریه گویند

و او اجسام صغار بار یک شبیه بسبوس است که از جلد سر بر می آید بغیر جراحت و گاه مع الجراحت بود علاج آنچه خفیف و حدیث العهد بود او را بروغن بنفشه و روغن

کدو بمالند و با شیاء جالیه بشویند چون آب چقندر بوره آمیخته یا آرد نخود و خطمی بسرکه مخلوط کرده یا آرد کرسنه و ترمس ملعاب اسبغول مروج ساخته یا آرد باقلی و سبوس

و تخم خربزه یا مغز خربزه یکجا آموده و آنچه قوی و مزمن بود باید که نخستین تنقیه خون و بلغم و سودا نمایند بحسب غلبه خلط و بعده سر را حلق فرمایند و چیزی که قوی الجلا بود

استعمال نمایند چون آرد نخود و حابه بوره آبگینه سپید و خردل و مویزج بسرکه آمیخته و بعد از زمانی این دوا بشویند و چیزی که نافع چون روغن بنفشه و تخم خطمی و کتیرا و لعاب

و مانند آن طلا نمایند همچنان می کنند تا که تمام دور شود و تلطیف غذا لازم شناسند و شیره انگور با روغن بادام نوشانند و لحوم فربه گفته اند

فصل اندر شقوق اطراف و وجه و شفت یعنی ترقیدن دست و پا و روی و لب علاج تسبب شقاق اگر اسباب خارجیه بود چون گرمی و سردی

کاتف و غسل با آب قابض چون شبیه و زاجیه و مانند آن باید که ملینات نمایند استعمال نمایند موم و روغن و پیه و روغن [illegible] مرهم خاصه روغن بادام و روغن کدو

پیه و اکیان و پیه بط و اگر موجب وی اسباب داخلیه بود چون سو مزاج یابس باید که در ترطیب کوشند بتشریب البان و دادن مرطبه و رعایت تنقیه خلط نمایند و مسهل

مرطب بعد از تبدیل و ترطیب طلا نمایند چیزیکه مرطب مغری بود و برای هر عضو طلائی مخصوص است اما در شقاق و رنج شمع و زرده و نای رطب و پیه بط و نشا سته و کتیرا

لعاب بهدانه و روغن گل بهم ساخته طلا کردن نفع دارد و در شقاق لب روغن گل و روغن حنا و پیه بط و پیه مرغ و مغز استخوان و مغز گاو با هم سرشته

بر نهادن سود مند است و بالای او باید پوست اندرونی بیضه بچسپانند تا از هوا نشکافد و با آن شکافهای خشک شدن نگاه دارد و این پوست بیضه تنها بر لب نهادن شقاق

موذی را دفع کند و مازو نیم کوفته بعسل یا روغن زیت و علک البطم و پیه بط همین عمل دارد و در شقاق پای این کنند و بنفشه نرم کوفته و پیه و روغن و چربی سرشته

مفید است و در شقاق قدمین زفت و پیه بط و علک که در زیت حل کرده باشند و موم در زیت پخته با پیاز عنصل کوفته بهم سرشته بر نهادن سریع الاثر است در شقاق

عقب یعنی پاشنه مازو و انیر کوفته و پخته با چربی بز که گداخته باشند سرشته مالیدن جلیل النفع است و روغن سند روس فقط و قند و روغن گل و زرنیخ آمیخته و مغز ساق گاو و موم

و روغن بنفشه یکجا کرده و قدری مردار سنگ در آن سرشته همین عمل دارد و اگر شقاق در گوشت اثر کرده باشد این نافع دارد مردار سنگ نرم سوده بر روغن زیت بپزند

که غلیظ شود و بعده چند روز بچکانند و باید که شقاق را نخست در آب گرم نهند تا نرم شود و پاک شود و بعده معالجه فرمایند و باید که پای را از غبار و خاک نگاه دارند و

برای این کار احتیاط آنست که موزه بپوشند و آب سرد نرسانند و جمله شقاق را غبار و خاک و هوا و آب سرد ضرر دارد فائده گاه باشد که در شدت برد رطوبتی شود

از سرما زرد آید و بدان سبب شقاق در روی پدید آید و سپید و تر نماید علاج فصد باسلیق بنهند و بعده مازو در سرکه بجوشانند و بدان تمضمض فرمایند و

با آب سماق و آب انار ترش سرمه بسایند و طلا نمایند و اگر از روغن کدو و بادام و موم قیروطی سازند و با آب انار و آب سماق آنرا فوت

دهند و طلا سازند سود دهد فائده و گاه باشد که زیر قدم خصوص اندر عقب دروی عارض شود که صاحب او قدم بر زمین نتوانند نهاد و سبب او

و بادام مقشر چند بار اکسیر در اصلاح ناخن [illegible] روغن [illegible] نافع بود [illegible] ناخن [illegible]

اگر دو شود از ملاقات چیزی سخت و نرم آن بالضرور تعقف و غلظت در آن [illegible] باید و تدبیر آن است که ناخن را نرم سازند با استعمال [illegible]

و گفته‌اند [illegible] در تلیین صلابت ظفر نفع تمام دارد بالجمله چون ناخن نرم شود باید که [illegible] تا شکل طبیعی برآید **فصل اندر تشقق الاظفار**

یعنی شکافتن ناخنان و شقاق که در طول ناخن افتد از طرف سر او و شقها یا خرد بود یا بزرگ و آنرا اصحاب [illegible] گویند و سبب [illegible]

و اجتماع سودا در بدن **علاج** درین تنقیه بدن کرده شود [illegible] آن تنقیه سودا نمایند [illegible]

[illegible] یا مرهم [illegible] با عسل و روغن [illegible] طلا نمایند [illegible] سود دارد

فصل در تقلع الاظفار یعنی برکنده شدن ناخنها [illegible] انگشتان [illegible]

[illegible] بودن در دست **علاج** تنقیه بدن کنند [illegible]

[illegible] **علاج** فصد صافن کنند [illegible] اگر مرض در ناخن دست بود [illegible]

کرده شد [illegible] آن **فصل اندر انتفاخ و خارش اظفار** **علاج** آب [illegible] با آب عدس [illegible]

[illegible] جدا جدا [illegible] **فصل در برص الاظفار** یعنی کوفته شدن ناخنان **علاج** [illegible]

[illegible] گندم [illegible] ضماد سازند [illegible] میان انگشت [illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] کنند و [illegible] باریک ساخته [illegible] سود دارد [illegible]

تدبیر اقلاع اظفار هرگاه ناخن فاسد شود [illegible] باید که [illegible] با دام [illegible]

[illegible] ضماد [illegible] ناخن نرم کنند [illegible]

ناخن [illegible] **فصل در طاقیه** [illegible] که ناخن [illegible]

علاج [illegible] اصول [illegible] سکنجبین [illegible] روغن بادام شیرین [illegible]

حب [illegible] بادام شیرین [illegible] ضماد سازند [illegible] **فصل در موت الدم تحت الاظفار** یعنی مردن خون زیر ناخن [illegible]

[illegible] زیر ناخن [illegible] **علاج** [illegible]

[illegible] سود دارد [illegible] ناخن [illegible] مفید است و قال شارح الاسباب [illegible]

[illegible] **علاج** [illegible] ناخن [illegible]

باب اندر امراض متفرقه این باب مشتمل است بر چند فصل **فصل در قمل و صیبان** قمل بفتح قاف و تخفیف [illegible]

گویند و صیبان جمع [illegible] شپش [illegible]

[illegible] از مسام [illegible]

کرغسل [illegible] **علاج** [illegible]

بدن [illegible] تنقیه [illegible] طلا [illegible]

[illegible] طلا [illegible] سود دارد [illegible]

[illegible] باز دارد [illegible] ساده [illegible] آب کاسنی [illegible]

[illegible] دستان [illegible] **فصل در عرق الدم و عرق الدوی** عرق الدم آنست که بجای عرق خون صرف آید

و عرق الدوی آنست که عرق مختلط با خون آید و سبب این مرض حرارت و رقت خون است [illegible] **علاج** [illegible] مسهل [illegible]

بحسب [illegible] چون زرشک و کاسنی [illegible] با دلوت شامی [illegible] آلوی ترش [illegible]

امثال آن [illegible] چیزهای قابض چون پوست انار و برگ [illegible] آب [illegible] مسام محکم سازد و از اغذیه [illegible]

بود [illegible] بکار برند **فصل اندر هزال و سمن** مفرط [illegible] باید دانست که هرگاه احوال بدن متغیر شود از حد اعتدال و بلاغری یا فربهی مفرط گراید [illegible]

[illegible] چنانچه گفته آید **قسم اول** در تسمین یعنی فربه ساختن و آفات که در بدن هزال کثیر الورود است [illegible] از هزال [illegible] حرکتی نفسانی

[illegible] چون غم و هم و حمام و سهر و جماع و حرکت و ملاقات [illegible] هوای گرم و سرد و امثال آن [illegible] هزال [illegible]

[illegible] احتباس خون در رگها زیرا که [illegible] در بدن بسیار است [illegible] و اسباب هزال شش گونه است یکی آنکه غذا کمتر خورند و بدان سبب

بدل ما یتحلل نرسد و بدن بکاهد دوم آنکه غذا بغایت لطیف خورند و از غایت لطافت زودتر و بیشتر تحلیل یابد و بدن بهره نیابد [illegible] گفته اند [illegible] تسمین [illegible]

[illegible] من الاطعمة اغلظها سوم آنکه غذا فاسد و نامطبوع خورند و خون فاسد از آن حاصل شود و جهت فساد طبیعت [illegible] بدن [illegible] چهارم آنکه [illegible]

سوء مزاج پدید آید و بدان سبب غذا کمتر جذب کند پنجم آنکه در راه [illegible] باشد چنانچه در جگر یا در ماساریقا سده افتد و بدان سبب غذا باعضا چنانچه باید نفوذ نگردد

یا [illegible] بدید آید [illegible] جگر سودا جذب نماید و بدان سبب قوت جگر سست شود و مزاج او فاسد گردد [illegible] بعضا [illegible] چنانچه باید [illegible]

[illegible] ششم آنکه تحلیل بیشتر افتد از [illegible] و کثرت [illegible]

[illegible] اسباب مذکوره وجود آن سبب **علاج** نخستین ازاله سبب [illegible] کنند [illegible]

[illegible] استعمال نماید [illegible] غذا [illegible] بحمام رفتن و با آب گرم [illegible] نفع دارد و بعد از استحمام روغنهای [illegible]

[illegible] جامهای نرم پوشیدن و بآرام [illegible] سکون [illegible]

[illegible] **اشیای مسمنه** [illegible] شیرین [illegible]

[illegible] روغن بادام و آب [illegible] شیرین [illegible] دیگر عناب [illegible] مغز بادام [illegible]

[illegible] و روغن [illegible] حلوا [illegible] گلاب بران

[illegible] روغن [illegible] و آن حلوا بخورند و آن روغن بر بدن مالند **نوع دیگر** نخود سپید در شیر تر کنند تا شیر را جذب کند پس خشک ساز[ند]

[illegible] و گندم هر یک [illegible] ده درم [illegible] شیرین [illegible]

[illegible] مغز بادام شیرین خشخاش بندق حب الصنوبر حب السمنه [illegible] روغن [illegible]

[illegible] صبح و شام [illegible] قوت [illegible] دیگر در تسمین [illegible] سپید [illegible] خشخاش سپید [illegible] حب المحلب [illegible]

[illegible] هر یک [illegible] حب السمنه [illegible] حب الفلفل هر یک [illegible] زعفران [illegible] مغز بادام شیرین [illegible] بندق [illegible]

[illegible] آرد [illegible] سپید [illegible] روغن [illegible] آرد باقلی آرد نخود هر یک [illegible]

[illegible] زعفران [illegible]

بعضی برند و جرقه [illegible] کرده و ببندند و اگر در حرق آن [illegible] بکار برند [illegible] مرهم [illegible] استعمال نمایند [illegible] تا اکثر [illegible]

[illegible] و حارث بن کلده ثقفی که طبیب بود در عهد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم [illegible] آب [illegible] و المشهور [illegible]

صفت ماء الرماد بگیرند رماد یعنی خاکستر در آب گذارند و بعد از دو ماه آن آب بالائید خاکستر و دیگر در آن اندازند بعد از آن [illegible]

و بیشتر [illegible] من غیر تلذع قسم چهارم فی الاحراق من الصواعق علاج آنچه در حرق الانار گفته شد بکار برند فائده دخان که از زمین خیزد

و با باد آمیزد و آتش [illegible] کسب کرده نازل گردد و از بخار [illegible] مشتعل گردد و بقوت تسخین که از حرکت [illegible] حادث شود [illegible] آواز که از وی [illegible]

از ابر [illegible] مثل [illegible] منقطع میگردد آنرا برق خوانند و او لطیف دخان مشتعل است و آنکه در هوای سرد نشود و در زمین افتد آنرا صاعقه

نامند و از کثیف دخان مذکور باشد که [illegible] روحانیت بلکه خود با آتش [illegible] و خاصیت وی آنست که هر چیز [illegible] بگذرد آنرا بسوزد و بشکند [illegible] ثابت و آن

و اگر در ساعقه و چیزی [illegible] از باد [illegible] حیوان برسد و بدن بسوزد و آنچه کاشته شد [illegible] و الا [illegible] آنرا منهدم می سازد

چنانچه [illegible] حکایت [illegible] در ملک [illegible] صاعقه افتاد [illegible] تمام [illegible] سوخته شد و هر دو جائی که افتاده بود [illegible] افتاد

و دیگر [illegible] و مردم [illegible] سلامت ماندند و شخصی که یک [illegible] نشسته بود [illegible] افتادن صاعقه از گردن [illegible] حاصل

سینه و پشت آمده [illegible] یکبارگی پیدا آمد و حال آنکه [illegible] هیچ آسیبی بدین [illegible] رسیده بود هر چند که [illegible] در سر و دیگر [illegible] بکار میبرد

نفع نمی یافت [illegible] بمکان اصلی نشانت قسم پنجم فی الاحراق عن الشمس گاه باشد که شخصی نرم پوست در آفتاب سخت گرم سیر کند

و بدان سبب پوستش او بسوزد. علاج مرهم کافوری و مرهم سرکه استعمال نمایند قسم ششم فی احراق الجلد من عسل البلاذر علاج [illegible]

[illegible] آب [illegible] مرهم [illegible] سرکه

[illegible] خشک گردد قسم هفتم فی احراق اللسان من الدورة بسیار باشد که از خوردن نان بواسطه گرمی آن اندر زبان سوخته شود

کما هو کثیر الوقوع فی الهند [illegible] علاج لعاب اسبغول و امثال آن [illegible] کنند و روغن بادام و روغن [illegible] بمالند و اگر روغن [illegible]

[illegible] خائیدن [illegible] زبان [illegible] نخورند و از خائیدن چیزهای سخت و درشت و خوردن اشیای تیز [illegible]

فصل فی الجراحات و این متضمن است بر چند مقاله مقاله اندر جراحت و بیان اقسام او و ذکر جراحات مخوفه

و غیر مخوفه و [illegible] که احتمال جراحت ندارد [illegible] باید دانست که جراحت تفرق اتصال را گویند که در گوشت

[illegible] زیرا که [illegible] باسم قرحه [illegible] بر تفرق اتصال [illegible] جراحت را اطلاق کنند و الاول مشهور اقسام جراحت [illegible]

[illegible] جراحت الراس جراحت البطن جراحت [illegible] العروق [illegible] اگر دل مجروح گردد

مهلت ندهد و نشان جراحت او [illegible] و دماغ نیز احتمال جراحت کمتر دارد و نشان جراحت او اختلاط عقل است و جراحت گرده و مثانه [illegible] جراحت دماغ

[illegible] جراحت [illegible] جگر مخوف است لیکن سلامت هم دارد و جراحت [illegible] مخوف است

[illegible] و اختلاط عقل و تشنج توان [illegible] جراحت [illegible] مخوف است [illegible] و جراحت شکم که بباطن نافذ

[illegible] با اسهال لازم دارد و جراحت سینه [illegible] نشان او خروج هوا از آنجا و جراحت حجاب [illegible]

جراحت معده مخوف است و بر آمدن طعام لازم آنست و جراحتی که [illegible] سلامت [illegible] مقاله در جراحت صغیر و بسیط

[illegible] الشقاق [illegible] فائد نباشد [illegible] اعضای دیگر [illegible] و اسباب سودا و سوء مزاج [illegible]

[illegible] ... از ایشان [illegible] جراحت [illegible] ... اندر علاج جراحتی [illegible] باشد [illegible] است که [illegible]

[illegible] تازه و خون آلوده [illegible] باشند [illegible] چنانچه هر دو کناره بهم [illegible]

[illegible] بود [illegible] که در [illegible] بستن [illegible] است [illegible] تا در جراحت روغن [illegible]

[illegible] از [illegible] باشد [illegible] جراحت [illegible] چنانکه اگر چیزی [illegible] اندرون بماند [illegible]

[illegible] اگر [illegible] باشد [illegible] لیکن [illegible] باید [illegible] جراحت را [illegible] تا خون [illegible]

[illegible] الی [illegible] الی استعمال [illegible] **مقاله در جراحت که گشاده و غائر بود** [illegible] رنگ [illegible]

[illegible] هرچند [illegible] علاج تدبیر اینچنین جراحت آنست که [illegible] باشند [illegible] اگر [illegible]

[illegible] پاره [illegible] باریک [illegible] باشند [illegible] که مانع برآمدن خون [illegible] گردد [illegible]

[illegible] **فائده** آنجا که خون در بدن بسیار بود [illegible] جراحت بسیار [illegible]

باید که [illegible] تقلیل خون [illegible] کنند [illegible] خون [illegible] گوشت [illegible] منع نمایند قال الشارح [illegible] لئلا یکثر الدم فی البدن [illegible]

[illegible] **انتباه** آنجا که کناره‌های جراحت از [illegible] بدوزند [illegible] گره زنند [illegible] دو [illegible]

[illegible] و آب [illegible] تا ورم دفع کند [illegible] جراحتی که [illegible] اکثر [illegible]

مقاله اندر جراحت منفصل الشفه یعنی جراحتی غائر که پاره‌ای گوشت از آن ساقط شده باشد [illegible] جراحت [illegible]

[illegible] آنست [illegible] علاج تدبیر اینچنین زخم آنست که [illegible] باعتدال [illegible]

[illegible] استعمال نمایند [illegible] روغن [illegible] روغن [illegible] می‌نماید [illegible] باید [illegible]

[illegible] جراحت [illegible] از [illegible] محکم ببندند [illegible] آنست تا [illegible]

[illegible] اگر [illegible] آنست که [illegible] برآید [illegible]

[illegible] که [illegible] جراحت [illegible] قال جالینوس [illegible]

[illegible] و [illegible] کان [illegible] و باید که [illegible]

[illegible] روغن [illegible] آلوده اندر جراحت گذارند [illegible] آب [illegible] و اگر [illegible] روغن [illegible] باشد [illegible]

جراحت پاک گردد [illegible] گوشت [illegible] علاج کنند [illegible] مفصل ذکر کرده شود [illegible] گوشت [illegible]

گوشت [illegible] برگ [illegible] و گلنار [illegible] آن که [illegible] جراحت [illegible]

[illegible] کند [illegible] فائده جراحت [illegible]

[illegible] بکار [illegible] جراحت [illegible] استعمال نمایند [illegible] **فصل اندر جراحت مرکب**

[illegible] آنست که [illegible] مرکب باشد [illegible] سوء مزاج [illegible] بدن [illegible] ورم [illegible] استخوان شکسته باشد [illegible]

[illegible] علاج تدبیر اینچنین جراحت آنست که [illegible] اعراض [illegible] جراحت [illegible]

٣٨٥

[illegible]

تا التحام نپذیرد و اگر پیکان تا استخوان در رفته باشد [illegible]

گذارند تا او را جذب کند [illegible] بسبب تنگی جراحت [illegible] پیکان بیرون [illegible]

ابلیه و امثال آن [illegible] اگر اندک بود [illegible] بیرون آرند و اگر [illegible] جراحت [illegible]

نه تعجیل نماید تا جراحت [illegible] بآسانی برآید و اگر بعد تلیین و اتساع جراحت چیزی ماند [illegible]

زند برکشد **فصل فی القروح** باید دانست که قرحه بفتح قاف جراحت متقیح را گویند [illegible] تفرق اتصال گوشت [illegible]

شمشیر و جز آن خواه حادث بدفعه چون انفجار خراج و تقیح بثور و اقسام قروح بسیار است [illegible] گفته آید **نوع اول** در قرحه بسیط [illegible]

باشد از عوارضی که مانع اندمال بود **علاج** اگر رطوبت اندک بود و قرحه خرد باشد باید که بشراب [illegible] تجفیف [illegible] کهنه [illegible]

بپیچانند و بالای آن قدری پنبه کهنه بر دهن گل [illegible] نگذارند تا بسبب [illegible] دهان جراحت بسته نشود تا که [illegible]

[illegible] ادویه قوی التجفیف بکار برند [illegible] اندمال می نماید و اگر [illegible]

بزرگ [illegible] در ابدان نرم باشد [illegible] مرهم سازند و استعمال نماید [illegible]

که [illegible] دارد [illegible] ابدان صلبه بود [illegible] ادویه قوی التجفیف باشد [illegible]

از رگ [illegible] و مراد از ابدان صلبه [illegible] و اگر قرحه [illegible] در تجفیف مبالغه کنند تا رطوبتی [illegible]

شود [illegible] مرهم ملحمه بکار برند و احتیاط تمام نمایند که مبادا دهن قرحه بسته شود [illegible] احتیاط آنست [illegible]

نهاده دارند تا منع التحام نماید و تا که مغز آن [illegible] و اگر دهن قرحه تنگ بود [illegible]

نماید [illegible] احتیاط گفته شد [illegible] کثرت اجتماع رطوبات [illegible]

شق نمایند تا ماده از این راه تمامه بیرون آید [illegible] مرهم ملحمه مروارید [illegible]

[illegible] دم الاخوین و [illegible] تا یکسان گردد [illegible] دم الاخوین

نوع دوم در قرحه مرکب [illegible] چون وجع و سواد لحم و سیلان فضول [illegible]

از عضوی [illegible] **علاج** نخستین بدفع عوارض [illegible]

سوم در قرحه عسر الاندمال یعنی آنکه دیر بهتر شود و در غایت فساد بود [illegible] علاجی دارد یکی آنکه خون [illegible]

رفته [illegible] موجب التحام [illegible] اعضا [illegible]

لاغری [illegible] **علاج** [illegible] آب گرم [illegible]

تکمید [illegible] ماده [illegible] آب بسیار گرم [illegible]

الا تحلیل [illegible] ساق گاو ساخته باشند استعمال نمایند

[illegible] خون فاسد شود [illegible] گوشت [illegible] استعمال نمایند و علاج

از فساد [illegible] اگر موجب فساد خون [illegible] مزاج جگر

[illegible]

۳۸۸

[illegible]

[illegible]

[illegible] علاج [illegible]

سپید و شیاف [illegible] و دو درم آب خرفه یا لعاب بزرقطونا [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] عدس [illegible] علاج [illegible] اگر [illegible]

[illegible] گل سرخ [illegible] سنبل از هر یک پنج درم زعفران صبر [illegible] یک درم [illegible] لسان الحمل [illegible] کوفته [illegible]

[illegible] علاج [illegible] هر یک پنج درم [illegible] سه درم کوفته [illegible] سکنجبین [illegible]

[illegible] گل سرخ گل بنفشه هر یک پنج درم [illegible] زعفران [illegible] کافور [illegible] بگلاب و روغن گل ضماد سازند و اگر جراحت [illegible] پنج درم

سنبل [illegible] هر یک دو درم [illegible] سه درم لادن [illegible] بروغن گل [illegible] ضماد [illegible] گل [illegible]

[illegible] علاج [illegible]

[illegible] تخم کتان [illegible] بابونه [illegible] خطمی [illegible] ضماد سازند [illegible]

[illegible] تفرق اتصال [illegible]

بعض اجزا [illegible] علاج [illegible] زعفران

[illegible] روغن گل [illegible]

بکار برند تا ماده که در انجا باشد تحلیل رود و آنچه بدین کار آید [illegible] خطمی و بنفشه و اکلیل [illegible] روغن [illegible]

[illegible] علاج روغن گل [illegible]

[illegible] فایده باشد [illegible]

[illegible] علاج [illegible] آب [illegible] خطمی تخم [illegible]

[illegible] فصل [illegible]

[illegible] متفرق شود علاج [illegible] گوشت [illegible]

[illegible] علاج [illegible] تسکین درد [illegible] نفع تمام دارد

[illegible] علاج [illegible] گوشت [illegible] پوست گوسفند [illegible] از گوشت جدا کرده باشند و بر آن عضو [illegible]

[illegible]

[illegible] فصل فی الکسر و الخلع

و الوثی و الوهن و الوهی و این فصل مشتمل است بر چهار قسم قسم اول در کسر و آن شکستن استخوان است و شکستگی استخوان [illegible]

[illegible] اگر تفرق [illegible] بیشتر باشد اما اگر تفرق کمتر بود و اجزاء استخوان از یکدیگر اندک تر جدا شده باشند [illegible]

[illegible] علاج [illegible] استخوان [illegible] راست کنند [illegible]

[illegible] ملتحم شدن ... مصالحه ... مقصود باشد که قطع ... ممکن ... آنگاه ... مداوای آن ... [illegible]

با استخوان ... باطلیه ... خرما ... آن ... [illegible]

جوشانیده فصل دوم در معالجه گزیدن حیوانات علی سبیل التفصیل هر یک نوعی گفته آید نوع اول در لدغ عقرب و علامت گزیدن او درد و

حمرت و صلابت موضع است و احساس ... شدید ... اگر ... بر شریان افتد خفقان آرد و اگر بر عصب افتد صرع و تشنج آرد علاج فی الفور بالای محل لدغ

ببندند و زهر را بمکند ... با حجامت ... بر ... و ... هندی ... کنند و بر آن محل

گذارند و چوبینه و آرد جو با آب ... یا گوگرد و تخم کتان ... الملح ... بیشتر ... هر کدام که ... روغن ...

بمالند و ... و عاقرقرحا با شراب بخورانند یا مثقالی حلتیت ... شراب تریاق اربعه ... آب ... سود دارد و عرق

آوردن و بحمام رفتن مفید است و اگر تدبیری کنند که همان عضو ملدوغ عرق کند بهتر باشد و بعد حمام شراب ... گفته‌اند ... است و ... خوردن

و بعضی گفته‌اند ترب و بادروج اگر میل نمایند از لدغ عقرب ضرر نرساند ... عقرب بسیار بود خوردن ترب ... مفرح ...

نمایند چون تخم کرفس و امثال آن و نوعیست از کژدم که آنرا جراره گویند زیرا که چون او راه رود دم خود بر زمین کشد و زهر او گرم ...

دوم ... و زبان ... بجای ... خون آید ... خفقان ... باشد ... علاج ... بحجامت ... و داغ

و ... بعد ... کنند و اگر داغ ... بر موضع لدغ ... و ... گل ارمنی ... طلا نمایند ... خوردن شیر تازه

و رب سیب و به و شیره کاهو و کاسنی و خیارین و کدو و آب جو و آب ... آب سرد ... سود دارد و نیم مثقال کافور

با آب سیب ترش نفع تمام دارد و اگر دردی قوی بود آب ... سرد کرده ... ترش ... و برگ ... و کشنیز ... کوفته

... و اگر زبان ... زیر زبان ... کاسنی و سکنجبین ...

نمایند فائده ... زهر کژدم و جراره چون بحجامت ... باید که میان ... زیرا که اگر ... هلاک ...

... در معالجه کلی گفته شد نوع دوم در لدغ زنبور و نوعیست از زنبور که سرخ و بزرگ ... باشد ...

باشد که بکشد علاج در حال ... کشنیز بخورانند ... و آب ... خطمی و ... طلا نمایند ...

... و برف ... سرد ساخته بر آن گذارند و طین ... یا کافور ... یا آرد جو ... با آب کشنیز تر ... کافور طلا کردن نفع دارد

آب سیب و سکنجبین و آب انار ترش و آب خیار و آب کاسنی و کاهو و کشنیز و قند با آب سرد خوردن مفید است و اگر زنبور کلان بود یا بدن ممتلی باشد فصد باید کرد

محل خانه زنبور ... آمیخته طلا نافع است فائده زنبور عسل چون بگزد ... علاج او مثل علاج سایر زنبور باشد ...

نوع سوم در گزیدن نمله یعنی مور ... انواع او بسیار ... آورده‌اند که در بعضی اماکن بعیده ... مور ... مشابه سگ که چون

آدم را بیابند هلاک سازند بالجمله علاج گزیدن مور ... همچون علاج زنبور است نوع چهارم در گزیدن رتیلا و عنکبوت انواع او بسیار و بدترین

اقسام او مصریست که مشابه پروانه بود و از گزیدن ... حمرت و کمودت و خضرت ظاهر شود ... حتی ... چنانچه از گزیدن

... سیاه ... شدید و سردی بدن ... اختلاف ... خطوط ...

... باشد ... عرق و انتفاخ بطن عارض شود و گاه هلاک کند علاج همانست که اول موضع لسع را ...

بکنند ... آب گرم گذارند و نمک آب طلا نمایند و اهتمام ... فائده عظیم دارد و ... آنست که ... آب گرم ...

[illegible]

[illegible]

[illegible] عقرب [illegible] بیرون [illegible]

[illegible] دیگر از عقرب [illegible] بود [illegible] اگر [illegible]

[illegible] گذشت [illegible] دیگر از عقرب معروف [illegible]

[illegible] گزیدن [illegible] و این الکبری را [illegible] و سفید بود و نقطه وی مایل بسیاهی باشد و اگر [illegible] تدبیر آنست که [illegible]

و روغن گل [illegible] باشد [illegible] **فایده** عنکبوت جنبنده که دست و پای وی دراز باشد از گزیدن او در معده [illegible]

[illegible] علاج [illegible] **نوع پنجم در گزیدن کرپاسه** که نام ابرص و حلیا سه گویند از گزیدن او [illegible]

[illegible] باشد زیرا که [illegible] آنجا بماند **علاج** تدبیری کنند که دندانهای او بیرون آید و آن چنان باشد [illegible]

خاکستر [illegible] پس آن خاکستر بر روغن خمیر کرده آنجا گذارند و اگر درد دائمی بود [illegible]

[illegible] باشد [illegible] و اگر [illegible] بر محل لدغ [illegible]

[illegible] کرده باشند [illegible] دندان [illegible] بیرون آمدن [illegible]

[illegible] **نوع ششم در گزیدن سام ابرص** [illegible] کوتاه [illegible]

باریک باشد [illegible] بزرگتر [illegible] سیاه باشد و در کان نوشادر بسیار بود و گویند که در آتش نسوزد [illegible]

[illegible] آنست که [illegible] باطن [illegible]

[illegible] **علاج** آنچه در معالجه [illegible] خوردن [illegible]

[illegible] **نوع هفتم در گزیدن آدمی** باید دانست که بدترین گزیدنها آنست که گرسنه بود و اگر گزیدن روزه دار [illegible] **علاج** زیت و موم [illegible]

[illegible] مرهم اسود که از قنه و زیت و موم و چربی ساخته باشند با آرد باقلا و آب [illegible] سرکه و روغن گل یا پیاز و نمک و عسل [illegible]

[illegible] سوخته و نرم کوفته با خاکستر کرنب و سرکه و اندک روغن زیت یا روغن کنجد [illegible]

[illegible] آدمی را که سگ دیوانه [illegible] زیرا که از گزیدن [illegible] آدم [illegible] آید که از گزیدن سگ دیوانه [illegible]

[illegible] در گزیدن سگ دیوانه گفته آید **نوع هشتم در گزیدن سگ دیوانه** **علاج** [illegible] در گزیدن [illegible]

[illegible] و عسل [illegible] ضمادی [illegible] سرکه [illegible] بر نهادن [illegible]

اگر قدری روغن گل و سرکه اضافه کنند اولی تر است و قدری [illegible] آنجا گذاشتن و بستن و از پس هر روز تازه کردن [illegible]

[illegible] **نوع نهم در گزیدن پلنگ و شیر و یوز و جراحت چنگال ایشان** باید دانست که دندان و چنگال ایشان از زهرناکی خالی نیست

پس صواب آنست که نخست محل جراحت [illegible] تا ماده زهر بیرون آید بعد [illegible] و عسل ضماد نمایند و پس از آن جراحت را [illegible]

[illegible] و موم و روغن زیت مرهم [illegible] **فایده** اگر جایی [illegible]

[illegible] **نوع دهم در گزیدن سگ آبی و نهنگ دریایی** که معروف [illegible]

علاج [illegible] جراحت [illegible] و روغن گل [illegible]

نوع یازدهم در گزیدن ابن عرس یعنی راسو باید دانست که در گزیدن او زهر و تب پیدا گردد علاج شیر یا انجیر خام آرد کرسنه ضماد نمایند گزیدگی

بود و آن محل که دارند در حال درد بنشاند سود عظیم دهد فایده ابن عرس گاه باشد که همچون سگ دیوانه گردد هر که را بگزد دیوانه شود و علاج گزیدن ابن عرس دیوانه

در علاج سگ دیوانه ذکر یابد **نوع دوازدهم در گزیدن هزه پیچ** که بسیار باشد که از گزیدن او درد و ماهیت پیدا آید و آن محل سرخ و سخت گردد **علاج** زهره گاو کشند

یا مثل آن دهن یا محاجم یا پیاز و پودینه ضماد کنند و سیاه دانه یا کلیه با آب ضماد کردن و پودینه خوردن مفید و باقی علاج عام عقرب باید کرد **نوع سیزدهم در گزیدن**

گرگ همچون **علاج** او به دستور علاج پلنگ و غیره گفته شد **نوع** تخم بکار برده و پیاز نمک هم کوفته بر گزیدگی همچون نماسون دارد **نوع چهاردهم در گزیدن ورل**

و آن دابه ایست همچون سوسمار چون بگزد جراحت پدید آید و علاج او همچون علاج قروح رد یکنند **فایده** در بحر و بر حیوانات گزنده بسیار اند که از گزیدن بعضی اعراض

ظاهر شود و علاج همه آنست که جهت دفع زهر نمایند تا وقت خلاص علاج جراحت مندمل شدن ندهند و تریاق و فاد زهر و جدوار و مسکنات زهر پیاده باشند و سهل و فصد و شراب

و امثال **نوع پانزدهم در گزیدن غلواکنس** و این جانوری بود مثل مورچه بزرگ و از گزیدن او خون از جمیع مجاری روان شود حتی که از چشم و بیخ دندان برآید

علاج جادو زهر و آب کاسنی و صندل سرخ و خرفه و طحلب بر آن گزیده محل طلا نمایند و حلتیت و شیر گاو یا شیر بز و طین مختوم و اسغول با آب خیار زه آب کدو و همه چیزهای سرد

بعد از تریاق و غیره استعمال فرمایند **نوع شانزدهم در گزیدن ضفدع بحری** واو سرخ رنگ بود و جانوری پلید است زهر او به بو و هر جانوری که بگزد قصد کند

و از دور بر جهد و اگر بتواند گزیده سوی او دم زند و دمیدن او هم زیانکار است و مضرت او آنست که آماس آرد بر رگ و زرد باشد **علاج** تریاق بزرگ

آنچه در علاج رتیلا یاد کرده شد بکار برند و از گزیدن غوک بری و بحری آماس نرم پدید آید و علاج او مثل زهرهای سرد است **نوع هفدهم در گزیدن**

ام اربعه و اربعین و او بگوش خزنده معروفست و چهل و چهار پا دارد و زهر او سست و دوم از پیش نتواند رفت و هم از پس و بشتری یک انگشت بود و آنچه

از این بگذشته کف دست بود و از گزیدن او درد شدید و حالتی شبیه به اسهال ترس و ضیق النفس پدید آید و طبیعت چیزی شیرین خوردن خواهد **علاج** همان جانور را بکوبند

بر آن محل گذارند و در ریوند طویل و حنظل یا نار پوست بیخ کبر آرد کرسنه اجزا برابر با شراب یا ماء العسل بخورانند و تریاق اربعه و شجرنیا و دوالمسک سود دارد و نمک و سرکه

طلا کردن مفید **نوع نوزدهم در گزیدن موش** باید دانست که دندان بعضی موش زهردار باشد از گزیدن موش آماس عضو آرد و جراحت کنند و در دهانه آن موضع

کبود و اسپید گردد و باشد که فاسد شود و فساد او درون سوسرکند و دیگر اعضا را فاسد سازد همچون ناسور **علاج** زهر را بکشند با شصاص ادویه بیرونی و در دفع زهر کلا زهاد

مقید و پلید و استعمال نمایند و آنجا اگر شرط زنند و خون بیرون آرند معتبر باشد و اگر دیر گشته و لغابا و سهند تقلیل رطوبات فرمایند بفصد و سهل و قی و ادرار و فاد زهر پیدا شده باشند

نوع بیستم در گزیدن سگ دیوانه سگ را بتازی کلب گویند بفتح کاف و سکون لام و کلب بفتح کاف و لام مرضیست جذام مانند که سگ و گرگ و شیر و

شغال و راسو و روباه و دستور گفتار او رفته شود و آزار او دیوانه سازد پس این حیوان هر کرا بگزد او نیز همان بلا مبتلا گردد و اگر تدارک کرده نشود از آن بدین علامات که نیشتر

انشد محل یا کلب با بازن گشته در این نوع بسه فایده گفته آید **فایده اول در علامات سگ دیوانه و امتحان گزیدن** او هر گاه سگ دیوانه شود چشمهای

او سرخ گردد و چیزی کم خورد و هر گاه آب ببیند بلرزد و بترسد و آب نخورد و تشنه ماند و چشم او سرخ شود و زبان از دهان آویخته دارد و بغایت لاغر باشد و کف از بینی و دهان بریزد و از بینی تری آید و گوش افکنده

بود و سر در پیش نگون کرده و پشت بر آورده و دم در میان پای گرفته پیوسته رفتن او مثل مستان باشد و چند قدم برود و بس در آید و بر دیوار رود و بی جرم حمله آرد و آواز او بحون آواز

کلاغ گرفته بود و سگان از آن بگریزند و امتحان آنکه گزیدگی سگ دیوانه است یا غیر دیوانه به چند وجه است یکی آنکه مغز بر جراحت نهند و ساعتی بدارند و دو دارند و بعد

پیش مرغان نهند پس اگر مرغ آنرا نخورد یا بخورد و بمیرد سگ دیوانه گزیده است دوم آنکه پاره نان بر طوبتی که از جراحت می پالاید بیالایند و پیش سگان اندازند اگر سگ

نخورد یا بخورد و بمیرد دلیل گزیدگی سگ دیوانه باشد سوم آنکه آب سرد بر بدن آن کس بزنند اگر عقب آن بدن او گرم شود سگ دیوانه گزیده باشد قال الشیخ رحمه الله تعالی علیه

اشتباه از آنکه گاه باشد که بسبب تاریکی یا چیزی دیگر بر صورت حال سگ گزنده اطلاع نشود که دیوانه بود یا نه علیه معرفه امتحان مرقوم شد پس هر گاه سگ بگزد

۴۰۵

[illegible] ... ضعف معده ... دهم ... استخوان ... [illegible]
[illegible] سستی بندگاه ... عرق النسا یازدهم ... دوازدهم ... [illegible]
گفته شد و طریقه داغ درد چشم و ضیق النفس که از نزله ... باشد ... سر موی تراشند تا بجای ماده نزله ... [illegible]
داغ را ... باید داشت ... از این جانب ... طریقه داغ جذام هرگاه ترسند که جذام خواهد افتاد ... [illegible]
پنج داغ نهند یکی آنجا که حد رستن موی پیشانی است دوم آنجا که ... سوم پس آنجا که ... فقره ... [illegible]
و دیگر داغ ... بر جا نگاه ... طریقه داغ درد سر و شقیقه ... شریان ... [illegible]
بعضی ... شریان را ... پس داغ نهند تا بسوزد و شریانها اندر کشند ... شقیقه ... [illegible]
طریقه داغ شعر زاید نخست موی فزونی را پاک برکنند بعده چون آلت باریک سوزن مانند گرم کرده بر بن موی گذارند ... [illegible]
نهند و این آنجاست که بهم متصل باشند و الا هر موی را داغ علحده باید کرد و بعضی ادویه داغ نهند و این چنان باشد که دارو ... [illegible]
بر آن موضع که تشمیر کردن رسم است ... [illegible]
... و همچنان یک روز دارو ... پوست آنجا سیاه و سوخته شود پس اسفنج در آب گرم تر کرده بگذارند تا ... [illegible]
چون ... اگر ... متشنج گردد مرهم داخلیون و موم روغن طلا نمایند ... [illegible]
... بر ابر بسایند و باب خاکستر چوب بلوط و خاکستر چوب انجیر و بول کودکان نابالغ بسرشند و بر پلک ... [illegible]
داغ غرب یعنی ناصور گوشه چشم باید که ناصور را بپاکی بردارند تا استخوان ظاهر شود و بنگرند که استخوان درست و پاکیزه است یا قدری تباه شده پس اگر
تباه باشد ... از آن تراشند و بعده ... سوراخ استخوان را داغ نهند و چون داغ خواهند داد نخست اسفنج یا پنبه به آب سرد کرده بر چشم گذارند
تا گرمی داغ بچشم نرسد و داغ یکبار را اگر کفایت نکند دو بار یا سه بار میل گرم کنند و در سوراخ گذارند تا چنان شود که منفذ بسوی بینی گشاده شود
گشاده شدن منفذ بداخل بینی آنست که دهان و بینی بیمار بگیرند پس تفحص کنند که از این سوراخ نفس بر می آید یا نه اگر بر می آید بدانند که منفذ به بینی گشوده ...
... آلوده ... طریقه داغ جراح که ... تولد کند و این جراح را طبیبان ... گویند هرگاه ... [illegible]
بزرگ و پاک نگردد ... باید ... بدین طریق که روغن زیت بسیار گرم کنند ... تا گرم شود ... [illegible]
... باید دانست که در این مرض ... نشاید داد ... خطر بزرگ است و اگر ... ناصور گردد ... [illegible]
در هفت داغ کنند یکی آنجا که ... استخوان ... گردن ... داغ کنند نخست پوست آنجا بالا ... بعده داغ کنند دوم آنجا که ... [illegible]
پیش ... داغ کوچک باید کرد یکی سوی راست دیگری سوی چپ سوم میان پهلوها تا آنجا که میل ... چهارم ... [illegible]
دیگر نهند بعده یک داغ پنجم بالای فم معده و یک داغ ششم میان دو شانه و این داغهای پشت کوچک باید ... مرهم اسفیداج و مرهم ... علاج کنند
طریقه داغ جگر هرگاه که در جگر خراج افتد و علامتهای وی آنکه تپ گران و درد در جانب راست ظاهر شوند بدانند که خراج در گوشت جگر است بعلاج
آن ... نمایند چنانچه در ورم جگر ذکر یافته و هرگاه درد بشدت باشد و هیچ علاج سود ندهد بدانند که ماده زیر غشاست در این صورت داغ باید داد
بدین طریق که آلت داغ گرم کنند و بر آخر جگر آنجا که ... اندکی ... یک داغ بنهند چنانکه پوست ... بسوزد ... [illegible]
بیرون آید چندی ... تا ... پاک شود ... و باید داد تا پاک شود بعده ... طریقه داغ ... [illegible]

ضمیمه جلد دوم ۴۰۸

بیرون آمدن ابریست شکل کر بالای آن است مقدار ... بیرون آرند پس داغ دهند آلتی آهنی بسازند که برابر ... شاخ بود تا یکبار دو داغ افتد و قریب یکدیگر داغ

کنند ... باشد تا غش ... داغ حاصل آید ... بعضی طبیبان قدیم گفته اند که آلت ... باید ساخت سه شاخه چنانچه یکبار سه داغ گردد طریق داغ معده

آنکه ... داغ آنجا ... بر فم معده ... پس داغ ... بشکل مثلث چنانچه یک داغ اندکی فروتر از

... جگر بود و دیگری ... آن قدری فروتر باید بشکل مثلث و داغها ... بایدکه از مسطری ... باشد و کم از آن نبود و داغ ... شدن ...

... طریق داغ در استسقا هرگاه علاج ... داغ کنند یکی بر فم معده دوم بر جگر سوم بر سپرز چهارم ... پنجم بالای ناف طریق داغ کتف

... و ستخوان ... کتف ... باید که اول ... برند پس داغ کنند بدین طریق که ... تا ... آن محل ...

... انگشت ... تا قوت داغ ... عصبها و رباطها ... آنجاست ... داغ کنند ... آن چهار داغ ... بشکل ... و داغ ... باید که ... تمام ...

طریق داغ مفصل سرین هرگاه وجع الورک و عرق النسا کهنه شود ... در ... گاه سرین ... عصبها و رباطها که آنجاست ... و ستخوان

ران ... سرین بیرون افتد ... یک گرد ... اگر ... داغ ... بعضی طبیبان آلتی بشکل قدحی ساخته اند و دو دایره ... دیگر ... کنند

... یکبار سه داغ حاصل آید و این قدح را ... دار میکنند و قطر قدح قدر نیم الشست ... دانه خرما و دوری میان ... دایره ... انگشت

انگشت ... داغ ... طول ... تا رطوبات ... بسیار ... ماند صفت این آلت قدح مانند در وجع الورک نیز ذکر یافته ... عضو داغ باید کرد ... ذکر

... ذکر ... خاتمه در بیان ... که در این کتاب ذکر یافته در کدام فصل است تا طالبان را برآوردن ... آسان

باشد و خاتمه مشتمل بر دو باب است باب اول در ترکیبات باب دوم در ... و فرق بین الامراض ... باب اول در ادویه مرکبه و آن بر سبیل حروف تهجی ذکر یافته

فصل الالف انوش دارو در ... الکبیر در ... در ورم جگر اخلاط ... زعفران در ... صغیر در بواسیر اطریفل ... در بواسیر

فصل الباء الموحدة باسلیقون ... در ضعف بصر ... در ... فصل التاء الفوقانیه

... الاسنان و وجع الاسنان تریاق اربعه در ... تریاق ... سموم ... فصل الثاء المثلثه ... فصل الجیم

جوارش خوزی در ضعف معده جوارش ... فصل الحاء المهمله حب ... در امراض ... حب ... سوداوی ...

... حب ... وحب ... کبیر و صغیر و دیگر حبها که بلغم ... اعصاب ... در فالج ... حب ... حب

... معده حب ... ممسک در بواسیر حب ... در ... حب ... در وجع مفاصل حب المسک ... حب ... فصل الخاء

المعجمه ... در قولنج ... خبث الحدید ... فصل الدال المهمله دوالمسک ... دواء ... در ... سنگ ...

دواء المسک ... دواء الرمان ... دواء الکرکم ... دواء ... سنگ مثانه دواء اللک کبیر و صغیر در

... دواء الرئد ... فصل الذال المعجمه ... در امراض ... در ... در ... داء ... در ... و ...

... ذرور ... در ... زرد ... فرنگ ذرور ممسک ... در ... و متفرقات ... فصل الراء المهمله ... در

... در خناق روغن گل ... در صداع ... روغن عقرب در سنگ مثانه روغن بید در سعال روغن ... روغن گندم در ...

... روغن ... فصل الزاء المعجمه ... فصل السین المهمله ... سفوف ...

... سفوف حب الرمان و سفوف ... ذات الجنب ... سفوف ... فصل الشین المعجمه

... شراب ... شراب ... شراب ... در ... شراب ...

در صداع کشف نمودن و انقلاد در سل التخمه در صداع مادی آن حصن در کفایت اکرم در کثرت عرق قرده آثار الظهور صداع سابق مستقات در
صداع شمی عرق در مالیخولیا مقصفات در خشم حجه زاری و در انواع ممان لحم و سل و در جراحت با مال اماد و در حرق ال... در تطول در صداع
... در صداع مادی لفتح در سرسام نفس صعداد در عشق و تمام اقسام النفاس مع امراض شش ذکر یافته تا صدر در فصل فروح تا آنکه در حمی
طبقه واجبین در ادر روده کرآن شوست جرب الحیوان قسم دوم در فرق کردن بیان امراض مشتبه فرق در سبات رعشی و در سکته و سبات و سبات
فرق در رعشه و اختلاج و در رعشه فرق در سبات سهری و اختناق رحم در سبات سهری فرق در جمود و سکته در سرسام بارد و در جمود فرق در آنکه ماده که از
چشم می آید از درون مجوف می آید یا از بیرون مجوف در باب امراض چشم در فائدهٔ قانون علاج چشم فرق در سور سبع و شوصه در فرنیه فرق در رده و
بلغم در سل فرق در صدید و لحم مذاب در قروح فرق در غم و هم در حمی یوم قسم سوم در تدبیر و اصلاح بعض ادویه تدبیر از زلیون در استسقا
تدبیر از نه بردست در امراض طبقه الملتحمه در رمد ملتحمی تدبیر خبث الحدید در سرعت انزال کشته ستن سیماب در قولنج سوختن عقرب در سنگ گرده
اصلاح محموده در صداع شرکی شستن ادویه حجریه در سعال شستن حجر در مالیخولیا شستن حلبه در اعلال الملتحمه در رمد ملتحمی بیختن ادویه چشم در باب امراض چشم
بیختن مار الشعیر همراه سرطانات در سل قسم چهارم در بعضی تدابیر و فوائد طریق بازگردانیدن ماده عضوی بعضوی در بحران طریق رعاف آوردن
در صداع بحرانی طریق بازداشتن نزله سراز معده در قسم هفتم و زرب که آنرا اسهال مائی بود طریق برآوردن آب کدو و آب فواکه در سرسام
طریق گرفتن دفع اسرب در اعلال طبقه قرنیه در خشونت قرنیه طریق دفع ضرر جاوشیر از اعصاب در ربو طریق حصول منی در نقصان باه
تدبیر کسی که ادویه مخدره بسیار خورده و حواس او مختل شود در صداع حس دماغی تشریح سر و دماغ و عصب غشای و نخاع در مقدمهٔ امراض
سر دلائل آنکه هر مرض که با وجع بود نخستین بتسکین وجع کنند در اعلال الملتحمه در رمد صفراوی نشان آنکه میل ماده بکدام جهت است در صداع بحرانی
بیان آنکه قطع رگهای پس گوش مانع تناسل است در صداع شقیقی **فائده** بعض لغات و فوائد که درین کتاب در هر محلی واقع شده بود
در یک محل حل آن نموده درین خاتمه اشعار بران کرده تا هر جوای مرکبه معلومه و لغت مصطلحه و فوائد ضروریه که درین مختصر ذکر یافته
و آنرا بجوا میجد ازین خاتمه نشان موضع او در یابند و این درویش دلریش را بفاتحه خیر یاد دارند بعون الله تعالی و عظمة شانه فقط

خاتمة الطبع

پس از حمد حکیم علی الاطلاق مدبر قانون کون و فساد الانفس و آفاق و نعت طبیب حاذق امراض جهل و نفاق فرده باد که درین زمان میمنت
و اوان حمید میامن بتوفیقات ربانی و بعون عنایت سبحانی نسخهٔ مزیل اسقام جسمانی و ادوی شفا آلام ابدانی دستور العمل حکمای نامی
بکار آمد اطبای جهانی معروف و مشهور بنام طب اکبر مشتمل بر دو جلد در اول امراض و اسباب علامات و معالجات از سر تا معده و در دوم
از جگر تا قدم و عامه و خاتمه مؤلفه سرآمد حذاق عالم طبیب مسیحا دم و لاثانی محی مراسم لقمانی جوهر تیغ لسان یونانی حکیم محمد اکبر عرف
ارزانی بار هفتم در مطبع نامی مجمع کمالات منشی نولکشور واقع کانپور بسعی و اهتمام ... روزگار نامور نامدار
ستوده خصال خوش خو معلی القاب عالیجناب منشی پراگ نرائن صاحب بهارگو دام اقباله مالک مطبع بصد حسن و خوبی
بهزاران خوش اسلوبی بماه جون ۱۹۰۵ عیسوی قالب طبع در بر کشید

اشتهار

بر ضمایر ارباب فهم و فراست و اصحاب فطانت و کیاست واضح باد که اهم مهمات و احوج حاجات بهر کس حفظ صحت و تدبیر ازالهٔ مرض بود که موقوف علیهٔ آن دانستن همین علم طب باشد بنا بر علی هذا بر هر فرد بشر بالاهمیت لازم آمده که باستحصال این سعادت کبری و استحکام این دولت عظمی فراخور حال و استطاعت همت گمارد و اشاعت و ترویج این گرامی فن که نفع بخشی خاص و عام در تحت آن مندرج است از مستحبات بل واجبات شمارد از نجاست که همواره همت بلند و نهمت ارجمند مالک مطبع هذا مصروف و معطوف باشاعت و ترویج کتب نفع بخش کافهٔ انام عموما و کتب طبیه کمیاب مفید خاص و عام خصوصا میباشد. و پیوسته بحسب تغیر و تبدل زبان و زمانیان کتب طبیهٔ عربیه سراسر و ترجمه از عربی بفارسی و از فارسی بار دو زبان عام فهم شائع میگردد و هرگاه کتابی جدید التالیف ازین فن شریف بهم میرسد فورا اهتمام بطبع آن میگردد و ظاهر است که از زمان موجد این فن بزرگ یعنی معلم اول ارسطاطالیس تا ایندم این علم شریف طب یونانی باوجود رواج علم طب انگریزی ڈاکٹری و بیدک وغیره یوما فیوما بترقی روز افزون قدر و منزلت دارد پس این فن گرامی مرغوب و مطبوع طبائع خاص و عام و عزیز دلها چگونه نشود که اطبای بقراط روش بتجربه آن مباهات کنند و حکمای فلاطون منش باستحکام اعتصام گزیند فی الجمله این مطبع نامی مخزن علوم و فنون هر قسم است پس بفضله تعالی اکثری از کتب این فن شریف طبع عربی و فارسی و اردو که درین مطبع موجود بود و بطور مشتی نمونه از خرواری برای مذاق محافظان و اختصار این کتاب زیب تحریر گردیده تا بامعان نظر نظارگیان اهل شوق درآید و بسبب باعث شوق خریداری برروی کار آید فقط

تاریخ طبع از سخنور عدیم المثال مورخ کامل جناب منشی بھگواندیال عاقل ایجنٹ مطبع ہذا

طب اکبر نسخهٔ زیبا تر است	همسر او کی کتاب دیگر است
فکر سال طبع ایشش عاقل مکن	گو که زیبا خوب طب اکبر است

کیمیائی علی مصری۔ ترجمہ قرابادین قادری مترجمہ حکیم غلام کریم

تشریح الاجسام علاج الاسقام للامیر فضل علی ڈاکٹر

مجمع البحرین یہ کتاب طب یونانی اور ڈاکٹری میں تالیف ہے

ہر اس عنوان کی کتاب ابتک تالیف نہیں ہوئی جو جامع کمالات

حکیم محمد عمر خان رئیس لندھر ملازم سرکار رامپور مصنفہ یادگار زمانہ

ترجمہ ذخیرہ خوارزم شاہی۔ مطبع اودھ اخبار

کی ہمیشہ خواہش دلی اس بات کی مقتضی رہی کہ علوم وفنون کی کتب تصنیفات قدیمہ سے جہاں تک ممکن ہو باسلوب انتخاب ترجمہ ہوکر جس سے افادہ عالم و عام ہو چھپ کر شایع ہوں چنانچہ منجملہ دیگر علوم وفنون کے اکثر کتب طبیہ یونانی مثل طب اکبر و قرابادین قادری و مخزن الادویہ و خلاصۃ التجارب و دستور العلاج و مفرح القلوب یا معدن الشفا سکندر شاہی اقسرائی وغیرہ وغیرہ کہ بعد ان کی زمرہ کتب طبی اپنے دل پذیر لباس اکثر اردو ہوکر طبع ہوئیں اور والا ہمت علم دوست اصحاب کی قدردانی سے جلد تر فروخت ہوکر بہ نہایت اشاعت پذیر ہوئیں چنانچہ اسی سلسلہ سے ترجمہ اردو قانون شیخ الرئیس کا ایک نایاب اور جامع کتاب علم طب میں ہے علے ہذا القیاس بہ لحاظ نفع عام و فائدہ تمام ہمیشہ یہ خیال مرکوز خاطر رہا کہ فن طب کی دوسری نامور جامع کتاب کا ترجمہ اردو زبان میں باسم نفع کیواسطے کیا جاوے اور اس سے شائقین کو استغنا اور بے نیازی ہو جاوے لہذا باتفاق رائے اطبا حاذق بڑھکر یہ کامل کتاب ذخیرہ خوارزم شاہی جو

باعتبار جامعیت مسائل طبیہ کے بے نظیر ہے اور جسکو کہ حکیم لاثانی محمد اسمعیل ابن الحسن محمد احمد الحسینی الجرجانی نے بزبان فارسی ۵۰۳ ہجری میں جسکو سنہ ۱۳۰۵ء تک ۸۰۲ برس گذرے تصنیف فرمایا چنانچہ بصرف زر کثیر اور بمدد خلاصہ جامع افضل الاطبا حکیم ہادی حسین مرادآبادی سے فرمائش ترجمہ عام فہم اردو میں ہوئی حکیم صاحب ممدوح نے جو اعلے درجہ کے مترجم ہیں نہایت عمدگی کوشش سے اور سلیس زبان اردو میں تمام و کمال بہ ترتیب تصنیف اسکا ترجمہ فرمایا اور بعض مقاصد بطور حاشیہ اضافہ فرمائے اس لاجواب کتاب میں کلیات و معالجات تشریح طب کو نہایت درجہ کی تحقیق اور تدقیق سے لکھا ہے اور کوئی دقیقہ فروگذاشت نہیں کیا گیا مصنف نے اکثر بطور سند کے کتب متقدمین کے حوالے دئیے ہیں اور اقوال حکما متقدمین اور متاخرین کو نہایت وضاحت سے لکھا ہے اور تشریح کو اس توضیح و تصریح کے ساتھ تحریر کیا ہے کہ اعضا اور استخوان اور مفاصل اور عروق اور اعصاب وغیرہ کا ایک نقشہ بنا دیا ہے اور جسکو کچھ بھی علم طب سے مناسبت ہے اس کی وہ بخوبی مطالب کتاب سمجھ سکتا ہے یہ کتاب ہمیشہ سے اور کمیاب نایاب ہی رہی کیا بلکہ بہ دقت بڑی تلاش و کوشش سے صرف ایک ہی نسخہ قلمی دستیاب ہوا اور اس زمانہ میں جبکہ اردو زبان کو روز بروز ترقی ہو مناسب معلوم ہوا کہ ایسی مفید اور نایاب مبسوط کتاب اردو میں ترجمہ ہوکر شائقین کے ملاحظہ میں آئے چنانچہ عنایت ایزدی سے یہ نادر الوجود کتاب مع حواشی کے چھپکر تیار ہے اور قیمت اسکی باوجود اس حجم اور اہتمام ترجمہ کے بہت ارزان

قرار پائی ہے امید ہے کہ اس کتاب کو قدردان اور صاحب علم خرید فرماویں اور اس سے ملک کو فائدہ پہونچا دیں اور مستفیض ہوں ایک منتخب فہرست ذیل میں درج ہوتی ہے جس سے واقفان ماہران فن طب کو معلوم ہوگا کہ کیسی عمدہ کتاب ہے

۱۔ جلد اول میں تعریف اور موضوع علم طب کا بیان ہے اور ارکان اور مزاج اخلاط چارگانہ اور قوی کا اور امزجہ اور احوال عادات اور تشریح اعضا کا ذکر ہے اور اس کتاب کی [illegible] گفتار ہیں

۲۔ جلد دوم میں احوال جسم انسانی کا ہے اور تندرستی اور بیماری کی اور انواع امراض و اسباب کا بیان ہے اور علامات نبض اور قارورہ اور جو کچھ کہ جسم سے نکلتا ہے مثل پسینہ اور تھوک وغیرہ [illegible] کا ذکر و گفتار ہیں

۳۔ جلد سوم نگاہداشت و حفاظت تندرستی اور تدبیر ہوا اور مکان اور [illegible] کی کیفیت یا بچوں کی پرورش اور پیری وغیرہ کی

۴۔ جلد چہارم استخراج مرض [illegible] اور شناخت [illegible] وغیرہ

۵ جلد پنجم تپوں کے احوال اور علاج میں

۶ جلد ششم۔ علاج جملہ امراض کا ذکر ہے

۷ جلد ہفتم۔ علاج ورموں اور زخموں اور [illegible] داغ دینے اور سب طرح کے زخموں کے علاج [illegible]

۸ جلد ہشتم تدبیر میں پاکیزگی اور آراستگی جمال جسم کے خارجیا اور داخلا اور اس کتاب کا نام کتاب [illegible]

۹ جلد نہم سب قسم کے سمیات کا ذکر ہے جو اندر خارجی پایا [illegible]

۱۰ جلد دہم ادویہ مرکبہ اور مفردہ کی [illegible] ذکر [illegible]

۱ جلد اول و دوم سوم و چہارم

۲ جلد پنجم و ششم و ہفتم

۳ جلد ہشتم و نہم و دہم

مجربات اکبری اردو ہر مرض کے نسخہ جات ... مترجمہ حکیم ...

طب نبوی جسکا ہر مشتہر ... اکسیر اعظم ... انتخاب

احادیث نبوی ہے مولفہ حافظ اکرام الدین

رموز الحکمت ... علامتوں کا بیان ... مرض

حال ایک بار ہی معلوم ہوتا ہے اور اسکے دفع کی تدبیر مولفہ حکیم ...

معالجات احسانی دلائل تشخیص امراض اور اسکا علاج ...

علاج الامراض اردو طب کی مستند کتاب ہے ترجمہ حکیم ...

مرکبات احسانی - بطور قرابادین ہر مرض کے نسخے ہیں

بترتیب حروف تہجی از حکیم احسان علی

اکسیر القلوب ترجمہ اردو مفرح القلوب

در تصنیف حکیم محمد اکبر ہے مترجمہ حکیم محمد نور کریم

مجالس ... سوالجواب بابی ... حکیم سید ...

تریاق مسموم ... تمام سانپوں کے علاج میں ...

... حکیم محمد ...

ترجمہ اردو قانون شیخ الرئیس - بو علی سینا کا

جلد اول کلیات طب ... مترجمہ مولوی غلام حسین صاحب

شفاء الامراض - ... ہر مرض کا ...

علاج مولفہ حکیم محمد نور کریم

ترجمہ اردو ... میں انتخاب

کتاب ہے ... جس نسخہ کو آزمایا مجرب

پایا ... مترجمہ پنڈت پیارے لال ...

مجموعہ میزان الطب اردو رسالہ ...

وغیرہ مفصلہ ذیل

میزان الطب اردو ... رسالہ ...

... طب عزیزی ... رسالہ دلائل النبض - ... رسالہ

دلائل البول - مترجمہ حکیم مولوی صادق علی -

کتب مختص بہ علاج بہائم و طیور

علاج المواشی - جملہ معالجات بہائم و طیور کے رسالہ

ڈاکٹر جی ایچ ... صاحب کا ترجمہ مترجمہ ...

علاج احسانی - ... دوا ... بہائم و طیور ...

بہائم و طیور ... کی ہے مولفہ حکیم ...

زینت الخیل ... تمام ... امراض کا

علاج وشناخت ... مصدری

ایضاً - رنگین ...

فرسنامہ - معالجہ اسپاں ... سعادت یار خاں رنگین

کتب مختص بہ مفردات طب

مخزن الادویہ - اردو جس میں ...

طبیعت ... قدر شربت - افعال و خواص

کمال بسط و شرح سے لکھے ہیں ... ادویہ

مترجمہ حکیم محمد نور کریم - دو جلد میں ... جلد

مجمع ... میزان الادویہ - الفاظ الادویہ فرہنگ ...

مخزن الادویہ ... کتاب ... الترتیب ...

... حکیم محمد ... علی ...

تحفۃ ... المطب ... مولفہ حکیم ... جلد اول

میں تمام دوا ... کا بیان ہے

مقالات احسانی مفردات کا بیان ... حکیم ...

نفیسی شرح موجز ... کتاب ...

ہیں مشہور و معروف ہو اسکا ... طالب علم ...

مسلم الثبوت ... قانون شیخ بو علی سینا کے

موجز کا مترجمہ ہے اس کتاب میں کلیات طب ... کی گئی ہے

اول عناصر اربع یعنی آگ ہوا مٹی پانی اور اسکی اقسام

اور رطب ... بحث کی گئی ہے اور ثابت کیا ہے کہ کوئی جسم

ان چار عنصر ... اور ... کیفیت مزاج

... اقسام معتدل اور غیر معتدل اور ...

... باعتبار حرارت اور ... بالکل ... کی ... اور

... میں ... ثابت کیا ... کامل ...

... جسم انسان ... اعتدال ... ہے ...

اعدل ... کہنا چاہئے ... ہم انسان کی ... اعضا کا بیان

ہے ... اعدل میں ... حرارت اور برودت

اور ... اور رطوبت میں ... اعضا ... ہے ...

... ثابت کیا ... اسکا ذکر ...

... کا بیان ہے ... کی تفصیل باعتبار ...

اعضا ... کی شرح ہے ... کا ذکر ... جاتا ہے

ہیں - نامیہ - غاذیہ - مولدہ ... -

ان اعضا کا ذکر ہے جو قوت غاذیہ کے ...

اور انکے ذریعہ سے وہ غذا انسان کے بدن کا

جزو بنتی ہے -

CALL NO. ٦١٥ / لم‍ ٥٨١ ACC. NO. ٣٩٤٨

AUTHOR ٢-١٢

TITLE

Date | No | Date | No.

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES .

1 The book must be returned on the date stamped above

2 A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-book and ***10 Paise*** per volume per day for general books kept over-due